

Acerca de este libro

Esta es una copia digital de un libro que, durante generaciones, se ha conservado en las estanterías de una biblioteca, hasta que Google ha decidido escanearlo como parte de un proyecto que pretende que sea posible descubrir en línea libros de todo el mundo.

Ha sobrevivido tantos años como para que los derechos de autor hayan expirado y el libro pase a ser de dominio público. El que un libro sea de dominio público significa que nunca ha estado protegido por derechos de autor, o bien que el período legal de estos derechos ya ha expirado. Es posible que una misma obra sea de dominio público en unos países y, sin embargo, no lo sea en otros. Los libros de dominio público son nuestras puertas hacia el pasado, suponen un patrimonio histórico, cultural y de conocimientos que, a menudo, resulta difícil de descubrir.

Todas las anotaciones, marcas y otras señales en los márgenes que estén presentes en el volumen original aparecerán también en este archivo como testimonio del largo viaje que el libro ha recorrido desde el editor hasta la biblioteca y, finalmente, hasta usted.

Normas de uso

Google se enorgullece de poder colaborar con distintas bibliotecas para digitalizar los materiales de dominio público a fin de hacerlos accesibles a todo el mundo. Los libros de dominio público son patrimonio de todos, nosotros somos sus humildes guardianes. No obstante, se trata de un trabajo caro. Por este motivo, y para poder ofrecer este recurso, hemos tomado medidas para evitar que se produzca un abuso por parte de terceros con fines comerciales, y hemos incluido restricciones técnicas sobre las solicitudes automatizadas.

Asimismo, le pedimos que:

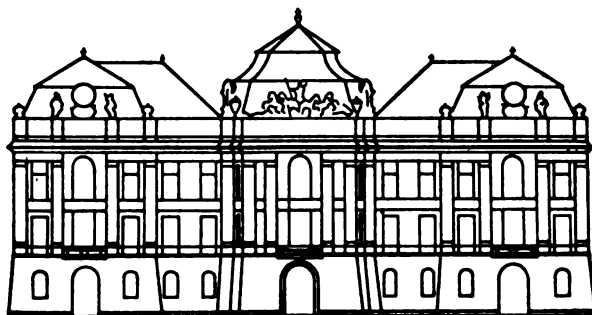
- + *Haga un uso exclusivamente no comercial de estos archivos* Hemos diseñado la Búsqueda de libros de Google para el uso de particulares; como tal, le pedimos que utilice estos archivos con fines personales, y no comerciales.
- + *No envíe solicitudes automatizadas* Por favor, no envíe solicitudes automatizadas de ningún tipo al sistema de Google. Si está llevando a cabo una investigación sobre traducción automática, reconocimiento óptico de caracteres u otros campos para los que resulte útil disfrutar de acceso a una gran cantidad de texto, por favor, envíenos un mensaje. Fomentamos el uso de materiales de dominio público con estos propósitos y seguro que podremos ayudarle.
- + *Conserve la atribución* La filigrana de Google que verá en todos los archivos es fundamental para informar a los usuarios sobre este proyecto y ayudarles a encontrar materiales adicionales en la Búsqueda de libros de Google. Por favor, no la elimine.
- + *Manténgase siempre dentro de la legalidad* Sea cual sea el uso que haga de estos materiales, recuerde que es responsable de asegurarse de que todo lo que hace es legal. No dé por sentado que, por el hecho de que una obra se considere de dominio público para los usuarios de los Estados Unidos, lo será también para los usuarios de otros países. La legislación sobre derechos de autor varía de un país a otro, y no podemos facilitar información sobre si está permitido un uso específico de algún libro. Por favor, no suponga que la aparición de un libro en nuestro programa significa que se puede utilizar de igual manera en todo el mundo. La responsabilidad ante la infracción de los derechos de autor puede ser muy grave.

Acerca de la Búsqueda de libros de Google

El objetivo de Google consiste en organizar información procedente de todo el mundo y hacerla accesible y útil de forma universal. El programa de Búsqueda de libros de Google ayuda a los lectores a descubrir los libros de todo el mundo a la vez que ayuda a autores y editores a llegar a nuevas audiencias. Podrá realizar búsquedas en el texto completo de este libro en la web, en la página <http://books.google.com>

MENTEM ALIT ET EXCOLIT

K. K. HOF BIBLIOTHEK
ÖSTERR. NATIONALBIBLIOTHEK

---

71. R. 109. 2. Va.

LXXI. R. 109.

2 Vol.

PHILOSOPHIA
PRACTICA
UNIVERSALIS,
METHODO SCIENTIFICA
PERTRACTATA,
PARS PRIOR,
THEORIAM COMPLECTENS,
QVA OMNIS
ACTIONUM HUMANARUM
DIFFERENTIA,
OMNISQUE JURIS AC OBLIGATIONUM
OMNIUM,
PRINCIPIA,
A PRIORI DEMONSTRANTUR,

AUTORE
CHRISTIANO WOLFIO,

POTENTISSIMI SVECORVM REGIS, HASSIÆ LANDGRAVII CONSILIARIO
REGIMINIS, MATHEMATVM AC PHILOSOPHIÆ PROFESSORIS PRIMARI
IN ACADEMIA MARBURGENSI, PROFESSORE PETROPOLITANO
HONORARIO, ACADEMIÆ REGIÆ SCIENTIARVM PARISIÆ,
SOCIETATVMQVE REGIARVM BRITANNICÆ ATQVE
BORVSSICÆ MEMBRO.

CUM PRIVILEGIIS.

FRANCOFURTI & LIPSIAE, MDCCXXXVIII.
PROSTAT IN OFFICINA LIBRARIA RENGERIANA.

**EMINENTISSIMO
CARDINALI,
MELCHIORI
DE POLIGNAC,**

**ARCHIEPISCOPO AUSCITANO,
REGIORUM ORDINUM COMMENDATORI,
MAGNO CANONICORUM HOSPITALIUM
SANCTI SPIRITUS**

**MONTIS PESSULANI CITRA MONTES
MAGISTRO.**

**MÆCENATI ET SCIENTIARUM
OMNIUMQUE LITERARUM PROTECTORI
SUMMO.**

EMINENTISSIME CARDINALIS,

tionum humanarum the-
oria in profundo latet, &
in abditos animorum recessus
penetrandum, ubi in-
teriores illarum rationem
perspicere & omnis juris ac obligationis
fontes

DEDICATIO.

---

fontes recludere voluerimus, ita ut licitum ab illicito, honestum ab inhonesto, æquum ab iniquo, justum ab injusto, decorum ab indecoro accuratissime in omni actionum genere separetur, nec in earum rectitudine quicquam desideretur. Magnum omnino opus & arduum conor, theoriam istam in apicum prolaturus eandemque certis regulis adstricturus. In Philosophia practica universali eius fundamentum jacio, quod nisi firmum ac stabile fuerit, sed facta discussione convellatur, ædificium totum eidem superstructum collabatur necesse est. Patere igitur, EMINENTISSIME PRÆSUL, ut TVÆ EMINENTIÆ theoriam tanti momenti humillima & devotissima mente offeram, cum nemo in ea examinanda Te possit esse acutior, nemo etiam ad

DEDICATIO.

---

alios luminibus suis juvandum pronior. Ecquis enim est, qui nesciat, benignam illam matrem Naturam, quæ Numinis providentissimi nutu regitur, in **EMINENTIAM TVAM** uberrima manu contulisse, quicquid eximii ad ornandum genus humanum habet, & Te indefesso studio addidisse, quicquid ab humana industria proficisci potest. Forma imperatoria, vultus majestas, oris suavitas, eloquii potentis virtus, conversationis amœnitas etiam invitos ad se oculos deflectit, & Te intuentium animos veluti extra se rapit. Nemini mortalium major est, quam **EMINENTIÆ TVÆ** scientiarum & omnis generis eruditionis amor. Qui scientias & bonas literas tantopere amat, maximam ex iis percipit voluptatem: eam vero percipere nequit, nisi qui intime

me

DEDICATIO.

---

me perspicit, quid in iis pulchri sit, quid divini. Ex eo igitur solo abunde intelligi poterat, quanta Tibi sit rerum sublimium scientia, quanta elegantiorum literarum copia, nisi alia prostante luculentissima documenta. Academia Regia Scientiarum, Judex in iis, quæ scientiarum sunt, maxime competens, Te ornamento suo superbit. Tua in conventibus assiduitas, animi Tui ad ea, quæ dicuntur, attentio abunde loquitur, quanto EMINENTIÆ TVÆ in pretio sint scientiæ. Neque vero solum Academia Scientiarum, verum etiam Academia elegantiorum literarum & Academia Gallica Te suum esse voluit, & Tu tam dignitate, quam meritis Eminentissimus earum voluntati gratiose annuisti, & qualem Te in Academia Scientiarum, eundem . etiam

DEDICATIO.

---

etiam in Academiis elegantiorum literarum & Gallica probas. Systema impium Epicuri, quod versibus exornatum a Lucretio plurimorum animos pervertit, versibus Latinis, quas Virgilius suos esse mallet, tanta ingenii felicitate, tanta mentis acie destruxisti, ut, quotquot vel fando innotuit opus illustre & omnem ætatem laturum, ii nihil magis in votis habeant, quam ut in publicas proftet utilitates. Inprimis etiam rerum civilium prudentia summa emines, ut quemadmodum in ceteris, ita etiam in ea maximo Tuo merito summus habearis. Neque enim alia ratio est, cur Ludovicus XIV, nomine & re Magnus, **EMINENTIAM TVAM** negotiis quam maxime arduis in summis Europæ aulis perficiendis præfecerit. Sane cum de pace Europæ

DEDICATIO.

---

ropæ stabilienda in Ultrajectensi conventu agendum esset, Tibi Romæ evocato, ubi rebus Galliæ providebas, Legationis obeundæ munus demandavit, quo nemo Te rectius fungi poterat. Inter gravissimas tamen regii ministerii curas nunquam deposuisti animum scientias & bonas literas promovendi. Munificentiam EMINENTIÆ TVÆ deprædicabunt feri nepotes, qua Romæ sumtus necesarios ad usum telescopii palmos centum & quadraginta longi in contemplandis Planetarum faciebus adhibendi subministrasti, eidemque acceptum ferendum, quod indefessis observationibus Illustris nuper Astronomi Francisci Blanchini facies Veneris antehac nobis ignota tanta accuratatione innotuerit, quanta in depingenda facie Lunæ usi sunt Astronomi ævi.

b

recen.

DEDICATIO.

---

recentioris. Ego me laudibus EMINENTIÆ TVÆ recensendis longe imparem sentio, nec mea eadem indigent commendatione. Operi potius meo, quod molior, omne accedet decus omnisque auctoritas, si EMINENTIA TVA gratioso vultu fundamentum ejus respicere voluerit. Servet Te Deus, PRÆSUL EMINENTISSIME, Nestoreis annis dignum, per plurima adhuc lustra! Ita vovet

EMINENTIÆ TUÆ

Clientis humillimus

CHRISTIANVS WOLFIUS

PRÆFATIO.

AMplissimum ingredimur campum, dum Philosophiam practicam universam ad certitudinem evehere conamur. Actio- num enim humanarum tanta est varietas & eadem actio pro diversitate circumstantiarum instar Ver- tumni toties speciem mutat, immo in eandem actionem tam multiplices facultates animæ, tot

b 2

actiones

PRÆFATIO.

---

actiones & passionēs præteritæ influunt , ut , ubi singula accurate discutere volueris, maxima demonstrandorum seges proveniat. Neque hic sufficit omnem actionum humanorum indolem intime ac penitus perspexisse: docendum etiam est, quomodo habitus agendi alii acquirantur , alii vitentur & , ubi acquisiti fuerint, alii conserventur ac perficiantur, alii vero dediscantur. Ob agendi libertatem homini multiplicia competunt jura , nec minus multiplices in eum cadunt obligationes , quibus satisfacere tenetur , nisi censuram meritam incurere velit. Non levi opus est acumine in iis, quæ hic diversa sunt , a se invicem separandis , ne difficultatibus inextricabilibus immergaris , nec in errores incidas nullibi magis quam hic nocivos. Horum omnium æterna ac immutabilis veritas est , ut singula eundem ferant demonstrandi rigorem , quem sibi hæctenus proprium vindicavit

PRÆFATIO.

---

vit numerorum & magnitudinum scientia, quæ excelsa ingenia in partes suas pertraxit evidentia sua. Equidem non defuere, qui saltem theoriam actionum humanarum demonstrationis legibus subjici posse agnoverunt, quos inter LOCKIUM & ipsi assentientem LEIBNITIVUM nominasse sufficiat: nemo tamen hactenus ausus est adire Corinthum. Cum nobis proposuerimus philosophiam universam methodo demonstrativa pertractare; nostrum quoque est philosophiæ practicæ humano generi longe utilissimæ eandem operam impendere. Habet autem philosophia practica principia quædam generalia, sive theoriam, sive praxin spectes, unde cetera deducuntur. Hæc igitur primo loco evolvenda fuerunt, antequam ad cetera progredi datur. Telam istam pertexere duximus in Philosophia practica universali, cujus nunc prodit pars prior theoriam com-

PRÆFATIO.

---

plexa. Fœcunda in ea sparguntur semina, quæ lætam segetem, messem uberrimam in sequentibus promittunt. In actionum humanarum differentiam sollicite inquirimus, ut interior earum ratio pateat. Ampliorem demonstramus libertatis in actiones humanas influxum, quam vulgo agnoscitur, præsertim quoad usum facultatum inferiorum & operationes intellectus. Etsi enim facultates inferiores homini cum brutis communes sint, in earum tamen usum facultates superiores influunt, ita ut earum actus aliam prorsus induant speciem quam in brutis habent. Et quamvis operationes intellectus immutabilibus subiaceant legibus, quas homo violare nescit; a libertate tamen animæ, si usum earundem spectes, dependent. Influxum istum & hanc dependentiam vi principiorum psychologicorum clarissime evicimus, ne quid relinqueretur obscuri, quod evidentiae

PRAEFATIO.

---

dentiae obesse possit assensum acutissime cogitantium extorquendum requisitae. Pudeat igitur calumniatorem insulsissimum indefinenter vociferantem, nos ab omnibus actionibus humanis libertatis usum remove & animum in agendo caeci fati legibus inviolabilibus subicere, omnemque moralitatem funditus evertere, nisi frontem dudum perficuerit omnemque pudorem posuerit, nec amplius gloriatur, quod aequid hebetiores atque eos, qui nonnisi alienis oculis vident, facilem reperiat fidem, si sero sapere fastus ridiculus permittit. Moralitatem intrinsicam actionum profundius scrutamur, quam haecenus fieri solvit. Etsi enim omni tempore agnita fuerit, donec nostra aetate a nonnullis in dubium vocata; intus tamen nondum apparuit, praeccluso arcanorum penetralium aditu. Desiderata fuit perfectionis notio distincta, nec hominis perfectio
essen-

PRÆFATIO.

---

essentialis expensâ: unde latuit perfectio accidentalis usu facultatum, quatenus a libertate animæ dependet, obtinenda, ut mens humana divinæ æmula fiat. Quodsi quis ægre ferat, ex subtilitatibus metaphysicis erui ea, quæ ad ipsius vulgi esse debent palatum, & planiorem desideret viam nemini non calcandam; ei respondemus, quod olim respondebat EVCLIDES, cum elementa sua edidisset, PTOLOMAEO percontanti, annon planior daretur ad hæc via, non dari viam regiam ad scientiam. Neque enim hæc vulgo imperito scribuntur; nec iis, qui in moralibus haud altius vulgo sapiunt; sed his, quorum autoritate & vulgus & qui eodem non altius sapiunt, stare tenentur. Non deerunt alii, qui, ut juventuti humi repere, quam altius se a terra tollere malenti placeant, curabunt ne desidia efficiantur studii utilissimi desertores: quod ut studiose ac diligenter curent, subti-

PRÆFATIO.

---

subtilitatibus nostris consequentur. Inprimis autem notionem rectitudinis actionum evolvimus, ut quid rectum sit intelligatur, cum sine ea ardua de culpa doctrina luce sua careat, nec suum virtuti constet decus: etsi enim de eo, quod rectum est, judicent omnes, nemo tamen, quid sit rectum, cogitat, quasi recte agere possit, qui quid rectum sit ignorat. Legem naturæ cum jure ac obligatione naturali ex ipsa hominis rerumque essentia derivamus, eidemque omnem tribuimus amplitudinem, quam habere potest, ita ut nulla omnino sit actio, quæ sufficienter determinata eam normam non agnoscat. Intra limites nimis angustos coarctata hætenus fuit lex, quæ nullis limitibus sese coërceri patitur. Leges positivæ ex naturali fiunt, suoque dabimus loco theoriam

c

riam

PRÆFATIO.

---

riam naturalem legum civilium, & positivarum, quarumcunque in genere, ex ipsis juris naturalis principiis deductam, ut certa proset legum positivarum norma. Ita vero apparebit, Legem naturæ in censendis civilibus Judicis munere defungi, nec sine illa de harum rectitudine constare posse. Theoriæ istius aliquid pervidit ULPIANVS (a), dum *Jus Civile*, inquit, *neque in totum a naturali, vel gentium recedit, nec per omnia ei servit. Itaque cum aliquid addimus, vel detrahimus juri communi, jus proprium, id est, civile efficitur.* Enimvero nemo hactenus repertus est, qui animum ad eam adverteret, etsi non postrema pars Juris naturalis existimari debeat, nec sine ea

Jus

(a) l. 5. ff. de Just. & Jure.

PRÆFATIO.

Jus Gentium arbitrarium, quod vulgo vocatur, & perperam a nonnullis hodie in dubitationem adductum fuit, determinari queat. Nemo non agnoscit, rectum, æquum, justum, honestum, decorum & ex adverso malum, non rectum, iniquum, injustum, inhonestum, indecorum a se invicem differre: nemo autem dedit notiones horum omnium satis distinctas, per quas eorum discrimina appareant. Cum lex naturæ de his omnibus pronunciet; nostrum quoque fuit, determinatis notionibus singula a se invicem separare, ne ulla unquam metuenda sit confusio. Etsi autem tam late patentem naturæ legem ipsa natura constitutam demonstramus, ut ne atheus quidem eam in dubium vocare possit; hoc tamen non obstante evincimus, Deum esse ejus autorem,

PRÆFATIO.

& non modo obligationem naturalem eam servandi a Deo esse , ut rationem sufficientem in ipsa hominis essentia atque natura habeat ; verum etiam Numen optimum positivam quandam obligationem per ipsam naturam rerum introduxisse, ut ea præmia & poenas dispenset voluntati divinæ convenienter. Sæpius idem agendo habitus agendi contrahuntur : unde in animis hominum nascuntur virtutes & vitia , & sic vel aliter agentes aut fiunt beati & felices , aut miseri & infelices. Patet igitur ratio , cur theoriam quoque generalem virtutis ac vitii, beatitudinis, seu Summi boni & mali summi, cui obnoxius fieri potest, felicitatis denique ac infelicitatis tradere a nostro instituto non fuerit alienum. Maximum homini ad felicitatem præsidium est conscientia recta & bona.

Quam-

PRÆFATIO.

Quamobrem de ea amplam instituimus tractationem , ne quid in argumento tanti momenti desiderari possit. Multa de conscientia loquuntur tantum non omnes , sed quæ non satis intelligunt. Quid subsit veri distincte explicamus , ut imaginarium ab eo , quod intelligi potest , separetur, nec qui acumen suum aliorum hebetudine metiuntur non sine præsentissimo damno terminis inanibus accenseant, quas rebus scitu apprime necessariis significandis destinatos agnoscere tenebantur. Doctrinam enteleatam iis profuturam confidimus, qui aliorum conscientia præsumunt, præsertim ubi praxis accesserit , quam Tomo alteri reservamus. Inter difficillimæ scientiæ moralis capita referendum istud , quod de imputatione & culpa tractat , neglectum fere a philosophis &

PRÆFATIO.

Juris interpretibus relictum. Hi vero cum quod civile est ab eo, quod naturale, non distinguant, & ne illud quidem caute discernant, perparum proferunt, quod ad philosophiam aliquod afferat adjumentum: immo ne suis quidem satisfaciunt, qui emunctioris sunt naris. Nostrum igitur esse existimavimus notiones tradere foecundas, ne in re ardua scituque maxime necessaria coecutiamus. Quemadmodum vero a libertate dependet omnis imputatio actionum, & dolus atque culpa defectum rectitudinis earundem arguunt; ita nobis ad hæc diligentissime rimanda haud parum profuerunt ea, quæ de influxu libertatis in usum facultatum animæ & de actionum humanarum rectitudine statim ab initio tradidimus. Qui naturæ legem arctioribus limitibus coërcent, quam par erat, nec omni libertatis in usum facultatum nostra-

PRÆFATIO.

---

strarum influxui attendunt ; imputationi quoque non omnem suam tribuant amplitudinem , ipsis licet communibus notionibus reclamantibus : vulgus enim haud raro acutius videt peritis, quorum mentem notiones parum limata obtundunt. Nos multiplici experimento edocti , quid notionibus istis infit , nec eam spernimus lucem, quam accuratior ipsarum evolutio menti affundit , probe memores , sæpe etiam oblitorem valde opportuna esse locutum. Nulli igitur dubitamus fore , ut nostris perspicillis usus circumspectum ferat de actionibus imputandis iudicium. Plurimum refert ab omni culpæ sensu vacuum possidere animum. Quamobrem culpam accurata discussione dignam , iudicavimus & quæ pro synonymis vulgo habentur
notio.

PRÆFATIO.

---

notionibus determinatis a se invicem discrevimus, quarum fecunditatem experientur, quotquot earum usum fecerint. Ceterum quod nuper commendavimus Metaphysicæ studium, cum eidem colophonem imponeremus, idem denuo commendamus omnibus, qui in Philosophia practica sine remora progredi ac celerrime proficere voluerint. Dabam Marburgi Cattorum d. 10. Aprilis A. 1738.

PHILOSOPHIÆ PRACTICÆ UNIVERSALIS PROLEGOMENA,

§. I.

Scientia affectiva est scientia voluntatem & noluntatem ad actus suos determinandi. *Scientia affectiva quam dicatur.*

Nimirum dantur rationes actuum volitionis & nolitionis (§. 70 *Ontol.*). Quoniam in philosophia ratio reddenda est, cur possibile actum consequantur (§. 31 *Disc. pralim.*); in philosophia quoque exponendæ sunt rationes, per quas voluntas & noluntas ad actus suos determinatur. Et quoniam scientia consistit in habitu asserta sua demonstrandi (§. 30 *Disc. pralim.*); non sufficit recensuisse rationes determinantes voluntatis atque noluntatis, verum etiam demonstrandum est per eas voluntatem & noluntatem ad actus suos determinari. Ea igitur philosophiæ pars, in qua demonstrationes istæ occurrunt, per scientiam affectivam definienda.

§. 2.

Scientia practica est scientia locomotivam facultatem vel etiam cognoscitivam determinandi ad actus externos *Scientia practica quam vel dicatur.*
(*Wolffii Philos. Pract. Universalis.*)   A

internos voluntati & noluntati conformiter exequendos vel omittendos.

Quoniam agimus, quod volumus, & omittimus, quod nolimus, facultas locomotiva, quatenus, ab anima pender, itemque facultas cognoscitiva determinari viderur per solum voluntatis & noluntatis actum, adeoque eam determinandi scientiam peculiarem nullam esse forsan colligent nonnulli. Enimvero hi erunt, qui mente non satis attenta ea, quæ agunt, expendunt. Etenim nunc deliberandum est de mediis, ut propositum exequamur: nunc sese offerunt impedimenta, quæ executioni mediolorum obstant, & dispiciendum, quomodo removeantur. Atque adeo patet, non sufficere ut norimus, quid sit agendum, atque idem agere velimus, vel nolimus; sed requiri præterea, ut constet, quomodo quid sit agendum, & qua ratione impedimentis occurratur. Ad praxin adeo plura requiruntur quam rationes voluntatem & noluntatem ad actus suos determinantes.

§. 3.

Philosophia practica universalis quid sit. *Philosophia practica universalis est scientia affectiva practica dirigendi actiones liberas per regulas generalissimas.*

Hanc definitionem jam tradidimus in discursu præliminari de philosophia in genere, quam Logicæ præmisimus (§. 70). Nimirum Philosophia practica varias complectitur disciplinas, nimirum Jus Naturæ & Gentium, Ethicam sive Philosophiam moralem, Oeconomicam atque Politicam sive Philosophiam Civilem (§. 64 & seqq. *Disc. prælim.*). Dantur autem non minus theoriæ, quam praxeos principia generalia, quorum usus per omnes istas disciplinas extenditur. Quod si ergo Philosophiam practicam methodo demonstrativa tradere volueris; principia ista generalia præmittenda sunt (§. 134 *Disc. prælim.*). Patet igitur ratio, cur Philosophia practica universalis condenda fuerit, in qua principia ista generalia explicantur & demonstrantur. Cur vero hanc Philosophiæ partem definiamus per scientiam affectivam practicam, patet ex definitionibus, quas modo præmisimus (§. 1. 2.).

§. 4.

§. 4.

Quæ in philosophia practica universalis traduntur, demonstranda sunt. Philosophia practica universalis scientia esse debet (§. 3). Quamobrem cum scientia sit habitus demonstrandi, quod affirmamus, vel negamus (§. 594 *Log.*); quæ in philosophia practica universalis traduntur, demonstranda utique sunt.

Cur in Philosophia practica universalis requirantur demonstrationes.

Hæc ita consequuntur, si sumamus philosophiam practica universalem scientiam esse debere. Num recte sumatur, patebit ex propositione sequente. An vero sumatur, quod in se non repugnat, & num in potestate nostra positum sit dare demonstrationes eorum, quæ in Philosophia practica doceri debent, ex ipsa tractatione dijudicandum.

§. 5.

Qui Philosophiæ practice universalis studet certam de principis generalibus dirigendarum actionum liberarum cognitionem acquirit. Qui enim philosophiæ practice universalis studet, is regulas generalissimas dirigendi actiones liberas, seu, quod perinde est, principia generalia dirigendarum actionum liberarum sibi cognita atque perspecta reddit (§. 3), & quia in eadem demonstranda sunt, quæ traduntur (§. 4), eadem demonstrare discit. Enimvero propositio nobis certa est, quam sive directe, sive indirecte demonstrare valemus (§. 568 *Log.*). Quamobrem qui philosophiæ practice universalis studet certam de principis generalibus dirigendi actiones liberas cognitionem acquirit.

Cur Philosophia practica universalis scientia esse debeat.

Patet adeo ratio, cur in definitione philosophiæ practice universalis sumatur, eam scientiam esse debere. Certam enim actionum dirigendarum cognitionem intendimus. Quoniam itaque sine demonstratione non datur certa eorum, quæ sub sensum minime cadunt, cognitio (§. 567. 568 *Log.*); generalia dirigendarum actionum liberarum principia utique demonstranda veniunt. Non igitur est, quod dubitemus, in definienda Philosophia practica universalis recte sumi, quod

fit scientia. Quodli excipias, actionum liberarum directionem pertinere ad omnes omnino homines, ad quorum tamen captum compositæ non sunt demonstrationes; haud difficilis est responsio. Philosophiæ enim universæ, adeoque & practicæ universalis, systema methodo demonstrativa conditur non vulgi gratia, neque etiam eorum gratia, qui hebetiores sunt, quam ut demonstrationes capere possint. Consulendum est cæteris, qui certa ab incertis distinguere valent: hebetioribus autem, qui ab acutiorum autoritate pendent, satisfecerit cognitio minus exasciata.

§. 6.

Cur principia Juris naturalis in Philosophia practica universali tradenda.

In Philosophia practica universali tradenda sunt principia Juris naturalis. Etenim ex philosophia practica universali addiscere debemus principia generalia dirigendarum actionum liberarum (§. 5). Quamobrem cum Jus naturæ actiones bonas atque malas a se invicem separet (§. 68 *Disc. prelim.*), adeoque actionum liberarum discrimen exponat; quin in philosophia practica universali tradenda sint Juris naturalis principia dubitari nequit.

Nimirum qui actiones suas liberas rite determinare debet, is nosse tenetur, quamnam sint bonæ, quamnam vero malæ, ne specie boni vel mali decipiatur. Generalia igitur principia, ex quibus actionum liberarum differentia deducitur, cognoscant necesse est. Quamobrem cum principia dirigendarum actionum liberarum ex philosophia practica universali haurire debeat; in eadem utique tradenda sunt. Enimvero hæc ipsa principia Juris naturalis principia sunt. Quamobrem in philosophia practica universali tradenda sunt Juris naturalis principia. Suo loco constabit, Jus omne reliquum ex Jure naturali tanquam fonte profluere. Atque tum clarissime elucescet, in philosophia practica universali omnis Juris principia recte stabiliri. Nimirum demonstranda in eadem est Juris reliqui omnis dependentia a Jure naturali, ut diversitatis Jurium ratio pateat.

§. 7.

Curtheoria

In Philosophia practica universali tradi debet generalis

lis theoria motivorum actionum committendarum & omittendarum. Etenim philosophia practica universalis scientia affectiva esse debet (§. 3). Quamobrem cum scientia affectiva sit, quæ voluntatem & noluntatem ad actus suos determinare debet (§. 1); in philosophia practica generali docendum, quomodo voluntas & noluntas ad actus suos determinetur. Enimvero sine motivis nulla datur in anima volitio, nulla nolitio (§. 889 *Psych. empir.*). Quoniam itaque determinandarum actionum liberarum principia generalia in philosophia practica tradenda (§. 3); quin in eadem quoque theoria generalis motivorum actionum committendarum & omittendarum locum habeat, extra omnem dubitationis aleam positum est.

Ut noris actionem aliquam esse bonam, aliam vero malam, non sufficit ad illas volendum, hasce autem nolendum. Nuda igitur notitia minime sufficit. Necessse adeo est, ut, si has averfari, illas appetere debeas, illas quoque tibi repræsentantes tanquam bonas, hasce, vero tanquam malas (§. 891. 892 *Psych. empir.*). Quamobrem cum ista repræsentatio sit motivum, quo voluntatem flectimus in alterutram contradictionis partem (§. 890 *Psych. empir.*); si in philosophia practica generali doceri debet modus dirigendi actiones liberas per regulas generalissimas theoria generalis motivorum ex ea exulare minime potest.

§. 8.

In Philosophia practica generali tradenda est theoria generalis mediorum. Philosophia enim practica generalis scientia practica est (§. 3). Quoniam itaque scientia practica est, quæ facultatem locomotivam vel cognoscitivam determinare docet ad actus externos vel internos voluntati ac noluntati conformiter exequendos vel committendos (§. 2); in philosophia practica generali docendum.

A 3

ceri

ceri debet modus determinandi facultatem locomotivam vel cognoscitivam ad actus externos, vel internos, quibus obtinetur, quod volumus, & cavetur, ne fiat, quod nolumus. Enimvero id, propter quod actus externos vel internos edimus, ut sit vel fiat, vel etiam quod intendimus, ne fiat, finis est vel rationem finis habet (§. 932 *Ontol.*) & actus illi, per quos finis obtinetur, quique adeo rationem continent, cur hic actum consequatur (§. 56 *Ontol.*), media sunt (§. 937 *Ontol.*). In philosophia igitur practica universali contineri etiam debet mediorum theoria. Tradit autem philosophia practica nonnisi generalissima (§. 3). Quamobrem patet, in philosophia practica universali tradendam esse theoriam generalem mediorum.

E. gr. ponamus te velle amare Deum: non ideo eundem amas, quod amare velis. Præsupponuntur actus alii, quibus amor iste acquiritur. Intenditur adeo amor tanquam finis, & actus isti, quibus hic finis obtinetur, sunt media ad eundem ducentia. Ut igitur amore Dei imbuatur animus, utendum est mediis, quibus acquiritur, consequenter Deum amaturus hæc ignorare nequis. Similiter ponamus te velle vitam honeste sustentare. Comparandi ergo sunt sumtus, in honestam vitæ sustentationem faciendi, adeoque utendum est mediis, quibus comparantur. Patet adeo vitam honeste toleraturo perspecta esse debere media, quæ huc faciunt. Philosophia practica universalis in generali actionum committendarum & omittendarum theoria acquiescit. De mediis igitur etiam nonnisi generatim agit, ultra ea nimirum non progrediens, quæ mediis in casibus specialibus communia sunt.

§. 9.

*Cur theoria
generalis
impedimen-
torum tol-*

*In Philosophia practica universali tradenda est im-
pedimentorum tollendorum theoria generalis. Philosophia
enim practica universalis scientia practica est (§. 3). Quam-
obrem*

obrem cum in scientia practica doceatur modus determi-^{lendorum}
nandi locomotivam, vel etiam cognoscitivam ad actus ex-^{in philoso-}
ternos, vel internos voluntati conformiter exequendos, vel ^{phia pra-}
omittendos (§. 2), id autem fieri nequeat, nisi impedi-^{ctica uni-}
mentum removeatur, quemadmodum nemo non admittit; ^{versali tra-}
in philosophia etiam practica doceri debet, quænam actu-^{denda}
ro voluntati conformiter objici queant impedimenta, &
quomodo eadem tollantur. Tradit autem philosophia pra-
ctica universalis nonnisi generalia (§. 3). In ea igitur im-
pedimentorum tollendorum theoria generalis tradenda.

E. gr. Deum amaturus eum cognoscat necesse est, ut
adeo agnitio Dei sit medium amoris divini. Cognitioni Nu-
minis operam daturus objici possunt varia impedimenta, quæ
obstant quo minus agnoscat. Ea igitur tollenda, si qui-
dem amoris Dei compos fieri volueris. Philosophia practica
universalis de actionibus humanis committendis & omitten-
dis nonnisi generalia tradit, adeoque etiam in generali im-
pedimentorum tollendorum theoria subsistit, unde suo loco
theoriæ speciales derivantur. Dabimus in hisce, quemadmo-
dum in ceteris fidem oculatam, ubi integram philosophiam
practicam in systema redegerimus.

§. 10.

In Philosophia practica universalis tradenda est theoria *Cur theoria*
generalis signorum rectitudinis actionum. Actio recta nulli ^{signorum}
determinationi essentiali, vel attributo contradicere debet ^{rectitudi-}
(§. 950 part. I. Theol. nat.). Quoniam actiones humanæ ^{nis actio-}
compositæ sunt ex internis, actibus nempe ex facultate appe- ^{num gene-}
tendi & averfandi elicitis, atque externis, nimirum motibus, ^{ralis in phi-}
quibus ea exequimur quæ anima vult & non vult. (§. 567 ^{losophia}
part. I. Theol. nat.); si rectæ fuerint, tum interna quoad ^{practica u-}
singulos actus eam ingredientes, tum externa determina- ^{niversalis}
tioni nulli essentiali vel attributo contradicere debet. Pa- ^{tradenda.}
tebit suo loco in sequentibus, hic vero tanquam experimen-
to in

to in semet ipso facile comprobandum sumi potest: actio externa etsi rectæ speciem habeat, non tamen ideo internam rectam esse, veluti dum quis eleemosynam largitur, ut videatur ab hominibus, non miseria miseri commotus & voluntati divinæ satisfactorius. Quare cum externæ quidem in sensum incurrant actiones, internæ autem non item, immo cum ipsimet homines, ubi agendi consuetudinem contraxerunt, non satis sibi conscii sint actionum internarum cum externa conjunctarum; necesse est ut ex aliis, tum quæ in sensu incurrunt, tum quæ attentione non difficili in nobismet ipsis advertere licet actus internos latentes colligamus, ut de rectitudine actionis tam propriæ, quam alienæ judicium ferri possit. Quoniam id, ex quo alterius præsentia colligitur, signum alterius est (§. 952 *Ontol.*); in Philosophia quoque practica universalis tradenda est theoria generalis signorum rectitudinis actionum. Tradit autem Philosophia practica universalis non nisi generalia (§. 3). In philosophia igitur practica universalis tradenda est theoria generalis signorum rectitudinis actionum humanarum.

Nimirum signis in philosophia practica opus habemus, ne vel nobis metipsis videamur qui non sumus, vel videantur nobis alii, qui non sunt. Semiotica igitur moralis utilitatis maximæ & pars philosophiæ practicæ apprime necessaria est.

§. II.

*Artificia
heuristica
in Philo-
sophia pra-
ctica uni-
versali con-
tenta.*

Philosophia practica universalis tradit principia heuristica, seu artificia inveniendi veritates morales atque politicas. Ex ipsa tractatione hoc abunde elucescet, præsertim ubi singulæ philosophiæ practicæ partes in systema fuerint redactæ.

Nimirum notiones istæ universales, quibus theoria generalis atque praxis in philosophia practica universalis demonstrata continetur, dirigunt intellectum in veritatibus moralibus atque politicis eruendis, atque adeo ad inveniendum profunt (§. 461 *Psych. empir.*). Arque hinc summa Philosophiæ practicæ universalis utilitas elucet.

Prolegomenorum Finis.

PHILOSOPHIÆ PRACTICÆ
 UNIVERSALIS
 PARS I.
 THEORIAM DEMONSTRANS.
 CAPUT I.
 De Differentia Actionum hu-
 manarum.

§. 12.

Actiones tam animæ, quam corporis di- *Actio- liberarum*
cuntur naturales vel necessariae, quæ *cuntur naturales vel necessariae, quæ liberarum*
per essentiam & naturam animæ & cor- *per essentiam & naturam animæ & cor-* *& natura-*
poris determinantur: Liberae autem *poris determinantur: Liberae autem* *lium diffe-*
appellantur, quæ per essentiam & na- *appellantur, quæ per essentiam & na-* *rentia.*
turam animæ ac corporis non deter- *turam animæ ac corporis non deter-*
minantur, sed a libertate animæ *minantur, sed a libertate animæ*
pendent. *pendent.*

Discrimen actionum necessariorum & liberarum probe at-
 tendendum venit, ut intelligatur, quænam actiones homini
 imputari possint & quantum imputandæ veniant; tum etiam
 ut fundamentum moralitatis actionum liberarum intimius per-
 spiciatur; unde pendet totum Jus naturæ, quemadmodum ex
 (Wolffii Philos. Pract. Universalis.) B sequen-

sequentibus clarissime elucescer. Ita secretio urinæ in reibus est actio naturalis, cum a libertate animæ minime dependeat, sed per structuram renum & naturam corporis determinata sit, ita ut renes eandem secernant, sive anima velit, sive nolit, nec solo imperio in secretionem ista pro arbitrio suo quicquam immutare valeat. At si manu alterum percussio injuriam mihi factam vindicaturus; & volitio animæ, qua fertur in hunc motum, libera est, & motus manus percussantis liber dicitur, quatenus absque libera volitione non daretur in corpore & per eum desiderium animæ expletur. Similiter motus cordis actio naturalis est, cum per structuram cordis & naturam corporis humani determinetur, ut cor moveatur, sive homo velit sive nolit, nec quicquam solo imperio in eodem pro arbitrio suo immutare possit animæ. At haustus vini actio libera vocatur, quatenus a volitione animæ, quæ libera est, dependet, ita ut vinum non biberetur, nisi vellemus.

§. 13.

Actus appetitus & aversationis rationalis quod sint liberi.

Quoniam anima libera est in volendo ac nolendo (§. 942 *Psych. empir.*); omnes volitiones & nolitiones animæ, hoc est, actus omnes appetitus & aversationis rationalis (§. 882 *Psych. empir.*), sunt actiones liberæ (§. 12).

Nimirum actus appetitus & aversationis rationalis per essentiam & naturam animæ determinatæ non sunt, (§. 940 *Psych. empir.*) sed rationem sufficientem in libertate ejusdem habent (§. 56 *Ontol.* & §. 41 *Psych. empir.*), atque ideo ab eadem dependent (§. 851 *Ontol.*). Et hoc nomine in numerum actionum animæ liberarum recte referuntur (§. 12). E. gr. Si volo cognoscere Deum, libere hoc volo: etenim dum voluntas fertur in cognitionem Numinis, ferri etiam poterat in cognitionem objecti alterius cujuscunque, veluti si quis Geometra fuerit, in quadraturam alicujus curvæ, vel rectificationem arcus ejusdem. Libertati adeo animæ tribuendum, quod actus voluntatis seu appetitus rationalis potius in cognitionem Numinis, quam cognitionem Quadraturæ curvæ ejusdem, aut arcus ejus rectificationem determinetur. Ex adverso si nolo Musicæ addiscendæ

scendæ operam dare; libere hoc nolo. Etenim non minus fieri poterat, ut vellem eidem operam dare, quam ut nolim. Anima igitur per essentiam & naturam suam ad hunc nolitionis actum determinata non est; sed ratio ejus sufficiens in libertate ejus quærenda, vi cujus potius Musicam addiscere nolo, quam volo. Qui libertatem animæ in dubium minime vocat; nihil hic difficultatis deprehendet. Ceteris satisfacient, quæ de libertate animæ in nolendo & volendo demonstrata sunt (§. 942 *Psych. empir.*).

§. 14.

Voluptates ac tædia sensuum a libera nostra voluntate Independentissime dependent, seu efficere non possumus, ut voluptatem dentis vo-
potius ex sensibili percipiamus, quam tædium, quatenus scilicet voluptatis ac
cet sensu percipitur. Voluptates enim sensuum ac tædia ^{tædii sen-} _{sum a li-}
 eorum ortum trahunt ex sensationibus (§. 552. 553 *Psych. empir.*), consequenter quod tale percipiatur objectum ^{libera vo-} _{luntate.}
 sensibile, quale percipitur. Enimvero in sensationibus suis anima nihil immutare potest (§. 78 *Psych. empir.*), consequenter efficere nequit, ut tale non percipiatur, quale percipitur. Quamobrem cum anima libera non sit, nisi quando ex pluribus possibilibus eligit sponte, quod ipsi placet, ad nullum eorum per essentiam determinata (§. 941 *Psych. empir.*); in percipiendis voluptatibus ac tædiis sensuum libera non est, consequenter per libertatem animæ non intelligitur, cur ex sensibili voluptatem potius, quam tædium percipiat, & contra. Quoniam itaque in libertate voluptatis ac tædii sensuum ratio non continetur (§. 56 *Ontol.*); nec voluptates ac tædia sensuum a libera voluntate pendent (§. 851 *Ontol.*).

Idem confirmatur a posteriori. Si medicamentum tibi propinatur, in potestate tua positum non est efficere, ut odor ac sapor sit potius gratus, quam molestus, consequenter

ter, ut ex eo voluptatem potius, quam tedium percipias. Idem experimur de sono. Similiter quando visibile primum contueris, veluti faciem hominis tibi nondum visi, vel imaginem quandam pictam; tui arbitrii non est, utrum placere, an displicere debeat, consequenter num ex eo voluptatem, quam tedium percipere malis (§. 542 *Psych. empir.*).

Propositionem hanc instar lemmatis hic præmittimus, non solum in usum demonstrationis sequentis; sed quod eodem quoque in sequentibus & suo tempore in philosophia morali nobis erit opus. Probe autem notandum est, nos sensibilia hic non spectare nisi quatenus sensu percipiuntur, quemadmodum exigit voluptatis ac tædii sensualis perceptio (§. 552. 553 *Psych. empir.*). Neque enim negamus, ut alia de causa voluptati sit, quod quatenus sensu percipitur tædio est: sed tum voluptas illa ortum minime trahit ex sensatione præsentem. Et in hoc casu fieri posse, ut voluptas ac molestia, quam percipimus, a libera voluntate nostra dependeat, ultro largimur & ex iis, quæ suo loco demonstrabuntur, patebit ratio, cur fiat. In Moralibus magnum momentum in eo situm est, ut accurate a se invicem distinguantur, quæ a voluntate nostra libera dependent, ab iis, quæ eidem subjecta non sunt, & ubi ab illa pendent, probe perpendatur, quantum ab eadem pendeant: quod cum sæpissime difficile sit, nisi in Psychologia multum fueris versatus, & singulare quoddam acumen tibi comparaveris; quam necessarium sit studium Psychologicum ad theoriam & praxin moralem accurate tradendam hinc intelligitur.

§. 15.

Appetitiones & aversiones sensitivæ in se spectatæ non sunt actiones libere, sed naturales. Etenim appetitiones sensitivæ ex perceptione boni confusa (§. 580 *Pract. empir.*); aversiones sensitivæ ex perceptione mali confusa nascuntur (§. 582 *Psych. empir.*). Enimvero quamdiu in notione boni confusa acquiescimus, id appetimus, ex quo voluptatem percipimus (§. 591

(§. 591 *Psych. empir.*), & quamdiu in notione mali confusa acquiescimus, id averſamur, ex quo tædium, ſive moleſtiam percipimus (§. 592 *Psych. empir.*). Quamobrem cum voluptates ac tædia ſenſuum a libera noſtra voluntate minime dependeant (§. 14), actio autem libera eſſe nequeat, ſed naturalis ſit, quæ a libertate animæ minime pendet (§. 12); quin appetitiones & averſiones ſenſitivæ in ſe ſpectatæ actiones liberæ non ſint, ſed naturales, dubitandum non eſt.

Bruta quoque habent appetitum & averſationem ſenſitivam (§. 757 *Psych. rat.*): hoc tamen non obſtante deſtituuntur voluntate & noluntate libera (§. 763 *Psych. rat.*). Nemo igitur non agnoſcit, quod appetitiones & averſiones ipſorum non ſint liberæ. Atque ideo in confeſſo eſt, appetitiones ac averſiones ſenſitivas in ſe ſpectatas liberas non eſſe. Immo unusquiſque, modo ſibi metipſi attendat, fide experientiæ libertatem ab appetitu ſenſitivo & averſatione ſenſitiva removet. Quis enim eſt, qui non in ſeipſo experiatur, quamdiu ſenſuum iudicio unice ſtatur, ſe impedire non poſſe ne ex cibo, qui bene ſapit, voluptatem percipiat, ac ideo eundem appetat. Abſit autem, ut quis ſibi perſuadeat, appetitum ſenſitivum & averſationem ſenſitivam hominem ſubſicere agendi neceſſitati. Gaudet enim voluntate ac noluntate libera (§. 942 *Psych. empir.*), quia anima ratione prædita (§. 528 *Psych. rat.*). Neceſſe igitur non eſt, ut ſecundum appetitum ſenſitivum & averſationem ſenſitivam agat, ſed agere poteſt, immo agere debet, quemadmodum deinceps evincetur, ſecundum voluntatem & noluntatem liberam, ſeu appetitum & averſationem rationalem. Immo oſtendemus, quomodo in appetitum ſenſitivum & averſationem ſenſitivam dominium acquirere eumque ad conſenſum cum rationali reducere valeamus, ut mala actio non excuſetur, propterea quod ab appetitu ſenſitivo, vel averſatione ſenſitiva profecta. Generaliter hoc docebimus in hac ipſa Philoſophia practica univerſali; quid autem in caſibus ſpecialibus conveniat, in Ethica demonſtrabitur.

§. 16.

*Sensatio-
nes quando
actionibus
liberis ac-
censendæ.*

*Si ex decreto animæ ob sensationes prævisas situs corporis mutatur; si ex eodem decreto situs corporis non mutatur, sensationum prævisarum gratia, nec alio quocunque modo impediatur, ne sensibile aliquod in organum sensorium agat; si denique ex decreto animæ quid agas eo fine, ut sensibile quodpiam percipias, aut quid eo fine ab aliis fieri jubeas; sensationes accensendæ sunt actionibus liberis. Etenim si ex decreto animæ ob sensationes prævisas situs corporis mutetur, sensationes a libertate animæ pendent quoad actum (§. 151 *Psych. rat.*). Similiter si ex decreto animæ situs corporis non mutetur sensationum prævisarum gratia, nec alio quocunque modo impediatur, ne sensibile aliquod in organum sensorium agat, sensationes, quarum gratia hoc non facis, denuo a libertate animæ pendent (§. 152 *Psych. rat.*). Immo pendent ab eadem sensationes, si quid ex decreto animæ agas eo fine, ut sensibile quodpiam percipias, aut si quid eo fine ab alio fieri jubeas (§. 153 *Psych. rat.*). Quoniam itaque actiones liberæ sunt, quæ a libertate animæ pendent (§. 12); quin actionibus liberis accensendæ sint sensationes in omni hypothese theorematis extra controversiæ aleam positum est.*

Nemo non videt tria theoremata in unum esse brevitaris gratia contracta, ut compositam constituant propositionem (§. 314 *Log.*), ne demonstrationes præter necessitatem forent multiplicandæ, quæ commode in unam contrahuntur, absolvendæ nimirum unius ejusdemque definitionis applicatione ad singulas hypotheses. Ceterum studio dico, sensationes in hisce casibus accensendas esse actionibus liberis, non vero simpliciter, quod sint actiones liberæ. Etenim ipsa sensatio per naturam & essentiam corporis atque animæ determinata est, quatenus necessario sentimus, si objectum sensibile in organum sensorium rite constitutum agit nec in animæ potestate positum est, utrum sentire velir, nec ne, quamprimum actio
sensibi-

sensibilis in organum sensorium ponitur (§. 79 *Psych. empir.*) & quatenus anima in sensationibus suis nihil immutare potest, nec unam alteri pro arbitrio substituere valet, dum objectum sensibile in organum sensorium agit (§. 78 *Psych. empir.*). Atque adeo sensatio in se spectata actio potius naturalis, quam libera est. In sensationibus itaque probe discernendum, quod necessarium est, ab eo, quod a libertate animæ pendet, quatenus per eam fieri poterat, ut ea cessaret.

§. 17.

Si situs corporis non pendet a decreto animæ ob aver- *Sensatio-*
sationes prævisas harumque gratia, nec a nobis impedi pot- *nes quando*
est, ne sensibile in organum sensorium agat, nec quicquam eo *actiones*
fine agis, ut sensibile quodpiam percipias, aut eo fine ab alio *necessaria.*
fieri jubes; sensatio actio necessaria seu naturalis est. Etenim
 si situs corporis non pendet a decreto animæ ob sensationes
 prævisas harumque gratia; nec actio sensibilis in organum
 sensorium ab eodem ullo modo pendet. Atque idem patet
 si actionem sensibilis in organum sensorium impedire nequis,
 nec quicquam facias, aut ab alio fieri jubeas eo fine, ut sen-
 sibile percipias. Quamobrem cum per legem sensationis,
 si in organo aliquo sensorio ab objecto aliquo sensibili quæ-
 dam producitur mutatio, in anima eidem coëxistit sensatio
 per illam intelligibili modo explicabilis (§. 85 *Psych. empir.*);
 nec in casibus istis sensatio a decreto animæ in volendo ac
 nolendo liberæ (§. 942 *Psych. empir.*) ullo modo pendet.
 Quoniam itaque actio libera non est, sed necessaria seu na-
 turalis, quæ a libertate animæ minime pendet (§. 12); in
 istis quoque casibus, hoc est, in singulis propositionis hy-
 pothesibus sensatio non est actio libera, sed necessaria, seu
 naturalis.

Per præsentem propositionem ac præcedentem semper ju-
 dicare licet, utrum sensatio aliqua sit necessaria actio, num ve-
 ro liberis accensenda veniat. Nimirum semper dispiciendum,
 utrum

utrum a decreto animæ libero sit, ne cesset sensatio, num vero in nostra potestate posirum minime fuerit eandem a nobis evitari, ut constet, num aliquo modo libertas animæ in actualitatem sensationis influat. Ita enim patebit, in quantum sensatio aliqua actionibus liberis accensenda veniat, ne quis necessitatem sentiendi in excusationem vertere queat, ubi minime licet, vel sibimetipsi parum consulat, ubi sensus impedimenta vitæ honestæ objicit. E. gr. Dum in templum me confero, hominem mihi obviam factum video. Quoniam non eo fine in platea incedo, ut ipsum videam, neque in mea potestate fuit impedire, ne obviam mihi fieret, & ne ex improviso obviam factum viderer; visio a libertate voluntatis minime pendet, atque adeo necessaria est.

§. 18.

Directio attentionis quomodo actio libera. Si ex decreto animæ attentionem dirigis in objectum, a quo eandem avertere poteris, directio attentionis est actio libera. Etenim si ex decreto animæ attentionem dirigis in objectum a quo eandem avertere poteris; attentionem in eandem dirigere vis. Quamobrem cum anima in volendo & nolendo libera sit (§. 942 *Psych. empir.*); quin eadem a voluutate libera pendeat, dubitari nequit (§. 851 *Ontol.*). Enimvero libera est actio, quæ a libertate animæ pendet (§. 12). Directio igitur attentionis actio libera est, si ex decreto animæ attentionem dirigis in objectum, a quo eandem avertere poteris.

A directione attentionis multa in anima pendent, quæ adeo & ipsa a libertate voluntatis dependent, quatenus ab hac proficiuntur. Quamobrem magnum momentum in eo situm est, ut animum ad directionem attentionis advertamus, ne nos fugiat, num in ejus determinationem libertas influat. Id ipsum vero non modo per observationem, si acumine utaris; verum etiam per demonstrationem haud raro detegere licet.

§. 19.

§. 19.

Si ex decreto animæ oculum visibili directe obvertis, vel Casus qui directe obversum in hoc situ detines; attentio actio libera est. Etenim in hypothesi propositionis attentio a libertate animæ pendet (§. 363 *Psych. rat.*). Sed quæ a libertate animæ pendet, actio libera est (§. 12). Ergo in hypothesi propositionis attentio actio libera est.

Casus hic particularis attentionis liberæ probe norandus, cum in moralibus sæpissime occurrat. Ceterum nemo a nobis requisiverit, ut demonstremus attentionem & ejus directionem esse actionem animæ: patet enim hoc nuda definitionis actionis applicatione (§. 71; *Ontol.*). Atque hoc notandum est in aliis quoque animæ modificationibus, quas in sequentibus in numerum actionum referemus.

§. 20.

Si attentionem dirigit in quidpiam sensu perceptum, Actus im- vel in phantasma aliquod, a quo eandem avertere poterat, vel in alterutro illam conservas, cum retrahere posses; actus im- ginationis actionibus liberis accensendus. Etenim in hypothesi omni propositionis phantasma ex idea sensuali vel alio phantasmate ortum trahens a libertate animæ pendet (§. 344 & seqq. *Psych. rat.*), consequenter cum phantasmata sint ideæ ab imaginatione productæ (§. 93 *Psych. empir.*), eorundem productio a libertate animæ pendet. Quoniam itaque libera est actio, quæ a libertate animæ dependet (§. 12); actus imaginationis in hypothesi omni propositionis actionibus liberis accensendus.

Qui animæ naturam non satis perspectam habent; actus imaginationis si non omnes in universum, multos tamen libertati animæ subducunt, qui eidem subjiciantur. Unde in Moralibus pro obstaculis insuperabilibus habent, quæ tolli poterant, & in imputatione cogitationum sæpius hærent, immo (*Wolffii Phil. Pract. Universalis.*) C cesspi-

cespitant, extra potestatem hominis collocantes, quæ in eadem sunt. Consultum igitur est, ut probe perpendatur, quando-
nam imaginatio a libertate animæ dependeat, & ejus adeo a-
ctus in censum actionum liberarum veniant.

§. 21.

*Actus ima-
ginationis
actionibus
liberis ac-
censendus.*

Si vocabulorum ope phantasma aliquod in te excitare studes, vel per operationes mentis elicis ea, quæ ad constituendum aliquod phantasma concurrere debent; actus imaginationis accensentur actionibus liberis. Etenim si vocabulorum ope phantasma aliquod in te excitare studes; vel per operationes mentis elicis ea, quæ ad constituendum aliquod phantasma concurrere debent; ejus productio a libertate animæ pendet (§. 347. 348 *Psych. rat.*). Quoniam itaque libera est actio, quæ a libertate animæ pendet (§. 12); actus quoque imaginationis liberis actionibus accensendi, tum si vocabulorum ope phantasma aliquod in te excitare studes, tum si per operationes mentis elicis ea, quæ ad constituendum aliquod phantasma concurrere debent.

Nimirum hic liberæ nostræ voluntati tribuendum, quod imaginatio hoc potius agat, quam aliud, seu hoc potius phantasma producat, quam aliud, ipsum non productura, nisi velles. Per libertatem adeo animæ intelligitur, cur imaginatio hoc jam agat, seu tale phantasma producat, consequenter in eadem continetur ratio, cur hoc agat (§. 56 *Ontol.*). Quoniam itaque actio animæ a libertate ejus dependet, quatenus in hac continetur ratio cur agat (§. 851 *Ontol.*); in casu præsentis actus imaginationis a libertate animæ pendet. Unde liberis ejus actionibus accenseri debet. Quot modis vero fieri possit, ut vocabulorum ope imaginatio libertati animæ subjiciatur, patet ex demonstratione principii, quo hic usi sumus in *Psychologia rationali loc. cit.* exhibita. E. gr. ponamus tibi oculum in librum aliquem apertum convertenti occurrere vocabulum vini, ac te in idem attentionem dirigere, ut suscites ideam vini ex poculis hauriendi. Ut hæc animum tuum subeat, omni-
no

no a te pender, non modo quatenus attentionem sponte in vocabulum, quod legis, dirigit, & in eodem conservas, verum etiam quatenus certam quandam ideam vini a te hausti producere intendis. Exempla in casu posteriori, qui in propositione præsentate continetur, jam dedimus alias *Cnot. §. 348 Psych. rat.*).

§. 22.

Si phantasma repræsentat rem sensu libere perceptam; Casus ad ejus reproductio adhuc actionibus liberis accensetur. Etenim *huc alius.* si phantasma repræsentat rem sensu libere perceptam, ejus quoque reproductio etsi non libere facta, adhuc tamen a libertate pendet (§. 349 *Psych. rat.*). Quoniam itaque actio omnis libera est, quæ a libertate animæ pendet (§. 12). Quin phantasmatis quoque rem sensu libere perceptam repræsentantis reproductio adhuc actionibus liberis accenseri debeat dubitandum non est.

Etenim phantasma istud præter voluntatem tuam tibi non occurreret, nisi antea libero animæ decreto ad rem eodem repræsentatam sensu percipiendo te determinasses. Quamobrem si quæris rationem, cur tibi occurrat; ad eam quoque pertinere liberum animæ decretum animadvertes. Atque adeo pater pendere ab eadem actionem imaginationis non quidem proxime, sed remote. In præsentate autem, ubi actiones liberas a naturalibus discernere tenemur, sufficit, ut quomodocunque actus imaginationis a libertate pendeat animæ, quemadmodum ex sequentibus elucescet, quorum gratia hæc præmittuntur.

§. 23.

Si quid memoriæ mandamus, vel diu eadem retinere studemus, ut ejus facile meminisse, non autem oblivisci possimus; moria actus memoriæ actionibus liberis accensendi. Etenim si quid *quando* memoriæ mandamus, vel diu eadem retinere studemus, *pro actionibus liberis* ut ejus facile meminerimus, non autem oblivisci possimus, *habenda.*

Actus memoriæ a libertate animæ pendet (§. 350 *Psych. rat.*). Quoniam itaque actionibus liberis accensenda, quæ a libertate animæ pendet (§. 12); actus quoque memoriæ actionibus liberis accensendi sunt, si quid memoriæ mandamus, vel diu eadem retinere studemus, ut ejus facile meminisse, non autem oblivisci possimus.

Repetenda hic sunt, quæ ad propositionem præcedentem annotavimus: id quod & de sequentibus notandum.

§. 24.

Actionis *Actio positiva* dicitur, quæ actu editur: *Privativa*
positiva & autem est cessatio actionis essentia ac naturæ entis alias con-
privativa venientis. Quodsi actio fuerit libera; positiva *Factum com-*
differentia *missionis*; negativa vero *Factum omissionis* appellatur. *Actio-*
Et quid sit nem nimirum *committere* dicitur, qui, cum ab ea abstinere pos-
factum set, eam edit; *omittere* autem, qui cum edere posset, ab ea
commissio- abstinet.
nis atque o-
missionis.

Digestio cibi in ventriculo actio positiva est. Quodsi vero quacunque de causa ventriculus fuerit depravatus, ut cibum ingestum digerere nequeat, digestio non facta actio negativa appellatur. Etenim per essentiam & naturam suam ventriculus determinatus est ad cibum digerendum, atque adeo hæc actio essentia ac naturæ ejusdem convenit. Quodsi ergo quacunque de causa cesset, actio cessat essentia ac naturæ ejus conveniens. Atque adeo vi definitionis actio privativa est hæc cessatio. Equidem in physicis distinctione hac carere poteramus; sed eam in moralibus non esse negligendam, quod actiones privativæ a libertate animæ pendere queant, etiamsi positivæ nullo modo eidem subjiciantur, patebit ex inferius demonstrandis. Quodsi quis vinum immodice haurit, cum etiam nullum bibere, cum modice bibere posset; actionem committere dicitur, & vini immodicus haustus factum commissionis est. At si quis vinum bibere recusat, cum bibere posset, actionem omittit, & actus bibendi cessatio factum omissionis est; vel si quis vinum modice bibit, cum immodice

modice haurire posset, omissio hauritus immodici denuo factum omissionis est. Similiter qui alterum interficit, homicidium committit, estque homicidium factum commissionis, qui vero inimico non nocet, cum posset, actionem omittit & ejus omissio factum omissionis est. In Moralibus non minus factorum omissionis, quam commissionis habenda est ratio, ita ut quæ de actionibus liberis in genere demonstrantur, de utroque accipienda sint, & factum omissionis sub facto simpliciter dicto subintelligatur, tanquam species sub suo genere. Ita factum alienum nobis non modo imputatur, quod suademus, vel ad quod alterum instigamus; verum etiam si non dissuademus, vel alterum ab eodem dehortari negligimus, ubi idem dissuadere, vel alterum ab eodem dehortari debebamus.

§. 25.

Si quas ideas, quarum reproductio in potestate tua est, Quatenus longo tempore reproducere nolis, vel attentionem ab objecto, oblivio quod percipis, statim avertis, cum eam in eodem retinere posses, vel ejus, quod semel percepisti, ideam reproducere negligis cum reproducere posses; oblivio actionibus liberis accensenda. Etenim in omni hypothese propositionis presentis oblivio a libertate animæ pendet (§. 35 I. 352 *Psych. rat.*). Quoniam oblivio consistit in impotentia ideas reproductas recognoscendi (§. 215 *Psych. empir.*) & includit impotentiam reproductendi ideas rerum antea perceptarum (§. 216 *Psych. empir.*); eidem tribuenda est cessatio actuum imaginationis (§. 92 *Psych. empir.*) atque memoriæ (§. 175 *Psych. empir.*), consequenter ea utpote a libertate pendens *per demonstrata* est factum omissionis (§. 24). Quamobrem cum liberis actionibus accensenda sit, quæ a libertate pendet (§. 12); oblivio quoque in hypothese omni propositionis presentis actionibus liberis accensenda venit.

Nimirum quod cesset actus imaginationis atque memoriæ, adeoque locus sit oblivioni, tibi tribuere debes, quatenus in potestate tua erat efficere, ne cessaret. Sane si quis sibimet ipsi

digitos amputaret, ut ad castra sequenda esset ineprus; nemo non agnoscit, cessare actiones ad functiones militis obeundum necessarias voluntate libera, atque adeo illorum actuum omissionem etiam necessariam, si in se spectentur, liberis actionibus annumerandam esse, seu pro factis omissionis liberis recte haberi (§. 24). Quidni igitur etiam actus imaginationis & memoriae in se spectari necessarii actionibus liberis, seu factis omissionis liberis annumerandi, ubi imaginationem & memoriam libere inepram reddis, ut functiones suas in dato casu obire minime queant? Oblivio plurimum influir in actiones hominum liberas, & magnum momentum in eo firum est, ubi de imputatione agitur, ut constet, quandonam illa pro libera habenda. Nemo igitur sibi persuadeat inanes esse subtilitates, quae de oblivionis a libera voluntate dephendentia inculcantur. Doctrina de imputatione in Moralibus ardua est & utilitatis maximae, quemadmodum suo loco patebit. Quaecunque igitur ad eam intimius inspiciendam cognitu necessaria sunt, non minus momentosa atque utilia haberi debent.

§. 26.

Facta omissionis imaginationis & memoriae.

Si quis imaginationem & memoriam extendere negligit, cum posset; actus ea de causa cessantes sunt factis omissionis accensendi. Etenim si imaginationem & memoriam extendere negligis, cum exercitio extendere valeres; in potestate tua positum erat efficere, ne actus imaginationis atque memoriae in dato casu cessarent. Cessant igitur libera tua voluntate (§. 941 *Psych. empir.*). Quoniam itaque liberae actuum cessationes sunt actiones privativae liberae, consequenter facta omissionis (§. 24); quin actus imaginationis & memoriae ea de causa cessantes sint factis omissionis accensendi, dubitandum non est.

Eadem hic valent, quae ad propositionem praecedentem annotavimus. Dijudicatu tamen hic difficilius, num extensio imaginationis atque memoriae fuerit in potestate ejus, penes quem actus inde proficiscentes cessant: id quod probe notandum

dum, ne in applicanda propositione præsentē facile a vero aberres.

§. 27.

Ignorantia est absentia notionis, sive rei simpliciter *Ignorantia* apprehendendæ inserviat, sive iudicio cuidam respondeat. *quid sit.*

E. gr. si quis nunquam vidit psittacum, nullam quoque ideam, nullam notionem ejus habet, consequenter nec in eam attentionem suam convertere valet, ac ideo fieri nequit, ut eam simpliciter apprehendat (§. 33 *Log.*). Ponamus porro, eum nec vidisse unquam, nec ab aliis audivisse, quod psittacus sacharo vescatur. Deest igitur ipsi notio & idea, quæ huic propositioni responderet: Psittacus sacharo vescitur, consequenter notio abest, quæ iudicio vero responderet (§. 520 *Log.*). In casu primo; ignorare dicitur, quid sit psittacus, seu quænam avis psittaci nomine indigetetur; in casu altero autem ignorare, quod psittacus sacharo vescatur. Sunt qui ignorantiam definiunt per scientiæ negationem. Vid. *Goclenius* in *Lexico philosophico*. Enimvero vocabulum scientia tum sumitur laxiori sensu pro qualibet notitia. Quamobrem cum eidem significatum strictiorem tribuerimus (§. 594 *Log.*), in Scholis Philosophorum receptum; ab eodem quoque temere non discedendum fuit (§. 142 *Disc. pralim.*), ac idem in philosophia quoque practica retinendus (§. 143 *Disc. pralim.*), præsertim cum nulla necessitas nos adigat ad eam immutandum. Enimvero qui ignorantiam per scientiæ negationem definiunt; idem tamen nobiscum sentiunt, in verbis discrepantes, in re consentientes. Etenim negant in exemplo dato, eum, cui deesse dicunt scientiam psittaci, vel quod is sacharo vescatur, carere notione psittaci, qua audito vocabulo eundem sibi tanquam præsentem repræsentare valeret; vel carere notione complexa, qua sibi psittacum tanquam sacharo vescentem repræsentare valet. Quodsi equidem vi imaginationis sibi psittacum tanquam sacharo vescentem repræsentare valet phantasmatum combinatione (§. 142 *Psych. empir.*); abest vero notio veritatis propositioni respondentis, seu possibilitatis illius notionis; ignoras tamen, num propositio hæc vera sit: psittacus sacharo vescitur

scitur. Nimirum aliud est ignorare aliquam propositionem, aliud vero ignorare, utrum propositio aliqua vera sit, nec ne. In casu priori notionem, quæ eidem responderet, formare non possumus; in casu posteriori abest notio possibilitatis notionis formata. Quodsi quis propositionem enunciare audiverit, in casu priori non intelligit, quid dicatur; in posteriori quid dicatur equidem intelligit, sed non novit, utrum recte affirmetur, an negetur, quod affirmatur, vel negatur. Differentia hæc probe notanda est in philosophia practica, quemadmodum ex sequentibus elucescet. Quamobrem eam inculcari necesse erat. Quando scilicet in definitione ignorantia dicimus, abesse notionem iudicio respondentem, tam notio propositioni intelligendæ inserviens, tam notio possibilitatis ejusdem intelligitur.

§. 28.

*Ignorantia
vincibilis
& invincibilis
differe-
rentia.*

Ignorantia dicitur vincibilis, quæ evitari potest, modo velimus: Invincibilis vero est, quam evitare non possumus, vel non potuimus.

Si quis in Academia studiis literariis operam navat, in qua Mathematica perspicue traduntur; is rerum mathematicarum cognitione animum imbuere valet, modo velit: supponimus enim non deesse illam aptitudinem, quæ ad Mathematica capienda requiritur. Quodsi ergo illorum tractationem negliget, ut Mathematicum prorsus imperitus discedat; eorum ignorantia, qua laborat, vincibilis erat. Enimvero si quis nec in Scholis, nec in Academia incidit in Doctorem, a quo Mathematicorum demonstrationes doceri poterat, nec librorum mathematicorum copia ipsi fiat, quibus conspectis Matheseos addiscendæ cupido suscitari posset; hujus ignorantia, qua laborat, pro invincibili habenda. Multa ab hominibus fiunt propter ignorantiam, quæ recta non sunt; non tamen ideo excusanda, quod ignorantiam evitari poterant, immo debebant. Quamobrem maximi momenti est in omni philosophia practica & negotiis humanis, ut ignorantia vincibilis ab invincibili probe separaretur.

§. 29.

§. 29.

Ignorantia vincibilis accensenda est actionibus liberis *Ignorantia vincibilis actionibus liberis accensenda.*
in casu singulari. Etenim si quis ignorantia ejus laborat, cuius in dato casu singulari meminisse debebat; fieri non potest, ut ejusdem meminerit. Quamobrem si ea fuerit vincibilis, eandem evitare potuisset, modo voluisset (§. 28); consequenter quod non meminerit, a voluntate ejus, quam liberam esse constat (§. 942 *Psych. empir.*), pendet (§. 56. 851 *Ontol.*). Est igitur ignorantia vincibilis actio privativa libera (§. 24), adeoque in casu singulari actionibus liberis recte accensetur.

Nimirum cessant operationes intellectus in dato casu singulari, quod nolueris eam tibi comparare notitiam, quam poteras. Quod si enim hanc acquirere studuisses, ejus memor de repræsentate judicium non omisisses, quod defectu principii ad judicandum necessarii jam nullum est. Cessatio judicii actio privativa est (§. 24). Cessat autem voluntate tua, quatenus voluntate tua tibi deficit principium, sine quo judicio locus esse nequit. Quamobrem cum in volendo liber sis (§. 942 *Psych. empir.*); actio illa privativa libera est. Probe notandum, ubi inquirimus, utrum in actiones nostras five positivas, five privativas influat libertas, nec ne; non sufficit, animum ad immediatam actionis a libertate dependentiam adverti, sed habenda quoque ratio est dependentiæ quantumlibet remotæ. Unde facile intelligitur, haud raro acumine opus esse, ut actionis præsertim privativæ dependentiam a libera voluntate detegas. Absit autem, ut pro inani-bus subtilitatibus habeas, quæ de remota actionum privativarum a libertate dependentia dicuntur! Patebit enim deinceps, ubi de imputatione ageretur, quæ maximi momenti est in omni philosophia practica & Juris quoque praxi, eam probe perspectam esse debere. Immo Theologo quoque eam scrutari convenit, ne peccatorum numero eximantur, quæ in eodem sunt. Ceterum ignorantia tanquam actionis privativæ ha-

(*Wolfii Philos. Pract. Universalis.*) D ben-

benda ratio est, ubi actio editur, quæ cessare poterat, vel vice versa cessat, ubi edi poterat, nisi quis ignorantia laborasse, aut etiam quæ edi poterat a rectitudine deficit, propterea quod ignoras ea quæ nosse debebas aliter acturus.

§. 30.

Erroris vincibilis & invincibilis differentia.

Error dicitur *vincibilis*, qui evitari potest, modo velimus: *Invincibilis* vero est, quam evitare non possumus, vel non potuimus.

Scholastici errorem *ignorantiam compositam* appellant. Qui enim errat, propositionem falsam pro vera habet (§. 623 Log.) adeoquo ignorat, quod falsa sit propositio. Affirmat, quod erat negandum; negat, quod affirmandum erat. Ignorat igitur affirmandum esse, quod negat; negandum, quod affirmat. Abest igitur notio veritatis propositionis, consequenter notiones defunt principiorum, per quas perspicitur veritas illius. Unde error multiplicem ignorantiam involvit: adeoque nil obstat, quo minus pro composita habeatur. Ceterum hinc quoque patet, cur distinctio ignorantiae vincibilis & invincibilis ad errorem quoque applicari possit ac debeat, quia scilicet sub ignorantia continetur error tanquam sub genere species. Consultius tamen visum fuit communi magis loquendi more errorem ab ignorantia distingui & eundem in vincibilem ac vincibilem dividi.

§. 31.

Error vincibilis actionibus liberis accensendus.

Error vincibilis in casu singulari accensendus actionibus liberis. Etenim si quis errorem fovet, cum errans affirmet, quod erat negandum, neget, quod erat affirmandum (§. 624 Log.); in casu dato singulari non verum, sed falsum fert iudicium (§. 505 Log.). Quamobrem si is fuerit vincibilis, eum evitare potuisset, modo voluisset, (§. 30), consequenter quod falsum ferat iudicium adeoque erret (§. 623 Log.), a voluntate ejus, quam liberam esse constat (§. 942 Psych. empir.) pendet (§. 851 Ontol.).
Quam-

Quamobrem cum libera sit actio, quæ a libertate animæ pendet (§. 12); error vincibilis in casu singulari actionibus liberis accensendus.

Nimirum labitur intellectus in dato casu singulari, quod nolueris veritatis tibi comparare cognitionem, quam acquirere poteris. Quodsi enim eam acquirere studuisses, ejus memor de re præsentem verum judicium tulisses, quod applicato principio falso falsum evasit, seu erroneum (§. 626 Log.). Falso autem judicas voluntate tua, quatenus voluntate tua erroneum tibi est judicium, juxta quod judicas. Quamobrem cum in volendo sis liber (§. 942 Psych. empir.); actus ille iudicandi liber est. Repetenda hic sunt, quæ de ignorantia vincibili in dato casu singulari actionibus liberis accensenda annotavimus (§. 29).

§. 32.

Operationes intellectus in numero actionum liberarum sunt, Operationes quando ex decreto animæ seu ab anima eliciuntur. Etenim si ab anima volente eliciuntur, ideo v. gr. judicas, vel ratiocinaris, quod judicare, vel ratiocinari vis. Quamobrem cum anima libera sit in volendo (§. 942 Psych. empir.); libertas animæ rationem continet, cur jam judices, vel ratiocineris (§. 56 Ontol.), consequenter iudicii vel ratiocinarii actus a libertate animæ pendet (§. 851 Ontol.). Atque adeo liquet, operationes intellectus in numero actionum liberarum esse, quando ab anima volente eliciuntur.

Abstinet tamen, ut hinc tibi persuadeas, intellectum esse liberum in iudicando & ratiocinando, & ita iudicare ac ratiocinari, prouti iusserit voluntas: neque enim in intellectu major libertas est, quam in manu, dum ad nutum animæ movetur, hoc est, nulla. Libertas non competit, nisi voluntati: actiones ceteræ animæ tales sunt, quales a facultatibus suis esse permittuntur, & motus organorum corpori, ii sunt, qui per mechanismum eorundem perfici possunt. Sunt autem illæ actiones liberæ animæ, hi hominis, quatenus non ponuntur,

nisi posita animæ libera voluntate. Unde actiones liberas definivimus per eas, quæ a libertate animæ pendent, quatenus nempe absque libera voluntate non intelligitur, cur edantur, vel, si privativæ fuerint, omittantur, & sic libertas influit in earum actualitatem.

§. 33.

*Actiones
ex disposi-
tione
fluentes
quam
sunt libera.*

Actiones ex dispositione libero exercitio acquisita fluentes liberae sunt. Etenim si quæ actio proficiscitur ex dispositione libero exercitio acquisita; ideo editur, quod illam dispositionem nobis acquirere volumus. Atque adeo absque libera voluntate non intelligitur, cur actio edita fuerit, consequenter ea rationem continet, cur edita fuerit (§. 56 *Ontol.*). Quamobrem cum quid ab altero dependeat, quatenus rationem aliquam, cur sit, in eodem agnoscit (§. 851 *Ontol.*); actiones ex dispositione libero exercitio acquisita proficiscentes a libera voluntate dependent. Enimvero libera est actio, quæ a libertate voluntatis dependet (§. 12). Quamobrem actiones ex dispositione libero exercitio acquisita fluentes liberae sunt.

Actio ex dispositione libero exercitio acquisita duplici respectu libera esse potest, vel quod ex decreto animæ libero nunc agis, quod vi dispositionis acquisitæ agere potes (§. 427. 429. *Psych. empir.*), vel quod eam edere non potuisses, nisi istam dispositionem libere tibi acquisivisses. Videtur adeo utilitate carere, quod actiones ex dispositione libero exercitio acquisita fluentes in numerum liberarum ea propter referamus, quod hoc nomine a libertate dependant. Enimvero probe norandum est, etsi actionem ex ista dispositione fluentem libere discernere valeamus, id tamen non semper fieri; sed subinde quoque eam edi nullo animæ decreto prævio, ita ut eandem ex numero liberarum eximeret, qui ad præsentem propositionem animum non advertit. Nimirum appetitus sensitivus determinari potest ad istiusmodi actionem per sensus, imaginationem atque memoriam; atque tum libertas animæ non immediate, aut, si mavis, proxime influit in eandem, sed

sed nonnisi mediante dispositione acquisita, aut, si mavis, remote. Actiones autem liberæ sunt, sive immediate, sive mediate a libertate dependeant, quamvis immediata dependentia eas magis efficiat liberæ, ut hoc discrimen in Moribus alicujus sit momenti.

§. 34.

Si actio aliqua omittitur ob defectum dispositionis, Factum quam acquirere potuisses, si voluisses, factum omissionis accensendum est actionibus liberis. Etenim si deficit dispositio, ob neglectum dis- quam acquirere potuisses, modo voluisses; in potestate tua positum erat efficere, ut actionem ex ista dispositione fluentem occasione agendi oblata edere valeres. Cessat igitur actio libera tua voluntate (§. 941 *Psych. empir.*). Quoniam actionibus liberis actionibus liberis cessationes sunt actiones privativæ liberæ, consequenter facta omissionis (§. 24); quin actio omissa ob defectum dispositionis, quam acquirere potuisses, modo voluisses, actionibus liberis accenseri debeat, dubitandum non est.

E. gr. ponamus subscribendum esse nomen tuum manu propria. Ponamus porro, te ne quidem difficulter literarum ductus imitari posse, adeoque omni ad scribendum dispositione carere (§. 429 *Psych. empir.*). Ponamus denique non defuisse tibi occasionem illam minimum ad scribendum dispositionem tibi comparandi, etsi defuerit occasio habitum scribendi acquirendi. Nemo non intelligit, te nomen tuum propria manu jam subscribere non posse, quod dispositionem ad scribendum acquirere nolueris, veluti quod malueris ne difficulter quidem literarum ductus imitari posse, siquidem scribendi habitum acquirendi denegetur occasio. Ecquis vero non videt, impotentiam subscribendi nomen pendere a libertate animæ, consequenter & ipsam subscriptionem omitendam. Omissio igitur subscriptionis hoc respectu recte accensetur actionibus liberis (§. 12). Non tamen negamus, magis liberam esse subscriptionis omissionem, quæ fit ab eo, qui

D 3

scri-

scribendi habitu pollet. Sed jam quæstio non est de eo, quid magis, vel minus liberum sit, sed quid simpliciter pro libero haberi possit.

§. 35.

*Actiones
ex habitu
fluentes
quam
libera.*

Actiones ex habitu libero exercitio acquisito fluentes liberae sunt. Si qua enim actio ex habitu libero exercitio acquisita fuit; ideo editur, quod habitum istum tibi acquirere voluisti. Quamobrem cum absque libera voluntate non intelligatur, cur actio ista edita fuerit; in eadem ratio continetur cur edita fuerit (§. 56 *Ontol.*). Enimvero actio a libera voluntate dependet, cujus, cur edita fuerit, in eadem ratio continetur (§. 85 I *Ontol.*). Ergo actiones ex habitu libero exercitio acquisito fluentes a libera voluntate dependent. Quoniam itaque libera est actio, quæ a libertate voluntatis dependet (§. 12); actiones ex habitu libero exercitio acquisito fluentes liberae sunt.

Propositio hæc probe notanda est. Quodsi enim actiones ex habitu profluentes ex numero actionum liberarum eximere voveris, propterea quod data agendi occasione eas non decreveris; haud exigua pars actionum humanarum ex numero liberarum eximenda foret, quas tamen omnes recte pro liberis habent. Ceterum non superflua videri debet determinatio adjecta, quod habitus libero exercitio fuerit acquisitus. Constat enim etiam animantia bruta habitus acquirere posse, etsi nulla ipsis sit libera voluntas (§. 76; *Psych. rat.*), & homines in prima ætate non differre a brutis, in qua adeo habitus acquiri possunt absque libero exercitio.

§. 36.

*Factum
omissionis
ob negle-
ctum habi-
tus acqui-*

Si actio aliqua omittitur ob defectum habitus, quam acquirere potuisses, modo voluisses; factum omissionis accensendum est actionibus liberis. Ostenditur eodem modo, quod demonstravimus, factum omissionis accensendum esse actionibus

nibus liberis, si actio aliqua omittitur ob defectum dispositionis, quam acquirere potuisses modo voluisses (§. 34).

Dispositio præcedit habitum (§. 428. 429 *Psych. empir.*), & mediante exercitio in habitum convertitur (§. 430 *Psych. empir.*). Propositio igitur præsens superflua videri poterat. Etenim aut cum habitu una deficit dispositio, aut deficiente habitu adest tamen dispositio. Quamobrem, etsi desit habitus agendi, propter dispositionem tamen adhuc agere potes, quamvis difficulter (§. 429 *Psych. empir.*). Actio itaque absque prævio animæ decreto immediato nunquam cessare viderur, nisi defectu dispositionis. Enimvero cum dispositio nonnisi in agendi difficultate (§. 429 *Psych. empir.*), habitus vero in agendi promptitudine consistat (§. 428 *Psych. empir.*); haud raro contingit, quod actioni cuidam locus non sit, quia agendi promptitudo deficit, ne actiones simplices ad compositam requisitæ cito nec ullis inter eas interjectis morulis produci possint (§. *cit.*). Fieri adeo potest ut cesset actio ob defectum habitus, etsi non desit dispositio, quia occasio agendi oblata non fert agendi difficultatem, qua actiones simplices ad compositam requisitæ nonnisi tarde ac interjectis moris eliciuntur. Nemo de his dubitare valet, quæ obvia confirmantur experientia, modo attentionem suam desiderari non patiatur in obviis. Præsens adeo propositio usui est, ubi alteri locus esse nequit.

§. 37.

Si qua actio cessat ob habitum amissum diu libere intermisso ejus usu; factum omissionis accensendum est actionibus liberis. Etenim si habitus, ob quem amissum actio cessat, amissus fuerit diu libere intermisso ejus usu; in tua positum erat impedire, quo minus ea cessaret. Cessat igitur actio libera tua voluntate (§. 941 *Psych. empir.*) Unde eodem patet modo, quo supra evicimus, actionem omissam ob defectum dispositionis, quæ acquiri poterat, si voluisses (§. 34), actionem cessantem defectu habitus, libere intermisso ejus usu esse actionibus liberis accensendum.

Nim?

Nimirum si habitum continuo exercitio conservasses (§. 431 *Psych. empir.*), actio occasione agendi oblata minime cessaret. Quamobrem cum libere intermiseris ejus usum, nec eum conservare studueris, quemadmodum poteris, actio ideo cessat, quod eam cessare volueris, si non directe, quatenus actionis ex habitu profluentis nullam amplius rationem habuisti; saltem indirecte, quatenus id voluisti, unde necessario sequi debebat actionis cessatio agendi occasione in posterum oblata. Consulto autem addimus, usum habitus diu libere intermittere debere. Etenim fieri quoque potest, ut eandem invitus intermittas, nec impedimenta, quæ usum ejus intervertunt, vincere detur. In hoc autem casu agendi occasione data actio minime cessat libera tua voluntate: unde nec factum omissionis liberum censeri potest.

§. 38.

*Nolitio & aver-
sio, quales sint
actiones.*

*Nolitio & aver-
sio sensitiva non sunt actiones privati-
væ; sed positivæ.* Etenim nolitio non est nuda volitionis ommissio (§. 884 *Psych. empir.*), consequenter non ideo quis quidpiam non vult, quod cesset actus volitionis. Quamobrem cum actio privativa sit nuda cessatio actionis, quæ alias essentia ac naturæ entis convenit (§. 24); nolitio non est actio privativa. Similiter si cessat appetitio sensitiva, anima ad objectum non inclinatur, defectu boni confuse in eodem percepti (§. 580 *Psych. empir.*). Quoniam vero nihil in eodem boni confuse percipiens necessario quidpiam mali in eodem percipit, vel etiam absentiam boni sibi semper tanquam malum repræsentat, quemadmodum obviis exemplis indes docemur, cessante inclinatione ad objectum, ab eodem non statim reclinatur (§. 586 *Psych. empir.* & §. 118 *Ontol.*), consequenter cessante appetitione sensitiva nondum ponitur aver-
sio. Quamobrem cum aver-
sio sensitiva non sit
nuda appetitionis cessatio; patet ut ante aver-
sionem sensiti-
vam non esse actionem privativam. Enimvero cum aver-
sionis

fionis ratio sufficiens fit repræsentatio mali (§. 586 *Psych. empir.*), sensitivæ nimirum, si malum confuse saltem percipitur (§. 582 *Psych. empir.*), rationalis vero sive nolitionis, si percipitur distincte (§. 881. 882 *Psych. empir.*); posita repræsentatione mali confusa ponitur aversio sensitiva; posita autem repræsentatione distincta ponitur nolitio (§. 118 *Ontol.*). In omni aversione, sive sensitiva, sive rationali anima reclinator ab objecto (§. 581 *Psych. empir.*), seu impedire conatur, ne perceptioni prævisæ locus sit (§. 496 *Psych. rat.*), consequenter status ipsius mutatur (§. 709 *Ontol.*), & quoniam id fit ob mali repræsentationem (§. 590 *Psych. empir.*), ratio mutationis datur in ipso subjecto (§. 711 *Ontol.*). Est igitur aversio sensitiva & nolitio actio (§. 713 *Ontol.*), quæ actu editur *per demonstrata*. Quamobrem cum actio, quæ actu editur, positiva est (§. 24); aversio sensitiva & nolitio actiones positivæ sunt.

Actiones privativas a positivis distingui in Moralibus necesse est, quemadmodum loco non uno constabit. Consulitur igitur duximus propositionem præsentem demonstrare, sit ita quod principiorum nostrorum gnarus etiam sine demonstratione eam facile admiserit. Ceterum hic relegenda sunt, quæ de nolitione ex ratione positiva enata alibi demonstravimus (§. 885 *Psych. empir.*), ad aversionem sensitivam facile applicanda.

§. 39.

Nolitio cessans ob ignorantiam, vel errorem vincibilem Cessatio accensenda actionibus liberis. Quoniam nolitio est actio positiva *Nolitio*, (§. 38); si ea cessat, actio positiva cessat, consequenter cessatio *quando liberis accensenda actionibus.* nolitionis, tanquam actionis animæ convenientis (§. 882 *Psych. empir.*), actio privativa est (§. 24). Enimvero ignorantia (§. 29) & error vincibilis in casu singulari accensetur actionibus liberis (§. 31). Quamobrem etiam cessatio nolitionis (*Wolffii Philos. Pract. Universalis*). E ob

ob ignorantiam & errorem vincibilem liberis actionibus accensenda venit.

Nimirum si quis ignorantia vel errore non laboraret, id nolle, quod jam nolle omittit. Quamobrem cum libera censeatur actio, quæ ab ignorantia vel errore vincibili proficitur; cessatio quoque nolitionis pro libera actione privativa recte habetur.

§. 40.

*Aversio
sensitiva
actionibus
liberis
quando ac-
censenda.*

Si averfio sensitiva cesset ob ignorantiam vel errorem vincibilem, actionibus liberis accensenda. Ostenditur eodem prorsus modo, quo propositionem præcedentem demonstravimus.

Nimirum si quis ignorantia vel errore vincibili non laboraret, id jam averfaretur, quod averfari omittit. Quoniam itaque libere omitti censeatur, quod ob ignorantiam vincibilem, vel errorem vincibilem omittitur, quatenus scilicet in potestate tua positum erat efficere, ut non omitteretur; cessatio quoque averfionis sensitivæ ob ignorantiam vel errorem invincibilem pro libera reputanda. Aliter sese res habet in hominibus, quam in brutis. Bruta enim cum ratione (§. 762 *Pfysb. rat.*) & libertate agendi destituantur (§. 763 *Pfych. rat.*); nec ignorantia vincibilis, nec error vincibilis in ea cadit, consequenter nec averfio sensitiva in iis unquam cessat ob ignorantiam vel errorem vincibilem, sed quicquid averfantur, necessario averfantur, & quando cessat averfio sensitiva, nec in eorundem potestate positum erat efficere, ne cessaret. In homine, qui ratione (§. 488. 489 *Pfych. empir.*) ac voluntate libera pollet (§. 942 *Pfych. empir.*), averfatio sensitiva effici potest a ratione & libera voluntate dependens. Quatenus igitur hoc efficere libere omittimus, a libertate utique pender, quod jam cesset averfio sensitiva. Appetitus sensitivus & averfatio sensitiva in concordiam cum rationali reduci possunt ac debent. Magnum igitur momentum in eo situm est, quod averfio sensitiva cesset cum averfione rationali seu nolitione concordans. Alias nimirum accidit, ut appetitus sensitivus prævaleat adversus rationalem: id quod in casu opposito me-

rue-

ruendum minime fuerat. Abiit igitur, ut quis sibi persuadeat inanes fingi subtilitates, quibus in Moralibus ruto carere poteramus.

§. 41.

Si ob ignorantiam vel errorem vincibilem appetitioni sensitivæ locus est; ea actionibus liberis accensenda. Etenim si ob ignorantiam vel errorem vincibilem appetitioni sensitivæ locus est, id appetis, quod averfaturus fueras, nisi ignorantia vincibili laborasses, vel errore vincibili imbutus fuiffes. Cessat igitur nolitio ob ignorantiam vel errorem invincibilem. Enimvero cessatio nolitionis ob ignorantiam vel errorem vincibilem accensenda est actionibus liberis (§. 39). Ergo etiam appetitio sensitiva, quæ eadem cessante locum habet, liberis actionibus accensenda venit.

Nimirum per essentiam & naturam animæ ad appetendum in hoc casu determinatus non es, sed a libertate pendet appetitio sensitiva, quatenus per eam abest nolitio. Quoniam itaque libera dicenda est actio, quæ per essentiam & naturam animæ determinata non est, sed a libertate animæ pendet (§. 12); quin in hoc casu appetitio sensitiva pro actione libera habenda, dubitandum non est.

§. 42.

Si ab actionibus quibuscunque liberis pendet, ut ideam boni ingrediantur plures voluptates ex re quadam vel cum eadem antea perceptæ, appetitio sensitiva qua fortior actionibus liberis accensenda. Etenim si plures voluptates ex re quadam, vel cum eadem antea perceptæ ideam boni ingrediuntur, appetitus fortior (§. 595 *Psych. empir.*), tantus adeo non futurus, nisi omnes istæ voluptates ideam boni ingrederentur. Quodsi ergo ab actionibus quibuscunque liberis pendet, ut ideam boni ingrediantur plures voluptates ex re quadam, vel cum eadem antea perceptæ; a libertate

utique animæ dependet, ut in casu dato appetitio sit fortior. Quoniam itaque libera dicenda est actio, quæ a libertate animæ dependet (§. 12); quin appetitio sensitiva qua fortior actionibus liberis accenseri debeat, si ab actionibus quibuscunque, seu quomodocunque liberis pendet, ut ideam boni ingrediantur plures voluptates ex re quadam vel cum eadem antea perceptæ, dubitandum non est.

Libere ea fecisti, unde voluptatem percepisti; libere omisisti, quæ impedire poterant, quo minus eam perciperes, atque adeo in causa es, cur ideam boni etiam ingrediantur voluptates accidentales a re, quæ bona judicatur, minime pendentes, consequenter a libertate tua pendet, ut bonum videatur majus, quam revera est, vel alias appariturum erat (§. 597 *Psych. empir.*). Quamobrem cum magnitudo appetitus sit a magnitudine boni (§. 589 *Psych. empir.*); appetitio sensitiva utique in casu propositionis a libertate animæ dependet, atque adeo liberis actionibus accensenda, quatenus est fortior. Videmus adeo, libertatem animæ magis influere in actiones humanas, quam vulgo putatur, nec ab animantibus brutis ad hominem valere consequentiam in iis, quæ a facultatibus communibus proficiuntur.

§. 43.

*Aversio
sensitive
qua fortior
quando
actio libe-
ra.*

Si ab actionibus quibuscunque liberis pendet, ut ideam mali ingrediantur plura tædia ex re quadam, vel cum eadem percepta; aversio sensitive qua fortior actionibus liberis accensenda. Etenim si plura tædia ex re quadam percepta, vel antehac cum eadem percepta ideam mali ingrediuntur, aversio fortior, seu major est, quam si paucioribus in eadem sit locus (§. 596 *Psych. empir.*). Quodsi ergo ab actionibus liberis quomodocunque pendet, ut ideam mali ingrediantur plura tædia ex re quadam, vel cum eadem antea percepta; ecquis est qui dubitat, quin ab animæ libertate dependeat, quod appetitio fortior sit. Quoniam itaque aversio sen-

fenſitiva actio poſitiva eſt (§. 38), omnis vero actio, quæ a libertate animæ pendet, libera (§. 12); averſio ſenſitiva utique libera actio, quatenus fortior.

In propoſitione præſente ac præcedente averſio & appetitio ſenſitiva ſpectantur præciſe quoad gradum, non vero præciſo eodem. Libere igitur tam fortiter quid appetere, vel averſari dicendus es, quod appetis, vel averſaris, nec eſt quod gradum appetitus & averſationis in excuſationem vertas, quoniam eidem reſiſtere ſi non impoſſibile, ſaltem difficillimum fuerit. Ceterum ad propoſitionem quoque præſentem mutatis mutandiſtrahenda, quæ ad præcedentem annotavimus.

§. 44.

Si actio aliqua ceſſat, vel etiam editur ob defectum Actiones attentionis, quam conſervare poterat, vel cujus conſervandæ libera ob habitus a te acquiri poterat; tam actio privativa in caſu prioris, quam poſitiva in poſteriori actionibus liberis accenſenda. defectum attentionis

Etenim ſi actio aliqua ceſſat, vel etiam editur ob defectum tales. attentionis, quam conſervare poterat; non impoſſibile erat illam non ceſſare, hanc non edi, modo voluiſſes. Quoniam itaque per voluntatem tuam liberam intelligitur, cur ceſſet illa, hæc edatur; in ea continetur ratio, cur illa ceſſet, hæc edatur (§. 56 *Ontol.*). Quamobrem cum a libera voluntate tua pendeat, quod actio in caſu priori ceſſet, in poſteriori edatur (§. 851 *Ontol.*), quæ in illo privativa, in hoc poſitiva eſt (§. 24); omnis vero libera ſit actio, quæ a libertate pendet (§. 12); tam actio privativa, quam poſitiva liberis actionibus accenſenda venit, ſi qua ceſſat actio, vel etiam editur ob defectum attentionis, quam conſervare poterat. *Quod erat unum.*

Similiter, ſi deficit habitus conſervandæ attentionis, quem acquirere poterat, modo voluiſſes; in poteſtate tua poſitum erat efficere, ne ob defectum attentionis ceſſaret actio, quæ ob eundem nunc ceſſat, nec ederetur, quæ ob

eundem nunc editur. Cessat igitur in casu priori, editur in posteriori libera tua voluntate (§. 941 *Psych, empir.*). Unde porro ut ante patet, si qua cessat, vel editur actio defectu attentionis, cujus conservandæ habitus a te acquiri poterat; actionem tam privativam in casu priori, quam positivam in posteriori accensendam esse actionibus liberis. *Quod erat alterum.*

Ignorantia vincibilis est, quæ evitari potest, modo velimus (§. 28). Defectus adeo attentionis, quam conservare poteramus, vel cujus conservandæ habitus a nobis acquiri poterat, in præsentis negotio, respectu nimirum voluntatis, ignorantia vincibili æquipollet. Quamobrem cum ignorantia vincibilis in casu singulari accensenda sit actionibus liberis (§. 29); defectus quoque attentionis, quam conservare poteramus, vel cujus conservandæ habitus a nobis acquiri poterat, in casu singulari actionibus liberis, privativis scilicet (§. 24), accensenda venit, consequenter in earundem quoque censum veniunt actiones privativæ & positivæ inde pendentes. Quæ igitur superius (§. 29) de ignorantia vincibili annotavimus, ad præsentem quoque propositionem recte trahuntur. Ceterum propositio præsens usui est non minus in æstimando gradu culpæ, quam in hac imputanda. Quod vero defectu attentionis actio edi possit, quæ ea non deficiente cessaret, in dubium revocari nequit. Quis enim est, qui nesciat homines haud raro excusaturi factum allegare defectum attentionis, veluti quod hoc dixerint, quia animum non adverterunt ad præsentiam hujus vel illius: etenim si hoc fecissent, idem non dixissent, immo pœniter quod dixerint. Quod defectu attentionis omittatur actio, eadem ratione intelligitur, siquidem experimentum facere velis. De possibilitate igitur propositionis præsentis dubium nullum est, ut eam a priori evinci non sit opus. Immo sufficit in philosophia practica, quod casus obvii, in quibus theoremata usui sunt, possibilitatem hypothesium, hoc est, eorum, quæ sumuntur, loquantur; nec requiritur, ut proluxa theoria, qua carere poteramus, animus opleatur.

§. 45.

§. 45.

Si usus facultatum animæ vel organorum corporis ab Usus fa-
 agente intenditur, seu agens ideo agit, ut eum, quem habere cultatum
 possunt, usum actu consequatur; usus in finem abit. Etenim ^{animæ &}
 si agens usum facultatum animæ vel organorum corporis ^{organo-}
 intendit, seu ideo agit, ut eum actu consequatur; pro- ^{rum corpo-}
 pter eum agit. Quamobrem cum id, ob quod causa effi- ^{ris quando}
 ciens agit, sit finis ejusdem (§. 932 Ontol.); evidens est, ^{finis agen-}
 usum facultatum animæ vel organorum corporis abire in ^{tis.}
 finem, quando ab agente intenditur, seu agens ideo agit,
 ut usum, quem habere possunt, actu consequatur.

E. gr. Sensus hunc habent usum, ut eorum, quæ sunt ac
 fiunt in universo, cognitionem acquiramus. Quod si igitur
 agimus quidpiam, ut cognitionem cujusdam, quod in
 universo est, vel contingit, nobis acquiramus sensu duce;
 cognitio ista finis est, quem intendimus. Similiter organa
 vitalia simul sumta hunc habent usum, ut eorum functionibus
 vita conservetur. Quando igitur vitæ conservandæ gratia quid
 agimus; & functiones organorum vitalium eo dirigimus;
 conservatio vitæ finis nostræ actionis est. In utroque casu
 & in omni reliquo agens ad usum rei, quem habere potest,
 tendit tanquam ad finem. Qui usus est ex parte rei, veluti ex
 parte sensuum ac organorum vitalium, finis est ex parte agen-
 tis, qui libera voluntatis determinatione usus istius compos
 fieri desiderat.

§. 46.

Usus facultatum animæ & organorum corporis sunt fi- ^{Quod sint}
 nes a Deo intenti. Etenim usus rerum naturalium omnium ^{fines a Deo}
 sunt fines a Deo intenti (§. 648 part. I. Theol. nat.). Quoniam ^{intenti.}
 igitur in harum numero etiam sunt facultates animæ & or-
 gana corporis humani; quin eorundum quoque usus sunt
 fines a Deo intenti dubitari nequit.

Ita cognitio eorum, quæ sunt ac fiunt in universo, sibi
 acquirenda & conservatio corporis sunt fines, quos Deus in-
 tendit,

tendit, dum hominem produxit, cui insunt sensus & organa sensoria atque vitalia, ac ideo dicendus est dedisse animæ facultatem sentiendi corpusque instruxisse organa sensoria ac vitalibus, ut homo eorum, quæ sunt & fiunt in universo, hoc est, cognitionem rerum creaturarum historicam acquirere vitamque suam conservare valeret.

§. 47.

Quando actiones liberae & naturales per easdem rationes finales determinantur, per quas determinantur liberae: si vero quid ab eo diversum intendit, easdem rationes finales determinantur per rationes finales diversas ab iis, per quas determinantur naturales. Etenim si agens ideo agit, ut eum, quem habere possunt usum facultates animæ & organa corporis, actu consequatur; per hunc ipsum usum intelligitur, cur actio libera potius edatur, quam non edatur, aut, si privativa fuerit, cur potius non edatur, quam edatur (§. 24). Est igitur ratio actionis positivæ editæ & privativæ non editæ (§. 56 *Ontol.*). Usus autem iste tum in finem abit (§. 45), adeoque ratio finalis est. Et quia de agente affirmari potest actio libera edita, vel non edita, quod hunc finem intendit *per hypoth.* ea per hanc rationem finalem determinatur (§. 113 *Ontol.*). Similiter quia usus facultatum animæ & organorum corporis sunt fines a Deo intenti (§. 46), & tam corpus, quam anima per essentiam & naturam suam agat propter istos fines (§. 661 *Part. I. Theol. Nat.*), hæc autem actiones naturales sunt (§. 12); per usus istos intelligitur, cur tales potius sint actiones animæ ac corporis naturales, quam aliæ, consequenter iidem sunt rationes finales actionum naturalium animæ atque corporis. Et quia de anima atque corpore affirmantur istæ actiones, quod propter hosce fines agere tenentur; actiones naturales corporis

poris atque animæ per hæc rationes finales determinantur (§. 113 *Ontol.*). Patet itaque actiones liberas cum naturalibus per easdem rationes finales determinari, si agens ideo agit, ut eum, quem habere possunt usum facultates animæ & organa corporis, actu consequatur. *Quod erat unum.*

Si agens quid intendit ab eo, quem facultates animæ & organa corporis habent, usu diversum; propter alium agit finem, quam si eundem usum intendit (§. 183. 932 *Ontol.*). Enimvero si usum istum intendit, actio libera per eandem rationem finalem determinatur, per quam determinatur naturalis *per demonstrata*. Ergo si ab eo quid diversum intendit, per aliam rationem finalem determinari debet, quam naturalis. *Quod erat alterum.*

Quodsi quæsieris, num actiones liberæ ab homine per easdem rationes finales determinari possint, per quas determinantur naturales; a posteriori patet, id utique a nobis fieri posse. Ne tamen quid sine probatione sumsisse videamur, propositionem sequentem addere lubet.

§. 48.

Actiones liberæ per easdem & diversas ab iis rationes Diversas finales determinari possunt, per quas determinantur naturales. modus de-

Organa vitalia simul sumpta hunc habent usum, ut per eorum ^{terminandi} functiones vita corporis conservetur, consequenter cum ^{actiones li-} conservatio vitæ corporis sit finis a Deo intentus (§. 46); ^{beras.}

functiones organorum vitalium, per essentiam & naturam eorundem, hoc est, eorum structuram (§. 276 *Cosmol.*) & vim activam ac passivam (§. 145 *Cosmol.*) determinatæ (§. 277. 142 *Cosmol.* & §. 113 *Ontol.*), adeoque actiones corporis qua vivi naturales (§. 12), per conservationem vitæ corporis tanquam rationem finalem determinantur (§. 113 *Ontol.*). Enimvero nemo non novit, nos in eligendo potu ac cibo unum alteri præferre posse, quod hunc potius, quam alium (*Wolfii Philos. Pract. Universalis*). F sani-

sanitati corporis conservandæ conducere noverimus, consequenter unum præ altero appetere, ut vita corporis conservetur, nec quid a nobis committatur ejus conservationi adversum. Quoniam itaque cibi ac potus electio a libertate animæ dependet (§. 941 *Psych. empir.*), adeoque actio libera est (§. 12), & vitæ conservatio finis est (§. 932 *Ontol.*), actio hæc libera per vitæ conservationem tanquam rationem finalem determinatur (§. 113 *Ontol.*). Enimvero per eandem rationem finalem determinantur quoque actiones naturales corporis qua vivi *per demonstrata*. Patet itaque actiones hominis liberas per easdem rationes finales determinari posse, per quas determinantur naturales.

Porro nemo est, qui nesciat, plurimos cibum ac potum unum præferre alteri, propterea quod sapor illius magis delectat, quam hujus, etsi non ignorent, eundem sanitati parum convenire. Unde est, quod vernacula dicitur: **Sch esse, was mir schmeckt, und leide, was ich san,** hoc est, quæ bene sapiunt comedo passurus, quæ tolerare possum. Nec dubitandum est, voluptatem ex sapore cibi ac potus percipiendam esse finem, qui intenditur in cibi ac potus electione ac perceptione (§. 932 *Ontol.*). Quoniam itaque actio hominis libera in capiendo cibo ac potu determinatur per eandem rationem finalem, per quam determinantur actiones corporis qua vivi naturales, si unus alteri præfertur, propterea quod illum sanitati conducere, hunc eidem averfari agnoscas *per demonstrata*; evidens est actiones hominis liberas determinari etiam posse per rationes finales diversas ab iis, per quas determinantur naturales (§. 113 *Ontol.*).

Quoniam quod facti est, a posteriori probatur (§. 434 *Psych. empir.* & §. 665 *Log.*). ab eo, quod actu fit, arguendo ad id, quod fieri potest (§. 170 *Ontol.*); haudquaquam difficile foret plura cumulare facta, per quæ idem probatur.

ENUN-

Enimvero quia de iis agendum nobis erit, quando diversa actionum humanarum genera ad rectitudinem reducturi sumus; non opus est ut in evincenda possibilitate hypotheseos propositionis præcedentis ad plura descendamus: neque enim admittenda est identitas determinationis actionum liberarum ac naturalium per easdem rationes finales nisi ubi eidem locum esse demonstrari potest. Absit itaque ut quis sibi persuadeat, possibilitatem propositionis præcedentis argumentando a particulari ad universale insufficienter a nobis fuisse probatam!

§. 49.

Si actiones liberæ per easdem rationes finales determinantur, per quas determinantur naturales; ad perfectionem actiones liberæ ad perfectionem ejusdem tendunt: si vero determinantur per diversas, ad imperfectionem ejusdem tendunt. Quando actiones liberæ ad perfectionem & imperfectionem hominis tendunt. Etenim si actiones liberæ per easdem rationes finales determinantur, per quas determinantur naturales, cum finis sit id, propter quod causa efficiens agit (§. 932 *Ontol.*), inter se vero consentiant, quæ ad idem aliquod obtinendum tendunt (§. 503 *Ontol.*); actiones liberæ ac naturales inter se consentiunt. Quamobrem cum in hoc consensu consistat perfectio hominis accidentalis (§. 528 *Ontol.*); si actiones liberæ per easdem rationes finales determinantur, per quas determinantur naturales, ad perfectionem hominis tendunt. *Quod erat primum.*

Quodsi actiones liberæ per diversas rationes finales determinantur, quam per quas determinantur naturales, cum finis sit id, propter quod causa efficiens agit (§. 932 *Ontol.*), a se invicem vero dissentiant, quæ ad contraria obtinenda tendunt (§. 504 *Ontol.*); actiones liberæ & naturales inter se dissentiunt. Quamobrem cum in hoc dissensu imperfectio hominis consistat (§. 504 *Ontol.*); si actiones liberæ & naturales per diversas rationes finales determinantur, ad imperfectionem hominis tendunt.

F 2

Omnes

Omnes functiones naturales organorum vitalium corporis ad conservationem ejus tendunt, cumque adeo actiones naturales per naturam & essentiam corporis determinantur (§.12), perfectionem corporis qua vivi essentialem loquuntur functiones organorum vitalium (§. 28 *Ontol.*). Quodsi jam actiones liberæ, quatenus corpus respiciunt, ad ejus etiam conservationem tendant, eadem non modo perfectionem hominis accidentalem loquuntur, quatenus ad eas hoc modo determinandas aptus deprehenditur, sed eandem quoque promovent, quatenus per eas aptus efficitur ad eas sic potius, quam aliter determinandas, & aptitudo acquisita augetur & conservatur (§. *cit. Ontol.*). Sed hæc ex speciali tractatione clarius elucescent, per quam dispellentur nebulæ, quæ in generalibus adhuc menti offunduntur, quamdiu a notionibus specialibus vacua. Nimirum quomodo singulæ actiones liberæ ad perfectionem hominis tendant, ut per eas fiat accidentaliter perfectus, & status ejus tam internus, quam externus perfectus evadat, id ipsum est, quod in omni theoria actionum liberarum demonstranda. Absit autem, ut quis sibi persuadeat, demonstrationes omnes procedere ex notione generali perfectionis: ea enim non nisi directrix est & in generalibus satisfacit. Ex iis vero, quæ inde deducuntur, applicatione ad hominem qua animam & corpus facta continuo deducuntur alia indivulso nexu coherentia, ita ut quædam sint principiis primis propiora, alia vero remotiora. Abunde hæc patebunt, ubi omnis actionum humanarum theoria, amplissima profecto, fuerit absoluta: neque enim loquimur nisi experta, quamvis, si opus foret in has ambages descendere, a nobis quoque haud difficulter demonstranda.

§. 50.

Actionum liberarum differentia quoad nos. *Actiones liberæ vel tendunt ad perfectionem hominis, vel ad ejusdem imperfectionem.* Etenim actiones liberæ determinari possunt vel per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales, vel per diversas ab iis, per quas hæc determinantur (§.48). Enimvero si actiones liberæ per eas-

easdem rationes finales determinantur, per quas determinantur naturales; ad perfectionem ejus tendunt: si vero determinantur per diversas, ad ejusdem imperfectionem tendunt (§. 49). Liberae igitur actiones vel ad perfectionem hominis, vel ad ejusdem imperfectionem tendunt.

Poteramus hoc sumere, utque intelligeretur, quod sumitur & pateret non sumi, quod impossibile, uno alteroque exemplo declarare. Ne quid tamen prætermisisse videremur, quod ab acutioribus desiderari poterat, non inconsultum duximus, ut idem demonstrarem. Quod si tamen quis notiones ontologicas, in quas resolvitur demonstratio, nondum satis familiares experiatur, is differentiam hanc actionum liberarum sumat, cum in speciali tractatione nullam admitturi simus tanquam ad perfectionem hominis tendentem, nisi de qua id demonstratum fuerit. Præstat quædam sumi, quam in eorum demonstratione hæsitare, ne dissensus præter necessitatem vacillet, causa ab hæsitante non facile detegenda.

§. 51.

Actiones quædam liberae tendunt ad perfectionem status externi, vel ad imperfectionem ejusdem. Nemo non novit opes, hoc est, res, quibus indigemus ad vitæ necessitatem, commoditatem & jucunditatem, cum sint extraneos (§. 544 *Ontol.*), ad statum nostrum externum pertinere (§. 706 *Ontol.*). Nec minus constat, statum externum reddi perfectiorem opes acquirendo, conservando & augendo: quod tanquam concessum nunc sumimus suo loco ex primis notionibus demonstrandum. Actiones itaque, quæ tendunt ad opes acquirendas, conservandas & augendas, ut non modo vitæ necessitati prospicere, verum etiam eam commode ac jucunde transigere valeamus, ad perfectionem status externi tendunt. Atque adeo patet, dari actiones liberas, quæ ad status externi perfectionem tendunt.

Quoniam opes acquirendo, conservando & augendo status externus perficitur; ex adverso idem imperfectior evadit,

dit, si eas acquirere negligimus, ut ne quidem nobis adsint, quæ ad vitæ necessitatem requiruntur, nedum ut vitam commode & jucunde transigere valeamus; si acquisitas dilapidamus, nec casibus futuris prospicientes eas, cum possimus, augere studemus. Dantur itaque actiones liberæ tam positivæ, quam privativæ, quæ tendunt ad status externi imperfectionem.

Atque adeo patet, actiones quasdam liberas tendere ad status externi perfectionem, vel ad imperfectionem ejusdem.

Hic nobis propositum non est, quam adstruere possibilitatem tendentiæ actionum liberarum ad status externi perfectionem & imperfectionem. Quænam vero sint illæ actiones, quæ ad perfectionem & imperfectionem status externi tendant; suo loco demonstrabitur.

§. 52.

Quando actiones, quibus perficitur status externus, tendunt ad perfectionem nostram. Si status externus perficitur perfectionis nostræ acquirendæ, vel jam acquisitæ conservandæ & augendæ gratia; actiones liberæ ad perfectionem status nostri externi tendentis simul tendunt ad perfectionem nostram. Etenim si status externus perficitur perfectionis nostræ acquirendæ, conservandæ & augendæ gratia; actiones liberæ, quibus is perficitur, perfectionem nostram respiciunt tanquam finem (§. 932 *Ontol.*) & ea, quibus perfectio status nostri continetur, spectantur tanquam media illius obtinendæ, vel conservandæ atque augendæ (§. 937 *Ontol.*). Quoniam itaque actiones istæ eduntur, ut per ea, quæ iis acquiruntur, perfectionem nostram promovere valeamus, cum media velle debeat, qui vult finem (§. 941 *Ontol.*); extra omnem controversiæ aleam positum est, actiones liberæ, quibus status externus perficitur, tendere simul ad perfectionem nostram, siquidem status externus perfectionis nostræ acquirendæ, vel conservandæ atque augendæ gratia perficitur.

E. gr.

E. gr. si quis opes appetit, ne desint sumtus necessarii in conservationem corporis & perfectionem sui reliquam impendendi, eum omnes actiones, quas opum acquirendarum & conservandarum gratia edit, dirigere ad perfectionem sui tanquam finem, consequenter eas ad eandem tendere, nemo dubitare potest.

§. 53.

Actiones liberae vel bonae sunt, vel malae. Etenim *Actionum* actiones liberae vel tendunt ad perfectionem hominis, vel *liberarum* ad ejusdem imperfectionem (§. 50); aliae tendunt ad perfe- *differentia.* ctionem status externi, vel ad imperfectionem ejusdem (§. 51), &, ubi status externus perficitur perfectionis nostrae acquirendae, vel jam acquisitae conservandae ac augendae gratia, quae ad perfectionem status nostri externi tendunt simul ad perfectionem nostri tendunt (§. 52). Enimvero bona est actio, quae nos statumque nostrum externum perficit (§. 554 *Psych. empir.*); mala vero, quae nos statumque nostrum externum imperfectiorem reddit (§. 565 *Psych. empir.*). Actiones itaque liberae vel bonae, vel malae sunt.

Nondum inquirimus, utrum dentur actiones liberae, quae neque bonae sunt, neque malae, sed indifferentes, quod scilicet neque nos statumque nostrum perfectiorem, neque imperfectiorem reddant, sed ad utrumque sese indifferenter habeant: neque enim adeo facile hoc definiri potest. Equidem novi multis indifferentes videri bene multas hominum actiones, praesertim eas, quae nihil in recessu habere putantur; sed suo loco patebit, acutioribus eas non apparere tales, qui naturae consuetudinem intimius perspiciunt, per insensibilia incrementa ad maxima tendentis.

§. 54.

Actiones bonae per easdem rationes finales determinantur, per quas determinantur naturales; malae autem per bonarum diversas. Etenim actiones bonae ad nostram statusque nostram perfectionem (§. 554 *Psych. empir.*), malae autem ad nostram *rum deter-* *minatio.* stram

stram statusque nostri imperfectionem tendunt (§.565 *Psych. empir.*). Enimvero actiones liberæ, quæ ad perfectionem nostram statusque nostri simul tendunt, per easdem rationes finales determinantur, per quas determinantur naturales, & contra quæ ad imperfectionem nostram statusque nostri simul tendunt, quæ determinantur per diversas (§.49.52). Quamobrem quæ actiones bonæ sunt, per easdem rationes finales determinantur, per quas determinantur naturales; malæ autem quæ sunt, per diversas rationes finales determinantur.

Fœcundissimum hoc est in philosophia practica principium, quemadmodum ex sequentibus abunde patebit. Non nego, quod, qui edit actionem bonam vel malam, non semper pendat rationem istam finalem; sed sufficit, quod per eam determinari possit ac debeat, quodque per eam determinetur, quatenus physice spectatur.

§. 55.

Undenam actiones si actiones liberæ per easdem rationes finales determinantur, per quas determinantur naturales, bonæ sunt: si ve sint bonæ, ro determinantur per diversas, malæ sunt. Si actiones liberæ per easdem rationes finales determinantur, per quas determinantur naturales, ad perfectionem hominis tendunt (§.49). Actiones bonæ sunt, quæ ad perfectionem hominis tendunt (§.554 Psych. empir.). Ergo si actiones liberæ per easdem rationes finales determinantur, per quas determinantur naturales, bonæ sunt. Quod erat unum.

Similiter si actiones liberæ per diversas rationes finales determinantur, quam per quas naturales determinantur, ad imperfectionem hominis tendunt (§.49). Enimvero si actiones liberæ ad imperfectionem hominis tendunt, malæ sunt (§.565 *Psych. empir.*) Quamobrem si actiones liberæ per

per rationes finales diversas ab iis determinantur, per quas naturales determinantur, malæ sunt. *Quod erat alterum.*

Propositio hæc conversa prioris est: eadem vero sapius utemur. Non licet excipere, actionem aliquam posse ab agente rationali determinari per easdem rationes finales, per quas naturales determinantur, & hoc non obstante tendere ad imperfectionem hominis, consequenter malam esse (§. 565 *Psych. empir.*), veluti si quis appetit cibum vitæ ac sanitatis conservandæ gratia, quem eidem prodesse arbitratur, cum tamen adverteatur. Enimvero determinatio actionis liberæ sic præsupponit errorem, huicque debetur, quod mala sit, quæ bona existimatur. In theoria autem supponimus, determinationem esse ab omni errore liberam. Quæritur enim, quomodo sese habeant actiones humanæ, si secundum rei veritatem spectentur omnia, quæ circa eas consideranda veniunt. Nimirum qui in dato exemplo cibum appetit sanitatis conservandæ gratia, si cum ratione agit, nosse utique debet, cibum, quem nunc appetit, non esse sanitati inimicum, sed salubrem: alias actio vitiat per intellectum, etsi non vitietur per appetitum. Sed hæc ex sequentibus clarius elucescent, ubi distinctius exposituri sumus, quomodo actiones liberæ fiant vitiosæ. Hic sufficit notasse, citra errorem seu ex rei veritate actiones liberas per easdem rationes finales cum naturalibus determinari minime posse, nisi cum naturalibus ejusdem sint naturæ, adeoque ad perfectionem hominis tendant, quemadmodum jam ante annotavimus (*not. §. 54*). Curandum nobis est, ut non modo facultas appetitiva, verum etiam cognoscitiva nullo laboret defectu: neque enim ulla concipitur actio humana absque utriusque facultatis actibus. Notandum præterea est actiones liberas dupliciter spectari posse, scilicet quatenus phylice determinantur, tum quatenus determinantur libera nostra voluntate. Determinatio actionis liberæ physica & ea, quæ proficiscitur a libertate, per easdem rationes fieri debet finales, ne contradictionem involvat. Quod si itaque determinatio libera a contradictione immunis esse debet, fieri haudquaquam potest, ut cibum sanitatis conservandæ gratia appetas, qui eidem infestus est, adeoque determinationem istam non admittit. Sane

(*Wolffii Philos. Pract. Universalis*). G volun-

voluntate nostra non efficitur possibile, quod in se impossibile est.

§. 56.

*Actionis
in se bona
definitio.*

Actio dicitur *in se bona*, quæ per determinationes essentielles bona est, hoc est, si ex iis determinationibus, per quas concipitur tanquam actio ab aliis genere vel specie distincta, seu certi cujusdam generis aut speciei, demonstrari possit, quod sit bona.

E. gr. Cibus quendam certa quantitate capere tanquam actio concipitur per actum comestitionis, per cibum, qui capitur, & per quantitatem, quæ capitur, tanquam determinationes essentielles (§. 142. 143 *Ontol.*). Quatenus itaque ex hisce determinationibus demonstrari potest, actionem hanc esse bonam; ea in se bona est. Nimirum bonitas de hac actione prædicatur per ea, quæ ad eam necessario requiruntur, & sine quibus ea actio non est. Quemadmodum itaque triangulo in se competit, quod tres anguli sint duobus rectis æquales, propterea quod hoc de ipso demonstratur, quia tribus lineis rectis terminatur; ita quoque bonitas in se convenit actioni, si ex iis, sine quibus concipi nequit, demonstratur quod sit bona. Bonitas nimirum hic sese habet per modum attributi (§. 146 *Ontol.*), quatenus per ea, sine quibus concipi nequit actio, adeoque per ea, quæ tanquam essentialia ipsius spectantur, determinatur (§. 113 *Ontol.*). Probe notandum est, quo sensu actio in se bona dicatur, ne defectu notionis distinctæ negetur, quod luce meridiana clarius. In luce enim meridiana caligant, qui in notionibus confusis & obscuris acquiescunt & haud raro terminis inanibus contenti per notionem deceptrices & sibimetipsis, & aliis incautis imponunt.

§. 57.

*Bonitas in-
trinseca
actionis
quam
dicatur.*

Bonitas actionis intrinseca appellatur, quæ eidem competit per ea, sine quibus concipi nequit, seu propter determinationes essentielles & accidentales ejusdem, seu, quod perinde est, quæ rationem sufficientem in istis determinationibus habet.

Quo-

Quoniam itaque per rationem sufficientem intelligitur, cur quid potius sit, quam non sit (§. 56 *Ontol.*); per ea, sine quibus actio concipi nequit, seu per determinationes essentialis & accidentales ejusdem intelligitur, cur bonitas intrinseca eidem competat. Et quoniam posita ratione sufficiente ponitur id, quod propter eam potius est, quam non est (§. 118 *Ontol.*); positis iis, sine quibus actio concipi nequit, seu determinationibus ejus essentialibus & accidentalibus positis ponitur ejus bonitas intrinseca.

Habes hic notionem directricem in bonitate actionum intrinseca demonstranda, probe adeo perpendendam ob rationem modo datam (*not. §. 55*).

§. 58.

Actio in se mala dicitur, quæ per determinationes essentialis mala est, hoc est, si ex iis determinationibus, per quas concipitur tanquam actio certi cujusdam generis vel speciei, demonstrari possit, quod sit mala.

E. gr. Si ex eo, quod cibum quendam certa quantitate capias demonstrari possit, actionem hanc esse malam; ea in se mala est. Applicari hic possunt, mutatis mutandis, quæ de actionibus in se bonis annotavimus (*not. §. 55*).

§. 59.

Malitia actionis intrinseca appellatur, quæ eidem competit per notionem ejusdem, seu propter determinationes essentialis & accidentales ejusdem, seu, quod perinde est, quæ rationem sufficientem in istis determinationibus habet. Quoniam itaque per rationem sufficientem intelligitur, cur quid potius sit, quam non sit (§. 56 *Ontol.*); per notionem actionis, seu per determinationes essentialis & accidentales ejusdem intelligitur, cur malitia intrinseca eidem competat. Et quoniam posita ratione sufficiente ponitur id, quod propter eam potius est, quam non est (§. 118 *Ontol.*);

G 2

posi-

posita notione actionis seu determinationibus ejus essentialibus & accidentalibus positis, ponitur ejus malitia intrinseca.

Habes hic notionem directricem in malitia actionum intrinseca demonstranda, probe notandam per ea, quæ paulo ante (*not. §. 55*) de notione actionum per se bonarum annotavimus.

§. 60.

*Actio in se
indifferens
quam dicitur.*

Actio per se indifferens dicitur, quæ per determinationes essentialis neque bona, neque mala est, hoc est, si ex iis determinationibus, per quas concipitur tanquam actio certi generis vel speciei, demonstrari non possit, quod sit bona, nec quod sit mala.

E. gr. Ex notione deambulationis sola demonstrari nequit, quod bona sit, vel mala. Unde deambulatio præcis circumstantiis & non attento fine deambulantis spectata neque bona est, neque mala. Et eatenus dicitur in se indifferens. Istiusmodi actiones longe plurimæ sunt. Cavendum tamen, ne indifferentia actionum extendatur ultra id, quod in definitione continetur: quam ideo apponere libuit, ne confusa notio causetur errorem.

§. 61.

*Actio in se
indifferens
quando bona vel mala
fiat.*

Si actio in se indifferens propter determinationes accidentales ad perfectionem nostram statusque nostri quomodocunque tendit; in bonam abit: si vero propter easdem ad imperfectionem nostram statusque nostri tendit, mala evadit. Etenim si actio in se indifferens propter determinationes accidentales ad perfectionem nostram statusque nostri quomodocunque tendit; positis istis determinationibus accidentalibus fieri nequit, ut ad eandem non tendat (§. 28 *Ontol.*) Quamobrem cum bona sit actio, quæ ad perfectionem nostram statusque nostri externi tendit, seu, quod perinde est, nos statimque nostrum perficit (§. 554 *Psych. empir.*); actio in se indifferens si propter determinationes acciden-

accidentales ad perfectionem nostram statusque nostri externi quomodocunque tendit, bona est, consequenter cum in se esset indifferens *ex hypothesi*, nunc bona evadit.

Similiter mala est actio, quæ ad nostram statusque nostri imperfectionem quomodocunque tendit (§. 565 *Psych. empir.*). Enimvero actio in se indifferens, quæ *ex hypothesi* propter determinationes accidentales ad imperfectionem nostram statusque nostri tendit, ad eandem tendit (§. 28 *Ontol.*). Quamobrem actio in se indifferens, si propter determinationes accidentales ad imperfectionem nostram statusque nostri tendit, mala est, consequenter cum in se esset indifferens *ex hypothesi*, nunc mala evadit.

Quæ de actionum in se indifferentium bonitate & malitia hic demonstrantur, probe noranda veniunt, ne Lex naturæ intra arctiores limites coërceatur, quam par est, aliisque præjudiciis ac erroribus latæ pandantur fores. Ex Ontologia atque Logica claret, duplicis generis esse prædicata, quæ entibus unicuique conveniunt: alia scilicet absoluta, quæ vi determinationum essentialium, per quas ens unumquodque tanquam certi generis, vel speciei concipitur, eidem tribuuntur; alia vero, hypothetica, quæ eidem non conveniunt, nisi propter determinationes quasdam accidentales essentialibus supervenientes. Hinc nimirum est differentia, quæ inter propositiones categoricas atque hypotheticas intercedit (§. 216. 218 *Log.*). Eodem modo bonitas & malitia, quæ de actionibus liberis prædicatur, spectari debet vel ut prædicatum absolutum, quod actioni tribuitur vi determinationum essentialium, per quas tanquam actio certi generis aut speciei concipitur; vel ut hypotheticum, quod eidem tribui nequit, nisi determinationibus essentialibus aliis accidentalibus adhuc supervenientibus. Unde propositiones, quibus enunciatur, actionem aliquam esse bonam vel malam, in priori casu categoricæ sunt, in posteriori hypotheticæ. Quemadmodum autem omni propositioni, sive categoricæ, sive hypotheticæ veritas inest, vel falsitas, ex nozione subjecti demonstrabilis (§. 551 & seqq. *Log.*); ita quoque bonitas & malitia non minus de

actionibus demonstrari potest, si hypothetica fuerit, quam si absoluta exiterit. E. gr. Agnitio Dei actio bona est in se, & bonitas de ea prædicatur absolute. Dicitur vero est ante, deambulationem in se esse indifferentem, ut neque bonitas, neque malitia de eadem absolute prædicari possit. Enimvero si deambulatio faciat ad sanitatis conservationem, quatenus corpus nostrum ita dispositum est, ut hoc indigeat motu; actio erit bona, sed bonitas de eodem non prædicatur, nisi sub hac conditione, quod corpus nostrum in eo, quo nunc est statu, indigeat istiusmodi motu, qui deambulationi inest. Ex adverso si deambulatio fiat eo tempore, quo aliis negotiis non intermittendis vacare debemus; actio erit mala, sed malitia denuo de eadem non prædicatur, nisi sub hac conditione, quod necessario conjuncta sit cum negligentia eorum, quæ a nobis fieri debent. Abunde patebit ex speciali tractatione, quænam differentia intercedat inter actiones in se bonas atque malas, & eas, quæ in se indifferentes sunt, propter determinationes vero accidentales supervenientes nunc malæ, nunc bonæ evadunt. Theoria enim completa actionum, ubi methodo demonstrativa conditur, non minus propositiones categoricas, quam hypotheticas complecti debet, quarum illis enunciat bonitas & malitia actionibus absolute competens; hisce vero bonitas & malitia non nisi sub certa conditione iisdem tribuenda. Ubivis autem tam bonitas, quam malitia deducitur ex notionibus boni atque mali generalibus, quamvis non immediate.

§. 62.

Quantam actiones in-indifferentes, sed propter determinationes accidentales in bonitate intrinsece bonas abeunt bonitatem intrinsecam habent. Si enim actiones in se bonæ sunt, ex determinationibus essentialibus, per quas certi generis vel speciei actiones concipiuntur, demonstrari potest, quod sint bonæ (§. 56). Et, si actiones in se quidem indifferentes sunt, sed propter determinationes accidentales in bonas abeunt, ex solis quidem determinationi-

tionibus essentialibus, per quas in certo actionum genere, vel certa earundem specie constituuntur, demonstrari nequit, quod sint bonæ (§. 60); cum tamen in bonas abeant, quatenus propter determinationes accidentales essentialibus supervenientes ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 61), ex determinationibus essentialibus & accidentalibus supervenientibus simul sumtis demonstrari potest, quod sint bonæ. Positis igitur in casu priori determinationibus essentialibus solis, in posteriori una cum hisce adhuc aliis, accidentalibus ponitur actionum bonitas, quemadmodum ex natura demonstrationis manifestum est (§. 549 & seqq. Log.). Quamobrem cum intrinseca sit bonitas actionum, quæ positis determinationibus essentialibus, per quas in certo actionum genere vel specie constituuntur, vel solis, vel una cum ipsis adhuc aliis accidentalibus, ponitur (§. 57); actiones tam in se bonæ, quam in se quidem indifferentes, sed propter determinationes accidentales eidem supervenientes in bonas abeuntes intrinsecam bonitatem habent.

Si quis bonitatem intrinsecam tantummodo tribuere veller actionibus in se bonis, eandem vero denegaret actionibus in se quidem indifferentibus, propter determinationes tamen accidentales supervenientes in bonas abeuntibus, nulla id faceret ratione. Erenim cur bonitas intrinseca tribuitur actionibus in se bonis? Sane non alia de causa, quam quod ex notione actionis demonstrari potest, quod sit bona, hoc est, quod tendat ad nostram statusque nostri perfectionem (§. 554 *Psych. empir.*). Enimvero ex notione quoque actionum indifferentium in se, si accidentales quædam determinationes una cum essentialibus eandem ingrediantur, demonstrari potest, quod sint bonæ, hoc est, quod tendant ad nostram statusque nostri perfectionem. Quænam igitur subesse debet ratio, cur hic bonitas non minus intrinseca esse debeat, quam in casu altero. Quodsi regeras, hanc intercedere differentiam, quod ibi bonitas ex solis deter-

mina-

minationibus essentialibus, hic vero ex essentialibus & accidentalibus quibusdam simul sumtis fluat; concedendum equidem est, bonitatem intrinsecam in casu priori esse essentialem, atque adeo absolute necessariam, in posteriori accidentalem, atque adeo hypothetice necessariam, hoc tamen non obstante, cum per ipsam actionis notionem, seu ea, quæ de actione sumuntur, eadem necessario bona sit, utraque intrinseca manet, quemadmodum veritas non minus propositioni hypotheticæ, quam categoricæ inest, propter necessitatem prædicandi ex notionem subjecti fluentem, ut in categorica ea fluat ex determinationibus essentialibus solis, in hypothetica vero ex essentialibus & aliis accidentalibus simul sumtis. Sane non minus immutabiliter bona est deambulatio sanitati conservandæ proficua, quam comestio cibi eidem inservientis. Quando de bonitate intrinseca quæstio est, non aliud quæritur, quam num ex iis, quæ de actione sumuntur, demonstrari possit, utrum bona sit, nec ne. Bonitas enim intrinseca opponitur arbitrariæ, quæ ab arbitrio superioris pendet, & ex iis, quæ de actione sumuntur, demonstrari nequit.

§. 63.

Quantum actiones in-differentes, sed propter determinationes accidentales in malas trinsece abeunt malitiam intrinsecam habent. mala sint. *Actiones in se malæ, itemque actiones in se quidem in se malæ sunt, ex determinationibus essentialibus, per quas certi generis vel certæ speciei actiones concipiuntur, demonstrari potest, quod sint malæ (§. 58). Et, si actiones in se quidem indifferentes sunt, sed propter determinationes accidentales supervenientes malæ evadunt, ex determinationibus equidem essentialibus solis demonstrari nequit, quod sint malæ (§. 60); cum tamen malæ evadant, quatenus propter determinationes accidentales essentialibus supervenientes ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 61), ex determinationibus essentialibus & accidentalibus supervenientibus simul sumtis demonstrari potest, quod*

quod sint bonæ, consequenter positæ in casu priori determinationibus essentialibus solis, in posteriori autem una cum hisce adhuc aliis accidentalibus ponitur actionum malitia per ipsam demonstrationis naturam (§. 549 & seqq. Log.). Quoniam itaque intrinseca est actionum malitia, quæ positæ determinationibus vel essentialibus solis, vel adhuc aliis nonnullis accidentalibus ponitur (§. 59); actiones non minus in se indifferentes, sed propter accidentales determinationes in malas abeuntes, quam in se malæ intrinsecam habent malitiam.

Quæ modo prolixè inculcavimus de intrinseca actionum bonitate, ea quoque tenenda sunt de earundem malitia intrinseca. Erunt forsitan, qui mirabuntur, in re manifesta nos esse adeo prolixos. Enimvero non mirabuntur amplius, ubi perpenderit, postquam *Puffendorfius* bonitatem & malitiam actionum intrinsecam rejecit, & utramque non nisi arbitrariam esse voluit, ab arbitrio superioris unice fluentem, plurimosque hodie inter nos nactus assecclas, bonitatem & malitiam actionum intrinsecam, antehac a Theologis & Philosophis unanimiter assertam & magno fervore initio contra *Puffendorffium* defensam, tanquam impiam & religioni bonisque moribus adversam, traduci ab hominibus, qui dicendi autoritate sibi pollere videntur, temerario factu damnantes, quæ olim a magistris suis non acceperunt tanquam vera. Quanta vero sit vis præjudiciorum istiusmodi, nemo acutiorum est, qui nesciat.

§. 64.

Actio humana recta est, quæ rationem sufficientem *Actionis* in essentia & attributis hominis habet, consequenter nulli *rectæ* & determinationi essentiali vel hinc pendenti attributo contradicit. *minus recta* est illa, quæ determinationi cuidam *recta indifferencia* essentiali, vel pendenti hinc attributo hominis contradicit.

Definitionem actionis liberæ rectæ generalem, quatenus competit omni agenti rationali, ipsique adeo Deo, jam dedimus (*Wolffii Philos. Pract. Universalis*). H mus

mus in Theologia naturali (§. 950 *Part. I. Theol. nat.*), cum de Jure Dei in creaturas ageremus. Quoniam tamen actionum rectitudo maximi momenti est in philosophia practica, omnique Juris doctrina; hic eam in specie ad actiones hominis liberas applicare libuit, ne aliunde supponatur, quod propriam in philosophia practica universali sedem habet, ubi differentia actionum humanarum ex instituto traditur. Quamobrem & eandem hic uberius exposituri sumus, ut penitus intelligatur, nec desint principia ad veritates arduas demonstrandas. Ceterum relegenda sunt, quæ ad definitionem generalem annotavimus (*loc. cit.*).

§. 65.

Rectitudo actionis in quo consistat.

Rectitudo igitur *actionis humane* est convenientia cum omnibus determinationibus hominis essentialibus. *Convenire* autem cum hisce dicitur actio, quæ in iis simul sumtis rationem sufficientem agnoscit, consequenter *per eas explicari potest, cur talis potius sit, quam non sit, ac esse debeat* (§. 56 *Ontol.*).

Ut nullus sit in rectitudine actionis defectus, plura requiruntur, quam vulgo putatur. Et quamvis nomen continuo sit in ore omnium, vulgo tamen non semper distincte perpenduntur omnia, quæ ad rectitudinem requiruntur. Notandum igitur est, ut in ea inquiremus sollicitius.

§. 66.

Facultas locomotiva quamam dicitur.

Facultas locomotiva dicitur potentia localiter movendi corpus, ejusque partes.

Ita a facultate locomotiva est, quod moveamus manum, quod extendamus brachium, quod ex loco uno in alterum progrediamur.

§. 67.

Motus liberi qui nam dicitur.

Motus corporis ejusque partium *liberi* appellantur, qui fiunt anima volente.

Ita brachium libere extendi dicitur, quando idem ad nunc animæ extendimus. Libere deambulare dicimus, quando deamb-

deambulamus, quia volumus. Anima enim in volendo libera est (§. 942 *Pfych. empir.*). Quamobrem quia in corpore non datur motus nisi anima volente, libere fieri recte dicitur. Dari istiusmodi motus, extra omnem dubitationis aleam possumus, nec quisquam sanus eos unquam in dubium vocavit (§. 953 *Pfych. empir.*). Modus dependentiæ a libera voluntate non æque manifestus: id quod ex diversis systematis explicandi commercium, quod inter animam atque corpus intercedit, in Psychologia rationali explicatis abunde intelligitur. In moralibus nullius is est usus: sufficit enim dependentiam esse manifestam, quemadmodum ad generationem proles nil confert, ut distincte perspicias modum, quo ea generatur, ita ut nec error in eo explicando admissus officiat ipsi generationi. Neque adeo opus est, ut in gratiam philosophiæ moralis ullum recipiatur: in gratiam enim systematis explicandi commercium inter mentem & corpus in philosophia practica nil quicquam immutandum (§. 538 *Pfych. rat.*). Vanus igitur eorum metus est, qui verentur, ne per istiusmodi systema damni quidpiam patiatur philosophia moralis; vanæ quoque sunt illorum querelæ; qui alta voce vociferantur, quasi per systema harmoniæ præstabilitæ tollatur omnis moralitas actionum. Id ipsum enim tum demum valeret, si libertas animæ ac dependentia motuum in corpore a libera voluntate negaretur.

§. 68.

Motus liberi sunt actiones hominis liberæ. Motus ^{Quales} enim liberi non fiunt, nisi anima volente (§. 67), consequenter cum anima in volendo libera sit (§. 942 *Pfych. empir.*), ^{actiones} a libertate animæ pendent (§. 56. 851 *Ontol.*). Enimvero ^{sunt motus liberi.} cum libera sit actio, quæ a libera hominis voluntate dependet (§. 12); quin motus liberi sint actiones liberæ hominis dubitandum non est.

Motus, quos liberos dicimus, non liberi dicuntur respectu corporis, cui libertatem motus quosdam producendi nemo sanus unquam tribuit, nec tribuere potest; sed respectu animæ, quatenus ea motus istos libere vult, nec iis in corpore

locus est, nisi posita libera animæ voluntate. Unde & ostendi nequit, quod sint actiones liberæ corporis; sed, quemadmodum habet præsens propositio, actiones liberæ hominis, tanquam substantiæ ex anima & corpore constantis: neque enim anima sine corpore, nec corpus sine anima homo est, ut adeo actio humana constet, & ex actionibus internis animæ, & ex moribus externis corporis vel quarundam ejus partium, tanquam composita ex pluribus actibus. Unde actio humana libera est, quatenus eam ingreditur actus liberæ voluntatis, nec absque ea libera concipi potest. Si quis in somno brachium extendit, anima ignorante nec motum decernente; nemo extensionem brachii liberam vocat, propterea quod eam soli tribuit corpori. Immo ne quidem libera dicitur, si vel maxime vigilans brachium extendere supponatur, anima ad motum istum non attendente, neque eundem decernente, non alia sane de causa, quam quod actio ista non involvet actum liberæ voluntatis.

§. 69.

Quales actiones sint lente, cessatio motus est actio libera. Si motus aliquis in corpore cesset, anima eundem motum libere ma volente locum habere poterat, si cessat, cessatio ejus re cessantes. actio privativa est (§. 24). Quoniam igitur cessat anima nolente per hypoth. cum ea in nolendo libera sit (§. 932 Psych. empir.), cessatio motus a libertate animæ pendet (§. 56. 851 Ontol.). Enimvero libera est actio, quæ a libertate animæ pendet (§. 12). Quare motus cessatio, anima eundem nolente, actio libera est.

E. gr. Si quis brachium extendere non vult, adeoque motus hic cessat, cessatio ejus seu non extensio brachii actio privativa libera est.

§. 70.

Actio humana ex actionibus intellectus, voluntatis vel actionibus a-noluntatis atque facultatis locomotivæ constat. Actiones enim actio huma-externæ sunt motus volitionibus ac nolitionibus animæ re-na constat. spondentes, quibus ea exequimur, quæ anima vult & non vult

vult (§. 567 Part. I. Theol. nat.). Quamobrem cum motus isti a facultate locomotiva proficiantur (§. 66); & volitiones ac nolitiones sint actiones internæ (§. 567 Part. I. Theol. nat.); actionem humanam constare ex actibus facultatis locomotivæ atque voluntatis vel noluntatis constat. Enimvero anima in volendo ac nolendo libera est (§. 942 Psych. empir.), adeoque eligit, quod ipsi placet (§. 941 Psych. empir.), & si quam actionem vel quidvis aliud appetere vel averfari debet, id ante cognoscere tenetur (§. 929. 930 Psych. empir.). Quamobrem cum volitiones & nolitiones ex distincta boni malique cognitione orientur (§. 880 & seqq. Psych. empir.), adeoque ab intellectu proficiantur (§. 275 Psych. empir.); actionem humanam quoque ingrediuntur actus intellectus. Atque adeo patet, eam constare ex actibus intellectus, voluntatis vel noluntatis, atque facultatis locomotivæ.

In liberis adeo actionibus hominis dijudicandis habenda est ratio & actuum intellectus, & voluntatis ac noluntatis, & facultatis locomotivæ. Singuli illi facultatum actus, ex quibus constat actio, quatenus tanquam actio hominis consideratur, atque ideo humana appellatur, perpendendi veniunt, antequam de ipsa actione iudicium minime fallax ferre poteris in moralibus. Quoniam in anima hominis facultates inferiora continuo miscentur superioribus; ideo habenda quoque venit ratio facultatis cognoscitivæ ac appetitivæ inferioris, sensuum scilicet, imaginationis ac memoriæ & appetitus sensitivi ac averfationis sensitivæ. Ast huc in primis respiciendum est, quando defectu quodam laborat actio libera, quemadmodum ex postea dicendis constabit. Ceterum hinc elucet, non adeo facile esse de actionis moralitate iudicium, ut mirum non sit, multos sibi videri, qui non sunt, multoque magis falli in aliis dijudicandis. Ex hoc tamen fonte deducenda sunt, quæ ad actiones humanas intimius inspiciendas faciunt multumque in omni praxi non modo morum, verum etiam juris usum habent. Doctrina de culpa maximæ utilitatis est per Jurispru-

dentiam universam; sed nulla videtur intricatior & quæ magis absconditas habeat rationes, ut, quæ de ea imputanda traduntur regulæ, difficilem pariant applicationem in foro. Enimvero obscuritas & difficultas omnis inde est, quod non satis perpendantur singuli actus, quibus actio humana constat. E re igitur est, ut quæ circa singulos notanda veniunt distincte explicemus. Parebit autem vel ex hoc solo capite philosophiæ practicæ, quantum adjumentum ad eam afferat Psychologia. Nullæ autem utilitatis hic est disputatio, utrum facultas locomotiva insit animæ, an corpori: sufficit enim experientia indubia constare eam in actionibus liberis subesse imperio animæ, non secus ac si anima in corpus influeret (§. 537 *Psych. rat.*), ut, quos motus liberos diximus (§. 68), ab anima imperatas dici minime repugnet.

§. 71.

Notio actionis sufficienter determinata quam dicatur.

Notio actionis sufficienter determinata dicitur, si eas continet determinationes, ex quibus demonstrari potest, utrum bona sit, an mala.

Nimirum notione actionis distincta opus habemus, ne in iudicio de actionis bonitate ac malitia ferendo hæsitemus, vel aberremus. Id vero fieri minime posse, nisi actio contineat eas determinationes, ex quibus demonstrari potest, eam esse vel bonam, vel malam, nemo non videt. Ex iis enim, quæ de actione sumuntur, consequenter notionem ejus ingrediuntur, demonstrandum esse, utrum bona sit, an mala, non dubitabit, qui vel modum demonstrandi perspexit (§. 551 & *seqq. Log.*), vel primis saltem labris Geometriam elementarem degustavit. Arque adeo patet, cur notionem actionis sufficienter determinatam tum demum dicamus, si eas continet determinationes, ex quibus demonstrari potest, utrum bona sit, an mala. Omnis etiam theoria actionum humanarum, quam trademus, abunde loquetur, non constare, utrum bona, an mala sit actio, nisi de ea sumantur quæ bonitati vel malitiæ demonstrandæ sufficiunt. Unde per se patet porro, ad actionem in casu singulari principium ex theoria haustrum applicari minime posse, nisi ante eviceris, adesse omnes determinationes.

nes, ob quas actionem vel bonam, vel malam esse principium istud enunciat (§. 1223. 1224 Log.).

§. 72.

Si in actione libera ex parte intellectus nihil desiderari ^{Quanam} debet, agens & notionem actionis sufficienter determinatam ^{ex parte} habeat, & verum sit ^{intellectus} iudicium necesse est, actionem istam esse ^{ad actio-} bonam vel malam. Etenim ad actionem humanam pertinet ^{nem libe-} quoque actus intellectus (§. 70), consequenter cum non ve- ^{ram requi-} limus, nisi quod nobis repræsentamus tanquam bonum, ^{rantur.} nec nolimus, nisi quod nobis repræsentamus tanquam malum (§. 892 Psych. empir.), iudicium de bonitate vel malitia actionis (§. 325 Psych. empir.). Quod si ergo quoad iudicium ex parte intellectus nihil desiderari debet, necesse omnino est ut, quando agens iudicat, actionem esse bonam, bona sit, & quando iudicat, eam esse malam, mala sit: quod nemo non concedere teneretur. Enimvero verum est iudicium, quo bonam vel malam esse actionem affirmatur, si bona, vel mala est (§. 506 Log.). Quamobrem patet, ad actionem liberam requiri, ut iudicium de bonitate vel malitia actionis sit verum.

Verum est iudicium, quando prædicatum determinatur per notionem subjecti (§. 513 Log.), consequenter cum prædicatum per notionem subjecti determinetur, quando eidem ideo tribuitur, quia de eo affirmanda veniunt, quæ in notione subjecti continentur (§. 113 Ontol.), iudicium de bonitate vel malitia actionis verum est, si ideo bona vel mala sit, quod hæc, non aliæ determinationes notionem actionis ingrediuntur. Quamobrem si quoad notionem actionis ex parte intellectus nihil desiderari debet, in ea contineantur necesse est determinationes omnes, ob quas actio bona, vel mala est. Enimvero ex ipso modo demonstrandi liquet, ex istis determinationibus tum demonstrari posse, quod actio bona sit, vel mala (§. 552 Log.).

tur intellectus in actione libera requiritur notio actionis continens eas determinationes, ex quibus demonstrari potest, utrum bona sit actio, an mala. Notio actionis sufficienter determinata est, si eas continet determinationes, ex quibus demonstrari potest, utrum bona sit actio, an mala (§. 71). Ad actionem igitur liberam requiritur ex parte intellectus notio actionis sufficienter determinata.

Quoniam principium generale in casu dato applicatur per ratiocinium (§. 1223. 1224 *Log.*) &, ubi iudicium discursivum per idem elicitur (§. 51 *Log.*), ratiocinium in forma legitimum esse debet, de quo Logicæ gnarus nemo dubitat (§. 537 *Log.*); si iudicium agentis de bonitate & malitia actionis fuerit verum, in ratiocinio quoque nihil desiderari potest.

Tres cum sint intellectus operationes notio, iudicium & ratiocinium (§. 325 *Psych. empir.*); ubi circa rationem, iudicium ac ratiocinium ex parte intellectus nihil desideratur, nil profus ex parte intellectus desiderari potest. Enimvero ubi agens actionis notionem habet determinatam sufficienter, verumque est iudicium de bonitate vel malitia actionis, nec quoad notionem, nec quoad iudicium, nec quoad ratiocinium quicquam desideratur *per demonstrata*. Quare si in actione libera nihil desiderari debet ex parte intellectus, agens & notionem actionis sufficienter determinatam habeat, & verum ejusdem de actionis bonitate ac malitia sit iudicium necesse est.

Abunde igitur patet, ex parte intellectus ad actionem liberam requiri iudicium verum de actionis bonitate vel malitia, si ex parte intellectus nil desiderari debeat, hoc autem supponere notionem actionis sufficienter determinatam, sine qua verum iudicium de ipsa ferri nequit. Nimirum ratiocinium generale, quo elicitur iudicium, tale est: Actio data est istiusmodi. Actio istiusmodi est bona, sive mala. Ergo Actio
data

data est bona, sive mala. Minor propositio agnoscitur animum advertendo ad actionem, cujus patranda occasio offertur, & formando notionem sufficienter determinatam. Propositio major ex theoria actionum demonstrata petenda. Liqueat igitur præsupponi notionem actionis, cujus patranda occasio offertur, sufficienter determinatam, antequam iudicium verum de ejus bonitate, vel malitia ferri possit: ut vero verum de actione, qualis sit, agnita iudicium feratur, principium generale de moralitate istiusmodi actionis nobis perspectum esse debere. Fieri adeo potest, ut notio actionis sufficienter determinata sit agenti, nec tamen iudicium de bonitate vel malitia ejus ferat verum, siquidem desit principium de moralitate istiusmodi actionum verum. Quoniam itaque ex parte intellectus in actione libera notatus defectus vel circa notionem sufficienter determinatam, vel circa principium generale, seu veritatem propositionis de actionis istiusmodi bonitate vel malitia in genere; in proppositione ex parte intellectus requisivimus, ne quid desiderari possit, ut agens habeat actionis notionem sufficienter determinatam, & ut iudicium, quod de ea fert, sit verum.

§. 73.

*Si in actione libera ex parte voluntatis nihil desiderari debet; actio, in quam fertur voluntas, & bona sit necesse est, ad actionem & voluntas determinari debet per ipsam bonitatem actionis, nem liberam vero per rationes, ob quas bonum verum tanquam appa-^{ram requi-}rens representatur. Etenim si in actione libera nihil deside-^{rantur ex}rari debet; ex parte intellectus requiritur iudicium verum ^{parte vo-}de bonitate actionis (§. 72). Quoniam vero voluntas ori-^{luntatis.}tur ex distincta boni representatione (§. 880 *Psych. empir.*): iudicium de bonitate actionis verum non alia de causa requiritur, quam ut voluntas in se generaliter determinata ad bonum appetendum (§. 520 *Psych. rat.*), ad bonum verum appetendum determinetur. Actio igitur in quam fertur voluntas, bona sit necesse est.*

(*Wolffii Philos. Pract. Universalis*).

I

Et

Et quia repræsentatio boni distincta est motivum volitionis (§. 890 *Psych. empir.*), quo tanquam ratione ejus sufficiente (§. 887 *Psych. empir.*) posito, ponitur volitio (§. 118 *Psych. empir.*); quin voluntas determinari debeat per ipsam bonitatem actionis dubitandum non est (§. 113 *Ontol.*).

Quodsi per ipsam actionis bonitatem determinanda *per demonstrata*; per se patet, quod determinari nequeat per rationes, ob quas bonum verum repræsentatur tanquam apparens.

Quoniam itaque actu voluntatis determinato ex parte ejus nihil amplius requiritur ad actionem liberam, quod per se patet; si ex parte ejusdem nihil desiderari debeat in actione libera, actio, in quam fertur, bona sit necesse est, ipsa vero voluntas determinanda per bonitatem actionis, minime vero per rationes, ob quas bonum verum tanquam apparens repræsentatur.

E. gr. Suo ostendetur loco, eleemosynam dare homini egeno actionem esse bonam. Quodsi igitur eleemosynam eidem des, ut miseræ ejus succurras, teque hominem, creaturam Dei civemque, immo christianum bonum te præstes (hinc enim pendere actionis bonitatem patebit suo loco); nihil quoad voluntatem amplius desiderari potes. Quodsi vero eleemosynam des egeno, ut videaris hominibus, qui non es, ac ex laude, qua non promerita maectaris, voluptatem capias, sicque tibi, quod verum bonum est, tanquam bonum apparens repræsentans; voluntas ab appetitu sensitivo vitium trahit. Patebit suo loco abunde, propositionem præsentem esse principium sufficiens demonstrandi omnia, quæ ad voluntatem quomodocunque spectant, ne ullus notetur in rectitudine actionis defectus.

§. 74

Quanam
ad actio-
nem libe-
ram requi-

Si in actione libera ex parte voluntatis nihil desiderari debet, actio, a qua abhorret voluntas, mala sit necesse est, & voluntas determinari debet per ipsam malitiam actionis, non vero

vero per rationes, ob quas actio mala repræsentatur tanquam mala apprens. Etenim ad actionem liberam requiritur iudicium verum de malitia actionis (§. 72), non alia sane de causa, quam ut noluntas, quæ ex distincta mali repræsentatione oritur (§. 881 *Psych. empir.*), cum generaliter determinata sit ad nolendum malum (§. 520 *Psych. rat.*), ad mali veri nolitionem determinetur. Patet itaque ad actionem liberam ex parte noluntatis requiri, ut actio, a qua abhorret, sit mala.

Enimvero repræsentatio mali distincta est motivum nolitionis (§. 890 *Psych. empir.*), quo tanquam nolitionis ratione sufficiente (§. 887 *Psych. empir.*) posito ipsa ponitur nolitio (§. 118 *Ontol.*). Quamobrem cum actio, a qua abhorret noluntas, mala sit necesse est, si ex parte noluntatis, nihil desiderari debet in actione libera *per demonstrata*; quin noluntas determinari debeat per ipsam actionis malitiam dubitari nequit (§. 113 *Ontol.*).

Quod si igitur noluntas determinanda per ipsam actionis malitiam *per demonstrata*; ultro sequitur, quod determinari minime debeat per rationes, ob quas actio mala repræsentatur tanquam mala apprens.

Nemo non novit in actione libera ex parte noluntatis nil spectari posse nisi modum, quo determinatur. Quamobrem liquet, si in actione libera nihil desiderari debet ex parte noluntatis, actionem, a qua abhorret noluntas, malam esse debere, eamque determinandam esse per ipsam actionis malitiam, minime vero per rationes, ob quas malum verum, tanquam apprens repræsentatur.

E. gr. Si quis alterum calumniari nolit, quia hanc actionem malam esse agnoscit; nihil est, quod ex parte noluntatis desiderari possit. Enimvero si quis alterum calumniari non vult, quod sibi ab eodem metuit, ne faciat, quæ tedium creare poterunt, alias eundem calumniaturus, quod voluptatem inde

percipiat, si male audit; noluntas ab appetitu & averfatione fenfitiva vitium trahit. Equidem exempla fatiſ ſuperque loquuntur, bonum verum ſub ratione boni apparentiſ appeti, & a malo vero ſub ratione mali apparentiſ abſtineri poſſe, ut adeo probatione ulteriori non ſit opus, ne in præſente aut præcedente propoſitione quicquam fuſſiſſe videri queamus, quod a veritate ſit alienum, vel cujuſ faltem non manifeſta veritas: quodſi tamen quiſ deſideret, ut utrumque demonſtretur, eidem ſatiſfacturi apponimus propoſitioneſ ſequentes, ne quid prætermiſiſſe videamur, quod jure a nobiſ exigi videtur, qui methoſo demonſtrativa philoſophiam præctiam tradere conſtituimus.

§. 75.

Quando bonum verum ſpectatur tanquam apparenſ.

Si quod perfectionem noſtram ſtatueſque noſtri promovet, ideo habetur pro bono, quod delectationeſ ſenſualeſ ſeu voluptateſ ſenſuum nobiſ creat; bonum verum ſpectatur tanquam apparenſ. Etenim ſi quid perfectionem noſtram ſtatueſque noſtri promovet, bonum verum eſt (§. 557 *Psych. empir.*). Enimvero ſi quid ideo habetur pro bono, quod delectationeſ ſenſualeſ ſeu voluptateſ ſenſuum nobiſ creat, cum, quaſ ſenſationeſ ad perfectionem ſtatueſ noſtri referimus, ex iſ voluptatem percipiamus (§. 550 *Psych. empir.*), bonum vero tantummodo apparenſ ſit, quod noſ ſtatueſque noſtrum tantummodo perficere videtur, non vero revera perficit (§. 557 *Psych. empir.*); id ipſum ſpectari nequit niſi tanquam bonum apparenſ. Quamobrem ſi quod perfectionem noſtram ſtatueſque noſtri promovet ideo pro bono habetur, quod delectationeſ ſenſualeſ ſeu voluptateſ ſenſuum nobiſ creat; bonum verum ſpectatur tanquam apparenſ.

Nimirum quando quod bonum videtur, bonum revera non eſt, ideo habetur pro bono, quod delectationeſ ſenſualeſ nobiſ creat, quia noſ ſtatueſque noſtrumque perficere videtur, eſſi revera non perficiat, immo vel noſ, vel ſtatueſ noſtrum imperfectionem reddat. Unde bonum apparenſ judicatur ex delectatione ſenſuali, quam nobiſ offert. **Quamobrem**

obrem etsi quid revera nos statumque nostrum perficiat, atque adeo bonum verum sit, quatenus tamen non judicatur bonum, nisi ob delectationes sensuales, non nisi tanquam bonum apparens spectatur. Non hic quaeritur, num quid in se sit bonum, sed num tale habeatur ab agente. Quod si ergo agens pro bono habet bonum verum propter eandem rationem, ob quam bonum apparens pro bono habet; bonum utique verum spectare nequit nisi tanquam bonum apparens.

§. 76.

Si quod imperfectionem nostram statusque nostri pro- ^{Quando}
movet, ideo habetur pro malo, quod tædia sensuality nobis malum ve-
creat; malum verum spectatur tanquam apparens. ^{rum spe-}
Si quid enim imperfectionem nostram statusque nostri promovet, ^{ctetur tan-}
malum verum est (§. 568 *Psych. empir.*). Ast si quid ideo ^{quam ap-}
habetur pro malo, quod tædia sensuality nobis creat, cum ^{parens.}
ex sensationibus tædium percipiamus, quas ad imperfectionem status nostri referimus (§. 551 *Psych. empir.*), malum vero tantummodo apparens sit, quod nos statumque nostrum imperfectiores reddere tantummodo videtur (§. 568 *Psych. empir.*); id ipsum spectari nequit nisi tanquam malum apparens. Quamobrem si quod imperfectionem nostram statusque nostri promovet, ideo habetur pro malo, quod tædia sensuality nobis creat; malum verum spectatur tanquam apparens.

Nimirum quando quod malum videtur, revera non est, ideo habetur pro malo, quod tædia sensuality nobis creat, quia nos statumque nostrum imperfectiorem reddere videtur, etsi revera non reddat, immo potius perfectionem nostram statusque nostri promoveat. Unde malum apparens judicatur ex tædiis sensualibus. Quamobrem etsi quid nos statumque nostrum revera imperfectiores reddat, adeoque malam verum sit, quatenus tamen non judicatur malum, nisi quia tædia sensuality creat, non nisi tanquam malum apparens spectatur.

§. 77.

Quenam ad actionem liberam ex parte facultatis locomotivæ requirantur.

In actione libera ex parte facultatis locomotivæ nihil desideratur, si omnes motus ad actionem externam requisiti prompte producantur. Quoniam actiones externæ sunt motus, quibus ea exequimur, quæ anima vult & non vult (§. 567 Part. I. Theol. nat.), actio vero composita ex pluribus istiusmodi motibus certo ordine se invicem consequentibus constat; facultas locomotiva, qua motus corporis totius ejusque partium producuntur (§. 66), ad actionem externam nil conferre potest, quam ut motus, ex quibus constat, prompte producat. Quamobrem si motus omnes ad actionem externam requisiti prompte producantur; ex parte facultatis locomotivæ in actione libera nihil desiderari potest.

E. gr. Ut scribas, certi requiruntur motus digitorum, quibus penna tenetur, atque manus. Quodsi igitur motus istos omnes eo ordine, quo requiruntur, prompte producere valeas; nihil in actione externa scriptionis desiderari potest. Nimirum a motibus istis pendent singuli literarum ductus & quicquid in scriptione observandum. Quamobrem si singuli rite fiant, ut nec in ipsis quid desiderari possit; nec in scriptione quicquam desiderari poterit. Nemo miretur, quod terminis adeo generalibus utamur: propositio enim cum sit universalis omnes omnino actiones externas complectens, iis utendum est terminis, quibus exprimuntur actionibus in universum omnibus communia. Cumque exemplum non adducatur nisi ad illustrandam propositionem generalem; nec hic recedendum fuit a terminis generalibus.

§. 78.

Quando actio facultati cuiusdam hominis

deficit, quod adesse debebat; actio facultati isti contradicit. Si quid enim in actione libera ex parte facultatis cuiusdam deficit, quod adesse debebat; homo quatenus id deficit se-

CUR-

secundum facultatem istam non agit. Enimvero homo agit ^{contradictio-} qua homo, quatenus agit secundum facultates, quas ad ^{cat.} agendum habet, veluti tanquam ens intelligens, si agit ex habitu intellectus. Non igitur agit qua homo, quatenus non agit secundum facultates, quas ad agendum habet, veluti non qua ens intelligens, quatenus ex parte intellectus quid desideratur. Quoniam itaque contradictio est agere qua homo & non agere qua homo, veluti in casu particulari agere qua ens intelligens & agere qua ens non intelligens (§. 31 *Ontol.*); actio, in qua quid ex parte facultatis cujusdam deficit, quod adesse debebat, facultati isti contradicit.

Actio humana ex actibus intellectus, voluntatis vel voluntatis atque facultatis locomotivæ constat (§. 70), cumque per intellectum & voluntatem ac voluntatem liberam, ac facultatem locomotivam ab istis pendentem homo a brutis differat (§. 761, 763 *Psych. rat.*), homo qua homo agit, quatenus actiones ipsius sunt tales, quales permittuntur esse ab ipsis facultatibus. In ea igitur parte actio hominis contradicit naturæ humanæ, qua talis non est, qualis per facultates ipsius esse debebat, ac in specie huic facultati, cujus aliquis actus deficit. Nimirum si quis ex notione istarum facultatum a priori deducere deberet, qualis sit actio humana, eam talem esse demonstraret: quod si vero actionem considerat, qualis editur, ea talis non est. Manifesta igitur est contradictio inter actionem, qualis esse intelligitur per facultates homini ad agendum concessas & actionem, qualis nunc editur. Si hanc distincte concipias, ex ejus notione deduceres a priori, eam esse actionem entis, in qua deficit hæc, vel ista facultas, qualis homini esse intelligitur. Ecquis ergo methodi demonstrandi indirectæ probe gnarus negaverit, quod actio ex parte facultatis cujusdam in aliquo deficiens eidem contradicat?

§. 79.

In actione humana recta nihil desiderari debet ex parte intellectus, voluntatis ac voluntatis, atque facultatis loco- quos non moti-

*ferat actio
recta.*

actio humana recta actibus intellectus, voluntatis ac noluntatis, atque facultatis locomotivæ constat (§.70). Quamobrem cum recta nulli attributo hominis contradicere debeat (§.64), intellectus vero (§.387 Psych.rat.), ac appetitus & averfatio rationalis, hoc est, voluntas ac noluntas (§.880.881 Psych.empir.), in vi repræsentativa universi (§.519 Psych.rat.), adeoque essentia animæ (§.66 Psych.rat.); facultas autem locomotiva ab intellectu, voluntate ac noluntate dependens in essentia animæ & corporis simul rationem sufficientem habeat (§.953 Psych.empir.), consequenter intellectus, voluntas & noluntas, atque facultas locomotiva attributa hominis sint (§.146 Ontol.); nec ea intellectui, voluntati ac noluntati atque facultati locomotivæ contradicere debet. Quoniam itaque actio libera facultati isti contradicit, ex cujus parte deficit, quod adesse debebat (§.78); in actione humana recta nihil desiderari debet ex parte intellectus, ex parte voluntatis ac noluntatis & ex parte facultatis locomotivæ.

Actio humana hic tantummodo in genere consideratur, quatenus spectatur ut actio. Unde etiam hic tantummodo docetur, quamnam ad rectitudinem actionis humanæ qua talis requiruntur. Neque vero existimandum est, id esse nullius usus: patebit enim deinceps eum esse longe amplissimum.

§. 80.

Quenam ad actionem rectam requiritur notio actionis sufficienter determinata, judicium verum de actionis bonitate & malitia, volitio actionis bonæ & nolitio male, determinatio voluntatis per bonitatem, noluntatis per malitiam actionis, non vero facta per rationes, ob quas bonum verum repræsentatur tanquam bonum apparens & malum verum tanquam malum apparens, omnesque motus ad actionem externam requisiti prompte produci debent. Etenim in actione humana recta nihil

nihil desiderari debet ex parte intellectus, voluntatis ac noluntatis, atque facultatis locomotivæ (§.79). Enimvero si in actione libera, qualis est humana recta (§.70), nihil desiderari debet ex parte intellectus, agens notionem actionis sufficienter determinatam habeat & verum sit necesse est iudicium de actionis bonitate vel malitia (§.72). Si nihil desiderari debet ex parte voluntatis, actio in quam fertur voluntas, bona sit & voluntas determinetur necesse est per ipsam bonitatem actionis, non vero per rationes, ob quas bonum verum tanquam apparens repræsentatur (§.73). Si nihil desiderari debet ex parte noluntatis, actio, a qua abhorret noluntas, mala sit necesse est, & noluntas determinari debet per ipsam malitiam actionis, non vero per rationes, ob quas actio mala repræsentatur tanquam mala apparens (§.74). Si denique nihil desiderari debet ex parte facultatis locomotivæ, omnes motus ad actionem externam requisiti prompte producantur necesse est (§.77). Patet itaque ad actionem rectam requiri notionem actionis sufficienter determinatam, iudicium verum de bonitate ac malitia actionis, volitionem actionis bonæ & nolitionem malæ, determinationem voluntatis per bonitatem, noluntatis per malitiam actionis, non vero factam per rationes, ob quas bonum verum repræsentatur tanquam bonum apparens & malum verum tanquam malum apparens, omnesque motus ad actionem externam requisiti prompte produci debent.

Videmus itaque quam multa requirantur ad actionem humanam, ut recta dici possit: quæ singula in quovis actionum genere distincte perpendenda veniunt, nisi a rectitudine recedere volueris. Præsens adeo propositio in notionum directricium numero est.

§. 81.

Si quid in actione libera vel ex parte intellectus, vel vo- Quando
luntatis ac noluntatis, vel denique locomotivæ desideratur, actio huma-
(Wolffii Philos. Pract. Universalis). K. in na a recti-

indine deficiat. in eo, quod desideratur, rectitudinis defectus consistit. Etenim cum in actione recta nihil ex parte intellectus, nihil ex parte voluntatis ac noluntatis, nihil ex parte facultatis locomotivæ desiderari debeat (§. 79); eatenus recta non est, quatenus ex parte facultatis cujusdam, cujus actus ad eam requiruntur, quidpiam desideratur. Quamobrem si quid in eadem desideratur vel ex parte intellectus, vel voluntatis ac noluntatis, vel denique locomotivæ, cum determinatio regulæ, juxta quam fieri debebat, contraria defectus sit (§. 477. 475 *Ontol.*), in eo, quod desideratur, defectus rectitudinis consistit.

Actio humana ex actibus intellectus, voluntatis & noluntatis atque facultatis locomotivæ consistit (§. 70). Singuli certo modo determinandi sunt, ut ipsa recta sit (§. 80) & modus eosdem determinandi regula continetur (§. 475 *Ontol.*). Quodsi ergo quid desideratur vel ex parte intellectus, vel voluntatis & noluntatis, vel facultatis locomotivæ; actus aliquis ad actionem humanam spectans secundum regulam determinatus non est, consequenter in eo defectus quidam rectitudinis consistit.

§. 82.

Ratiocinium definitivum quodnam dicatur.

Ratiocinium definitivum vel etiam *sylogismum definitivum* appellare lubet, quo ex notione actionis, cujus pandendæ occasio offertur, ope principii generalis, quod bonitatem vel malitiam istiusmodi actionis determinat, elicitur iudicium de bonitate vel malitia actionis in dato casu singulari.

Ad actionem liberam ratiocinium istiusmodi requiri, non modo patet ex demonstratione propositionis superioris, qua enumerantur ex parte intellectus ad actionem liberam requirita; verum etiam in nota adjecta ad generalem formam id reduximus (§. 72). Lubet autem hoc ratiocinium appellare definitivum, eo sensu, quo sententia a iudice lata definitiva dicitur, cum intellectus quasi iudicis munere fungatur in actionis bonitate vel malitia definienda.

§. 83.

§. 83.

*In ratiocinio definitivo propositio minor enunciat, Quale sit
 quales sit ea actio in dato casu singulari, cujus patranda occasio offertur; propositio major est principium generale, quod
 in genere enunciat actionis istiusmodi bonitatem vel malitiam; conclusio vero iudicium de bonitate vel malitia actionis in dato
 casu singulari.* Ratiocinium enim definitivum ex notione actionis, cujus patranda occasio offertur, ope principii generalis, quod bonitatem vel malitiam istiusmodi actionis determinat, elicit iudicium de bonitate vel malitia actionis in dato casu singulari (§. 82). Ex eo igitur, quod actio vi notionis istius talis sit, talis autem actio vi principii generalis bona sit vel mala, infertur quod actio in dato hoc casu patranda bona sit, vel mala, ita ut syllogismus adhanc formam reducatur: Actio, cujus nunc patranda occasio offertur, talis est. Actio talis bona, vel mala est. Ergo actio, cujus nunc patranda occasio offertur bona, vel mala est. Cum propositio primo loco posita sit minor, inferiori autem loco posita major (§. 340 Log.); evidens est, in ratiocinio definitivo in propositione minore enunciari, qualis sit ea actio in dato casu singulari, cujus patranda occasio offertur, majorem autem propositionem principium generale, quod esse actionis istiusmodi bonitatem vel malitiam enunciat. Unde per ipsam syllogismi notionem porro liquet, conclusionem esse iudicium de actionis, cujus patranda nunc occasio offertur, bonitate vel malitia in dato casu singulari.

Plurimum refert, ut ratiocinium definitivum distincte animo concipias, ubi non modo de rectitudine actionis iudicium certum ferre volueris, verum etiam omni cura ac sollicitudine eidem studere decreveris. Atque hoc exemplo docemur, doctrinam logicam habere etiam usum theoreticum in demonstrando, ac philosophiæ practicæ suppeditare principia non minus in praxi, quam theoria utilia. Occurrent istiusmodi

exempla plura adhuc alia. Hisce autem exemplis docemur, oppido falli, qui sibi persuadent, doctrinam de syllogismo nonnisi in scholæ usum addisci.

§. 84.

Quomodo se habeat iudicium, quod ex notione insufficienter determinata concluditur vi principii veri. Si ex notione actionis insufficienter determinata vi principii veri colligitur iudicium de bonitate vel malitia actionis; iudicium verum esse nequit. Etenim in ratiocinio definitivo, quo ex notione actionis ope cujusdam principii colligitur iudicium de bonitate & malitia actionis (§. 82), propositio minor formatur ex notione actionis in casu dato, cujus patrandæ occasio offertur, prædicando de actione tanquam subjecto determinationes, quæ in notione continentur (§. 83). Quamobrem cum ea sufficienter determinata non est, non ea de actione in propositione minore prædicantur, ex quibus demonstrari potest, utrum bona sit, an mala (§. 71), consequenter ob quæ bonitas vel malitia eidem competit. Quodsi tamen eandem pro sufficienter determinata sumis, omnino supponis, in propositione minore de actione data prædicari ea, ob quæ bonitas vel malitia eidem tribuenda.

Itaque si loco majoris utaris principio vero, quo ob istas determinationes solas bonitas vel malitia de actione prædicatur, ut inde inferas conclusionem; perinde est ac si in minore affirmares, in dato casu solas illas determinationes actionis adesse, nec præterea alias, a quibus bonitas vel malitia ejus pendet. Unde in syllogismo definitivo major sub data determinatione actioni sic determinatæ soli tribuit bonitatem vel malitiam, quod minor vero determinationes istas solas contineat falsum est (§. 507 *Log.*). Enimvero si prædicatum in majore subjecto sub data determinatione soli competit, minor autem fuerit falsa, conclusio quoque falsa esse debet (§. 539 *Log.*). Quamobrem si ex notione actionis in-

suffi-

sufficienter determinata vi principii veri colligitur iudicium de bonitate vel malitia actionis; iudicium verum esse nequit.

Ne propositionis veritas in dubium vocetur, quod alias constet (§. 541 Log.) ex minore falsa non concludi falsam esse conclusionem, sed tantummodo eam ex præmissis non sequi, consequenter in medio relinqui, vel quod quis existimet, minorem non posse dici falsam, quando determinationes notionem actionis ingredientiæ revera adsunt in casu dato, etsi præterea adsint aliæ: quædam adhuc annotanda veniunt. Nimirum si theoria supponitur vera, unde principia vera desumuntur, quæ de bonitate vel malitia actionum universaliter pronunciant, actio ideo bona est, vel mala, quia notio subjecti seu, quod perinde est, actionis hæc determinationes continet præcise, non vero plures, nec pauciores, cum sub paucioribus indifferens esse queat, sub pluribus mala, quæ sub istis bona est, vel bona, quæ sub iisdem mala est. Quod si jam in casu dato notio insufficienter fuerit determinata, non omnes determinationes recensentur, per quas bonitas vel malitia actionis determinatur, sed pauciores. Quamobrem supponit casum, qui non est, atque ideo propositio minor falsa est, quatenus supponit actionis notionem sufficienter esse determinatam, quæ tamen non est, seu talem esse actionem affirmas, qualis non est (§. 507 Log.). Et quia sub istis determinationibus bona est actio, quæ aliis adhuc superaccedentibus mala evadit, vel ex adverso sub illis determinationibus mala est actio, quæ aliis supervenientibus bona erit; vi principii in se quidem veri, ast ad casum præsentem per errorem applicati concludes falso actionem esse bonam, cum sit mala, vel actionem esse malam, cum sit bona, consequenter iudicium de bonitate actionis vel malitia, quod fers in casu dato, verum non est (§. 508 Log.). Atque hinc intelligitur necessitas notionis determinandæ actionis in casu dato, cujus patrandæ occasio datur, etsi theoria perfecta supponatur, ne scilicet per errorem applices principium, quod in casu isto locum minime habet, & sic securus de veritate principii, quod & certus es majorem esse veram, & minor quoque vera tibi videtur (§. 537 Log.), in errorem incidat. Qui methodum demonstrativam satis perspe-

Etiam habent, & qualia sint principia, quæ ex vera theoria desumuntur, novit; ei nihil obscuritatis in iis, quæ diximus, occurreret, ut in dubitationem adducere possit veritatem propositionis præsentis.

§. 85.

Quale iudicium de bonitate vel malitia actionis colligatur ex notione sufficienter determinata vi principii falsi.

Si ex notione actionis sufficienter determinata vi principii falsi colligitur iudicium de bonitate vel malitia actionis; falsum erit. Etenim si notio actionis sufficienter determinata, propositio, quæ enunciat, qualis in dato casu sit actio, vera est (§. 506 Log.). Quare cum in syllogismo definitivo minor sit propositio, quæ enunciat, qualis sit actio in casu dato, cujus patrandæ occasio offertur (§. 83); minor propositio in eodem vera est. Quoniam vero falsum est principium, quo uteris in bonitate vel malitia actionis in casu dato definienda, *per hypothesein*, principium vero generale, quod actionis istiusmodi bonitatem vel malitiam, qualis committendæ in casu dato occasio offertur, in genere enunciat, in syllogismo definitivo majoris vicem tuetur (§. 83); in eodem propositio major falsa est, consequenter actio sic determinata bona non est, quæ bona dicitur, vel mala non est, quæ fertur mala (§. 507 Log.). Quamobrem nec actio in casu dato, quæ bona esse inde colligitur, bona est, nec quæ hinc colligitur mala, mala est. Iudicium igitur de actionis, cujus patrandæ occasio offertur, in casu dato falsum est (§. cit. Log.).

Hinc intelligitur, quam necessaria sit vera actionum theoria, ne in casu dato cespites, etiam si maxima circumspectione agas, ut qualis sit actio, cujus patrandæ occasio offertur, intime perspicias. Atque adeo patet, quam sit necesse, theoriam istam niti demonstrationibus, cum vera sit propositio, quæ demonstrari potest (§. 544 Log.), etiam quando indirecte demonstratur (§. 557 Log.). Ut igitur tutus sis de veritate iudicii, quod de actionis, cujus patrandæ occasio sese offert, bonitate vel malitia fertur, non minus supponendum est, principium,

cipium, quo uteris in ea dijudicanda esse verum, quam notionem ejus tibi esse sufficienter determinatam. Nimirum in theoria perfecta actionum humanarum docetur, quibusnam positis ponatur actionis bonitas vel malitia. Quamobrem si certus esse velis, in casu dato actionem, cujus patrandæ occasio offertur, esse bonam vel malam, necesse est ut ostendas ea in casu dato poni, quæ ponenda sunt ut bona vel mala sit actio: alias omnino faller judicium. Fallere vero ob notionem actionis non sufficienter determinatam, si in casu dato non ponuntur, quæ vi theoriæ ponenda sunt, si ex theoria petitur principium verum sit. Non minus autem judicium faller, si falsum est iis positis, quæ in casu dato revera ponuntur, actionem esse bonam, vel esse malam. Atque adeo judicium de actionis patrandæ bonitate vel malitia falsum est, quia principio falso uteris in eadem dijudicanda. Casus prior est theorematum præcedentis; posterior vero præsentis.

§. 86.

Judicium dicitur casu verum, si ex præmissis, ex quibus infertur, non sequitur, verum tamen fuerit.

Casu verum quando sit judicium.

E. gr. Si quis ita argumentetur: omne animal quod habet alas, natate potest. Atqui Piscis est animal, quod habet alas. Ergo Piscis natate potest; vera est conclusio, quod piscis natate possit, adeoque judicium discursivum ita judicantis verum est. Enimvero major propositio falsa est, quod omne animal alas habens natate possit, falsa etiam minor est, quod piscis habeat alas. Quamobrem si quis judicaret, piscem posse natate, propterea quod alas habeat, alis vero instructum animal natate possit; judicium ejus foret nonnisi casu verum. Damus exemplum facile, ut intelligi possit definitio. Patet autem casui tribui judicii veritatem, ubi judicans subjecto tribuit prædicatum, quod ipsi competit, ob rationem non modo falsam, qua scilicet posita non ponitur prædicatum; verum etiam quod rationi ne quidem locus est, hoc est, subjecto minime convenit, quod de eo sumitur, ut ipsi tribui possit prædicatum.

§. 87.

§. 87.

Quando ju-
diciū de
actionis bo-
nitate vel
malitia fit
casu ve-
rum.

Si ex notione non sufficienter determinata, vel etiam cui falsæ insint determinationes, vi principii falsi colligitur judiciū de actionis bonitate vel malitia, quod verum est; judiciū hoc nonnisi casu verum est. Etenim si notio actionis in dato casu patrandæ non sit sufficienter determinata, vel etiam eidem insint determinationes falsæ; actio ista talis non est, qualis sumitur: id quod perinde est ac si judices, piscem omnem habere alas, vel in casu singulari piscem, qui datur, veluti lucium, habere alas. Quodsi ergo principium quoque falsum est, quo uteris in judicio discursivo de actione in dato casu eliciendo, falsum est, quod actio talis sit bona, si eam bonam esse affirmatur, vel mala, si eam malam esse enunciatur: id quod perinde est, ac si statuas, animal quod habet pennas volare posse. Ex his igitur præmissis cum vi dicti de omni & nullo, quo nituntur omnes syllogismi (§. 353 Log.), non sequatur conclusio, quod scilicet actio bona sit, vel mala (§. 348 Log.); cum tamen bona sit, vel mala *per hypothesein*: judiciū de actionis bonitate vel malitia in casu dato nonnisi casu verum esse patet (§. 86).

Facile apparet judicia casu vera nullius esse momenti in directione actionum nostrarum: cum enim ex præmissis non sequantur, aliunde tamen judicanti non constet, quod sint vera, iis fidere non licet. Obiter monemus ex demonstratione patere usum exemplorum maxime vulgarium singularem, quatenus per ea lux adfunditur haud raro inexpectata iis, quæ obscuriora & intellectu difficiliora videntur, ita ut dispulsis nebulis nihil amplius difficultatis supersit.

§. 88.

Dependen-
tia volun-
tatis & no-

Determinatio voluntatis & noluntatis ab intellectu de-
pendet. Voluntas enim oritur ex distincta boni repræsen-
tatio-

tatione (§. 880 *Pfych. empir.*), adeoque ideo quid volumus, *luntatis ab* quia idem nobis distincte repræsentamus tanquam bonum, *intellectu.* consequenter per distinctam boni repræsentationem actus voluntatis determinatur (§. 113 *Ontol.*). Enimvero distincta boni repræsentatio est motivum volitionis (§. 890 *Pfych. empir.*), consequenter ratio ejusdem sufficiens (§. 887 *Pfych. empir.*). Quamobrem cum intellectus sit judicare, quod actio sit bona (§. 325 *Pfych. empir.*) & bonitatem ejus distincte repræsentare (§. 275 *Pfych. empir.*); in intellectu continetur ratio, cur quid velimus, seu cur voluntas sic potius determinetur, quam aliter. Quamobrem patet determinationem voluntatis dependere ab intellectu (§. 851 *Ontol.*).

Similiter noluntas ex distincta mali repræsentatione oritur (§. 881 *Ontol.*), adeoque ideo quid nolumus, quia nobis idem distincte repræsentamus tanquam malum, consequenter per distinctam mali repræsentationem actus nolitionis determinatur (§. 113 *Ontol.*). Enimvero distincta mali repræsentatio est motivum nolitionis (§. 890 *Pfych. empir.*), consequenter ratio ejusdem sufficiens (§. 887 *Pfych. empir.*). Quamobrem cum intellectus sit judicare, quod actio sit mala (§. 325 *Pfych. empir.*), & bonitatem ejus distincte repræsentare (§. 275 *Pfych. empir.*); in intellectu continetur ratio, cur quid nolumus, seu cur noluntas sic potius determinetur, quam aliter. Patet itaque noluntatem quoad determinationem suam dependere ab intellectu (§. 851 *Ontol.*), seu, quod perinde est, determinationem noluntatis ab intellectu dependere.

Dependentia voluntatis & noluntatis ab intellectu in determinatione sua adeo manifesta est, ut in dubium revocari nequeat. Unde & Scholastici voluntatem ac noluntatem facultatem per se cæcam appellarunt, quoniam voluntas videre nequit bonum, in quod fertur, nec noluntas malum, quod fugit. Dubium, quod oriri potest ex electione, quæ fit ratione

(*Wolffii Philos. Pract. Universalis*).

L

tione

ratione intrinseca deficiente, tollitur per ea, quæ de hac electione alibi demonstrata & annotata sunt (§. 899 *Psych. empir.*). Qui enim cum acuminæ ad rationem extrinsecam animum advertit, eandem ab intellectu dependentiam determinationis voluntatis ac noluntatis hic quoque deprehendet. Absit autem, ut tibi persuadeas, dependentia ista tolli libertatem. Ratio enim sufficiens non infert determinationi necessitatem, sed eam saltem efficit intelligibili modo explicabilem (§. 321 *Ontol.*).

§. 89.

Dependentia rectitudinis actionis quoad voluntatem ab ea quoad intellectum.

Rectitudo actionis humane quoad voluntatem & notionem a rectitudine ejusdem quoad intellectum dependet.
Ad rectitudinem actionis quoad voluntatem requiritur, ut actio, in quam fertur voluntas, sit bona, & voluntas determinetur per ipsam bonitatem actionis, non vero per rationes, ob quas bonum verum repræsentatur tanquam apparens (§. 80). Supponit adeo rectitudo actionis humane quoad voluntatem actionis, cujus in dato casu patrandæ occasio offertur, notionem sufficienter determinatam, sine qua qualis sit, intelligi nequit, & judicium verum, quod sic determinata bona sit (§. 891 *Psych. empir.*). Enimvero notio actionis, cujus in dato casu patrandæ occasio offertur, sufficienter determinata & judicium verum de actionis bonitate ad rectitudinem actionis requiritur quoad intellectum (§. 80. 72). Per ea igitur, quæ insunt rectitudini actionis quoad intellectum, intelligitur, cur ea adsint quoad voluntatem, quæ ad eandem faciunt, consequenter ratio rectitudinis actionis quoad voluntatem continetur in rectitudine quoad intellectum (§. 56 *Ontol.*). Quamobrem rectitudo actionis quoad voluntatem dependet a rectitudine ejusdem quod intellectum (§. 851 *Ontol.*). *Quod erat unum.*

Similiter ad rectitudinem actionis quoad noluntatem requiritur, ut actio, quam fugit, sit mala & ipsa determinetur per malitiam actionis, non vero per rationes, ob quas

quas malum verum tantummodo repræsentatur tanquam apprens (S. 80). Supponit adeo rectitudo actionis quoad voluntatem actionis in casu dato, cujus patranda occasio offertur, notionem sufficienter determinatam, ut qualis sit intelligatur, & iudicium verum, quod notio sub hisce determinationibus mala sit (S. 890. 590 *Psych. empir.*). Notio actionis sufficienter determinata & iudicium verum, quod, cum sic determinata sit, mala sit, ad rectitudinem actionis requiritur ex parte intellectus (S. 80. 72). Quoniam itaque per ea, quæ ad rectitudinem actionis quoad intellectum requiruntur, intelligitur, cur adsint ea, quæ ad eandem requiruntur quoad voluntatem; in rectitudine actionis continetur ratio rectitudinis voluntatis (S. 56 *Ontol.*), consequenter rectitudo actionis quoad voluntatem a rectitudine ejusdem quod intellectum dependet (S. 857 *Ontol.*).

Propositio hæc maximi momenti in praxi est, siquidem curare velis, ut actiones tuæ sint rectæ. Ex ea igitur suo loco maxime ardua atque utilia deducuntur. Qui hanc dependentiam in se habent, eorum quoque actiones, quamvis externa specie bonæ, a rectitudine multum abeunt. Paret autem, si eam intimius perspicias, impossibile esse, ut in rectitudine actionis quoad voluntatem vel voluntatem nihil desideretur, quamdiu in rectitudine quoad intellectum adhuc quicquam desideratur. Unde non adeo facile est, quemadmodum multis videretur, curare, ut actiones nostræ omnimodam habeant rectitudinem.

§. 90.

*Ad notionem actionis, cujus patranda occasio offertur, Conuersus sufficienter determinatam formandam concurrunt sensus, imaginatio atque memoria. Cum omnes mutationes animæ a sensatione originem ducant (S. 64 *Psych. rat.*); fieri quoque haudquaquam potest, ut actionis cujusdam patranda cogitatio animam subeat absque prævia sensatione. Quod si vero*

L 2

vero jam actionis hujus notio distincta formari, eademque sufficienter determinari debet, ut constet, qualis sit actio, antequam judicari possit, utrum bona sit, an mala, quemadmodum ad actionem humanam rectam requiritur (§. 80); nemo non videt, notionem istam tanquam actionis singularis nonnisi experientia acquiri posse (§. 665 *Log.*). Quoniam vero id experimur, quod ad perceptiones nostras attenti cognoscimus (§. 664 *Log.*), necesse est ut perceptiones istæ, ex quibus desumuntur ea, quæ notionem actionis sufficienter determinatam ingrediuntur, vel sint rerum præsentium, vel præteritarum. Quamobrem cum perceptiones rerum præsentium sint sensuum (§. 67. 60 *Psych. empir.*), perceptiones vero rerum præteritarum imaginationi tribuantur (§. 92 *Psych. empir.*); evidens est ad formandam notionem actionis in dato casu, cujus patranda occasio offertur, satis determinatam sensus atque imaginationem concurrere. Enimvero quoniam perceptiones rerum præteritarum, quas nobis imaginatio tanquam præsentis sistit, nulli sunt usui, nisi nobis conscii simus, quod eas jam antea habuimus, consequenter in casu præsentis, quod res, quæ repræsentantur, antea sensu percepimus, adeoque perceptiones istas seu rerum ideas reproductas recognoscamus (§. 173 *Psych. empir.*), facultas vero easdem recognoscendi memoria est (§. 175 *Psych. empir.*); ideo liquet, ad formandam notionem actionis in dato casu patranda sufficienter determinatam memoriam quoque concurrere.

Quodsi cuidam animum advertere lubet ad actiones, quas committit, vel omittit proprias; is veritatis propositionis præsentis a posteriori abunde convincetur, ut adeo fide experientia obviam eandem absque omni probatione assumere licuisset. Patebit vero attendenti, quantum nunc sensui, quantum imaginationi atque memoriæ tribuendum sit in formanda actionis notione sufficienter determinata, & quando ac quomodo ima-

gna-

ginatio sensuum vices subeat. In iis itaque, quæ unusquisque propria experientia consequi valet, ut simus prolixiores opus non est.

§. 91.

Ad iudicium verum de bonitate vel malitia actionis ^{Concursus}
sufficienter determinata formandum imaginatio & memoria <sup>imaginatio-
tionis &
memoria
ad forman-
dum de
actione ju-
dicium.</sup>
concurrunt. Etenim quando iudicium de actione sufficienter determinata in casu dato ferendum, opus est principio generali, quo de actione eum in modum determinata enunciatur, quod bona sit, vel quod sit mala, majoris vicem subiens in syllogismo definitivo (§. 83). Hoc principium cum nobis in memoriam revocetur vi notionis actionis sufficienter determinatæ, quæ minorem syllogismi definitivi (§. cit.) suppeditat (§. 354 & seqq. *Psych. empir.*); evidens est, ad iudicium verum de bonitate vel malitia actionis sufficienter determinatæ formandum imaginationem atque memoriam concurrere.

Quod si quis perpendere voluerit, quæ in Psychologia empirica de ratiociniis tradidimus, quorum in numero est ratiocinium definitivum, cui debetur iudicium de actionis bonitate vel malitia ad actionis committendæ vel omittendæ rectitudinem requisitum (§. 82), ei ignotum esse nequit, quænam sint memoriæ ac imaginationis in præsentē negotio partes. Proderit quoque animum advertere ad actiones proprias, quæ animo deliberato fiunt, ut propria experientia edoceamur, quænam eadem sint.

§. 92.

Si appetitus sensitivus cum rationali consentit; ad actionem humanam rectam concurrunt. ^{Concursus}
Concurrunt. Etenim si appetitus sensitivus cum rationali seu voluntate concurrat, uterque ad idem ^{appetitus}
objectum tendit ^{ad actio-}
*(§. 908 *Psych. empir.*).* Enimvero ad actionem ^{nem re-}
rectam volitio actionis bonæ requiritur; adeoque voluntas ^{ctam quan-}
ten- ^{do fiat.}

tendit ad eam committendam (§. 80), consequenter huc etiam tendit appetitus sensitivus. Similiter actio si fuerit recta, voluntas determinatur per ipsam actionis bonitatem (§. cit.). Sed appetitus sensitivus cum rationali seu voluntate consentit, si bonum & confuse, & distincte repræsentatur (§. 909 *Psych. empir.*). Quamobrem distincta boni repræsentatio cum ad determinandum voluntatem (§. 880 *Psych. empir.*), confusa vero ad appetitum sensitivum determinandum faciat (§. 580 *Psych. empir.*); simultanea hac determinatione appetitus sensitivus etiam quid confert ad voluntatis determinationem. Patet itaque appetitum sensitivum ad actionem humanam concurrere, quando cum voluntate consentit.

Duplici modo concurrat appetitus ad actionem rectam, ubi cum rationali seu voluntate consentit; nimirum 1. dum actum appetitus rationalem facit fortiolem, quam foret, si is vel solus esset, vel actum appetitus sensitivi experiretur sibi contrarium, 2. dum motivum, quod in distincta boni repræsentatione consistit, fortius reddit, quatenus confusa repræsentatione boni ad distinctam accedente bonitas objecti appetibilis major percipitur. Et si adeo appetitus sensitivus per se nihil conferat ad rectitudinem actionis, concursus tamen ejus ad actionem rectam non exigui momenti est.

§. 93.

Concursus Si *aversatio sensitiva cum rationali seu voluntate consentit, ad actionem humanam rectam concurrat.* Si enim *aversatio sensitiva* cum voluntate consentit, cum eadem circa idem objectum versatur (§. 915 *Psych. empir.*). Quare cum ad actionem humanam rectam nolitio actionis malæ requiratur (§. 80); eandem quoque anima aversatur aversione sensitiva. Præterea si actio humana recta fuerit, voluntas determinatur per malitiam actionis (§. cit.). Quoniam itaque *aversatio sensitiva cum voluntate consentit, quando de-* *tur.* *malum*

malum & confuse, & distincte repræsentatur (§. 916 *Psych. empir.*), distincta vero mali repræsentatio ad determinandum voluntatem (§. 881 *Psych. empir.*); confusa vero ad averfationem sensitivam determinandam faciat (§. 582 *Psych. empir.*); simultanea hac determinatione averfatio sensitiva etiam quid ad determinationem voluntatis confert. Atque adeo liquet, averfationem sensitivam ad actionem humanam rectam concurrere, si cum voluntate consentit.

Duplici etiam modo ad actionem rectam concurrat averfatio sensitiva, quando cum voluntate consentit, scilicet 1. dum actum voluntatis facit fortiolem, quam is foret, si vel sibi solus relinqueretur, vel averfatio sensitiva eidem contrariaretur: 2. dum movum voluntatis, quod in distincta mali repræsentatione consistit, fortius reddit, quatenus confusa repræsentatione ad distinctam accedente malitia objecti averfabilis major percipitur. Maximi igitur momenti etiam est concursus averfationis sensitivæ ad actionem rectam, etsi per se nihil conferat ad actionis rectitudinem.

§. 94.

Per se appetibile dicitur, quod tale est, ut distincte *Per se appetibile* cognitum appetatur, seu ut idem velimus, quam primum *petibile* distincte cognoscimus, quale sit. *quid sit.*

Nimirum si quid per se appetibile, ipsum movet appetitum, nec opus est rationibus aliunde desumptis, per quas determinetur voluntas, ut in ipsum feratur.

§. 95.

Ex adverso *per se averfabile* appellatur, quod tale *Per se aver-* est, ut distincte cognitum aversemur, seu idem nolimus, *fabile* quam primum cognoscimus distincte, quale sit. *quid sit.*

Scilicet si quid per se averfabile, ejus distincta cognitio sufficit ad voluntatem determinandam, nec opus est rationibus aliis, per quas determinetur, ut ipsum nolimus.

§. 96.

§. 96.

Appetibilitas actionum in se bonarum qualis.

Actiones in se bonæ sunt per se appetibiles. Etenim si actio in se bona sit, ex iis determinationibus, per quas concipitur tanquam actio certi cujusdam generis aut speciei, demonstrari potest, quod sit bona (§. 56). Quamobrem ubi eam distincte cognoscimus, adeoque ea a se invicem distinguimus, quæ sigillatim de eadem enunciari possunt (§. 38 *Psych. empir.*); eam nobis repræsentamus tanquam bonam. Enimvero quam primum quid distincte cognoscimus tanquam bonum, seu idem nobis repræsentamus tanquam bonum quoad nos, idem volumus (§. 891 *Psych. empir.*). Actiones igitur in se bonæ tales sunt, ut quamprimum eas distincte cognoscimus, easdem velimus. Quoniam itaque per se appetibile est, quod tale est, ut ipsum velimus, quamprimum distincte cognoscimus, quale sit (§. 94); actio in se bona est per se appetibilis.

Appetibilitas, quæ actionibus in se bonis per se inest, probe noranda, cum sit fundamentum obligationis naturalis, quæ independenter a superiore ex ipsa natura hominis fluit, quemadmodum ex sequentibus elucescet. Confirmatur veritas propositionis a posteriori, quatenus ad nosmetipsos animum advertimus, dum actionem quandam in se bonam agnoscimus. Quoniam demonstrationes de bonitate actionum in se bonarum plurimæ per omne jus naturæ occurrent; singulæ locum præbebunt experimento, quo fidem facere licet asserto.

§. 97.

Aversabilitas actionum in se malarum qualis.

Actiones in se malæ sunt per se aversabiles. Si actiones in se malæ sunt, ex iis determinationibus, per quas concipiuntur tanquam actiones certi cujusdam generis vel speciei, demonstrari potest, quod sint malæ (§. 58). Quando igitur eas distincte cognoscimus, adeoque ea a se invicem distinguimus, quæ sigillatim de iisdem enunciari possunt (§. 38 *Psych. empir.*); eas nobis repræsentamus tanquam malas.

malas. Verum enimvero quamprimum quid nobis repræsentamus tanquam malum, id ipsum averfamur (§. 590 *Psych. empir.*), & quidem nolumus, quando distincte cognoscimus, quod sit malum (§. 881 *Psych. empir.*). Actiones igitur in se malæ tales sunt, ut quamprimum eas distincte cognoscimus, easdem nolumus. Quamobrem cum per se averfabile sit, quod tale est, ut idem nolumus, quamprimum distincte cognoscimus, quale sit (§. 95); actiones in se malæ per se averfables sunt.

Quæ de appetibilitate actionibus in se bonis competente modo annotavimus (*not.* §. 96); ea quoque tenenda sunt de averfabilitate, quæ actionibus in se malis per se inhæret, nec aliunde demum supervenit.

§. 98.

Actiones in se indifferentes per se nec appetibiles, nec Actiones in averfables sunt. Si enim actio in se indifferens est, ex iis ^{se indiffe-} determinationibus, per quas concipitur tanquam actio certi ^{rentes cur} generis vel speciei, demonstrari nequit, quod sit bona, nec ^{per se non} quod sit mala (§. 60). Quamobrem etsi distincte cognoscatur, adeoque omnia a se invicem distinguantur, quæ de ^{appetibiles,} eadem sigillatim enunciari possunt (§. 38 *Psych. empir.*); nunquam tamen eandem nobis repræsentamus tanquam bonam, vel tanquam malam. Quoniam itaque distincta boni repræsentatio motivum volitionis (§. 890 *Psych. empir.*), nec sine motivo ulla datur in anima volitio, nec nolitio ulla (§. 889 *Psych. empir.*); quamvis actionem in se indifferentem distinctissime cognoscamus, nullo tamen modo fieri potest, ut ideo eandem velimus, vel nolumus. Enimvero tum demum quid per se appetibile est, ubi idem volumus, quamprimum distincte cognoscimus, quale sit (§. 94), & tum demum averfabile est, ubi ipsum nolumus, quamprimum distincte cognoscimus, quale sit (§. 95). Patet itaque (*Wolffii Philos. Pract. Universalis*). M actio-

actiones in indifferentes neque per se appetibiles, neque per se averfables esse.

Eodem modo, quo hic ostenditur, quod actiones in se indifferentes, per se nec appetibiles, nec averfables sint, ostendi quoque poterat, quod actiones in se bonæ sint per se appetibiles, & actiones in se malæ per se averfables. Quoniam enim ex iis determinationibus, per quas actio in se bona tanquam actio certi generis vel speciei concipitur, demonstrari potest, quod sit bona (§. 56), motivum volitionis in se continet (§. 890 *Psych. empir.*), quo tanquam ratione volitionis sufficiente (§. 887 *Psych. empir.*) posito ipsa ponitur volitio (§. 118 *Ontol.*) Et vicissim quoniam ex determinationibus essentialibus actionis in se malæ demonstrari potest, quod ea mala sit (§. 58), motivum nolitionis in se continet (§. 890 *Psych. empir.*), quo tanquam ratione nolitionis sufficiente (§. 887 *Psych. empir.*) posito ponitur ipsa nolitio (§. 118 *Ontol.*). Actiones igitur in se bonæ per se appetibiles (§. 94), in se autem malæ per se averfables sunt (§. 95). Atque hoc pacto multo evidentius patet, actionibus in se bonis inhærere appetibilitatem, & in se malis averfabilitatem tanquam ab iis inseparabilem.

§. 99.

Appetibilitas per se ex quo fonte fluat.

Actiones, quæ bonitatem intrinsecam habent, per se appetibiles sunt. Quoniam enim bonitas intrinseca ponitur, posita notione actionis, seu eidem competit propter ea, quæ notionem actionis ingrediuntur (§. 57), motiva vero volitionis sunt boni distincta repræsentatio (§. 890 *Psych. empir.*); in actionibus, quæ bonitatem intrinsecam habent, motivum volitionis continetur. Motivum est ratio sufficiens volitionis (§. 887 *Psych. empir.*), adeoque eo posito ponitur volitio (§. 118 *Ontol.*). Quoniam igitur per se appetibile est, quod volumus, quamprimum id distincte cognoscimus (§. 94); actiones, quæ bonitatem intrinsecam habent, per se appetibiles sunt.

Paret adeo fontem appetibilitatis per se actioni competens esse bonitatem intrinsecam. Nimirum si actionem quandam

dam volumus, aut petimus motivum ex ipsa ejus notione, aut aliunde. Si ex ipsa ejus notione actionis motivum desumitur, eam per se appetimus; si vero aliunde, eandem per se non appetimus. Quod si notio actionis continet motivum, id inde desumi potest, adeoque actio per se appetibilis est, etiamsi per se non appetatur ab agente: sin vero notio actionis motivum non continet, nec id inde desumi potest, consequenter nec actio per se appetibilis esse potest. Unde cum motivum in representatione boni distincta consistat (§. 890 *Psych. empir.*); evidentissimum est, quod actio quædam sit per se appetibilis, id esse a bonitate ejus intrinseca.

§. 100.

Quoniam non modo actiones in se bonæ, verum ^{Quando} etiam in se quidem indifferentes, sed propter determinatio- ^{actiones in} nes accidentales in bonas abeuntes bonitatem intrinsecam ^{se indiffe-} habent (§. 62), actiones autem, quæ bonitatem intrinsecam ^{rentes fiant} habent, per se appetibiles sunt (§. 99); ^{per se appe-} *actiones per se qui- dem indifferentes, sed propter determinationes accidentales in ^{tibiles.} bonas abeuntes per se appetibiles sunt, perinde ac in se bonæ.*

Bonitas intrinseca in actionibus in se bonis sese habet per modum attributi (§. 157 *Ontol.*); in actionibus autem in se indifferentibus, sed quæ propter determinationes accidentales essentialibus supervenientes in bonas abeunt, sese habet per modum modi (§. 160 *Ontol.*). Quamobrem cum appetibilitas per se competens actioni a bonitate intrinseca inseparabilis sit; illa quoque in priori actionum genere instar attributi, in posteriori instar modi est.

§. 101.

Actiones, quæ malitiam intrinsecam habent, per se Aversabiles sunt. Quoniam enim malitia actionis intrinsecas ^{actio-} ponitur posita notione actionis, seu actioni competit per ^{num per se} ea, quæ notionem ejus ingrediuntur (§. 59), motiva vero ^{ex quo fon-} nolitionis sunt mali distincta representatio (§. 890 *Psych. em- ^{te fluat.} *pir.*); in actionibus, quæ malitiam intrinsecam habent, mo-*

M 2

tivism

tivum nolitionis continetur. Motivum est ratio sufficiens nolitionis (§. 887 *Psych. empir.*), consequenter eo posito ponitur nolitio (§. 118 *Ontol.*). Quamobrem cum per se averfabile fit, quod nolumus (§. 95); actiones malitiam intrinsecam habentes per se averfabiles sunt.

Habemus itaque genuinum fontem averfabilitatis actionibus quibusdam per se competentis, intrinsecam nimirum eandem malitiam. Possunt autem mutatis mutandis huc applicari, quæ de fonte appetibilitatis actionibus nonnullis per se competentis paulo ante annotavimus (*not. §. 99*).

§. 102.

Quando actiones in se indifferentes, sed propter determinationes accidentales in malas abeuntes, per se averfabiles sunt. Quoniam non modo actiones in se malæ, verum etiam in se quidem indifferentes, sed propter determinationes accidentales in malas abeuntes malitiam intrinsecam habent (§. 63), actiones autem malitiam intrinsecam habentes averfabiles sunt per se (§. 101); *actiones in se indifferentes, sed propter determinationes accidentales in malas abeuntes, per se averfabiles sunt, perinde ac actiones in se malæ.*

Eodem, quo ante (*not. §. 100*), modo liquet, intrinsecam malitiam &, quæ inde pendet, averfabilitatem actioni per se competentem esse instar attributi in actionibus in se bonis, aut instar modi in actionibus in se quidem indifferentibus, sed propter determinationes accidentales in malas abeuntes.

§. 103.

Quoniam actiones in se tendunt, seu nos statumque nostrum perficiunt, bonitatem intrinsecam habent, & contra. Etenim si actiones ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt, necesse est ut per ea, quæ notioni actionis insunt, determinetur earum ad perfectionem nostram statusque nostri tendentia (§. 513 *Log.*), consequenter eadem ponitur posita notione actionis (§. 115 *Ontol.*). Quamobrem cum actiones ideo bonæ sint, quod ad nostram statusque nostri perfectionem tendunt

dunt (§. 554 *Psych. empir.*); posita notione actionis ponitur eorum bonitas. Enimvero intrinseca actionis bonitas est, quæ ejus posita notione ponitur (§. 57). Actiones igitur, quæ tendunt ad nostram statusque nostri perfectionem, intrinsecam bonitatem habent. *Quod erat primum.*

Quodsi actio aliqua bonitatem intrinsecam habet, per ipsam ejus notionem bona esse debet (§. 57). Quoniam itaque actio bona esse nequit, nisi quæ ad perfectionem nostram statusque nostri tendit (§. 554 *Psych. empir.*); actio bonitatem intrinsecam habens ad perfectionem nostram statusque nostri tendere debet.

Nemo non videt, nos hic philosophari de actionibus, quatenus spectantur tanquam actiones liberæ hominis citra respectum ad superiorem, cujus potestati subjectus est homo. Unde quæ de actione prædicantur, ex ipsa ejus notione deducenda sunt, neque enim rei conveniunt prædicata, nisi quæ ex iis, quæ de ea sumuntur, nulla vero repugnantia sumi possunt, demonstrari possunt: quemadmodum dubitare nequit, qui principia logica & ontologica habuerit perspecta. Probe autem hæc notanda veniunt, ne circa bonitatem intrinsecam actionum hæreat, qui præjudiciis occupatum tenet animum, & ut intrinsecæ bonitatis demonstrandæ principia suppetant. Etenim in Jure naturali id agimus, ut intrinsecam actionum bonitatem demonstremus: quam latius patere, quam vulgo putatur, suo constabit loco.

§. 104.

Quoniam actiones ad perfectionem nostram statusque nostri tendentes bonitatem intrinsecam habent (§. 103), ^{Quomodo} quæ autem bonitatem intrinsecam habent, per se appetibiles ^{ad voluntatem se} sunt (§. 99); ^{babeant} actiones ad ^{perfectionem} perfectionem nostram statusque nostri ^{no-} tendentes per se appetibiles sunt. ^{stram ten-}

Qui cognoscit, actionem aliquam tendere ad perfectionem suam statusque sui, is sibi eandem distincte repræsentat tanquam bonam (§. 554 *Psych. empir.*). Atque hoc ipso habet ^{dentes.} motum.

motivum volitionis (§. 890 *Psych. empir.*), quo tanquam ratione sufficiente volitionisposito (§. 887 *Psych. empir.*), ponitur volitio (§. 118 *Ontol.*). Patet igitur etiam hoc modo, actiones ad perfectionem nostram statusque nostri tendentes per se appetibiles esse (§. 94).

§. 105.

Actiones per se appetibiles quam sint.

Actiones per se appetibiles tendunt ad perfectionem nostram statusque nostri. Si enim actio per se appetibilis est, eandem volumus, quamprimum eandem distincte cognoscimus (§. 94). Quoniam itaque sine motivo nulla datur volitio (§. 889 *Psych. empir.*), necesse est ut distincta ejus cognitio nobis præbeat volitionis motivum. Enimvero motivum volitionis in distincta boni repræsentatione consistit (§. 890 *Psych. empir.*). Quamprimum itaque actionem per se appetibilem distincte cognoscimus, eam nobis repræsentare debemus tanquam bonam. Bona est actio, quæ ad nostram statusque nostri perfectionem tendit (§. 554 *Psych. empir.*). Actio itaque per se appetibilis ad nostram statusque nostri perfectionem tendere debet.

Videmus adeo necessarium esse nexum inter appetibilitatem actioni per se competentem & tendentiam ejus ad perfectionem nostram statusque nostri, ita ut posita una ponatur etiam altera.

§. 106.

Quanam actiones sint intrinsece mala.

Si actio aliqua ad nostram statusque nostri imperfectionem tendit, malitiam intrinsecam habet, & contra. Cum veritas propositionis in determinabilitate prædicati per notionem subjecti consistat (§. 513 *Log.*), si actio aliqua ad nostram statusque nostri imperfectionem tendit, posita notione actionis ponitur quoque ista tendentia, consequenter quia ideo mala est actio, quod ad imperfectionem nostram statusque nostri tendit (§. 565 *Psych. empir.*), ipsa ponitur malitia actionis (§. 113 *Ontol.*). Quamobrem cum malitia in-

trin-

intrinsicam actionis sit, quæ posita ejus notione ponitur (§. 59); actio ad nostram statusque nostri imperfectionem tendens malitiam intrinsicam habet. *Quod erat unum.*

Actio mala ad imperfectionem nostram statusque nostri tendit (§. 565 *Psych. empir.*). Quamobrem cum actio intrinsicè mala sit, quæ per notionem suam mala est (§. 59); actio intrinsicè mala ad imperfectionem nostram statusque nostri tendat necesse est. *Quod erat alterum.*

§. 107.

Quoniam actiones ad imperfectionem nostram statusque nostri tendentes malitiam intrinsicam habent (§. 106), actio vero malitiam intrinsicam habens per se averfabilis est (§. 101); actio ad imperfectionem nostram statusque nostri tendens per se averfabilis est. *Quomodo ad voluntatem se habeant actiones tendentes ad imperfectionem nostram.*

Qui cognoscit actionem aliquam tendere ad imperfectionem suam statusque sui, is sibi eandem distinctè repræsentat tanquam malam (§. 565 *Psych. empir.*). Atque eo ipso habet motivum nolitionis (§. 890 *Psych. empir.*), quo tanquam ratione nolitionis sufficiente posito (§. 887 *Psych. empir.*) ponitur nolitio (§. 118 *Ontol.*). Paret itaque etiam hoc modo, actiones ad imperfectionem nostram statusque nostri tendentes per se averfabiles esse (§. 95).

§. 108.

Actiones per se averfabiles tendunt ad imperfectionem nostram statusque nostri. Si enim actio per se averfabilis, eam nolumus, quamprimum eandem distinctè cognoscimus (§. 95). Quoniam sine motivo nulla datur in anima nolitio (§. 889 *Psych. empir.*), distincta ejus cognitio motivum nolitionis præbeat opus est. Motivum nolitionis distincta mali repræsentatio est (§. 890 *Psych. empir.*). Quamprimum igitur actionem per se averfabilem cognoscimus distinctè, eam nobis repræsentamus tanquam malam. Cum ita-

itaque mala sit actio, quæ ad nostram statusque nostri imperfectionem tendit (§. 565 *Psych. empir.*); actio per se averfabilis ad imperfectionem nostram statusque nostri tendit.

Necessarius adeo nexus est inter averfabilitatem actioni propriam & ejus ad imperfectionem nostram statusque nostri tendentiam, ita ut cum una ponatur etiam altera, nec una concipi possit absque altera.

§. 109.

*Cur bonum
apparens
per se ap-
petibile non
sit.*

Bonum apparens per se appetibile non est. Etenim bonum apparens nos statumque nostrum tantummodo perficere videtur (§. 557 *Psych. empir.*); adeoque pro bono tantummodo habetur, cum non sit (§. 554 *Psych. empir.*), per errorem (§. 623 *Log.*). Quamobrem cum verum sit, quod demonstrari potest (§. 544 *Log.*); ex notione ejus demonstrari nequit, quod sit bonum, consequenter quamprimum id distincte cognoscimus, nullum præbet volitionis motivum (§. 890 *Psych. empir.*), neque adeo ipsum velle possumus (§. 889 *Psych. empir.*). Per se appetibile non est, quod non volumus, quamprimum id distincte cognoscimus (§. 94). Bonum igitur apparens per se appetibile non est.

Nimirum si bonum apparens per se appetibile esse deberet, motivum volitionis in se continere, consequenter bonitatem intrinsecam habere deberet (§. 57). Sed bonitas eadem tantummodo tribuitur per errorem: quæ cum sit ratio sufficiens appetitus (§. 586 *Psych. empir.*), appetibilitas ex errore fluit, adeoque extrinsecus eidem superaccedit, non vero ipsi inest, quemadmodum vidimus paulo ante quod insint actionibus intrinsecam bonitatem habentibus (§. 99).

§. 110.

*Actiones
apparenter
bonæ cur
per se non*

Cum actiones apparenter bonæ sint in numero bonorum apparentium, quemadmodum revera bonæ in numero bonorum verorum; *Actiones quoque apparenter bonæ,* hoc

hoc est, *quæ bonæ videntur, non sunt, per se appetibiles non sint appetibiles.* (§. 109).

Potest demonstratio integra propositionis præcedentis ad actiones apparenter bonas applicari; quo factò patebit differentia, quæ inter actiones bonitatem intrinsecam habentes, & inter apparenter bonas intercedit. Illæ nimirum motivum volitionis continent, quod ab ipsis inseparabile est; hæ autem nullum volitionis motivum continent, sed error aliquam invehit rationem, quæ movet appetitum. Unde appetibilitas illis inest per se, non aliunde venit; hæ appetibiles efficiuntur per id, quod non habent. In illis appetibilitas appetitum rationalem respicit; in his nonnisi sensitivum, quemadmodum ex utriusque appetitus differentia intelligitur (§. 180. 880 *Psych. empir.*).

§. III.

Malum apparens per se averfabile non est. Etenim *Cur malum apparens nos statumque nostrum tantummodo im-* *malum appa-*
perfectiores reddere videtur (§. 568 *Psych. empir.*), adeoque *rens per se*
pro malo tantummodo habetur, cum non sit (§. 565 *Psych. averfabile*
empir.), per errorem (§. 623 *Log.*). Quoniam itaque *non sit.*
verum est, quod demonstrari potest (§. 544 *Log.*), ex ejus
notione demonstrari nequit, quod sit malum, adeoque nul-
lum præbet volitionis motivum, quamprimum distincte cog-
noscitur (§. 890 *Psych. empir.*), consequenter nec fieri po-
test, ut idem nolimus, quamprimum distincte cognoscimus
(§. 889 *Psych. empir.*). Per se averfabile non est, quod ut
nolimus fieri nequit, quamprimum id distincte cognoscimus
(§. 95). Malum igitur apparens per se averfabile non est.

Nimirum si malum apparens per se averfabile esse deberet, motivum volitionis in se continere, consequenter malitiam intrinsecam habere deberet (§. 59): quæ enim de malitia & bonitate intrinseca actionum diximus, ea quoque ad malum & bonum in genere applicari possunt. Sed malitia eidem tantummodo tribuitur per errorem: quæ cum sit ratio sufficiens
(*Wolffii Philos. Pract. Universalis.*)   N   aver-

aversionis (§. 586 *Psych. empir.*), aversabilitas ex errore fluit, adeoque extrinsecus eidem superaccedit, non vero ipsi inest, quemadmodum vidimus paulo ante, quod in sit actionibus intrinsecam malitiam habentibus.

§. 112.

Actiones apparenter mala cur per se aversabiles non sint. Cum actiones apparenter malæ sint in numero malorum apparentium, quemadmodum revera malæ in numero malorum verorum; *Actiones quoque apparenter mala,* hoc est, *quæ male videntur, non sunt, per se aversabiles non sunt* (§. 111).

Demonstratio integra propositionis præcedentis ad actiones apparentes malas applicari potest: quo factò clarius elucescet differentia inter actiones malitiam intrinsecam habentes & inter actiones apparenter malas. Illæ scilicet motivum nolitionis continent, quod ab ipsis inseparabile est; hæ autem nullum nolitionis motivum in se habent, sed error invehit rationem aliquam falsam, quæ mover appetitum sensitivum. Unde aversabilitas istis inest per se, per modum attributi, aut in nonnullis instar modi, non aliunde venit; hæ demum aversabiles fiunt per id, quod non habent.

§. 113.

Actiones per se indifferentes quomodo se habeant ad appetitum & aversationem. *Actiones in se indifferentes per se nec appetibiles, nec aversabiles sunt.* Si enim actio in se indifferens ex iis determinationibus essentialibus, per quas concipitur tanquam actio certi generis vel speciei, demonstrari nequit, quod sit bona, nec quod sit mala (§. 60). Quamobrem cum distincta boni repræsentatio sit motivum volitionis, distincta vero mali repræsentatio motivum nolitionis (§. 890 *Psych. empir.*); motivum nec volitionis, nec nolitionis præbent, etsi distincte cognoscantur. Atat sine motivis nulla datur in anima volitio, nulla nolitio (§. 889 *Psych. empir.*). Etsi itaque actiones in se indifferentes distincte cognoscantur, fieri tamen nequit, ut ideo eas velimus, vel nolimus. Per se

se appetibilis est actio, quam volumus, quamprimum eam distincte cognoscimus (§. 94); per se autem averfabilis, quam nolumus, quamprimum eam distincte cognoscimus (§. 95). Patet itaque actiones in se indifferentes per se nec appetibiles, nec averfabiles esse.

Quando actiones indifferentes evadant per se appetibiles & per se averfabiles, ostendimus supra (§. 100. 102), nimirum quando sufficienter determinata bonitatem vel malitiam intrinsecam consequuntur. Quodsi per errorem actiones quædam pro indifferentibus habentur, vel propter ignorantiam bonitatis, vel malitiæ iisdem competentis, quoad nos indifferentium loco sunt, ut neque eas appetamus, neque aversemur; nemo tamen dixerit, quod ideo per se nec appetibiles, nec averfabiles sint. Atque hæc lucem affundunt iis, quæ de actionibus apparenter bonis vel malis annotavimus (§. 110. 112).

§. 114.

Actiones bonitatem intrinsecam habentes omnes & inter se, & cum naturalibus consentiunt. Actiones enim, quæ actionum bonitatem intrinsecam habent, ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 103). Quamobrem cum inter se consentiant, quæ ad idem aliquod obtinendum tendunt, ipsaque perfectio requirat consensum eorum, quæ ad eam requiruntur (§. 503 *Ontol.*); actiones omnes, quæ bonitatem intrinsecam habent, inter se consentiunt. *Quod erat unum.*

Jam actiones quæ bonæ sunt, per easdem rationes finales determinantur, per quas determinantur naturales (§. 54), adeoque cum naturalibus ad eosdem fines tendunt. Quoniam itaque inter se consentiunt, quæ ad idem aliquod obtinendum tendunt (§. 503 *Ontol.*); actiones, quæ bonitatem intrinsecam habent cum naturalibus quoque consentiunt. *Quod erat alterum.*

Atque adeo apparet, quomodo obtineri possit, ut omnium actionum tam liberarum, quam naturalium obtineatur con-

sensus, ita ut nihil in iis deprehendatur, quod contradicat aliis: quo ipso nascitur per totam vitam actionum systema, in quo actiones omnes ita inter se sunt connexæ, ut unius ex aliis ratio reddi possit, quemadmodum veritates in systemate a se invicem dependent. Non est quod excipias, hoc pacto ab homine exigi quod impossibile: neque enim jam nobis de eo quæstio est, quantum valeant vires humanæ, sed qualis esse debeat actionum liberarum directio, ut nihil in earum rectitudine desiderari possit. Non exiguæ profecto utilitatis est hoc nosse, cum non modo inde intelligatur, ad quid contendere debeamus; verum etiam veritates maximæ arduæ ac fundamentales religionis christianæ confirmentur, quantum sufficit ad probabilem assensum iisdem præbendum, easque adversus illius hostes defendendum: id quod iis consonum, quæ Theologi de motivis credibilitatis tradunt, quando de divina auctoritate S. S. loquuntur. Etsi enim philosophus demonstrare nequeat, quæ divino lumine collustrari docent Theologi; ipsius tamen est suppeditare arma, quibus contra eos pugnes, qui S. S. auctoritatem non admittunt, ut constet, non tradi ab iis, quæ per principia rationis falsa demonstrari possunt.

CAPUT II.

De Obligatione ac Lege naturali.

§. 115.

*Moraliter
necessarium
quid
sit.*

Moraliter necessarium est, cujus oppositum moraliter impossibile.

Nimirum in genere necessarium dicitur, cujus oppositum impossibile. Quamobrem cum aliud sit physice, aliud moraliter impossibile (§. 952 Part. I. Theol. nat.); fieri etiam potest, ut oppositum alicujus vel physice, vel moraliter impossibile sit. Quodsi ergo contingat, oppositum moraliter impossi-

bile

bile esse; dicitur id, cujus oppositum moraliter impossibile est norioni necessarii convenienter moraliter necessarium, quemadmodum jam alias monuimus (not. §. 972 Part. I. Theol. nat.). E. gr. Si quis tantummodo elevare potest pondus 50 librarum, impossibile est ut elevet pondus, quod 50 libras superat (§. 28 Ontol.). Atque adeo physice impossibile est, ut elevet pondus majus, quam 50 librarum (§. 952 Part. I. Theol. nat.). Enimvero ubi homo egenus a divite elemosynam petit, non minus fieri potest, ut elemosynam det, quam ut non det. Quoniam vero Deus jubet elemosynam dari petenti, per mandatum fieri nequit, ut non detur. Quamobrem cum homo actiones liberas non ex suo arbitrato, sed secundum voluntatem Dei determinare debeat (§. 974 Part. I. Theol. nat.), per mandatum Dei fieri nequit, ut non detur. Quatenus itaque homo spectatur tanquam servus Dei (§. 968 Part. I. Theol. nat.), facile hinc ostenditur, quod salva actionis rectitudine fieri nequeat, ut elemosynam non det petenti (§. 950 Part. I. Theol. nat.) Atque ideo moraliter impossibile est, ut a divite egeno non detur elemosyna (§. 952 Part. I. Theol. nat.). Vi igitur definitionis præsentis moraliter necessarium est, ut a divite egeno petenti detur elemosyna. Satis igitur intelligitur, quandonam quid moraliter necessarium dici debeat.

§. 116.

Quod moraliter necessarium est, nonnisi hypothetice *Qualis necessarium est.* Quod enim moraliter necessarium est, ejus *cessitas sit* oppositum nonnisi moraliter impossibile est (§. 115). *moralis.* Quamobrem cum moraliter impossibile sit, quod salva actionis rectitudine fieri nequit (§. 952 Part. I. Theol. nat.); moraliter necessarii oppositum salva actionis rectitudine fieri nequit. Quoniam adeo oppositum ejus, quod moraliter necessarium, nonnisi impossibile sub hac conditione, quod actio esse debeat recta, illud autem hypothetice necessarium est, cujus oppositum sub data quadam conditione impossibile (§. 302 Ontol.); evidens est moraliter necessarium nonnisi hypothetice necessarium esse.

N 3

Patet

Paret hoc ex exemplo, quod modo dedimus (*not.* §. 115). Nimirum sub hac conditione, quod homo actiones suas liberas determinare debeat secundum voluntatem Dei, impossibile est, ut non detur eleemosyna egeno a divite, atque adeo necessarium est, ut homini egeno a divite eleemosyna detur. Quodsi ergo dives affirmet, necessarium esse, ut det egeno eleemosynam, nec se eandem ipsi denegare posse: necessitas hæc nonnisi hypothetica est.

§. 117.

*Necessitatis
moralis ve-
ra & ap-
parentis
differentia.*

*Morale necessarium vere tale est, cuius oppositum
revera moraliter impossibile: apparenter autem tale est, cu-
jus oppositum pro moraliter impossibili habetur, cum non sit.*

Nemo non videt, moraliter necessarium apparenter tale tantummodo pro moraliter necessario haberi, cum non sit, per errorem dijudicantis. Absolum itaque videri poterat necessitatem moralem distingui in veram & apparentem, cum hoc pacto ens omne, qualecunque tandem sit, in verum atque apparens distingui deberet. Res distingui debent per determinationes intrinsecas, non vero per relationem ad intellectum cognoscentis. Enimvero peculiaris subest ratio, cur in philosophia practica moraliter necessarium, quod revera tale est, ab eo, quod nonnisi tale apparet, distinguatur, quemadmodum bonum verum a bono apparente & malum verum a malo apparente (§. 557. 568 *Pfych. empir.*), & voluptatem ac molestiam veram ab apparente (§. 514 *not.* §. 18 *Pfych. empir.*) distinguitur. Nimirum cum ea, a quibus pender appetitus & aversio, ad hæc animæ facultates ob generalem earundem determinationem, quæ ipsis essentialis est, eodem modo sese habeant, sive vera sint, sive apparentia; ea in hoc casu a se invicem distingui consuevit. In horum numero cum sit necessitas moralis; eodem jure eadem in veram & apparentem distinguitur, quo bonum verum & apparens a se invicem distinguitur. Sane notio moralis necessitatis involvit notionem rectitudinis actionis, adeoque dijudicatu haud raro difficilis, ut eadem facilitate in judicando aberrare possis, quam ubi de bono vel malo iudicium ferri debet.

§. 118.

§. 118.

Necessitas moralis agendi vel non agendi dicitur *obligatio passiva*. Connexio autem motivi cum actione, sive *activa* & positiva, sive privativa *obligatio activa* appellatur. Utraque vocatur simpliciter *obligatio*, quoties de alterutra verba ^{quidnam} facimus, propterea quod ex substrata materia intelligitur, ^{fit.} utrum de passiva, an vero de activa sermo sit.

Definitiones haece obligationis jam dedimus alibi (§. 973 *Part. 1. Theol. nat.*). Absit autem, ut quis sibi persuadeat, eas hic immutari, quod ibi obligationem passivam tantummodo definiverimus per necessitatem moralem agendi, hic vero addamus, quod etiam sit necessitas moralis non agendi. Etenim cum actiones vel sint positivæ, vel privativæ (§. 24); dudum usu receptum est, ut quando de actionibus in genere loquimur, idem non minus de privativis, quam de positivis intelligatur. Unde etiam juris tam naturalis, quam civilis Doctores sub factis etiam non facta comprehendunt. Quæ igitur hic adjiciuntur, melioris tantummodo explicationis gratia addimus, ubi harum definitionum propria sedes est. Ceterum quæ ad illustrandum definitionem præsertim obligationis activæ faciunt, alibi legi possunt (§. 973 *Part. 1. Theol. nat.*).

§. 119.

Obligatio passiva venit ex activa, seu hanc præsupponit. Etenim obligatio passiva in necessitate morali agendi, vel non agendi consistit (§. 118). Quodsi ergo moraliter ^{ex activa} necessarium est, ut agas, vel non agas, in priori casu necesse est ut agere velis, in posteriori autem ut agere nolis (§. 12). Sine motivo nulla datur in anima volitio, nulla nolitio (§. 889 *Psych. empir.*). Necesse igitur est, ut cum actione tam privata, quam positiva jungatur motivum aliquod voluntate tua ab actione non separabile: quodsi enim hoc fieri posset, nec amplius necessitas ulla agendi, vel non agendi relinqueretur. Connexio motivi cum actione ^{positiva,}

tiva, vel privativa obligatio activa est (§. 118). Passiva igitur obligatio non concipitur sine activa, seu eam præsupponit, aut quod perinde est non datur passiva obligatio, nisi detur activa, consequenter passiva ex activa venit.

Patet veritas propositionis per exempla eunti. Venditor obligatus est ad rem emtam emtori tradendam, & emtor vicissim ad pretium venditori solvendum. Obligavit autem sibi emtor venditorem, quatenus acquisivit jus exigendi traditionem rei emtæ ex promisso venditoris & venditor sibi obligavit emtorem, quatenus acquisivit jus exigendi pretium promissum ex promisso emtoris: quemadmodum suo loco clarius docebitur. Ex obligatione igitur activa ex utraque parte descendit passiva. Utrobique motivum actionis est metus, ne vi exigatur, quod præstari debet, nisi sponte fiat, si ab obligatione naturali tanquam remotiori ad servanda promissa recesseris. Hoc vero motivum cum præstationibus mutuis contrahentes connectunt consensu suo, quemadmodum requirit notio obligationis activæ (§. 118). Nemo in hisce majorem lucem desideret, quæ hic nondum demonstrari possunt, sed tanquam vulgo concessa sumuntur. Similiter si parentes liberos obligant ad aliquid non faciendum, metu verberum, quæ minantur; dum metus verberum inducit necessitatem moralem non faciendj, quod alias facerent, adeoque obligationem passivam, nemo non videt ex activa obligatione descendere passivam. Ceterum notandum est, nos hic supponere obligationem activam esse rectam, nec quicquam vitii habere actum obligantis: alias enim, cum ipsa nulla sit, nulla quoque erit obligatio passiva, quæ hinc nasci debebat. Unde non moramur objectiones, quas forsan imperiti facere poterant, ex hoc principio facile diluendas & in exemplis datis suo loco in fumum abituras, ubi singula, quæ præsupponuntur, demonstrata fuerint.

§. 120.

*Obligationi
quando
sati. fiat.*

Obligationi satisfieri dicitur; si obligatus agit, vel non agit, ad quod agendum, vel non agendum obligatur.

Ita

Ita venditor satisfacit obligationi suæ, si rem emtam emtori tradit; emtor vero satisfacit suæ obligationi, si pretium promissum solvit. Liberi satisfaciunt obligationi suæ, si faciunt, quod facere jubentur, ni verbera accipere malint.

§. 121.

Actus obligatorius dicitur, quo obligatio inducitur *Actus qui*
passiva. *nam obli-*

Ita promissio venditoris de re sua emtori tradenda *Actus qui*
obligatorius est, quia inducitur obligatio ad rem emtam *nam obli-*
tori tradendam, & vicissim promissio emtoris de solvendo *gationis di-*
pretio *Actus obligatorius* est, quia inducitur obligatio ad pre- *catur.*
tium venditori solvendum. Hic tantummodo explicamus,
quinam *Actus obligatorius* dicatur, non vero, undenam sit,
quod fiat obligatorius: id enim suo loco demonstrabitur.
Quamobrem in exemplo allato tantummodo supponimus,
promissione venditoris induci obligationem ad rem tradendam,
promissione emtoris autem obligationem ad pretium solven-
dum: cur vero hoc fiat, suo ostenderur loco.

§. 122.

Actiones, que ad perfectionem, vel imperfectionem Undenam
nostram statusque nostri tendunt, per ipsam essentiam atque sit, ut actio-
naturam nostram rerumque ad eas concurrentium ad eandem nes qua-
tendunt. Etsi enim actiones liberæ per essentiam & natu- *dam ad per-*
ram animæ ac corporis non determinentur, quoad actuali- *fectionem,*
tatem scilicet, sed a libertate animæ pendeant (§. 12); quo- *quædam ad*
niam tamen anima vi libertatis ex pluribus possibilibus spon- *imperfe-*
te eligit, quod ipsi placet, cum ad nullum eorum per *ctionem*
essentiam determinata sit (§. 941 *Psych. empir.*), actiones *nostram*
istiusmodi possibles sunt, antequam eliguntur, nec aliter *statusque*
executioni demandantur, quam possibles sunt. Enimvero *nostri ten-*
quicquid naturaliter possibile est & ad actum perducitur, in *dant.*
essentia & natura rerum rationem sufficientem habet (§. 509
Cosmol.); consequenter posita essentia & natura animæ at-
que corporis ponitur possibilitas istiusmodi actionum, quæ
(*Wolffi Philos. Pract. Universalis*). O vel

vel ad perfectionem vel imperfectionem nostram statusque nostri tendunt, atque ad actum perducunt hæ actiones possunt (§. 118 *Ontol.*), consequenter homo actiones istiusmodi edere valet, quia hanc habet essentiam atque naturam & quia hæc est rerum ad actionem concurrentium essentia atque natura. Patet itaque actiones, quæ tendunt ad perfectionem vel imperfectionem nostram statusque nostri, per ipsam essentiam atque naturam nostram rerumque ad eas concurrentium ad eandem tendere.

Idem etiam ostenditur hoc modo. Actiones humanæ vel sunt animæ, vel corporis, vel ex utrisque constant. Enimvero omnes actiones animæ eadem vi producuntur (§. 60 *Psych. rat.*), vi nempe repræsentativa universi (§. 63 *Psych. rat.*), in qua & essentia (§. 66 *Psych. rat.*) & natura ejusdem consistit (§. 77 *Psych. rat.*): nimirum per hanc vim, quatenus spectatur ut essentia, tales potius, quam aliæ actiones possibiles sunt, & quatenus spectatur ut natura animæ, ad actum perducunt (§. 68 *Psych. rat.*). Similiter corpus per essentiam agere potest; ut vero actu agat, vi activæ, adeoque naturæ ejusdem (§. 145 *Cosmol.*), tribuendum (§. 142 *Cosmol.*). Unde denuo patet per essentiam corporis nostri rerumque ad actiones nostras concurrentium tales actiones esse possibiles, per naturam vero corporis nostri rerumque ad actiones nostras concurrentium easdem ad actum perducunt posse. Quamobrem cum circa actiones humanas animæ nil tribui possit, quam quod ex æque possibilibus hæc potius eligatur actio quam alia & ad actum potius perducatur, quam non perducatur (§. 941 *Psych. empir.*); nihil in ipsa actione, qualis est independentem a libertate, mutatur (§. 290 *Ontol.*). Actiones itaque humanæ per ipsam essentiam atque naturam nostram rerumque ad eas concurrentium ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt.

Exem-

Exempla hoc ipsum satis aperte loquuntur & ex omni theoria actionum speciali abunde idem parebit. Ostendemus suo loco, actiones tendentes ad conservationem corporis ad perfectionem nostram tendere: unde in numerum harum actionum referemus, quod capiamus cibum sanitati non inimicum. Cur cibus hic sanitati non noceat, sed ad eandem potius conservandam conducatur, ratio sufficiens in essentia atque natura corporis nostri ipsiusque cibi continetur: etenim si alia foret corporis nostri essentia atque natura, vel etiam cibi, insalubris esse poterat, qui nunc salubris deprehenditur. Actio inique, quæ in capiendo hoc cibo consistit, per naturam atque essentiam corporis nostri ipsiusque cibi ad perfectionem corporis nostri tendit. Si cui principia ontologica fuerint perspecta, una cum principiis cosmologicis & psychologicis; ei nihil obscuritatis relinqueretur in tendentia actionum ad perfectionem vel imperfectionem nostram statusque nostri ab essentia & natura nostra rerumque ad actiones nostras concurrentium derivanda.

§. 123.

Actiones in se bonæ & in se malæ, nec non propter determinationes accidentales in bonas vel malas abeuntes per actionem ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam bonæ vel in se bonæ vel malæ sunt. Etenim si actiones in se bonæ sunt, ex iis determinationibus, per quas concipitur tanquam actio certi generis aut speciei, demonstrari potest, quod sint bonæ (§. 56), & si in se malæ sunt, ex iisdem demonstrari potest, quod sint malæ (§. 58). Quamobrem cum bona sit actio, quæ ad perfectionem nostram statusque nostri tendit (§. 554 *Psych. empir.*), & ex adverso mala, quæ tendit ad imperfectionem nostram statusque nostri (§. 565 *Psych. empir.*); si actio in se bona, ex determinationibus ejus essentialibus demonstrari potest, quod ad perfectionem nostram statusque nostri tendat; si vero fuerit in se mala, ex iisdem demonstrari potest, quod ad imperfectionem nostram statusque

que nostri tendat. Constat vero etiam, actiones in se quidem indifferentes, sed propter determinationes accidentales in bonas abeuntes, ad perfectionem nostram statusque vi earundem tendere, & ex adverso actiones in se quidem indifferentes, sed propter determinationes accidentales in malas abeuntes, ad imperfectionem nostram statusque nostri tendere (§. 61). Quamobrem cum actiones, quæ ad perfectionem vel imperfectionem nostram per se tendunt, per ipsam essentiam atque naturam hominis rerumque ad actiones nostras concurrentium ad eandem tendant (§. 122); actiones in se bonæ & in se malæ, nec non propter determinationes accidentales in bonas vel malas abeuntes, per ipsam essentiam atque naturam hominis rerumque ad actiones nostras concurrentium ad perfectionem vel imperfectionem nostram statusque nostri tendunt; consequenter per ipsam hominis rerumque naturam bonæ vel malæ sunt (§. 554-565 *Psych. empir.*).

Qui novit, quid sit demonstratio, facile perspicit, quod bonitas actionum in se bonarum & ex indifferentibus in bonas abeuntium propter determinationes accidentales in casu particulari supervenientes, similiterque malitia actionum in se malarum & ex indifferentibus in malas abeuntium propter determinationes accidentales in casu particulari supervenientes ab ipsa hominis rerumque ad actiones nostras concurrentium essentia atque natura sit. Etenim demonstratio non procedit nisi ex assumtis: quæ vero de objecto quocunque sumuntur, vel sunt determinationes essentielles, quod obtinet in propositionibus categoricis, vel essentielles & iis superaccidentales, quod locum habet in propositionibus hypotheticis (§. 551-552 *Log.*). Quæ vero de actionibus sumi possunt; nullo habito respectu ad hominum vel entis cujusque alterius voluntatem, alia esse nequeunt, quam quæ per essentiam hominis rerumque possibilia sunt & per hominis rerumque naturam ad actum perducere queunt. Neque enim hic agimus nisi de iis, quæ naturaliter fieri possunt; minime autem de
iis,

iis, quæ supernaturaliter fiunt, & ad forum Theologorum, non philosophorum spectant. Quicquid autem naturale est, in essentiis & natura rerum rationem sufficientem agnoscit (§. 509 *Cosmol.*), neque adeo inde pendet (§. 851 *Omol.*).

§. 124.

Actiones intrinsecam bonitatem vel malitiam habentes Fons boni per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam bonitatis & vel male sunt. Etenim si actiones bonitatem intrinsecam habent, per se ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 103), & si malitiam intrinsecam habent, per se ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 106). Enimvero actiones, quæ per se ad perfectionem vel imperfectionem nostram statusque nostri tendunt, per ipsam essentiam atque naturam nostram rerumque ad nostras actiones concurrentium ad eandem tendunt (§. 122). Quamobrem actiones bonitatem vel malitiam intrinsecam habentes per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam ad perfectionem vel imperfectionem ejus statusque ipsius tendunt, consequenter cum bona sit actio, quæ ad perfectionem nostram statusque nostri tendit (§. 554 *Psych. empir.*), mala vero, quæ ad imperfectionem nostram statusque nostri tendit (§. 565 *Psych. empir.*); actiones intrinsecam bonitatem vel malitiam habentes per ipsam hominis rerumque naturam bonæ sunt, vel malæ.

Pater adeo fontem bonitatis ac malitiæ intrinsecæ esse ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam, qua posita, ponitur etiam bonitas & malitia actionum intrinseca. Ceterum ex propositione præsentem per modum corollarii colligitur præcedens. Etenim actiones in se bonæ, itemque actiones in se quidem indifferentes, sed propter determinaciones accidentales in bonas abeuntes bonitatem intrinsecam habent (§. 62), & ex adverso actiones in se malæ, itemque actiones in se quidem indifferentes, sed propter determinaciones accidentales in malas

abeuntes malitiam intrinsecam habent (§. 63). Enimvero actiones intrinsecam bonitatem vel malitiam habentes per ipsam hominis rerumque naturam bonæ sunt; vel malæ, *vi prop. pref.* Ergo actiones in se bonæ & in se malæ, nec non propter determinationes accidentales in bonas vel malas abeuntes per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam bonæ sunt ac malæ.

§. 125.

Quando actiones per ipsam hominis rerumque essentiam & naturam bona sint.

Si actiones liberae per easdem rationes finales determinantur, per quas determinantur naturales; per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam bonæ sunt, & contra.

Etenim si actiones liberae per easdem rationes finales determinantur, per quas determinantur naturales, ad perfectionem hominis tendunt (§. 49), per se utique, cum hic actiones considerentur, quales in se sunt. Enimvero actiones, quæ ad perfectionem nostram per se tendunt, per ipsam hominis rerumque naturam ad eandem tendunt (§. 122), consequenter cum bona sit actio, quæ ad perfectionem nostram tendit (§. 554 *Psych. empir.*), per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam bonæ sunt. Atque adeo patet, si actiones liberae per easdem rationes finales determinantur, per quas determinantur naturales, per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam bonas esse. *Quod erat unum.*

Quod si actio libera per ipsam hominis rerumque naturam bona est, cum actiones bonæ per easdem rationes finales determinantur, per quas determinantur naturales (§. 54); ultro patet, actiones per ipsam essentiam atque naturam hominis rerumque bonas aliter determinari non posse, quam per rationes finales, per quas determinantur naturales. *Quod erat alterum.*

Hæc propositio ostendit, quomodo libertas in actiones per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam bonas influere

fluere possit, ut jam libere a nobis fiant, quæ per ipsam hominis rerumque essentiam talia sunt, nec aliter ad actum perducì possunt.

§. 126.

Si actiones liberæ per diversas rationes finales determinantur, quam per quas determinantur naturales; per ipsam actiones per hominis rerumque essentiam atque naturam malæ sunt & contra. Etenim si actiones liberæ per rationes finales diversas determinantur, quam per quas determinantur naturales, ad imperfectionem hominis tendunt (§. 49), & quidem per se, cum actiones hic non aliter spectentur, quam quales in se sunt. Enimvero actiones, quæ per se ad imperfectionem nostram tendunt, per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam ad eandem tendunt (§. 122), consequenter cum mala sit actio, quæ ad nostram imperfectionem tendit (§. 565 Psych. empir.), per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam malæ sunt. Actiones igitur liberæ, si per diversas rationes finales determinantur, quam per quas determinantur naturales, per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam malæ sunt. Quod erat primum.

Quodsi actio aliqua per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam mala sit; cum actiones malæ per diversas rationes finales determinantur, quam per quas naturales determinantur (§. 54), sua sponte sequitur, quod per diversas rationes finales determinari debeant, quam per quas naturales determinantur. Pone enim contrarium, nimirum quod actiones per ipsam hominis rerumque naturam malæ non determinantur per rationes diversas finales, quam per quas naturales determinantur. Determinabuntur itaque per easdem, consequenter per ipsam hominis rerumque naturam bonæ sunt (§. 125), quod contra hypothesin. Necessè igitur est, ut determinantur per diversas. Quod erat alterum.

Atque

Atque adeo patet, quomodo libertas influat in actiones per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam malas, ut libere a nobis committantur, quæ per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam talia sunt, nec aliter ad actum perducì possunt. Ceterum in utraque propositione, tam præsentente, quam præcedente supponitur, actionem esse rectam, nec per errorem pro determinabili per rationes easdem aut diversas cum naturali haberi, quæ non est. Etenim si quis cibum insalubrem, quem pro salubri habet, appetit sanitatis conservandæ gratia, videtur actionem suam determinare per eandem rationem finalem, per quam determinantur functiones organorum vitalium tanquam actiones naturales, actio tamen hæc per ipsam hominis cibique, qui appetitur, naturam atque essentiam bona non est. Enimvero deficit hæc actio a rectitudine ex parte intellectus, quatenus cibus insalubris habetur pro salubri. In actionum vero theoria, nisi contrarium expresse moneatur, semper supponuntur omnia ex rei veritate. Nec admittimus determinationem actionis, quæ impossibilis, si actio in se spectetur. Neque facimus, quod a more alienum est. Quando enim dicimus hominem edere debere actiones bonas, nemo hinc colligit, quod bonas etiam edat actiones, quando per errorem pro bonis habet, quæ non sunt. Unde nec dici potest, quod actio determinetur per easdem rationes finales, per quas determinatur naturalis, si quis eam per easdem determinare vult, cum tamen istiusmodi determinatio eidem repugnet. Nihil supponitur, quod a veritate alienum est. Facultates omnes, quæ in actionem aliquam influunt, functiones suas rite obire debent. Sane nec actiones naturales per rationes finales, per quas determinari dicuntur, determinantur amplius, si organa vitio aliquo laborent, ut eorum functio ea amplius non sit, quam per essentiam ejus atque naturam corporis esse debebat.

§. 127.

Ad quasnam actio- que obligatur ad actiones intrinsece bonas committendas, in- nes per es- trinsece vero malas omittendas. Etenim actiones intrinsece bonæ

bonæ vel malæ per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam bonæ vel malæ sunt (§. 124). Quamobrem cum distincta boni repræsentatio sit motivum volitionis distincta vero mali repræsentatio motivum nolitionis (§. 890 *Psych. empir.*); ipsa essentia atque natura hominis rerumque motivum cum actionibus intrinsece bonis atque malis copulavit. Quoniam itaque nos obligat ad actiones committendas, qui motivum volitionis cum iisdem connectit, ad fugiendas vero, qui nolitionis motivum cum iisdem conjungit (§. 118); ipsa hominis rerumque essentia atque natura eundem obligat ad actiones intrinsece bonas committendas, intrinsece vero malas omittendas, consequenter homo per ipsam essentiam & naturam suam rerumque obligatur ad actiones intrinsece bonas committendas, intrinsece vero malas omittendas.

Videmus adeo in sensu propriissimo dici, quod essentia atque natura hominis rerumque eundem obliget ad actiones intrinsece bonas committendas, intrinsece vero malas omittendas, eodem scilicet, quo Rex obligare dicitur subditum, pater filium, dominus servum: neque enim alio modo Rex subditum, pater filium, dominus servum obligat, quam quo nos obligat essentia atque natura nostra & essentia atque natura rerum. Nemo itaque, qui ex notionibus judicat, obligationem hanc in dubium vocare potest.

§. 128.

Homo per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam obligatur ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem suam statusque sui tendunt, & ad omittendas actiones, quæ per se ad imperfectionem suam statusque sui tendunt. Quales sint actiones, ad quas homo per essentiam atque naturam suam rerumque obligatur ad committendas actiones intrinsece bonas & ad omittendas actiones intrinsece malas (§. 127). Enimvero actiones intrinsece bonæ per se ad perfectionem nostram statusque nostri (§. 103), actiones vero intrinsece malæ per se (*Wolfii Philos. Pract. Universalis*). P ad

ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 106). Homo igitur per ipsam suam rerumque essentiam atque naturam obligatur ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem suam statusque sui tendunt, & ad omittendas actiones, quæ per se ad imperfectionem suam statusque sui tendunt.

Videmus itaque, quænam sint illæ actiones, quas homo committere tenetur, quia homo est, & quænam sint, quas omittere debet, quia homo est, ita ut obligatio ad istas committendas, ad hæc vero omittendas, ab essentia atque natura ejusdem inseparabilis sit. Non est quod excipias, præter hæc actiones dari adhuc alias, ad quas homo non minus obligatur, nimirum eas, quæ ad aliorum perfectionem Deique inprimis gloriam promovendam faciunt. Demonstrabimus enim, hæc in illarum esse numero. Neque enim perfectionis alienæ ac gloriæ divinæ promovendæ studium a perfectione humana separari potest.

§. 129.

Obligatio naturalis quænam sit.

Obligatio naturalis est, quæ in ipsa hominis rerumque essentia atque natura rationem sufficientem habet. Quamobrem cum posita ratione sufficiente ponatur etiam id, quod per eam potius est, quam non est (§. 118 Ontol.); posita hominis rerumque essentia atque natura, ponitur etiam naturalis obligatio.

Dari obligationem naturalem in hoc sensu patet per ea, quæ modo demonstrata sunt (§. 127. 128).

§. 130.

Necessitas & immutabilitas obligationis naturalis.

Obligatio naturalis necessaria est & immutabilis. Et enim obligatio naturalis ponitur posita hominis rerumque essentia atque natura (§. 129). Fieri adeo nequit, ut hæc posita non ponatur (§. 28 Ontol.). Quoniam igitur per essentiam atque naturam hominis rerumque impossibile est, ut non obligetur (§. 79 Ontol.), necessarium vero, cujus oppo-

oppositum impossibile (§. 279 *Ontol.*); obligatio naturalis necessaria est. *Quod erat primum.*

Porro quod necessarium est, immutabile est (§. 292 *Ontol.*). Obligatio naturalis necessaria est *per demonstrata*. Ergo eadem est immutabilis. *Quod erat alterum.*

Ea hic est necessitas, quæ in omnibus propositionibus categoricis inter subjectum & prædicatum intercedit, ut tamdiu subsistat prædicatum, quamdiu subjectum subsistit. Istiusmodi adeo necessarius nexus est inter essentiam & naturam hominis rerumque atque obligationem naturalem, ut hæc tamdiu subsistat, quamdiu hominis rerumque essentia atque natura subsistit, consequenter quamdiu & subsistunt ea, quæ ex essentia & natura ista necessario resultant. Quamobrem cum & essentia sint necessariae (§. 299 *Ontol.*) & natura animæ cum essentia eadem sit (§. 66. 67 *Psych. rat.*) etiam diverso respectu sit natura, quod essentia est (§. 68 *Psych. rat.*), rerumque materialium natura semper eadem maneat (§. 837 *Part. I. Theol. nat.*): ecquid mirum, quod illa quoque obligatio, quæ cum essentia & natura hominis rerumque ponitur, necessaria sit ac immutabilis. Quamdiu itaque existent homines, & quamdiu in hoc universo extitæ sunt res materiales eadem, tamdiu quoque obligabuntur naturaliter ad id, ad quod naturalis illorum obligatio sese extendit (§. 128).

§. 131.

Lex dicitur regula, juxta quam actiones nostras de-terminare obligamur. *Legis definitio.*

Vulgo definiunt legem per jussum superioris inferiori promulgatum ipsumque obligantem; sed hæc non est definitio legis in genere. Hæc definitio illorum est, qui obligationem naturalem tollunt, bonitatem ac malitiam intrinsicam actionum negantes & antecedenter ad voluntatem Dei tanquam superioris actiones in universum omnes pro indifferentibus habentes. Cum igitur intrinsicam actionum malitiam atque bonitatem in anterioribus stabiliverimus, probatam & philosophis antiquis, & Theologis; legem quoque in genere defini-

mus, quemadmodum fert diversa obligatio ad actiones quasdam committendas, quasdam vero omittendas.

§. 132.

Ratio legum quod datur.

Leges habere debent suas rationes. Etenim leges sunt regulæ, juxta quas actiones nostras determinare obligamur (§. 131). Quamobrem cum regula sit propositio enunciatis determinationem rationi conformem (§. 475 *Ontol.*); leges sunt propositiones, quæ enunciant, quomodo actiones liberæ rationi cuidam conformiter determinari debeant. Leges itaque suas habere debent rationes.

Non est quod excipias, in legibus humanis superioris voluntatem stare pro ratione, consequenter necesse non esse, ut leges omnes suas habeant rationes. Etenim suo loco videbimus, leges etiam humanas suas habere debere rationes, ob quas vel probantur, vel improbantur, etsi necesse non sit, ut legislator easdem semper notas facere teneatur & eatenus, quatenus in voluntate ejus acquiescendum, dici possit, quod stet pro ratione voluntas. Immo ex ipsa natura voluntatis sequitur, quod legislatori esse debeat aliqua ratio, cur hanc ferat legem sibi subiectis. Neque enim velle potest, ut subditi has actiones committant, vel omittant sine motivo (§. 889 *Pfych. empir.*). Motivum vero est ratio sufficiens volitionis & nolitionis (§. 887 *Pfych. empir.*). Ratio igitur, cur hanc legem esse velit subditi superior, ratio ejusdem legis est, & pro hujus diversitate leges vel probantur, vel improbantur. Videbimus nimirum suo loco, non perinde esse, ob quam rationem superior legem ferat.

§. 133.

Ad quid profit nosse rationem legis.

Quoniam per rationem intelligitur, cur quid sit (§. 56 *Ontol.*); per rationem legis intelligitur, cur has actiones committere, illas omittere debeamus, seu cur actiones liberæ hoc modo determinandæ sint (§. 132).

At

Atque hinc perspiciatur, non inutilem esse notitiam rationis legum, nisi obedientiam cœcam præferre malis oculatæ. Hinc & prudentes legislatores in promulgandis legibus earum rationes aperiunt & Doctores Juris legum civilium rationes scrutantur. Taceo usum rationis legum in interpretando.

§. 134.

Ratio legum moralis est, quæ desumitur a rectitudine actionis. *Historica* est, quæ desumitur a facto. *Legalis* denique est, quæ desumitur ex alia lege. *Rationum legis differentia.*

Diximus alibi (§. 951 Part. 1. Theol. nat.), differentiam actionum liberarum quoad rectitudinem esse id, quod moralitatis nomine venit. Quamobrem cum rationes legum morales a moralitate actionum, de quibus disponunt, perantur; placuit eas definire, quod desumantur a rectitudine actionis. Et paulo post constabit, rationem legum naturalium ultimam a rectitudine actionum desumi. His non repugnat, quod rationes morales legum civilium desumantur ab æquitate & fine civitatis, patebit enim suo tempore ac loco, quod rationes hinc petiæ in rectitudinem actionum tandem resolvantur. Rationes historicæ locum habent in legibus humanis, quibus ferendis occasionem præbent facta. Rationibus autem legalibus non tantummodo locus est in legibus humanis, verum etiam in naturalibus, & obtinere debent, ubi legum omnium una esse debet concordia, & una ex aliis demonstranda, quemadmodum nobis de legibus naturalibus propositum est. Quid de diversis hisce rationibus tenendum sit, ostendetur suo loco.

§. 135.

Lex naturalis est, quæ rationem sufficientem in ipsa hominis rerumque essentia atque natura agnoscit. Dicitur etiam *Lex nature*. *Lex natura quid dicitur.*

Explicamus hic tantummodo nomen legis naturalis, ut constet, quid hoc vocabulo indigitetur, neque enim alio in significato idem accipiemus. *Grotius* de J. B. & P. lib. I. c. I. §. 10. n. 1. *Jus naturale* definit per dictamen rectæ rationis, indicans

P 3

actui

actui alicui ex ejus convenientia aut disconvenientia cum ipsa natura rationali inesse moralem turpitudinem aut necessitatem moralem, ac consequenter ab auctore naturæ Deo talem actum aut vetari, aut præcipi. Jus naturale hic *Grotio* idem est, quod lex naturalis: cum tamen juris vocabulum frequentius in alio significatu accipiatur, nec aliud in eodem ipsi substitui possit, consultius duximus ambiguum significatum evitari, præsertim cum nulla necessitate ad hoc faciendum adducamur. Quod vero ipsam definitionem legis naturæ *Grotianam* attinet, in ea cumulantur, quæ demonstranda sunt, & quorum alia ex aliis demonstrantur: id quod methodus accurata non fert (§. 730 *Log.*). Demonstrandum nimirum est, legem naturæ a recta ratione nobis dictari, actionibus jure naturali præscriptis inesse moralem turpitudinem aut necessitatem in se, illas ideo a Deo vetari, has præcipi, quemadmodum ex sequentibus constabit. Nos igitur in definitione nominali non sumimus, nisi quæ cæteris, quæ de jure naturali prædicantur, demonstrandis inserviunt.

§. 136.

*Quomodo
sit consti-
tuta.*

Quoniam lex naturæ rationem sufficientem in ipsa hominis rerumque essentia atque natura cognoscit (§. 135), posita vero ratione sufficiente, ponitur id, quod propter eam potius est quam non est (§. 118 *Ontol.*); *posita hominis rerumque natura atque essentia ponitur lex naturæ*, consequenter *ipsa essentia & natura hominis rerumque lex naturæ constituta.*

Idem vult *Cicero*, quando: *Ipsa natura*, inquit, *constitutum jus est.* Juris enim vocabulum vulgo etiam accipitur pro lege, prouti modo annotavimus (*not. §. 135*), nec essentia a natura distinguitur, ita ut per naturam nunc essentia sola, nunc essentia una cum natura intelligatur. Non tamen ideo negatur, quod autorem habeat Deum, cum idem sit naturæ autor. Sed de eo agemus deinceps.

§. 137.

*Undenam
intelligatur*

Quoniam lex naturæ rationem sufficientem in ipsa hominis rerumque essentia atque natura agnoscit (§. 135), per

per rationem vero sufficientem intelligitur, cur quid potius ^{quam} sit, quam non sit (§. 56 *Ontol.*), & lex in genere præscribit ^{sint legis} modum determinandi actiones liberas (§. 131); ^{natura.} per ea, que ^{natura.} ad essentiam atque naturam hominis rerumque pertinent, seu que homini rebusque per essentiam atque naturam insunt, intelligitur, cur actiones liberæ hoc modo sint determinandæ, quemadmodum vult lex nature.

Ecce tibi fontem, unde derivatur lex naturæ: ad quem recurrendum, si certam ejus cognitionem haurire volueris.

§. 138.

Legem servare dicimur, quando actiones nostras ^{Lex quam} juxta eam determinamus, committendo scilicet actiones, ad ^{do serve-} quas committendas per eam obligamur, & omittendo actio-^{tur.} nes, ad quas omittendas per eandem obligamur. Unde *custodiam legis* dicemus determinationem actionum liberarum juxta legem.

Vocabulum *servatio* in usu non est, etsi compositum *observatio* sit bonæ Latinitatis. Quamobrem deficiente vocabulo, quo actus legem servantis indigitatur, *custodiæ* vocem ad eundem significandum transferre libuit.

§. 139.

Legem transgredi dicitur, qui actiones contraria ra-^{Legis} tione determinat, quam juxta legem determinari debebant, ^{transgressio} commissis actionibus, quæ juxta eam omittendæ, & omissis, ^{quid sit.} quæ juxta eandem fuerant committendæ. Unde *Transgressio legis* est determinatio actionum liberarum contra legem, seu eidem contraria.

§. 140.

Qui legem transgreditur, eam non servat, & qui Contrarie-
eandem servat, eam non transgreditur. Etenim qui legem ^{tas custodia} transgreditur, actionem contraria ratione determinat, quam ^{trans-} juxta

gressus legis.

juxta legem determinare debebat (§. 139), consequenter juxta eandem non determinat. Enimvero qui actionem juxta legem non determinat, eam non servat (§. 138). Ergo qui transgreditur legem, eam non servat. *Quod erat primum.*

Similiter qui legem servat, actionem juxta eandem determinat (§. 138), adeoque non contraria ratione, quam juxta eandem determinari debet. Enimvero qui non contraria ratione actionem determinat, quam juxta eandem determinari debet, eam non transgreditur (§. 139). Quare qui legem servat, eam non transgreditur. *Quod erat secundum.*

Patet itaque agentem vel servare legem, vel transgredi, si actionem edit, de qua lex disponit: id quod etiam liquet de actione privativa seu facto omissionis.

§. 141.

Qualis sit obligatio a lege naturalis.

Obligatio, quæ a lege naturæ venit, naturalis est. Et enim lex naturæ ponitur, posita hominis rerumque essentia atque natura (§. 136). Quamobrem cum lex omnis, adeoque etiam naturalis sit regula, juxta quam actiones nostras determinare obligamur (§. 131), adeoque posita lege ponatur etiam obligatio ad actiones juxta eandem determinandas; posita lege naturali, ponitur etiam obligatio, quæ ab eadem venit. Posita igitur hominis rerumque essentia atque natura, ponitur obligatio, quæ a lege naturæ venit. Enimvero posita hominis rerumque essentia atque natura, ponitur obligatio naturalis (§. 129). Necessè igitur est, ut, quæ a lege naturæ venit, obligatio sit naturalis.

Patet itaque, qualis sit obligatio, quæ a lege naturæ venit, ea nimirum, quæ ab essentia & natura hominis inseparabilis, quamdiu sunt hæc rerum essentia hæcque earundem natura est. Sive igitur actiones spectes, de quibus disponit lex naturæ, five

sive obligationem ad eandem servandam, in ipsa hominis rerumque essentia atque natura fundata est.

§. 142.

Obligatio, quæ a lege naturæ venit, necessaria & immutabilis est, ipsaque lex naturæ necessaria est ac immutabilis. ^{Necessitas legis naturalis.}
Etenim obligatio, quæ a lege naturæ venit, naturalis est (§. 141). Sed obligatio naturalis est necessaria ac immutabilis (§. 130). Ergo obligatio, quæ a lege naturæ venit, necessaria atque immutabilis est. *Quod erat primum.*

Quoniam per legem naturæ obligamur ad actiones, de quibus disponit, juxta eandem determinandum (§. 131), obligatio vero, quæ a lege naturæ venit, necessaria & immutabilis est (§. 141); lege naturæ necessario obligamur ad istam determinationem, nec fieri potest, ut ad eandem non obligemur (§. 291 *Ontol.*). Patet adeo legem naturæ esse legem necessariam atque immutabilem. *Quod erat alterum.*

Quoniam lex ponitur naturæ, posita hominis rerumque essentia atque natura (§. 136), ex eo autem, quod obligatio naturalis ponatur posita hominis rerumque essentia atque natura superius ostenderit necessitatem ac immutabilitatem obligationis naturalis (§. 130); eodem prorsus modo etiam hic immutabilitas & necessitas legis naturalis exinde demonstrari potest.

§. 143.

Obligatio legis naturalis rationem sufficientem in ipsa hominis rerumque essentia atque natura habet. ^{Undenam sit obligatio legis naturalis.} Est enim obligatio naturalis (§. 141). Sed obligatio naturalis rationem sufficientem in natura ac essentia hominis rerumque habet (§. 129). Ergo obligatio legis naturalis rationem sufficientem in ipsa hominis rerumque natura habet.

Ostenditur etiam hoc modo. Lex naturæ rationem sufficientem in ipsa hominis rerumque essentia atque natura (*Wolfii Philos. Pract. Universalis*). Q agno-

agnoscit (§. 135). Quoniam itaque lex est regula, juxta quam actiones nostras determinare obligamur (§. 131), adeoque sine obligatione concipi nequit; quod continet rationem sufficientem legis naturalis continere etiam debet rationem sufficientem obligationis. Quamobrem necesse est, ut obligatio legis naturalis in ipsa hominis rerumque natura atque essentia rationem sufficientem habeat.

Nimirum cum lex sit regula, juxta quam actiones nostras determinare obligamur (§. 131), lex vero naturæ rationem sufficientem in ipsa essentia atque natura hominis rerumque habeat (§. 135), per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam intelligere debemus non modo, quænam sint actiones, quæ lege naturali præscribuntur, verum etiam quod ad hæc actiones committendas, vel omittendas obligemur. Sine obligatione lex nulla est. Quamobrem ratio sufficiens legis necessario est ratio sufficiens obligationis, unde regula vim legis accipit.

§. 144.

Obligatio legis naturalis sola naturalis. *Præter obligationem legis naturalis non datur alia naturalis.* Pone enim, si fieri potest, dari aliquam obligationem naturalem, quæ non sit legis naturalis. Quoniam obligatio est necessitas moralis agendi vel non agendi (§. 118), & obligatio naturalis rationem sufficientem in ipsa hominis rerumque natura habet (§. 129); dabitur aliqua regula, juxta quam actiones quasdam determinare tenemur, consequenter lex quædam (§. 131), quæ rationem sufficientem in ipsa hominis rerumque natura habet, lex tamen naturæ non est: quod cum sit absurdum (§. 135), necesse est non detur obligatio naturalis præter eam, quæ est legis naturalis.

Patet itaque obligationem legis naturalis & obligationem naturalem esse unam eandemque ac legem naturæ ab omni alia per obligationem naturalem distingui.

§. 145.

§. 145.

Quoniam præter obligationem legis naturalis non datur alia naturalis (§. 144); *Qui vi legis naturalis obligatur, naturaliter obligatur, & qui naturaliter obligatur, vi legis naturalis obligatur.* Inde est, quod recepta phrasi *naturaliter obligari* idem significet, quod vi legis naturalis obligari: quem significatum & nos in sequentibus retinemus.

§. 146.

Obligatio naturalis & Lex naturæ dependent ab ipsa hominis rerumque essentia atque natura. Etenim obligatio naturalis (§. 129) & lex naturæ rationem sufficientem in ipsa hominis rerumque essentia atque natura habent (§. 135). Quoniam itaque ab altero dependet, quod rationem quandam in altero habet (§. 851 *Ontol.*); obligatio naturalis & lex naturæ ab ipsa hominis rerumque essentia atque natura dependent.

Atque hoc ipso lex naturæ differt ab omni alia lege, quod ejus obligatio dependeat ab hominis rerumque essentia atque natura, nec eadem de causa lex naturæ obligat ultra id, quod per essentiam atque naturam hominis rerumque fieri potest.

§. 147.

Lex positiva dicitur, cujus obligatio dependet a voluntate entis cujusdam rationalis.

Forfan quis in hac definitione legis positivæ desideraverit, quod non addatur ens istud jus alterum obligandi habere. Etenim hoc demonstrandum est, non sumendum, quemadmodum deinceps etiam demonstraturi sumus.

§. 148.

Quoniam in sola lege naturali obligatio ab ipsa hominis rerumque essentia atque natura dependet (§. 146. 144),

Q 2

obli-

obligatio vero, quæ hinc minime dependet, aliunde quam a voluntate entis cujusdam rationalis dependere nequeat, quod per se patet, estque lex positiva, quæ a voluntate entis cujusdam rationalis dependentem habet obligationem (§. 146); *Lex omnis aut naturalis est, aut positiva.*

Qui obligationem ab ipsa hominis rerumque essentia atque natura dependentem minime agnoscunt; quomodo legem naturalem a positiva discernere velint non video.

§. 149.

Legis divina & humana differentia.

Lex positiva divina est, cujus obligatio dependet a voluntate Dei: Humana vero, cujus obligatio dependet a voluntate hominis vel hominum plurium.

Legum humanarum differentiam jam non scrutabimur, cum desint principia in anterioribus, unde deducitur. Suo igitur eandem exponemus loco. Ne tamen quis existimet, cum lex divina hic dicatur lex positiva, hoc ipso negari, quod lex naturalis sit lex divina: neque enim obstat, quo minus lex naturalis etiam divina sit, immo humana, diverso scilicet respectu. Id ipsum ut intelligatur, propositionem præsentem addere lubet.

§. 150.

Quomodo lex naturali obligamur; lex naturæ abit in divinam & humanam.

Si voluntate Dei obligamur ad id, ad quod jure naturali obligamur; lex naturæ abit in divinam, seu simul est abeat in di. lex divina. Et, si voluntate hominis vel hominum plurium obligamur ad id, ad quod lege naturali obligamur; lex naturæ abit in humanam, seu, simul est lex humana. Etenim lex naturæ nos obligat ad ea, ad quæ per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam obligamur (§. 135). Enimvero minime repugnat, ut Deus vel etiam homo, qui nos obligare valet, velit nos ad id esse obligatos, ad quod naturaliter seu lege naturali (§. 145), consequenter ad quod per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam obligamur. Quamobrem cum lex divina sit, cujus obligatio a volun-

voluntate divina; humana vero, cujus obligatio a voluntate hominis vel hominum plurium dependet (§. 149); lex utique divina simul erit lex naturæ, si ad id, quod lege naturali obligamur, obligemur etiam voluntate Dei, & eadem in humanam abit, si ad id, ad quod naturaliter obligamur, etiam voluntate hominis vel hominum plurium obligamur.

In casu quocunque particulari idem adeo manifestum est, ut nullus locus relinquatur dubitationi. Ostendemus suo loco, legem naturalem esse, quod furtum facere non debeamus. Quando vero Deus vult, ne furtum faciamus; nemo est qui dubitat, legem esse divinam. Similiter quando superior in civitate prohibet, ne furtum committatur sub poena transgressori infligenda; nemo non agnoscit, legem hanc esse humanam, in specie civilem. Eadem ergo propositio, ne furtum facias, pro diversitate obligationis & naturalis, & divina, & humana seu civilis est, nimirum naturalis, quatenus ad furtum non committendum obligamur per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam; divina, quatenus ad idem omittendum obligamur voluntate Dei; humana sive civilis, quatenus voluntate superioris in civitate obligamur, ut furto abstineamus. Materia adeo legis naturalis, divinæ atque civilis eadem esse potest. Nec obstat, quod lex naturæ sit lex necessaria & immutabilis (§. 142), lex autem divina a voluntate libera Dei, humana a libera voluntate hominis vel plurium hominum proficiscatur, atque hoc respectu necessaria & immutabilis dici non possit (§. 941 *Psycb. empir.*). Neque enim obligatio necessaria & non necessaria legi materialiter eidem comperit eodem respectu. Unde non implicat legem naturæ, cujus obligatio necessaria & immutabilis est, haberi pro positiva, quatenus non refertur ad hominis rerumque essentiam atque naturam, unde manat obligationis necessitas atque immutabilitas, sed ad voluntatem Dei vel hominum liberrimam, quæ absolutam necessitatem respuit. Quando autem lex naturæ abit in divinam, vel humanam, non ideo desinit esse lex naturæ, nec per novam obligationem anterior tollitur; sed

Q 3

natu-

naturalis tantummodo obligatio efficitur fortior, quatenus ad motivum actionis committendæ vel omittendæ ab ipsa hominis rerumque natura desumpto novum superaccedit, quod inde derivari minime poterat.

§. 151.

Quando legis positiva nulla obligatio.

Lex positiva nos obligare nequit ad ea, quæ legi naturali repugnant. Ponamus enim lege positiva nos obligari posse ad talia, quæ legi naturali repugnat. Lege igitur positiva mutatur obligatio naturalis (§. 290 *Ontol.*), quæ legis naturalis est (§. 141). Quamobrem lex naturæ ejusque obligatio mutabilis est: quod cum sit absurdum (§. 142), lex positiva nos obligare nequit ad ea, quæ lege naturali repugnant.

Nimirum nulla est obligatio, quæ naturali repugnat. Videbimus deinceps, moraliter impossibile esse, ut Deus nos obliget ad ea, quæ legi naturali repugnant. Suo autem loco evincemus, nemini esse jus nos obligandi ad ea, quæ legi naturali repugnant. Atque adeo ex parte Dei non datur obligatio naturali contraria; ex parte vero hominum nulla est, quæ naturali contrariatur. In casu itaque particulari clarius elucescet, cur lex positiva nos obligare nequeat ad ea, quæ legi naturali repugnant.

§. 152.

Ad quas nam actiones lege naturæ obligemur.

Lex naturalis nos obligat ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt, & ad omittendas actiones, quæ per se ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt. Quoniam per essentiam atque naturam hominis rerumque intelligitur, cur lege naturali ad hæc actiones committendas, illas vero omittendas obligemur (§. 137); lex naturæ ad alias actiones committendas & omittendas nos obligare nequit, quam ad quas committendas & omittendas obligamur per ipsam nostram rerumque essentiam atque naturam. Enimvero homo per ipsam

ipsam essentiam suam rerumque obligatur ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem suam statusque sui tendunt, & ad omittendas actiones, quæ per se ad imperfectionem suam statusque sui tendunt (§. 128). Lex igitur naturalis nos obligat ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt, & ex adverso ad omittendas actiones, quæ per se ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt.

Non jam disputamus, an præter hæc actiones dentur adhuc aliæ, ad quas lege naturali obligemur. Sufficit demonstratum esse, quod obligemur ad committendas eas, quæ ad perfectionem nostram, statusque nostri tendunt, & omittendas quæ ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt. Ubi enim ostenderimus, quænam actiones hoc ambitu comprehendantur; sua sponte patebit, utrum præter eas adhuc dentur aliæ, nec ne, ad quas committendas vel omittendas naturaliter obligari possimus.

§. 153.

Quoniam actiones ad perfectionem nostram statusque nostri tendentes bonitatem intrinsecam habent & contra (§. 103), quæ vero ad imperfectionem nostram statusque nostri per se tendunt intrinsece malæ sunt & contra (§. 106); lege autem naturali obligamur ad illas committendas, has vero omittendas (§. 152); *Lex naturæ nos obligat ad actiones intrinsece bonas committendas, intrinsece vero malas omittendas.*

Lex adeo naturæ versatur circa actiones, quarum intrinseca est bonitas atque malitia, quatenus earum bonitas atque malitia intrinseca est. Etsi itaque lex etiam humana de actionibus intrinsece bonis atque malis disponere possit (§. 150); non tamen actiones in eadem spectantur ut intrinsece bonæ vel malæ, sed alio considerantur respectu, quemadmodum suo loco constabit. Ita furtum intrinsecam habet malitiam suo loco demonstrandam. Prohibetur tamen lege civili non ob intrinsecam malitiam; sed quatenus securitati civium repugnat.

Unde

Unde aliz afferuntur rationes, cur furtum lege naturali prohibeatur; aliz vero, cur prohibeatur lege civili: sit ita quod rationes legis civilis tandem ad rationes legis naturalis reducantur. Sufficit rationes legis naturalis in civili non attendi. Ceterum cum ad actiones intrinsece bonas committendas & intrinsece malas omittendas per ipsam nostram rerumque essentiam atque naturam obligemur (§. 127); per se patet, propositionem presentem, quæ per modum corollarii ex antecedente colligitur, eodem prorsus modo demonstrari posse, quo præcedentem demonstravimus. Quamobrem si cui hæc demonstratio visa fuerit evidentior, ea utatur. Nec minus patet, si demonstratione ista utamur, propositionem præcedentem ex præsentem colligi posse eodem modo, quo supra obligationem ad actiones committendas, quæ ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt, & ex adverso ad omittendas, quæ tendunt ad imperfectionem nostram statusque nostri, deduximus ex obligatione ad intrinsece bonas committendas, intrinsece vero malas omittendas (§. 128).

§. 154.

Determinatio actionum legi naturalis congrua.

Lex naturæ nos obligat ad determinandum actiones liberas per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales, non vero per diversas; seu ad non determinandum per diversas. Lex naturæ nos obligat ad committendas actiones intrinsece bonas & omittendas actiones intrinsece malas (§. 150), consequenter cum actiones intrinsecam bonitatem vel malitiam habentes per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam bonæ vel malæ sint (§. 124), ad committendas actiones, quæ per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam bonæ sunt, & ad omittendas actiones, quæ per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam malæ sunt. Enimvero actiones per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam bonæ per easdem rationes finales determinantur, per quas determinantur naturales, & quæ per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam malæ

malæ sunt, per diversas rationes finales determinantur, per quas naturales determinantur (§. 125). Lex itaque naturæ nos obligat ad determinandum actiones liberas per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales, & ad eas non determinandum per rationes diversas.

Patet adeo modus determinandi actiones liberas, ut legi naturali convenient. Principium hoc fecundissimum est in doctrina juris naturalis, cujus utilitatem ipso facto ostendemus.

§. 155.

Quoniam legem naturæ servat, qui actiones suas *Quando le-* iuxta legem naturæ determinat (§. 138), eandem vero trans- *gem natu-* jgreditur, qui contraria ratione easdem determinat (§. 139); *ra serve-* juxta legem autem naturæ determinantur actiones, si per *mus, quan-* easdem rationes finales determinentur, per quas determi- *do eam* nantur naturales, & ex adverso contraria ratione determi- *transgre-* nantur, si determinentur per rationes finales diversas, per *diamur.* quas naturales determinantur (§. 154): *Qui actiones suas determinat per easdem rationes finales, per quas naturales determinantur, legem naturæ servat; qui vero eas determinat per rationes diversas ab iis, per quas determinantur naturales, legem naturæ transgreditur.*

Ceterum hic reperenda sunt, quæ superius annotavimus (not. §. 126), ne quis sibi videatur legem naturæ servare, ubi eam transgreditur.

§. 156.

Diximus jam alibi (§. 954 Part. I. Theol. nat.), *Jus Jus quid* esse facultatem agendi & non agendi moralem: quando enim *fit.* actionis in genere fit mentio, de actione tam privativa, quam positiva intelligitur (§. 24). Quoniam itaque potentia agendi moralis est potentia agendi, quod moraliter possibile (§. 953 Part. I. Theol. nat.), consequenter impotentia agendi moralis est impotentia agendi, quod moraliter impossibile; (*Wolffii Philos. Pract. Universalis*). R Jus

Jus est facultas agendi, quod moraliter possibile est, & non agendi, quod moraliter impossibile est.

Nimirum jure agimus, si quod moraliter possibile est agimus: nullo autem agimus jure, si quod moraliter impossibile agimus. Similiter jure non agimus, seu actionem omittimus, si quod non agimus vel agere omittimus, moraliter impossibile.

§. 157.

Quando jure quid agamus, quando nullo jure. Quoniam itaque moraliter possibile est, quod salva rectitudine actionis fieri potest; moraliter autem impossibile est, quod eadem salva fieri nequit (§. 952 Part. I. Theol. nat.); *jure agimus, quod salva actionis rectitudine fieri potest; nullo autem agimus jure, quod eadem salva fieri nequit.*

Determinatio eorum, quæ jure & nullo jure fiunt, generalis est, quam hic proponimus, quæ principii loco est ad demonstrandum ea, quæ in casu particulari jure & nullo jure fiunt, ut ne desint principia particularia, quibus in dato quocunque casu evincitur quid jure, quid nullo jure fiat. Absit itaque, ut quis sibi persuadeat immediata illius applicatione constare posse, quid dato quolibet in casu jure vel nullo jure fiat.

§. 158.

Quodnam homini jus lege naturali detur. *Lex naturæ dat nobis jus ad actiones committendas, ad quas committendas nos obligat, & ad omittendas eas, ad quas omittendas nos obligat.* Etenim lex naturæ nos obligat ad actiones intrinsece bonas committendas & intrinsece malas omittendas (§. 153). Quodsi ergo cognoscimus, actionem aliquam esse intrinsece bonam vel malam, ac ideo illam committimus, hanc vero omittimus, prompte productis motibus ad actionem externam requisitis, hoc ipso obligationi naturali satisficientes (§. 127. 129); salva actionis rectitudine actionem committimus vel omittimus, ad quam committendam vel omittendam lex naturæ nos obligat. Quamobrem cum jure agamus, quod salva rectitudine

dine actionis agimus (§. 157); lex naturæ nobis dat jus ad actiones committendas, ad quas committendas nos obligat, & ad omittendas eas, ad quas omittendas nos obligat.

Sæpius jam monuimus, quando de actione in genere sermo est, quod de ea affirmatur, valere non minus de actione privativa, quam positiva: ut adeo posthac monitum hoc plus simplici vice jam inculcarum non iterum sumus repetituri. Sane quando requiritur, ut actio recta sit bona, cum bonum sit vitare malum, actio privativa bona dicenda est, quæ consistit in omissione actionis malæ.

§. 159.

Lex naturæ dat nobis jus ad ea, sine quibus obligationi Ad qua-
naturali satisfieri nequit. Etenim lex naturæ dat nobis jus ^{nam nobis} ad committendas actiones, ad quas committendas nos obli- ^{jus detur} gat (§. 158), consequenter cum obligationi naturali satisfiat, ^{lege natu-} quatenus committimus actiones, ad quas committendas ob- ^{rali.} ligamur (§. 120), ad committendas actiones, quibus obli- gationi naturali, quæ sola legis naturalis est (§. 144), satis- fit. Quodsi ergo quædam sint, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit, ne jus istud nullius sit utilitatis, jus etiam dare debet ad ea.

E. gr. ostendemus suo loco, lege naturali nos obligari ad conservandum vitam ac sanitatem corporis. Nemo non novit, id fieri non posse absque cibo ac potu, nec non vestimentorum usu. Necesse igitur est, ut lex naturæ nobis det jus ad eas res, quæ ad cibum ac porum atque vestitum sunt necessariæ.

§. 160.

Jus naturæ seu naturale est illud jus, quod vi legis ^{Jus natu-} *naturalis* hominibus competit. ^{ra quid sit.}

Equidem per inconstantiam loquendi jus naturæ seu naturale cum lege naturali vulgo confunditur. Quoniam tamen diversis in philosophia nominibus insigniri debent, quæ a se

invicem differunt differentia intrinseca constante (§. 148 *Disc. pralim.*), & ejusdem vocabuli idem constanter retinendus significatus, saltem in eadem philosophiæ parte (§. 143 *Disc. pralim.*); nulla sane ratio suadet, cur juris naturæ ac legis naturæ vocabulis promiscue utamur, cum unicuique suus respondeat significatus. Alia nimirum est lex naturæ (§. 135); aliud vero jus, quod eadem lege nobis datur (§. 158. 159) & quod eadem coërcerur, ne ejus usus in abusum degeneret. Jus hoc naturæ vel obligationi respondet, quæ legi inest, eademque ita cohæret, ut ab eadem separari nequeat, vel ex obligatione tanquam fonte manat. Quoties igitur nos vocabulo juris naturalis utemur, horum alterutrum semper intelligemus. Quando igitur homo agit, ad quæ lege naturali obligatur, & quando præterea agit alia, ut ista agere possit, jure suo agit.

§. 161.

Ratio juris naturalis in quo continetur.

Jus naturæ rationem sufficientem in ipsa hominis rerumque essentia atque natura habet. Per ipsam enim hominis rerumque essentiam atque naturam intelligitur, cur ad has actiones committendas, istas vero omittendas lege naturæ obligemur (§. 137). Quamobrem cum jus naturæ sit illud ipsum jus, quod vi legis naturalis nobis competit (§. 160), tum ad actiones committendas, ad quas committendas lege naturali obligamur, atque ad eas omittendas, ad quas omittendas eadem obligamur (§. 158), tum ad ea, sine quibus obligationi naturali, quæ sola legis naturalis est (§. 144), satisfacere non possumus (§. 159); ipsi quoque hominis rerumque essentiis atque naturæ inesse debent, per quæ intelligere debemus, cur istud jus nobis competat. Quoniam itaque per rationem sufficientem intelligitur, cur quid potius sit, quam non sit (§. 56 *Ontol.*); quin jus naturæ rationem sufficientem in ipsa hominis rerumque essentia atque natura habeat dubitandum non est.

Nimirum ex ipsa hominis rerumque essentia atque natura deducitur, ad quasnam actiones committendas & omittendas

homo obligetur, & tum simul patet, quodnam ipsi concedendum sit jus, ut agat ea, ad quæ obligatur, seu obligationi naturali satisfaciatur. Ex eodem itaque fonte derivatur & obligatio naturalis ad certas actiones committendas & omittendas, & jus naturale, quo opus est, ut eidem satisfieri queat.

§. 162.

Quodsi jus naturæ rationem sufficientem in essentia & natura hominis ac brutorum communi, aut, si mavis, in iis, quæ hominis ac brutis communia sunt, habet; dicitur *Jus naturæ commune*, hominum scilicet ac brutorum. Si vero rationem sufficientem in essentia & natura hominis propria, seu in eo, quo homo a brutis differt, aut, si mavis in differentia specifica hominis a bruto habet, *Jus naturæ proprium*, scilicet hominum, appellatur. Atque hinc intelligitur, quo sensu & *Lex naturæ communis ac propria* dici possit.

Jus naturæ pariter (§. 161) & lex naturæ, vi cujus homini jus istud comperit (§. 158. 159) rationem sufficientem in ipsa hominis rerumque essentia atque natura habet (§. 135). Rerum essentia atque natura eadem manent, sive eas ad homines, sive ad animantia bruta referas. Hominem vero si cum brutis conferas quoad determinationes essentielles & ea, quæ inde fluunt; quædam inter se communia habent, in quibusdam vero inter se differunt. Quodsi ergo ex essentia hominis deducere volueris, quæ sunt legis ac juris naturalis; aut ea deducenda sunt ex iis, quæ homini cum brutis communia sunt, aut ex iis, quæ eidem sunt propria. Quæ ex iis derivantur, quæ homo cum brutis communia habet; non minus brutis, quam homini competere debent, ea tamen differentia, ut actiones, quæ in brutis sunt naturales, in homine liberæ evadant, utpote ex ratione agente. Unde proprie loquendo brutis ex necessitate essentia ac naturæ suæ agentibus nec jus tribui potest, nec lex præscribi potest, per quam eo sensu obligentur, quo homo obligari dicitur. Quatenus tamen bruta ea agunt, ad quæ homines lege naturali obligantur & quæ jure

R ;

suo

suo agunt; ideo quoad speciem externam lege naturæ actiones suas regere & jure naturæ uti videntur. Et eatenus jus naturæ ex communi hominum brutorumque essentia atque natura deductum dicitur jus hominum brutorumque commune & lex naturæ communis lex appellatur. Obtinet hic loquendi mos in Jure Romano *L. 1. ff. de J. & J.* Notandum vero JCos Romanos Jus istud, quod rationem suam in essentia atque natura hominis cum brutis communi agnoscit, solum *Juris naturalis* titulo insignire, quod vero ex essentia atque natura hominum propria deducitur, *Jus Gentium* appellare. Vide *L. 1. 3. 4. 5. ff. de J. & J.* Uberius hoc exposuimus in Horis Subsecivis A. 1929. *Trim. Ver. num. 2.* Hinc *Ulpianus* Jus naturæ definit per istud jus, quod natura omnia animalia docuit: quam definitionem ejusque usum loco citato explicavimus. Quoniam tamen hodie Juris ac legis naturalis significatus laxior est, ita ut omnia sub se comprehendat, sive ex essentia atque natura hominum communi, sive propria deducantur; Jus autem Gentium alius significatus obtinet, quemadmodum suo loco ostendemus; Jus quoque ac legem naturæ in significato laxiori accipere voluimus. Quia vero utilitate non caret, distinguere ea, quæ ex essentia & natura hominum communi fluunt, ab iis, quæ ex propria deducuntur; Jus naturæ laxiori significato acceptum in commune ac proprium dividere voluimus. Notandum vero in eo significato, quo jus brutorum & hominum commune admittitur, dari etiam jus brutorum proprium, quatenus ex differentia specifica deducitur quædam illius diversitas pro diversitate brutorum. Sed hæc suo loco clarius elucescent.

§. 163.

Lex prohibitiva quædam sit. *Lex prohibitiva* est, quæ obligat ad aliquid non agendum. Dicitur vocabulo uno *Prohibitio*, quia actus legis prohibitivæ est prohibitio.

Equidem vetare & prohibere promiscue sumitur de legis prohibitivæ actu. Cur tamen nobis horum vocabulorum significatum distinguere consultius visum fuit, exposuimus alibi (not. §. 985 *Pars. I. Theol. nat.*).

§. 164.

§. 164.

Lex præceptiva est, quæ obligat ad aliquid agendum. Dicitur etiam vocabulo uno *Præceptum*, quia actus legis præceptivæ est præcipere. *Lex præceptiva* ^{quam} *lit.*

Jubere ac præcipere promiscue sumuntur de legis præceptivæ actu, immo jubere accipitur de omni actu legis, quando per jussum superioris definitur. Cur autem nobis consultius visum fuerit, jubere ac præcipere non promiscue usurpari, sed horum vocabulorum significarum a se invicem distingui, exposuimus alias (§. 983. 984 *Part. I. Theol. nat.*).

§. 165.

Lex permissiva dicitur, quæ dat agendi & non agendi *Lex permissiva* ^{quam} *dicatur.* Dicitur etiam vocabulo uno *Permissio*.

Quid sit permissio, explicavimus alibi (§. 984 *Part. I. Theol. nat.*). E. gr. *lex permissiva* civilis est, quæ piscationem certo modo restrictam civibus permittit; eos tamen nec obligat ad piscandum, nec obligat ad non piscandum, sed tantummodo piscari volenti piscandi jus dat, ut jure hoc facere possit. *Lex prohibitiva*, *præceptiva* & *permissiva* sunt termini technici, quibus in philosophia utimur. Vocabulo præceptivi usus est *Seneca* epist. 95, & adverbialiter idem usurpavit *Tertullianus* adversus *Marc.* lib. 5. c. 10. Et præceptive adverbialiter dixit idem *Tertullianus*. Quodsi quis legem prohibitivam dicere malit prohibentem, vel prohibitoriam & præceptivam præcipientem, permissivam vero permittentem; nobis perinde erit. Nos in terminis technicis parum solliciti sumus de pura Latinitate: sufficit eosdem formari ad imitationem vocabulorum aliorum derivatorum apud Latinos usitatorum. Neque enim juvenibus ac adolescentibus scribimus, ut probatam addiscant Latinitatem: sed ea, quæ in philosophia propriis a se invicem nominibus distingui jubet accurata methodus, terminis technicis designamus accurata definitione explicatis, ut non modo loquendi compendium præbeant, verum etiam principiorum loco sint in demonstrando. Quibus hæc ratio

not

non satisfacit, eorum iudicium nihil moramur: suo per nos abundant sensu.

§. 166.

Tacita legis permissio quid sit.

Lex tacite permittere dicitur id, ad quod agendum vel non agendum lex nulla nos obligat, neque jus dat.

De iis igitur, quæ tacite permittuntur, lex nulla extat, neque præceptiva, neque prohibitiva, neque permissiva; sed de iis lex prorsus filet. Quinam sit effectus tacitæ permissionis, constabit suo loco. Atque tum parebit, manifestam intercedere differentiam inter permissionem expressam, quæ lege permissiva continetur, & permissionem tacitam, quæ nulla lege comprehenditur, ob quam unam ab altera distingui necesse est.

§. 167.

Legis naturæ præceptiva summa.

Lex naturæ præceptiva nos obligat ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt & ad eas determinandas per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales. Etenim lex naturæ nos obligat ad committendas actiones intrinsece bonas (§. 153). Quamobrem cum actiones intrinsece bonæ per se ad perfectionem nostram statusque nostri tendant (§. 103); eadem nos obligat ad actiones committendas, quæ per se ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt. Enimvero lex præceptiva est, quæ ad aliquid agendum nos obligat (§. 164). Lex igitur naturæ præceptiva nos obligat ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt. *Quod erat unum.*

Similiter lex naturæ nos obligat ad determinandas actiones liberas per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales (§. 154), & actiones hoc modo determinatæ ad perfectionem hominis tendunt (§. 49). Quoniam igitur lex naturæ præceptiva est, quæ ad aliquid agendum nos obligat (§. 164); lex naturæ præceptiva nos obligat ad deter-

determinandum actiones liberas per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales. *Quod erat alterum.*

§. 168.

Lex naturæ prohibitiva nos obligat ad non committendas seu ad omittendas actiones, quæ per se ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt, & ad non determinandum actiones liberas per rationes finales diversas ab iis, per quas determinantur naturales. *Legis naturæ prohibitiva summa.* Etenim lex naturæ nos obligat ad non committendas, seu ad omittendas actiones intrinsece malas (§. 153). Quoniam itaque actiones intrinsece malæ ad nostram statusque nostri imperfectionem tendunt (§. 106); eadem nos obligat ad non committendas, seu ad omittendas actiones, quæ ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt. Est vero lex naturæ prohibitiva, quæ ad aliquid non agendum nos obligat (§. 163). Quamobrem lex naturæ nos obligat ad omittendas actiones, quæ per se ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt. *Quod erat unum.*

Similiter lex naturæ nos obligat ad non determinandum actiones liberas per rationes finales diversas ab iis, per quas determinantur naturales (§. 154), & actiones hoc modo determinatæ ad imperfectionem nostram tendunt (§. 49). Quamobrem cum lex naturæ prohibitiva sit, quæ ad quidpiam non agendum nos obligat (§. 163); lex naturæ prohibitiva nos obligat ad non determinandum actiones liberas per rationes finales diversas ab iis, per quas determinantur naturales. *Quod erat alterum.*

§. 169.

Lex naturæ permissiva dat jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit, seu quæ ad obligationi naturali satisfaciendum necessaria sunt. Etenim lex naturæ dat *Legis naturæ permissiva summa.* *(Wolffii Philos. Pract. Universalis).* S. no-

nobis jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit, seu quæ ad eisdem satisfaciendum necessaria sunt (§. 159). Per se autem patet, quod ad ea per se nos non obliget, ad quæ tantummodo jus dat, ut alteri obligationi satisfieri possit. Est vero lex permissiva, quæ dat agendi & non agendi jus, non tamen obligat ad agendum & non agendum (§. 165). Lex igitur naturæ permissiva dat jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit, seu quæ ad eisdem satisfaciendum necessaria sunt.

E. gr. Conservatio corporis est legis naturalis præceptivæ, quæ ad eandem nos obligat, consequenter obligamur ad nos adversus vim alterius defendendum. Lex igitur permissiva dat jus ad ea, quæ ad defensionem necessaria sunt. Quamobrem si ea fieri nequeat, nisi cum interfectione alterius; eum interficiendi dat jus. Sed hæc suo tempore locoque evidentius demonstrabuntur, quæ nunc tantummodo illustrationis gratia in medium adducuntur.

§. 170.

Debiti, liciti & illiciti differentia.

Id, ad quod agendum obligamur, dicitur *Debitum*. Id, ad quod omittendum obligamur, dicitur *Illicitum*. Id denique, ad quod agendum tantummodo jus habemus, aut quod nec præceptum, nec prohibitum, *licitum* appellatur. Unde patet, *naturaliter debitum* esse, ad quod lege naturali præceptiva obligamur; *naturaliter illicitum* esse, ad quod omittendum lege naturali prohibitiva obligamur; *naturaliter* denique *licitum* esse, ad quod lex naturæ permissiva nobis dat jus.

Ita nobismetipsis debemus ea, quæ faciunt ad corporis nostri conservationem, quia lege naturali præceptiva ad corpus conservandum obligamur. Unde actiones omnes huc per se tendentes naturaliter debita sunt. Quoniam vero lege naturali prohibitiva obligamur ad omittendum ea, quæ sanitati ac vigori corporis nocent; hæc ipsa illicita sunt. Ast quia lex naturæ permissiva nobis dat jus ad ea, quæ cibi ac potus usum
pr-

præstant; pisces, feras & aves capere ac aquam bibendi causa haurire licitum est. Ita lege civili debitum est pretium pro re emta solvendum, quia ad ejus solutionem civiliter obligamur. Licitum est rem emere, a quo volueris, si nulla lege præcipitur, a quonam res quædam sit emenda, nec ulla lege prohibetur, quod a quodam non sit emenda. Quodsi extet lex prohibitiva, illicitum est emere rem quandam ab eo, a quo eam emi lex non vult. Similiter furtum illicitum est, quia lege prohibetur sub gravi pœna. Sumimus illustrationis gratia suo tempore locoque demonstranda, atque alia ex Jure civili mutuo perimus eodem fine.

§. 171.

Honestum dicitur, quicquid obligationi ac juri naturali convenit, seu id, quo fit, quod naturaliter debitum & *inhonestum* & *licitum* (§. 170). *Inhonestum* vero appellatur, quod obligationi ac juri naturali repugnat. Unde *honestus* appellatur, qui agit ea, ad quæ agenda obligatur, & quæ jure suo agere potest; minime vero ea, ad quæ non agenda obligatur, & quæ nullo jure agere potest. Ex adverso autem *inhonestus* est, qui agit ea, ad quæ omittenda obligatur & quæ nullo jure agere potest.

Hinc facile intelligitur, quænam inter bonum & honestum, itemque inter malum & inhonestum differentia intercedat. Nimirum bonum quid dicitur, quatenus refertur ad hominem, nondum ut agentem spectatum; honestum vero, quatenus refertur ad voluntatem agentis, ut scilicet velit agere, quod bonum est. Idem tenendum de malo & inhonesto. Equidem per inconstantiam loquendi bonum & honestum, itemque malum & inhonestum plerumque confunduntur; sed nostrum est a se invicem separare, quæ multum quidem affinitatis inter se habent, adhuc tamen in aliquo differunt. Agitur hic de honestate naturali, quæ sola vera honestas est; non de civili, quæ quantum ab illa abeat, suo loco docebimus.

§. 172.

Per se bonum, debitum, licitum & honestum quid sit.

Per se bonum dicitur, quod bonum esse demonstrari potest independenter a voluntate Dei vel hominis, qui nos obligandi jus habet. Unde etiam intelligitur, quid sit *per se debitum, licitum & honestum.*

Nimirum per se bonum aliquid dicitur magis sensu negativo, quam positivo, quatenus non ideo bonum esse intelligitur, quod sit vel a Deo, vel a superiore præceptum, consequenter non ideo, quod Deus hoc fieri vult, vel a superiore hoc facere jubemur. Similiter per se debitum est negativo magis, quam positivo sensu, quod jam deberi intelligitur, antequam a Deo vel superiore præcipitur, consequenter antequam ad id agendum ab eo obligamur. Et eadem est ratio ejus, quod per se licitum, vel per se honestum est.

§. 173.

Per se malum, illicitum & turpe quid sit.

Per se malum appellatur, quod malum esse demonstrari potest independenter a voluntate Dei vel hominis, qui nos obligandi jus habet. Unde etiam intelligitur, quid sit *per se illicitum & per se inhonestum seu per se turpe.*

Quæ modo de eo annotavimus (not. §. 172), quod per se bonum, debitum, licitum & honestum est; idem quoque de eo, quod per se malum, illicitum & inhonestum seu turpe est, tenendum. Equidem per se bonum, & intrinsece vel in se bonum, inter se vulgo confunduntur, quemadmodum etiam per se debitum, per se honestum & per se bonum promiscue usurpantur; non tamen ita dicuntur eodem respectu: id quod etiam de per se malis & intrinsece malis tenendum.

§. 174.

Quanam actiones sint per se bona.

Actiones bonitatem intrinsecam habentes per se bona sunt. Etenim si actio bonitatem intrinsecam habet, per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam bona est (§. 124). Quamobrem necesse est, ut independenter a volun-

luntate Dei vel superioris cujusdam alterius, seu hominis, qui nos obligandi jus habet, demonstrari possit, quod sit bona. Enimvero per se bona est actio, quæ quod bona sit independenter a voluntate Dei vel hominis, qui nos obligandi jus habet, demonstrari potest (§. 172) Patet itaque actiones bonitatem intrinsecam habentes esse per se bonas.

Nimirum actiones per se bonæ sunt, nec demum voluntate Dei vel superioris cujusdam alterius efficiuntur bonæ, quia bonitas ipsis intrinseca, hoc est, ex determinationibus essentialibus, per quas tanquam certi generis vel certæ speciei actiones concipiuntur, necessario fluit tanquam attributum inseparabile (§. 57). Atque hinc patet, non prorsus idem significari, quando actio aliqua dicitur intrinsece bona & quando dicitur per se bona, etsi per se bona esse nequeat nisi quæ sit intrinsece bona.

§. 175.

Quoniam actiones intrinsecam bonitatem habent, *Idem alterius expen-* quæ vel in se bonæ sunt, vel in se quidem indifferentes, *ditur.* propter determinationes tamen accidentales in bonas abeunt (§. 62), actiones autem bonitatem intrinsecam habentes per se bonæ sunt (§. 174); *actiones in se bonæ & propter determinationes accidentales in bonas abeuntes, utut in se indifferentes, per se bonæ sunt.*

§. 176.

Actiones malitiam intrinsecam habentes per se malæ Quoniam sunt. Etenim actiones intrinsece malæ per ipsam hominis *actiones rerumque essentiam atque naturam malæ sunt (§. 124). Ne-* *sint per se* cesse igitur est, ut ex ipsa hominis rerumque essentia atque *malæ.* natura, adeoque independenter a voluntate Dei atque hominis jus nos obligare habentis, demonstrari possit, quod sint malæ. Quoniam itaque actio per se mala est, quæ quod sit mala; independenter a voluntate Dei atque hominis jus

nos obligandi habentis demonstrari potest; actiones intrinsecam malitiam habentes per se malæ sunt.

Quæ modo (not. §. 174) de actionibus intrinsece bonis per se bonis annotavimus, mutatis mutandis etiam de actionibus intrinsece malis per se malis intelligenda.

§. 177.

Idem ulterius expenditur.

Quoniam actiones malitiam intrinsecam habent, quæ in se malæ sunt, aut in se quidem sunt indifferentes, propter determinationes tamen accidentales in malas abeunt (§. 63); actiones autem malitiam intrinsecam habentes per se malæ sunt (§. 276); *actiones in se malæ, itemque in se quidem indifferentes, sed propter determinationes accidentales in malas abeunt per se malæ sunt.*

§. 178.

Quenam per se debita, licita, honesta & turpia.

Naturaliter debita, licita & illicita, honesta & inhonesti seu turpia per se talia sunt. Quod enim naturaliter debitum, ad id agendum obligamur lege naturali: quod naturaliter licitum, ad id agendum nobis jus dat lex naturalis: quod denique illicitum naturaliter, ad id non agendum seu omittendum obligamur lege naturali (§. 170). Enimvero lex naturæ (§. 136) & obligatio naturalis, quæ legis naturalis est (§. 141), ponitur, posita hominis rerumque essentia atque natura (§. 129). Quamobrem ex essentia atque natura hominis rerumque demonstrari potest, quod quid naturaliter sit debitum, licitum vel illicitum (§. 551. 552 Log.), adeoque ad hoc demonstrandum non recurrendum est ad voluntatem Dei vel hominis, qui nos obligandi jus habet. Quoniam itaque per se debitum, licitum & illicitum est, quod tale esse demonstrari potest independentem a voluntate Dei vel hominis, qui nos obligandi jus habet (§. 172. 173); quod naturaliter debitum, licitum vel illicitum est, per se tale est. *Quod erat unum.*

Simi-

Similiter honestum est, quicquid obligationi & juri naturali convenit; inhonestum vero seu turpe, quod eidem repugnat (§. 171). Enimvero obligatio naturalis ponitur, posita hominis rerumque essentia atque natura (§. 129). Et quia jus naturale vi legis naturalis homini competit (§. 160), lex autem naturæ ponitur, posita hominis rerumque essentia atque natura (§. 136); jus quoque naturale ponitur, essentia atque natura hominis rerumque posita. Ex essentia itaque & natura hominis rerumque demonstrari potest, quod quid conveniat obligationi ac juri naturali, vel eidem repugnet, consequenter non supposita Dei vel hominis, qui nos obligandi jus habet, voluntate. Quoniam itaque per se honestum est, vel inhonestum seu turpe, quod tale esse independenter a voluntate Dei vel hominis nos obligandi jus habentis demonstrari potest (§. 172. 173); honestum & inhonestum per se tale est. *Quod erat alterum.*

Abunde igitur ostendimus, dari per se bona & mala, per se debita, licita & illicita, per se honesta & turpia, quæ non demum talia efficiuntur voluntate Dei vel alterius legum conditoris, & quænam ea sint evicimus: unde simul liquet, quinam singulis hisce dictionibus conveniat significatus, æ promiscuo earundem usu damni aliquid patiatur veritas. Ipso autem opere ostendemus, omnem juris & obligationis naturalis theoriam independenter a voluntate Dei demonstrari posse, hoc non obstante, quod ex ipsis principiis rationis demonstraturi simus, Deum esse autorem legis naturæ & legem naturæ esse quoque legem divinam.

§. 179.

Determinatio actionum liberarum per easdem rationes Principales, per quas determinantur naturales, non vero per di- ^{pium Juris}
versas est principium cognoscendi Legum naturalium omnisque ^{naturalis}
Juris naturalis. Etenim lex naturæ præceptiva nos obligat ^{& Legum}
^{natura-}
^{ad} ^{lium.}

ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 167); lex naturæ prohibitiva vero nos obligat ad omittendas actiones, quæ per se ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 168). Enimvero si actiones liberæ per easdem rationes finales determinantur, per quas determinantur naturales ad perfectionem hominis tendunt; si vero determinantur per diversas, ad imperfectionem ejusdem tendunt (§. 49). Quoniam itaque ex determinatione actionum liberarum per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales, non vero per diversas intelligitur, quænam actiones vi legis naturalis sint committendæ, quænam omittendæ, principium vero cognoscendi est propositio, per quam intelligitur veritas aliarum (§. 876 *Ontol.*); determinatio actionum liberarum per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales, non vero per diversas est principium Legum naturalium, consequenter etiam juris, quod per eas homini datur (§. 158. 159).

Non est quod excipias determinationem istam actionum non esse principium legis permissivæ, cum ea, quæ in demonstratione continentur, tantummodo pertineant ad legem naturæ prohibitivam & præceptivam (§. 167. 168). Etenim lex permissiva dat jus ad ea, sine quibus legi præceptivæ ac prohibitivæ satisfieri nequit (§. 169). Quamobrem cum ex lege præceptiva ac prohibitiva deducatur lex permissiva; hæc alio principio non habet opus. Multæ fuerunt inter eruditos disceptationes de principio Juris naturalis & Legum naturalium. Nostrum non est diversas de eodem opiniones ad examen revocare, quæ hinc enatæ, quod in eo investigando via analytica non incesserint. Etenim si perpenderit, legem naturæ dici eam, quæ in ipsa hominis rerumque essentia atque natura rationem sufficientem habet (§. 135), adeoque posita hominis rerumque essentia ac natura ponitur (§. 136); facile perspexissent, principium ejus cognoscendi ex hominis essentia
atque

atque natura derivari debere. Unde eodem modo incidissent in determinationem actionum liberarum per easdem rationes finales, non vero diversas, quemadmodum nos supra in eandem incidimus. Quemadmodum hinc deduximus generalia principia legum præceptivarum & prohibitarum de committendis actionibus ad perfectionem nostram statusque nostri tendentibus & omittendis actionibus ad imperfectionem nostram statusque nostri tendentibus: unde porro fluit legis permissivæ summa de jure ad ea concessa, sine quibus obligationi naturali satisfieri non potest; ita ope ejusdem principii ex lege prohibitiva & præceptiva generali deducuntur speciales, quemadmodum ex tractatione speciali abunde patebit. Non igitur opus est, ut multis adstruamus principium hoc esse adæquatum, ita ut alio præterea non sit opus. Præstat enim hoc ipso opere ostendere, universa legum naturalium ac juris naturalis doctrina inde deducta, quam, quod vulgo fieri solet, de eo disputare, num principium sit adæquatum, in legibus vere naturalibus demonstrandis eodem non uti.

§. 180.

Nemo hominum habet jus impediendi alterum, quo minus jure suo naturali utatur. Etenim Lex naturæ dat homini jus tum ad committendas actiones, atque omittendas, ad quas committendas atque omittendas obligatur (§. 158), tum ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 159). Ponamus itaque esse alteri jus me impediendi, quo minus hoc jure utar. Evidens est, me obligationi naturali satisfacere non posse, consequenter posito hoc jure, eam non amplius fore immutabilem. Quod cum sit absurdum (§. 142), nemo hominum habere potest jus impediendi alterum, quo minus jure suo naturali utatur.

Quas hic difficultates facessere quis poterat ex parte juris, quod lege naturali permissiva datur (§. 169); eas in præsentibus non moramur. Patebit enim suo tempore, illud jus quidem variis modis limitari posse, tum ut abusus tollatur, tum ut omnibus eodem frui detur; neminem autem ideo impedi, (Wolffii Philos. Præf. Universalis).

T

ne

ne obligationi suæ satisfacere queat. Unde propositione præsentem utemur demonstraturi, quænam illius limitatio legi naturali minime repugnet. Hæc eo fine monemus, ne quis interpretive sibi sapere videatur in præjudicium veritatis, quemadmodum solenne est iis, qui ad aliorum scripta legenda magis carpenti, quam discendi animo accedunt, & nondum satis intellecta temerario ausu impugnant.

§. 181.

Legis naturalis cur non detur ratio historica. *Legum naturalium ratio historica nulla datur.* Etenim posita hominis rerumque essentia atque natura ponitur lex naturæ (§. 136). Nullum adeo supponitur factum, ob quod datur. Quamobrem cum ratio historica a facto desumatur (§. 134); evidens est legum naturalium rationem historicam nullam dari.

Leges humanas rationes suas habere historicas constat, desumptas a factis, quæ causam occasionalem præbent ferendi legem. Ponamus e. gr. Famulis permissum esse gestare enssem, aliquoties autem accidere, ut unus alterum vulneret, ac ideo ferri legem prohibitivam, ne quis famulus gestet enssem. Ratio historica ejus est, quod aliquoties famulus unus alteri ferro vulnus inflixit. Istiusmodi rationes nullum habere locum in lege naturali, quæ per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam immutabiliter ponitur (§. 136. 142), quivis facile perspicit. Quod si quis excipiat, legem naturæ supponere aliquod factum, nempe creationem hominis, adeoque dari ejus rationem quandam historicam; facilis est responsio. Essentia hominis atque natura ejus possibilis, antequam homo creatur, & in statu ideali jam concipitur lex naturæ. Per creationem minime intelligitur, cur aliqua sit lex naturæ; sed quod existant, qui juxta eandem actiones suas determinare tenentur, & determinare actu possunt, si velint. Factum adeo supponit legis naturalis custodia, non vero lex ipsa.

§. 182.

Legis permissivæ ratio non legalis. *Lex naturalis permissiva non alias habet rationes, quam legales.* Etenim lex naturæ permissiva dat jus ad ea, quæ

quæ ad satisfaciendum obligationi naturali, quæ sola legis naturalis est (§. 144), necessaria sunt (§. 169). Quoniam itaque obligatio naturalis ad actiones committendas lege naturali præceptiva (§. 167), obligatio vero naturalis ad actiones omittendas lege naturali prohibitiva continetur (§. 168); per ea, quæ insunt legi naturali præceptivæ atque prohibitivæ intelligitur, cur hoc jus homini concessum sit lege permissiva, consequenter rationes legis permissivæ continentur in lege præceptiva & prohibitiva (§. 56 *Ontol.*). Patet itaque leges naturales permissivas rationes habere legales, cumque per se patet, si quæ leges permissivæ ex aliis præsuppositis demonstrantur, earum quoque rationes legales esse debere, nimirum desumtas ab iis legibus, ex quibus demonstrantur (§. 134); evidens est legum naturalium permissivarum non alias dari rationes, quam legales.

Nimirum si quis intelligere voluerit, cur quid sit legis naturalis permissivæ, aut id intelliget per legem aliquam naturalem præceptivam, vel prohibitivam, aut per legem quandam aliam permissivam. Convenit hoc methodo demonstrativæ. Ea nimirum si tradantur leges naturales, leges permissivæ aliæ demonstrantur immediate ex legibus præceptivis atque prohibitivis, aliæ vero ex legibus permissivis, inde & ex permissivis aliis anterioribus jam demonstratis. Dabimus fidem oculatam in opere Juris Naturæ & Gentium.

§. 183.

Leges naturales primitive sunt; quæ ex essentia & Legum natura hominis & iis, quæ per eandem ipsi insunt, hoc est, ex essentia, natura & attributis ejusdem immediate demonstrantur. *Derivative* autem appellantur, quæ ex legibus aliis deducuntur.

Nimirum lex naturæ rationem sufficientem habet in ipsa hominis rerumque essentia atque natura (§. 135). Quod si ergo hæc leges in particulari demonstrare volueris; aliæ de-

monstrandæ sunt immediate ex ipsis determinationibus essentialibus & attributis hominis ejusdemque natura; aliæ vero demonstrantur ex legibus aliis jam antea demonstratis. Quodsi ergo animum advertas ad modum, quo leges naturales nobis innotescunt; recte in primitivas & derivativas dividuntur. Quænam sint primitivæ, quænam derivativæ, patebit suo loco, ubi earum demonstrationes exhibituri sumus. Haud difficulter vero perspicitur, primitivas esse magis manifestas derivativis. Unde est, quod primitivæ extra omnem controversiæ aleam sint positæ; derivativæ autem haud raro in disceptationem adducantur, præsertim ab iis, qui methodi demonstrativæ sunt ignari. Ceterum cum legum naturalium aliæ sint primitivæ, aliæ derivativæ; fieri haudquaquam potest, ut omnium ratio immediate ex essentia hominis ejusque natura detur, etsi omnes simul rationem sufficientem non habeant nisi in essentia atque natura hominis rerumque, atque hac posita ponantur omnes simul.

§. 184.

Leges naturales permissivæ quales sint.

Leges naturales permissivæ omnes sunt derivativæ. Et enim leges naturales permissivæ dant jus ad ea, quæ ad satisfaciendum obligationi naturali necessaria sunt (§. 169). Quamobrem cum obligatio veniat a legibus præceptivis & prohibitivis (§. 163. 164), omnes leges permissivæ legem quandam præceptivam, vel prohibitivam præsupponunt, atque adeo nonnisi ex legibus præceptivis ac prohibitivis deducuntur. Quamobrem cum leges naturales sint derivativæ, quæ ex legibus aliis deducuntur (§. 183); leges permissivæ naturales omnes sunt derivativæ.

Cum lex sit regula, juxta quam actiones naturales determinare obligamur (§. 131), lex vero prohibitiva obliget ad aliquid non agendum (§. 163), præceptiva ad agendum (§. 164), permissiva vero nonnisi jus det ad aliquid agendum vel non agendum (§. 165); leges permissivæ proprie loquendo non sunt leges, sed leges permissivæ naturales tantummodo sunt necessarium consequens legum præceptivarum & prohibi-

hibitivarum tanquam legum vere talium. Nulla tamen ratio suadet, ut termino recepto abstineamus.

§. 185.

Legum naturalium primitivarum rationes morales sunt; Rationes legum vero derivatarum tam præceptivarum, quam prohibi- legum primitivarum rationes dantur legales. Etenim leges naturales primitivæ immediate ex essentia, natura & attributis hominis demonstrantur (§. 183), adeoque actiones, ad quas committendas obligant, essentia & attributis hominis conveniunt; actiones vero, ad quas omittendas obligant, iisdem repugnant. Quoniam itaque actiones rectæ sunt, quæ essentia & attributis hominis conveniunt; minus recte autem, quæ eidem repugnant (§. 65); per rectitudinem actionum intelligitur, cur istæ leges sint in numero legum naturalium. Rationes igitur earum a rectitudine actionum desumuntur (§. 56 Ontol.), adeoque morales sunt (§. 134). *Quod erat æstimum.*

Leges derivativæ ex aliis deducuntur, sive prohibitivæ fuerint, sive præceptivæ (§. 183). Quoniam itaque per alias leges intelligitur, quod sint in numero legum naturalium; rationes earum ex aliis legibus desumuntur. Quamobrem cum legalis sit ratio, quæ ex alia lege desumitur (§. 134); leges naturales derivativæ tam præceptivæ, quam prohibitivæ rationes habent legales. *Quod erat alterum.*

Quodsi leges naturales methodo demonstrativa in systema redigantur, demonstrationes rationes earundem patefaciunt. Suadere igitur, ut in rationes legum naturalium inquiremus, idem est ac suadere, ut singulæ rigoroſe demonstrantur. Ceterum me tacente patet, demonstrationem alteram valere quoque de legibus permissivis, quas omnes esse derivativas modo ostendimus (§. 184). Quod vero eadem rationes tantummodo legales habeant, paulo ante evicimus aliter (§. 182).

T 3

§. 186.

§. 186.

*Rationes
legales qua-
les sint.*

Rationes legales legum naturalium non sunt earundem ratio sufficiens. Desumuntur enim ex legibus naturalibus aliis (§. 134), adeoque earum ope non intelligitur, quod lex aliqua sit in numero legum naturalium, nisi si ea, ex qua desumitur ratio, sit in earundem numero. Quoniam vero per rationem sufficientem intelligitur, cur lex aliqua data sit in numero legum naturalium (§. 56 *Ontol.*); evidens est, legales rationes legum naturalium non esse earundem rationem sufficientem.

Eodem modo hic sese res habet ac in naturalibus effectibus, ubi ratio desumpta a causa contingente non est sufficiens, veluti si quæras cur tu existas & rationem reddis, quod sis a parentibus tuis genitus: neque enim existentia rationem sufficientem habes, nisi ubi perveneris ad hominem primum, qui a Deo creatus, adeoque eodem modo genitus non est, quo generantur ceteri homines.

§. 187.

*Rationum
legalium
L. L. natu-
ralium
fons.*

Rationes legales legum naturalium tandem resolvuntur in hominis rerumque essentiam atque naturam. Rationes nimirum legales, cum ex legibus aliis desumantur (§. 134), resolvuntur in rationes illarum legum, ex quibus ipsæ desumuntur. Quod si harum quoque rationes fuerint legales, cum nec eadem sint ratio sufficiens earundem (§. 186); necesse est, ut denuo resolvantur in alias, donec tandem terminentur in ea, quæ ex alia lege non desumitur, consequenter in ratione legum primitivarum (§. 183). Quoniam leges primitivæ ex essentia & natura, atque attributis hominis, quæ rationem sufficientem in illa habent (§. 157 *Ontol.*), immediate demonstrantur (§. 183); earum rationes ex essentia & natura hominis rerumque tanquam ex fonte suo derivantur. Unde patet rationes legales legum naturalium tan-

tandem in hominis rerumque essentiam atque naturam resolvi.

Atque adeo patet, cur supra definiverimus legem naturalem, quod rationem sufficientem in ipsa hominis rerumque essentia atque natura habeat (§. 135). Liquet etiam, quod ipsæ leges permissivæ naturales, quarum rationes legales sunt (§. 182), nonnisi in hominis rerumque essentia atque natura rationem sufficientem habeant. Ultima adeo legum naturalium omnium ratio est hominis rerumque essentia atque natura.

§. 188.

Lex naturæ nos obligat ad committendas actiones essentiæ convenientes & ad omittendas actiones eidem disconvenientes. Etenim Lex naturæ rationem sufficientem in ipsa hominis rerumque essentia atque natura agnoscit (§. 135); consequenter actiones, quas committendas præcipit, in ipsa hominis rerumque essentia atque natura rationem sufficientem habere debent, nimirum ut per eandem intelligatur, cur hæ actiones sint ab homine committendæ (§. 56 *Ontol.*). Quamobrem cum actiones essentiæ ac naturæ hominis convenient, quæ in essentia & natura ejusdem rationem sufficientem habent (§. 65); lex naturæ nos obligat ad committendas actiones essentiæ ac naturæ nostræ convenientes. Et quia nos obligat ad actiones istis contrarias omittendas, quas præcipit (§. 167. 168); necesse est, ut actiones, ad quas omittendas nos obligat, eidem disconveniant (§. 128 *Ontol.*).

Satis patet ex iis, quæ in superioribus de actionibus, ad quas committendas & omittendas nos obligat lex naturæ, demonstravimus (§. 127. 128. 152), siquidem demonstrationes probe perpendere velimus, per ipsam hominis essentiam atque naturam constare, cur istiusmodi actiones sint ab homine committendæ, vel omittendæ. Et ideo illæ essentiæ ac naturæ hominis convenire, hæ eidem disconvenire seu repugnare dicuntur. Nimirum si quis animum advertit ad essentiam atque natu-

naturam hominis, & ad eandem refert omnes actiones liberas, quarum committendarum potentiam physicam habet, alias eadem convenire, alias vero disconvenire deprehendet, quatenus perspicit, si homo agere velit, ut nulla ex parte in actione ipsius quidpiam desiderare possit, hasce actiones esse committendas, iis vero oppositas omittendas. Et hoc sibi volunt, qui jus naturæ in convenientia & disconvenientia actionum humanarum cum natura hominis consistere affirmant: sub natura enim essentiam comprehendunt, quam ab eadem minime distinguunt. Nobis igitur non contradicunt, qui convenientiam & disconvenientiam actionum cum natura humana principium juris naturalis esse contendunt, quemadmodum facit *Grotius* de J. B. & P. lib. 1. c. 1. §. 10. n. 1. dum in superioribus contendimus, principium cognoscendi legum naturalium ac omnis juris naturalis esse determinationem actionum liberarum per easdem rationes, per quas determinantur naturales, non vero per diversas (§. 179): nos enim docemus, undenam constet, quod actiones quædam naturæ humanæ convenient vel disconvenient. Nisi convenientia & disconvenientia actionum cum natura humana distincte explicetur, quod vulgo fieri non solet, nec accurate demonstrari potest, quænam sint illæ actiones, quæ naturæ humanæ convenient; quænam vero sint, quæ eidem repugnant. Lucem igitur adhuc desideratam affundimus doctrinæ obscuriori.

§. 189.

Obligatio ad actionum rectitudinem. *Lex naturæ nos obligat ad actionum liberarum rectitudinem, seu ad recte agendum.* Etenim lex naturæ nos obligat ad actiones essentia ac naturæ nostræ convenientes committendas & ad disconvenientes omittendas (§. 188), consequenter ad actionum liberarum cum essentia nostra, seu determinationibus essentialibus convenientiam. Quoniam itaque in convenientia actionis cum omnibus determinationibus essentialibus rectitudo actionis humanæ consistit (§. 65); evidens est, quod lex naturæ nos obliget ad actionem liberarum rectitudinem, seu ad recte agendum.

Homo

Homo igitur studere debet, ut, quicquid agat, recte agat. Unde nulla nominari potest actio humana, in qua non aliqua spectari possit naturalis obligatio; utemur hoc principio in explicandis officiis lege naturali debitis. Nimirum quatenus actio aliqua convenientiam quandam habet cum essentia & natura humana, eatenus ad eandem obligamur, modo in se non sit illicita. Immo actio in se illicita eatenus mala non est, quatenus aliquid rectitudinis habet. Sed hæc suo loco clarius constabunt.

§. 190.

Quoniam actionibus lege naturali tantummodo permissis sua est rectitudo, quemadmodum animum vel ad exempla advertentibus patet, lege autem naturali ad eandem obligamur (§. 189); *ad actiones lege naturali permissas recte committendas obligamur.* *Obligatio naturalis quoad actiones permissas.*

E. gr. Piscari est actio lege naturali permissa, prouti suo loco ostendemus. Enimvero actio hæc suam habet rectitudinem: unde est quod carpitur, si ab ea deficit, laudatur vero ab artis piscandi peritis, si nullus in ea datur defectus. Lege igitur naturali obligamur ad recte piscandum, si piscari voluerimus. Nemo hoc negare valet, qui actiones humanas rectas ad legem naturæ præceptivam refert, quod cum essentialibus hominis determinationibus conveniant, adeoque rationem sufficientem in iisdem habeant (§. 64). Nimirum quicquid agis, tum intelligere debes, quomodo sit agendum, tum necesse est ut velis ita agere, quemadmodum agendum esse agnoscis, nec in locomotiva quoad actus externos desiderari quidpiam patioris.

§. 191.

Cum bonum sit, quicquid nos statumque nostrum perficit (§. 554 *Psych. empir.*); *melius utique est, quod nos quid dicatur statumque nostrum magis perficit.* *Melius naturalis.*

§. 192.

Lex naturæ nos etiam obligat ad id, quod altero melius, eidem præferendum. Etenim quod melius est altero, *id ad melius* *Obligatio naturalis.*
(*Wolfii Philos. Pract. Universalis*). U

præferendum.

id perfectionem nostram statusque nostri magis promovet, quam alterum (§. 191). Quamobrem cum lege naturali obligemur ad perfectionem nostram statusque nostri promovendam (§. 152), aliquid vero eidem desit, quatenus major a nobis obtineri poterat; non est quod dubitemus, quin jure naturali obligemur etiam ad id, quod altero melius est, eidem præferendum.

Nimirum qui melius præferre negligit altero, quod minus bonum est, is perfectionem suam statusque sui eatenus promovere negligit, quatenus eandem majorem reddere poterat. Non igitur dici potest omni ex parte satisfecisse obligationi naturali. Immo nemo non experitur in seipso voluntatem generaliter determinatam esse ad id, quod melius est altero, eidem præferendum. Unde qui hoc facit, recte agit (§. 64). Quamobrem cum lex naturæ ad recte agendam nos obliget (§. 189); ecquis est, qui dubitet, nos quoque eadem lege obligari ad id, quod altero melius est, eidem præferendum. Nemo nobis objiciat, quod obligationem naturalem ultra suos terminos extendamus: fert enim eos notio ipsius.

§. 193.

Lex naturalis perfectiva quanam sit.

Lex naturalis perfectiva dicitur, quæ obligat ad id, quod est melius altero, eidem præferendum.

Hæc legis naturalis species non est negligenda, quemadmodum luculentius suo constabit loco. Sunt enim quædam contra legem naturæ perfectivam, quæ non sunt simpliciter contra legem naturalem.

§. 194.

Decorum quid sit.

Id, quod agens liberum decet, unico vocabulo dicitur *Decorum*. Quamobrem cum agens liberum quid deceat, si in iis, quæ ipsi per naturam insunt, contineatur aliqua ratio, cur hoc potius velle debeat, quam aliud (§. 332 *Part. I. Theol. nat.*); *Decorum ratio petitur ab iis, quæ homini aut statui ejus externo, qui tanquam ad eum pertinens spectatur, insunt, aut illi inesse debent.*

Decorum adeo spectatur in omnibus omnino hominum actionibus, etiam honestis, quatenus quidpiam iis superaddit, quod per se iisdem non inest, inesse autem debere intelligitur, ubi ad actiones honestas alias vel habitus acquisitos tam intellectuales, quam morales, statumque hominis externum refertur. E. gr. edere cibum, qui bene sapit, est actio jure naturali permessa, & quatenus sanitatis ac vitæ conservandæ gratia edimus, edendo obligationi naturali satisfacimus. Quodsi vero inter edendum, cibo deglutito, linguam a palato & labia a se invicem non sine aliquo strepitu separamus, id minime decorum habetur, quia cibum appetere videmur non sanitatis ac vitæ conservandæ, sed voluptatis ex cibo percipiendæ gratia, contra obligationem naturalem, seu honestatem. Quamobrem labia, cibo deglutito, a se invicem non separare, nisi ubi cibus ori denuo ingerendus, & id facere sine strepitu, decorum recte habetur.

§. 195.

Id ex adverso, quod hominem dedecet, *Indecorum Indecorum* vocabulo unico appellatur. Dedecet autem, quod discon-^{quid sit.}venit cuidam eorum, quæ ipsi insunt vel inesse debent, vel si in statu ejus externo continetur aliqua ratio, cur idem potius nolle debeat, quam non nolle.

Exemplum, quod modo dedimus (*not. §. 194*), propositionem præsentem illustrat. Cæterum quæ de decoro ibidem annotavimus, de indecero etiam tenenda sunt. Habemus adeo principium, per quod naturaliter decorum & indecorum facile distinguitur ab eo, quod nonnisi hominum opinione tale existimatur.

§. 196.

Naturaliter decorum & indecorum dicitur id, quod *Decorum &* modo definivimus, quatenus nempe per ea, quæ homini *Indecori* vel natura insunt, vel vi legis naturalis inesse debent, & *diviso.* huic convenientem ejusdem statum, demonstrari potest, quod sit decorum vel indecorum. *Arbitrarium* vero appellamus,

U 2

lamus, quod nonnisi hominum opinione pro decoro, vel indecoro habetur.

Quoniam hominum opiniones a veritate haud raro aberrant; nemo non videt, fieri posse ut pro decoro habeatur, quod naturaliter indecorum est, & pro indecoro ex adverso, quod naturaliter decorum est: id quod etiam, ipsi honestati accidit. Unde contingit, quod quibusdam gentium moribus honestum fuerit existimatum, quod aliorum moribus inhonestum erat. Occurrent exempla suo loco, quando perverfas de jure naturali opiniones atro calculo notaturi sumus.

§. 197.

Quo respectu actiones Lege naturali præcepta vel prohibita sint decora.

Omnes actiones Lege naturali præcepta vel permissa sunt decora, quatenus hominem decent. Ecce enim actiones lege naturali præceptæ atque permissæ rationem sufficientem, cur eas potius velle quam non velle debeamus, non habent nisi in ipsa hominis rerumque essentia atque natura (§. 184 & seqq.). Quamobrem cum illæ actiones hominem deceant, quæ rationem in iis, quæ homini insunt, habent, cur eas potius velle, quam nolle debeat (§. 194); actiones omnes lege naturali præceptæ vel permissæ hominem decent. Quoniam itaque actio, quæ hominem decet, decora est (§. 194); actiones utique omnes lege naturali præceptæ vel permissæ decora sunt, quatenus hominem decent.

Facile ex hac propositione & aliis, quæ in anterioribus tradidimus, intelligitur unam eandemque actionem dici posse bonam, debitam, licitam, honestam, decoram; sed diverso respectu. Nimirum bona est actio, quatenus tendit ad perfectionem hominis ejusve status; debita, quatenus ad eandem obligamur; licita, quatenus ad eam committendam nobis jus est; honesta, quatenus per eam obligationi naturali satisfacere volumus; decora denique, quatenus eadem nos decet. Quoniam vulgo diverſi hi respectus non ea, qua par est, sollicitudine a se invicem separantur; ecquid mirum, quod bonum, debitum, licitum, honestum atque decorum multis modis inter

inter se confundantur & varia hinc nascantur de decoro judicium, quæ non semper cum veritate consistunt, etsi ad speciem fuerint composita, ubi animum ad exempla tantummodo advertis.

§. 198.

Omnes actiones lege naturali prohibita sunt indecoræ, Quo re- quatenus hominem dedecent. Etenim lex prohibitiva natu-^{spectu a-}ralis, tanquam lex naturæ, in essentia atque natura hominis ^{ctiones lege}rationem sufficientem habet (§. 135), consequenter cum ^{naturali}ad certas actiones omittendas nos obliget (§. 163), in iis, ^{prohibita}quæ homini natura insunt, ratio continetur cur eas potius ^{sunt inde-}nolle, quam non nolle debeat (§. 129). Quamobrem cum ^{cora.}actiones hominem dedeant, si in iis, quæ ipsi insunt, ratio continetur, cur eas potius nolle, quam non nolle debeat (§. 195); quin actiones lege naturali prohibita ipsum dedeant dubitari nequit. Et quia eatenus actio indecora est, quatenus hominem dedecet (§. cit.); omnes actiones lege naturali prohibita sunt indecoræ, quatenus hominem dedecent.

Hinc jam intelligitur, quo respectu eadem actio dici possit mala, illicita, inhonesta, indecora. Nimirum mala est actio, quatenus nos statumque nostrum imperfectiores reddit; illicita, quatenus ad eam omittendam obligamur; inhonesta, quatenus obligationi naturali non satisfacimus eam committendo; indecora denique, quatenus ea nos dedecet. Vulgo diversi hi unius ejusdemque actionis respectus attendi minime solent. Quamobrem mirari haud debemus, si malum, illicitum, inhonestum & indecorum haud raro confundantur, & varia proferantur de indecoro judicia, quæ a veritate aliena sunt, etsi specie fallant incautos, ubi ex uno alteroque exemplo certo aliquo respectu considerato in genere decernunt.

§. 199.

Actiones rectæ hominem maxime decent, & quæ ma- Quenam xime decent, rectæ sunt. Actio enim recta in essentia, seu ^{actiones ho-}omni ^{minem ma-}

*xime de-
ceant.*

omnibus determinationibus simul sumtis, indeque pendentibus attributis habet (§. 64). Quamobrem cum hominem deceat, quod in iis, quæ ipsi insunt naturaliter, rationem sufficientem habet (§. 194), adeoque maxime deceant, quæ in omnibus, quæ ipsi naturaliter insunt, rationem sufficientem habent; quin actiones rectæ eundem maxime deceant dubitandum non est. *Quod erat primum.*

Quod hominem maxime decet, id in omnibus essentialibus simul sumtis rationem sufficientem habere debet (§. 194), cum per se pateat, rationem, quæ datur in aliis, quæ inesse debent, non habere rationem sufficientem nisi in essentia ejus, aut eodem modo, quo supra evicimus, rationes legales legum naturalium non esse rationem sufficientem (§. 186), sed tandem in essentiam atque naturam resolvi (§. 187). Enimvero actiones rectæ sunt, quæ in omnibus essentialibus determinationibus seu essentia hominis ac pendentibus hinc attributis rationem sufficientem habent (§. 64). Actiones igitur, quæ hominem maxime decet, rectæ sunt. *Quod erat alterum.*

Pater itaque, si homo agere velit, quæ ipsum maxime decet, cum omnem operam dare debere, ut recte agat, quicquid egerit. Maximi momenti est hæc propositio in praxi morali & omni praxi reliqua.

§. 200.

*Cur rectæ
actiones ho-
minem de-
deceant.*

Actiones minus rectæ hominem dedecent. Etenim actiones minus rectæ determinationi cuidam essentiali, vel pendenti hinc attributo contradicunt (§. 64); consequenter per determinationem essentialem, vel pendens hinc attributum intelligitur, cur potius easdem nolle, quam non nolle debeamus. Quoniam itaque ratio, cur actionem minus rectam nolle potius, quam non nolle debeamus, in essentiali quadam determinatione vel pendente ab essentia attribuitur.

tributo continetur (§. 16 *Ontol.*), actio autem hominem dedecet, si ratio in essentia vel pendente hinc attributo continetur, cur eandem nolle potius, quam non nolle debeamus (§. 195); quin rationes minus rectæ dedeant hominem, dubitandum non est.

Patet itaque, si homo agere velit, quod ipsum deceat, omnem quoque ab eo operam dandam esse, ut, quod minus rectum est, vitet. Atque hac propositio non minoris momenti est, quam præcedens.

§. 201.

Actiones rectæ sunt maxime decoræ, minus rectæ autem indecoræ. Etenim actiones rectæ hominem maxime dedecent (§. 199). Sed decora est actio, quæ ipsum decet (§. 194), adeoque maxime decora, quæ decet maxime. Rectæ igitur actiones maxime decoræ sunt. *Quod erat unum.*

Similiter actiones minus rectæ hominem dedecent (§. 200). Enimvero quæ hominem dedecet actio indecora est (§. 195). Actiones itaque minus rectæ indecoræ sunt. *Quod erat alterum.*

Nihil difficultatis facere debet, quod vulgo actiones lege naturali præceptæ atque actiones rectæ non dicantur decoræ, nec lege naturali prohibitæ atque minus rectæ vocentur indecoræ: id enim inde est, quod communiter, quando de actionibus præceptis atque prohibitis loquimur, animo obversetur obligatio ad illas committendas, hæc vero omittendas, quemadmodum dum de rectis facimus verba, ad rectitudinem potissimum animum advertimus, in neutro autem casu consideretur, num hominem deceant, an dedeant. Sufficit itaque nihil a nobis affirmari, nisi quod ex ipsis decori ac indecori notionibus fluit. In vernacula quod decorum est *anständig*, quod indecorum *unanständig* vocatur: neque infrequens est, ut, quod debitum, dicatur *einem anständig*, quod illicitum est, *einem unanständig*, ubi animum huc advertimus, num actio aliqua aliquem deceat, an dedeant. Non tamen ideo negatur, quod decorum latius pateat debito & indecorum latius illi-

illicito. Unde usus loquendi plerumque restrictior est, ut decora & indecora quædam dicantur in oppositione ad debitum & illicitum.

§. 202.

Quomodo demonstratur, quod actiones in se spectata indifferentes sunt, decore eas potius velle quam nolle debeat; indecoræ autem, si demonstrari potest, quod vi legis naturæ obligatus eas potius nolle, quam velle debeat? Etenim si ex lege naturæ demonstrari potest, quod lege naturæ obligatus aliquam actionem, quæ in se spectata indifferens est, eam potius velle, quam non velle debeat; in obligatione naturali & habitu eidem conformiter agendi continetur ratio actionis istius committendæ (§. 56 Ontol.). Quamobrem cum naturalis obligatio homini competat per ipsam ejus essentiam atque naturam (§. 129), adeoque eidem insit, habitus vero eidem conformiter agendi, cum ea necessaria & immutabilis sit (§. 130) & necessitatem moralem sic non aliter agendi imponat (§. 118), inesse debeat; ratio actionis committendæ continetur in eo, quod homini per naturam & essentiam inest, & quod eidem inesse debet. Quoniam itaque decora est actio, cujus committendæ ratio continetur in eo, quod homini per essentiam atque naturam inest, & quod eidem inesse debet (§. 194); actio, quæ in se spectata indifferens, decora est, ubi demonstrari potest, quod vi legis naturæ obligatus eam potius velle, quam nolle debeat. Quod erat primum.

Similiter si demonstrari potest, quod lege naturæ obligatus actionem aliquam, quæ in se spectata indifferens, nolle potius, quam velle debeat; in obligatione naturali & habitu eidem conformiter agendi continetur ratio actionis istius committendæ (§. 56 Ontol.). Quamobrem cum per antea demonstrata obligatio naturalis homini insit & habitus eidem

eidem conformiter agendi inesse debeat; ratio actionis non committendæ continetur in eo, quod homini per essentiam atque naturam inest, & quod eidem inesse debet. Quoniam itaque indecora est actio, cujus omittendæ ratio continetur in eo, quod homini per essentiam atque naturam inest, & quod eidem inesse debet (§. 195); actio, quæ in se spectata indifferens, indecora est, ubi demonstrari potest, quod vi legis naturæ obligatus eam potius nolle, quam velle debeat. *Quod erat alterum.*

Ecce tibi fontem omnis decori & indecori naturalis in iis actionibus, quæ in se spectatæ indifferentes sunt, & in quibus potissimum decorum atque indecorum spectatur. Ipsa nimirum lex naturæ præceptiva & prohibitiva principia demonstrandi decorum & indecorum naturale suppeditat, teste exemplo supra allato (not. §. 194).

§. 203.

Lex naturæ nos obligat ad actionem decoram indecoræ Obligatio præferendam, etsi utraque in se spectata indifferens sit. Et-naturalis enim lex naturæ nos obligat ad determinandum actiones li- ad deco-beras per easdem rationes finales, per quas determinantur natura- rum. naturales, non vero per diversas (§. 154). Quod si actio, quæ in se spectata indifferens est, decora est, demonstrari potest, quod vi legis naturæ obligatus eam potius velle, quam nolle debeat; si vero actio, quæ in se spectata indifferens, indecora est, demonstrari potest, quod eam potius nolle, quam velle debeat, vi legis naturæ obligatus (§. 202), adeoque determinatio actionis, ad quam committendam obligamur lege naturali, influit in determinationem actionis decoræ, consequenter & hæc ipsa per easdem rationes finales tandem determinatur, per quas determinantur naturales, & ex adverso determinatio actionis, ad quam omittendam obligamur lege naturali, influit in determinationem actionis in-
(Wolffii Philos. Pract. Universalis). X deco-

decoræ, consequenter & hæc ipsa per diversas tandem rationes finales determinatur, quam per quas naturales determinantur. Patet itaque legem naturæ nos obligare ad actionem decoram indecoræ præferendam, ubi utraque in se spectata fuerit indifferens.

Nemo in demonstratione quidpiam desideret quoad evidentiam, modo methodi demonstrativæ fuerit peritus, ut veritatum a se invicem dependentium dependentiam a primis principiis habuerit perspectam, atque adeo noverit veritatem a primis principiis quancocunque intervallo distantem non nisi in iisdem rationem sufficientem habere, consequenter primis positis principiis una poni. Qui methodi demonstrativæ vim nondum ita percepit, ut, quæ diximus, perspicere valeat; ei lucem aliquam affundere potest resolutio demonstrationis in sua principia alibi tradita (§. 992 Log.).

§. 204.

Lex naturalis decori. *Datur lex naturalis decori.* Quoniam actiones omnes lege naturali præceptæ vel permixtæ sunt decoræ, quatenus hominem decent (§. 197) & actiones omnes lege naturali prohibitæ sunt indecoræ (§. 198), præterea actiones rectæ omnium maxime decoræ sunt, minus rectæ autem indecoræ (§. 201), & ad illas committendas, has vero omittendas lex naturæ nos obligat (§. 189); de actionibus decoris, quæ simul debitæ, aut permixtæ, & quæ rectæ sunt, atque indecoris, quæ simul illicitæ vel minus rectæ sunt, nullum superest dubium, quin sub lege naturali comprehendantur. Restat igitur, ut idem ostendatur de actionibus decoris & indecoris, quæ in se spectatæ indifferentes sunt. Quoniam in casu emergente demonstrari potest, quod vi legis naturæ obligatus illas potius velle, quam nolle; has potius nolle, quam velle debeat (§. 202), rationi conformiter determinari possunt. Quamobrem cum propositio determinationem rationi conformem enuncians (§. 475 Ontol.); dantur regu-

regulæ de decoro & indecoro, quæ cum ipsa lege naturæ, adeoque hominis essentia atque natura ponuntur (§. 136), consequenter nonnisi in hac rationem sufficientem agnoscunt (§. 118 *Ontol.*). Et quoniam ad decoras indecoris in hac actionum genere præferendas obligamur (§. 203); regulæ dantur decori & indecori in essentia & natura hominis nonnisi rationem sufficientem habentes, juxta quas actiones, quæ in se spectatæ indifferentes sunt, determinare obligamur. Quoniam itaque regula, juxta quam actiones nostras determinare obligamur, lex est (§. 131), & quidem lex naturæ, ubi rationem sufficientem nonnisi in ipsa hominis rerumque essentia atque natura agnoscit (§. 135); ideo patet, etiam in eo casu, ubi actiones decoræ ac indecoræ in se spectatæ indifferentes sunt, dari legem naturalem decori.

Legi adeo naturali omnem tribuimus amplitudinem, quam habere potest, dum moralitatem intrinsecam etiam extendimus ad actiones in se quidem indifferentes, propter determinationes tamen accidentales in bonas vel malas abeuntes (§. 61), & obligationem naturalem ad actionem rectitudinem (§. 189) atque decorum (§. 203). Fecimus autem hoc, non invita notione legis naturalis atque obligationis, quæ ex ea venit. Hinc igitur patet, quam ampla sit obligatio naturalis, qua tenemur ad id, quod debitum, rectum & decorum est, faciendum; ad id vero, quod illicitum, minus rectum atque indecorum est, fugiendum. Non igitur piget propositionem sequentem addere, ut idem clarius elucescat.

§. 205.

Lex nature prescribit facienda, quæ bona, honesta, Legis naturalis amplitudo.
licita, recta & decora sunt; atque non facienda, quæ mala, inhonesta, illicita, minus recta & indecora sunt: Etenim lex naturæ nos obligat ad actiones intrinsece bonas committendas (§. 153), ita ut etiam, quod melius, præferre teneamur (§. 192), & jus dat ad faciendum, quod licitum est (§. 170),

obligat etiam ad patrandas actiones honestas (§. 171) rectas (§. 189), & decoras (§. 203). Lex igitur naturæ faciendæ præscribit, quæ bona, honesta, licita, recta & decora sunt. *Quod erat unum.*

Similiter lex naturæ nos obligat ad omittendas actiones malas (§. 153), atque adeo etiam ad non faciendum, quod illicitum (§. 170) & inhonestum (§. 171). Obligat etiam ad non committendas minus rectas (§. 189, 190), atque indecoras (§. 203). Præscribit igitur non faciendæ, quæ mala, illicita, inhonestæ, minus rectæ atque indecoræ sunt. *Quod erat alterum.*

Quamvis autem obligationem naturalem extendamus ultra terminos, quibus vulgo coercetur; non tamen in quolibet actionum genere eundem admittimus gradum. Etsi enim quemadmodum veritas omnis necessaria & immutabilis, si logice consideretur, ita ut posita notione subjecti sufficienter determinata impossibile sit non poni prædicatum; ita etiam singulæ leges naturales de quibuscunque actionibus immutabilis sint veritatis: non tamen ideo sequitur, quod transgressio legis cujuscunque eodem habenda sit loco, & quæ vulgo de transgressione legis naturalis præceptivæ ac prohibitivæ dicuntur, valeant etiam de transgressione legis perfectivæ vel etiam legis decori. Hæc ideo monemus, ne quis argumenta inde petat contra extensionem legis naturalis, quæ maximæ utilitatis est, ubi certam actionum humanarum theoriam methodo demonstrativa tradere voluerimus. Ceterum ex præsentè propositione non modo intelligitur, de quibusnam actionibus in Jure Naturæ ac Gentium sit agendum, siquidem theoriam completam desideres; verum etiam quænam homini circa unamquamque actionem considerari debeant, ne quid in eadem deprehendatur, quod recte reprehendi possit. Nemo miretur, quod nulla hic fiat justæ & injustæ mentio, etsi enim hoc latissime pateat, suo tamen videbimus loco æquum & iniquum, justum & injustum tanquam species sub debito atque illicito contineri, ita ut æquum ac justum ad legem præcepti-

ceptivam, iniquum & injustum ad legem prohibitivam spectet. De eo igitur dicemus suo loco.

§. 206.

Si in casu emergente pluribus legibus naturalibus simul Legum naturalium satisfieri nequit, ea inter se colliduntur. Etenim leges naturales sunt regulæ (§. 131). Sed si in casu emergente regulæ sibi mutuo repugnant, ut iisdem simul satisfieri nequeat, inter se colliduntur (§. 510 *Ontol.*). Ergo si in casu emergente duabus legibus naturalibus simul satisfieri nequit, inter se eadem colliduntur.

Principium hoc non minus ufui est in demonstranda theoria, quam in praxi; & definitionis collisionis locum tuetur, cum etiam conversa manifesta sit.

§. 207.

Quoniam itaque regularum collisio exceptionem parit *Exceptio* (§. 510 *Ontol.*); etiam *legum naturalium collisio exceptionem quando facit, uni mirum satisfaciendo, minime autem alteri (§. 206).*

Quomodo fieri debeat exceptio, nunc exponendum, quantum theoria generalis permittit.

§. 208.

Quando fit exceptio, *lex ea vincere dicitur, cui satisfaciendum; alteri autem cedere dicitur ea, cui minime satisfieri potest.*

Hiscæ dictionibus habemus opus, ut mentem nostram breviter exprimere liceat.

§. 209.

Nemo obligatur ad impossibile. Ponamus enim, si fieri potest, nos ad impossibilia obligari. Quoniam obligatio est necessitas moralis agendi (§. 118); moraliter necesse erit, ut homo faciat impossibilia. Enimvero cum

X 3

bile

bile existere nequeat (§. 132 *Ontol.*), adeoque nec ab homine fieri queat; nemo etiam ad impossibile obligatur.

Poteramus hoc sumere absque probatione, cum nullum habeat effectum, adeoque absurda sit obligatio, quæ ad impossibile obligat, hoc est, ad faciendum, quod fieri nequit.

§. 210.

*Quomodo
exceptio
facienda
in collisione
legis
præceptivæ
& prohibi-
tivæ.*

Si lex præceptiva & prohibitiva inter se colliduntur; prohibitiva vincit præceptivam. Etenim si lex præceptiva & prohibitiva inter se colliduntur, utrique simul satisfieri nequit (§. 206), adeoque vel faciendum, ad quod lex prohibitiva omittendum nos obligat (§. 163), aut omittendum, ad quod faciendum nos obligat lex præceptiva (§. 164). Quoniam obligatio est necessitas moralis agendi vel non agendi (§. 118); moraliter necesse est, ut non faciamus, ad quod omittendum nos obligat lex prohibitiva, consequenter ubi simul facere non possumus, ad quod faciendum lege positiva obligamur, pro impossibili habendum, ut in casu collisionis legis præceptivæ ac prohibitivæ hoc faciamus. Quamobrem cum ad impossibile non obligemur (§. 209); nulla quoque in dato casu obligatio censenda est legis præceptivæ. Satisfaciendum itaque obligationi legis prohibitivæ. Enimvero vincit ea lex alteram, cui satisfaciendum, quando fieri debet exceptio (§. 208). Lex adeo prohibitiva vincit præceptivam, si prohibitiva & præceptiva inter se colliduntur, seu quod perinde est, quando facienda exceptio.

Patet etiam hoc modo. In casu collisionis legum satisfactorius legi præceptivæ facit contra legem prohibitivam, satisfactorius autem prohibitivæ non facit contra præceptivam, sed tantummodo omittit actionem huic conformem, quod fieri non possit, ut eam committat, nisi contra legem agere velit (§. 206). Unde nemo non videt, præsertim ob necessitatem & immutabilitatem obligationis naturalis (§. 142), satisfactorius

tisfaciendum esse obligationi legis prohibitivæ, adeoque porro ut ante patet, in collisione legis præceptivæ & prohibitivæ vincere prohibitivam.

Lex præceptiva nos obligat ad perfectionem nostram statumque nostri promovendam, prohibitiva vero ad non promovendam imperfectionem (§. 152). Quodsi hæ leges inter se colliduntur, imperfectionem tuam promovebis, dum perfectionem promovere intendis. Unde quivis facile advertet, obligationem legis præceptivæ per prohibitivam tolli. In casu particulari hoc multo luculentius patebit suo tempore.

§. 211.

Si lex præceptiva vel prohibitiva atque permissiva inter se colliduntur, permissiva cedit præceptivæ ac prohibitivæ. *Quomodo exceptio*
 Etenim lex præceptiva & prohibitiva nos obligant ad aliquid faciendum, vel non faciendum (§. 163. 164); lex vero permissiva ad agendum vel non agendum non obligat, sed tantum jus dat (§. 165). Quoniam obligatio est necessitas moralis agendi vel non agendi (§. 118), jus autem nonnisi facultas est agendi & non agendi moralis (§. 156); ut obligationi præsertim naturali, quæ est legis naturalis (§. 141), necessariæ ac immutabili (§. 142), satisfacias moraliter necesse est; non vero necesse est, ut agas, quod jure alias agere potes, sed tantummodo moraliter possibile est, ut hoc agas. Enimvero quoniam lex præceptiva vel prohibitiva colliditur cum lege permissiva *per hypoth.* jure lege permissiva concesso uti non potes, nisi facias contra obligationem naturalem (§. 206). Quoniam itaque moraliter possibile cense-ri nequit, quod omitti nequit, nisi omittatur, quod fieri moraliter necesse est, vel quod non committitur, nisi committatur, quod non fieri moraliter necesse est; jus quoque lege permissiva alias concessum in casu collisionis legum erit nullum, consequenter obligationi legis præceptivæ, vel prohibitivæ satisfaciendum. Cum ea itaque lex vincat, cui satisfacien-

ciendum, cedat autem cui minime satisfieri potest (§. 208); lex præceptiva & prohibitiva vincunt permissivam, seu permissiva præceptivæ ac prohibitivæ cedit.

Sane lex naturæ non dat jus nisi ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 169). Quamobrem cum in casu emergente jus alias concessum impediret, quo minus eisdem satisfaceret; in eodem quoque ipsum non dare intelligitur, ut adeo hic casus exceptus intelligatur.

§. 212.

*Legum
prohibiti-
varum col-
lissio nulla.*

Leges prohibitivæ nunquam inter se colliduntur. Et enim leges prohibitivæ obligant ad aliquid non agendum (§. 163). Per se autem patet, fieri utique posse, ut, dum unum agere non velis, aliud simul non agas. Omni adeo legi prohibitivæ semper satisfieri minime repugnat. Quamobrem cum leges inter se non colliduntur, nisi quando in casu emergente pluribus simul satisfieri nequit (§. 206); leges quoque prohibitivæ nunquam inter se colliduntur.

Nulla igitur quæstio est, quænam lex prohibitiva alteram vincat, vel quænam alteri cedat (§. 208).

§. 213.

*Quomodo
exceptio fa-
cienda in
collissione
LL. præ-
ceptiva-
rum.*

Si Leges præceptivæ inter se colliduntur, quæ ad melius obligat, ea vincit. Etenim leges præceptivæ obligant ad aliquid agendum (§. 164). Quando vero colliduntur inter sese, impossibile est, ut iis simul satisfiat (§. 206); atque ideo exceptione opus est (§. 207). Quoniam itaque lex naturæ etiam nos obligat ad id, quod altero melius est, eidem præferendum (§. 192); satisfaciendum erit legi, quæ ad id, quod melius est, obligat. Lex ea vincit alteram, cui satisfaciendum in collisionis casu (§. 208). Quamobrem in casu collisionis legum præceptivarum ea, quæ ad melius obligat, vincit.

Lex

Lex naturæ nos obligat ad perfectionem nostram statusque nostri promovendam (§. 167). Perfectio hōminis non modo pro diversitate animæ, corporis statusque nostri externi, verum etiam pro varietate facultatum animæ ac diversitate organorum corporis eorumque, quæ ad statum externum referuntur, variat & in plures partiales resolvitur. Hæc igitur singulæ non sunt ejusdem gradus; sed altera altera major est. Non igitur dubitandum est, quin major præferenda sit minori, tanquam majus bonum bono minori, per ipsam voluntatis naturam (§. 898 *Psych. empir.*). Patebit autem suo loco, quodnam melius sit, dijudicandum quoque esse respectu subjecti agentis; neque enim semper, quod in se spectatum melius, idem quoque melius censeretur respectu agentis. Hæc ideo monemus, ne quis in applicando principio a veri tramite aberraret.

§. 214.

Si leges præceptivæ inter se colliduntur & ea, ad quæ Quid fieri utraque obligat, æque sunt bona, nec unum altero melius; lege debeat, si in naturali nobis permissum est satisfacere, cui lubet, recurrendo casu collidit ad rationes extrinsecas. Etenim si leges præceptivæ, quæ ^{casu collidit} inter se colliduntur, obligent ad ea, quæ æque bona sunt, ^{præceptivæ} obligent ad ex ipsis nulla dari potest ratio, cur uni potius satisfaciendum sit, quam alteri, sed perinde omnino est, cui earum ^{æque bona.} satisfacias. Quoniam itaque per legem naturæ definiri nequit, quænam legum alteri sit præferenda; eadem nobis permissum est, quamnam præferre velimus. Enimvero ea est natura voluntatis nostræ, ut, si ex pluribus objectis appetibilibus unum eligendum, nulla vero adsit ratio intrinseca, cur unum alteri præferatur, ratio extrinseca qualiscunque sufficiat, ad unum alteri præferendum (§. 899 *Psych. empir.*); recurrendum igitur hic est ad rationes extrinsecas.

Rationes extrinsecæ cum variæ haud raro esse possint, non semper æquipollentes deprehenduntur, ubi eas ad rectitudinem actionis retuleris. Unde qui acumine utitur, cum lex (*Wolffii Philos. Pract. Universalis*). Y natu-

naturæ nos quoque obliget ad actionum rectitudinem (§. 189) facile perspiciet, num in rationibus extrinsecis definiendis aliqua adhuc vis sit legis naturalis. In hoc autem casu actiones non sunt æque bonæ, sed ea, quæ nullum patitur rectitudinis defectum, melior utique altera, quæ a rectitudine vel tantillo deficit. Quamobrem is ad propositionem præsentem minime spectat, sed ad præcedentem potius referendus. Absit ut quis suspicetur, fingi subtilitates, quæ nulli sunt futuræ usui! Sit enim ita, quod vulgo earum nulla habeatur ratio; sit ita, quod contemnantur a nonnullis, tanquam antea non cogitata: nemo tamen negare aufit, quod laudem mereatur, qui tanta animi sollicitudine agit, ut ne in minimis censuram ex veritate judicantium incurrere velit, ac ii, quibus veritatem non in aprico positam perspicere datum est, quæ modo diximus, eisdem consentanea agnoscere debeant.

§. 215.

Quomodo exceptio facta in collisione legis decori & alterius legis præceptivæ vel prohibitivæ. Si lex decori & alia quædam lex præceptiva & prohibitiva inter se colliduntur; lex præceptiva & prohibitiva vincunt. Etenim lex naturæ decori nos obligat ad actionem decoram indecoræ præferendam, si utraque in se indifferens est (§. 203. 204); lex vero præceptiva nos obligat ad actiones intrinsece bonas committendas (§. 153. 164), prohibitiva vero ad intrinsece malas omittendas (§. 153. 163). Quoniam lex prohibitiva in casu collisionis vincit præceptivam (§. 210); multo magis patet, quod vincere debeat legem decori. *Quod erat unum.*

Enimvero nemo non ultro concedet, majorem esse obligationem ad committendam actionem intrinsece bonam, quam ad actionem, quæ in se spectata indifferens est, quatenus vero agentem decet decora (§. 194), cum & ipsa lege naturali præceptæ, adeoque intrinsece bonæ (§. 153. 164), sint decoræ (§. 197). In casu itaque collisionis legis præceptivæ atque legis decori satisfaciendum est legi præceptivæ potius, quam legi decori. Quamobrem cum lex vincat, cui

cui satisfaciendum (§. 208); in collisione legis decori & alterius legis præceptivæ lex præceptiva vincit. *Quod erat alterum.*

Nemo est, qui nesciat, decori etiam nonnisi opinione hominum talis, vulgo magis rationem haberi, quam honesti, etiam extra casum collisionis. Quamobrem iudicatu haud difficile est, quod multo magis ii, qui his moribus præditi sunt, in casu collisionis prælaturi sint decorum honesto, etiam nonnisi opinione hominum tale, sit. Neminem igitur fore existimo, qui principii hujus inutilitatem accuset. Si quis vero fuerit, qui hoc fecerit; ejus iudicium tanquam temerarium merito contemnendum. Propositum nobis est theoriam actionum humanarum atque juris omnis naturalis tradere, quantum datur, exactam, atque nihil omittendum, quod ad eam quomodocunque spectari possit.

§. 216.

*Si decorum & indecorum inter se colliduntur; inde- Quomodo
corum vincit decorum.* Si decorum & indecorum inter se ^{facienda} colliduntur, aut omittenda est aliqua actio decora, aut com- ^{exceptio in} mittenda indecora (§. 206. 207). Quoniam datur lex na- ^{collisione} turæ decori (§. 204) & ea nos obligat ad actiones decoras ^{decori &} committendas, indecoras vero omittendas (§. 203); lex de- ^{indecori.} cori nos obligans ad decoras actiones committendas præceptiva est (§. 164), quæ vero nos obligat ad actiones indecoras omittendas, prohibitiva est (§. 163), consequenter si decorum & indecorum inter se colliduntur, lex prohibitiva quædam naturalis & præceptiva inter se colliduntur. Enimvero si lex præceptiva & prohibitiva inter se colliduntur, prohibitiva vincit præceptivam (§. 210). Ergo etiam indecorum vincit decorum.

Poteramus demonstrationem, qua evicimus, in casu collisionis legem prohibitivam vincere præceptivam, integram ad propositionem præsentem transferre, nisi eam ad superiorem reducere maluissemus, ne eadem demonstratio bis sit re-

petenda. Si quis tamen id facere velit, veritatem propositionis præsentis clarius perspiciet. Neminem fore arbitror, qui propositionem præsentem perversè interpretetur, quasi velimus ut quis potius faciat quod indecorum est, quam quod decorum: neque enim hunc sensum ferunt verba, si per definitionem paulo ante traditam (§. 208) explicentur. Non tamen erit qui nobis vitio verter talia moneri, modo noverit, quam insulsa proferant, qui in nostris traducendis & convitiandis laudem quærunt. Sane non nemo nobis nuperrime imputavit, nos pro impossibili habere, ut homo unus contradicat alteri, contra quotidianam experientiam, quod pervulgatam definitionem impossibilis retinuerimus, qua dicitur id, quod contradictionem involvit. Ita nugantes viros profundi acuminis appellare non erubescit solidioris cognitionis juratus ille hostis, ad quos in causa desperata provocat nube testium contra veritatem manifestam triumphaturus.

§. 217.

Legum indecori prohibitarum collisione nulla.

Due leges prohibitive indecori inter se collidi nequeunt.
Ostenditur eodem modo, quo paulo ante evicimus, leges naturæ prohibitivas inter se collidi minime posse.

Nimirum ex ipsa notione legis prohibitive, qualiscunque tandem illa sit, sequitur, legum prohibitarum collisionem esse nullam.

§. 218.

Quomodo facienda exceptio in collisione legum decori præceptivarum.

Si due leges præceptive decori inter se colliduntur; ea vincit, quæ magis decorum præcipit. Quoniam ipsa lex naturæ nos obligat ad actiones decoras committendas (§. 203); magis quoque nos obligat ad eas, quæ sunt magis decoræ, quam ad eas, quæ minus decoræ sunt. Quamobrem cum in collisione legum præceptivarum decori utriusque satisfieri non possit (§. 206), sed aut faciendum sit, quod magis decorum est, aut quod minus decorum est; faciendum utique erit, quod magis est decorum. Vincit igitur lex, quæ magis decorum præcipit (§. 208).

Eo-

Eodem modo hic sese res habet, quo in casu collisionis duarum legum naturæ præceptivarum aliarum (§. 213).

§. 219.

Si lex positiva & naturalis, sive præceptiva, sive prohibitiva inter se colliduntur; naturalis semper vincit positivam. Si enim lex positiva & naturalis inter se colliduntur, utrique simul satisfieri nequit (§. 206), adeoque satisfaciendo naturali fieri debet, quod est contra positivam, aut satisfaciendo positivæ fieri debet, quod est contra naturalem. Enimvero lex positiva nos obligare nequit ad ea, quæ legi naturali repugnant (§. 151). Quamobrem legi positivæ satisfaciendum non est, siquidem id fieri nequit, nisi facias quod legi naturali adversum. In casu itaque collisionis legis positivæ ac naturalis satisfaciendum est naturali. Quoniam itaque lex vincit, cui satisfaciendum (§. 108); lex naturalis in casu collisionis vincit positivam.

Generaliter cum veritas propositionis præsentis fuerit evicta, non minus de lege positiva divina, quam humana intelligenda venit. Eam sane probavit ipse Christus *Luc. XIV. 2. & seqq.* cum hominem hydrope laborantem die Sabbathi sanaret. Etenim lex divina positiva prohibebat, ne opus ullum facerent die Sabbathi, & lex naturæ præceptiva urget opem ægroto ferendam, veluti ut sanitati restituatur. Ægroto opem ferre non licebat, nisi actione edita die Sabbathi, quæ ad cultum divinum minime spectabat, adeoque satisfaciendo legi naturali faciendum erat, quod erat contra legem positivam divinam. Collidebantur itaque inter se lex naturalis & lex positiva divina. Christus judicavit satisfieri debere legi naturali, consequenter ipso iudice lex naturalis positivam divinam vincit. Nimirum etsi lex positiva divina non per se repugnet legi naturali, quemadmodum in humanis accidere potest, adeoque non colliduntur inter se lex divina positiva & naturalis in casu omni, fieri tamen potest, ut inter se collidantur in casu quodam emergente, atque hic casus exceptus intelligitur. No-

tandum vero principia de collisione legum ac inde oriunda exceptione esse fecundissima non solum in praxi, verum etiam in theoria, cum iisdem usuri simus in demonstranda juris naturalis theoria. Dabimus suo loco exempla etiam in Jure Romano, ut eorundem in civili quoque jure pateat utilitas. Præter ea autem, quæ hætenus demonstravimus, dantur adhuc alia; sed quæ ex hætenus traditis nondum demonstrari possint suo loco demonstranda. Ceterum tenendum est, quoties legem naturalem prohibitivam vel præceptivam simpliciter dicimus, nos semper intelligere eam, quæ actionem intrinsece malam prohibet, vel intrinsece bonam præcipit, ne quis laxiorem interpretationem adhibeat, quam ferunt demonstrationes propositionum.

§. 220.

Indigentia hominum. *Nemo hominum solus se statumque suum perficere potest; sed unusquisque aliorum indiget auxilio, nec nisi conjunctis viribus perfectio ista obtineri potest.* Patet hoc a posteriori, modo ad ea, quæ experientia suggerit, animum advertere velis & in rebus facti ad experientiam provocare sufficit (§. 665 Log.). Quodsi tamen attentionem tuam ad ea excitari volueris; cogites velim exemplum hominis inter bruta educati, quale refert *Connor*, Medicus Anglus, in Evangelio Medici art. 15. p. m. 133. 134 de puero 10 annorum circiter nato & inter gregem urforum in nemoribus ad Lithuaniam & Russiam confinia sitis capto, inter eos dubio procul etiam educato. Erat is pilis hirsutus, neque rationis, neque loquelæ, neque vocis humanæ usu gaudebat, pedibus & manibus instar quadrupedis incedebat, nihil cum homine commune habens præter externam nudi corporis figuram, donec post longum tempus cicuratus pedibus stare edoctus, levatis contra murum manibus, & dapibus humanis paulatim assuefactus verba quædam rauca & inhumana voce proferre cepit; interrogatus autem de Sylvestris vitæ cursu non magis recordabatur, quam nos meminimus eorum,

rum, quæ acta sunt, quando in incunabilis vagivimus. Patet adeo hominem extra consortium aliorum hominum a prima infantia educatum & aliorum ope ac auxilio destitutum brutorum vivere vitam, nec differre a brutis nisi externa corporis forma, qua etiam brutum unum differt ab altero alterius speciei, nec quicquam ipsi prodesse animam rationalem, nec dispositiones naturales, quæ corpori insunt, quicquam eundem juvare. Unde porro liquet, nihil eum acquirere ejus perfectionis, cujus homo qua animam, qua corpus, qua statum externum capax est. Ecquis ergo dubitet, quod nemo hominum solus aliorum ope ac auxilio prorsus destitutus se statumque suum perficere possit, consequenter eam, quæ in ipsum statumque ejusdem cadit, & qua bruta omnia antecellit, perfectionem a nullo hominum obtineri posse, nisi conjunctis viribus eandem acquirere studeant?

Nemo sibi persuadeat, argumentum a singulari ad universale peri. Quodsi enim quæsieris, quænam fuerit ratio, cur puer iste inter urfos educatus & inter ipsos degens usu facultatum animæ superiorum ac loquelæ caruerit, nec eum fecerit membrorum corporis externorum usum, quem faciunt homines omnes; ratio non quærenda est in ipso, quasi anima atque corpus ejus ab anima & corpore aliorum hominum diversa fuissent, sed utique in hoc solo, quod aliorum hominum consortio, ope ac auxilio prorsus fuerit destitutus. Secus enim fieri mimine potuisset, ut inter homines vitam degens ea consecutus fuisset, quæ in infantia ac pueritia statim consequuntur homines alii aliorum consortio, ope ac auxilio utentes. Quamobrem cum posita ratione sufficiente ponatur etiam id, quod per eam potius est, quam non est (§. 118 *Ontol.*); necesse omnino est, ut homo quilibet inter bruta educatus, quamdiu inter ea vitam degit, a brutis non differat nisi sola corporis externa figura, nullo prorsus existente facultatum animæ superiorum usu, ac deficiente usu membrorum corporis externorum, quem homines facere videmus.

§. 221.

§. 221.

*Obligatio
communis
hominum
ad mutua
auxilia.*

Homines per ipsam essentiam atque naturam suam obligantur ad perfectionem suam statusque sui conjunctis viribus promovendam. Etenim unusquisque homo per ipsam essentiam atque naturam suam obligatur ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem suam statusque sui tendunt (§. 128), seu quod perinde est, ad perfectionem suam statusque sui promovendam. Enimvero nemo hominum solus se statumque suum perficere potest, sed unusquisque aliorum indiget auxilio, nec nisi conjunctis viribus perfectio ista obtineri potest (§. 220). Quamobrem necesse est, homines obligari ad perfectionem suam statusque sui conjunctis viribus promovendam. Et quia ea est hominis essentia & natura, ut perfectio, quæ in ipsum statumque ejus tendit, obtineri nequeat nisi conjunctis viribus (*not. §. cit.*); evidens est, quod per ipsam essentiam atque naturam suam obligentur homines ad perfectionem suam statusque sui conjunctis viribus promovendam.

Nimirum nisi admittere velis unumquemque alteri in promovenda perfectione ipsius statusque ejusdem opem, qua indiget (§. 220), ferre debere, nullus erit ad perfectionem propriam promovendam obligationis effectus. Ecquis ergo, cum obligatio sit necessitas moralis agendi (§. 118), affirmaverit, moraliter necesse esse, ut unusquisque perfectionem suam statusque sui promoveat, non vero æque necesse esse, ut promoveat perfectionem alterius statusque alieni, sed unumquemque sui tantummodo rationem habere debere, non vero alterius? Id enim perinde erit, ac si quis contradictoria asserere veller. Nostra nimirum perfectio cum perfectione aliorum adeo arcto nexu cohæret, ut neutra ab altera separari possit. Obligatio igitur ad perfectionem propriam & obligatio ad alienam promovendam pari passu ambulant, immo, si quod verum fatendum, non sunt nisi una eademque obligatio. Quare si illam demonstraveris, eo ipso hæc quoque demonstrata fuit.

§. 222.

§. 222.

Unusquisque hominum ad perfectionem alterius statusque ipsius conferre obligatur per ipsam essentiam atque naturam suam, quantum conferre valet. Etenim homines erga alios in universum omnes per ipsam essentiam atque naturam suam conjunctis viribus perfectionem suam statusque sui promovere obligantur (§. 221). Quamobrem cum nemo obligetur ad id, quod impossibile (§. 209); unusquisque hominum ad perfectionem alterius statusque ipsius conferre obligatur per ipsam essentiam atque naturam suam, quantum conferre valet.

Non spectanda hic est æqualitas, ut, quantum unus confert ad perfectionem alterius statusque ejusdem, tantundem quoque ad ipsius perfectionem statusque ejusdem conferat alter: id enim impossibile. Neque enim omnium æquales sunt ad hoc præstandum vires. Qui adeo multum præstare valet, is etiam ad multum præstandum obligatur: qui vero parum potest, ad parum quoque præstandum obligatur. Satisfacit unusquisque obligationi suæ naturali, si facit quantum potest.

§. 223.

Studium promovendi aliorum perfectionem pro virili Lex naturalis est lege naturali præceptum. Quilibet enim ad perfectionem alterius statusque ipsius tantundem conferre obligatur per ipsam naturam atque essentiam suam, quantum conferre valet (§. 222). Quamobrem cum naturalis sit obligatio, quæ cum ipsa hominis essentia atque natura ponitur (§. 129); obligatio ad studium aliorum perfectionem pro virili promovendi naturalis est. Et quia obligatio naturalis a lege naturæ venit (§. 144), lex vero præceptiva est, quæ ad aliquid agendum nos obligat (§. 164); studium promovendi aliorum perfectionem pro virili est legis naturalis præceptivæ, seu ea lege præceptum.

(Wolffii Philos. Pract. Universalis).

Z

Disci-

Discimus hinc ea, quæ debemus naturaliter aliis, ex eodem principio sequi, ex quo deducuntur ea, quæ nobismetipsis debemus. Natura enim unumquemque hominem ita commendavit sibi, ut hac commendatione eidem simul commendaverit quemvis hominem alium. Atque hæc probe attendenda veniunt, ut de eo, quod aliis debemus, rectius sentiamus.

§. 224.

*Officium
quid dica-
tur.*

Officium dicitur actio juxta legem determinata, quatenus ad eam ita determinandam obligamur.

Nimirum in appellatione officii potissimum habetur ratio obligationis, etsi fieri non possit, quin etiam ratio habeatur convenientiæ actionis cum lege, utpote ab obligatione inseparabilis.

§. 225.

*Officium
naturale
quid sit.*

Hinc *Officium naturale* vocatur actio, juxta legem naturalem præceptivam & prohibitivam determinata. Brevitatis tamen gratia officium simpliciter dicemus, ubi patet non de alia lege, quam naturali sermonem esse.

Nimirum intelligimus hic actiones non minus privativas, quam positivas; seu facta tam omissionis, quam commissio- nis (§. 24).

§. 226.

*Officiorum
divisio.*

Officium erga seipsum nuncupatur, quod homo sibi-
metipso debet: *Officium vero erga alios*, quod debetur
aliis: *Officium denique erga Deum*, quod debemus Deo.

Dari officia erga seipsum & erga alios ex anterioribus li-
quet (§. 167. 168. 222. 223). Dari vero officia erga Deum non
modo ex iis intelligitur, quæ in Theologia naturali fuere de-
monstrata (§. 918. 919 *Part. I. Theol. nat.*); verum etiam in se-
quentibus ostendetur. Immo constabit adeo arctum esse ne-
xum inter officia erga Deum, & officia erga seipsum atque
alios, ut horum nullum rectum dici queat, si ab illo separetur.

§. 227.

§. 227.

Officium positivum est, quod in committendo consistit: *privativum* vero, quod consistit in omittendo. Nimirum illud actio est, ad quam committendam; hoc vero actio, ad quam omittendam obligamur, ut adeo *positiva lege præceptiva* (§. 164), *privativa vero lege prohibitive continentur* (§. 163). *Officii in-positivum & privativum distinctiva visio.*

Valent hæc de officiis omnibus, tam naturalibus, quam ceteris, quæ pro diversitate legum positivarum diversa sortiuntur nomina. Quomodo vero officiis ceteris insit aliquid naturale suo constabit loco: quemadmodum etiam suo loco palam erit, quo sensu subinde officium opponatur debito.

§. 228.

Actio legi permissivæ conveniens officium non est. Et enim lex permissiva dat tantummodo jus agendi & non agendi, non vero obligat ad agendum vel non agendum (§. 165). Quoniam itaque officium non dicitur nisi actio legi conveniens, quatenus ad eam sic, non aliter determinandam obligamur (§. 224); actio legi permissivæ conveniens officium non est. *Cur actio-nes legi permissivæ convenientes non sint officia.*

Convenit hoc communi loquendi usui. Quando enim facimus, vel non facimus, quod lege præceptiva præcipitur, vel prohibitive prohibetur; officii nostri esse dicimus, ut hoc faciamus, vel non faciamus: Quando vero agimus, quod lege permissiva nobis permissum, vel aliquid non agimus, quod quo minus agamus nobis permissum est; non dicimus, esse officii nostri, ut hoc faciamus vel non faciamus; sed tantummodo jus nobis esse, ut hoc faciamus vel non faciamus.

§. 229.

Si officium erga seipsum & officium erga alios inter se colliduntur; officium erga seipsum vincit. Etenim cum officium erga seipsum sit actio, ad quam committendam vel colliduntur; officium erga alios inter se colliduntur; officium erga seipsum vincit. Etenim cum officium erga seipsum sit actio, ad quam committendam vel colliduntur; officium erga alios inter se colliduntur; officium erga seipsum vincit. *Quomodo fieri debeat exceptio in collisione*

*officiorum
erga se &
alios.*

omittendam homo obligatur respectu sui ipsius (§.224. 226), consequenter quæ per se tendit ad ipsius statusque ejusdem perfectionem, minime vero ad imperfectionem (§.152); officium ex adverso erga alios actio, ad quam committendam vel omittendam homo obligatur respectu alterius (§.224. 226), consequenter quæ tendit ad perfectionem alterius atque status ejusdem (§.223); ubi officium erga seipsum & officium erga alios colliduntur inter se, alterius perfectionem promovere non licet, nisi cum neglectu propriæ aut cum imperfectione propria (§.206). Enimvero non obligamur ad perfectionem alterius statusque ipsius conferre, nisi quantum conferre valemus (§.222). Quamobrem satisfaciendum potius est officio erga seipsum, seu, quod perinde est, legi idem præcipienti, quam officio erga alios, seu legi idem urgenti. Vincit lex ista, cui in casu collisionis satisfaciendum (§.208). Officium itaque erga seipsum in collisione cum officio erga alios vincit.

Principium hoc magni momenti est non modo in theoria, verum etiam in praxi. Videtur cum eodem convenire, quod vulgo dicitur, charitatem ordinatam incipere a seipso: revera tamen latius patet, ac clarius enunciat, quod enunciare debet. Quod nihil contineat rationi adversum, sed eidem potius conforme sit, etiam hoc modo intelligitur. Unusquisque homo ad perfectionem alterius statusque ipsius tantundem conferre tenetur, quantum conferre valet (§.222). Quamobrem etsi ego succurrere nequeam alieno auxilio indigenti, ne mihi metipsi defim; non tamen ideo deficit alter, qui opem ferre valet. Nulla igitur necessitas urget, ut ego eandem ferendo in meipsum fiam injurius. Ceterum propositioni huic convenienter explicari debet istud pervulgatum: *Quilibet sibi proximus, ne in abusum trahatur.*

§. 230.

*Quomodo
facienda,
cit,* *Si duo officia erga alios inter se colliduntur; illud vincit, ad quod major est obligatio.* Etenim cum obligatio sit
ne-

necessitas moralis agendi vel non agendi (§. 118); ad quod ^{exceptio in} major est obligatio, id ut fiat magis necesse est. Quamob- ^{collisione} rem si duo officia erga alios inter se colliduntur, illi utique ^{duorum of-} satisfaciendum, ad quod major obligatio est, consequenter ^{fictiorum er-} in casu collisionis vincit officium erga alios, ad quod major ^{ga alios.} obligatio est.

Principium hoc fecundissimum est per omnem theoriam juris naturalis. Ex speciali autem tractatione constabit, ad quid nam major sit obligatio.

§. 231.

Unusquisque hominum per ipsam essentiam atque na- Ad qua nos
turam suam obligatur ea omittere, quæ tendunt ad imperfe- facienda al-
ctionem alterius ejusque status. Unusquisque hominum teri oblige-
per ipsam essentiam atque naturam suam obligatur ad per- ^{mur.}
fectionem alterius statusque ipsius pro virili promovendam
(§. 222), consequenter ipsi permissum esse nequit ut faciat
ea, quæ ad imperfectionem ejus statusque ipsius tendunt
(§. 28 *Ontol.*). Necesse igitur est per ipsam essentiam atque
naturam suam, ut omittamus, quæ ad imperfectionem alte-
rius atque status ipsius tendunt. Quamobrem cum hæc
necessitas sit obligatio (§. 118); unusquisque hominum per
ipsam essentiam atque naturam suam obligatur ea omittere,
quæ tendunt ad imperfectionem alterius ac status ipsius.

Si admittis te facere posse, quæ tendunt ad alterius imper-
fectionem, necesse non est ut facias, quæ ad perfectionem
ejusdem tendunt, consequenter ad alterius perfectionem pro-
movendam non obligaris.

§. 232.

Nemo hominum obligatur naturaliter ad perfectionem Obligatio
alterius statusque ipsius ea conferre, quæ ipsemet facere potest. erga alios
Etenim unusquisque ipsemet naturaliter obligatur ad facien- quando
dum ea, quæ ad perfectionem suam statusque sui perfectio- nulla.

nem tendunt (§. 152). Quamobrem cum obligatio sit necessitas moralis agendi (§. 118), & obligatio naturalis necessaria sit & immutabilis (§. 142); necesse est ut unusquisque ipsemet faciat, quæ ad perfectionem suam statusque sui promovendam requiruntur, siquidem ab eo fieri possunt. Nemo igitur hominum obligatur naturaliter ad perfectionem alterius statusque ipsius ea conferre, quæ ipsemet facere potest.

Ostenditur etiam hoc modo. Homines obligantur ad perfectionem suam statusque sui perfectionem conjunctis viribus promovendam (§. 221). Necesse igitur est, ut unusquisque faciat, quantum potest. Quamobrem si quis ipsemet ea facere potest, quæ ad perfectionem sui statusque sui requiruntur; necesse non est, ut hoc faciant alii. Quoniam itaque necessitas agendi moralis obligatio est (§. 118); patet neminem naturaliter obligari, ut ad perfectionem alterius atque status ejusdem perfectionem ea conferat, quæ ipsemet facere potest.

Quodsi unusquisque hominum sibimetipsi sufficeret, nec ea esset ejus natura, ut aliena ope indigeret (§. 220), nemo quoque hominum obligaretur ad ferendam opem alteri, qua opus minime haberet, cum frustranea foret hæc obligatio. Enimvero quia nemo hominum sibimetipsi sufficit, sed aliena ope indiget; ideo unusquisque obligatur ad ferendum alteri opem, quantum valet (§. 222). Nulla igitur naturalis est obligatio, ubi quis sibimetipsi sufficit.

§. 233.

Jus naturale quando ad actiones alterius nullum.

Nemo hominum naturaliter habet jus petendi ab altero, ut ea ad perfectionem suam statusque sui perfectionem conferat, quæ ipsemet facere potest. Etenim nemo hominum obligatur naturaliter ad perfectionem alterius statusque ipsius ea conferre, quæ ipsemet facere potest (§. 232). Quamobrem cum lex naturæ non det jus nisi ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 159), nullum quoque jus
in

in actionem alterius nobis dare potest, ubi nulla est erga nos alterius obligatio, consequenter nemo hominum naturaliter habet jus petendi ab altero, ut ea ad perfectionem suam statusque sui perfectionem conferat, quæ ipsemet facere potest.

Ostenditur etiam per indirectum hoc modo. Ponamus homini competere jus naturale petendi ab altero, ut ea ad perfectionem suam statusque sui perfectionem conferat, quæ ipsemet facere potest. Quoniam alter ad hoc obligatus non est (§. 232), nec moraliter necesse est ut hoc faciat (§. 118). Juris adeo effectus nullus est, adeoque absque ulla ratione admittitur. Quod cum sit absurdum (§. 70 *Ontol.*), nemini quoque hominum competere potest jus petendi ab altero, ut ea conferat ad perfectionem suam statusque sui perfectionem, quæ ipsemet facere potest.

Quodsi igitur in iis, in quibus alienam opem imploramus, nobismetipsis sufficimus, & alter eandem nobis ferre recusat; cum nullo jure opem alterius requiramus, nullam conquerendi causam habemus. Necessarium itaque erat propositionis præsentis veritatem evinci, ne absque ullo jure conqueramur de aliis: id quod legi naturæ adversum esse suo constabit loco.

§. 234.

Homo habet jus petendi ab aliis, ut ea conferant ad perfectionem suam statusque sui perfectionem, quæ ipsemet facere nequit; nullum tamen habet jus alterum ad id cogendi. Quale jus homini naturaliter competat in actiones alterius.
Etenim homo unusquisque ad perfectionem alterius statusque ipsius perfectionem conferre obligatur, quantum conferre valet (§. 222), si scilicet alter ipse ea facere nequit (§. 232). Quoniam lex naturæ dat jus ad ea sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 159); necesse etiam est ut, quando ipsimet obligationi nostræ ad perfectionem nostram statusque nostri promovendam satisfacere non possimus

mus absque aliorum ope, det nobis jus petendi ab aliis, ut ea conferant ad perfectionem nostram statusque nostri, quæ facere non possumus. *Quod erat unum.*

Enimvero quoniam nemo ad alteri opem ferendam obligatur, nisi qui eandem ferre valet, nec ultra id obligatur, quod possibile (§. 222), & in casu collisionis officiorum erga seipsum & erga alios officium erga seipsum vincit (§. 229), in casu autem collisionis officiorum erga alios illud vincit, ad quod major est obligatio (§. 230); fieri nequit, ut nobis certo constet, an aliis obligetur ad opem ferendam is, a quo eandem petimus. Cumque præterea obligatio ista naturalis ad aliorum perfectionem promovendam generalis sit (§. 222), ad nullum individuum in specie vi legis naturalis restricta; lex quoque naturæ nemini dat jus cogendi alterum, ut ea ad perfectionem nostram statusque sui conferat, quæ ipsemet a se expectare nequit. *Quod erat alterum.*

Non est quod excipias, obligationem nobis succurrendi, quando alieno auxilio opus habemus, esse nullam, nisi alter cogi possit a me, qui ejus indigeo auxilio, ut faciat ad quod obligatur. Sufficit enim quod eidem respondeat jus petendi, ut de auxilio denegato jure conqueri valeamus, & qui isti juri locum concedere non vult, famam lædat, cujus unusquisque rationem habere quam maxime debet. Etsi itaque durum videatur ab aliis destitui, ubi obligationi naturali erga alios satisfacere nolunt; non tamen minus, immo magis durum foret jus cogendi alterum concedere ei, qui alieno auxilio indiget, propter metuendum facilem abusum & hinc oriunda mala longe majora, quam ex auxilio contra obligationem naturalem denegato proficiuntur. Ubi de libertate naturali, quæ per essentiam & naturam suam omnibus hominibus competit, egerimus; manifesto constabit, jus cogendi alterum ad officium naturale eidem repugnare, cum tamen jus libertatis in ipsa hominum essentia atque natura rationem habeat sufficientem. Sufficit in præsentem, quod obligatio naturalis ad aliorum perfectionem

tionem promovendam istiusmodi admittat restrictiones, ut eidem jus cogendi respondere minime possit in altero.

§. 235.

Jus perfectum dicitur, quod conjunctum est cum *Jus perfe-*
jure cogendi alterum, si obligationi suæ satisfacere nolue-*ctum quod-*
rit. Sæpissime *Jus* simpliciter dicitur, præsertim ubi appa-*nam dica-*
ret nonnisi de jure perfecto sermonem esse. *tur.*

E. gr. Locatori est jus perfectum exigendi a conductore mercedem, quam solvere ex contractu tenetur. Etenim si conductor mercedem ex contractu debitam solvere recusat, ut hoc faciat a locatore cogi potest. Undenam jus perfectum nascatur, suo docebimus loco: quod ubi factum fuerit, clarius intelligetur, quomodo jus naturæ imperfectum ipsa vi obligationis naturalis transeat in perfectum. Et de hoc potissimum jure solliciti sumus, ubi de Jure naturæ & Gentium agitur, item in Jure civili.

§. 236.

Perfekte mihi obligaris, si, ubi obligationi satisfacere nolueris, mihi competit jus te cogendi, seu vi adigen-*Obligatio*
di, ut hoc facias. Unde patet: *Te mihi perfecte obligari* *perfecta*
ad id, in quod mihi jus perfectum competit, quippe quod *quanam*
jus cogendi, ut obligationi satisfacias, involvit. *dicatur.* *Quæ per-*
fecta dicitur *Obligatio* in relatione ad jus perfectum, quod est alteri, *Obligatio* etiam simpliciter appellari solet, quando ex circumstantiis intelligitur, quod nonnisi de ea fermo esse possit, et quia de ea potissimum loquimur, quando de jure eo verba facimus, quod unus alteri debet in singulari.

Exemplum, quod ad definitionem anteriorem dedimus, etiam huc pertinet. Obligatio conductoris ad solvendam mercedem locatori in contractu locationis conductionis ædium perfecta est, quia, si mercedem debitam solvere derectat conductor, a locatore vi adigi potest ad solutionem. Quomodo istiusmodi obligationes contrahantur inter homines, demonstrabitur in tractatione speciali.

(*Wolffii Philos. Pract. Universalis*).

A a

§. 237.

§. 237.

*Jus imper-
fectum
quid sit.*

Jus imperfectum dicitur, cum quo jus cogendi non conjunctum, ubi alter obligationi, quæ eidem respondet, satisfacere non vult. Dicitur a *Grotio* lib. I. de J. B. & P. c. I. §. 7. *Aptitudo*; ab Aristotele *ἀξία*, sive *Meritum*. Nimirum is, cui jus imperfectum est, mereri ac dignus esse dicitur, ut alter, qui ad tale quid obligatus est, ipsi hoc præstet.

E. gr. Qui opibus pollent, obligantur egenis dare eleemosynam. Quodsi igitur nobis constet, quod quis sit maxime egenus; dignum judicamus, cui eleemosyna detur, & eandem mereri dicitur, etiam in vernacula nostra, *er verdient ein Almosen*. Hanc qualitatem moralem, qua quis dignus judicatur, vel ut *Grotius* loquitur aptus efficitur, ut ab altero ipsi quid præstetur, qui ad idem præstandum merenti vel digno obligatus est, jus imperfectum nonnulli appellare solent. Unde egeno jus imperfectum esse dicitur ad hoc, ut Titius, a quo petit, ipsi det eleemosynam, cum denegantem vi adigere nequeat, ut hoc faciat. Quodsi subtilius in notionem juris imperfecti inquirere volueris; dicendum erit, meritum & aptitudinem non ipsum esse jus imperfectum, sed potius rationem hujus juris: quod ut facilius intelligatur, dicamus in exemplo modo in medium allato, quod in abstracto prolarum obscuritate non careret. Unusquisque homo obligatur ad dandam eleemosynam egeno, quemadmodum suo demonstrabitur loco. Quodsi quis fuerit egenus eo sensu, quem legi naturæ convenientem probaturi sumus; eadem lege dignus declaratur, cui detur eleemosyna, & ob hanc dignitatem, quam *Grotius* vocat, alii Latinius meritum appellare malunt, ipsi confertur jus petendi eleemosynam. Jus hoc petendi non minus verum est jus, quam quodcunque aliud, cum in ipsum quadret definitio juris in genere dati (§. 156), & quatenus in se spectatur, perfectum quoque jus est, quoniam obligantur alii ad hoc idem egeno non auferendum, ita ut naturaliter vi etiam adigi possint ad id non auferendum: ex quo fonte haud pauca fluunt, tum quæ juris naturalis sunt, tum quæ legibus civilibus vel definiuntur.

finiuntur, vel definiiri possunt. Enimvero si jus illud petendi eleemosynam spectatur in singulari, veluti si Lazarus a Cræso petit, tum ex iis, quæ paulo ante tradidimus (§. 234), intelligitur, tum suo loco clarius docebitur, Lazaro adversus Cræsum jus cogendi, ut det eleemosynam, comperere non posse. Argue eatenus jus ad eleemosynam imperfectum jus est. Ubi explicatum fuerit, quid sit suum, & quale sit hoc jus, sine quo suum non intelligitur; juris perfecti & imperfecti differentia multo adhuc manifestior evadet. Multa in doctrina juris occurrunt, quæ non sine acumine distinguuntur, neque distinguuntur inutiliter, acumine tamen destitutis scrupolosius distingui videntur, inaniam subtilitatum titulo oneranda.

§. 238.

Imperfecte mihi obligaris, quando, ubi obligationi *Imperfecta* satisfacere nolueris, nullum mihi est jus te cogendi, ut fa-^{obligatio}cias. Unde patet, *Te imperfecte mihi obligari ad id, ad* ^{quam} *quod mihi jus non nisi imperfectum est.* ^{dicatur.}

Ita Cræsus imperfecte obligatur Lazaro qua Lazaro ad dandum eleemosynam: etenim si dare recusat, vi ipsum ad dandum adigere nequit.

§. 239.

Injustum dicitur, quicquid fit contra jus perfectum *Injustum* alterius: *Iniquum* vero, quicquid fit contra jus imperfe-^{& iniquum}ctum alterius. *Fit autem contra jus alterius id, quo idem* ^{quid fit.} *vel tollitur, vel diminuitur, vel usus ejus quomodocunque impeditur.* Quoniam in civitate jura perfecta definiuntur lege civili; *injustum* vulgo appellari solet, quod legi civili contrariatur, adeoque *iniquum* vocatur, quicquid soli legi naturali repugnat.

Jus perfectum habet locator ex contractu locationis conductionis ad mercedem ex eodem debitam. Quod si ergo conductor mercedem integram solvere recusat & sub vario prætextu locatorem defraudat, injustum id esse dicitur. Enimvero egenus ad eleemosynam jus imperfectum habet. Quod si ergo

Aa 2

qui opibus abundat, eam ipsi deneger; hoc ipsum iniquum existimari debet. Similiter lex civilis tacite permittit læsionem infra dimidium, at prohibet læsionem ultra dimidium; lege autem naturali omnis læsio prohibita. Quamobrem vulgo injuste agere dicitur, qui alterum ultra dimidium lædit; inique autem, qui lædit infra dimidium. Significatus, qui respicit legem civilem, communior est: in jure tamen naturali retinendæ sunt definitiones, quas citra eundem dedimus. Patebit autem abunde in progressu, hæc definitiones sufficere ubi vis, ubi quid injustum esse demonstrari debet, ut adeo opus non sit respondere ad objectiones, quas nonnulli ad censendum proni deproperare poterant. Immo sufficere potest, quod in hoc significato terminis istis sumus usuri, quem iisdem hic tribuimus libertate in definiendo concessa usi.

§. 240.

*Justum &
æquum
quod fit.*

Justum ex adverso est, quod convenit juri perfecto alterius, seu quod fit juxta jus perfectum alterius: *Æquum* vero, quod convenit juri imperfecto alterius, seu quod fit secundum jus imperfectum alterius. Fit autem secundum jus alterius, quando nihil contra idem committitur, nec quicquam omittitur, quod stante eodem fieri debet. Quoniam in civitate jura perfecta lege civili definiuntur, *justum* vulgo appellatur, quod legi civili convenit, *æquum* vero, quod convenit soli legi naturali.

E. gr. *Justum* est, ut merces ex contractu locationis conductionis ædium debita solvatur conductori; *æquum* vero, ut, qui opibus abundat, egeno det eleemosynam. Quæ modo de injusto & iniquo annotavimus, ea quoque de justo & æquo tenenda sunt. Ceterum non moramur æquivocationes vocabulorum, quas inconstantia loquendi introduxit, præsertim cum definitiones accuratas hæcenus dare neglexerint, qui theoriam juris tam naturalis, quam civilis tradidere.

§. 241.

*Justum &
injustum,*

Quoniam injustum & iniquum est contra jus alterius, *justum* vero & *æquum* fit secundum jus alterius (§. 239, 240);
Ju-

Justum & injustum, æquum & iniquum non spectatur nisi in æquum & iniquum in actionibus, que respiciunt alios.

Hinc justos ac æquos nos præbemus aliis & injusti ac iniqui sumus in alios. Nemo autem dicitur injustus vel iniquus erga seipsum, nisi nosmetipsos consideremus tanquam diversos a nobismetipsis; id quod haud raro accidit, dum facultates animæ superiores instar personæ distinctæ a nobis imaginamur, fictione non inutili & communiter recepta, in multis loquendi formulis tacite supposita. Ceterum hinc apparet, quandonam actio bona dicatur justa, vel æqua; quandonam vero mala vocetur injusta, vel iniqua, nimirum sic denominatur a respectu, quem habet ad jus alterius, si enim eandem referas ad obligationem, seu legem, cujus veluti anima est obligatio, dicitur debita, vel illicita (§. 170). Unde liquet non satis accurate definiri justum per id, quod legibus convenit; injustum vero per id, quod iisdem repugnat. Ad-denda hæc sunt iis, quæ de diversa denominatione unius ejusdemque actionis pro diverso respectu supra monuimus (not. §. 197. 198).

§. 242.

Injustus agit contra obligationem perfectam, qua tenetur alteri; iniquus in alterum contra obligationem imperfectam, qua eidem tenetur. Qui enim injuste agit, contra jus perfectum alterius agit (§. 239). Enimvero si alteri jus perfectum est, eidem jus est te cogendi, si obligationi, qua ipsi teneris, satisfacere nolueris (§. 235), adeoque tu ipsi perfecte obligaris (§. 236). Injuste igitur qui agit, contra obligationem perfectam agit, qua alteri tenetur. *Quod erat unum.*

Similiter qui inique agit, contra jus imperfectum alterius agit (§. 239). Enimvero si alteri jus imperfectum est, eidem non est jus te cogendi, ubi obligationi, qua ipsi teneris, satisfacere nolueris (§. 237), adeoque tu, ipsi imperfecte obligaris (§. 238). Inique igitur qui agit, contra ob-

A a 2

liga-

ligationem imperfectam agit, qua alteri tenetur. *Quod erat alterum.*

Hinc etiam *injustum* definiri potest, quod obligationi perfectæ repugnat; *iniquum* vero, quod repugnat obligationi imperfectæ. Etenim cum jus perfectum alterius supponat in te obligationem perfectam, imperfectum vero obligationem imperfectam: perinde, sive dicas aliquid repugnare alteri juri perfecto aut imperfecto; sive affirmes, id repugnare obligationi tuæ perfectæ aut imperfectæ. Quoniam tamen *injustum* & *iniquum* dicitur respectu alterius (§. 239); convenientius videtur, ut in definiendo potius ad jus alterius, quam ad obligationem tuam referatur, præsertim cum subinde manifestius sit jus alterius, quam tua obligatio, ex illo supposito demum deducenda: cujus rei exemplum habemus in dominio.

§. 243.

Cuinam obligationi conveniat justum & æquum. *Juste agit, qui agit secundum obligationem perfectam, qua alteri tenetur; æque autem agit, qui agit secundum obligationem imperfectam, qua alteri tenetur.* Etenim qui juste agit, convenienter juri perfecto alterius agit (§. 240). Quod si vero alteri fuerit jus perfectum, eidem jus est te cogendi, siquidem obligationi tuæ satisfacere nolueris (§. 235), adeoque tu ipsi perfecte obligaris (§. 236). Juste igitur qui agit, secundum obligationem perfectam agit. *Quod erat unum.*

Similiter qui æque agit, juri imperfecto alterius convenienter agit (§. 240). Sed si alteri fuerit jus imperfectum, eidem non est jus te cogendi, siquidem obligationi tuæ satisfacere nolueris (§. 237), consequenter ipsi non nisi imperfecte obligaris (§. 238). Quamobrem qui æque agit, secundum obligationem imperfectam, qua alteri tenetur, agit. *Quod erat alterum.*

Hinc etiam *justum* definiri potest, quod conveniat obligationi perfectæ, qua teneris alteri; *æquum* vero, quod convenit imperfectæ. Valent hic mutatis mutandis, quæ ad propositionem præcedentem annotavimus.

§. 244.

§. 244.

Quod legi conforme est, dicitur *moraliter bonum*: *Moraliter* quod eidem difforme, *moraliter malum*. Nimirum eate-^{bonum} *bonum* & nus quid moraliter bonum censetur, quatenus convenit legi ^{malum} *malum* præceptivæ; eatenus vero moraliter malum habetur, qua-^{quid dica-} *malum* tenus lege prohibetur. ^{tur.}

Vidimus in superioribus, eorum, quæ lege naturali præcipiuntur, bonitatem esse intrinsicam, nec demum bona fieri, quod præcipiantur, quin potius præcipi, quia bona; & ex adverso eorum, quæ lege naturali prohibentur, malitiam esse intrinsicam, nec demum mala fieri, quod prohibeantur, quin potius prohiberi, quia mala. Quoniam tamen a veritate non abhorret, quod legi naturali conforme est esse moraliter bonum, & quod eidem difforme, moraliter malum; nil obstat, quo minus receptum vocabulorum significatum retineamus, modo caveamus, ne rationem denominandi erroneam amplectamur in præjudicium veritatis, quam supra profundius scrutati sumus.

§. 245.

Lex natura subsistit etiam in hypothese impossibili athei; Lex natura hoc est, ex eo, quod atheus ponit non dari Deum, minime ra ab atheo sequitur, non dari legem naturæ. Etenim lex naturæ poni-^{admitten-} tur posita hominis rerumque natura atque essentia (§. 136) ^{da.} & ejus obligatio rationem sufficientem in ipsa hominis rerumque essentia atque natura habet (§. 143). Quamobrem etsi atheus neget dari Deum (§. 411 Part. II. Theol. nat.); non tamen ideo negare potest, hanc esse hominis rerumque essentiam, quam independentem a cognitione Dei cognoscimus. Admittere igitur tenetur legem naturæ, stante hypothese impia, consequenter Lex naturæ subsistit etiam in hypothese impossibili athei.

Nimirum non valet consequentiâ, si atheus ita argumetur: Non datur Deus. Ergo non datur lex naturæ, seu nulla datur obligatio ad actiones alias commitendas, alias vero omit-

omittendas, nisi quæ a lege humana venit. Argumentatio ista æquivaleret huic alteri: Non datur Deus. Ergo nulla datur veritas. Sane quemadmodum atheus, non obstante impia hypothesi, admittere tenetur differentiam inter veritatem & falsitatem propositionum; ita quoque negare nequit obligationem naturalem ad certas actiones committendas & omittendas, consequenter nec negare potest dari legem naturalem. Non nego, dari atheos, qui negant legis naturalis existentiam; sed ratio, cur negent, non desumitur ab impia eorum hypothesi, si rem curatius spectes; verum ex alio errore, quem communem habent cum aliis Deum profitentibus, quod nulla detur obligatio naturalis ex ipsa hominis essentia atque natura manans, nec moraliter quidpiam sit bonum, nisi a superiore præcipiatur, neque moraliter malum, nisi a superiore prohibeatur, consequenter bonum vel malum demum quid fieri superioris voluntate, nec nos obligari posse nisi ejusdem voluntate. Pater itaque atheis potius patrocinari eos, qui obligationem naturalem tollunt, nec hominem obligatum esse volunt nisi Dei voluntate, atque contendunt, si non detur Deus, nec dari legem naturæ; quam qui contrariam sententiam defendunt, in anterioribus abunde satis stabiliram. Quando igitur cum atheo, qui legis naturalis existentiam in dubium vocat, disceptandum, non opus est, ut eum ante de existentia Dei convincas, quam cum eo in arenam descendas. Præsens adeo propositio usum præstat, quem ab errore contrario expectare minime licet.

§. 246.

Qualis differentia actionum in hypothesi athei subsistat.

In hypothesi athei subsistit differentia inter naturaliter debitum, licitum & illicitum, honestum & inhonestum, justum & injustum, æquum & iniquum, decorum naturaliter & indecorum. Etenim naturaliter debitum est, ad quod lege naturali præceptiva obligamur; permissum est, ad quod lex naturæ permissiva nobis jus dat; illicitum est, ad quod omittendum lege naturali prohibitiva obligamur (§. 170). Quamobrem cum in hypothesi athei lex naturæ subsistat (§. 245);
in

in eadem quoque subsistere debet differentia inter naturaliter debitum, licitum & illicitum. *Quod erat primum.*

Jam vero honestum est, quo fit quod naturaliter debitum & licitum; inhonestum vero, quod obligationi ac juri naturali repugnat seu, quo fit, quod illicitum (§. 171). Quoniam itaque in hypothesi athei subsistit differentia inter naturaliter debitum, licitum ac illicitum, *per num. I.* in eadem quoque differentia inter honestum ac inhonestum subsistit. *Quod erat secundum.*

Porro justum est, quod convenit; injustum vero, quod disconvenit juri perfecto alterius: æquum ex adverso, quod convenit; iniquum, quod disconvenit juri imperfecto alterius (§. 239. 240). Jam cum jura naturalia hominibus competant vi legis naturalis (§. 160), lex autem naturæ in hypothesi athei subsistat (§. 245): in eadem quoque differentia inter justum ac injustum, æquum atque iniquum subsistit. *Quod erat tertium.*

Denique lex etiam naturæ nos obligat ad actionem decoram indecoræ præferendam, etsi utraque in se spectata indifferens sit (§. 203), immo actiones, quæ in se spectatæ indifferentes sunt, decoræ sunt, ubi demonstrari potest, quod vi legis naturæ obligatus eas potius velle, quam nolle debeat; indecoræ autem, si demonstrari potest, quod vi legis naturæ obligatus eas potius nolle, quam velle debeat (§. 202). Quoniam itaque in hypothesi athei lex naturæ subsistit (§. 245); in eadem quoque differentia inter naturaliter decorum ac indecorum subsistit. *Quod erat quartum.*

Falluntur adeo, qui sibi persuadent, si quis neget dari Deum, eum quoque affirmare debere, quod seposita lege humana, nihil nec sibi ipsi, nec aliis debeat, quod nihil non sit sibi licitum, nec illicitum sit quicquam, nisi lege humana prohibeatur, quod differentia inter honestum ac inhonestum, justum & injustum, æquum & iniquum, decorum atque indecorum.

(*Wolffii Philos. Pract. Universalis.*)

Bb

deco-

decorum nonnisi hominum opinione tale sit. Qui ita sentiunt hominibus licentiam vivendi pro summo bono habentibus atheismum commendant, ut optent non dari Deum. Quibus vero atheismus placet, ii facile vel in dubitationem de existentia Dei adducuntur, vel in ipsum atheismum prolabuntur, athei practici, quamdiu de existentia Dei nondum se sentiunt convictos. Atque adeo patet, quantum a vero aberrent, qui sententiam a nobis defensam pro patrocinio atheismi venditant, cujus ipsimet rei sunt.

§. 247.

Idem porro explicatur. *Differentia inter actiones malas & bonas etiam in hypothesis athei subsistit.* Demonstravimus hoc jam alibi (§. 500 Part. II. Theol. nat.).

Quodsi demonstrationem aliunde supponere nolis; poterit etiam ex superioribus idem demonstrari hoc modo. Actiones ad perfectionem nostram statusque nostri perfectionem tendentes bonitatem intrinsecam habent (§. 103), quæ vero ad nostram statusque nostri imperfectionem tendunt, malitiam intrinsecam habent (§. 106). Enimvero positis iis, sine quibus actio concipi nequit, seu determinationibus ejus essentialibus positis, ponitur & bonitas (§. 57), & malitia intrinseca (§. 59). Quamobrem intrinsecam actionum bonitas & malitia demonstrari potest, etiamsi non supponas dari Deum. Etsi itaque atheus neget dari Deum (§. 411 Part. II. Theol. nat.); non tamen ideo sequitur, nullum esse inter bonum & malum discrimen, consequenter differentia inter actiones bonas & malas in hypothesis athei subsistit.

Usum hujus propositionis jam docuimus in Theologiæ naturalis parte secunda, cum de atheismo ageremus. Et repetenda hic sunt, quæ paulo ante (not. §. 245) annotavimus.

§. 248.

Rectitudo actionum *Rectitudo actionum etiam in hypothesis athei subsistit.* Etenim rectitudo actionum humanarum in determinationibus

bus essentialibus hominis simul sumtis rationem sufficientem agnoscit (§. 65), consequenter iisdem positis & ipsa ponitur (§. 118 *Ontol.*). Quoniam itaque demonstrari potest, etiamsi non supponas dari Deum; si vel maxime neget atheus Deum dari (§. 411 *Part. II. Theol. nat.*), non tamen ideo negare potest, actionem aliam esse rectam, aliam a rectitudine deficere. Subsistit adeo actionum rectitudo etiam in hypothesi athei.

Non hic quaeritur, num atheismus in causa esse possit, ut quis de rectitudine actionum parum sit sollicitus, immo minus eam curet, quam si impio errore minime infectum possideret animus: ultro enim concedimus, id fieri utrique posse. Sed de eo jam quaestio est, num valeat argumentatio? Non datur Deus. Ergo nulla datur actionum rectitudo. Consequentiam nullam esse fateri cogitur, qui novit, quænam ad rectitudinem actionis requirantur, tantoque confidentius faberitur, ubi theoriam rectitudinis actionum humanarum demonstratam perspexerit.

§. 249.

Si atheus omnem vivendi licentiam fingit, hominem Absurditas exuere tenetur. Etenim homo per ipsam essentiam atque naturam suam obligatur ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem suam statusque sui tendunt, & ad omittendas actiones, quæ per se ad imperfectionem suam statusque sui tendunt (§. 128), consequenter ad committendas eas, quæ lege præceptiva naturali præcipiuntur (§. 167), & ad omittendas eas, quæ lege prohibitiva naturali prohibentur (§. 168). Quodsi itaque atheus fingit, sibi licitum esse vivere, prouti lubet, quia Deum nullum esse opinatur (§. 411 *Part. II. Theol. nat.*); necesse est ut neget sibi eam esse essentiam atque naturam, quæ est hominum, consequenter se esse hominem. Hominem igitur exuere tenetur, si omnem vivendi licentiam fingit.

Bb 2

Patet

Patet adeo, quomodo athei admissa obligatione naturali & intrinseca actionum bonitate ac malitia in ruborem dentur, ubi in hypothesi impossibili sua omnem vivendi licentiam sibi fingunt. Etsi itaque doctrina de obligatione naturali & actionum intrinseca bonitate & malitia omni alia utilitate destitueretur, quam tamen maximam esse ex inferioribus elucescet; abunde sese hoc commendaret, quod contra atheismum non uno nomine militet.

§. 250.

Obbligatio ad illustrationem gloriæ divinæ. Homo per ipsam essentiam atque naturam suam obligatur ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 152). Sed perfectio hominis consistit in aptitudine repræsentandi perfectionem Dei summam, seu manifestandi gloriam ipsius (§. 917 Part. I. Theol. nat.). Ergo etiam per ipsam essentiam atque naturam suam obligatur actiones suas omnes dirigere ad gloriæ divinæ manifestationem.

Idem jam ostendimus aliter (§. 977 Part. I. Theol. nat.) ex voluntate divina derivando obligationem: hic vero necesse erat, ut obligatio ex ipsa hominis essentia atque natura derivaretur, simulque ostenderetur, obligationem ad illustrationem gloriæ divinæ sub obligatione ad perfectionem nostram contineri. Ceterum ne cui dubium suboriatur de eo, quod perfectio hominis in aptitudine repræsentandi perfectionem Dei summam, seu manifestandi gloriam ipsius consistat; quædam moneri non inconsultum ducimus. In Theologia naturali id ipsum demonstravimus ex principiis ontologicis & iis, quæ homini insunt, etsi dependenter a nonnullis Theologiæ naturalis principiis. Per se enim patet, veritatem istam non comprehendi nisi ab eo, qui Numinis cognitione imbutus est. Etsi autem atheus neget, dari Deum, consequenter non admittat perfectionem hominis in aptitudine manifestandi gloriam divinam consistere; non tamen hinc inferre licet, quod
atheus

atheus admittere nequeat legem naturæ ad perfectionem nostram promovendam. Ut enim non agnoscat, in quo tandem terminetur omnis hominis perfectio, perfectiones tamen animæ ac corporis statusque externi cognoscere valet, quæ sub ista continentur ac tandem ad eandem reducuntur. Nimirum atheus hominem tantummodo considerat tanquam ens absolutum, quatenus est substantia ex anima & corpore organico eidem unito constans; non vero tanquam ens respectivum, quatenus est creatura Dei pertinens ad hoc universum. Perfectionem igitur hominis considerare nequit, nisi quatenus & ipsa absoluta est, non vero quatenus respectiva, seu quod perinde est, quatenus æstimatur ex homine in se considerato, non vero ad Deum ac universum relato. Unde omnino cognitio ipsius magno laborat defectu. Hæc omnia clariora evadent ex speciali tractatione, ex qua patebit, quænam ex hominis in se considerato essentia atque natura deducantur, & quænam hisce superaddantur, si ad Deum tanquam creatorem referatur, & instar creaturæ ad hoc universum pertinentis spectetur. Probe autem notandum est obligationem ad manifestationem gloriæ divinæ hic ex ipsa hominis essentia atque natura fuisse deductam, independentem a voluntate Numinis, ut intelligatur officia hominis erga Deum in eo non differre ab officiis erga seipsum atque erga alios, & quod homo Deum colere teneatur, quia homo est, ita ut humanam naturam exuere debeat, nisi ad eum colendum obligatus esse velit. Unde summa datur Deum colendi necessitas.

§. 251.

Homo per ipsam essentiam atque naturam suam obligatur ad determinandum actiones liberas per motiva ab attributis divinis desumpta. Per ipsam enim essentiam atque naturam suam obligatur dirigere actiones suas ad manifestationem gloriæ divinæ (§. 250). Atque per determinationem actionum liberarum non aliter illustrare seu manifestare potest gloriam divinam, quam si attributa divina sint motiva actionum (§. 919 Part. I. Theol. nat.). Per ipsam itaque

Bb 3

essen-

essentiam atque naturam suam obligatur ad determinandas actiones liberas per motiva ab attributis divinis desumpta.

Habemus adeo principium fecundissimum officiorum erga Deum ex ipsa Dei hominisque natura derivatum, quemadmodum jam alias monuimus (not. §. 919 Part. I. Theol. nat.), & ipso opere ostendemus in tractatione speciali.

§. 252.

Obligatio ad non omittendum motiva ab attributis divinis desumenda.

Homo per ipsam essentiam atque naturam suam obligatur ad non omittendum determinationem actionum per motiva ab attributis divinis desumptam, seu quod perinde est, ad non omittendum motiva ab attributis divinis desumpta in determinatione actionum liberarum. Ponamus enim eum non obligari ad non omittendum motiva ab attributis divinis desumpta in actionibus liberis determinandis. Permissum igitur ipsi erit, utrum in determinandis actionibus suis liberis uti velit istis motivis, nec ne (§. 166). Necessse adeo non erit, ut iisdem utatur, salva actionis rectitudine (§. 64), consequenter necesse non erit moraliter (§. 952 Theol. nat. & §. 115 Phil. pract. univ.). Quamobrem cum obligatio nulla sit, ubi necessitas moralis agendi vel non agendi nulla est (§. 118); non obligabitur homo per ipsam essentiam atque naturam suam ad determinandum actiones liberas per motiva ab attributis divinis desumpta. Quod cum sit absurdum (§. 251), utique obligabitur ad non omittendum motiva ab attributis divinis desumenda in liberarum actionum determinatione.

Hæc propositio superflua videri poterat, propterea quod in genere verum est, *nos obligari ad non omittendum ea, ad que committendum obligamur*, cum omitti nequeat, quod fieri necesse est (§. 118). Sane qui præcipit: Fac hoc; idem etiam prohibet: Non omitte hoc factum. Actionem enim positivam præcipere est privativam oppositam prohibere. Enimvero quoniam inferius hac propositione utemur tanquam principio, nec vulgo ejus veritas satis agnoscitur; consultum du-

ximus

ximus eandem subjicere anteriori, & cum in evidentia modum excedere nequeamus, ubi appetitus sensitivus pugnat cum assensu, demonstrare maluimus, quod sine demonstratione admitteri debebat, quam deesse assensui in re ardua.

§. 253.

Omnis actio lege naturali præcepta omnisque actio privativa legi naturali prohibitive respondens est determinabilis per motiva ab attributis divinis desumenda, seu, quod inde est, omnis actio, ad quam naturaliter obligamur, per motiva ab attributis divinis desumpta determinari potest. Et enim lex naturæ præceptiva nos obligat ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 167). Quoniam itaque hominis perfectio consistit in aptitudine repræsentandi perfectionem Dei summam, seu manifestandi gloriam ipsius (§. 917 *Part. I. Theol. nat.*); actiones, ad quas lex naturæ præceptiva nos obligat, tendunt ad aptitudinem manifestandi gloriam divinam, consequenter ita determinari possunt, ut per nos tanquam agentes gloria divina manifestetur. Enimvero aliter gloriam divinam per determinationem actionum liberarum manifestare non possumus, quam si attributa divina sint motiva actionum nostrarum (§. 919 *Part. I. Theol. nat.*). Quamobrem actio omnis lege naturali præcepta determinabilis est per motiva ab attributis divinis desumenda. *Quod erat unum.*

Similiter lex naturæ prohibitiva nos obligat ad omitendas actiones, quæ per se ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 168), consequenter quæ repugnant manifestationi gloriæ divinæ per nos tanquam agentes liberos (§. 917 *Part. I. Theol. nat.*), quarumque adeo committendarum motiva esse nequeunt attributa divina, sed omittendarum potius motiva sunt (§. 919 *Part. I. Theol. nat.*). Patet adeo actionem privativam, quæ legi prohibitive respon-

spondet, determinari posse per motiva ab attributis divinis desumenda. *Quod erat alterum.*

Quoniam nulla datur actio, ad quam vi legis naturalis, adeoque naturaliter obligamur (§. 145), nisi ad quam vel committendam lege præceptiva (§. 164), vel omittendam lege prohibitiva obligamur (§. 163); actionum vero vi legis præceptivæ committendarum, *per num. 1.* & vi legis prohibitivæ omittendarum motiva ab attributis divinis desumi possunt, *per num. 2.* omnis omnino actio, ad quam naturaliter obligamur, per motiva ab attributis divinis desumpta determinari potest.

Dabimus suo tempore fidem oculatam, quando ipso opere ostensuri sumus in omni actionum humanarum genere, quomodo in earum determinationem attributa divina per modum motivorum influant. Immo si quis in determinandis actionibus liberis per attributa divina tanquam motiva officio suo satisfacere adsuescit; is facillime distinguet haud raro actiones illicitas a licitis, quas alias discerni a se invicem difficile foret. Nimirum ea actio, cujus motivum esse nequeunt attributa divina, nec in bonarum numero est. Ceterum veritas propositionis præsentis auctoritate S. S. confirmatur, quando sive manducemus, sive bibamus, sive aliud quid faciamus, omnia facere jubemur ad gloriam Dei 1. Cor. X. 32.

§. 254.

Obligatio ad directionem suarum ad gloriæ divinæ manifestationem. Etenim ad eandem obligationem actio-
num ad gloriam Dei legis naturalis. *Homo obligatur lege naturali ad directionem actionum*
 dem obligatur per ipsam essentiam atque naturam suam (§. 250), consequenter posita essentia & natura hominis ponitur hæc obligatio. Quoniam naturalis est obligatio, quæ posita essentia atque natura hominis ponitur (§. 129); homo naturaliter obligatur actiones suas dirigere ad gloriæ divinæ manifestationem. Enimvero qui naturaliter obligatur, vi legis naturæ obligatur (§. 145). Homo itaque lege naturali-

rali obligatur dirigere actiones suas ad gloriæ divinæ manifestationem.

Paret adeo hanc propositionem : *Dirige actiones tuas ad manifestationem gloria divinæ, seu ad gloriam divinam*, quod vulgo dicitur, esse legem naturæ: id quod etiam ex eo constare poterat, quia eam deduximus ex altera : *Dirige actiones tuas ad tui perfectionem*, quam esse legem naturæ supra demonstravimus (§. 152).

§. 255.

Atheus non admittit legem naturæ in omni sua latitudine. Imperfecta Cum enim neget existentiam Dei (§.411 Part.II. *Theol. legis natural.*); obligationem ad directionem actionum ad gloriæ divinæ manifestationem admittere nequit. Enimvero lex naturæ nos etiam obligat ad directionem actionum nostrarum ad gloriæ divinæ manifestationem (§. 254). Atheus igitur non admittit legem naturæ in omni sua latitudine.

Nimirum etsi atheus non neget dari legem naturæ (§. 245); eandem tamen non extendit ultra ea, quæ homo sibi et aliis debet hominibus. Quoniam enim hominem non considerat ut creaturam Dei, nec finem a Deo in creatione mundi intentum agnoscit; hominis quoque perfectionem penitus non perspicit (§.917 Part.I. *Theol. nat.*). Atque eatenus nocet atheismus philosophiæ practicæ; immo similiter nocet simplex ignorantia Dei.

§. 256.

Legem promulgare idem est ac efficere, ut iis innotescat, quos obligare debet. Unde *Promulgatio legis* est actus, quo ad noticiam legis perducuntur, qui eadem tenentur. Dicitur etiam *Publicatio*.

Ita hodie leges promulgantur, vel publicantur, dum convocatis iis, quos obligare debent, præleguntur, vel dum scriptæ aut typis descriptæ in loco publico affiguntur.

(*Wolffii Philos. Pract. Universalis*).

Cc

§. 257.

§. 257.

An lex
natura sit
promul-
ganda?

Lex natura nulla indiget promulgatione. Etenim per ea, quæ ad essentiam atque naturam hominis rerumque pertinent, seu quæ eidem rebusque per essentiam atque naturam insunt, intelligitur, cur actiones liberæ hoc modo sint determinandæ, quemadmodum vult lex naturæ (§. 137). Nullo igitur peculiari actu opus fuit, quo notitia legis naturalis humano generi fuit insinuata. Quamobrem cum actus iste, quo legis notitia iis insinuatur, qui eadem teneri debent, sit promulgatio (§. 256); evidens est legem naturæ nulla indigere promulgatione.

Quodsi dicas, legem naturæ homini promulgari per ipsam essentiam atque naturam hominis rerumque, seu ipsa natura, quemadmodum constitutam, ita quoque promulgatam esse legem naturæ; dictio hæc a proprietate verborum tantisper recedit. Quemadmodum enim proprie loquendo non dicitur ea, quæ de rebus quibuscunque cognoscimus, per ipsam rerum naturarum nobis revelari, ubi ad modum digitum intendimus, quo veritates divinitus revelatæ nobis innotescunt; ita nec proprie loquitur, qui legem naturæ ipsa natura promulgatam dicit. Quin potius quemadmodum nemo non fatetur, non opus esse ut veritates naturales nobis revelentur, quas sine revelatione cognoscere valemus; ita similiter affirmandum non opus esse promulgatione legis naturalis, cum absque promulgatione nobis innotescat.

§. 258.

Necessitas
promulga-
tionis legis
positiva.

Lex positiva promulgatione indiget, nec obligare potest, nisi promulgetur, imino non obligat nisi a die publicationis, aut termino in promulgatione indicato. Legis enim positivæ obligatio dependet a voluntate entis cujusdam rationalis (§. 147), veluti a voluntate Dei, si fuerit divina, a voluntate hominis, si fuerit humana (§. 149). Enimvero num Deus, vel homo nos ad quædam committenda, vel omittenda obli-

liga-

ligare velit, nobis constare nequit, nisi voluntas ejus nobis significetur, Hac igitur voluntatis nos obligandi significatione cum in notitiam legis positivæ perducamur; actus autem iste sit legis promulgatio, qua ejus nobis notitia insinuatur (§. 256); evidens est legem positivam promulgatione indigere. *Quod erat primum.*

Lex positiva nobis innotescere nequit nisi promulgatione, *per num. 1.* Quamobrem cum lex nos obligare nequeat, cujus notitiam nullam habere valemus; lex positiva utique obligare non valet, nisi promulgetur. *Quod erat secundum.*

Denique cum obligatio legis positivæ tota pendeat a voluntate ejus (§. 147), qui eandem fert, veluti Dei vel hominis (§. 149); in eadem quoque positum est, utrum statim a die publicationis obligati esse debeamus, an a termino alio venturo. Quamobrem si in publicatione indicatur terminus, a quo incipere debet obligatio; extra omnem dubitationis aleam positum est, quin ante istum terminum non obliget. Quodsi vero nullus indicetur, non minus patet, velle eum, qui fert legem, ut statim simus obligati. Obligat igitur a die publicationis. *Quod erat tertium.*

Non est quod excipias, si voluntate Dei obligemur ad id, ad quod jure naturali obligamur, legem naturæ abire in divinam, & si voluntate hominis obligemur ad id, ad quod lege naturali obligamur, legem naturæ abire in humanam (§. 150), consequenter dari saltem aliquas leges positivas, quæ promulgatione non indigent, utpote easdem cum naturalibus promulgationem nullam exigentibus (§. 257). Etenim cum legis positivæ obligatio non aliunde dependeat, nisi a voluntate eam ferentis (§. 147), obligatio vero activa in connexionione motivi cum actione consistat (§. 118); si Deus voluntate quoque sua nos obligat ad id, ad quod jam naturaliter sumus obligati, vel etiam homines nos ad idem obligant, necesse est, ut legi naturali aliquid superaddatur, quod sit motivum actionis com-

mittendæ vel omittendæ diversum ab intrinseca actionum bonitate atque malitia, qua nititur naturalis obligatio, quemadmodum ex demonstratione ejusdem superius tradita liquet (§. 127). Et eatenus quoque opus est promulgatione. E. gr. Homicidium lege naturali prohibitum. Quod si idem prohibetur lege positiva humana, additur pœna homicidii, quam lex naturæ non dicitur, etsi eadem non repugnante, immo urgente, dicitur. Atque adeo opus est promulgari legem natura homini notam, non quatenus simpliciter prohibetur homicidium; sed quatenus prohibetur sub pœna a transgressore exigenda, propterea quod nemo impune alterum occidere debeat. Similiter si homicidium prohibetur a Deo lege positiva, additur pœna ejusdem, veluti quod homicida privari debeat spe vitæ æternæ, quam lex naturæ non dicitur. Atque adeo opus est promulgari legem natura homini notam, non quatenus simpliciter prohibetur homicidium; sed quatenus sub pœna vitæ æternæ amittendæ prohibetur. Unde & hanc voluntatem divinam nobis significavit *Johannes I. Epist. III. 15.* ubi: Omnis homicida, inquit, non habet vitam æternam in seipso.

§. 259.

Quomodo lex naturæ nobis innotescat. *Lex naturæ nobis innotescit per rationem.* Etenim lex naturæ rationem sufficientem habet in ipsa hominis rerumque essentia atque natura (§. 135), adeoque primitivæ, quæ inde demonstrantur (§. 183), immediate rationem suam in eadem agnoscunt: Leges autem derivativæ rationes habent legales (§. 185), adeoque in aliis legibus naturalibus (§. 134). Quoniam ea inter se connectuntur, quorum unum in se continet rationem alterius (§. 10 *Cosmol.*); leges naturales cum inter se, tum cum ipsa hominis rerumque essentia connectuntur. Qui adeo cognoscit legem aliquam esse naturalem; is ejusdem nexum cum essentia & natura hominis rerumque atque inter se invicem perspicit. Enimvero facultas perspicendi nexum veritatum universalium, quales esse leges nemo dubitat, ratio est (§. 483 *Psych.*)

em-

empir.). Patet igitur legem naturæ nobis innotescere per rationem.

Nobis non sermo est de iis, qui legem aliquam esse naturalem fando didicere ab aliis; minime autem ipsimet per se agnoscunt asserti veritatem. His enim innotescit per rationem. Constat vero non posse alteri fando innotescere, nisi ante cui innotuerit per rationem. Sane si lex promulgatur positiva, qui publicationi præsentibus sunt, iis innotescit per promulgationem: absentibus vero quando narrant, qui præsentibus aderant, illi hanc esse legem auditu nonnisi percipere. Quamobrem id singulare non est in lege naturali, quod aliis per rationem innotescat, alii vero ex his intelligant, esse hanc vel istam legem naturalem.

§. 260.

Quoniam lex naturæ per rationem nobis innotescit *Dependens* (§.259); *Quo magis excolitur ratio, eo intimius in cognitio-* *tia cogni-*
nem juris naturalis penetrare licet; quo vero minor homini- *tionis J.N.*
bus est ratio, eo etiam rudior illius ipsis notitia est. *a cultura*
rationis.

Abunde hæc confirmabuntur, ubi ad tractationem specialem descenderimus. Sane antiquis temporibus multa pro jure naturali fuere habita, quæ tamen eidem e diametro adversantur: ex quibus etiam nonnulla in Jus Romanum irrepsere. Nec hodiernum doctrina Juris naturalis controversiis caret. Immo desideratur adhuc theoria exarsciata hujus Juris, in qua leges naturales eo ordine exhibentur, ut mutua earundem in se invicem eluceat dependentia, omnium inter se concordia ac veritatis indubitata evidentia. Quædam istius Juris principia adeo evidentia sunt, ut ea nobis innotescant, quamprimum conceditur aliquis rationis usus, vel saltem moniti ab aliis earum veritatem confuse statim percipiamus. Ideo connata vulgo dicuntur, termino non satis explicato. Et qui iudicia deproperant, in universum affirmare non dubitant, legis naturæ notitiam homini connasci. Immo promiscue dicunt, legem naturæ homini esse connatam, jus naturæ eidem esse connatum & notitiam legis naturæ seu juris naturæ nobis esse connatam, quasi hæc omnia unum idemque significant,

Cc ;

cum

cum tamen explicatis rite notionibus a se invicem differre debeant locutiones istæ, quemadmodum ex superioribus facile intelligitur. Sed nostrum jam non est in hæc inquirere sollicitius. Ubi dederimus theoriam Juris naturalis, sua sponte patebit, quo sensu istiusmodi locutiones admittendæ veniant, a quarum distincta explicacione nihil in theoria condenda auxilii expectare datur.

§. 261.

Juris natura notitia quinam careant. Similiter quia lex naturæ nonnisi per rationem innotescit (§. 259); *Qui rationis usu non possent, iis lex natura non innotescit.* Unde cum brutis nullus concedatur usus rationis (§. 762 *Psych. rat.*); *ideo in bruta non cadit legis natura notitia.* Similiter cum *infantes* usu rationis destituantur, eumque demum acquirant (§. 459 *Psych. rat.*); *ante usum rationis legis natura notitia carent.* Et quia *homines inter bruta educati ac cum ipsis vitam degentes*, immo a *nativitate surdi ac muti* rationis usum minime consequuntur (§. 461 *Psych. rat.*); *legis naturalis notitia destituuntur.*

De brutis nemo est, qui dubitat. Unde *Ulpianus* l. 1. ff. de J. & J. Videmus, inquit, cetera quoque animantia, feras etiam, istius juris scilicet naturalis peritia censerit. Nimirum non affirmat, animalia bruta Juris naturalis esse perita; sed tantummodo contendit, quod ita agant, ac si notitia ejusdem essent instructa, quoniam ex naturæ quodam instinctu agunt, quod homines ex ratione agere debent. Quomodo vero cum eodem *Ulpiano* dici possit, quod natura Jus naturale, commune nimirum (§. 162), omnia animalia docuerit; in *Horis Subsecivis* A. 1729. Trin. brun. n. 2. explicavimus. Ante usum rationis homines non differunt a brutis, ad quamcunque ætatem pervenerint (§. 220). Unde ad eosdem applicari debent, quæ de brutis quilibet ultro concedit. Diserte annotatur in *Historia Academiæ Regiæ Scientiarum Parisinæ* (§. 461 *Psych. rat.*), juvenem rusticum a nativitate surdum, cum auditus compos fuisset factus, a Theologis solerter examinatum nullam de moralitate actionum ideam habuisse: ut adeo experientia ab-

unde

unde comprobetur, quod a priori intulimus in articulo præfente. Paradoxon hoc tantummodo videtur iis, qui non intelligunt, quod dicunt, quando affirmant, jus naturæ homini esse connatum.

§. 262.

Utile nobis dicitur omne id, cujus aliquem facere *Utilitas* possumus usum, seu quicquid usui cuidam nostro infer-^{quid sit;} vire potest. Unde *Utilitas* est aptitudo præstandi nobis ^{quid inuti-} aliquem usum. Hinc etiam intelligitur, quid sit *Inutile*,^{litas.} nimirum quod nobis nulli esse potest usui: ut adeo *Inutilitas* sit defectus aptitudinis præstandi nobis aliquem usum.

Non recedimus a recepto significato, quemadmodum per exempla eunti patet. Ita circinum utile dicimus in Geometria practica instrumentum, quod multiplicem nobis in eadem præstat usum, veluti in describendo circulo, in constructionibus figurarum rectilinearum, in divisione lineæ rectæ & peripheriæ circuli. Inutilem vero sibi esse pronunciat circinum, qui cum Geometria practica nihil habet negotii, nec alium circini usum facere potest. Similiter utiles homini dicimus pisces, quia ciborum usum præbent; utiles appellamus gemmas, quia inserviunt ornatui & delectamento sunt; utile vocamus insectum aliquod, quia inservit cognitioni naturæ. Qualiscunque enim fuerit usus, quem entis cujusdam faciunt homines, ob eundem id ipsum utile vocatur. Et quando utilitatem demonstrare tenemur, usus indicamus, quos id habere potest, de cujus utilitate disquiritur. Utilitatem adeo homines non eodem modulo metiuntur omnes, propterea quod non omnes eundem curant usum. Unde diversa haud raro sunt de utilitate rei cujusdam judicia. Solenne enim est perisque, ut, quem ignorant vel contemnunt, usum pro nullo habeant, atque adeo inter inutilia referant, quæ maxime utilia sunt. Ceterum definitio utilitatis supponit definitionem usus, quem alias me dedisse memini (§. 646 Part. I. Theol. nat.), hic non repetendam.

§. 263.

§. 263.

*Utilitas
juris na-
turalis evi-
da*

Jus naturale homini utile est. Jus enim naturale vi legis naturalis homini competit (§. 160). Quamobrem cum lex naturæ homini non modo det jus ad actiones eas committendas, & omittendas, ad quas committendas & omittendas ipsum obligat (§. 158), verum etiam ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfacere nequit (§. 159), nulli vero concedat jus impediendi alterum, quo minus jure suo naturali utatur (§. 180), atque præceptiva lex nos obliget ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem nostram statusque nostri perfectionem tendunt, eas vero omittendas, quæ ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 152); evidens est Jus naturale facere ad promovendam perfectionem & avertendam imperfectionem nostram, nec aliis permissum esse, ut in illa promovenda, hac avertenda nos impediant (§. 165), consequenter usui nobis esse in promovenda perfectione nostra statusque nostri perfectione, & avertenda imperfectione nostra statusque nostri imperfectione (§. 646 *Part. I. Theol. nat.*). Quamobrem cum nobis utile sit, quod usum quendam nobis præstat (§. 262); jus naturale homini utile esse patet.

Quoniam utilitatem juris naturalis in genere evincimus, usus quoque nonnisi generalis allegari potuit? Ubi igitur in specie explicaverimus, quænam jura particularia homini competant per ipsam essentiam atque naturam ejusdem; utilitas quoque per usus particulares clarius elucescet. Ceterum utilitas cognitionis juris naturalis non confundenda est cum utilitate cognitionis hujus juris.

§. 264.

*Quod phy-
sice possibi-
le non mo-
raliter tale.*

Ideo quid moraliter possibile non est, quia physice possibile, seu Physica possibilitas non est ratio sufficiens possibilitatis moralis. Etenim cum physice possibile sit, quod viri-

viribus agentis non repugnat (§. 952 Part. I. Theol. nat.), si quid ideo moraliter possibile, quia physice possibile, seu ratio sufficiens possibilitatis moralis sit physica possibilitas, ex eo quod quid a nobis fieri possit, intelligitur, quod moraliter possibile sit (§. 56 Ontol.): quod cum sit absurdum (§. 952 Part. I. Theol. nat.), ideo quid moraliter possibile esse nequit, quia physice possibile, seu physica possibilitas non est ratio sufficiens possibilitatis moralis.

Poterat hoc sumi per modum axiomatis, propterea quod ex collatione definitionum physice ac moraliter possibilis ejus statim elucet veritas. Moraliter enim possibile ideo contradistinguitur ei, quod physice possibile, quia non omne, quod physice possibile, etiam moraliter tale.

§. 265.

Si quid tibi utile est, non ideo jus ad id habes, quia Utilitas utile, seu sola utilitas non est ratio sufficiens juris. Etenim si juris ratio quid tibi utile est, ejus aliquem facere potes usum (§. 262). *sufficiens* Physice igitur possibile est, ut eum facias (§. 952 Part. I. *non est.* Theol. nat.). Enimvero cum ideo, quid moraliter possibile non sit, quia physice possibile (§. 264), moraliter possibile non est, ut hunc rei facias usum, quia id physice possibile. Quamobrem cum potentia agendi, quod moraliter possibile, sit facultas agendi moralis (§. 953 Part. I. Theol. nat.), hæc vero facultas jus sit (§. 156); ideo ad quid jus non habes, quia tibi utile.

Nimirum quia tibi quid utile, eo utendi facultatem physicam habes; at non moralem, sive jus. Quodsi ergo non sumatur, nisi quod quid tibi sit utile; ex eo inferri nequit, tibi ad id jus quoddam competere. Etenim quia tibi utile; certos tibi præstare potest usus; inde tamen non sequitur, quod ad eos usus id adhibere & ut adhibere possis, arripere tibi liceat. Adesse debet aliqua ratio, cur tibi hoc liceat. Hæc ubi cessat; utilitas sola jus dare nequit. Utilitas equidem
(Wolffii Philos. Pract. Universalis). D d mo-

movet appetitum, ut habere cupiam jus, quod utile nobis agnoscimus: sed nisi jus aliunde detur, nulla, quæ ad idem quomodocunque tendit, vel circa idem versatur, actio licita. Unde in negotiis publicis alia de jure quæstio est, alia de utilitate. Has quæstiones qui confundunt, pseudopolitici sunt. Præsens adeo propositio magnum affert tum ad theoriam actionum, tum ad earundem praxin momentum.

§. 266.

*An jus sit
inventum
humanum.*

Jus non solummodo ex utilitate constitutum est ab hominibus. Etenim lex naturæ ipsa natura atque essentia hominis rerumque constituta est (§. 136), consequenter etiam jus naturæ, cum vi legis naturalis hominibus competat (§. 160), ipsa natura atque essentia hominis rerumque constitutum. Jus igitur non solummodo ex utilitate ab hominibus constitutum est.

Carneades, qui judicio *Ciceronis* lib. 2. de Orat. c. 38. vi incredibili dicendi & varietate nullam unquam in suis disputationibus rem defendit, quam non probavit; nullam oppugnavit, quam non everterit, cum Romæ legatus ab Atheniensibus missus juris naturalis oppugnationem susciperet, quod copiose defenderat, referente *Lactantio* de Justitia c. 14. non validius argumentum invenit eodem autore *Instit. divin. lib. 5. c. 16.* isto, homines sibi jura constituisse ex utilitate varia pro moribus & apud eosdem pro temporibus sæpe mutata, jus autem naturale esse nullum. Cum jus naturale sit utile (§. 263), neque etiam negari possit, quod homines in societates civiles coeuntes utilitate juris permoti leges civiles sibi fecerint, argumentum ad speciem videtur compositum. *Carneadi* adeo rectius responderi nequit, quam si concedatur juris omnis utilitas (§. 253), negetur tamen utilitatem esse fontem omnis juris (§. 265) cum jus naturæ, unde jura cetera omnia, siquidem rite se habent, dependent, quemadmodum suo loco ac tempore ostensuri sumus, ex ipsa hominis rerumque essentia atque natura tanquam ex fonte suo profluat (§. 136). Notandum præterea etsi jus semper ei utile sit, qui ipsum habet; non tamen ex adverso obligationem ad idem

idem alterum præstandum vel intemeratum relinquendum semper esse utilem ei, quem penes ea est. Lex autem naturæ nos obligat alteri haud raro absque utilitate nostra (§. 232. 2, 1): id quod suo tempore locoque clarius patebit. Exempli loco sit obligatio ad dandum eleemosynam egeno. Jus petendi eleemosynam egeno utile & quæ eidem responderet in altero obligatio itidem utilis; sed qui dat eleemosynam nullam inde sentit utilitatem, sepositis præmiis divinis, quæ ad doctrinam juris naturalis minime spectant, & quorum non habetur ratio, ubi quaeritur, an sola utilitas sit mater omnis juris & jura ab hominibus constituta sint, quatenus in propriam utilitatem feruntur.

§. 267.

Si quid potentia tue non repugnat, non ideo jus ad Potentia id habes, quia non repugnat, seu potentia non est ratio sufficiens juris. Etenim si quid potentia tuæ non repugnat, id ^{ius.} physice possibile est (§. 952 *Part. I. Theol. nat.*); sed id quod physice possibile est, non ideo moraliter possibile (§. 264). Ergo ideo, quod quid potentia tuæ non repugnat, facultas agendi moralis tibi non est (§. 953 *Part. I. Theol. nat.*). Quamobrem cum facultas agendi moralis jus sit (§. 156); si quid potentia tuæ non repugnat, non ideo ad id jus habes, quia non repugnat, consequenter cum ex eo, quod quid potentia tuæ non repugnet, non intelligatur, te ad id jus habere, potentia non erit ratio sufficiens juris (§. 56 *Ontol.*).

Quodsi potentia sit ratio sufficiens juris, quicquid agere potes, jure agis (§. 118 *Ontol.*). Moraliter itaque necesse non est, ut omittas, quæ agere potes (§. 115), consequenter ad nihil omittendum obligaris, nisi quod vires tuas superat, ac frustraneo conatu nihil agas. Revera igitur tollit omnem actionum intrinsecam moralitatem, qui fontem juris potentiam facit, quemadmodum facit *Spinoza*. Etsi autem sententia hæc de potentia fonte juris naturalis sit admodum periculosa & omni virtuti contraria; negari tamen non potest, eam multorum animos obsedisse, qui negotiis publicis gerendis

præficiuntur. Existimant enim Regibus licere omnia, quæ facere possunt, prudentiam autem jubere, ne quid moliantur, quod non sit utile. Qui vero ita sentiunt, revera cum *Carneade* faciunt, jus omne tollendo, nec nisi nomen inane ejus relinquendo. Quam adversa sit hæc opinio saluti gentium, quam noxia saluti hominum privatorum in civitate viventium, nemo non videt. Ceterum cum in superioribus ostenderituri obligationem naturalem ab ipsa hominis essentia atque natura inseparabilem, & jus naturæ in eadem essentia atque natura hominis rationem sufficientem habere: noxiam istam opinionem eo ipso funditus evertimus, ut adeo in ejus absurditate demonstranda multi esse haudquaquam teneamur.

§. 268.

*Cur homo
ratione va-
lens sibi-
metipsi lex
sit.*

Homo ratione valens & utens sibi metipsi lex est. Etenim qui ratione valet ac utitur, ea cognoscit, quæ per rationem nobis innotescunt. Pone nimirum si fieri potest contrarium, quod tum non cognoscas, quæ per rationem nobis innotescunt: necesse est ut aut rationis prompto usu destituaris, aut eadem in cognoscenda aliqua veritate uti nolis, consequenter ratione non vales, aut, si vales, non uteris *contra hypothesein*. Enimvero lex naturæ nobis innotescit per rationem (§. 259), & quo magis excolitur ratio, eo intimius in cognitionem juris naturalis penetrare datur (§. 260). Quamobrem qui ratione valet ac utitur legem naturæ cognoscit, cumque rationem ejus sufficientem in seipso deprehendat (§. 135), non opus est, ut, quamdiu rationis ductum sequitur, alius ipsi legem ferat. Atque adeo patet, quod sibi metipsi lex sit.

Qui ratione regitur, ea facit quæ sunt legis, etsi nemo agendi necessitatem imponat invito, ut metu retrahatur, spe attrahatur appetitus in contrarium. Videbimus paulo post, quanti sit ex ratione vivere. Nimirum etsi nulla daretur positiva obligatio, quæ a superiore venit; qui ratione pollet ac eadem in dirigendis actionibus liberis utitur, ea tamen faceret, quæ

quæ sunt legis naturalis, &, ubi lex positiva impune quid fieri permittit, non facit, quod rectum non est. Vim obligationis naturalis qui in se minime percipiunt, ipso opere ostendunt, quod procul adhuc absint ab ea facultatum animæ perfectione, quam lex naturæ præcipit & ipsa natura nostra nobis commendat. Exemplum habemus in ipso Deo, qui, cum ratione summa utatur (§. 279 *Part. I. Theol. nat.*), non facit nisi quod rectum est (§. 1059 *Part. I. Theol. nat.*), etsi nullum agnoscat superiorem, qui ipsum ad id faciendum obliget. Ceterum non adeo facile est, quemadmodum ex speciali tractatione abunde elucescet, veritatem legum naturalium pleno ac immoto assensu complecti, ut moveant voluntatem. Quamobrem non est quod miremur, dari plurimos, qui ex se alios judicantes propositioni præsentī experientiam adversari arbitrantur.

§. 269.

Leges naturales cognoscuntur a priori. Etenim *leges naturales cognoscuntur beneficio rationis (§. 259).* Sed *leges naturales* quicquid beneficio rationis cognoscimus, a priori cognoscimus (§. 491 *Psych. empir.*). *Leges igitur naturales cognoscuntur a priori.* *Quomodo naturales cognoscuntur beneficio rationis (§. 259).* Sed *leges naturales* quicquid beneficio rationis cognoscimus, a priori cognoscimus (§. 491 *Psych. empir.*). *Leges igitur naturales cognoscuntur a priori.*

§. 270.

Quoniam itaque ratiocinando nobis innotescit, quod *Idem ulte-* a priori cognoscimus (§. 434 *Psych. empir.*); *Leges naturales ratiocinando nobis innotescunt (§. 269).* *Idem ulte-* ratiocinando nobis innotescunt (§. 269). *Leges naturales ratiocinando nobis innotescunt (§. 269).*

Apparet adeo necessitas methodo demonstrativa leges naturales, seu omnem juris naturalis theoriam in systema veri nominis redigendi, in quo eo ordine collocantur, quo aliæ ex aliis ratiocinando colliguntur: secus enim fieri nequit, ut, qui in discernendo vero a falso, certo ab incerto acumine utitur, veritatis convincatur. Nimirum sumuntur ea, quæ de nobismetipsis a posteriori nobis innotescunt, cum in his demum ratio legum naturalium ac omnis juris naturalis sufficiens contineatur (§. 135. 160): ex hisce vero concatenata ratiociniorum serie deducuntur, quæ de rectitudine ac bonitate

Dd 3

actionum præscribit ratio. Atque hoc pacto leges naturales omnes nobis innotescunt a priori, etsi ea, quæ de nobis sumuntur, a posteriori addiscamus, aut potius intuitive cognoscamus. Equidem *Grotius* jus naturæ quoque a posteriori probare nititur, Gentium scilicet consensu, per facta & testimonia ex autoribus Græcis præsertim atque Romanis petita; sed cum ipsemet in *Prolegomenis* §. 40 vim probandi huic consensui non tribuat, nisi quatenus ad rectam illationem ex naturæ principiis procedentem referendus, jus naturæ non nisi ratiocinando Gentibus innotuisse agnoscit, nec primitus alio modo cognosci posse hoc ipso fatetur.

CAPUT III.

De Deo, Legis naturæ Autore,
Præmiis & Pœnis.

§. 271.

*Autor legis
quinam di-
catur.*

Autor legis dicitur, qui eam condit.

Nimirum quemadmodum autor libri dicitur, qui librum conscripsit; ita autor legis vocatur, qui eam condit. Ponamus e. gr. philosopho juris perito committi a populo quodam, ut leges civiles condant; diceretur is earum autor. Similiter si quis Princeps collegio cuidam mandat, ut statuta condant; erunt membra hujus collegii statutorum conditores.

§. 272.

*Legislator
quinam sit.
præcipit.*

Legislator appellatur, qui legem servari jubet, seu

Distinguimus autorem legis a legislatore, quia legem condere & ut serveretur præcipere duo sunt diversi actus, qui non semper sunt in eodem subjecto, nec idem operantur. Sit ita, quod ambigua loquendi usu subinde legislator dicatur etiam autor vel conditor legis, non solum quia ipsemet legem condidit,

didit, non aliena opera in ea condenda usus; verum etiam quia quod per alium facit, ipse fecisse putatur. Quoniam tamen hi duo actus a nobis distingui jam debent, autorem quoque legis a legislatore distinguere malumus, ne ambiguum sit, quod probari debet.

§. 273.

Legis naturæ autor Deus est. Etenim omnes rerum ^{Autor le-} ipsiusque hominis essentia atque natura actu intellectus di- ^{gis natura} vini resultat (§. 100 *Part. II. Theol. nat.*). Quamobrem cum ^{quam sit.} posita essentia atque natura rerum hominisque ponatur lex naturæ (§. 136), actu intellectus divini lex quoque naturæ resultat, consequenter Deus legem naturæ condidit. Quoniam itaque legis autor est, qui eam condidit (§. 271); legis naturæ autor Deus est.

Lex adeo naturæ originem suam ad Deum refert. Quamobrem etsi athei legis naturalis existentiam negare non possint (§. 246); ejus tamen ortum ignorant (§. 411 *Part. II. Theol. nat.*). Intelligitur hinc etiam, nihil derogari auctoritati legis naturalis, dum ab hominis rerumque essentia atque natura derivatur, quatenus principia demonstrandi ultima quærimus, cum hoc non obstante ortus hujus legis referatur ad Deum.

§. 274.

Deus legem naturæ hominibus tulit. Etenim Deus ^{Quod Deus} præcipit, ut homo actiones suas dirigat ad sui aliorumque ^{legem na-} statusque sui ac aliorum perfectionem ac gloriæ suæ mani- ^{tura homi-} festationem (§. 989 *Part. I. Theol. nat.*). Quamobrem cum ^{nibus tula-} lex naturæ nos obliget ad committendas actiones, quæ per ^{rit.} se ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt, & ad omittendas eas, quæ per se ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 152), immo studium promovendi aliorum perfectionem (§. 223) & directio actionum ad gloriæ divinæ manifestationem sit legis naturalis (§. 254); Deus præcipit, ut legem naturæ servemus (§. 138). Quoniam
ita-

itaque legislator est seu legem aliis fert, qui eam servari præcipit (§. 272); quin Deus legem naturæ hominibus tulit dubitandum non est.

Atque adeo patet, Deo non adimi potestatem legislativam, ut lex naturæ a natura & essentia humana rerumque derivetur. Hoc enim non obstante agnoscere debemus, Deum nobis tulisse eam legem, quem naturalem appellamus.

§. 275.

*Quinam
autor obli-
gationis
naturalis.*

Obligationis naturalis auctor Deus est. Obligatio enim naturalis ponitur posita hominis rerumque essentia atque natura (§. 129). Quamobrem cum Deus hominem resque ceteras creaverit (§. 379 *Part. II. Theol. nat.*) & quidem liberrime (§. 354 *Part. II. Theol. nat.*), adeoque hominem & restalem essentiam atque naturam habentes non modo fecerit, verum etiam eos eam habere voluerit; evidens est quod hominem talem creaverit, ut naturaliter obligatus sit, eumque naturaliter obligatum esse voluerit. Obligationis itaque naturalis autor quin dici debeat Deus, dubitandum est.

Qui hominem a Deo factum esse novit, in dubium minime vocabit, quod naturalis obligatio Deo auctori sit tribuenda. Neque enim quicquam habet homo, quod non acceperit a Deo: id quod in Horis Subseciv. A. 1729. Trim. æst. n. 9. me uberius demonstrasse memini.

§. 276.

*Obligatio
divina ad
legem na-
tura ser-
vandam.*

Deus hominem obligat ad legem naturæ servandam. Etenim Deus hominem obligat ad actiones non suo arbitratu, sed juxta voluntatem ipsius determinandam (§. 987 *Part. I. Theol. nat.*). Vult autem ut actiones suas dirigat ad perfectionem sui statusque sui (§. 905 *Part. I. Theol. nat.*), nec non aliorum statusque aliorum (§. 909 *Part. I. Theol. nat.*), atque gloriæ divinæ manifestationem (§. 918 *Part. I. Theol. nat.*). Quamobrem hominem obligat ad directionem
actio-

actionum ad sui aliorumque ac status sui aliorumque perfectionem, & gloriæ divinæ manifestationem. Enimvero lex naturæ nos obligat ad directionem actionum ad nostram statusque nostri (§. 152), nec non aliorum perfectionem (§. 223), & gloriæ divinæ manifestationem (§. 254). Deus itaque nos obligat, ut obligationi naturali satisfaciamus, seu actiones nostras juxta legem naturæ determinemus. Enimvero legem naturæ servat, qui actiones suas juxta eandem determinat (§. 138). Quamobrem patet Deum nos obligare ad legem naturæ servandam.

In Theologia naturali docuimus, quænam sint actiones istæ, ad quas committendas vel omittendas Deus nos obliget jure suo usus, quod ipsi in hominem competit: hic vero ostendimus, quænam sint actiones, ad quas committendas vel omittendas nos obligat ipsa natura. Quodsi vero actiones hæc inter se conferimus, easdem esse deprehendimus, ad quas committendas vel omittendas per ipsam essentiam & naturam nostram & a Deo obligamur. Quoniam itaque lex naturæ autorem non agnoscit alium nisi Deum (§. 273), nec alius præter Deum sit obligationis naturalis autor (§. 275); recte omnino dicitur, Deum hominem obligare ad legem naturæ servandam. Et quidni obligaret? cum legis hujus ipsemet autor sibi contrarius esse nequeat.

§. 277.

Lex naturæ est etiam lex divina. Etenim a Deo obligamur ad servandam legem naturæ (§. 276), consequenter ad id, ad quod lege naturali obligamur (§. 138). Enimvero si voluntate Dei obligamur ad id, ad quod lege naturali obligamur, lex naturæ simul est lex divina (§. 150). Patet itaque legem naturæ esse etiam legem divinam.

Ostenditur hic legem naturæ in omni sua latitudine spectatam esse legem divinam, immo lex divina quoque est, quatenus non spectat nisi obligationem naturalem, cum ejus autor sit Deus (§. 275), perinde ac ipsius legis naturæ (§. 273). Non
(Wolffii Philos. Pract. Universalis). E e autem

autem hic quæritur, num etiam legi naturali, quidpiam superaccedat, quod sit a pura voluntate divina profectum, & legem naturæ, quæ necessaria est & immutabilis (§. 146), faciat simul positivam divinam (§. 149), quemadmodum exemplo furti paulo ante (§. 258) docuimus.

§. 278.

*Identitas
directionis
actionum
conformi-
ter legi na-
tura ac vo-
luntati di-
vina.*

Directio actionum legi naturæ conformis eadem est cum directione actionum voluntati divinæ conformi. Etenim si directio actionum legi naturæ conformis est, eadem diriguntur ad perfectionem sui statusque sui (§. 152) & ad perfectionem aliorum statusque eorundem (§. 223), atque ad gloriæ divinæ manifestationem (§. 254). Enimvero si directio actionum divinæ voluntati conformis, eadem etiam diriguntur ad sui statusque sui (§. 906 *Part. I. Theol. nat.*) & aliorum statusque eorundem perfectionem (§. 910 *Part. I. Theol. nat.*) atque gloriæ divinæ manifestationem (§. 918 *Part. I. Theol. nat.*). Est itaque directio actionum legi naturæ conformis eadem cum directione actionum voluntati divinæ conformi.

Patet adeo secundum voluntatem divinam vivere, qui vivit secundum legem naturæ.

§. 279.

*Quid sit vi-
vere ex ra-
tione.*

Qui secundum rationem vivit, is actiones suas ad voluntatem Dei componit. Quoniam enim lex naturæ per rationem innotescit (§. 259), qui secundum eam vivit, actiones suas legi naturæ conformiter dirigit. Enimvero qui actiones suas legi naturæ conformiter dirigit, voluntati divinæ conformiter eas dirigit, seu ad voluntatem divinam componit (§. 278). Quare qui secundum rationem vivit, is actiones suas ad voluntatem Dei componit.

Patet itaque secundum rationem vivere & secundum voluntatem Dei vivere esse unum idemque, si nempe in iis acquiescas, quæ lumine rationis nobis innotescunt, & de quibus solis agit philosophus.

§. 280.

§. 280.

Qui naturæ suæ convenienter vivit, seu quemadmodum decet hominem; is secundum voluntatem Dei vitam suam componit. Etenim cum lex naturæ nos obliget ad committendas actiones essentiae ac naturæ nostræ convenientes (§. 188); qui naturæ suæ convenienter vivit, actiones suas legi naturæ conformiter determinat. Enimvero qui actiones suas legi naturæ conformiter determinat, is voluntati divinæ conformiter eas determinat (§. 278), consequenter vitam suam secundum voluntatem Dei componit. Ergo qui naturæ suæ convenienter vivit, seu quemadmodum decet hominem, is secundum voluntatem Dei vitam suam componit.

Pater itaque secundum rationem vivere, naturæ suæ convenienter seu vitam hominis vivere, secundum legem naturæ vivere & secundum voluntatem divinam vivere esse unum idemque. Sive itaque dicas id esse juris naturalis, quod rationi convenit, sive quod naturæ humanæ convenit, sive quod hominem decet, sive quod voluntati divinæ conforme est; revera unum itemque dicis. Etenim si demonstrare debes, quidnam rationi conveniat, quid conveniat naturæ humanæ, quid hominem deceat, quid voluntati divinæ conforme sit; quoad actionum liberarum determinationem, modo in demonstrando fueris versatus, eandem semper reperies actionum liberarum directionem. Nostrum igitur fuit hoc ostendere, ut diversas scriptorum de principio juris naturalis sententias inter se conciliemus, & quod ad nostrum reducantur patefaciamus. In Theologia naturali deduximus ex natura voluntatis divinæ eandem actionum directionem, quam supra ex essentia atque natura hominis eruimus. Cumque essentiae & naturæ humanæ non convenient actiones, nisi quatenus rationem sufficientem in eadem habent, ex eo autem directionem actionum, quam determinat lex naturæ, in superioribus deduximus, quod ea rationem sufficientem in essentia & natura hominis habeat; eo ipso jam patet, quomodo jus naturæ col-

Et 2

liga-

ligatur ex convenientia actionum cum natura humana. Difficilius foret directionem actionum istiusmodi, qualem legi naturali vindicavimus, ex eo colligere, quod actiones rationi convenienter sint dirigendæ. Quamvis autem difficultas non sit prorsus insuperabilis; nostrum tamen jam non est præter necessitatem in tantas ambages descendere.

§. 281.

*Cur Deus
homini le-
gem ferre
debuerit.*

Deus velle non potuit, ut homo esset sine lege, seu suo viveret arbitrato. Etenim Deus hoc universum produxit propter aliquem finem (§. 603 *Part. I. Theol. nat.*) & quæ ex essentia & natura rerum materialium consequuntur, adeoque actiones corporum naturales (§. 12), sunt fines a Deo intenti (§. 645 *Part. I. Theol. nat.*), isti subordinati (§. 631 *Part. I. Theol. nat.*), ut tandem omnes simul sint ejusdem medium (§. 635 *Part. I. Theol. nat.*), corporibus totaque rerum natura agentibus propter hosce fines, ac si ipsamet eos intenderent (§. 661 *Part. I. Theol. nat.*), Vult autem Deus, quod ipsum decet (§. 335 *Part. I. Theol. nat.*), consequenter id, cujus ratio aliqua in sapientia ipsius continetur (§. 640. 332 *Part. I. Theol. nat.*), quemadmodum & omnia in hoc universo sapientissime decrevit (§. 643 *Part. I. Theol. nat.*). Quamobrem cum vi sapientiæ suæ hominem quoque, cujus creator est (§. 782 *Part. I. Theol. nat.*), propter aliquem finem fini mundi subordinatum fecerit (§. 678 *Psych. rat.*); fieri haud quaquam aliter potuit, quam ut quoque voluerit, hominem actiones suas liberas fini huic convenienter determinare. Quoniam itaque determinatio hæc regula est (§. 475 *Ontol.*), cumque jus obligandi hominem ad actiones juxta voluntatem divinam determinandas habeat (§. 986 *Part. I. Theol. nat.*), si velit eum juxta istam regulam actiones suas determinare, eum quoque obliget ad hoc faciendum; regula hæc vero, juxta quam actiones liberas deter-

determinare obligamur, lex sit (§. 131); salva sapientia divina aliter fieri non potuit, quam ut homini legem præscriberet. Patet adeo, quod Deus velle non potuerit, ut homo esset sine lege, consequenter suo viveret arbitrato.

Hobbesius sibi persuasit legem naturæ dari nullam, sed liberam voluntatem homini a Deo datam legis loco. Unde est, quod jus tandem deduxerit ex bello omnium adversus omnes, sicque non procul abfuerit a *Carneadis* sententia, quod homines utilitate sibi sanxerint jura. Sane qui ita sentiunt, in Theologia naturali hospites sunt, quemadmodum ex demonstratione propositionis præsentis abunde liquet. Poterant ex natura Dei alia adhuc desumi argumenta, quibus veritas propositionis præsentis evincitur. Sed cum in Theologia naturali jam demonstraverimus (§. 987 *Part. I. Theol. nat.*), Deum non reliquisse hominem suo arbitrato, & quænam ipsi præcipiat (§. 989 *Part. I. Theol. nat.*), quænam prohibeat (§. 990 *Part. I. Theol. nat.*), prolixiores jam esse nolumus.

§. 282.

Deus non potuit homini præscribere legem naturali contrariam. Etenim lex naturæ non minus, quam obligatio, legem naturæ ab eadem venit, seu naturalis (§. 141), necessaria est ac immutabilis (§. 142). Quamobrem cum tam legis naturæ (§. 273), quam obligationis naturalis ipsemet autor fit (§. 275); fieri quoque non potuit, ut homini præscriberet legem naturali contrariam.

Nimirum quia velle non potuit, ut homo esset sine lege (§. 281), eum autem talem condidit, ut per ejus essentiam atque naturam ponatur lex naturæ (§. 136) & obligatio naturalis (§. 129); sibi metipsum foret contrarius, si homini legem præscriberet legi naturæ contrariam.

§. 283.

Quoniam Deus homini præscribere nequit legem naturali contrariam (§. 282), legis autem præceptivæ actus est natura contraria præ-

cipere pos- præcipere (§. 164); *Deus præcipere nequit, quæ legi natu-*
rali contraria sunt, vel eidem repugnant, consequenter *quæ*
lege naturali prohibentur (§. 163. 164).

Quibus contrarium videtur; ii nec animum advertunt ad immutabilitatem & necessitatem legis naturæ & ab ea venientis obligationis (§. 142), nec perpendunt, quod Deus minime velit, nisi quæ ipsum deceant (§. 333 *Part. I. Theol. nat.*): immo sanctitatem Numinis distincte animo non comprehendunt, quæ sicuti in actionum rectitudinem (§. 1064 *Part. I. Theol. nat.*), ita tandem in id, quod ipsum decet, resolvitur (§. 950 332 *Part. I. Theol. nat.*).

§. 284.

Conveni- *Lex naturæ est voluntati divinæ conveniens.* Etenim
entia J.N. *lex naturæ* urget nostram statusque nostri perfectionem (§.
cum vo- 152). Enimvero voluntas divina tendit ad id, quod in se
luntate optimum est (§. 383 *Part. I. Theol. nat.*), adeoque Deus velle
Dei. nequit, nisi eam actionum humanarum directionem, qua homo efficitur optimus in suo genere. Quoniam itaque bonum in se quid dicitur, quatenus suam habet perfectionem tam essentialem, quam accidentalem; Deus vult summam hominis, quam consequi valet, perfectionem, consequenter fieri nequit ut aliam velit actionum humanarum directionem, quam ad hominis statusque ejusdem perfectionem. Atque adeo patet legem naturæ esse voluntati divinæ convenientem.

Quodsi ergo quidam sint, qui principium legum naturalium convenientiam cum voluntate divina esse existimant; non aliam tamen actionum directionem admittere consententur, quam eam, quam nos in superioribus ex hominis essentia atque natura deduximus. Quodsi enim sumatur, quicquid cum voluntate divina convenit, id est committendum; quod eidem disconvenit, illud omittendum; huc redit quæstio, quidnam voluntati divinæ conveniat, quid disconveniat. Hoc igitur ex natura voluntatis divinæ deducendum. Ex hac vero deducitur

citur directio actionum ad nostram statusque nostri perfectionem. Immo non absimili modo ex ipsa voluntatis humanæ natura deduci poterat eadem actionum directio. Etenim appetitus hominis generaliter ad bonum determinatus est, ut hæc sit lex ejus: bonum esse appetendum (§. 904 *Psych. empir.*). Quodsi ergo ex ratione vivere debet, necesse est ut bonum appetat, quod ratione tale agnoscitur. Quamobrem cum bonum sit, quod nos statumque nostrum perficit (§. 554 *Psych. empir.*); evidens est, actiones liberas esse dirigendas ad nostram statusque nostri perfectionem. Quodsi adeo dixeris principium legis naturalis esse convenientiam cum voluntate seu appetitu rationali hominis, in eandem incidere debes naturæ legem, quam superius stabilivimus. Non mirum hoc videbitur, nisi iis, qui methodi demonstrativæ sunt ignari: ceteris enim constabit, si plures fuerint propositiones a se invicem dependentes, earum una sumpta ceteras inde demonstrari. Ita in Geometria parabola plures habet proprietates. Perinde vero est, quamnam earum sumas loco definitionis, ut inde demonstrantur ceteræ. Unde videas ab uno sumi, quod ab altero demonstratur. Absonum igitur est, disputare de principio Juris naturalis seu eo, quod sumitur, ut exinde demonstrantur leges naturales: modo enim ex eo, quod sumitur, demonstrare possis, quales esse debeant actiones humanæ, unum idemque erit. Rectæ tamen methodo convenientissimum est, ut actionum humanarum directionem ex ipsa ejus essentia & natura deducas, cum ea quærat, ubi de lege naturæ sermo fit.

§. 285.

Pœnam jam definivimus alibi (§. 1077 *Part. I. Theol. Pœna de-nat.*) per malum physicum ab eo, qui alterum obligandi *finis*. aliquod jus habet, ob malum morale eidem immissum. Et cum vocabuli significatum etiam in philosophia practica retinemus, ubi definitionis istius proprius est locus.

Cum definitionem pœnæ in Theologia naturali tradere-mus, monuimus (*not. §. cit.*), eam in philosophia practica evolvi debere: quod ut rectius fieri possit, ante nobis explicanda *venit*,

venit, ne perverse intellecta præjudiciis & difficultatibus locum faciat. Malum physicum hic opponitur malo morali, quod actionibus hominum liberis inhæret (§. 374 *Part. I. Theol. nat.*). Et quemadmodum malum physicum in omni sua latitudine diximus, quod statum mundi quoad effectus naturales imperfectiorem reddere censetur, quam foret, si alii essent (§. 373 *Part. I. Theol. nat.*); ita ad hominem restrictum appellatur, quod statum ejus quoad modificationes internas & relationes externas imperfectiorem reddit, quam foret; si eadem abessent. E. gr. fustigatio creat homini dolorem, & dolor hic, quatenus status animæ redditur imperfectior, quia eidem molestus, tum etiam quatenus corpori inhæret, quod molestæ perceptioni respondet, hujusque statum imperfectiorem reddit, malum physicum est, immo fustigatio, quæ dolorem creat, malum physicum appellari potest. Similiter si quis multam solvere tenetur, jus ei quoddam adimitur, quod antea habebat, dominium nempe ejus pecuniæ, qua multa constat. Juris autem omisio invita statum nostrum externum, & quatenus molestiam animo creat, internum quoque imperfectiorem reddit. Est igitur malum aliquod physicum. Nimirum qui fustigatur, qui multatur, invitus patitur, non vero libere quid agit. Quamobrem nihil hic ex parte ipsius adest malum morale, quippe quod appetitionibus tantummodo inhæret, quatenus contrarium appetere debebamus. Quodsi quis pecuniam profunderit, jus etiam aliquod amittit, quod habebat, sed libere; cumque jus istud conservare deberet, defectus notatur in volitione, ob quam vitiosus est, atque hic defectus proprie malum morale est, quatenus ob eandem quis ipsemet statum suum imperfectiorem reddit. Hæc probe notanda sunt, ne quis arguetur, quasi per ea, quæ de malitia actionum intrinseca in superioribus dicta sunt, malum morale cum physico confundatur. Notandum præterea est, nos consulto dicere, pœnam esse malum, quod immittitur ab eo, qui alterum obligandi jus habet, non vero quod immittitur a superiore. Videbimus enim suo loco jus puniendi etiam competere posse naturaliter æqualibus in æquales. Quomodo autem æquali nascatur jus obligandi alterum

sibi

sibi æqualem docebitur suo loco. Alii dicere solent, *pœnam esse malum passionis, quod infligitur ob malum actionis.* Malum passionis non nisi physicum malum est, quemadmodum modo diximus: malum actionis denotat hic malum morale. Unde sensus hic est: pœnam esse malum physicum, quod infligitur ob malum morale. Enimvero definitionem hanc esse latiorrem suo definito patebit suo loco, & facile intelligitur, ubi ad exempla animum advertere velis.

§. 286.

Quoniam mala vel sunt animi, vel corporis, vel *Qualia* fortunæ & mala animi ad animam, mala corporis ad cor- *mala sunt* pus, mala fortunæ ad statum externum, veluti opes & *pœna hu-* famam, spectant (§. 567 *Psych. empir.*), nemo autem ani- *mana.* mæ malum immittere possit, nisi mediante corpore vel iis, quæ ad statum externum spectant, mediantibus, quatenus scilicet per ea molestia creatur animæ, quod unusquisque in seipso experitur; *pœnæ, quæ ab homine infliguntur homini, vel sunt mala corporis, vel mala fortunæ.*

Equidem non nego per pœnam intendi animæ molestiam sive tædium; sed id pœnæ consequens est, quatenus scilicet oritur ex corporis vel fortunæ malo, hoc est, corporis vel status externi quadam imperfectione (§. 565. § 18 *Psych. empir.*). Nemo etiam illam animæ molestiam pœnam vocat; sed communi loquendi usu pœnam appellant omnes id, ex quo ista molestia resultat. Quodsi dicas posse quoque hominem puniri ignorantia, quatenus impeditur, ne ab aliis sive muris, sive vivis doctoribus institui possit; eadem redit responsio: scilicet ignorantia est id, quod per pœnam intenditur, non vero id, in quo pœna consistit: ea enim consistit in his, quibus impeditur, ne quis rerum notitia animum imbuere possit. Seponimus jam quæstionem de moralitate pœnarum, ubi de eo tantummodo sermo est, quod fieri possit, non quod fieri debeat, quamvis in definitione jam removerimus mala moralia ex pœnarum numero, quippe obligationi erga alios contraria, immo obligationi naturali in genere repugnantia.

(*Wolfii Philos. Pract. Universalis.*)

Ff

§. 287.

§. 287.

Effectus
pœnae,

Pœnae sunt motiva actionum committendarum vel omittendarum. Sunt enim malum physicum, quod infligitur ob malum morale (§. 285), consequenter cum malum morale actionibus inhæreat (§. 374 *Part. I. Theol. nat.*) actiones vero vel positivæ, vel privativæ sint (§. 24), ob actiones vel commissas, vel omiffas. Quoniam itaque per commissionem vel omissionem actionis intelligitur, cur pœna infligatur; ea pœna infligendæ ratio sufficiens est (§. 56 *Ontol.*), adeoque malum, in quo consistit, cum actione positiva vel privativa connexum est (§. 10 *Cosmol.*). Quamobrem actionis commissionem sive omissionem nobis repræsentare debemus tanquam malam. Enimvero repræsentatio mali est motivum nolitionis (§. 890 *Pfych. empir.*), ut nolimus actionem, cui pœna statuta est, committere, si privativa fuerit, vel ut nolimus eam omittere, consequenter ut eandem velimus, si positiva fuerit. Patet adeo pœnas esse motiva actionum committendarum, vel omittendarum.

Nimirum pœna spectatur tanquam malum, quod ex actione sive positiva, sive privativa necessario consequitur, propterea quod in agentis potestate positum non est effugere pœnam, si actionem vel commiserit, vel omiserit. Atque adeo actio, quæ malum aliquod habet annexum, judicatur & ipsa mala: quod enim nostra voluntate ab ea separabile non est, id tanquam ad eandem pertinens recte consideratur.

§. 288.

Pœnarum
vis in obli-
gando.

Pœnis obligari possunt homines ad actiones tam omittendas, quam committendas. Etenim pœnæ sunt motiva actionum committendarum vel omittendarum (§. 287). Quodsi ergo legi adjicitur pœna; motivum cum actione omittenda, vel non omittenda, consequenter committenda conne-

connectitur. Obligamus alios, quando motiva actionum, five committendarum, five omittendarum cum iisdem connectuntur (§. 118). Patet adeo pœnis obligari posse homines ad actiones tam omittendas, quam committendas.

Quoniam pœnæ malum quoddam sunt (§. 285), mali vero repræsentatio motivum nolitionis est (§. 890 *Psych. empir.*); pœnis per se non obligamus ad aliquid faciendum, sed tantummodo ad non faciendum. Quamobrem si pœna adjecta sit actioni privativæ, privativam omittere, adeoque positivam committere debemus, qui enim obligatur ad non omittendum, committere utique tenetur, quod omittere nequit.

§. 289.

Adjectio pœnæ ad legem positivam dicitur *Sanctio* *Sanctio*
pœnalis. *pœnalis*

Ita sanctio pœnalis legis, ne furtum facias, est pœnæ, quæ *quid sit.*
in furem statuitur, adjectio, scilicet quod furtum faciens la-
queo suspendi debeat in patibulo.

§. 290.

Obligatio positiva est, quæ proficiscitur a voluntate *Obligatio*
entis cujusdam rationalis, veluti Dei, vel hominis, seu a *positiva*
voluntate legislatoris. *quamam.*

Opponitur obligatio positiva eodem sensu naturali, quæ
lex positiva legi naturali opponitur. Nimirum obligatio na-
turalis ab essentia & natura hominis oritur (§. 129), perinde
ac lex naturæ (§. 136); positiva vero a libera voluntate Dei vel
hominum proficiscitur, quemadmodum lex positiva divina
atque humana (§. 149).

§. 291.

Sanctione pœnali introducitur *obligatio positiva.* Et *Qualis obli-*
enim sanctione pœnali pœna adjicitur ad legem positivam *gusto san-*
(§. 289). Quamobrem cum pœnis obligentur homines ad *ctione pœ-*
actiones committendas, & omittendas (§. 288); sanctione *nali intro-*
pœnali introducitur obligatio. Enimvero pœna libere ad- *ducatur.*

Ff 2

jicitur

jicitur legi ab eo, qui alterum obligandi aliquod jus habet (§. 285). Quæ adeo sanctione pœnali introducitur obligatio, a voluntate legislatoris proficiscitur. Quamobrem cum positiva sit obligatio, quæ a voluntate legislatoris proficiscitur (§. 290), sanctione pœnali introducitur obligatio positiva.

Obligatio naturalis non opus habet peculiari actu, quo introducatur, cum ipsa enim lege simul oritur, arque ab eadem inseparabilis est, necessaria & immutabilis cum ipsa, cui inest, lege (§. 142).

§. 292.

Necessitas sanctionis pœnalis in lege prohibitiva positiva. *Ad legem prohibitivam positivam necessario requiritur sanctio pœnalis.* Lex enim prohibitiva obligare debet ad aliquid non agendum (§. 163). Quamobrem cum in lege positiva obligatio dependet a voluntate legislatoris (§. 147. 272); legislator vero eos, quibus fert legem, ad aliquid non agendum obligare nequeat, nisi motivum actionis omittendæ seu non committendæ cum eadem connectat (§. 118); necesse est ut cum lege prohibitiva positiva connectatur aliquod motivum actionis omittendæ. Motiva actionum omittendarum sunt pœnæ (§. 287): pœna igitur legi prohibitivæ positivæ adjicienda. Quoniam itaque adjectio pœnæ ad legem positivam sanctio pœnalis est (§. 289); ad legem prohibitivam positivam necessario requiritur sanctio pœnalis.

Sine obligatione lex nulla est, quippe quæ absque ea concipi nequit (§. 131). Lex prohibitiva nos obligat ad non agendum (§. 163); adeoque cum eadem connectendum motivum nolitionis (§. 118): quod cum sit repræsentatio mali (§. 890 *Pfych. empir.*), cum in lege positiva obligatio proficiscatur a voluntate legislatoris (§. 290), necesse est ut voluntate legislatoris ex actione perpetrata sequatur malum, quod per se ex eadem minime sequitur. Adjicienda igitur est pœna (§. 285), consequenter sanctio pœnalis ad legem prohibitivam positivam necessario requiritur. Quodsi ergo ponatur abesse sanctio

sanctio pœnalis, adeoque nulla legi prohibitivæ adjecta sit pœna (§. 289); deest motivum nolendi actionem (§. 287), quam ut nolimus vult legislator. Sua igitur voluntate nos obligare nequit. Non nego fieri posse, ut quis nolit, quæ lex prohibet, etiamsi nulla pœna adjecta sit. Enimvero tum non omittitur actionem, quia legislator vult eam omitti, sed alia de causa. Quando vero lex fertur, id agitur, ut obligentur ad actionem omittendam, qui alias eandem minime omitterent.

§. 293.

Si lex positiva prohibet, ne qua actio omittatur, sanctio pœnalis obligat ad actionem committendam, quæ præcipitur. Quando pœna obligatur. Etenim si lex positiva prohibet, ne qua actio omittatur, sanctio pœnali, quæ ad eam requiritur (§. 292), *get ad committendum actionem.* introducitur obligatio positiva eam non omittendi (§. 291). Enimvero qui non omittere vult actionem, is eam committere debet: si enim committere non vult, eam omittere velit necesse est (§. 53 *Ontol.*). Motivum adeo nolendi omissionem actionis est simul motivum ejus committendæ (§. 887 *Psych. empir.*). Quamobrem si lex positiva prohibet, ne qua actio omittatur, sanctio pœnalis quoque obligat ad actionem, quæ præcipitur, committendam.

Hinc intelligitur, sanctionem pœnalem non posse adjici legi præceptivæ: repugnat enim naturæ voluntatis, ut representatione mali adducamur ad volendum (§. 880 *Psych. rat.*). Quamobrem ubi pœnis adducere velis alterum ad aliquid faciendum, præcepto addenda prohibitio actionis privativæ, scilicet ne hoc facere omittas, quod sanctionem pœnalem adjunctam habet. Pœnam enim qui averfatur, actionem lege præceptam omittere non vult, & quatenus bonum existimat evitare malum, quod non agendo incurrit, motivum adest volitionis (§. 890 *Psych. empir.*), atque ideo ratio sufficiens, cur actionem committere velit, quam alias omittere mallet (§. 887 *Psych. empir.*). Vides itaque, quomodo naturæ voluntatis repugnet sanctio pœnalis legi præceptivæ addenda, & quomodo tamen per eam fieri possit, ut eadem introducatur ob-

F f 3

ligatio

ligatio actionis committendæ, nimirum si feratur lex prohibitiva actionis privativæ, hoc est, si prohibeat lex, ne quid non fiat. Sanctio pœnalis legi præceptivæ addita contradictionem ponit ex natura voluntatis oriundam, quæ tollitur, si eadem jungatur prohibitiva actionis privativæ cum sanctione pœnali.

§. 294.

Quid in sanctione pœnali fiat. *In sanctione pœnali legislator malum quoddam cum actione, quæ prohibetur, connectit, tanquam motivum ejus omittendæ.* Etenim in sanctione pœnali adjicitur pœna ad legem prohibitivam (§. 289), ut introducatur obligatio ad actionem non committendam (§. 291. 292). Pœna vero malum physicum quoddam est (§. 285) & obligatio fit connexo motivo actionis committendæ cum eadem (§. 118). Patet itaque in sanctione pœnali legislatorem malum quoddam cum actione, quæ prohibetur, connectere tanquam motivum ejus omittendæ.

Hinc pœna definiiri potest per malum, quod cum actione connectit legislator tanquam motivum eam omittendi, vel cum opposita tanquam motivum eam, quæ præcipitur, committendi. Hanc definitionem dedimus in philosophia morali vernaculo sermone edita & eam retinuit *Tbümmigius* in Institutionis §. 39 *Phil. pract. univ.* Ex definitione itaque pœnæ supra data hæc fuit demonstranda, ne videamus hic alia tradere, quam quæ ibidem docuimus.

§. 295.

Premium quid sit. *Premium est bonum, quod confertur in alterum ob actionem sive positivam, sive privativam ab eo, qui ad id conferendum eidem non obligatur.*

Exemplo definitionem illustremus opus est, ut ejus a mercede appareat differentia, quam alibi suo tempore definiemus. Ponamus parentem dare filio, qui in examine benefecit, duos florenos, vel nummum aureum. Dico duos florenos vel nummum aureum esse præmium diligentæ. **Suppono**

pono filium pecuniam referre in numerum bonorum, immo nemo negabit, nummum aureum accipere gratis esse bonum. Pater itaque dans filio nummum aureum bonum quoddam in eundem confert. Dat autem ideo, quia in examine stetit bene, consequenter ob diligentiam, quam antea in discendo adhibuit, adeoque bonum in eum confertur ob actiones positivas. Per se patet, patrem non obligari filio ad pecuniam dandam pro diligentia, qua in discendo usus. Confertur itaque bonum in alterum ab eo, qui ad idem conferendum minime obligatur. Quamobrem patet, præmium, quod dat pater filio ob diligentiam, esse bonum, quod in eum confertur ob actionem positivam a patre, qui ad idem conferendum ipsi minime obligatur. Aliter vero sese res habet, si alteri do nummum aureum, ut quid faciat, ad quod faciendum mihi non obligatur, veluti pater præceptori eundem dat, ut intervallo unius vel alterius mensis filium instituat in lingua latina. Is enim solvitur ab eo, qui ad solvendum obligatur ex contractu pro opera præstita. Præsens igitur definitio ad præmium agnoscendum & a mercede distinguendum sufficit in omni casu.

§. 296.

Præmia sunt motiva actionum committendarum & Præmiomittendarum. Præmium enim est bonum, quod confer-^{rum esse-} tur in alterum ob actionem sive positivam, sive privativam ^{Etus.} (§. 295), adeoque ob præmium actionis commissio, vel omissio repræsentatur ut bona. Quoniam itaque boni repræsentatio est motivum volitionis (§. 890 *Psych. empir.*); præmium est motivum actionis positivæ committendæ, vel privativæ omittendæ.

Ita si præmium promittitur discipulo ob diligentiam in discendo adhibendam; ejus spe ad eandem is adducitur, sicque præmium motivum diligentæ est. Si præmium promittitur, ubi a ludo abstinueris; præmium est motivum abstinentiæ a ludo, dum spe ejus adductus ab eodem abstines. Ipsa adeo exempla probant, præmia non minus actionum omittendarum, quam committendarum esse posse. Nimirum quate-

quatenus præmium datur actionem vel committenti, vel omit-
tenti, eatenus spectatur tanquam bonum, quod ex actionis
commiſſione, vel omiſſione ſequitur, atque ob id ipſa actio-
nis commiſſio, vel omiſſio bona cenſetur, quæ alias non ha-
beretur pro bona, aut, ſi mavis, ipſa actio poſitiva, vel pri-
vativa habetur pro bona, quæ abſque præmio talis non vi-
deretur. Qui adeo præmium in actionem ſtatuit, is eam effi-
cit bonam iudicio ejus, qui præmium ex ea expectat; quem-
admodum qui pœnam in actionem decernit, eandem efficit
malam, iudicio ejus, qui ex actione ſibi meruit ne in eandem
incurrat. Præmia igitur & pœnæ eum in finem inventa ſunt,
ut actiones reddantur bonæ vel malæ, quæ alias ab agentibus
pro talibus minime haberentur. Probe hæc notanda ſunt, ut
difficultates evaneſcant, quas nonnulli ſibi fingunt circa obli-
gationem naturalem, quaſi nullius ſit efficaciam, quod careat
coactione externa, qualem aſſeſſe putant in obligatione poſitiva;

§. 297.

Modus ob- *Præmiis obligari poſſunt homines ad actiones commit-*
ligandi vo- *tendas & omittendas.* Etenim præmia ſunt motiva actio-
luntatem. num committendarum & omittendarum (§.296). Quamob-
rem qui præmium actionem committenti vel omittenti pro-
mittit; motivum ejus committendæ vel omittendæ cum ea
connectit. Quoniam itaque alterum obligas ad actionem
committendam, vel omittendam, ſi motivum committendæ
vel omittendæ cum eadem connectis (§. 118); evidens eſt
præmiis obligari poſſe homines ad actiones committendas,
vel omittendas.

Præmiis proprie determinatur voluntas ad actionem, ut
eam committere velimus; quemadmodum pœnis nolentes,
ut eandem committere nolimus. Quemadmodum vero nolle
omittere idem eſt ac velle committere, ita ex adverſo velle
omittere idem eſt ac nolle committere. Quamobrem cum
priori reſpectu obligari poſſimus pœnis ad actiones commi-
tendas, ita poſteriori reſpectu obligari poſſumus præmiis ad
actiones omittendas. Etiam adeo pœnis proprie loquendo obli-
getur

getur noluntas, præmiis voluntas; hoc tamen non obstante utroque modo & ad actiones committendas, & omittendas obligari possunt homines. Quoniam vero obligandi modo sit utendum, ex circumstantiis in dato casu determinandum, suoque loco dabimus, quæ satisfaciunt.

§. 298.

Præmiorum promissione introducitur obligatio positiva. Qualis obligatio per
Si quis enim præmium promittit actionem committenti vel omittenti, cum ad idem conferendum alteri non sit obligatus (§. 295), nulla necessitate adductus (§. 118), adeoque liberrime idem promittit. Obligatio igitur, quæ per præmium introducitur (§. 297), a liberrima obligantis voluntate proficiscitur. Enimvero obligatio, quæ a libera legislatoris voluntate proficiscitur, positiva est (§. 290). Obligatio itaque, quæ præmiorum promissione introducitur, positiva est.

Præmia cum actione non per se sunt connexa, sed connectuntur cum eadem libera legislatoris voluntate. Non igitur inde resultare potest obligatio necessaria, qualis naturalis est (§. 130), sed tantummodo positiva (§. 290).

§. 299.

Si legislator præmium promittit actionem committenti vel omittenti, bonum cum eadem connectit tanquam motivum eam committendi vel omittendi. Quomodo præmiis obligatio
Etenim præmium bonum quoddam est, quod in alterum confertur (§. 295). Quamobrem si legislator promittit præmium actionem committenti vel omittenti; bonum quoddam in committentem vel omittentem confert, adeoque cum ex actione commissa vel omissa intelligatur, cur bonum hoc in committentem vel omittentem conferatur, ratio obtinendi boni continetur in actione committenda vel omittenda (§. 56 *Ontol.*), consequenter legislator bonum quoddam cum eadem connectit (§. 10 *Cosmol.*). Enimvero representatio actionis committentis
(*Wolfii Philos. Pract. Universalis.*) G g ten-

tendæ, vel omittendæ tanquam bonæ est motivum eam committendi, vel omittendi (§. 890 *Psych. empir.*). Quamobrem si legislator præmium promittit actionem committenti vel omittenti, bonum cum eadem connectit tanquam motivum eam committendi, vel omittendi.

Hinc etiam in legum doctrina sensu restrictiori definiri potest *Premium*, quod sit *bonum*, quod legislator cum actione connectit tanquam motivum eam committendi vel omittendi. Atque ita præmium definivimus in Philosophia morali vernaculo sermone edita, eamque retinuit *Thümmigius* in Institutionibus Philos. pract. univ. §. 40. Placuit itaque eam hic demonstrare ex ea, quam ante dedimus (§. 295), ne videamur significatum immutasse.

§. 300.

*Quomodo
ad servan-
dam legem
positivam
quis obli-
gari possit.*

Ad servandam legem positivam homo aliter obligari nequit, quam pœnis atque præmiis. Quoniam enim in lege positiva obligatio a voluntate legislatoris dependet (§. 149. 272); ad servandam legem positivam homo obligari debet voluntate legislatoris. Quamobrem cum alterum obligemus, si motivum cum actione connectimus (§. 118); legislator voluntate sua motivum quoddam cum actione connectere debet. Motivum volitionis est representatio boni, motivum nolitionis representatio mali (§. 890 *Psych. empir.*). Efficere itaque tenetur, ut homo ad servandum legem positivam obligandus actionem committendam sibi representet tanquam bonam & omittendam tanquam malam. Quoniam vero id aliter fieri nequit, quam si in committentem vel omittentem conferat aliquod bonum, aut in committentem vel omittentem decernat mali quidpiam, istud autem præmium (§. 295), hoc pœna est (§. 285); ad servandam legem positivam hominem aliter, quam pœnis atque præmiis obligari non posse liquet.

Ex

Ex natura voluntatis humanæ sequitur, quod homo aliter obligari nequeat a legislatore ad actiones committendas, vel omittendas quam pœnis atque præmiis. Voluntas humana indiget motivis, itemque noluntas (§. 889 *Psych. empir.*); motiva istiusmodi sunt pœnæ (§. 287) atque præmia (§. 296) & ex pœnæ (§. 285) ac præmii definitionibus intelligitur (§. 295), quod præter ea non dentur alia. Quamobrem fieri haudquam aliter potest, quam ut pœnis atque præmiis introducatur obligatio positiva. Non est quod excipias, dari leges positivas civiles longe plurimas, quibus nulla adjecta sunt præmia, pœnæ nullæ adjectæ sunt, veluti quæ agunt de contractibus. Etenim legibus istis dantur actiones in foro, & iisdem satisfacere nolentes vi executionis adiguntur, ut satisfaciant, quæ pœnæ rationem habet, quatenus spectatur ut malum, quod invitus patitur, qui iudicis sententiæ juxta legem latæ satisfacere recusat. Sed hoc uberius expolituri sumus suo loco.

§. 301.

Obligatio positiva aliter quam sanctione pœnali & Obligatio præmiorum promissione introduci nequit. Sanctione pœnali, ^{positiva} qua pœna adjicitur legi positivæ (§. 289), & præmiorum ^{quomodo} promissione introducit obligatio positiva (§. 291. 298). ^{introduci} Enimvero ad servandam legem positivam homo aliter obligari nequit, quam pœnis atque præmiis (§. 300). Patet itaque obligationem positivam aliter quam sanctione pœnali & præmiorum promissione introduci minime posse. ^{possit.}

Non est, quod excipias, haud repugnare, ut quis nullo pœnæ metu, nulla præmii spe ductus faciat, quod vult legislator, vel omittat, quod omitti jubet, hoc solo permotus, quod norit superiorem hoc velle. Ultro enim hoc concedimus: ostendemus autem suo loco, qui hoc facit, eum satisfacere obligationi naturali ad obediendum superiori. Qui vero eo sunt animo, obligatione positiva non habent opus, nec eorum gratia legi etiam positivæ accedit obligatio positiva, sed illorum potius, in quibus naturalis ista obligatio non est efficax, ut positiva sit opus. Voluntas nimirum superioris

recta præcipientis vel minus recta prohibentis naturaliter obligat inferiores, quemadmodum suo loco demonstraturi sumus. Sed cum obligationi naturali satisfaciunt pauci, positiva obligatio eidem superaddenda, ut lex a pluribus ferretur. Falluntur autem, qui sibi persuadent, legem absque sanctione pœnali & præmiorum promissione non fore legem: foret enim lex, quam plurimi transgrederebantur. Hoc igitur ut impediatur, obligatione positiva opus.

§. 302.

Quod obligatio positiva arbitraria sit.

Obligatio positiva arbitraria est, non necessaria. Et enim obligatio positiva aliter, quam sanctione pœnali & præmiorum promissione introduci nequit (§. 301). Enimvero in sanctione pœnali pœna adjicitur ad legem (§. 289), seu malum quoddam cum actione, quæ prohibetur, a legislatore connectitur tanquam motivum ejus omittendæ (§. 294), & si præmium promittitur, bonum cum actione, quæ præcipitur vel prohibetur, connectitur tanquam motivum ejus committendæ vel omittendæ (§. 299). Quamobrem cum tam bonum, quam malum cum actione connectatur, ut tanquam bona vel mala repræsentari possit (§. 890 *Psych. empir.*), quod ex ea per se non sequitur; ideo patet obligationem positivam arbitrariam esse, non necessariam.

Ostenditur etiam hoc modo. Obligatio positiva a voluntate legislatoris proficiscitur (§. 290). Quamobrem cum voluntas in agendo libera sit (§. 942 *Psych. empir.*), & obligatio in connexionem motivi cum actione jungatur (§. 118); in arbitrio ejus positum est, utrum hoc, vel aliud motivum, utrum aliquod, an nullum cum actione connectere velit. Est igitur obligatio positiva arbitraria, non necessaria.

Atque in eo differt obligatio naturalis & positiva, quod illa necessaria sit (§. 142), adeoque ab actione inseparabilis; hæc vero arbitraria, atque ab actione pro arbitrio legislatoris
sepa-

separanda. In obligatione naturali actio committenda repræsentatur tanquam per se bona, omittenda vero tanquam per se mala; in positiva vero committenda repræsentatur tanquam bona, omittenda vero tanquam mala, vel etiam omissio actionis tanquam bona ex voluntate legislatoris. Quod igitur illic actioni per se inest; hic eidem infertur voluntate legislatoris.

§. 303.

Obligatio restringit libertatem agentis. Etenim obligatio necessitas agendi moralis est (§. 118), adeoque eadem ^{Effectus obligatio-}posita hæc actio omittenda, non committenda; illa vero ^{nis.}committenda, non omittenda. Quamobrem cum vi libertatis homo possit ex pluribus possibilibus eligere, quod ipsi placeat (§. 941 *Psych. empir.*); obligatio libertatem agentis restringit.

Nimirum seposita obligatione potes hanc actionem committere, potes eam omittere, nulla adest necessitas physica, quæ ad alterutram contradictionis partem animam determinet in volendo atque nolendo liberam (§. 942 *Psych. empir.*). Enimvero posita obligatione liberum non amplius est, utrum actionem committere, an eam omittere velis; sed moraliter necesse est, ut eam vel committas, vel omittas. Atque adeo obligatione restringitur libertas agentis, quatenus quod ante eam spectabatur liberum nunc per eandem fit necessarium.

§. 304.

Obligationis naturalis & positivæ eadem vis est in animam. Obligatio positiva aliter quam sanctione pœnali & ^{Effectus ob-}præmiorum obligatione introduci nequit (§. 301). In ^{ligationis}sanctione pœnali adjicitur legi pœna (§. 289): pœnæ vero sunt ^{positivæ ac}motiva actionum committendarum vel omittendarum (§. ^{naturalis.}287), & præmia similiter actionum committendarum vel omittendarum motiva sunt (§. 295). Eadem igitur vis est obligationis positivæ in animam, quæ motivorum volitionis ac nolitionis. Enimvero obligatio naturalis ponitur posita

Gg 3

homi-

hominis rerumque essentia atque natura (§. 129). Quamobrem cum per essentiam atque naturam suam rerumque homo obligetur ad actiones intrinsece bonas committendas, intrinsece vero malas omittendas (§. 127); intrinseca vero bonitas sit motivum actionum committendarum, malitia vero intrinseca motivum actionum omittendarum (§. 890 *Psych. empir.*); obligationis naturalis non alia vis est in animam, quam motivorum volitionis ac nolitionis. Quoniam itaque obligationis quoque positivæ non alia vis est in animam, quam motivorum volitionis ac nolitionis, *per demonstrata*; evidens est, obligationis naturalis ac positivæ eandem vim in animam esse.

Hanc propositionem probe velim perpendant, qui obligationem necessariam, qualem esse eam, quæ est legis naturalis supra demonstravimus (§. 142), pro veri nominis obligatione habere nolunt, non aliam agnoscunt obligationem veram, nisi quæ a voluntate superioris venit, hoc est, positivam (§. 290). Nescio enim quam diversitatem inter obligationem necessariam, seu naturalem, & arbitrariam, seu positivam sibi imaginentur, ut huic vim tribuant in voluntatem & noluntatem hominis, qualis isti non insit, nec inesse possit; ut adeo legem absque obligatione positiva inefficacem existiment, nec legis nomen mereri arbitrentur. Quodsi excipias, si eadem vis sit obligationis naturalis ac positivæ in animam, non opus esse positiva, sed sufficere naturalem, contra manifestam experientiam, quæ furandi cupidinem non nisi pœna positiva coerceri loquitur; haud difficilis est responsio. Eadem scilicet motiva non sunt efficacia in omnibus, sed alia aliis profunt. Quamobrem quod in aliis efficit intrinseca bonitas ac malitia actionum, qua nititur obligatio naturalis, quemadmodum ex demonstratione propositionis præsentis intelligatur; idem in aliis obtinetur metu pœnarum ac spe præmiorum, quibus obligatio nititur positiva (§. 301). Quemadmodum vero dantur homines, in quibus obligatio naturalis inefficax; ita non minus dantur alii, in quibus obligatio etiam posi-

positiva inefficax est: secus enim nemo legem positivam transgrederetur, quod tamen quotidie fieri videmus. Cum enim voluntas ac noluntas cogi nequeat (§. 927 *Psych. empir.*); nec obligatio reperiri potest, quæ in omnibus æque efficax deprehendatur. Nemo ad voluntatis vel noluntatis determinationem aliud quidpiam conferre valet, nisi per motiva, atque adeo nec alia concipi potest obligatio activa, nisi quæ in connectione motivi cum actione consistit, & quæ inde resultat obligatio passiva, non est nisi necessitas moralis, quæ ex motivis resultat, minime autem physica. Necessitas physica irresistibilis est, unde corpora ex eadem agentia aliter agere nequeunt, quam agunt, nec fieri potest, ut non agant, ubi ad agendum determinata sunt: at moralis necessitas resistibilis, ut ea non obstante aliter agere homines, quam quod fieri moraliter necesse est, quotidie observemus. Qui naturam animæ humanæ satis perspectam habent, iis nihil in hisce videbitur obscurum: ceteris, quibus ejus ignorantia adhuc nebulas quasdam offundit, ne veritatem liquidam perspicere possint, uberior lux affunderetur in philosophia morali, ubi de emendatione voluntatis acturi sumus. Affulget quoque aliqua lux ex iis, quæ mox de virtute dicentur.

§. 305.

Quæ ex actionibus hominum necessario consequuntur Fundamala physica recte habentur pro pœnis divinis. Quoniam enim Deus omnia, quæ in hac rerum serie in tempore existit, ab æterno præscivit (§. 524 *Part. I. Theol. nat.*); ipsi quoque ab æterno perspecta fuere mala, quæ ex actionibus hominum necessario consequuntur. Et quoniam eorum repræsentatio distincta est motivum actionis omittendæ, consequenter etiam eidem oppositæ committendæ (§. 890 *Psych. empir.*); quin Deus, qui mundum & in eo hominem talem, qualis est, liberrime creavit (§. 354. 379 *Part. II. Theol. nat.*), etiam voluerit, ut sint actionum omittendarum, vel committendarum motiva, tanto minus dubitari potest, quanto certius est non modo illorum actualitatem a volun-

voluntate Dei dependere (§. 377 *Part. II. Theol. nat.*), sed usus quoque rerum naturalium esse fines a Deo intentos (§. 648 *Part. I. Theol. nat.*). Quamobrem cum Deus jus obligandi hominem habeat (§. 986 *Part. I. Theol. nat.*), malum vero physicum ab eo, qui alterum obligandi aliquod jus habet, ob malum morale immissum pœna fit (§. 285), & in sanctione pœnali, qua legi adjicitur pœna (§. 289), malum cum actione, quæ prohibetur, connectatur tanquam motivum ejus omittendæ (§. 294); quæ ex actionibus hominum necessario consequuntur mala physica, recte pro pœnis divinis habentur.

E. gr. Homo intemperanter vivens sanitatem ac vigorem corporis destruit, nec fieri potest, ut hoc malum corporis evitet, dum intemperantiæ litat. Recte dicitur inevitabile hoc corporis malum esse pœnam divinam intemperantiæ, quam intemperantibus per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam dictavit & quam per eandem quoque exequitur. Quæ ex essentia & natura rerum materialium consequuntur, fines sunt a Deo intenti, essentiæ vero & natura rerum sunt media, quibus fines istos consequitur (§. 645 *Part. I. Theol. nat.*), & corpora totaque rerum natura voluntatem Dei exequuntur (§. 969 *Part. I. Theol. nat.*). Nulla igitur est consequentia: jactura sanitatis & vigoris corporis est effectus necessarius ac inevitabilis intemperantiæ. Ergo non potest esse pœna divina. Sane si legislatores homines efficere possent, ut mala physica, quæ in sanctione pœnali tanquam motivum actionis omittendæ cum eadem conjungunt (§. 294), ex eadem necessario sequerentur, ut transgressori legis prohibitiæ essent inevitabilia, quam lubentissime id facerent, neque dubium superesse potest ullum, quin sic multo efficacior foret obligatio, quæ efficacia destituitur, quod transgressor legis sibi persuadeat, se malum istud evitare posse. Patet adeo, quam absolum sit sibi aliisque persuadere velle, necessitatem consecutionis mali ex actione prohibita obtinere, quo minus pœnæ rationem istud habere possit. Multa sunt, quæ per

per transennam inspecta videntur evidentiâ, quæ tamen falsa deprehenduntur, ubi majore acumine accuratius discutiuntur.

§. 306.

Pœna naturalis dicitur, quæ ex actione necessario *Pœna naturalis* sequitur. Unde patet, *pœnam naturalem per se inevitabilem* *esse.* *quantam*

Istiusmodi pœna intemperantiæ est jactura sanitatis ac vigoris corporis, quæ ab intemperante evitari non potest. Et si enim intemperantia uni noceat magis, quam alteri: nocet tamen omnibus. Non vero est, quod excipias, idem delictum adeo gravius puniri naturaliter in uno, quam in altero: neque enim si duo intemperantes sunt, intemperantia unum idemque delictum censi potest. Sane si quis obligationem naturalem intimius perspiciat, is facile agnoscat, arctiorem esse obligationem ad intemperantiam fugiendam ei, cujus sanitati facilius insidias struit, easque majores, quam alteri. Qui vero contra obligationem arctiorem agit, is utique magis peccat altero, qui contra minus arctam agit. Non loquor, quæ a notione communi abhorrent. Ecquis enim est, qui nesciat vulgo omnes intemperantiam magis reprehendere in eo, cujus sanitati facilius magisque nocet, quam in altero, cui non adeo infesta est.

§. 307.

Pœna positiva dicitur; quæ cum actione libera con- *Pœna posi-*nectitur ex mera voluntate legislatoris. *tiva que-*

Qui obligationem naturalem non agnoscant, pœnas quoque non admittunt nisi positivas, nec obligationem sine positiva pœna concipi posse sibi aliisque persuadere conantur. Ast ex anterioribus abunde patet, obligationis naturalis & positivæ eandem esse vim in animam: sit ita quod in iis, qui ad brutorum consortium magis accedentes facultatibus animæ inferioribus potius utuntur, quam superioribus, plus possit metus pœnarum, quam turpitudine intrinsicæ actionis efficere, quæ plus valet in iis, qui ratione reguntur, quam omnis pœna positiva.

(*Wolfii Philos. Pract. Universalis*). Hh §. 308.

§. 308.

*Mala phy-
sica ex ne-
xu rerum
resultan-
tia nem
sint pœna.*

*Quæ vi nexus rerum hominibus accidunt mala phy-
sica, actionibus malis perpetratis; pro pœnis divinis recte ha-
bentur.* Etenim Deus universum gubernat, dum omnia
inter se connectit (§. 901 *Part. I. Theol. nat.*). Quamobrem
cum gubernatio sit directio actionum ad certum finem (§.
899 *Part. I. Theol. nat.*), mala physica vero, quæ actioni-
bus causarum naturalium producuntur, non intendantur
tanquam fines, qua mala sunt, (§. 670 *Part. I. Theol. nat.*);
neceffe est ut Deus mala physica dirigat ad certum finem.
Quoniam itaque accidunt homini, qui actiones malas per-
petravit; quin Deus voluerit, ut ob actiones istas eadem
eveniant dubitare nequit, qui omnia in hoc mundo provi-
dentia divina subesse agnoscit (§. 925 *Part. I. Theol. nat.*),
nec quicquam nobis accidere mali novit, quaecunque tan-
dem illud sit, nisi Deo providente (§. 931 *Part. I. Theol. nat.*).
Enimvero mala physica ab eo, qui alterum obligandi ali-
quod jus habet, immissa ob malum morale, pœnæ sunt (§.
285). Pro pœnis itaque divinis recte habentur mala phy-
sica, quæ vi nexus rerum hominibus eveniunt, postquam
actiones malas perpetrarunt (§. 986 *Part. I. Theol. nat.*).

Ostenditur etiam hoc modo. Quæ vi nexus rerum
quomodocunque in mundo consequuntur, ea voluntati di-
vinæ conformiter fiunt in ea, quam ad se invicem habent,
relatione (§. 447 *Part. I. Theol. nat.*). Quamobrem si vi ne-
xus rerum mala physica cuidam eveniunt, postquam malas
actiones perpetravit; quin Deus velit, ut mala ista ob actio-
nes perpetratas eidem accidant, dubitandum non est. Quo-
niam itaque mala physica ab eo, qui alterum obligandi ali-
quod jus habet, ob malum morale eidem immissa pœnæ
sunt (§. 285), Deus vero jus habet obligandi hominem ad
actiones juxta voluntatem divinam determinandas (§. 986
Part. I.

Part. I. Theol. nat.); quæ vi nexus rerum hominibus accidunt mala physica, postquam actiones malas perpetrarunt, pro pœnis divinis recte habentur.

Immo idem hoc quoque modo demonstratur. Quoniam usus rerum naturalium sunt fines a Deo intenti (§. 648 *Part. I. Theol. nat.*); Deus quoque intendit usum malorum physicorum, quæ vi nexus rerum in hoc mundo consequuntur, tanquam finem. Cum mala physica homini ob malum morale ab eo immissa, qui eum obligandi jus habet, sint pœnæ (§. 285), Deus vero hominem obligandi jus habeat (§. 986 *Part. I. Theol. nat.*); quæ vi nexus rerum homini accidunt mala physica, postquam actiones malas perpetravit, hunc habere possunt usum, ut sint pœnarum loco, (§. 646 *Part. I. Theol. nat.*). Deus igitur voluit, ut mala physica, quæ vi nexus eidem accidunt, malis actionibus perpetratis, sint pœnæ earundem, consequenter pro pœnis divinis recte habentur.

Scriptura sacra docet, mala physica, quæ naturaliter eveniunt, in hoc mundo esse pœnas peccatorum, quas legis transgressoribus minatur Moses, comminantur Prophetæ. Rident hoc antiscripturarii, propterea quod naturaliter eveniunt vi nexus rerum, qui vel ex eo agnoscitur, quod nullum observemus effectum naturalem, cujus non detur etiam aliqua causa naturalis, & ubi causa later, cur lateat ostendi, minime autem demonstrari potest, quod nulla detur. Nostrum igitur fuit ostendere, non obstare hoc, quod quid naturaliter fiat, adeoque causam sui sufficientem in ipso rerum nexu habeat, quo minus pro pœna divina recte habeatur. Non desunt hodie, qui *ἀπιστία* cum acumine confundentes nexum rerum negant, atque antiscripturariis largiuntur, quod eo admissio physica mala, quæ hominibus eveniunt, pœnæ divinæ dici nequeant. Enimvero cum ita manus victas dare cogantur, pœnæ rationem non tolli per nexum rerum demonstrandum erat. Ceterum hic repetenda sunt, quæ de pœnis natu-

ralibus modo annotavimus (not. §. 305). Quemadmodum in ceteris ad Deum transferenda non sunt, quæ in humanis obtinent, nisi remotis iis, quæ ab imperfectione hominum veniunt; ita quoque idem observandum in executione poenarum, ubi Deus utitur causis secundis, quas æterno decreto determinavit ad exequendum in tempore & suo tempore, quod ipsi placuit. Pœnæ autem, de quibus hic agitur, non confundendæ sunt cum naturalibus, de quibus ante dixi (§. 305. 306). Etsi enim naturaliter fiant, quæ poenæ loco sunt, & natura poenam exigat jussu quasi divino; non tamen eadem nascuntur ex ipsis hominum peccantium actionibus, quemadmodum naturales (§. 306).

§. 309.

Quales sint illa pœna. fisica, postquam actiones malas perpetrarunt; pœna divina non naturales, sed positivæ sunt. Quoniam enim non nascuntur ex actionibus malis, quas perpetrarunt homines, *per hypoth.* poenæ autem naturales ex ipsis actionibus, quarum sunt poenæ, necessario consequuntur (§. 306); ideo poenæ naturales non sunt. Quoniam vero hic rerum nexus ab absoluta necessitate liber est (§. 667 *Part. I. Theol. nat.*), & ex demonstratione propositionis præcedentis patet, quod Deus voluerit mala physica in eodem contenta esse poenas illarum actionum, ex quibus minime consequuntur; ideo patet has poenas cum actionibus hominum connexas esse liberrima voluntate Dei. Quamobrem cum poena positiva fit, quæ cum actione libera connectitur ex mera voluntate legislatoris (§. 307); quæ vi nexus rerum hominibus accidunt mala physica, postquam actiones malas perpetrarunt; poenæ divinæ positivæ sunt.

Atheus non negare potest poenas naturales, quæ ex ipsis hominum actionibus consequuntur, etsi non agnoscat, eas esse divinas; sed naturam habeat pro earum autore. Quæ vero vi nexus rerum hominibus accidunt mala physica pro poenis

pœnis habere nequit, sed pro inevitabili fato. Unde nec iis utitur motivis actionum malarum omittendarum, quemadmodum faciunt qui Dei existentiam in dubium minime vocant, & qui Scripturæ sacræ fidem habent. Pœnæ igitur naturales ab hisce positivis sunt distinguendæ, utut utraque, tam naturalis, quam positiva per naturam exequatur Deus.

§. 310.

Quæ ex actionibus hominum necessario consequuntur bona, recte habentur pro præmiis divinis. Quoniam enim Deus omnia, quæ in hac rerum serie in tempore existunt, ab æterno præcivit (§. 524 *Part. I. Theol. nat.*); ipsi quoque ab æterno perspecta fuere bona, quæ ex actionibus hominum necessario consequuntur. Et quia representatio eorum distincta est motivum actionis committendæ, eidemque oppositæ omittendæ (§. 890 *Psych. empir.*), quin Deus, qui mundum ac in eo hominem talem, qualis est, liberrime creavit (§. 354-379 *Part. II. Theol. nat.*), etiam voluerit, ut sint actionum committendarum & omittendarum motiva, dubitari non potest, præsertim cum non modo eorum actualitas a voluntate Dei dependeat (§. 377 *Part. II. Theol. nat.*), verum etiam usus rerum naturalium sint fines a Deo intenti (§. 648 *Part. I. Theol. nat.*). Jam vero præmium est illud bonum, quod legislator cum actione committenda vel omittenda connectit, tanquam motivum ejus committendæ vel omittendæ (§. 299). Quare cum Deus legem naturæ hominibus tulerit (§. 274); quæ ex actionibus eorum necessario consequuntur bona, pro præmiis divinis recte habentur.

Quæ supra (*not. §. 305*) monuimus, quod minime obstat, quo minus mala, quæ ex actionibus hominum necessario consequuntur, sint pœnæ divinæ, quia necessario consequuntur; ea quoque hic tenenda sunt, si cui admitti non posse videatur, quod bona ex actionibus hominum necessario consequentia sint præmia, quia inde necessario consequuntur.

Hh 3

§. 311.

§. 311.

Premium naturale quodnam sit.

Premium naturale dicitur, quod ex actione necessario consequitur. Unde patet, *premia naturalia agentem certo manere.*

Quæ de pœnis naturalibus supra (not. §. 306) annotavimus, ea mutatis mutandis de præmiis quoque naturalibus valent.

§. 312.

Premium positivum quodnam dicatur.

Premium positivum dicitur, quod cum actione libera connectitur mera dantis voluntate.

Dico: mera dantis, non vero mera legislatoris voluntate, quemadmodum habet definitio pœnæ positivæ (§. 307), quia præmia sæpius dantur ab aliis, quam a legislatore, nec supponunt obligationem dandi in dante, quemadmodum jus puniendi supponitur in puniente, quod in civili statu, qui nunc obtinet, legislatori competit, seu ei, qui alterum ad actiones certas obligandi jus habet.

§. 313.

*Premia di-
vina ex ne-
xu rerum
resultan-
tia.*

*Quæ vi nexus rerum hominibus eveniunt bona, qui-
bus actiones bonas committunt; pro præmiis divinis recte habentur.* Probatur hoc eodem modo, mutatis mutandis, quemadmodum prolixè evicimus, quæ vi nexus rerum hominibus mala patrantibus eveniunt mala physica, pro pœnis divinis habenda esse (§. 308), prouti modo (§. 310) eodem modo, mutatis mutandis, ostendimus, quæ ex actionibus hominum necessario consequuntur bona, pro præmiis divinis habenda esse, quo supra (§. 305) demonstraveramus, mala ex actionibus hominum necessario consequentia pro pœnis divinis recte haberi.

Recolenda hic quoque sunt animo, quæ de pœnis divinis ex nexu rerum resultantibus annotavimus (not. §. 310), ad præmia divina mutatis mutandis applicanda. Ceterum propositio præsens maximæ utilitatis est in philosophia morali, præsertim ubi de officiis erga Deum, & animo, quem in secundis habere debemus, agitur.

§. 314.

§. 314.

Quæ vi nexus rerum homini eveniunt mala physica, Mala bonis qui actiones bonas committit, malas omittit, ea pœnæ esse ne-evenientia queunt: sunt tamen adhuc actionum committendarum & omittendarum motiva. Etenim quia mala eveniunt iis, qui actiones bonas committunt, malas omittunt, *per hypoth. pœnæ* ^{beant usum} *moralem.* autem infliguntur ob malum morale, seu actiones malas perpetratas (§. 285); extra omnem dubitationis aleam positum est, quæ vi nexus rerum homini eveniunt mala physica, qui actiones bonas committit, malas omittit, pœnas esse non posse. *Quod erat unum.*

Enimvero Deus in hoc universo mala dirigit in bonum finem (§. 680 *Part. I. Theol. nat.*). Mala igitur, quæ vi nexus rerum eveniunt homini, qui actiones bonas committit, malas vero omittit, in ejus bonum ab ipso dirigi dubitandum non est. Quoniam a posteriori discere licet, quænam sint illa bona, in quæ Deus mala dirigit, veluti quod sint quædam conditio, sine qua bona consequi minime licuisset, & ex circumstantiis particularibus, siquidem ad eas animum advertimus, colligere datur, quomodo nobis prodesse possint mala & quemnam eorundem usum facere valeamus ad bonum finem quendam prosequendum; in casu particulari haud difficulter constabit, quomodo iisdem uti queamus tanquam motivis actionum committendarum & omittendarum, veluti malum, quatenus est conditio, sine qua bonum obtineri nequit, motivum præbet fiduciæ erga Deum. Ipso igitur opere addiscimus, quæ vi nexus rerum homini actiones bonas, non malas perpetranti eveniunt mala physica, motiva bonarum committendarum, malarum omittendarum esse posse. *Quod erat alterum.*

Amplissima est theoria de malis physicis actionum bonarum committendarum, malarum omittendarum motivis, quatenus

tenus a Deo immittuntur bonis, hoc est, iis, qui vitam suam ad normam legis naturalis componunt. Quando philosophiam moralem pertractabimus, de hisce quoque dicemus motivis. Inde igitur confirmabuntur, quæ hic pro dignitate exponi haud quaquam potuerunt. In vulgus notum est, quot mihi mala creaverint homines idiotæ ac malitiosi, quot in hunc usque diem creare omnibus viribus annitantur; propterea quod disciplinas philosophicas in systema veri nominis redigere studeo, easdem & certas, & utiles effecturus. Deum ea dirigere in bonum finem, & expertus sum hætenus, & abunde indies adhuc experior. Meo igitur exemplo veritati propositionis præsentis testimonium perhibere possum. Nec minus partim in vulgus notum est, partim mihi Deoque perspectum, quæ mala in me redundaverint ex eo, quod aliis benefacere & eorum fortunam amplificare studuerim, ita ut beneficiorum in alios collatio fatalis mihi dici debeat. Sed Deum hæc quoque dirigere in bonum finem, ac inde mihi nasci bene agendi motiva, indies adhuc magis magisque disco. Meo igitur exemplo veritati propositionis præsentis alterum quoque testimonium perhibere valeo, exceptione omni majus. Atque adeo nullus dubito fore, ut etiam alii eandem agnoscant, modo sibi meritis deesse nolint. Nostrium enim est, ut malorum præter omnem culpam nostram nobis obvenientium, vel ex eo, quod, quæ recta & bona sunt, fecerimus, proficiscentium, eum faciamus usum, quem debemus. Sunt etiam mala physica remedia adversus mala moralia, quatenus cupiditatem male agendi supprimunt, occasionem male agendi auferunt, propositum bene agendi firman, occasionem bene agendi suppeditant. Sed hic eorum usus directe ad præsens institutum non spectat: sit ita, quod indirecte huc facere possit, quatenus & hæc contemplatio tandem deducit ad motiva actionum bonarum committendarum, malarum omittendarum. Hic enim mala consideramus, quatenus ob directionem ad bonum finem præbent motivum actionum bonarum committendarum, malarum vero omittendarum; non quatenus sunt medium bene agendi & remedium adversus malum morale.

§. 315.

§. 315.

Quæ vi nexus rerum homini malas actiones perpetranti eveniunt bona physica, præmia esse nequeunt: sunt tamen adhuc motiva actionum committendarum & omittendarum. Etenim præmium datur ob actionem commissam (§. 295) & quidem bonam, cum Deus malum velle nequeat (§. 581 Part. I. Theol. nat.), nec in hominibus Deo id placere queat (§. 588 Part. I. Theol. nat.). Quamobrem quæ vi nexus rerum homini malas actiones perpetranti eveniunt, non ideo ipsi obtingunt, quod malas actiones perpetret, consequenter præmia non sunt. *Quod erat primum.*

Enimvero bonitati divinæ acceptum ferendum est, si homo in iis ponitur circumstantiis, sub quibus bonorum physicorum fit compos (§. 737 Part. I. Theol. nat.) & ipse rerum nexus sapientia ac honitate divina constitutus (§. 741 Part. I. Theol. nat.). Quamobrem, quæ vi nexus rerum homini malas actiones perpetranti eveniunt bona physica, bonitate Dei in eum conferuntur. Enimvero Deus nihil facit frustra (§. 663 Part. I. Theol. nat.), adeoque nec bona physica hominibus malis frustra largitur, consequenter necesse est ut ea ipsis ob finem quendam conferat (§. 662 Part. I. Theol. nat.). Quoniam itaque non dantur tanquam præmium ob actiones perpetratas *per demonstrata*; necesse est, ut dentur in usum actionum committendarum & omittendarum, consequenter motiva esse debent actionum committendarum & omittendarum (§. 887 Psych. empir.). *Quod erat alterum.*

Alterum ostenditur etiam hoc modo. Quæ vi nexus rerum homini malas actiones perpetranti eveniunt bona physica, bonitate divina in eundem conferuntur *per demonstrata*; consequenter Dei in homines bonitatem inde cognoscimus, eamque tanto majorem, quod conferantur in eos, (Wolffii Philos. Pract. Universalis). Ii qui

qui faciunt, quod ipsi displicet (§. 588 *Part. I. Theol. nat.*). Experientia autem comprobatum hic sumere licet, quod suo loco demonstraturi sumus; bonitatem alterius, seu profecta inde in nos bona esse motivum faciendi, quæ a nobis fieri vult alter. Atque adeo patet, quæ vi nexus rerum homini malas actiones perpetranti eveniunt bona physica motiva esse faciendi ea, quæ Deus a nobis fieri vult, consequenter actionum committendarum & omittendarum.

Ad motiva particularia non descendimus, quæ non modo circumstantias particulares supponunt, sed difficilem quoque habent demonstrationem, cum principia huc spectantia nondum potuerint præmitti, quorum bene multa ea supponit. Quodsi vero cui libuerit sciscitari, quomodo bona in dato casu particulari ab impiis adhiberi possunt tanquam actionum motiva; absque ullo labore innotescunt, quæ nonnisi longa demonstratione erui possunt. Ceterum quæ in genere evicimus, quod scilicet bona in impios a Deo collata actionum ad Numinis nutum componendarum motiva esse queant, conformia sunt Scripturæ sacræ, quæ pro certo ac explorato habet, quod bonitas divina ad resipiscenciam homines invitet. Velim igitur denuo notent, qui tanquam impium dogma traducunt, quod vi nexus rerum obvenientia mala physica impiis motiva præbeant actionum committendarum & omittendarum, quantum pietati adversentur, quodque hominibus profanis victas dent manus. Quæ vero paulo ante (*not. §. 14*) de malis physicis bonos affligentibus porro annotavimus, mutatis mutandis ad bona physica, quibus mali perfunduntur, applicanda sunt. Notandum denique est, quæ vi nexus rerum consequuntur, ea naturaliter fieri, ut adeo hic perinde sit, sive quid vi nexus rerum consequi, sive naturaliter id fieri dicas, nisi quod hoc latius dictum sit, ut etiam ea complectatur, quæ ex actionibus necessario resultant.

§. 316.

Premii positivi desinitio.

Premia positiva sunt, quæ ex actionibus ipsis non consequuntur, sed mera dantis vel legislatoris voluntate cum iisdem connectuntur.

Istius-

Istiusmodi sunt præmia diligentæ, quæ parentes dant liberis, & quæ Præceptores ex voluntate Patronorum distribuunt discipulis. Opponuntur nimirum præmia positiva naturalibus, ac ideo positiva sunt, quæ naturalia non sunt.

§. 317.

Quæ vi nexus rerum hominibus bonas actiones committentibus eveniunt bona; præmia naturalia non sunt, sed præmia positiva. Neque enim consequuntur ex actionibus ipsis per quæ vi nexus rerum hominibus bonas actiones edentibus eveniunt bona, præmia naturalia esse nequeunt. Quod erat unum.

Qualia sint præmia, per quæ vi nexus rerum dantur.

Quamobrem cum præmia naturalia non sint, quæ ex ipsis actionibus minime consequuntur (§. 311); quæ vi nexus rerum hominibus bonas actiones edentibus eveniunt bona, præmia naturalia esse nequeunt. *Quod erat unum.*

Quoniam tamen præmia divina sunt (§. 313); necesse est, ut cum actionibus, ex quibus necessario minime consequuntur, connectantur mera voluntate Dei. Quamobrem cum positiva sint præmia, quæ ex actionibus ipsis non consequuntur, sed mera dantis vel legislatoris voluntate cum iisdem connectuntur (§. 312); quæ vi nexus rerum hominibus bonas actiones committentibus eveniunt bona, præmia positiva sunt. *Quod erat alterum.*

Præmiorum ac pœnarum divinarum positivorum existentiam multo luculentius docuit Christus, qui nos certiores fecit, corpora hominum aliquando resuscitatum & cum animabus suis unitum iri, ut vel præmiorum æternorum reddantur participes, siquidem bene vixerint, vel pœnis æternis torqueantur, siquidem male egerint. Sed hæc Dei de statu hominis in altera vita voluntas rationis lumine nobis non innotescit. Quæ vero ex revelatione divina hauriuntur, non sunt hujus fori.

§. 318.

Datur obligatio divina positiva ad legem naturæ servandam. Etenim præmia dantur divina actionum bonarum.

Obligatio divina positiva ad servandam.

custodiam legis naturæ. rum (§. 310), eaque positiva (§. 317): dantur itidem pœnæ actionum malarum divinæ (§. 308), eademque divinæ (§. 309). Quoniam itaque præmiorum promissione (§. 298) & sanctione pœnali, quæ legi prohibitivæ adjicitur (§. 289), obligatio positiva introducitur (§. 291), Deus vero hominem obligat ad legem naturæ servandam (§. 276); quod detur obligatio divina positiva ad legem naturæ servandam manifestum est.

Positivam hanc obligationem divinam urget Moses eademque urgetur in iis, quæ Decalogo adjiciuntur. Christus vero multo luculentius eandem docuit, dum præmia & pœnas, quæ post hanc vitam a resurrectione corporum homines manent, clarissime proposuit (*not.* §. 317). Efficacior multo obligatio est, quam Christus exposuit, quam quæ ex principiis rationis demonstrari potest, quatenus præmia a Christo suis promissa & pœnæ, quas minatur male agentibus, majoris momenti sunt, quam quæ in hac vita homini obtingere possunt. Sed hæc obligatio, quæ præmiorum æternorum promissione & pœnarum æternarum comminatione introducta, cum ad Theologorum forum spectet; Theologus incipit, ubi Philosophus desinit, quæ vero a Philosopho demonstrantur, autoritas Scripturæ sacræ confirmat: quo ipso efficitur, ut concordia rationis ac fidei de pœnis ac præmiis positivis in hac vita sit motivum credibilitatis, ut cum Scholasticis loquar, eorum, quæ de pœnis & præmiis post hanc vitam revelatio superaddit. Philosophus autem satisfecit officio suo, si ad revelationem divinam nos manuducat.

§. 319.

Premia actionum intrinsece bonarum.

Actiones intrinsece bonæ præmia naturalia habent. Etenim actiones intrinsece bonæ ad perfectionem nostram statusque nostri per se tendunt (§. 103), adeoque ex actionibus istis necessario sequitur bonum aliquod (§. 554 *Psych. empir.*), sive animi, sive corporis, sive fortunæ (§. 556 *Psych. empir.*). Quamobrem cum præmia naturalia sint, quæ

EX

ex ipsis actionibus necessario sequuntur (§. 311); actiones intrinsece bonæ præmia naturalia habent.

Quoniam præmia naturalia ab actione inseparabilia sunt, quia necessario, adeoque immutabili lege inde sequuntur (§. 292 *Ontol.*); actionum intrinsece bonarum præmia dantur ab iis inseparabilia, quorum adeo certo compos fit, qui actiones istas edit. Atque actiones intrinsece bonæ hisce præmiis sese commendant, & per ea naturalis introducitur obligatio, quemadmodum positiva per præmia positiva.

§. 320.

Actiones intrinsece malæ pœnas suas naturales habent. Pœna

Actiones enim intrinsece malæ ad imperfectionem nostram ^{actionum} statusque nostri per se tendunt (§. 106), adeoque ex actio-^{intrinsece} nibus nostris necessario sequitur malum aliquod (§. 565 ^{malarum.} *Psych. empir.*), sive animi, sive corporis, sive fortunæ (§. 567 *Psych. empir.*). Quamobrem cum pœnæ naturales sint mala, quæ ex ipsis actionibus hominum necessario sequuntur (§. 306); actiones intrinsece malæ pœnas suas naturales habent.

Quoniam actionum intrinsece malarum pœnæ naturales sunt, pœnæ autem naturales necessariae sunt ac immutabiles; illarum actionum pœnæ dantur inevitabiles, quas adeo certo incurrit, qui eas patrat. Atque actiones intrinsece malæ ob hæc pœnas odiosæ sunt, & per eas introducitur obligatio naturalis, quemadmodum positiva per pœnas positivas. Quæ omnia ex anterioribus satis aperta sunt.]

CAPUT IV.

De Virtute & Vitio, Beatitudine
& Felicitate Hominis.

§. 321.

*Virtutis
definitio.***V**irtus est habitus actiones suas legi naturali conformiter dirigendi.

Probe notandum est, virtutem consistere in habitu committendi actiones legi naturæ conformes & omittendi eidem diffformes, consequenter ejusdem non esse actionem legi naturæ conformem, quæ ex habitu non proficiscitur, veluti si quis ægre adduci potest, ut agat quod illi consentaneum, & mallet agere, quod eidem contrariatur. Unde ex sola conformitate actus externi cum lege naturæ non colligitur, quod quis virtuti sit deditus.

§. 322.

*Vitii defi-
nitio.***V**itium est habitus actiones suas ratione contraria dirigendi, quam lege naturali præscribitur.

Probe quoque notandum est, vitium consistere in habitu actiones legi naturæ contrarias committendi, & eidem consentaneas omittendi; consequenter vitii nondum esse actionem legi naturæ contrariam, quæ ex habitu non proficiscitur, veluti si quis aliorum persuasionibus tandem cedens facit, quod legi naturæ repugnat, mallet tamen omittere. Unde ex sola diffformitate actus alicujus externi cum lege naturæ non colligitur, quod quis sit vitio deditus.

§. 323.

*Quomodo
virtus &
vitium ac-
quirantur.*

Virtus pariter ac vitium nonnisi crebro exercitio acquiruntur. Sunt enim virtus & vitium habitus (§. 321. 322). Enimvero habitus nonnisi exercitio acquiritur (§. 430 *Psych.*)

Psych. empir.). Ergo virtus & vitium nonnisi crebro exercitio acquiruntur.

Non jam quæritur, an vitium facilius acquiratur, quam virtus: sed tantummodo, num tam vitium, quam virtus nonnisi iteratis actibus acquiratur. Id fieri, ipsa experientia loquitur. Unde *Justinus* jam annotavit, quibusdam gentibus vitiorum ignorantiam plurimum profuisse. Propositio præsens usum suum habet in philosophia morali, quem suo tempore ostendemus.

§. 324.

Virtus conservatur & perficitur continuo committendo actiones legi naturæ conformes. Etenim virtus est habitus actiones suas legi naturali conformiter dirigendi (§. 320), adeoque usus ejus consistit in committendis actionibus legi naturæ conformibus (§. 646 *Part. I. Theol. nat.*). Enimvero habitus acquisitus continuo usu conservatur & perficitur (§. 431 *Psych. empir.*). Ergo virtus conservatur & perficitur continuo committendo actiones legi naturæ conformes. *Quomodo virtus conservatur & perficitur.*

Virtutes plures sunt, quemadmodum in philosophia morali docetur. Unde fieri potest, ut quis uni deditus virtuti vitio cuidam adhuc indulgeat eidem non opposito. Difficilius vero virtus conservatur, nisi omnibus simul fueris deditus, cum subinde accidat, ut vitium requirat virtuti, cui alias deditus es, actum contrarium. Quamobrem patet virtutem omnem colendam esse, ne ejus conservatio reddatur difficilis, immo haud raro tantum non impossibilis.

§. 325.

Vitium conservatur & augetur continuo committendo actiones legi naturæ difformes seu contrarias. Etenim vitium est habitus actiones suas contraria ratione dirigendi, quam lege naturali præscribitur (§. 322), adeoque usus ejus consistit in committendis actionibus legi naturæ contrariis (§. 646 *Part. I.*) *Quomodo vitium conservatur & augetur.*

Part. I. Theol. nat.). Enimvero habitus acquisitus continuo usu conservatur & perficitur, seu, quod perinde est, augetur (§. 431 *Psych. empir.*). Ergo vitium conservatur & augetur continuo committendo actiones legi naturæ contrarias.

Nolumus dicere, quod vitium perficiatur continuo committendo actiones legi naturæ contrarias, ne quis propositionem male interpreteretur, etsi dictio vitio careret. Etenim vitium hic consideratur ut habitus voluntatis, aut, si mavis, ut habitus appetendi, præcisa moralitate. Habitus appetendi in se spectatus nihil vitii habet: perficitur autem, dum augetur, ut, cum in promptitudine appetendi consistat (§. 428 *Psych. empir.*), semper in appetendo promptior evadas. Id vero in homine vitio dedito non reprehenditur, quod promptus fit in appetendo; quin potius hæc promptitudo laudatur & ad imitandum in edendis actionibus bonis commendatur aliis. Hoc ideo monere debuimus, ne quis existimet, nos ad demonstrandam propositionem præsentem usus principio, quod huc trahi minime debeat.

§. 326.

*Quomodo
virtus
amittatur
& vitium
in ejus lo-
cum succe-
dat.*

Virtus amittitur & vitium acquiritur editis continuo actionibus legi naturæ contrariis. Etenim virtus consistit in habitu committendi actiones legi naturæ conformes (§. 321), vitium vero in habitu committendi actiones legi naturæ difformes (§. 322). Quamobrem actiones legi naturæ contrariæ sunt virtuti contrariæ & ipsum vitium contrarium est virtuti. Atque! habitus acquisitus amittitur & contrarius simul acquiritur editis continuo actionibus eidem contrariis (§. 433 *Psych. empir.*). Ergo virtus amittitur & vitium acquiritur editis continuo actionibus legi naturæ contrariis. †

Non descendimus jam ad causas remotiores, veluti quomodo fieri possit, ut virtuti deditus edat actiones legi naturæ contrarias & in iis continuandis non hæreat: talia enim ad specialem tractationem pertinent, quam sibi vindicat philosophia moralis.

§. 327.

§. 327.

Vitium amittitur & virtus acquiritur editis continuo Quomodo actionibus legi naturæ conformibus. Ostenditur non abfimili in locum modo, quo propositionem præcedentem demonstravimus. vitii succo-

Usum maximum præbebit propositio præsens in philoso- dat vir-phia morali, quam ideo probe notari velim. tus.

§. 328.

Ad virtutem requiritur constans & perpetua volun- Qualis sit tas non committendi actiones, nisi quæ legi naturæ conformes voluntas sunt. Virtus enim est habitus committendi actiones legi na- in virtute. turæ conformes (§. 321). Quoniam habitus in agendi promptitudine consistit (§. 428 Psych. empir.); qui virtute præditus est, data agendi occasione sine mora vult, quod legi naturæ conforme (§. cit.), adeoque nil quicquam a proposito agendi, quod legi naturæ convenit, se dimoveri patitur. Quamobrem quia voluntas perpetua est, quando in omni casu eodem ad idem tendit, eademque constans, quando in dato casu non mutatur (§. 1062 Part. I. Theol. nat.); evidens est, ad virtutem requiri constantem & perpetuam voluntatem non committendi actiones, nisi quæ legi naturæ conformes sunt.

Habitus voluntatis in ejusdem constantia & perpetuitate consistit. Quamobrem virtus definiti potest, quod sit constans & perpetua voluntas actionem nullam committendi, nisi quæ legi naturæ conformis est. Nec rectius profecto naturam virtutis perspicere datur, quam ubi animum ad constantiam & perpetuitatem voluntatis adverximus, modo distinctas habuerimus constantiæ ac perpetuitatis notiones, quas in Theologia naturali explicavimus (§. 1062 Part. I. Theol. nat.). Eam qui perpendit, haud facile sibi imponet, ut sibi videatur virtuti deditus, cum non sit.

(*Wolfii Philos. Præf. Universalis*).

Kk

§. 329.

§. 329.

*Qualis sit
voluntas
in vitio.*

In vitio adest voluntas constans & perpetua committendi actionem legi naturæ contrariam. Est enim vitium habitus committendi actionem legi naturæ contrariam (§.322). Quamobrem cum habitus in agendi promptitudine consistat, qui vero promptus est in agendo, sine mora agit (§. 428 *Psych. empir.*); qui vitio deditus est, data occasione actionem ex habitu vitioso proficiscentem edendi, sine mora eandem vult, nec sese permoveri patitur, quo minus id velit. Enimvero perpetua est voluntas, quæ fertur in eandem actionem, quoties eam edendi occasio datur, & constans est, si in dato casu mutari nequit (§. 1062 *Part. I. Theol. nat.*). Adest igitur in vitio voluntas constans & perpetua committendi actionem legi naturæ contrariam.

Poterat igitur vitium definiri, quod sit constans & perpetua voluntas committendi actionem legi naturæ contrariam. Atque vitii naturam intimius inspicimus, si ad voluntatis constantiam & perpetuitatem animum advertimus. Equidem fieri potest, ut vitium aliquod nondum sit adeo inveteratum, ne subinde per rationes extrinsecas eidem deditus permoveatur ad abstinendum ab actu externo; remanet tamen voluntas agendi, & qui actionem invitus quasi intermittit, dolet, quod eam omittere debuerit. E. gr. Intemperans vinum modice haurit, cum mallet immodice haurire, ac conqueritur, quod sibi id facere non licuerit. Hic adeo de voluntatis constantia sermo est, quæ subsistere potest, etiamsi contrarium simulet, qui quod vult, ipso opere exequi prohibetur.

§. 330.

*Actiones
quales
committat
virtute
præditus.*

Qui virtute præditus est, actiones eas committit, quæ tendunt ad sui aliorumque ac status sui & aliorum, atque gloriæ divinæ illustrationem. Etenim qui virtute præditus est, eas committit actiones, quæ sunt legi naturæ conformes (§. 121). Sed lege naturali obligamur ad committendas actio-

actiones, quæ ad nostri statusque nostri (§. 152) & aliorum statusque eorundem perfectionem (§. 222. 223), atque gloriæ divinæ manifestationem tendunt (§. 254). Virtute igitur præditus eas committit actiones, quæ tendunt ad sui aliorumque ac status sui & aliorum, atque gloriæ divinæ manifestationem.

Hinc patet, unde nascantur diversæ virtutum species, nimirum a diversitate perfectionis nostræ & aliorum statusque nostri & aliorum, diversisque modis illustrandi gloriam divinam. Unde patet, virtutem quoque definiri posse per habitum, seu perpetuam ac constantem voluntatem se statumque suum perficendi: etenim perfectio sui, quemadmodum supra vidimus & perfectionis alienæ, & gloriæ divinæ promotionem sub se comprehendit, aut involvit.

§. 331.

Qui virtute præditus est actiones suas liberas per eas- Quomodo dem rationes finales determinat, per quas determinantur na- easdem de- turales. Dirigit enim actiones suas conformiter legi natu- terminet. rali (§. 321). Sed lege naturali obligamur ad determinandum actiones liberas per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales (§. 154). Ergo qui virtute præditus est actiones suas liberas per easdem rationes finales determinat, per quas naturales determinantur.

E. gr. Cibus ac potum non capit, qui virtute deditus est, nisi sanitatis ac vigoris corporis conservandi gratia & per hanc rationem finalem determinat hanc actionem.

§. 332.

Qui virtute præditus est, ejus actiones liberae omnes, Consensus & liberae omnes ac naturales inter se consentiunt. Etenim vir- actionum rute præditus actiones omnes dirigit ad sui perfectionem ad virtu- statusque sui perfectionem (§. 330), consequenter actiones tem requi- ejus omnes ad eandem obtinendam tendunt. Quoniam ita- situs. que inter se consentiunt, quæ ad idem aliquod obtinendum

tendunt (§. 503 *Ontol.*); actiones hominis virtute præditi liberæ omnes inter se consentiunt. *Quod erat unum.*

Similiter qui virtute præditus est, actiones liberæ per easdem rationes finales determinat, per quas naturales determinantur (§. 331), adeoque cum naturalibus ad eosdem fines tendunt. Unde patet ut ante, quod etiam cum naturalibus consentiant. *Quod erat alterum.*

Utrumque simul etiam ostenditur hoc modo. Qui virtute præditus est actiones suas legi naturali conformiter dirigit (§. 321). Quamobrem cum lex naturæ nos obliget ad actiones bonitatem intrinsecam habentes (§. 153); eas committit actiones, quæ intrinsece bonæ sunt. Enimvero actiones bonitatem intrinsecam habentes omnes & inter se, & cum naturalibus consentiunt (§. 114). Ergo hominis virtute præditi actiones liberæ omnes & inter se, & cum naturalibus consentiunt.

Vides itaque consensum actionum omnium tam liberarum quam naturalium inter se a virtute abesse non posse. Quatenus in eo quidam notatur defectus, eatenus ipsa virtus aliqua ex parte deficit. Virtutem autem dum cognoscere volumus, ab omni defectu liberam intueri debemus. Nec parum refert, ut defectus virtutis humanæ agnoscantur, qui agnosci nequeunt, nisi virtutis perfectæ seu immaculatæ ideam animo comprehendas.

§. 333.

Cui obligationi satisfaciunt virtuosus.

Virtuosus obligationi naturali satisfaciunt. Etenim actiones suas dirigit legi naturæ convenienter (§. 321), consequenter ea agit, vel non agit, ad quæ ad agendum vel non agendum lex naturæ nos obligat (§. 131). Quoniam itaque obligationi satisfaciunt, qui agit, vel non agit, ad quod agendum, vel non agendum obligatur (§. 120); virtuosus obligationi, quæ a lege naturæ venit, satisfaciunt. Enimvero obligatio, quæ a lege naturæ venit, naturalis est (§. 141). *Quam-*

Quamobrem patet, virtuosum obligationi naturali satisfacere.

Probe notandum est, quando hic asserimus, virtuosum obligationi naturali satisfacere, nos supponere, quod eandem distincte agnoscat, saltem in casu particulari, adeoque eidem satisfaciat qua tali. Unde animum hic non advertere debemus ad actiones, ad quas obligamur; sed ad modum, quo ad easdem vel omittendas, vel committendas obligamur.

§. 334.

Virtuti deditus semper rectitudinem actionum curæ Rectitudo cordique habet, seu, omnem adhibet curam, ut actio quælibet actionum sit recta. Virtuti enim qui deditus est, voluntatem perpetuam & constantem habet non committendi actionem, nisi legi naturæ conformem (§. 328). Quoniam itaque lex naturæ nos obligat ad actionum rectitudinem (§. 189); virtuosus voluntas perpetua est atque constans actionum, quas edit, rectitudinem observandi, seu curandi, ne in rectitudine actionis ullus notetur defectus. Quamobrem cum constans & perpetua sit voluntas, quatenus nil quicquam ab eo, quod volumus, nos dimoveri patimur, idemque volumus semper, quoties casus idem recurrit (§. 1062 *Part. 1. Theol. nat.*); qui virtuti deditus est, omnem semper adhibeat curam necesse est, ne actio a rectitudine vel minimum deficiat.

Quod si quis dubitet, an virtuti deditus obligationi naturali qua tali satisfacere debeat, ut eidem sufficiat ad agendum; is facillime convincetur vi propositionis præsentis, ne quicquam dubii superesse possit. Quoniam enim in actione recta nil quicquam desiderari debet ex parte intellectus (§. 64); legi naturæ & obligationi naturali, quæ ab ea venit, satisfactorius notitiam quoque legis naturæ & obligationis naturalis sufficientem habere debet, consequenter fieri aliter haud quam potest, quam ut obligationi naturali qua tali satisfaciat & legem naturæ server, qua legem naturæ. Non est, quod ad exempla provocet, quibus contrarium doceatur. Exempla

Kk 8

enim

enim nil probant, cum ad ea provocans sumat, quod probari debet, scilicet eorum, quibus virtutem tribuis, virtutem omnibus numeris fuisse absolutam. Virtuti dedito ea tribuimus prædicata, quæ ex notione virtutis deducuntur; non vero quærimus, quænam sint illorum prædicata, qui virtuti dediti dicuntur.

§. 335.

Decorum cum virtute nexus.

Virtute præditus actiones decoras indecoris præferre tenetur. Etenim virtute præditus legi naturæ conformiter dirigit actiones suas (§. 321). Sed lex naturæ nos obligat ad actionem decoram, naturaliter scilicet talem (§. 196), indecoræ præferendam (§. 203). Ergo virtute præditus actiones decoras indecoris præferre tenetur.

Equidem vulgo decorum a virtute sejungitur, quod videamus homines hanc vel istam virtutem in particulari colentes, decorum vero omne negligentes, & ex adverso alios in observando decoro rigidos, ab omni tamen virtute alienos: sed exemplis non movemur, qui ex notionibus de rebus statuimus & exempla virtutum ex notione virtutum dijudicamus. Cum obligationem naturalem, ipsius perfectionis notione jubente, ad quam diriguntur actiones omnes juxta legem naturæ (§. 152), ad decorum naturale extenderimus; virtutem quoque ad actiones decoras extendamus necesse est. Est cuilibet virtuti in particulari suum decorum, quod cum ea non minus cohæret, quam quod in eadem honestum vel justum est: sit ita quod ejus neglectu non tantum detur damnum, quantum neglectu honesti & justii sibi vel aliis datur, ut ideo pro re nullius momenti in actionibus humanis habeatur.

§. 336.

Cuius virtus legi naturæ conformiter dirigat actiones.

Virtute præditus actiones legi naturali conformes committit ob earundem bonitatem intrinsecam, seu quia intrinsece bonæ, & actiones eidem difformes omittit, ob earundem malitiam intrinsecam, seu quia intrinsece malæ. Etenim virtute præditus obligationi naturali satisfacit (§. 333), quæ cum

cum ponatur posita essentia atque natura hominis rerumque (§. 129); ea facit, ad quæ facienda per ipsam essentiam atque naturam nostram rerumque essentiam atque naturam obligamur, & non facit ea, ad quæ non facienda per eandem obligamur (§. 120). Enimvero per ipsam essentiam & naturam nostram rerumque obligamur ad actiones intrinsece bonas committendas, intrinsece vero malas omittendas (§. 127): quæ cum per essentiam atque naturam hominis intrinsece bonæ vel malæ sint (§. 124), ad illas committendas, has vero omittendas obligamur, quia illæ intrinsece bonæ, hæ autem intrinsece malæ sunt. Quamobrem patet virtute præditum actiones legi naturali conformes committere, quia intrinsece bonæ sunt, seu ob earundem intrinsecam bonitatem; difformes vero omittere, quia intrinsece malæ sunt, seu ob earundem intrinsecam malitiam.

Ostenditur etiam hoc modo. Virtuoso constans & perpetua voluntas est non committendi actiones nisi legi naturali conformes (§. 328), consequenter cum lex naturæ nos obliget ad actiones intrinsece bonas committendas, intrinsece vero malas omittendas (§. 153), constans ipsi ac perpetua voluntas est committendi actiones, quas intrinsece bonas agnoscit, omittendi vero actiones, quas intrinsece malas agnoscit. Quamprimum adeo cognoscit, actionem aliquam esse intrinsece bonam, eam committit, adeoque ideo quod intrinsece bona est; quamprimum vero cognoscit, actionem aliquam esse intrinsece malam, eam non committit seu omittit, consequenter ideo quod intrinsece mala est.

Nemo non in seipso experitur, quod, si quicquam agendi voluntatem habeat, idem agat quamprimum agendi occasio affertur. Quamobrem cum virtuoso sit voluntas agendi, quod lex naturæ præcipit; si data agendi occasione agnoscit, hanc actionem esse legi naturali conformem, eam committit ideo, quod eidem conformis est. Conformitatem cum lege
natu-

naturali non cognoscimus nisi ex intrinseca actionis bonitate, quoniam ea non nisi intrinsece bonam præcipit. Atque adeo qui virtute præditus est, actionem hanc potius committit, quam omittit, quia intrinsece bona est. Eodem modo sese res habet cum actione intrinsece mala. Ceterum tenendum est, in casu particulari intrinsecam bonitatem & malitiam agnosci, non attentis terminis generalibus. Ita e. gr. actio, qua capitur cibus, bonitatem intrinsecam habet, quatenus eum ideo appetimus, quod sanitati conservandæ inservientem agnoscimus. Quamobrem si quis hunc eligit cibum præ altero, quod illum sanitati amicum, hunc inimicum noverit; temperantem hunc cibum eligere dicimus, quia hæc electio bonitatem intrinsecam habet, seu in numero actionum intrinsece bonarum est. Hæc probe perpendenda sunt iis, qui terminorum generalium vim ac potestatem animo minime comprehendunt, consequenter ad exempla animum advertentes negant ob bonitatem vel malitiam intrinsecam actionis fieri, ut alia committatur, alia omittatur, quod actionem committens, vel omittens ad notionem generalem, quam nunquam distincte perpendit, animum minime advertit. Quæ hic de actionum intrinseca bonitate ac malitia annotantur, de aliis quibuscunque terminis generalibus tenenda.

§. 337.

*Motiva
quanam
sint vir-
tuoso.*

Virtuosus motivis utitur intrinseca actionum bonitate & malitia & motivis ab attributis Dei desumptis. Etenim virtuosus actiones legi naturæ conformes committit, quia intrinsecæ bonæ, difformes omittit, quia intrinsecæ malæ (§. 336), cumque adeo per intrinsecam actionum bonitatem & malitiam intelligatur, cur illas velit, has nolit, intrinseca bonitas est ratio sufficientis volitionis, intrinseca vero malitia ratio sufficientis nolitionis (§. 56 *Ontol.*). Quoniam itaque ratio sufficientis volitionis ac nolitionis motivum est (§. 887 *Psych. empir.*); virtuosus motivis utitur intrinseca actionum bonitate & malitia. *Quod erat unum.*

Jam

Jam homo per ipsam essentiam atque naturam suam⁵ obligatur ad determinandum actiones liberas per motiva ab attributis divinis desumpta (§. 251) & ad non omittendum ista motiva in determinatione actionum liberarum (§. 252). Quoniam obligatio naturalis est, quæ cum ipsa hominis essentia atque natura ponitur (§. 129); obligatio ad utendum motivis ab attributis Dei desumptis naturalis est. Virtuofus obligationi naturali satisfacit (§. 333). Ergo etiam utitur motivis ab attributis Dei desumptis. *Quod erat alterum.*

Equidem & fieri potest, & solet, ut motiva ab attributis divinis desumpta non jungantur cum motivis ab actionum intrinseca bonitate ac malitia petitis; cum quotidie videamus alios nonnisi motivis uti a Dei voluntate vel aliis attributis ejusdem desumptis, alios vero nonnisi motivis ab honestate intrinseca vel turpitudine intrinseca actionis petitis; non tamen hinc probatur, recte facere, qui hoc faciunt. Virtus imperfecta est, quæ motiva ab attributis divinis desumpta separat ab iis, quæ petuntur ab actionum intrinseca honestate ac turpitudine.

§. 338.

Virtus philosophica a nobis dicitur habitus conformandi actiones legi naturali ob intrinsecam earundem bonitatem ac malitiam. *Virtus philosophica quam dicatur.*

Hic gradus virtutis infirmus est. Admittenda hæc virtus etiam ab iis, qui Deum esse negant, vel de ejus existentia dubitant, vel eum prorsus ignorant. Exemplo sunt Sinæ, qui distincta Dei cognitione destituti virtutem tamen philosophicam coluerunt, quemadmodum libri eorum classici loquuntur, quos Missionarius e Societate Jesu R. P. *Franciscus Noël* in Latinum vertit, & Prægæ edidit.

§. 339.

Pietas philosophica vocatur habitus conformandi actiones legi naturæ vi motivorum ab attributis divinis & providentia divina desumptorum, quatenus lumine rationis innotuerunt. *Pietas philosophica quam dicatur.*

(*Wolffii Philos. Præf. Universalis*).

Ll

Pie-

Pietas philosophica non modo complectitur officia erga Deum, quæ suo loco explicaturi sumus; sed sese per omnes virtutes reliquas diffundit, atque ad gradum sublimiorem evehit. Unde patet, virtutem ad hunc gradum evectam cadere non posse in eos, qui Deum ignorant distincta ejus cognitione destituti.

§. 340.

Virtus christiana quam dicatur.

Virtus christiana dicitur habitus conformandi actiones legi naturali ac voluntati divinæ vi motivorum, quæ a veritatibus divinitus revelatis, de opere in primis redemptionis, desumuntur. Dicitur etiam *Virtus theologica*.

Meni jam in Notis ad Orationem de Sinarum philosophia practica, not. 53. cur virtus christiana sit opus vere divinum, viribus naturæ superius. Unde liquet Theologi esse, non philosophi de hac virtute agere.

§. 341.

Quando motivum actionum a voluntate Dei desumatur.

Qui pietatem cum virtute conjungit, actiones legi naturæ conformes committit, difformes omittit, quia Deus illas committi, has omitti vult, seu actionum committendarum & omittendarum motivum a voluntate Dei desumit. Etenim pietatem colens actiones legi naturæ conformat vi motivorum ab attributis divinis desumtorum (§. 339). Quamobrem cum Deus velit, ut homo actiones suas legi naturæ conformet (§. 281. 284), immo hominem obliget ad legem naturæ servandam (§. 276); qui pietatem cum virtute conjungit, motivum actionum committendarum a voluntate Dei desumit, consequenter cum ex motivis intelligatur, cur quid potius velimus, quam nolimus, & cur nolimus potius, quam velimus (§. 888 *Psych. empir.*), actiones legi naturæ conformes ideo committit difformesque omittit, quia Deus illas committi, his omitti vult.

Absolute necessarium non est, ut motiva ab intrinseca honestate & turpitudine desumte conjungantur cum motivis a voluntate

voluntate divina petitis. Unde virtus philosophica dari potest sine pietate. Cum tamen lege naturali ad motiva inde perenda obligemur (§. 251); virtutem a pietate sejunctam defectu quodam laborare palam est. Dum etiam legi naturali &, quæ ab ea venit, obligationi naturali satisfacere vis, non plene satisfacis, ubi omittis, ad quod non omittendum obligat lex naturalis. Virtutem adeo qui colit, quicquid agit, id agere debet, ut voluntati Numinis satisfaciatur: quod ut luculentius constet, sequentem addere lubet propositionem.

§. 342.

Virtuosus actiones bonas committit, malas omittit, ut Virtuosus satisfaciatur voluntati divine. Etenim actiones suas legi naturali conformiter dirigit (§. 321). Quamobrem cum lege naturali ad motiva ab attributis divinis desumenda obligetur (§. 251); pietatem cum virtute conjungit (§. 338. 339). Qui pietatem cum virtute conjungit, actiones legi naturæ conformes committit, difformes omittit ideo, quia Deus illas committi, has omitti vult (§. 341). Virtuosus itaque actiones bonas committit, malas vero omittit, ut voluntati divinæ satisfaciatur.

Quodsi adeo non intendas bene ac recte agendo, ut voluntati divinæ satisfacias, defectus quidam in virtute notatur. Et hoc defectu laboravit virtus Sinarum, qui cum distinctam Dei cognitionem minime habuerint, nec ejus voluntati satisfacere intenderunt, quantocumque ardore studium virtutis fuerint profecuti. Hic vero nemo non videt, quam audaces sint in criminando, qui aliis persuadere conantur, quod Sinis supremum virtutis gradum tribuerimus, cum ne quidem eum iisdem concesserimus, qui a pietate philosophica venit, nedum eum, quem virtus christiana sibi proprium agnoscit (§. 340). Enimvero pietas philosophica non hoc solo influit in omnem virtutem, quatenus efficit, ut, quicquid agitur, ideo fiat, ut supremi Numinis voluntati satisfiat; sed per alia adhuc motiva particularia in veritates particulares influit, quemadmodum suo docebitur loco, hic vero doceri nondum potest.

§. 343.

*Appetitus
& averſa
quo-
do fortior
fiat.*

*Si motiva ab attributis divinis deſumta cum motivis
& averſa ab intrinſeca actionum bonitate & malitia petitis conjungan-
tur; appetitus & averſatio fit fortior.* Cum enim motivum
fit ratio ſufficiens actuum volitionis & nolitionis (§. 887
Psych. empir.), adeoque poſito motivo ponatur volitio vel
nolitio (§. 118 *Ontol.*); evidens eſt, poſito motivo ab intrin-
ſeca actionum bonitate & malitia deſumto ſolo poni actum
volitionis & nolitionis, poſitoque ſolo motivo ab attributis
divinis deſumto poni itidem actum volitionis ac nolitionis.
Quamobrem ſi motiva ab attributis divinis deſumta ad mo-
tiva ab intrinſeca actionum bonitate & malitia petita acce-
dant; neceſſe eſt ut vehementius velis vel appetas, quod
appetis, ac vehementius nolis vel averſeris, quod averſaris.
Quodſi quid vehementius appetas vel averſeris, haud tam
facile te adduci patieris, ut, quod appetis, non appetas, &
quod averſaris, non averſeris, conſequenter non tam facile
ab appetitione & averſione te dimoveri patieris. Quoniam
itaque appetitus fortis eſt, ſi ab appetitione non facile te di-
moveri patiaris, & fortior eſt averſatio, ſi ab averſione non
facile te dimoveri patiaris (§. 911 *Psych. empir.*); ſi motiva ab
attributis divinis deſumta cum motivis ab intrinſeca actio-
num bonitate & malitia petitis conjungantur, appetitus &
averſatio fit fortior.

Oſtenditur etiam hoc modo. Poſito ſolo motivo ab
intrinſeca actionis bonitate ac malitia deſumto ponitur voli-
tio & nolitio, & poſito ſolo motivo ab attributis divinis de-
ſumto ponitur itidem volitio & nolitio *per demonſtrata*.
Quamobrem, etſi quædam adſit ratio ad te a volitione &
nolitione dimovendum ſufficiens, quatenus pendet ab uno
motivo; non tamen ideo ab eadem dimoveris, quia adhuc
ſubſiſtit vi motivi alterius. Quodſi ergo utraque motiva
con-

conjungas, difficilius a volitione vel appetitione, & nolitione vel averfione te dimoveri pateris, quam si alterutro tantum utaris. Unde denuo patet ut ante, si motiva ab attributis divinis petita jungantur cum motivis ab intrinseca actionum bonitate & malitia desumptis, appetitum & averfationem fieri fortiozem.

Experientia loquitur, motiva sola sufficere, ut actiones bonas appetamus, malas aversemur, quæ ab intrinseca earum bonitate & malitia desumuntur, nec minus sola sufficere, quæ ab attributis divinis, veluti a voluntate Numinis peruntur. Istud probat exemplum Sinarum, testibus eorum libris classicis; hoc liquet exemplo eorum inter nos, qui cum actionum intrinsecam bonitatem & malitiam minime capiant, in voluntate Numinis tanquam motivo acquiescunt. Quod si appetitus sensitivus pugnet cum rationali; facilius ille hunc vincit, si motivum non nisi unum moveat appetitum rationalem, quam si geminum.

§. 344.

Quoniam motiva ab attributis divinis desumpta cum *Pietatis in* motivis ab intrinseca actionum bonitate ac malitia conjunguntur, si pietas cum virtute conjungatur (§. 338. 339), *virtutem* fortior autem fit appetitus & averfatio, si utraque motiva *influentis* conjungantur (§. 343); evidens est, *efficacia.* si pietas cum virtute conjungatur, appetitum & averfationem fieri fortiozem, consequenter *studium virtutis facilitari,* seu *virtutem facilius acquiri, immo & conservari.*

Nimirum volitio & nolitio facilius constans redditur, motivis utrisque conjunctis, atque adeo actus, quibus sæpius repetitis nascitur ille habitus, in quo virtus consistit, facilius eliciuntur, consequenter is etiam facilius non modo acquiritur, verum etiam, ubi acquisitus fuerit, conservatur.

§. 345.

Virtuosus actiones legi naturæ conformes lubenter ac *Virtuosi* *libere committit; actiones eidem diffformes lubenter ac libere* *betas in*

omittit. Etenim actiones legi naturæ conformes committit, quia intrinsece bonæ; eidem difformes omittit, quia intrinsece malæ (§. 336), consequenter cum actiones intrinsece bonæ nos statumque nostrum perficiant (§. 103), imperfectiores contra nos statumque nostrum reddant actiones intrinsece malæ (§. 106); illas committit, has vero omittit, quia illas se statumque suum perficere, has vero se statumque suum imperfectioni obnoxium reddere agnoscit. Quoniam itaque ex cognitione intuitiva perfectionis voluptas (§. 511 *Psych. empir.*), ex cognitione autem intuitiva imperfectionis tædium sive molestia nascitur (§. 518 *Psych. empir.*); illas committit, has omittit, quia ex illis voluptatem, ex his vero tædium seu molestiam percipit, consequenter cum id placeat, ex quo voluptas percipitur, displiceat autem, ex quo tædium percipitur (§. 542 *Psych. empir.*), quia illæ placent, hæ vero displicent. Enimvero lubenter facimus, si quod nobis placet, facimus (§. 938 *Psych. empir.*). Virtuosus itaque actiones legi naturæ conformes lubenter committit; eidem difformes lubenter omittit. *Quod erat unum.*

Porro qui ex pluribus possibilibus sponte eligit, quod ipsi placet, libere agit (§. 941 *Psych. empir.*). Quamobrem cum sua sponte actiones legi naturæ conformes præ difformibus eligat virtuosus (*per demonstrata & §. 933 Psych. empir.*); quin actiones legi naturæ conformes libere committat, eidem difformes libere omittat, dubitandum non est. *Quod erat alterum.*

Paret itaque virtuosum esse vere liberum, nec repugnante voluntate propriâ quicquam facere, quatenus voluntatem suam alterius voluntati subicere tenetur, cum mallet aliter facere, si sua stare daretur voluntate. Et quamvis virtuosus actiones bonas etiam committat, malas omittat, ut hoc ipso satisfaciat voluntati divinæ (§. 342); voluntati tamen divinæ satisfacere studet ob ipsam bonitatem intrinsecam hujus studii, consequen-

quenter id non minus libere ac lubenter facit, quam ipsam actionem voluntati divinæ conformem (§. 342) committit, difformem vero omittit. Alius prorsus animi status in eo est, qui mallet contrarium agere, siquidem alterius voluntati suam subijcere minime teneretur, quemadmodum voluntate propria repugnante, nec raro absque indignatione faciunt, quod vult alter, cujus imperio subsunt, pœnarum aut alterius mali metu adducti.

§. 346.

Virtuosus opus non habet pœnis, ut ad actiones legi naturæ conformes committendas, & ad actiones eidem difformem naturæ conformes omittendas compellatur. Etenim actiones committit ob earundem bonitatem intrinsecam, quæ legi naturæ conformes sunt, & quæ eidem difformes sunt, eas omittit ob earundem malitiam intrinsecam (§. 336) consequenter non habet opus, ut illarum omissionem, harum commissionem sibi repræsentet tanquam malam propter pœnam, quæ illam & hanc manet (§. 285). Quoniam igitur metu pœnarum determinetur voluntas in contrarium pœna opus non est; nemo non videt virtuosum non habere opus pœnis, ut ad actiones legi naturæ conformes committendas & ad actiones eidem difformes omittendas compellatur.

§. 347.

Qui actionem externam legi naturæ conformem metu pœnæ, vel spe præmii positivi edit, virtute præditus non est. Etenim quia actio tantummodo externa legi naturæ conformis per hypoth. interna eidem non est. Quamobrem cum interna actio sit volitio, vel nolitio externæ respondens (§. 567 Part. I. Theol. nat.); hæc legi naturæ conformis non est. Quoniam itaque lex naturæ nos obligat ad actionem intrinsece bonam committendam, intrinsece malam omittendam (§. 153); qui actionem tantummodo externam legi naturæ conformem metu pœnæ, vel spe præmii positivi edit, actionem

com-

committere non vult, quia intrinsece bona, nec aliam omittere vult, quia intrinsece mala. Enimvero qui virtute præditus est, actiones legi naturæ conformes committit, quia intrinsece bonæ, & omittit, quia intrinsece malæ (§. 336). Ergo is virtute præditus non est, qui actionem externam legi conformem edit metu pœnæ, vel spe præmii positivi.

Pœnarum metu vel spe præmii qui adducitur ad actionem aliquam committendam, vel omittendam, eandem sibi tanquam bonam vel malam non repræsentat, nisi quatenus eam habet pro medio evitandi pœnam, vel consequendi præmium, adeoque non ipsam appetit actionem, vel averfatur, sed præmium appetit, pœnam averfatur. Unde apparet, manere voluntatem actionem committendi vel omittendi, modo pœnam evitare posset, vel præmium accipere valeret, actione licet legi naturæ difformi edita. Abest igitur constans illa & perpetua voluntas non faciendi nisi quod legi naturæ conforme, sine qua virtus concipi nequit (§. 328). Sane qui non nisi metu pœnam vel spe præmii commovetur ad actionem legi naturæ conformem edendam; ille difformem edit, quamprimum pœnam a se evitari posse sibi persuadet, aut præmium a se non obtentum iri arbitratur. Hoc enim in casu nullum amplius remanet actionis edendæ motivum. Arque adeo patet, quam sit adversa virtuti eorum sententia, qui animæ non aliam concedunt libertatem, quam quatenus vel pœnarum metu, vel spe præmiorum flecti potest voluntas.

§. 348.

Signum vera virtutis gaudium bene agendi. *Virtuosus actiones legi naturæ conformes cum gaudio committit.* Actiones enim legi naturæ conformes committit, quia intrinsece bonæ (§. 336). Quamobrem cum voluptatem ex eo percipiamus, quod bonum esse cognoscimus (§. 558 *Psych. empir.*); ex actione legi naturæ conformi voluptatem percipit. Agit vero ex habitu (§. 338), adeoque prompte, absque ulla mora (§. 428 *Psych. empir.*), & constantia voluntatis (§. 328), consequenter se a proposito agen-

agendi nullis rationibus abduci patitur (§. 1062 *Part. I. Theol. nat.*). Quamobrem dubitandum non est, quin voluptas ex actione legi naturæ conformi percepta prædominetur (§. 529 *Psych. empir.*). Quoniam itaque in prædominio voluptatum gaudium consistit (§. 614 *Psych. empir.*) Quod virtuosus actiones legi naturæ conformes cum gaudio committat extra omnem controversiam positum est.

Agnovit hoc *Confucius*, qui discipulis suis signum virtutis acquiritæ commendavit gaudium ex actione bona perceptum, pro certo habens, neminem virtutem ipsam consecutum, sed ad eam adhuc contendere, qui nondum gaudet, quando bene agit, quod bene agat. Nec id ab experientia abhorre, ex seipso discer, qui in virtute quadam colenda plurimum studii posuit. Equidem haud ignoro, esse haud paucos, quibus propositio præsens experientiæ contrariæ videtur. Sed lubens concedo, quod propriæ ipsorum experientiæ adverte- tur: sunt enim ex illorum numero, qui non nisi metu pœnarum vel spe præmii agunt, quod legi naturæ consentaneum, adeoque a vera virtute adhuc alieni (§. 337).

§. 349.

Actio recta non est, quæ metu pœnarum extorquetur, Actio vel spe præmii tantummodo elicitur. Ad actionem enim re- metu pœ-
ctam requiritur notio actionis sufficienter determinata, judi- narum &
cium verum de actionis bonitate & malitia, determinatio spe præmii
voluntatis per bonitatem, noluntatis per malitiam actionis elicitæ num
(§. 80). Enimvero si actio tantummodo extorquetur me- sit recta.
tu pœnarum, vel spe præmii elicitur; voluntas per bonita-
tem, noluntatis per malitiam actionis non determinatur, &
judicium verum de actionis bonitate & malitia, nec non
determinata ejus notio, sine qua judicium hoc minime da-
tur, deest. Patet itaque actionem rectam non esse, quæ
metu pœnarum extorquetur, vel spe præmii tantummodo
elicitur.

(*Notæ Philof. Pract. Universalis*).

Mm.

In

In casu particulari veritas propositionis admodum manifesta. Ponamus enim Titium, cui furti committendi animus est, a furto abstinere, propterea quod sibi metuit a pœna, idem commissurus, siquidem pœnam evitare posset. Nemo non videt, eundem turpitudinem furti intrinsecam minime cognoscere, nec ob eandem ab eadem abhorrere: quin potius furtum ob utilitatem, quam inde sperat, bonum iudicare & idem tanquam bonum appetere, nec sine repugnantia appetitus sensitivi metu pœnarum a proposito furandi avocari, ne idem exequatur. Equis ergo dixerit, cum animus furandi non tollatur, sed tantummodo actio externa sufflaminetur, abstinere a furto ex virtute proficisci? Quod pœnarum merui debetur, non tribuendum virtuti. Virtuosus actionis rectitudinem semper curæ cordique habet (§. 334). Recta igitur actio non est, quæ metu pœnarum extorquetur. Idem non minus aperte loquuntur in casu particulari actiones, quæ spe præmii unice eliciuntur.

§. 350.

Quando actio non suat ex virtute.

Ex eo, quod quis metu pœnarum vel spe præmii actionem quandam committit, vel omittit, non sequitur, quod sit virtuti deditus. Etenim quæ metu pœnarum extorquetur, vel spe præmii elicitur, actio recta non est (§. 349). Enimvero virtuosus omnem adhibet curam, ut actio quælibet sit recta (§. 334). Ex eo igitur, quod quis metu pœnarum vel spe præmii actionem quandam committit, vel omittit, non sequitur, quod sit virtuosus, seu virtuti deditus.

Propositio hæc probe tenenda, ne fallaci signo concludamus, quasi vel ipsimet aut alii ad virtutem jam pervenissimus. Multi enim ad virtutem pervenissent, nisi se jam eo pervenisse putassent. Præterea silentio prætereundum minime esse existimo, quod plurimum intersit, ut accurate perspiciamus, quænam ad actionem requirantur, ut dici possit ex virtute procedere: neque enim hinc solummodo actionum humanarum imperfectio agnoscitur, cum earum defectus distin-

de

Et enumerare valeamus; verum etiam S. S. Patrum, inprimis *Augustini* de virtute Gentilium dicta, haud paucis duriora visa rectam habent interpretationem. Sed de hisce alibi forsitan commodior erit dicendi locus.

§. 351.

Virtuosus amat virtutem. Etenim actiones legi naturali conformes cum gaudio edit (§. 348), consequenter cum gaudium in prædominio voluptatum insigni consistat (§. 614 *Psych. empir.*), insignem ex iis voluptatem percipit. Quamobrem cum virtus sit habitus edendi actiones legi naturæ conformes (§. 321); quin ex ea quoque insignem percipiat voluptatem dubitandum non est. Enimvero si in re inanimata quidpiam deprehendimus, quod nobis multam affert voluptatem, eam amamus (§. 654 *Psych. empir.*). Patet itaque hominem virtuti deditum amare virtutem.

Ostenditur etiam hoc modo. Quoniam virtute præditus committit actiones ad perfectionem sui aliorumque, Deique gloriam tendentes (§. 330), & perfectio hominis in aptitudine manifestandi gloriam divinam consistit (§. 917 *part. I. Theol. nat.*); quin virtus habeat, ex quo voluptas percipiaur, dubitandum non est (§. 511 *Psych. empir.*) Quoniam itaque amor rerum inanimatarum non est nisi dispositio animæ ad voluptatem ex ipsis percipiendam (§. 657 *Psych. empir.*); evidens est virtuosum amare virtutem.

Atque ita demum intelligitur, quod canit Vates:

Oderunt peccare mali formidine pœna:

Oderunt peccare boni virtutis amore.

Prius patet per propositionem paulo ante (§. 347) demonstratam; posterius liquet per propositionem præsentem. Nimis abjecte de virtute sentiunt, qui eam a metu pœnarum & spe præmiorum dependentem faciunt: quasi vero virtus sit servile quid, ut metu pœnarum indigeat, vel merce-

Mm 2

nari-

narium quid, ut spe præmiorum nitatur. Pulchritudinem virtutis, qua seipsam commendat, minime perspiciunt, qui eam a metu pœnarum & spe præmiorum derivant.

§. 352.

*Effectus
amoris
virtutis*

Virtuosus virtutem, quam adeptus, continuo magis perficere studet. Amat enim virtutem (§. 351). Sed qui rem inanimatam amat, ad perfectionem ejus promovendam pronus est (§. 655 *Psych. empir.*). Ergo qui virtuti deditus, ad ejus perfectionem promovendam pronus est, consequenter cum continuo ulterioris perfectionis capax sit, quod a posteriori satis constat, eam continuo magis perficere studet, ubi eam adeptus est.

Ipsa igitur virtus stimulus est ad eam perficiendam, ut aliis incitamentis opus non sit. Accedit, quod eadem sit perfectio, quæ in voluntatem cadit. Quamobrem quatenus ejus nobis conscii sumus, perfectionis cujusdam nostræ nobis conscii sumus. Quoniam itaque inde oritur voluptas (§. 511 *Psych. empir.*); ea ipsa nobis stimulo est, ut eam sollicitè conservemus, & ad ulteriorem perfectionem deducamus. Ersi itaque initio virtus amor sit, antequam ejus dulcedo degustetur; in progressu tamen continuo magis magisque dulcedine sua sese commendat.

§. 353.

*Premium
virtutis*

Virtus sibi metipsum premium est, seu ipsamet premium in nos confert. Etenim virtus efficit, ut actiones nostras legi naturæ conformiter dirigamus (§. 321), consequenter ut eas edamus actiones, quæ ad nostri statusque nostri perfectionem tendunt (§. 330). Quamobrem cum ea, quæ nos statumque nostrum perficiunt, bona sint (§. 554 *Psych. empir.*); ipsa virtus in nos confert bona ob actiones paratas. Quoniam itaque premium est bonum istud, quod ob actionem paratam in nos confertur (§. 295); virtus ipsamet premium in nos confert, seu sibi metipsum premium est.

Patet

Patet idem etiam hoc modo. Virtus efficit, ut actiones legi naturæ conformes edamus (§. 321), consequenter præmia naturalia nos certo manent, utpote ex ipsa actione necessario resultantia (§. 311). Virtus itaque ipsamet præmia in nos confert, seu sibimetipsi præmium est.

Ubi suo loco ostendemus, quamnam bona ex actionibus nostris consequantur; veritas propositionis luculentius constabit, tumque plenius intelligetur, quod canit Vates: *Ipsa quidem virtus sibimet pulcherrima merces.* Neque enim negandum est, veteres virtutis interiorum rationem rectius perspexisse, quam multos recentiorum, qui nonnisi confusam ejus notionem habentes eam diffamant, dum laudare conantur, ut adeo non sit quod miremur, si nubem pro Juvone amplexi ipsimet sibi placeant in vitiis suis, quæ in virtutum numero ponunt, & veræ ac infucatæ virtuti adversentur.

§. 354.

Qui vicio deditus est, actiones eas committit, quæ tendunt ad sui aliorumque ac status sui & aliorum imperfectionem & quæ contrariantur gloriæ divinæ illustrationi. Et enim qui vicio deditus est actiones eas committit, quæ contrariantur lege naturæ præceptis (§. 322). Quoniam itaque lege naturali obligamur ad committendas actiones, quæ ad nostri statusque nostri (§. 152) & aliorum statusque eorundem perfectionem (§. 222. 223) atque gloriæ divinæ manifestationem tendunt (§. 254); vicio deditus committat necesse est actiones, quæ tendunt ad sui aliorumque ac status sui & aliorum imperfectionem, gloriæque divinæ illustrationi contrariantur.

Hinc patet, unde nascantur diversæ virtutum species; nimirum a diversitate imperfectionis nostræ & aliorum, statusque nostri & aliorum, diversisque modis contrariandi illustrationi gloriæ divinæ. Unde patet, vitium quoque definiri posse per habitum seu perpetuam & constantem voluntatem faciendi ea, quibus quis se statumque suum imperfectionem red-

dit, nec non alios statumque eorundem imperfectiores efficit. Vitia nimirum contraria sunt virtuti (§. 330). Quamobrem ubi constiterit, quænam sint virtutes, nec vitia iisdem opposita latere possunt, cum ex habitu vitiorum profuenter actiones contrariæ sint actionibus ex habitu virtutis procedentes.

§. 355.

Quomodo easdem de-terminet.

Vitio deditus actiones suas liberas per diversas rationes finales determinat, quam per quas naturales determinantur. Dirigit enim actiones suas contraria ratione, quam lege naturali præscribuntur (§. 322). Quare cum lege naturali obligemur ad determinandum actiones liberas per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales (§. 154); necesse est ut vitio deditus eas determinet per rationes ab iis diversas.

E. gr. Cum actiones vitales corporis tendant ad ejus conservationem, qui vitio deditus est, cibum ac potum non capit nisi sanitatis ac vigoris corporis conservandi gratia; verum ut sapore grato palatum demulceat, ut aliorum desiderio satisfaciatur, ut sui similibus caperet favorem & quæ aliæ sunt istiusmodi rationes complures.

§. 356.

Vitium quomodo contrariatur legi naturæ.

Vitio præditus omittit, que lex naturæ præcipit; committit, quod prohibet. Qui enim vitio præditus est, eas committit actiones quæ tendunt ad sui statusque sui & aliorum statusque eorundem imperfectionem & quæ contrariantur illustrationi gloriæ divinæ (§. 354), consequenter eas omittit, quæ tendunt ad sui statusque sui & aliorum statusque eorundem perfectionem, gloriæque divinæ illustrationem. Enimvero lex naturæ præcipit, ut committamus actiones, quæ ad perfectionem nostram statusque nostri (§. 152) & ad aliorum statusque eorundem perfectionem (§. 222. 223), ac gloriæ divinæ illustrationem tendunt (§. 254)

(§. 254); prohibet vero eas, quæ tendunt ad imperfectionem nostram statusque nostri (§. 168), nec non aliorum statusque eorundem imperfectionem (§. 231. 163), & quæ illustrationi gloriæ divinæ contrariantur (§. 252) Patet itaque vicio indulgentem omittere, quæ lex naturæ præcipit; committere vero, quod prohibet.

§. 357.

*Virtuosus legem naturæ servat, vicio deditus eandem Quinam le-
transgreditur.* Virtuosus enim dirigit actiones suas legem natu-
naturæ conformiter (§. 321), consequenter eas juxta ean-^{ra servet}
dem determinat. Enimvero qui actiones suas juxta legem ^{quinam}
naturæ determinat, is eam servat (§. 138). Quamobrem ^{transgreditur.}
virtuosus legem naturæ servat. *Quod erat primum.*

Ex adverso vicio deditus eas actiones committit, quas
lex naturæ præcipit; eas vero committit, quas prohibet
(§. 356). Sed qui actiones omittit, quas lex naturæ præ-
cipit, consequenter quæ juxta eandem committendæ (§.
164); & eas committit, quæ eadem lex prohibet, conse-
quenter quæ juxta eandem omittendæ (§. 163), legem natu-
ræ transgreditur (§. 139). Qui ergo vicio deditus est, le-
gem naturæ transgreditur. *Quod est secundum.*

Secundum etiam ostenditur hoc modo. Qui vicio
deditus est, actiones suas contraria ratione determinat quam
lege naturali præscribitur (§. 322). Enimvero qui actio-
nes contraria ratione determinat, quam juxta legem natu-
ræ determinari debebant, eam transgreditur (§. 139). Vicio
itaque deditus legem naturæ transgreditur.

Si quis vicio tantummodo particulari deditus est, non ve-
ro omni, iis legem quoque naturæ tantummodo transgredi-
tur quoad eas actiones, quæ ex isto vicio proficiuntur, non
vero necesse est, ut ceteræ ejus actiones omnes sint legi na-
turæ contrariæ. Idem quoque tenendum de eo, qui virtuti
particulari deditus, non vero omni: fieri enim potest ut
committat actiones legi naturæ adversas, quæ ex illa virtute
mini-

minime proficiuntur. Unde cavendum est ne, si quis in certo actionum genere contra legem naturæ peccet, vel eidem satisfaciatur, inde colligatur simpliciter, quod naturæ legem servet vel transgrediat: nec ex actionibus certi generis legi naturæ conformibus vel difformibus inferatur simpliciter, quod sit virtuti, vel vitio deditus.

§. 358.

Contrarietur actionum ejus, qui vitio deditus.

Vitio dediti actiones sibi mutuo contrariantur. Qui enim vitio deditus est, actiones suas contraria ratione dirigit, quam lege naturali præscribitur (§. 322), consequenter cum lex naturæ urgeat directionem actionum ad nostram perfectionem (§. 152), adeoque omnium inter se consensum (§. 503 *Ontol.*), consensum actionum inter se non curat. Ejus itaque actiones omnes minime inter se consentiunt, consequenter sibi mutuo contrariantur.

Principium consensus omnium actionum tam inter se, quam cum naturalibus est earundem determinatio per easdem rationes finales, per quas naturales determinantur: ita enim actiones libere ad eandem tendunt perfectionem, ad quam tendunt naturales. Enimvero vitio qui deditus est actiones suas per diversas rationes finales determinat, quam per quas naturales determinantur (§. 355), adeoque non nisi casu præter intentionem agentis fieri potest, ut ad eam perfectionem tendant, ad quam tendunt naturales & quæ naturalis dicitur, ceteris tendentibus ad imperfectionem hominis. Unde nec cum naturalibus, nec inter se consentiunt (§. 503 *Ontol.*). Unde patet propositionem præsentem posse quoque ex eo demonstrari, quod vitio deditus committat actionem ad imperfectionem sui tendentem (§. 354), cum imperfectio in dissensu, non in consensu consistat (§. *cit.* *Ontol.*). Abunde vero loquitur experientia, quod a virtute alieni in actionibus suis sibi ipsi contrarii sint, nunc eandem actionem committentes, nunc omittentes, prouti occasio tulerit.

§. 359.

§. 359.

Vitio deditus actiones legi naturæ conformes pro malis, Judicium eidem difformes pro bonis habet, aut illas saltem pro minus vitio dediti bonis, has vero pro magis bonis. Qui vitio deditus est, actiones suas contraria ratione dirigit, quam lege naturali præscribitur (§. 322), adeoque actiones, ad quas committendas nos obligat, omittit seu committere non vult, eas vero, ad quas omittendas nos obligat, committit, aut eas potius committere vult, quam illas. Enimvero quoties quid volumus, id nobis repræsentamus tanquam bonum, & quoties quid nolumus, id nobis repræsentamus tanquam malum (§. 892 *Psych. empir.*), immo eodem modo sese res habet, si appetitus sensitivus in quid fertur, vel averfatio fuerit sensitiva, ubi quid averfamur (§. 893 *Psych. empir.*): quoties vero unum alteri præfertur, id quod præfertur censetur melius (§. 898 *Psych. empir.*). Necessè igitur est, ut vitio deditus aut actiones legi naturæ contrarias sibi repræsentet tanquam bonas, eidem conformes tanquam malas, aut illas saltem hisce meliores judicet.

Perversum adeo est hominis vitio dediti de actionibus humanis judicium: cui tanto facilius locus est, si bonitas & malitia actionum intrinseca negetur, vel in dubium vocetur, & naturalis obligatio tollatur. Unde haud difficulter perspicitur, quam parum faveat virtuti hypothesis illorum, qui ante legem a superiore latam nullam admittunt actionum moralitatem, liciti ac illiciti ante eandem nullum agnoscentes discrimen. Nec minus hinc intelligitur, quanta sit illorum *absentia*, qui, quod sibi persuadere, aliis persuadere conantur, quasi doctrinâ de intrinseca actionum bonitate ac malitia virtuti sit inimica, immo quod virtus omnis eadem tollatur.

§. 360.

Si vitio deditus actiones legi naturæ conformes pro malis, eidem difformes pro bonis habet, actionum bonitatem & intrinse-
(*Wolfii Philos. Pract. Universalis.*)   N n   *mali-cam boni-*

tatem & malitiam actionum non agnoscat. Ponamus enim eum agnoscere bonitatem ac malitiam intrinsecam actionum. Quoniam lex naturæ nos obligat ad actiones intrinsece bonas committendas, intrinsece vero malas omittendas (§. 153), actio autem intrinseca bona per ea, sine quibus concipi nequit, bona est (§. 57), intrinsece vero mala per ea, sine quibus concipi nequit, mala est (§. 59); actionem legi naturæ conformem pro bona, eidem difformem pro mala habeat necesse est: quod cum hypothefin evertat, necesse est ut vicio deditus bonitatem & malitiam intrinsecam actionum non agnoscat, si actiones legi naturæ difformes pro bonis, eidem conformes pro malis habet.

E. gr. Si quis malum esse existimet temperanter vivere; bonum vero luxu diffuere; is vel non agnoscit, temperantiam ad vitam & sanitatem conservandam conducere, intemperantiam vero vitæ ac sanitati insidias struere, vel non agnoscit quantum bonum sit sanitas. Sane impossibile est, ut quis temperantiam per rationes intrinsecas concipiat malam, & intemperantiam bonam, consequenter si illam propter extrinsecas quasdam rationes pro mala, hanc vero pro bona habeat, necesse omnino est intrinsecam temperantiæ bonitatem, intemperantiæ vero malitiam ignoret. Immo nec desunt exempla eorum, qui cum intemperantiæ sint dediti negant aut saltem in dubium vocant eam sanitati esse adversam & vitæ ipsi insidias instruere.

§. 361.

Undenam vitiosus bonitatem & malitiam actionis dijudicet. Vicio deditus actionum bonitatem voluptate ac utilitate; malitiam vero molestia & damno, quod inde percipitur, aestimat. Qui enim vicio deditus est, actionem legi naturæ conformem pro mala; eidem difformem pro bona habet, aut hanc illa meliorem judicat (§. 359). Si actionem conformem pro mala, difformem pro bona habet, bonitatem & malitiam intrinsecam ignorat (§. 360), consequenter alia esse debet ratio, cur illam pro mala, hanc pro

pro bona habeat, quam quæ ex ipsa notione actionis desumitur (§. 57. 59). Quodsi vero quis actionem legi naturæ difformem pro meliori habet, cum ea intrinsece mala sit (§. 153), non minus alia ipsi esse debet ratio, cur eam pro meliori habeat. Quoniam quid bonum judicatur ex eo, quod voluptatem parit (§. 561 *Psych. empir.*), malum ex eo, quod nos molestia sive tædio afficit, si sensuum iudicio stetur (§. 573 *Psych. empir.*), ac vulgo bonum censetur, quod utile, malum vero damnosum, quemadmodum nemo nescit; alia ratio, cur vitio deditus actionem quandam bonam esse existimat, esse nequit, quam quod ipsi voluptatem creet, aut utilitatem afferat; nec alia esse potest ratio, cur actionem iudicet malam, quam quod molestiam sive tædium creet, aut damnum afferat. Atque adeo patet, vitio deditum actionum bonitatem voluptate ac utilitate; malitiam vero molestia & damno æstimare.

Actionum bonitatem & malitiam non dijudicat ex rationibus intrinsecis, nisi qui intrinsecam eorum bonitatem & malitiam admittit (§. 57. 59). Vitio igitur deditus ad rationes intrinsecas, posthabitis intrinsecis, recurrere debet. Rationes extrinsecæ non desumi aliunde possunt, quam vel a voluptate & molestia, vel ab utilitate & damno. Quemadmodum vero sua quemque trahit voluptas, nec de utilitate idem est omnium iudicium; ita quoque rationes extrinsecæ, quibus utuntur vitio dediti, ut actionem quandam bonam vel malam sibi persuadeant, plurimum variant.

§. 362.

Vitio deditus motivis volitionis utitur a voluptate & Vitio dedito utilitate desumtis; motivis vero nolitionis a tædio sive molestia & damno petitis. Æstimat enim bonitatem actionum voluptate, quam creat, vel utilitate, quam adfert, & malitiam earundem molestia, qua nos afficit, & damno, quod inde in nos redundat (§. 361). Quoniam itaque motiva

Nn 2

voli-

volitionis sunt repræsentatiō boni, motiva nolitionis repræsentatiō mali (§. 890 *Psych. empir.*); vitio deditus motiva volitionis petit a voluptate & utilitate, motiva vero nolitionis a tædio seu molestia atque damno.

Alia igitur sunt motiva hominis vitio dediti, quam virtute prædiri (§. 337). Quamvis vero ex eo, quod quis utatur motivis ab intrinseca actionum bonitate & malitia & attributis Dei desumptis certo colligatur, quod sit virtuosus, quia vitio deditus iisdem non utitur (§. 359. 360); non tamen vicissim ex eo, quod quis utatur motivis a voluptate vel molestia, utilitate vel damno petitis, inferre licet, quod sit vitio deditus, quia virtuti deditus subinde hæc motiva cum ceteris conjungere potest. Quamobrem tum demum valet argumentatio, si a sola voluptate vel molestia, aut a sola utilitate vel damno solo petatur motivum.

§. 363.

Quomodo vitio deditus obligatur ad naturam legem servandam. Vitio deditus non nisi metu pœnarum & spe præmiorum adduci potest, ut actiones legi naturæ conformes committat, diffformes omittat. Vitio enim deditus actiones suas contraria ratione dirigit, quam lege naturæ præscribitur (§. 322), omittens scilicet quæ lex naturæ præcipit, committens quod prohibet (§. 356). Quamobrem motiva, quibus nititur naturalis obligatio (§. 118), quæ a lege naturæ venit (§. 141), non sufficiunt ipsi, ut velit eas committere actiones, quas committendas præcipit lex naturæ, & omittere eas, quas prohibet. Opus igitur est obligatione alia, consequenter cum præter obligationem legis naturalis non datur alia naturalis (§. 144), positiva, a voluntate legislatoris profecta (§. 290). Enimvero aliter quam sanctione pœnali & præmiorum promissione introduci nequit obligatio positiva (§. 301). Vitio igitur deditus ad servandam naturæ legem, hoc est, ad committendas actiones eidem conformes, omittendas diffformes, aliter obligari nequit nisi per pœnas & præ-

præmia. Quamobrem cum pœna sit malum (§ 285), quod a perpetrata actione subeundum metuit (§. 822 *Psych. empir.*), præmium vero bonum (§. 295), quod ab eadem perpetrata sperat (§. 796 *Psych. empir.*); nonnisi pœnarum metu & spe præmiorum adduci potest ad actiones legi naturæ conformes committendas, difformes vero omittendas.

Huc respexere veteres, quemadmodum jam supra annotavimus (not. §. 351), quando affirmarunt, malos esse, qui peccare oderunt formidine pœnæ. Idemque sensitse *Confucium* alibi jam docuimus; qui a virtute metum pœnarum & spem præmiorum removet. Quodsi homines rationis ductum secuti suas determinarent actiones, nullis opus esset pœnis, nec opus esset præmiis, tanquam motivis, sine quibus cessaret recte agendi voluntas. Est enim adhuc alius præmiorum usus, virtuti minime adversus, quatenus scilicet legislatorem tanquam benefactorem commendant, adeoque animum gratum excitant (§. 784 *Psych. empir.*), in virtutis studium influentem. Hic vero usus obrinet, etiamsi ideam legislatoris seponas, & alium quemcumque benefactorem præmiis virtuosos ornantem in ejus locum surrogas. Atque hæc probe notanda sunt, ut intelligatur, quomodo præmia suis a Christo promissa influant in studium illibatum christianæ virtutis, ne mercenaria dici possit.

§. 364

Qui intrinsecam actionum bonitatem & malitiam vel Quomodo: ignorat, vel motivum volitionis ac nolitionis quacunque de ad legem causa insufficienti experitur; is nonnisi metu pœnarum & spe natura ser-præmiorum adduci potest, ut actiones legi naturæ conformes vandam committat, difformes omittat. Ostenditur eodem prorsus obligentur modo, quo propositionem præcedentem demonstravimus. ii, in quibus natu-

Hanc propositionem ideo subjungimus præcedenti, ne quis *ralis obli-* eam convertendo vitio deditum concludat, qui obligationem *gatio in-* naturalem vel rejicit, vel ignorat, aut metu pœnæ ac spe præmii *efficax.* noluntatem ac voluntatem determinat in committendis actionibus legi naturæ conformibus & omittendis eidem difformibus.

Na 3

§. 365.

§. 365.

*Cur vitio
deditus
cum gau-
dio non
agat juxta
legem na-
turae.*

Si vitio deditus edit actionem legi naturæ conformem, vel omittit eidem difformem; id cum gaudio non facit. Etenim si vitio deditus agere debet, quod legi naturæ conforme, vel omittere, quod eidem difforme, metu poenarum & spe præmiorum ad id adducendus (§. 363). Quamobrem actionem legi conformem per se appetere, legi difformem per se aversari nequit, cum alias poenis & præmiis non esset opus ad appetitum determinandum (§. 94. 95). Quoniam itaque ipsi non est motivum volitionis & nolitionis, quod ab ipsa actione in se spectata desumitur (§. 887 *Psych. empir.*); nec actionem legi naturæ conformem in se tanquam bonam, eidem vero difformem in se tanquam malam sibi repræsentat (§. 890 *Psych. empir.*), consequenter nec hujus omissionem pro bona habet. Quamobrem cum ex actione non percipiatur voluptas, nisi quatenus eam bonam cognoscimus (§. 558 *Psych. empir.*), ex actione legi naturæ conformi committenda, eidem difformi omittenda nullam percipit voluptatem, consequenter quia gaudium in prædominio voluptatum insigni consistit (§. 614 *Psych. empir.*), actiones legi naturæ conformes non committit, nec difformes omittit cum gaudio.

Ostenditur etiam indirecte hoc modo. Ponamus vitio deditum cum gaudio edere actionem legi naturæ conformem, vel omittere eidem difformem. Quoniam gaudium est prædominium insigni voluptatum (§. 614 *Psych. empir.*); ex actione legi naturæ conformi qua committenda, & eidem difformi qua omittenda voluptatem insignem percipere debet, consequenter actionum conformium commissio placet, difformium omissio placet itidem (§. 542 *Psych. empir.*). Quamobrem cum lubenter faciamus, quod placet (§. 938 *Psych. empir.*); actionem legi naturæ conformem lubenter com-

committit, eidem difformem lubenter omittit. Non igitur opus est, ut demum metu pœnarum vel spe præmiorum ad id adducatur. Quod cum sit absurdum (§. 363); fieri haud quaquam potest, ut vitio deditus edat actionem legi naturæ conformem, vel omittat eidem difformem cum gaudio.

In actiones humanas adeo multa influunt, ut multo acumine multaque circumspeditione opus sit, ne in iis, quæ easdem concernunt, dijudicandis a vero aberres. Accidit hinc, ut haud raro non satis cauti esse possimus in eloquendo, ne perversis interpretationibus relinquatur locus: neque enim sicuti in philosophia universa, ita imprimis in practica adeo facile est quemadmodum in Geometria id evitare, cum nec in Astronomia & aliis Matheſeos applicatæ partibus id semper evitetur. Ne igitur propositioni præſenti idem accidat, quædam nobis annotanda veniunt. Tenendum itaque, nos in philosophia practica universali seponere rationes particulares extrinsecas, quæ subinde uni vel alteri esse possunt, cur quid faciat, a quo alias abhorret, vel omittat, quod alias lubentissime agit, immo agere suevit, quoniam ex accidente fit, ut commodum aliquod sequatur actionem legi naturæ conformem, vel omissionem actionis eidem difformis, consequenter ut actionis commissio vel omisso spectetur tanquam medium commodi istius obrinendi. Quod si ergo in hoc casu non sine voluptate vel gaudio agit, quod legi naturæ conforme est, vel omittat, quod eidem difforme; id propositioni præſenti minime adverſatur. Hic enim actiones spectamus, quatenus legi naturæ sunt conformes, vel difformes, non attentis circumstantiis singularibus, ob quas commodum quoddam iis superaccedit, ab iisdem alias alienum. Neque enim quæritur, nisi quis sit animi status homini vitio dedito, quatenus actionem edere debet ob conformitatem cum lege naturæ, vel eandem omittere ob ipsius cum hac difformitatem. Præterea acutiores me tacente perspicient, quod commodum istiusmodi ob circumstantias singulares actionis commissioni vel omissioni superaccedens spectari debeat tanquam præmium divinum (§. 310). Unde liquet, eum spe præmii tantummodo agere, qui ejus consequendi gratia agit.

§. 366.

§. 366.

Cur vitio deditus non sine tædio & tristitia faciat, quod legi naturæ conforme.

Si vitio deditus metu poenæ committit actionem legi naturæ conformem, vel eidem difformem omittit, quarum illam alias omittere, hanc vero committere mallet; id non sine tædio, immo subinde non sine tristitia facit. Etenim si actionem, quam metu poenæ committit, omittere mallet; necesse est, ut commissionem sibi repræsentet tanquam malam (§. 893 *Psych. empir.*), & ex adverso si actionem, quam metu poenæ omittit, committere mallet, ejus commissionem sibi tanquam bonam (§. cit. *Psych. empir.*), consequenter omissionem tanquam malam sibi repræsentare debet. Enimvero si malum agnoscere nobis videtur, tædium ex eo percipimus (§. 570 *Psych. empir.*), quod tanto majus esse debere patet, quanto majus videtur malum (§. 613 *Psych. empir.*). Qui adeo metu poenæ actionem legi naturæ conformem committit, vel eidem difformem omittit, quarum illam committere, hanc omittere mallet, ex illius commissione, hujus vero omissione tædium percipit, consequenter non sine tædio illam committit, hanc omittit. Quod si ergo tædium hoc fuerit insigne, ut prædominetur (§. 529 *Psych. empir.*), cum in prædominio tædii tristitia consistat (§. 619 *Psych. empir.*); dubium nullum superest, quin non sine tristitia utrumque faciat.

A posteriori idem satis superque patet: videmus enim, quantam molestiam percipiant pueri ac adolescentēs, si a parentibus vel iis, qui ipsis præficiuntur, adigantur, ut faciant, quod omittere, vel omittant, quod facere mallerent. Imprecantur haud raro iis, quibus voluntatem suam submittere tenentur. Immo nemo est, qui nesciat, quod nihil molestius accidat hominibus ex suo genio vivere volentibus, quam aliorum regi voluntate. Sunt mihi exempla recentis memoriæ, ut ad ea tanto securius provocare liceat.

§. 367.

§. 367.

Si vitio deditus ex actione quadam legi naturæ conformi voluptatem percipit, vel utilitatem quandam sperat, faciat absque ex ejus omissione tedium percipit, vel damnum metuit; que metus absque metu poenarum eam committit. Idem valet de actione ^{pena.} privativa seu omissione actionis legi naturæ difformis. Etenim vitio deditus utitur motivis volitionis a voluptate & utilitate, motivis nolitionis a molestia & damno petitis (§. 362). Quamobrem si ex actione quadam legi naturæ conformi quacunque de causa voluptatem percipit vel utilitatem sperat; adest motivum volitionis. Et similiter si ex omissione actionis tedium quoddam percipit, vel damnum metuit; motivum adest nolitionis. Quoniam itaque motiva sunt ratio sufficiens actuum volitionis ac nolitionis (§. 887 *Psych. empir.*), cum iis positis & hi ponantur (§. 118 *Ontol.*), metu poenarum minime opus est. Atque adeo patet, vitio deditum committere actionem legi naturæ conformem, omittere difformem absque poenarum metu, si ex actione legi naturæ conformi voluptatem, vel utilitatem quandam, vel ex difformi tedium quoddam percipit, aut damnum metuit.

Si vitio deditus actiones naturæ legi conformes edit, rationes tantummodo dantur extrinsecæ, quæ constantes non sunt, adeoque nec legi, nec virtuti, sed vitio tribuendum, quod hoc agat, vel non agat, actione externa non nisi per accidens cum lege consentiente. Unde etiam est, quod alio tempore non faciat, quod nunc facit, cessante nempe lucro, quod nunc sperat, vel damno, quod jam metuit, aut voluptate vel tædio absente, quod nunc ex accidente ad actionem accedit. Deficit adeo voluntas illa perpetua, quam ad virtutem requiri supra demonstravimus. Immo nec constantia adest voluntatis, cum majori lucro vel voluptate, vel etiam damno ac tædio ad contrariam actionem adducatur. Ceterum hinc intelligitur, quod superius jam demonstravimus (§. 363), non nisi poenæ metu ac spe præmii adduci posse vitio (*Wolffii Philos. Pract. Universalis*). O o dedi-

dediturum ad actiones legi naturæ conformandas : pœnæ enim ac præmia sola morivum constans præbent, cui scilicet in omni casu locus est, ceteris non nisi in casu particulari obtinentibus,

§. 368.

*Odiū vi-
tū virtuti
proprium.*

Virtute præditus vitium odit. Etenim actiones legi naturæ difformes omittit ob earundem maliciam intrinsecam (§. 336). Quamobrem cum ex eo tædium percipiamus, quod malum cognoscimus (§. 569 *Psych. empir.*); ex actionibus legi naturæ difformibus tædium percipit, consequenter quia vitium habitus est actiones legi naturæ difformes patrandi (§. 322), ex vitio quoque tædium percipit. Enimvero rem inanimatam odimus, si in ea deprehendimus, unde tædium percipimus (§. 679 *Psych. empir.*). Virtute itaque præditus vitium odit.

Supra ostendimus, quod virtutem amet (§. 351). Unde apparet, *amorem virtutis cum odio vitii esse conjunctum*, nec a se invicem separari posse. Sane *Confucius* discipulis suis odium vitii signum virtutis acquiræ esse voluit iisdem inculcans, quod eam nondum sit consecutus, qui vitium nondum odit, consequenter ex actionibus malis tædium minime percipit (§. 679 *Psych. empir.*).

§. 369.

*Impotentia
naturalis
quam
disatur.*

Impotentia naturalis vocatur, cui tollendæ pro rerum nostrarum statu non sufficimus.

Ita impotentia naturali tribuitur, quod homo inter urfos educatus vitamque degens nullam de Deo ac virtute habuerit cogitationem (§. 220). Inter urfos enim consequi non potuit, quod non nisi hominum consortio utentibus consequi datur. Neque enim in eo, quo fuit statu, se ab ignorantia Numinis ac virtutis liberare potuit. Unde porro impotentia quoque naturali tribuendum, quod Deum colere & actiones suas ad normam legis naturæ componere minime potuerit. Naturæ nimirum tribuitur, quod nullo modo a nobis dependet, quemadmodum educatio inter urfos & ipsorum consuetudo minime dependebat a voluntate ejus, qui fortuna adversa
usus

usus tales acceperat educatores viræque socios. Quamobrem quæcunque agendi impotentia ab hoc statu dependebat, ea pro naturali habenda. Probe autem notanda venit impotentia naturalis notio, ne ad eam referamus, quæ ab eadem minime pendent: quemadmodum haud raro fieri solet ab iis, qui omnem culpam a se amovere student. Ceterum cum nemine litigabimus, qui impotentiam hanc agendi arctioribus limitibus circumscribere voluerit, ut pro naturali non habeatur, nisi quæ in ipsa hominis natura rationem sufficientem agnoscit, qualis e. gr. est impotentia elevandi pondus 100 librarum in eo, qui nonnisi 50 elevare potest, vel impotentia addiscendi Mathesin in eo, qui stupiditate laborat. Utile autem est in moralibus significatum amplificari. Atque id sufficit, ut hoc faciamus, ubi veritates inter se connexas proponimus. In constituendo vocabulorum significatu etymologiae ut habeatur ratio necesse non est.

§. 370.

Infirmitas naturalis est impotentia naturalis actiones *Infirmitas naturalis* suas juxta legem naturæ dirigendi. *quid sit.*

Istiusmodi infirmitas naturalis erat homini inter urfos educato vitamque degenti quoad omnes omnino actiones. Neque enim fieri poterat, ut in eo, quo vivebat, statu legis naturalis cognitionem sibi acquireret. Is autem summus infirmitatis naturalis gradus est, a quo longo adhuc intervallo distant, qui inter homines educati eorum consuetudine uruntur. Absit itaque, ut de eodem solo eandem interpreteris. Dantur casus infiniti pro diversitate subjectorum & objecti, circa quod versatur. Ne autem infirmitati humanæ tribuas, quod ab ea minime proficiscitur; vi notionis impotentia naturalis cavetur, quam abunde explicavimus.

§. 371.

Quæ ex ignorantia invincibili proficiscuntur circa actio- *Actionum*
num humanarum directionem legi naturali conformiter deter- *directio*
minandam; infirmitati naturali tribuenda. Cum enim ignoran- *juxta le-*
tia invincibilis a nobis evitari non possit, vel potuerit (§. 28); *gem natu-*
quæ *r. e. quando*

*infirmi-
tati
naturali
obnoxia.*

quæ ab eadem proficiuntur, ea, quo minus fierent, impedire haud quaquam potuimus. Quoniam itaque impotentia naturalis est, quæ pro rerum nostrarum statu tolli a nobis haud quaquam potest (§. 369); impotentia naturali laborat impediendi ea, quæ ab ignorantia invincibili proficiuntur, qui hac laborat. Unde si ex ignorantia invincibili circa actionum humanarum directionem legi naturali conformiter determinandam quædam proficiuntur, ea impediendi impotentia naturalis adest. Enimvero impotentia naturalis in directione actionum suarum juxta legem naturæ tanquam normam infirmitas naturalis est (§. 370). Infirmitati adeo naturali tribuendum, quod circa actionum humanarum legi naturali conformiter instituendam, directionem ab ignorantia invincibili proficitur.

Quamobrem qui cum habeant animum actiones suas juxta legem naturæ determinandi, ex ignorantia invincibili eas aliter determinant; ex infirmitate naturali peccant. Præcis temporibus multa legi naturali contraria ab ea prohibita esse agnatum minime fuit, ut ab eis faciendis nec abhorruerint, qui virtuti alias sedulam navarunt operam. Sed erat illis temporibus ignorantia ista invincibilis, consequenter actiones istæ legi naturæ contrariæ ex infirmitate naturali committebantur.

§. 372.

*Alia ejus
rei causa.*

Quæ ex errore invincibili circa actionum humanarum directionem proficiuntur; infirmitati naturali tribuenda. Quoniam error invincibilis a nobis evitari non potest, vel non potuit (§. 30); propositio præsens eodem prorsus modo demonstratur, quo præcedentem demonstravimus.

Multi dantur errores in jure naturæ, quæ præcis temporibus agnosci minime potuerunt. Actiones igitur ex iisdem profectæ infirmitati naturali tribuendæ. Probe nimirum notandum est, errores, qui uno tempore invincibiles sunt, non esse tales alio tempore. Ita nostro ævo, ubi doctrina juris naturalis magis exulta, & uberior lux in scientiis affulsit, quam

quam illis temporibus, quibus errorum istorum origo adscribenda, non amplius invincibiles sunt.

§. 373.

Quæ ex ignorantia vel errore vincibili circa actionum humanarum directionem proficiscuntur; infirmitati naturali tribui nequeunt. Quæ enim ex ignorantia & errore vincibili proficiscuntur, ea a nobis evitari poterant (§. 29. 30). Quoniam itaque ex impotentia naturali non fiunt (§. 369); nec infirmitati naturali tribui possunt (§. 370). Atque adeo patet, quæ circa actionum humanarum directionem ex ignorantia vel errore vincibili proficiscuntur, infirmitati naturali tribui minime posse.

Haud raro homines infirmitatem naturalem accusant, quando ex ignorantia ac errore vincibili peccant. Quamobrem ne prætextu infirmitatis naturalis vel male agamus, vel aliorum malas actiones excusemus; propositio præsens probe notanda venit. Equidem infirmitas naturalis non modo in facultate cognoscitiva, verum etiam in appetitiva locum habet; quatenus tamen ab hac pender, hic loci commode explicari nequit.

§. 374.

Beatitudo philosophica seu summum bonum hominis est non impeditus progressus ad majores continuo perfectiones.

Multum omni tempore de summo bono in philosophia morali inter se disceptarunt philosophi, quorum diversas de eo recensere sententias nimis prolixum foret. Cur nos summum hominis bonum definiamus per progressum non impeditum ad majores continuo perfectiones, ex ipsa notione boni liquet. Etenim bonum est, quod nos statimque nostrum perficit (§. 554 *Psych. empir.*). Unde bonum absolute summum essemus consecuti, siquidem perfectionem absolute summam acquisivissemus. Enimvero homo tanquam enti finito summa perfectio communicari nequit, atque adeo summum ejus

O o ,

bonum

bonum dici non potest, quod ipsum reddit absolute perfectissimum. Constat tamen experientia, hominem indies majores perfectiones acquirere posse. Docui id exemplo *Confucii* in Oratione de Sinarum philosophia practica & Notis eidem adjectis, qui a decimo quinto ætatis aano usque ad septuagesimum omnem movit lapidem, ut sese continuo perficeret, & quantum in se perficiendo singulis decenniis progressus fuerit ingenue discipulos docuit. Quamobrem majus homini obtingere nequit bonum, quam progressus haudquam impeditus ad majores continuo perfectiones. Unde merito eundem dicimus summum hominis bonum. Bonum hominis quærendum est in ipso, non extra ipsum. Hinc rejiciuntur honor, divitiæ, amicitiæ, quæ cum ad statum externum pertineant, ad bona externa referuntur, minime autem ad interna. Bonum internum mentem imprimis perficere debet. Quamobrem nec Deus dici potest summum hominis bonum, ubi quæritur de bono, quod homini inhæret, aut, si mavis, quod in se possidet. Quodsi quis de summo bono aliter sentiat, ei litem non movebimus. Labet nobis vocabulum in hoc accipere significatu, quod nobis utique concessum; nec aliud quid in posterum intelligemus, quam non impeditum ad majores continuo perfectiones progressum, quories posthac de summo bono verba faciemus. Sufficit in dubium revocari minime posse, quod detur hoc sensu bonum summum, quodque idem sit in potestate hominis.

§. 375.

*Summum
malum
quid sit.*

Ex adverso itaque *Summum malum* hominis est continuus progressus ad majores indies imperfectiones.

Malum opponitur bono, adeoque summum malum summo bono. Quamobrem cum summum bonum dicitur non impeditus progressus ad majores indies perfectiones; summum utique malum dicendum est continuus progressus ad majores indies imperfectiones. Dicendum autem est vi ipsius notionis mali. Etenim cum malum nos imperfectiones reddat (§. 565 *Psych. empir.*); summum malum dicendum erit, quod hominem maximæ imperfectioni obnoxium reddat. Quam-

Quamobrem majus malum de homine concipi nequit, quam continuus progressus ad majores indies imperfectiones. Nimirum & hic quaeritur de malo interno, quod ipsi homini inest; non de externo, quod extra eum datur.

§. 376.

Summum bonum acquiritur custodia legis naturalis. Quomodo Etenim cum lex naturæ nos obliget ad committendas actio-^{summum} nes, quæ per se ad perfectionem nostram statusque nostri ^{bonum ob-} tendunt, & ad omittendas actiones, quæ per se ad imper-^{tineatur.} fectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 152), custodia autem legis naturalis in determinatione actionum nostrarum juxta eandem consistat (§. 138); custodia legis naturalis progredimur continuo ad majores perfectiones. Quoniam itaque in hoc progressu summum bonum hominis consistit (§. 374); custodia legis naturalis summum bonum acquiritur.

Is igitur demum beatus dici potest, qui legem naturæ servat, atque omnem adhibet curam, ne eam transgrediatur. Conveniunt cum hisce, quæ dicit Psaltes *Psal. I.* dum beatitudinem hominis deprædicat. Et ex eo agnoscitur, utrum quis sit beatus, nec ne, si inquirimus, num in lege naturæ adimplenda sit assiduus, & ab ejus transgressione procul remotus.

§. 377.

Transgressione legis naturalis in summum malum incidimus. Quomodo Etenim qui legem naturæ transgreditur, eas com-^{in sum-} mittit actiones, quas illa prohibet, eas autem omittit actio-^{mum ma-} nes, quas præcipit (§. 139). Quamobrem cum lex naturæ ^{lum inci-} nos obliget ad committendas actiones, quæ per se ad per-^{damus.} fectionem nostram statusque nostri tendunt, & ad omittendas actiones, quæ per se ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 152); ad imperfectionem suam continuo contendit. Enimvero qui continuo progreditur ad majores imperfectiones, in summum malum incidit (§. 365).
Qua-

Quare naturæ legis transgressione in summum malum incidimus.

Facile intelligitur, non sermonem hic esse de uno actu, quo legem naturæ quis transgreditur, sed de continuo, quemadmodum in propositione præcedente non erat sermo de uno actu, quo lex naturæ servatur, sed de continuo. Hinc summi mali participem esse intelligimus, quem continuo actiones legi naturæ contrarias edere observamus. Quemadmodum vero experientia loquitur, quod, qui in servanda lege naturæ assiduus est, is continuo fiat perfectior; ita eadem docet, quod, qui in transgredienda lege naturæ continuus est, idem quoque continuo evadat imperfectior. A transgressione legis naturæ sibi cavere debet, qui summum malum evitare voluerit; sicuti & ex adverso custodiæ legis naturalis assiduam operam navare tenetur, qui summi boni particeps fieri desideraverit.

§. 378.

Medium unicum consequendi beatitudinem quam sit.

Sine custodia legis naturalis summum bonum homo consequi nequit. Etenim si legem naturæ non custodit, seu non servat, actiones eas non committit, quas lex naturæ committendas esse præcipit (§. 138), consequenter cum ea nos obliget ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 152), actiones suas non dirigit ad sui perfectionem. Fieri adeo nequit, ut sine custodia legis naturalis quis continuo progrediatur ad majores perfectiones. Quoniam itaque non impeditus progressus ad majores indies perfectiones est summum hominis bonum (§. 374); ideo evidens est hominem summum bonum consequi non posse sine custodia legis naturalis.

Atque adeo patet, custodiam legis naturalis esse medium unicum beatitudinem, quam philosophicam diximus, seu summum bonum consequendi. Etenim acquiritur legis naturalis custodia (§. 376), nec sine ea acquiri potest *per præsent.* Est adeo medium unicum acquirendi custodia legis naturalis.

§. 379.

§. 379.

Summum bonum conſervatur custodia legis naturalis, Summum nec ſine ea conſervari poteſt. Cum enim custodia legis naturalis in determinatione actionum juxta legem naturæ conſiſtat (§. 138), quamdiu ea custoditur ſeu ſervatur, actiones juxta legem naturæ determinantur, conſequenter ea facimus, quibus nos perficimus (§. 152). Progredimur adeo tamdiu ad majores perfectiones, quamdiu custodia legis naturalis durat. Patet itaque ſummum bonum, quod in illo progreſſu non impedito conſiſtere novimus (§. 374), custodia legis naturalis conſervari. *Quod erat unum.*

Ponamus vero eum, qui aliquandium ſervandæ legi naturali ſtudit, a custodia ejus recedere. Non igitur amplius ipſi curæ erit, ut actiones ſuas juxta legem naturæ determinet (§. 138), conſequenter ut eas committat actiones, quæ ad perfectionem ſui tendant (§. 152). Neque adeo amplius ſeſe perficere ſtudet, conſequenter non amplius progreditur ad perfectiones majores. Quamobrem cum in hoc progreſſu ſummum bonum conſiſtat (§. 374); id ipſum minime conſervat. Atque adeo patet, ſine custodia legis naturæ ſummum bonum conſervari minime poſſe.

Summi boni poſſeſſio finis eſt; medium idem conſequenti unicuique legis naturalis custodia (*not.* §. 378). Eſt autem ſummum bonum ex eorum numero, quæ in perenni fluxu conſiſtunt, atque adeo tamdiu durat poſſeſſio ejus, quamdiu ejus acquirendi medio utimur.

§. 380.

Transgreſſione legis naturalis ſummum bonum amittitur. Etenim legis naturæ transgreſſione in ſummum malum incidimus (§. 377), conſequenter continuo ad majores indies imperfectiones progredimur (§. 375). Quamobrem cum progreſſus ad majores indies imperfectiones cum progreſſu (*Wolfii Philoſ. Pract. Universalis*). P p grefſu

gressu ad majores indies perfectiones minime consistat, progressus autem haud quaquam impeditus ad majores indies perfectiones sit summum hominis bonum (§. 374), summum bonum cum summo malo consistere nequit. Transgressione itaque legis naturæ summum bonum amittitur.

Non est, quod dicas, cessante custodia legis naturalis jam amitti summum bonum, adeoque non opus esse transgressione legis, ut amittatur; haud difficilis est responsio. Homo actiones suas aut juxta legem naturæ, aut contra eandem determinare debet. Quod si eas non determinet juxta legem naturæ, cessat custodia ejus (§. 138); si eas determinat contra eandem, eam transgreditur (§. 139). Custodiæ igitur legis naturæ neglectus cum transgressione ejusdem conjungitur. Præterea ex speciali tractatione abunde constabit, quod hic operose adstruere nolumus, cum obvia quoque experientia confirmeretur, perfectiones semel acquisitas, ab homine iterum amitti, nisi continuatis actionibus, quibus fuere acquisitæ, conserventur, tantoque amitti facilius, si actibus contrariis imperfectiones oppositæ acquirantur.

§. 381.

Beatitudo a virtute non separanda.

Virtuosus summo bono fruitur, seu beatus est, nec sine virtute beatus quis esse potest. Virtuosus enim actiones legi naturæ conformes perpetuo (§. 328) & cum gaudio edit (§. 348), consequenter legem naturæ sollicitè servat seu custodit (§. 138). Quamobrem cum summum bonum custodia legis naturæ acquiratur (§. 376) & conservetur (§. 379), quin virtuosus eodem fruatur dubitari nequit, consequenter beatus est (§. 374). *Quod erat unum.*

Ponamus aliquem virtute non esse præditum. Quoniam virtus est habitus actiones suas legi naturæ conformiter determinandi (§. 321); eodem destitutus actiones suas juxta naturæ legem promptè non determinat (§. 428 *Psych. empir.*), adeoque nec custodia legis naturæ ipsi curæ cordique est (§. 138). Quamobrem cum sine ea summum bonum

bonum nec consequamur (§. 378), nec semel acquisitum conservare valeamus (§. 379); qui virtute præditus non est, summi boni particeps esse nequit, consequenter beatus esse non potest (§. 374). Patet itaque sine virtute beatum esse non posse hominem. *Quod erat alterum.*

Indivulsus nexus summi boni cum virtute & quia iisdem actibus summum bonum atque virtus acquiritur & conservatur, in causa fuit, ut quidam virtutem pro summo hominis bono habuerint, errore multo tolerabiliori, quam aliorum, qui vel divitias, vel honores, vel voluptates corporis summum hominis bonum dixerunt. Quoniam tamen habitus edendi actiones, quibus nos statumque nostrum perficimus, & progressus non impeditur ad majores indies perfectiones non sunt unum idemque, sed omnino a se invicem differunt; pro eodem haberi nequeunt, si ab omni errore immunis esse velis (§. 631 Log.).

§. 382.

Vitio deditus beatus esse nequit. Cum virtuosus actiones suas juxta legem naturæ (§. 321), vitio deditus contra eandem eas determinet (§. 322); qui virtuosus est, idem vitio deditus esse nequit, seu virtus & vitium in eodem subjecto simul esse nequeunt. Enimvero sine virtute nemo beatus esse potest (§. 381). Ergo vitio deditus beatus esse nequit.

Ostenditur etiam hoc modo. Vitio deditus eas committit actiones, quæ tendunt ad sui imperfectionem (§. 354), consequenter continuo progredi nequit ad majores indies perfectiones. Quamobrem cum beatus non sit, qui non continuo progreditur ad majores perfectiones (§. 374); vitio deditus beatus esse nequit.

Sicuti virtus & beatitudo indivulso nexu coherent, ut hæc ab illa separari minime possit, ita ex adverso vitium beatitudini repugnat, ut hæc cum illa consistere minime queat. Sequuntur hæc ex notionibus virtutis, vitii & beatitudinis.

Quemadmodum vero haud facile quisquam adeo a virtute alienus est, ut totus vitio sit deditus, nec facile ullus hominum virtuti adeo deditus, ut nullo profus vitio laboret; ideo circumspeditione opus est, ne quæ de beatitudine hominis philosophica, quæ in his terris in eundem cadit, ostendimus, cum experientia committantur, & difficultatibus intricentur, quæ in se plana sunt.

§. 383.

*Voluptas
nocua qua-
nam sit.*

Voluptas nocua est, quæ tædium sive molestiam parit, vel etiam in tædium degenerat. Degenerat in tædium, si ex eodem objecto, ex quo ante voluptatem perceperamus, nunc tædium percipimus. Parit tædium, si ex eo, unde voluptatem perceperamus, quidpiam sequitur, ex quo tædium percipimus.

E. gr. Ponamus Tirium voluptatem percipere ex cibo, qui sanitati ejus nocet. Ponamus cibum istum, cujus sapore delectabatur, excitare tormina ventris: non sine molestia percipietur dolor. Cum adeo cibus, quem non sine voluptate comedebat, & ad quem comedendum ipsa hæc voluptas eum invitabat, sit causa torminorum ventris, unde non sine molestia dolorem percipit; voluptas antea percepta tædium parit. Porro quatenus poenitet, quod grato cibi sapore allectus eum comederit, sibi que indignatur, quod minus cautum ac prudentem sese præbuerit, nec monitis aliorum aurem præbere voluerit, cum exigui momenti levem voluptatem tanto dolore luere cogatur; voluptas in tædium degenerat, actione, quæ præsens ipsum voluptate perfuderat, nunc tædium creante. Quoniam itaque voluptas ex cibo sanitati adverso percepta non modo tædium parit, verum etiam in tædium degenerat; maxime nocua est. Sufficit exemplum, ut ideam voluptatis nocuæ animo comprehendamus. Idem quoque clarissime docet differentiam, quæ inter tædium, quod parit voluptas, & inter tædium, in quod degenerat, intercedit. Utile autem est nosse, quidnam sit parere tædium & quidnam sit degenerare in tædium, ut acumen exciteretur ad nocumentum omne deregendum. Non consernendæ sunt
subi-

subtilitates, quæ usum indispensabilem in praxi utilissima habent.

§. 384.

Voluptas innocua est, quæ nec in tædium degenerat, *Voluptas innocua* nec tædium sive molestiam parit.

Ex sapientia voluptatem percipit sapiens, quotiescunque *quam sit,* ejus sibi conscius est, nec fieri unquam potest, ut ex eadem *sit,* tædium ullum percipiat. Unde ea voluptas in tædium nunquam degenerat. Similiter fieri non potest, ut sapientia sit causa ejus, unde tædium percipitur, etsi occasionem dare possit iis, quæ tædio nos afficiunt, veluti dum invidi ob sapientia specimina luculenta nos odio prosequentes tædia creare student. Quamobrem nec tædium parit. Est adeo voluptas ex sapientia percepta innocua. Ex grato sapore cibi salubris ac modice sumti si percipitur voluptas; ea nec tædium parit, nec in tædium degenerat, quemadmodum paulo ante vidimus, quod utrumque valeat de voluptate ex grato cibi insalubris sapore percepta. Erit adeo voluptas illa innocua.

§. 385.

Transitoria dicitur *voluptas*, quæ nonnisi exiguo *Voluptas transitoria* temporis spatio durat, nunquam reditura.

Istiusmodi voluptates sunt, quas corporis dicimus & quæ *quam sit,* ex rebus sensu perceptis ortum trahunt, veluti quæ percipiuntur ex odore ac sapore grato, ex concentu musico, ex tactu venereo. Ecquis enim est, qui nesciat, eas brevi durare tempore, immo sapius unico momento coërceri, nec ubi præterire redire unquam, cum causam habeant caducam. Plurimum interest in Moribus, ut voluptates transitoria probe perpendantur, præsertim ubi nocua fuerint.

§. 386.

Tædium dicitur *innocuum* vel *Molestia innocua*, si *Tædium* voluptatem veram parit, vel etiam in eandem degenerat. *quodnam innocuum* Dicitur etiam poterat *Proficuum*.

E. gr. Puer molesta est diligentia, quam adhibere debet, *sit.* ut legere vel scribere discat. Enimvero ubi habitum legendi

ac scribendi acquisivit; ex eo voluptatem percipit veram, quoties commoda inde in eum redundantia experitur. Degenerat itaque molestia in voluptatem, eamque haud uno in casu parit. Dicatur adeo tedium hoc innocuum, aut, si mavis, proficuum.

§. 387.

Transitorium quodnam sit. *Tedium transitorium* est, quod nonnisi brevi temporis spatio durat, nunquam posthac rediturum.

Ita tedium puerorum, quod modo innocuum diximus, etiam transitorium est.

§. 388.

Cur voluptas vera innocua.

Voluptas vera in se innocua est. Voluptas vera constans est tum in se spectata, tum respectu subjecti, a quo agnoscitur (§. 515 *Psych. empir.*). Quamobrem fieri nequit, ut aliquando in tedium degeneret, vel etiam tedium pariat, modo agnoscatur. Quoniam itaque innocua est voluptas, quæ nec in tedium degenerat, nec tedium parit (§. 384); voluptas vera in se innocua est.

Quodsi quis veram esse voluptatem, qua fruitor, non agnoscat; fieri potest, ut iudicium de rei, unde eandem perciperat, perfectione mutet, & in numerum imperfectionum referens, quod ante in perfectionum numerum referebat, jam tedium ex eo percipiat, quod ipsum antea voluptate perfundeat (§. 534 *Psych. empir.*). Enimvero tum voluptas non degenerat in tedium, sed hoc potius ortum suum trahit ex errore ejus, qui eodem afficitur. Voluptas adeo in se innocua est. Quodsi vero obscurum adhuc videatur, an non ex eo, quod voluptate vera animum perfundit, sequi possint, quæ tedium creant, consequenter vera voluptas hoc modo tedium pariat; perpendendum est, veram voluptatem oriri ex intuitu perfectionis veræ (§. 514 *Psych. empir.*), tedium autem verum ex intuitu imperfectionis veræ (§. 518 *Psych. empir.*), consequenter cum bonum verum sit, quod vere nos perficit (§. 557 *Psych. empir.*), malum autem verum, quod revera nos imperfectiores reddit (§. 568 *Psych. empir.*), si ex eo, quod veram

veram nobis affert voluptatem, sequi deberet, unde verum percipitur tedium, ex vero bono verum malum sequi, consequenter verum bonum veri mali causam esse debere: id quod nemo sanus admittet. Sed ut hoc rectius intelligatur, sequentem addere lubet propositionem.

§. 389.

Si occasione ejus, ex quo vera voluptas percipitur, Quando aliquid accidat, unde tedium percipitur, illud tamen hujus causa non fit, voluptas vera tedium non parit. Etenim si voluptas non occasione ejus, ex quo vera voluptas percipitur, aliquid ^{pariat ta-} accidat, unde tedium percipitur, illud tamen hujus causa ^{dium, et si} non fit; hoc, unde tedium percipitur, minime sequitur ex ^{parere vi-} eo, ex quo voluptatem percipiebamus. Quamobrem cum voluptas tedium non pariat, nisi id, unde tedium percipitur, sequatur ex eo, unde voluptas percipiebatur (§.383); voluptas quoque vera non parit tedium, si occasione ejus, ex quo vera voluptas percipitur, aliquid accidat, unde tedium percipitur, illud tamen hujus causa non fit.

Constat virtutem invidia premi. Quodsi ergo Titius virtute praeditus ab invidis vexatur; virtus occasionem dat vexis, non vero earum causa est. Quodsi ergo is ex vexis tedia percipit, cum ex virtute ante voluptatem percepisset insignem; dici minime potest, voluptatem veram, qua eum virtus perfuderat, peperisse haec tedia. Etenim voluptate adhuc demulcet animum ejus, vel inter mille vexas, fit ita, quod subinde impatiens tedium causam accuset virtutem.

§. 390.

Qui felix est, voluptate innocua fruitur. Etenim ^{Quali vo-} qui felix est, voluptate fruitur vera (§.636 *Psych. empir.*). ^{luptate} Sed voluptas vera in se innocua est (§.388). Ergo qui se ^{fruitur,} ^{qui felix} ^{est.} felix est innocua fruitur voluptate.

Nemo hominum est, qui non felicem sese existimet, si voluptate fruatur tediis nullis interrupta, atque hanc statum appe-

appetunt, in quo voluptas perennat, quotquot felices esse cupiunt. Quemadmodum vero sua unumquemque trahit voluptas; ita quoque non eadem causa est, ob quam felices sese arbitrantur homines. Hinc videas plerisque ea appetentes, unde voluptatem percipiunt nocuam, mox infelices futuri, ubi se quam maxime felices arbitrantur. Quamobrem probe norandum est, quænam sit ea voluptas, qua felicitas hominis continetur.

§. 391.

*A quo metu
liber sit qui
felix est.*

Felici verendum non est, ne voluptas, qua fruitur, in tedium degeneret, ac tedium sive molestiam pariat. Etenim qui felix est, voluptate fruitur innocua (§. 390). Sed innocua est voluptas, quæ in tedium minime degenerat, nec tedium parit (§. 384). Voluptas igitur, qua fruitur qui felix est, nunquam in tedium degenerat, nec unquam tedium parit. Quod nunquam accidit, idem ne fiat verendum non est. Felici adeo verendum non est, ne voluptas, qua fruitur, in tedium degeneret, ac tedium pariat.

Pater adeo, eum, qui felix est, certum esse posse, quod voluptati, qua fruitur, nunquam daturus sit pœnas, consequenter gaudium ipsius nullo perturbari meru. Quæ assertio obstare videntur, ea jam removimus paulo ante (*not. §. 388 & §. 389*). Auget autem felicitatem cogitatio certitudinis, quod fieri nequeat, ut voluptatem præsentem tædio futuro luere cogamur, cum nova inde percipiatur voluptas, ut de felicitate nostra constanter gaudeamus.

§. 392.

*Quinam
felices vi-
deantur,
cum non
sint.*

Qui voluptate nocua fruitur, felix non est; sed videtur. Voluptas enim cum nocua sit, quæ tedium parit & in tedium degenerat (§. 383); qui voluptate nocua fruitur, ejus voluptas in tedium tandem degenerat tediumque parit, consequenter non perdurat. Enimvero cum is demum felix sit, cujus voluptas perdurat (§. 636 *Psych. empir.*); qui nocua voluptate fruitur, felix non est.

Quo-

Quoniam tamen ex voluptate, qua quis fruitur, constat, utrum felix sit, nec ne (§. cit. *Psych. empir.*), qui voluptatis nocumentum futurum minime prævident, pro felici habent eum, qui nocua fruitur voluptate, adeoque felix videtur.

Prius etiam ostenditur hoc modo per indirectum. Ponamus, si fieri potest, felicem esse, qui voluptate nocua fruitur. Quoniam voluptas nocua tædium parit & in tædium degenerat (§. 383); felici metuendum est, ne aliquando voluptas præfens in tædium abeat vel tædium pariat. Quod cum sit absurdum (§. 391); qui voluptate nocua fruitur, felix esse nequit.

Maxima pars hominum fallitur, & alios fallit, quod nocua voluptate felicitatem æstimet & eam, quæ innocua est, vel ignorat, vel non curat, felix aliquo temporis spatio errore suo, non sine irreparabili damno demum detegendo.

§. 393.

Summum hominis bonum cum vera voluptate constanter conjungitur. Est enim non impeditus progressus ad majores continuo perfectiones (§. 374). Idem adeo consecutus continuo progreditur ad majores perfectiones, consequenter perfectionis suæ sibi conscius est. Enimvero qui perfectionis suæ sibi conscius est, voluptate perfunditur (§. 511 *Psych. empir.*), tanto quidem majore, quo major ista fuerit (§. 516 *Psych. empir.*). Voluptas adeo cum summo hominis bono constanter conjungitur. Enimvero per se patet, progressum ad majores perfectiones, in quo summum hominis bonum consistit (§. 374), intelligi de perfectionibus veris. Quamobrem cum vera sit voluptas, quæ ex perfectione vera oritur (§. 514 *Psych. empir.*), voluptas, cum qua conjungitur summum bonum, utique vera est. Atque hoc modo liquet, summum hominis bonum cum vera voluptate constanter conjungi.

(*Wolffii Philof. Pract. Universalis*).

Q9

Inde

Inde omnino est, quod quidam ipsum summum bonum in voluptate consistere existimaverint: quam fuisse sententiam *Epicuri* docuit *Gassendus*, quamvis vulgo eidem tribuatur noxia omnino opinio quasi summum bonum in voluptate corporis consistat. Voluptas enim corporis nocua esse solet, quando propter seipsam appetitur, nec eam, quatenus nocua est, fert summum bonum.

§. 394.

Nexus

summi bo-
ni & gau-
dii.

Summum hominis bonum cum gaudio constanter conjungitur. Quoniam summum hominis bonum cum vera voluptate constanter conjungitur (§. 393), vera autem voluptas innocua est (§. 388), consequenter nunquam in tædium degenerat, vel tædium parit (§. 384); summum bonum consecutus non modo constanter voluptate perfunditur vera, verum etiam certus est, sibi metuendum non esse, ne aliquando eam, qua nunc fruitur, voluptatem tædiis luat. Quin igitur tanta sit ipsius voluptas, ut tædio locum non relinquat, dubitandum non est. Enimvero prædominatur voluptas, si tanta fuerit, ut tædium, si vel maxime quod adfuerit, non apperipiatur (§. 529 *Psych. empir.*). Ubi igitur summum bonum fuerit acquisitum, voluptas prædominatur. Quamobrem cum in prædominio voluptatum gaudium consistat (§. 614 *Psych. empir.*), tanto quidem majus, quo magis prædominatur; gaudium cum summo bono constanter conjunctum esse in dubium revocari nequit.

Testatur experientia gaudere homines de profectu in virtute & virtutis esse cum gaudio edere actiones legi naturæ conformes, omittere difformes. Quamobrem cum virtuosus summo bono fruatur (§. 381); cum hoc gaudium indivulso nexu cohærere debere, & rationi consentaneum est, & experientia confirmatur.

§. 395.

Quenam
felix sit.

Qui summum bonum consequitur felix est. Etenim summum bonum cum vera voluptate (§. 393) atque gaudio con-

constanter conjungitur (§. 394). Quamobrem qui ipsum consequitur, in eo est statu, quo voluptas vera perdurat. Enimvero felix est, qui eo est in statu (§.636 *Psych. empir.*). Ergo felix est, qui summum bonum consequitur.

Summum adeo bonum seu beatitudo, quam philosophicam diximus, ne confundatur cum beatitudine, quæ suis a Christo promissa, & felicitas vera indivulso nexu cohærent. Unde non est, quod mireris felicitatem ac beatitudinem haud raro confundi ab iis, qui in iis, quæ diversa sunt, distinguendis sufficiente acumine non utuntur. Nemo tamen negare ausit, statum, qui ex alio præsupposito resultat, diversum esse ab eo, ex quo resultat.

§. 396.

Felicitatem legis naturalis custodia consequimur. Qui Felicitas enim summum bonum consequitur, felix est (§. 395), con-sequenter felicitatem una cum summo bono consequimur. *quomodo obtineatur.* Enimvero summum bonum custodia legis naturalis acquiritur (§. 376). Ergo felicitatem quoque legis naturalis custodia acquirimus, seu consequimur.

Felicitas est summi boni indivulsa comes (*not. §. 395*). Quamobrem fieri nequit, ut summum bonum sine felicitate, vel felicitatem sine summo bono consequamur. Medium adeo consequendi summum bonum & felicitatem est unum idemque, nimirum legis naturalis custodia (§. 376).

§. 397.

Felicitas custodia legis naturalis conservatur, nec sine ea conservari potest. Etenim summum bonum cum vera voluptate (§. 393) & gaudio constanter conjungitur (§. 394), consequenter cum felicitate fit status, in quo voluptas vera perdurat (§. 636 *Psych. empir.*), summum bonum atque felicitas constanter conjunguntur. Enimvero summum bonum custodia legis naturalis conservatur, nec sine ea con-

Qq 2

servari

servari potest (§. 379). Quare & felicitas custodia legis naturalis conservatur, nec sine ea conservari potest.

Ex ipsa notione custodiæ legis naturalis deduci poterat felicitatem eadem acquiri & conservari, nec sine ea acquiri & conservari posse independenter a summo bono. Enimvero cum ex ea notione de summo bono seu beatitudine idem ostenderimus (§. 376. 378. 379); qui ad demonstrationes superiores animum advertit, eas huc absque difficultate transferet, si ita visum fuerit, ut veritas propositionum evadat lucidior: id quod in Moralibus haud raro necessarium.

§. 398.

*Medium
unicum
consequen-
di felicitatem.*

Sine custodia legis naturalis felicitas acquiri non potest. Constat ex demonstratione propositionis præcedentis, summum bonum & felicitatem indivulso nexu coherere, consequenter eodem acquiri modo felicitatem, quo summum bonum acquiritur. Enimvero summum bonum acquiri nequit sine custodia legis naturalis (§. 378). Ergo nec felicitas sine custodia legis naturalis acquiri potest.

§. 399.

*Necessitas
custodiæ le-
gis natura-
lis ad felicitatem.*

Sine custodia legis naturalis nemo felix esse potest. Et enim sine custodia legis naturalis nec acquiri (§. 398), nec conservari potest felicitas (§. 397). Per se autem patet, felicitate frui, consequenter felicem esse non posse, qui felicitatem nec acquirere, nec conservare valet. Quamobrem fieri non potest, ut sine custodia legis naturalis quis felix esse queat.

Non est, quod objicias, experientiam reclamare toto die, quippe quæ aperte loquatur, homines omni vitio deditos, consequenter a custodia legis naturalis maxime alienos (§. 138. 322), esse omnium felicissimos, ita ut etiam in proverbium abierit apud nostrates, quod quo quis sceleratior eo sit fortunatior, & homines impios continuis voluptatibus frui, ita ut malis bene, bonis male sit: etenim fortuna secunda non funden-

fundenda est cum felicitate, nec fortuna adversa cum infelicitate, nec voluptas nocua cum innocua. Qui fortunatus est, non ideo felix est: neque enim bona fortunæ, unde hominum fortuna æstimatur, per se hominem reddunt felicem, nec qui nocua, sed qui innocua fruitur voluptate, felix est (§. 390). Patet hinc, quam sit necesse distinctas tradi in Moralibus notiones, ne quæ diversa sunt in damnum generis humani certissimum confundantur.

§. 400.

Sine virtute nemo felix esse potest, nec felicitas a virtute sejungi potest. Etenim qui virtuti deditus non est, *Felicitas virtutis* actiones suas legi naturæ convenienter minime determinat *individua* (§. 321), consequenter cum custodia legis naturalis sit de- *comes.* terminatio actionum liberarum juxta legem naturæ (§. 138), legem naturæ minime custodit. Enimvero sine custodia legis naturalis nemo felix esse potest (§. 399). Ergo nec sine virtute felix quis esse potest. *Quod erat unum.*

Porro virtus est habitus actiones suas legi naturæ convenienter determinandi (§. 321), consequenter cum determinatio actionum liberarum juxta legem naturæ sit custodia legis naturalis (§. 138); legis naturalis custodia a virtute separari nequit. Enimvero felicitas custodia legis naturalis acquiritur & conservatur (§. 396. 397), adeoque felicitas ab eadem separari nequit. Patet itaque felicitatem a virtute sejungi minime posse. *Quod erat alterum.*

Nimirum supponimus virtuti deditum non esse felicem, necesse est ut custodia legis naturalis felicitas non acquiratur: quod sane idem est, ac posito medio ad finem consequendum sufficiente, immo cum custodia legis naturalis sit medium unicum consequendæ felicitatis (§. 399), posito medio unico non poni finem. Hoc vero absurdum nemo non fatebitur, qui notionem mediæ ac finis distinctam animo comprehensam tenet (§. 937. 942 *Ontol.*). Quæ a posteriori objici poterant, ea jam sustulimus ad propositionem præcedentem (*not. §. 399*).

Q9 3

Hinc

Hinc vero luculenter admodum constat, quod superius jam evicimus, virtutem sibi ipsis præmum esse (§. 353), seu, ut habet Poëta, pulcherrimam mercedem (*not. §. cit.*), ut adeo præmiis aliis non indigeat. Loquimur autem de istiusmodi præmiis, quæ homini in hac vita obtingere posse recto rationis usu agnoscitur, sepositis jam iis, quæ Christus suis promittit, & ad forum Theologorum spectant. Immo de præmiis non alio respectu hic sermo est, quam quatenus per eadem introducenda obligatio ad virtutem colendam (§. 298).

§. 401.

*Felicitas
quomodo
amittatur.*

Felicitas omittitur transgressione legis naturalis. Et enim felicitas conservari nequit sine custodia legis naturalis (§. 397), consequenter amittitur, si quis legem naturæ non amplius custodit. Custodia legis naturæ consistit in determinatione actionum liberarum juxta legem naturæ (§. 138). Amittitur igitur felicitas, actionibus liberis juxta legem naturæ minime determinatis. Enimvero determinatio actionum liberarum contra legem naturæ transgressio legis naturæ est (§. 139). Felicitas adeo transgressione legis naturæ amittitur.

Tamdiu igitur homo felix est, quamdiu actiones suas juxta legem naturæ tanquam normam componit. Quamprimum vero eas contraria ratione determinat, fieri non potest, ut sit amplius felix. Cessat nimirum causa voluptatis veræ, qua fruitur qui virtuti deditus est & sine qua felicitas concipi nequit (§. 636 *Psych. empir.*), consequenter & ipsa voluptas. Ponitur causa voluptatis nocuæ, quæ non nisi apparenti sufficit felicitari, utpote in tædium degeneratura, vel tædium procreatura, quod infelicitatis est (§. 637 *Psych. empir.*).

§. 402.

*Quanam
bona homi-
nem feli-
cem red-
dant.*

Bona vera reddunt hominem felicem, non autem apparentia. Ex bono enim vero, quando idem cognoscimus, veram percipimus voluptatem (§. 559 *Psych. empir.*). Quamobrem cum ad felicitatem hominis quidpiam conferat, quicquid

quid voluptatem veram eidem creat (§. 638 *Psych. empir.*); quin bona vera felicitatem hominis causentur, dubitandum non est. Reddunt itaque hominem felicem. *Quod erat primum.*

Enimvero ex bono apparente, quæ percipitur voluptas, vera non est, sed tantummodo apparens (§. 559 *Psych. empir.*). Quamobrem cum ad felicitatem tantummodo quidpiam conferre videatur, revera autem nil confert, quod voluptatem apparentem homini creat (§. 638 *Psych. empir.*); bona apparentia ad felicitatem hominis nil conferunt, etsi quidpiam conferre videantur. Hominem itaque felicem non reddunt. *Quod erat alterum.*

Felicitatem veram cum apparente confundunt, qui bona apparentia appetunt, ut sint felices, suo tempore experturi, quod vana specie fuerint delusi.

§. 403.

Vitio deditus felix esse nequit. Vitio enim deditus legem naturæ transgreditur (§. 357), adeoque eam non servat (§. 140), seu custodit (§. 138). Enimvero sine custodia legis naturalis nemo felix esse potest (§. 399). Ergo vitio deditus felix esse nequit. *Cur vitio deditus felix non sit.*

Vitium & felicitas sibi e diametro adversantur, ut una in eodem subjecto locum minime reperiant. Quando igitur vitio dediti voluptate apparente fruuntur felices videntur, non sunt. Qui autem a ratione alieni sunt, ut quod videtur ab eo, quod est, minime distinguant, illorum felicitatem prædicant, quam ratione pollentes minime desiderant.

§. 404.

Vitium hominem summo malo obnoxium reddit. Vitii effectum enim habitus est actiones suas contraria ratione dirigendi, quam lege naturali præscribitur (§. 322). Quamobrem cum naturæ legis transgressio sit determinatio actionum eidem contraria (§. 139); vitium in transgressione legis natu-

naturæ consistit. Enimvero transgressione legis naturæ in summum malum inciditur (§. 377). Ergo vitio in summum malum inciditur, consequenter vitium hominem summo malo obnoxium reddit.

Quemadmodum qui virtuti deditus est, summo bono fruitor (§. 381); ita ex adverso qui vitio deditus est, summo malo obnoxius fit. Sicuti virtuti vitium, ita summum malum summo bono opponitur (§. 374-375). Gradibus virtutis respondent gradus beatitudinis seu summi boni acquisiti; gradibus vitii vero gradus summi mali.

§. 405.

Infelicitatis causa.

Transgressione legis naturalis homo fit infelix. Qui enim legem naturæ transgreditur, actiones committit, quæ juxta eandem erant omittendæ (§. 139). Quamobrem cum lex naturæ nos obliget ad omittendas actiones, quæ per se ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 152); qui naturæ legem transgreditur, eas committit actiones, quæ per se ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt. Quoniam itaque tædium ex imperfectione ortum trahit, verum ex vera (§. 518 *Psych. empir.*); status iste, in quo tædia, eaque vera perdurant, ex transgressione legis naturæ resultat. Enimvero status, in quo tædia perdurant, infelicitas est (§. 637 *Psych. empir.*). Infelicitas itaque ex transgressione legis naturalis resultat, consequenter eadem homo fit infelix.

Videmus adeo, quænam sit infelicitatis causa. Nimirum si homines actiones suas juxta naturæ legem determinarent, felices forent (§. 396); at cum legem naturæ transgrediantur, infelices se reddunt, *per presentem*. Legem naturæ transgrediuntur, quod eam esse felicitatis consequendæ medium non agnoscant; sed nocuo errore sibi persuadeant, quasi felicitati nostræ obicem ponat. Veritates igitur, quas hic demonstramus, maximi momenti sunt, & animo firmiter imprimendæ.

§. 406.

§. 406.

Vitium hominem reddit infelicem, seu vitio deditus Infelicitas infelix est. Qui enim vitio deditus est legem naturæ trans-^{vicii co-}greditur (§. 357). Sed transgressione legis naturæ homo ^{mes.} fit infelix (§. 405). Ergo homo fit infelix, quia vitio deditus, consequenter vitium ipsum reddit infelicem & infelix est, qui vitio deditus.

Infelicitas adeo vitio indivulso nexu coheret, quemadmodum felicitas virtuti (§. 400), cum vitio deditus felix esse nequeat (§. 403), sed ideo, quia vitio deditus, infelix reddatur, *vi presentis.* Turpi ac nocuo errore sibi imponunt, qui sese felices existimant, ubi vitii indulgere datur.

§. 407.

Infelicitas a summo malo separari nequit. Etenim *Infelicitas* transgressione legis naturæ homo incidit in summum malum ^{ti & sum-} (§. 377) & eadem infelix redditur (§. 405), consequenter ^{mi mali} posita transgressione legis naturalis, una ponuntur sum- ^{coëxisten-} mum malum & infelicitas. Fieri adeo nequit, ut sum- ^{tia.} mum malum sit absque infelicitate, vel infelicitas absque summo malo, consequenter infelicitas a summo malo separari nequit.

Inde est, quod nonnulli infelicitatem & summum malum inter se confuderint.

§. 408.

Infirmi- tate naturali homo fit infelix, seu infirmitas Infelicitas naturalis cum infelicem reddit. Cum enim infirmitas natu- ^{infirmita-} ralis sit impotentia naturalis actiones suas juxta naturæ le- ^{tis natura-} gem dirigendi (§. 370), qui infirmitate naturali laborat, ^{lis comes.} actiones suas contraria ratione determinat, quam juxta legem naturæ determinari debebant. Quamobrem cum legem naturæ transgrediatur, qui actiones contraria ratione determinat, quam juxta naturæ legem determinari debebant
(*Wolfi Philos. Pract. Universalis.*) Rr bant

bant (§. 139); qui infirmitate naturali laborat legem naturæ transgreditur. Sed transgressione legis naturæ homo fit infelix (§. 405). Ergo qui infirmitate naturali laborat, infelix fit, consequenter infirmitas naturalis hominem infelicem reddit.

Non est quod miremur, infirmitatis naturalis eundem, quem vitii esse vidimus (§. 406), esse effectum. Etenim infelicitas hominis a transgressione legis naturæ ortum trahit (§. 405). Qui legem naturæ transgreditur, infelicem sese reddit, quacunque de causa hoc fiat. Quamobrem cum non minus qui infirmitate naturali laborat, quam qui vitio deditus est, legem naturæ transgrediatur; uterque eam experiatur necesse est infelicitatem, quam legis naturalis transgressio post se trahit. Etsi adeo excusatus peccet, qui ex infirmitate naturali naturæ legem transgreditur, quam qui vitio indulget; non tamen ideo ab infelicitate liberatur. Unde intelligitur, quam sit necesse, ut non minus ab infirmitate naturali alios, quantum datur, liberare, quam a vitio revocare studeamus.

§. 409.

Fortunatus quinam sit. *Fortunatus* dicitur, qui bonorum fortunæ fit particeps. *Quo igitur magis fortunæ bonis quis abundat, eo fortunatior.*

Manifesta igitur est differentia, quæ inter fortunatum & felicem intercedit. Etenim felix voluptate vera, adeoque innocua (§. 388), constanter fruitur (§. 636 *Psych. empir.*). Fortunatus bonorum fortunæ, veluti divitiarum, honoris, amicorum, fit particeps. Equis vero asseverare ausit, vera voluptate constanter frui & bonis fortunæ maectari esse unum idemque, cum vel experientia loquatur, multos fortunæ bonis abundare, & hoc tamen non obstante continuis tædiis angi? Hanc vero differentiam, a plurimis vulgo non animadvertam probe notandam esse, superius jam data occasione monuimus (not. §. 399).

§. 410.

Fortuna bona per se seu nemo ideo felix est, quia bonorum fortunæ particeps. Bona enim

enim fortunæ ad statum nostrum externum spectant (§. 556 *nem felici- Ppsych. empir.*), adeoque iis continentur, quæ extra nos sunt *cem red-* *est* nostra (§. 706 *Ontol.*), veluti opes, honor, amici. Enim- *dant.* vero absque probatione sumitur, quod quis ideo actiones suas ad sui perfectionem minime dirigat, consequenter juxta naturæ legem non determinet (§. 152), quia bonis fortunæ, veluti divitiis, honore, amicis abundat. Quamobrem cum legis naturalis custodia sit actionum liberarum juxta legem naturæ determinatio (§. 138); custodiam legis naturalis cum bonis fortunæ non necessario conjungi, quin potius a possessione bonorum fortunæ abesse posse nemo non videt. Quoniam itaque absque custodia legis naturales nemo felix esse potest (§. 399); ulterius liquet, non ideo hominem esse felicem, quod bonorum fortunæ fit particeps, consequenter fortunæ bona per se hominem non reddere felicem.

In casu particulari multo clarius patet, bona fortunæ non continere rationem sufficientem custodiæ legis naturalis, consequenter hanc cum illis una minime poni (§. 118 *Ontol.*). Etenim ponamus Cræsum abundare divitiis ac multos numerare amicos. Ecquis inde inferri posse contendet, quod idem sit temperans, quod sit justus, quod sit verax? Quin potius bene multis divitiis & amicorum numerum esse causam intemperantiæ ac injustitiæ quotidie experimur: nec insolens est, ut divites sint mendaces. Quoniam itaque fortunæ bona non continent rationem sufficientem legis naturalis, nec rationem sufficientem felicitatis continere possunt, nonnisi legis naturalis custodia acquirendæ (§. 396. 398) ac conservandæ (§. 397).

§. 411.

Bona corporis per se hominem felicem non reddunt, seu Bona corporis nemo ideo felix est, quia bonorum corporis particeps. Ostenditur ex ipsa notione bonorum corporis eodem modo, quo per se bonum in propositione præcedente de bonis fortunæ idem evicimus. *minem felicem reddunt.*

In casu particulari veritas propositionis præsentis multo clarior est. Etenim ponamus Narcissum forma corporis

Rr 2

præ-

præstare. Ecquis inferre audeat: Formosus est. Ergo temperans, ergo justus, ergo verax? Ita arguentem redarguet experientia, quæ monstrat formosos intemperantes, injustos, mendaces. Si adeo experientiam audimus, bona corporis rationem sufficientem custodiæ legis naturalis, consequenter felicitatis (§. 396 & seqq.), minime continent.

§. 412.

Felicitatis a fortuna secunda separabilitas. *Necesse non est fortunatum esse felicem; seu Qui fortunatus est, non ideo felix est, aut Nemo ideo felix est, quin fortunatus est.* Nemo enim ideo felix est, quia bonorum fortunæ particeps est (§. 410). Qui bonorum fortunæ particeps est, fortunatus est (§. 409). Patet itaque neminem ideo esse felicem, quia fortunatus est, consequenter necesse non est fortunatum esse felicem.

Poteramus etiam ita idem ostendere. Qui fortunatus est, ideo bonorum fortunæ particeps est (§. 409). Sed qui bonorum fortunæ particeps est, non ideo felix est (§. 410). Ergo qui fortunatus est, non ideo felix est, adeoque necesse non est fortunatum esse felicem.

Cave igitur, quod vulgo fieri solet, ne felicitatem fortuna secunda æstimes ab hac ad illam argumentatus: quod probe tenendum, ne ex aliorum fortuna prospera tuam augeas felicitatem.

§. 413.

Felicitatis & bonorum fortunæ composabilitas. *Bona fortunæ non obstant, quo minus quis felix esse possit.* Etenim fortunæ bona sunt, quæ statum hominis perfectiorem reddunt (§. 556 *Psych. empir.*). Enimvero ea, quæ statum hominis externum perficiunt, minime obstant, quo minus quis seipsum perficiat, cum utrumque simul fieri posse experiamur, hinc ad utrumque obligati simus (§. 152). Quamobrem patet fortunæ bona minime obstare, quo quis seipsum perficiat. Qui seipsum perficit, actiones suas juxta naturæ legem determinat (§. cit.), consequenter cum

cum in hac determinatione custodia legis naturalis consistat (§. 138), legis naturæ custodiam curæ cordique habet. Bona adeo fortunæ minime obstant, quæ minus nobis legis naturalis custodia curæ cordique sit. Quoniam itaque felicitas legis naturalis custodia acquiritur (§. 396) & conservatur (§. 397); bona fortunæ minime obstant, quo minus quis felicitatem acquirat atque conservet, consequenter quo minus sit felix.

Experientia veritatem propositionis præsentis abunde confirmat. Neque enim desunt exempla eorum, qui felicitate vera fruuntur atque bonis fortunæ abundant. Sed hæc manifestiora evadent, ubi ostensuri sumus, quomodo bonis fortunæ sit utendum ad felicitatem amplificandam.

§. 414.

Necesse non est, fortunatum non esse felicem, seu non Felicitas repugnat, ut, qui fortunatus est, idem sit felix. Qui fortunatus est, bonorum fortunæ particeps est (§. 409). Enimvero bona fortunæ minime obstant, quo minus quis sit felix (§. 413), consequenter eorum particeps non necessario felicitate caret. Patet adeo non repugnare, ut, qui fortunatus est, idem sit felix, seu necesse non esse, ut fortunatus non sit felix.

Ostenditur etiam indirecte hoc modo. Ponamus repugnare, ut, qui fortunatus est, idem sit felix. Quoniam fortunatus est, qui bonorum fortunæ particeps (§. 409), necesse est bona fortunæ obstare, quo minus quis sit felix: Quod cum sit absurdum (§. 413), necesse non est fortunatum non esse felicem.

Aliæ sunt fortunæ bonorum, aliæ felicitatis causæ. Quodsi concurrant, qui fortunatus est, idem quoque felix est. Sin non concurrant, qui fortunatus est, felix non est.

§. 415.

Bona corporis non obstant, quo minus quis felix sit. Felicitatis Ostenditur eodem prorsus modo, quo paulo ante (§. 413) *est bonorum*

ris com- ostendimus bona fortunæ non obstare, quo minus quis fe-
possibilitas -lix sit.

Experientia veritatem propositionis præsentis abunde confirmat. Neque enim desunt exempla eorum, quibus bona corporis cum felicitate vera obtingunt.

§. 416.

Quod bona corporis & fortuna absque virtute neminem reddunt felicem.

Bona corporis & fortuna hominem absque virtute non reddunt felicem. Pone enim, si fieri potest, bona corporis & fortunæ absque virtute hominem reddere felicem. Non igitur repugnat, ut quis absque virtute sit felix, & felicitas a virtute sejungi potest. Enimvero sine virtute nemo felix esse potest, nec felicitas a virtute sejungi potest (§. 400). Quamobrem nec fieri potest, ut bona corporis & fortunæ absque virtute hominem felicem reddant.

Nimirum qui virtute destituitur, bonis corporis ac fortunæ non utitur, quemadmodum debet: quin potius abutitur. Quod si vero iisdem rite utatur, ex habitu virtutis agit. Unde recto usui istorum bonorum, minime vero nudæ possessioni tribuendum, quod sit felix. Sed hæc suo loco evidentius demonstrabuntur.

CAPUT V.

De Conscientia.

§. 417.

Conscientia quid sit.

Facultas iudicandi de moralitate actionum nostrarum utrum scilicet sint bonæ, an malæ; utrum committendæ, an omittendæ, dicitur *Conscientia*. Nonnulli conscientiam vocant ipsum actum iudicandi, seu iudicium de actionum moralitate, utrum bonæ sint, an malæ; utrum committendæ, an omittendæ. Unde homini tribuitur conscientia, quatenus experimur istiusmodi facultatem ipsi competere.

Quo-

Quoniam iudicium de actionum moralitate multis modis variat; multæ etiam dantur conscientiæ divisiones, quas scrupulose inquiri consultum ducimus, siquidem conscientiæ in determinandis actionibus rationem habere voluerimus: id quod apprime necessarium, ubi felicitate vera indefinenter frui velimus.

§. 418.

Judicium theoreticum vocatur, quo actionem vel bonam, vel malam esse affirmatur. *Ast practicum* appellatur, quo affirmatur, actionem esse vel committendam, vel omit-

*Judicii
theoretici
& practici
distinctio.*

Ad theoreticum referri quoque iudicium, quo negatur actionem esse bonam vel malam, aut eam esse committendam, vel omittendam, per se patet. Etenim negare actionem esse bonam idem est ac affirmare, quod sit mala vel indifferens: negare actionem esse malam, idem est ac affirmare, quod sit bona vel indifferens. Similiter negare, quod actio sit committenda, idem est ac affirmare, quod sit omittenda, & negare, quod sit omittenda, idem est ac affirmare quod sit committenda.

§. 419.

Quodsi iudicium de actione tam theoreticum, quam practicum fuerit verum; *Conscientia* dicitur *recta*; sin falsum, *Conscientia erronea* nuncupatur.

*Conscien-
tia vera &
erronea.*

E. gr. Si quis iudicet, amorem inimicorum esse moraliter bonum seu lege naturali præceptum, aut rationi ac voluntati divinæ conformem; is conscientiam habet rectam, quoad amorem scilicet inimicorum: demonstrabimus enim suo loco eundem esse intrinsece bonum ac ideo lege naturæ præceptum. Quodsi vero ex adverso iudicet, odium inimicorum esse moraliter bonum, aut lege naturæ si non præceptum, saltem permissum; is conscientiam habet erroneam: ostendemus enim suo loco, odium inimicorum esse in se turpe, ac legi naturæ, rationi ac voluntati divinæ adversum. Hinc patet, conscientiam rectam esse ei, qui iudicat, inimicos esse amandos; erroneam vero isti, qui iudicat, inimicos esse odio habendos.

§. 420.

§. 420.

Conscientia certa, probabilis, dubia.

Si de veritate iudicii sive theoretici, sive practici, quod de actione ferimus, fuerimus convicti; *Conscientia certa* est. Si saltem ejusdem probabiles habuerimus rationes, *conscientia probabilis* est. Si dubitemus, utrum iudicium nostrum de actione sit verum, an falsum; *Conscientia dubia* est.

Qui demonstrare valet, inimicos esse diligendos; is de veritate iudicii sui convictus est (§. 990 Log.), adeoque certam habet de amore inimicorum conscientiam. Si quis idem demonstrare non noverit, consultius tamen videtur amare inimicum, quam eundem odio prosequi, ne irritetur; ei conscientia non nisi probabilis est. Quod si cui consultius quidem videatur amare inimicum, quam odisse, ne lædendi ansam suppeditemus; durum tamen, imo absurdum putetur, amare eum, qui nos oderit & bonum pro malo rependere, atque adeo dubium sit, num inimicus sit amandus, an odio prosequendus, ita ut ignoret, in quamnam contradictionis partem assensum determinare debeat; is conscientiam dubiam habet. Differt adeo conscientia dubia a probabili, quod in probabili adsint rationes, quæ assensum in alterutram contradictionis partem trahunt, ut ea potius videatur vera, quam altera; at in dubia proferunt rationes in utramque contradictionis partem, quæ judicanti videntur æquivalentes, minimum tales, ut ipse dignoscere non valeat, quænam ceteris sint fortiores, ita ut ignoret, cuiusnam contradictionis parti assensum præbere debeat.

§. 421.

Scrupuli conscientie quid sint.

Rationes in contrariam contradictionis partem occurrentes, ob quas scilicet veremur, ne actio a nobis patrata vel patranda sit mala, *Scrupuli Conscientie* appellantur.

Vocabulum metaphoricum vi definitionis proprium fortitur significatum (§. 148 Log.), nec habenda hic est ratio significatus improprii, quemadmodum nec etymologiæ ratio habetur in condendis definitionibus (§. 154 Log.). Ceterum ex accedente est, quod significatus proprius improprio hic consentiar.

Signi-

Significatus improprius constituitur per similitudinem rei in doctrina de conscientia vocabulo denotata cum altera, cui indigitandæ idem jam ante destinabatur. Nimirum scrupulus proprie denotat lapillum, qui in calceum incidens pedi dolorem creat, adeoque in doctrina de conscientia assimilatur ei, quod propter actionem patratam vel patrandam animam angit. Angitur vero animus, quod veremur, ne actio patrata vel patrandam sit mala. Ut vero vereamur, ne ea mala sit, ratio aliqua adsit necesse est, vi cujus mala videtur (§. 70 *Ontol.*). Quare cum angor iste animi ponatur, posita ista ratione (§. 118 *Ontol.*), quemadmodum dolor pedis ponitur, lapillo in calceum incidente; ratio ista lapillo assimilatur, quatenus animo molestiam, sicuti lapillus pedi dolorem creat. In significatu adeo translatæ non habetur ratio molis lapilli, sed effectus. Atque adeo patet, significatum proprium, quem in doctrina de conscientia vi usus loquendi obrinet vocabulum, cum translato bene convenire. Sed hæc levioris sunt momenti: demus potius exemplum. Quodsi quis verba Christi, quod omnino non sit jurandum, ita interpreteretur, quasi juramentum omne simpliciter sit prohibitum, & testis in iudicium vocatus jurare recusat veritus, ne faciat quod a Christo prohibitum; ei scrupulum conscientia esse dicimus: qui adeo in falsa verborum Christi interpretatione consistit, quatenus molestiam creat animo a jurando alieno, dum a iudice ad jurandum adigitur.

§. 422.

Quodsi de actione feratur iudicium ante actionem *Conscientia* patratam, seu de actione patrandam, hoc est, vel committenda, vel omittenda, *Conscientia* dicitur *antecedens*. Si *dens* & vero iudicium fertur de actione jam perpetrata, hoc est, vel *consequens* commissa, vel omissa, *Conscientia consequens* appellatur.

Non sine ratione *Conscientia* in antecedentem & consequentem dividitur: neque enim idem est hominum de actione patrandam & patratam iudicium. Plurimum autem refert, quemadmodum deinceps patebit, iudicium esse idem, non diversum.

(*Wolffii Philos. Præf. Universalis*).

Ss

§. 423.

§. 423.

*Conscien-
tia theore-
tica & pra-
ctica.*

Si iudicium de actione fuerit theoreticum, *Conscien-
tia* vocatur *theoretica*: si vero practicum, *practica*.

Duplex nimirum est de actione iudicium, scilicet num sit bona, an mala, & num sit committenda, an omittenda. In casu priori iudicium theoreticum est, in posteriori practicum (§. 418). Quamobrem conscientia theoretica est, quando iudicamus, actionem esse bonam; vel malam, sive intrinsece talem, sive moraliter, quatenus nimirum lege vel præcepta vel prohibita, aut indifferentem, quatenus lege permissa sive perfecte, sive tantummodo tacite: quæ singula per antecedentia satis intelliguntur. Ast conscientia practica est, quando iudicamus hanc actionem esse committendam, vel omittendam, aut per legem nobis integrum esse eam committere, vel omittere, prout visum fuerit. Ita conscientia theoretica est, quando iudicamus cibum, qui nobis offertur, esse salubrem, nec legi repugnare, si eodem vescamur. Practica vero est conscientia, quando iudicamus, quod nobis liceat hoc cibo vesci. Similiter in casu opposito theoretica est conscientia, ubi iudicamus, cibum, qui nobis offertur, esse insalubrem, adeoque illicitum eodem vesci: practica vero, quando iudicamus, a cibo hoc nobis esse abstinendum.

§. 424.

*Conscien-
tia theoreti-
ca & practice
practica.*

Quando iudicium de actione committenda vel omittenda fertur, vel animum ad singulares circumstantias in casu dato obvias advertimus; vel ad eas non respicimus. Quod si iudicium practicum feratur, nondum spectatis circumstantiis particularibus, *Conscientia* dicitur *theoretice practica*: si vero spectatis circumstantiis particularibus, *Conscientia practice practica* appellatur.

Ita conscientia theoretice practica est, quando iudicamus, die dominica ædem sacram esse frequentandam: practice vero practica, si iudicamus, quod hac die dominica, qua catarrho laboramus & ærem inclementem experimur, licitum nobis sit, cultui divino non interesse. Unde apparet, conscientiam practi-

practice practica, a theoretice practica posse esse diversam; nec repugnare, ut utraque sit recta. Non adeo sine utilitate fingitur distinctio. Reuinemus autem terminos consuetos in philosophiam & theologiam introductos, etsi barbaros, utut in patrio sermone usi simus vocabulis genio linguæ convenientibus, propterea quod nulli adhuc termini erant recepti. Ceterum vel me tacente intelligitur, conscientiam plerumque theoretice practica esse, si iudicium ferrur, dum agendi occasio nulla adest, aut saltem particulares casus præsentis circumstantiæ nobis nondum innouere; practice vero practica, quando iudicamus occasione agendi oblata & circumstantiis particularibus iam iam perspectis.

§. 425.

Conscientiam practice practica nos porro subdivi- *Conscien-*
dimus in completam & incompletam. Nimirum si in dato *tia com-*
casu singulari de actione committenda vel omittenda judi- *pleta & in-*
cium laturo omnium circumstantiarum singularium vel par- *completa.*
ticularium haberetur ratio *Conscientiam* vocamus *completam*;
si vero nonnisi quarundam, *incompletam*.

Qui subtilitates scholasticorum in divisione conscientia ac-
cusant; multo magis improbatum sunt, quod eam ulterius
subdividamus. Enimvero acutiores perspicient, non fingi
differentiam, quæ non adsit. Ecquis enim est, qui nesciat,
nobis non semper omnes circumstantias in casu dato obvias
perspectas esse, quarum tamen habenda est ratio, si notio
actionis, de qua iudicandum, determinata esse debet, nec si per-
spectæ sint, constare semper, quod earum in ferendo iudicio
habenda sit ratio? Ita in exemplo paulo ante dato (*not. §. 424*),
præter eas circumstantias, quas commemoravimus, scilicet
quod catarrho laboremus, aëremque inclementem experia-
mur, vel adsunt nullæ, quarum haberi debeat ratio, atque tum
conscientia practice practica completa est: vel dantur præterea
aliæ, veluti quod incessus per plateam ob glaciem, quæ lapi-
des obducuntur, sit admodum periculosus, & quænam aliæ
præterea locum habere possunt. Hæ igitur si negliguntur,
conscientia practice practica incompleta est. Neque etiam

supervacaneum existimari debet, quod hanc differentiam perpendamus. Ecquis enim est, qui nesciat, mutari iudicium, novis emergentibus circumstantiis, ad quas minime respiciebamus, dum iudicium de omittenda, vel committenda actione ferebamus, ita ut faciamus, quod non facere firmiter nobis proposueramus, vel non faciamus, quod facere decreveramus, cum jam in eo essemus, ut faceremus. Multo plura hinc pendent non levis momenti in praxi morali, quæ suo loco manifesta evadent.

§. 426.

Conscientia libera & serva.

Denique si iudicium de actione committenda, vel omittenda fertur, dum appetitu sensitivo vel aversatione sensitiva in contrariam partem trahimur, vel affectuum impetu in eandem abripimur, *Conscientiam* vocamus *servam*; si vero extra hunc statum constituti iudicamus, *Conscientiam liberam* nuncupamus.

Conscientia antecedens plerumque libera est, quando nulla adhuc agendi occasio adest; ast serva, quando agendi occasio offertur: unde contingit, eam in casu posteriori esse erroneam, cum in priori sit recta. Ast consequens ut plurimum libera est, ut adeo damnenur facta, quæ nondum facta probantur. Distinctio igitur conscientia in liberam atque servam maximi momenti est in praxi. Si conscientia fuerit serva, appetitus sensitivus & aversatio sensitiva influunt in iudicium: id quod metuendum non est, ubi fuerit libera. Sed hæc in philosophia morali clariora evadent, etsi per principia psychologica satis manifesta & communi experientia comprobata.

§. 427.

Conscientia quandolam, propter auctoritatem dicentis; ejus conscientia ab altero dependeat.

Si quis sumit, actionem aliquam esse bonam, vel malam, propter auctoritatem dicentis; ejus conscientia ab altero dependet. Quoniam enim sumit actionem aliquam esse bonam, vel malam propter auctoritatem dicentis; ideo eam bonam vel malam esse admittit, quia alter dicit esse eam bonam vel malam, adeoque alterius auctoritas ipsi loco rationis est

est (§. 56 *Ontol.*). Quoniam adeo ratio assensus, quem propositioni præbet, in altero quærenda; iudicium de actionis bonitate, vel malitia, consequenter conscientia (§. 417), ab altero dependet (§. 851 *Ontol.*).

Non omnium actionum bonitas vel malitia adeo manifesta, ut quilibet eandem perspicere possit. Quamobrem fieri haud quaquam aliter potest, quin fidem habeant aliis se perspicacioribus, qui per se bonum a malo discernere nequeunt. In eo autem casu conscientia nititur fide, quam habent aliorum dictis, atque adeo eorum conscientia dependet ab aliis & in aliorum auctoritatem resolvitur.

§. 428.

'Si quis sumit, actionem aliquam esse bonam vel malam propter auctoritatem dicentis; ejus conscientia nonnisi probabilis est. Etenim si quis sumit actionem aliquam esse bonam, vel malam propter auctoritatem dicentis; is credit eam esse bonam, vel malam (§. 611 *Log.*), quia sibi persuadet, quod veritas alteri sit perspecta, seu, quod is certo norit, eam esse bonam vel malam (§. 613 *Log.*): id quod nonnisi ob rationes probabiles fieri, nemo in dubium vocat. Enimvero si probabiliter saltem noverimus, quod alteri veritas ejus, quod narrat, fuerit perspecta; ejus fides nonnisi probabilis est (§. 614 *Log.*). Qui ergo sumit actionem aliquam esse bonam, vel malam, propter auctoritatem dicentis; is nonnisi probabiliter novit eam esse bonam, vel malam, consequenter ipsius de actione iudicium ratione probabili nititur. Quare cum conscientia probabilis sit, si iudicii de actione patranda, vel patrata nonnisi rationes probabiles habeamus (§. 420); si quis sumit actionem aliquam esse bonam, vel malam propter auctoritatem dicentis, ei conscientia nonnisi probabilis est.

Non est, quod excipias, posse aliquem esse certum, quod alter certo norit actionem, de qua sermo est, esse bonam vel

malam. Etenim alter convinci nequit de veritate asserti nisi per demonstrationem, consequenter si certus esse volueris, alterum non errare, necesse est ut demonstratio, qua nititur assensus alterius, tibi sit perspecta, ut judicare valeas, nam singulæ præmissæ sint veræ, & forma demonstrationis sit genuina (§. 569 *Leg.*). Enimvero tum non admittis veritatem asserti propter autoritatem dicentis, sed vi demonstrationis, contra hypothesein. Atque adeo patet, qualescunque tandem fuerint rationes, cur alteri fidem habeas; eas non nisi probabiles esse posse. Fieri adeo nequit, ut certam habeat conscientiam, qui suum de actione patranda vel patrata iudicium in autoritatem aliorum resolvit. Quotiescunque itaque conscientia ab alio dependet; ea certa non est, sed probabilis.

§. 429.

Legis notitia supposita a conscientia.

Conscientia supponit notitiam legis, præsertim naturalis. Etenim conscientiam habemus, quatenus judicamus, actionem, cujus edendæ occasio offertur, vel cujus a nobis patrata recordamur, esse bonam vel malam in se, seu moraliter talem, & illam esse vel fuisse committendam, hanc vero omittendam (§. 417). Enimvero lex est regula, juxta quam actiones nostras dirigere obligamur (§. 131), & præceptiva quidem obligat ad actiones committendas (§. 164), prohibitiva ad omittendas (§. 163); permissiva ad actionem committendam vel omittendam jus dat (§. 165); aut lex tacite permittit, utrum actionem committere, an omittere velimus (§. 166). Quamobrem ex lege nobis innotescit, quænam actiones sint committendæ, vel omittendæ, & quænam a nobis committi, vel omitti potuerint. Et quoniam lex naturæ nos obligat ad actiones intrinsece bonas committendas, intrinsece vero malas omittendas (§. 153), & actiones moraliter bonæ censentur, quatenus legi conformes sunt, moraliter malæ autem putantur, quatenus eidem diffformes sunt (§. 244); ex lege naturali innotescit, utrum actio aliqua sit intrinsece bona vel mala, & ex lege in genere, utrum sit

fit moraliter bona vel mala. Patet itaque conscientiam supponere notitiam legis tam naturalis, quam positivæ (§. 148).

Quoniam vero obligatio, quæ a lege naturæ venit, necessaria & immutabilis est, ipsaque lex naturæ necessaria ac immutabilis (§. 142), & lex positiva nos obligare nequit ad ea, quæ legi naturali repugnant (§. 151); ex lege potissimum naturæ intelligitur, num actio, quæ dijudicanda venit, sit bona, an mala, & num committenda, an omittenda. Unde porro patet, conscientiam supponere inprimis legis naturalis notitiam.

Si nulla esset lex, nulla quoque esset obligatio ad actiones quasdam committendas, vel omittendas. Quamobrem unusquisque ageret, quod ipsi luberet, neque inquireret, utrum actio, cujus patranda occasio offertur, sit bona, an mala, utrum committenda, an omittenda. Nulla igitur daretur conscientia. Enimvero quia lex naturæ ponitur, posita hominis rerumque natura atque essentia (§. 136); conscientia datur, quia lex datur naturalis. Unde ad legem naturæ inprimis respicimus, quando de conscientia nobis sermo est, præsertim in philosophia. Si cui adeo nulla est legis naturalis, vel cujuscunque alterius notitia; ei nec conscientia est actu quidem secundo, quemadmodum scholæ loquuntur: id quod patet exemplo ejus, quem inter urfos educatum & cum iis vitam transigentem supra commemoravimus.

§. 430.

Judicium de actione, cujus petrandæ occasio offertur, quale sit vel cujus a nobis patrata recordamur, utrum scilicet bona sit, an mala, utrum committenda sit, vel fuerit, an omittenda, quod de est discursivum. Etenim occasio agendi, quæ nobis offertur, notionem actionis animo insinuat, ad quam eundem advertentes judicamus, qualis ea sit (§. 39 Log.). Et idem eodem modo sese habet, quoties actionis præteritæ recordamur. Quodsi ergo judicandum, utrum actio ista sit bona, an mala, utrum committenda, vel omittenda sit vel fuerit, necesse

neceffe est, ut nobis constet, actionem istiusmodi seu istius generis vel speciei esse bonam, vel malam & nos ad eam committendam, vel omittendam obligari, ut hinc colligamus, actionem nostram esse bonam, vel malam, committendam vel omittendam. Quoniam itaque ratiocinamur, si ex duabus propositionibus terminum communem habentibus elicimus tertiam (§. 50 Log.), iudicium autem discursivum est, quod per ratiocinium elicitor (§. 51 Log.); iudicium de actione, cujus patranda occasio offertur, vel cujus a nobis patrata recordamur, utrum bona sit, an mala, utrum committenda; vel omittenda sit vel fuerit, discursivum est.

Judicia omnia vel intuitiva sunt, vel discursiva. In iudiciis intuitivis subiecto non tribuimus prædicatum, nisi quod in idea ejus contineri deprehendimus (§. 51 Log.). Enimvero actionis bonitatem intrinsecam vel malitiam, conformitatem vel difformitatem cum lege sive naturali, sive positiva, & obligationem ad eam committendam vel omittendam non intuemur in idea actionis, quam vel sensui offert agendi occasio data, vel præteritæ memoria suggerit. E. gr. Idea coitus cum uxore alterius celebrandi, ad quam alliciebatur Josephus, non continebat in se repugnantiam cum voluntate divina, ut ad illum animum advertenti pateret. Atque adeo patet iudicium Josephi, quod coitus iste sit voluntati divinæ adversus, minime intuitivum fuisse. Erat itaque discursivum, supponens quippe hoc principium generale: coitus cum uxore alterius, seu adulterium, voluntati divinæ adversatur. Unde simul liquet, quod supposuerit notitiam legis divinæ; aut, quod perinde est, legis naturalis ad ejus autorem Deum relatæ, quemadmodum vult propositio præcedens.

§. 431.

Actus conscientia quomodo distincte explicetur. *Actus conscientia in dato quolibet casu explicabilis est per syllogismum, cujus propositio minor est factum, seu actio patranda, vel patrata, major lex naturalis, sive divina, aut positiva, conclusio iudicium de actionis bonitate vel malitia morali*

moralis & obligatione ad eandem committendam vel omittendam. Conscientiæ actus est iudicium de actione patranda, vel patrata, quo enunciatur, utrum sit bona, an mala, utrum committenda, vel omittenda (§. 417). Enimvero iudicium hoc discursivum est (§. 430), consequenter cum iudicium discursivum per ratiocinium eliciatur (§. 51 *Log.*), per ratiocinium elicitur. Ratiocinando ex duabus propositionibus terminem communem habentibus formamus tertiam combinando terminos in utraque diversos (§. 50 *Log.*). Quamobrem iudicium de actione nostra vel patranda, vel non patranda, quod scilicet sit bona, vel mala, committenda, vel omittenda, inferendum est ex duabus propositionibus terminum quendam communem habentibus, in quibus actio data &, quod sit bona, vel mala, committenda, vel omittenda præter istum terminum communem continentur. Quoniam itaque conclusio est: actio hæc est bona, adeoque committenda, seu mala, adeoque omittenda; propositiones, ex quibus eliciuntur, erunt sequentes: actio hæc est talis & talis actio est bona, vel mala, committenda, vel omittenda. Priorem esse minorem, posteriorem majorem patet (§. 340 *Log.*). Nec minus liquet, propositionem majorem esse legem, cujus notitiam conscientia supponit. Quoniam itaque syllogismo ratiocinium distincte proponitur (§. 332 *Log.*); actus conscientiæ in dato quolibet casu explicabilis est per syllogismum, cujus major est lex naturalis aut alia quædam, minor factum seu actio vel patranda, vel patrata; conclusio denique iudicium de bonitate vel malitia actionis morali & obligatione ad eam committendam vel omittendam.

E. gr. Josephus ad coitum cum uxore Potipharis heri sui invitatus iudicabar, eum esse voluntati divinæ adversum, seu peccatum in Deum. Iudicium hoc discursivum erat explicabile per hunc syllogismum: Coitus, ad quem invitator, est coitus cum uxore alterius. Sed coitus cum uxore alterius voluntati divinæ

(*Wolffii Philas. Pract. Universalis*). T t

vinæ adversus, seu peccatum in Deum. Ergo coitus, ad quem invitor, est voluntati divinæ adversus, seu peccatum in Deum. Unde apparet, conscientiam non minus supponere legem divinam de non committendo adulterio, seu non celebrando coitu cum uxore alterius, quam notionem actionis, cujus edendæ occasio offertur. Immo ponamus, Josephum ob injustas accusationes fœminæ mendacis in carcerem coniectum de omissione facti iudicium tulisse, utrum recte id omiserit, nec ne; eodem adhuc syllogismo idem explicari potest, immo debet. Nihil hic asserimus, nisi quod dudum alibi (§. 393. 394 *Psych. empir.*), sufficienter fuit explicatum, quomodo scilicet continuatio seriei perceptionum explicabilis per syllogismum. Quæ igitur ibidem annotavimus ad tollendas difficultates, quæ nonnullis suboriri poterant; ea relegenda sunt. Relegenti autem patebit, cur non dixerimus actum conscientiæ esse istiusmodi syllogismum, qualem in propositione indigitavimus; sed tantummodo, eum explicabilem esse per syllogismum, ubi distincte statui mentis quænam diversa insint, intelligere volueris. Ceterum hic probe notandum est, ad syllogismum istum definitivum sæpius a notione data non perveniri, nisi præviis aliis pluribus inter se concatenatis, quemadmodum ex iis intelligitur exemplis, quibus alias (*loc. cit.*) a posteriori confirmavimus modum continuationis seriei perceptionum, ut adeo hæc fusius in præsentem persequi non sit nostri instituti. Propositio itaque præsens tantummodo agit de ultimo actu conscientiæ, quem porissimum eidem tribuimus (§. 417), insuper habitis aliis præviis ad eundem ducentibus, si qui dantur, sive nunc demum eliciantur, sive jam antea diversis licet temporibus eliciti per modum ramen statuum præteritorum in præsentem influant: quæ Psychologiæ peritis minime obscura sunt. Qui in Philosophia practica inoffenso pede progredi voluerit, principiis psychologicis probe imbutum ad eam asferre debet animum: neque enim sufficienter intelligantur, quæ non nisi in essentia & natura animæ rationem sufficientem agnoscunt, nisi hanc habueris perspectam saltem a posteriori, ut ne ignorantur, quæ per essentiam & naturam animæ insunt. Occurrent suo tempore plura, quibus idem abunde confirmabitur. Suam igitur oscitantiam, non nostram obscuritatem accusent, si qui,

qui, cum adhuc hospites ac peregrini in Psychologia omni fuerint, ad Philosophiam practicam animum appellentes se-
pissime hæreant in iis, quæ demonstrantur.

§. 432.

*Conscientia theoretice practica cum theoretica semper Consensus
consentit, seu nunquam eidem repugnat.* Conscientia theore-^{conscientia}
tica judicat actionem esse bonam vel malam (§.429); theore-^{theoretica}
tice practica vero actionem nondum spectatis circumstantiis ^{& theoreti-}
singularibus esse committendam vel omittendam (§. 424). ^{ce practi-}
Quoniam hic actionem consideramus tanquam moraliter
bonam vel malam, & actionem tanquam committendam vel
omittendam spectamus, quatenus ad eam committendam
vel omittendam nos obligatos agnoscimus, quemadmodum
ex anterioribus abunde intelligitur; si actionem judicamus
bonam vel malam, eam legi conformem, vel difformem
esse pronunciamus (§. 244). Quodsi enim eam intrin-
sece bonam vel malam esse existimamus, eam legi natu-
ræ conformem vel difformem esse affirmamus (§. 153).
Atque lex regula est, juxta quam actiones nostras dirigere
obligamur (§. 131). Qui itaque judicat actionem esse legi
conformem, is judicat se ad eam patranda[m] esse obligatum,
seu eam esse committendam. Et qui judicat actionem esse
legi difformem, is judicat se ad eam non patranda[m] esse ob-
ligatum, seu eam esse omittendam. Quamobrem cum ju-
diciu[m] practicum consentiat theoretico, si actio committen-
da declaratur, quæ pro bona venditur, vel si actio omit-
tenda statuitur, quæ pro mala habetur, cum appetamus
naturaliter quod bonum cognoscimus, aversemur quod
malum esse arbitramur (§. 891. 892 *Psych. empir.*); ideo evi-
dens est, conscientiam theoretice practicam cum theoretica
semper consentire; seu nunquam eidem repugnare.

Propositio præfens non aliud insinuat, quam quod actio-
nem spectamus tanquam eam, ad quam patranda[m] nos sumus obli-

obligati, quando eam consideramus tanquam lege præceptam: & ex adverso quod actionem spectemus tanquam eam, ad quam omittendam obligati sumus, quando eam consideramus tanquam lege prohibitam. Conformis enim legi actio est, quæ eadem præcipitur; difformis, quæ prohibetur. Quamobrem propositionis præsentis veritatem absque ulteriori probatione admitte, qui notionem legis præceptivæ & prohibitivæ animo comprehensam tenet (§. 163. 164).

§. 433.

Quando homo contra conscientiam theoreticam & theoretice practice practice agat. Si ob rationes a circumstantiis singularibus desumptas bonum videatur, quod iis non spectatis judicabatur malum, vel contra malum, quod bonum habebatur; aut saltem melius non fieri, quod antea faciendum judicabatur & contra; homo agit contra conscientiam theoreticam & theoretice practice. Etenim si ob rationes a circumstantiis singularibus desumptas agendi occasione oblata verum videatur, quod antea judicabatur malum, vel contra malum, quod bonum habebatur; judicium nostrum de actione nunc patranda mutatur (§. 290 *Ontol.*). Enimvero quoniam quid appetimus, quamprimum id nobis repræsentamus tanquam bonum (§. 589. 891 *Psych. empir.*), aversamur vero, quamprimum id nobis repræsentamus tanquam malum (§. 590 *Psych. empir.*); quod antea appetebamus, nunc aversamur; quod aversabamur, nunc appetimus, adeoque committimus actionem, quam alias judicaveramus malam, & omittimus actionem, quam alias judicaveramus bonam. Et similiter quia præferimus, quod judicatur melius (§. 893 *Psych. empir.*); si ob circumstantias singulares non faciendum judicamus, quod antea faciendum judicaveramus & contra, denuo committimus actionem, quam non spectatis circumstantiis, bonam judicaveramus & omittimus actionem, quam judicaveramus malam (§. 892 *Psych. empir.*). Enimvero conscientia theoretica est, quæ actionem bonam, vel malam esse judicat

dicat (§. 423). Patet itaque nos agere contra conscientiam theoreticam, si ob rationes a circumstantiis singularibus desumptas malum judicetur, quod antea judicabatur bonum & contra; vel si melius judicetur, non fieri quod ante faciendum esse judicaveramus & contra. *Quod erat primum.*

Enimvero conscientia theoretice practica cum theoretica semper consentit (§. 432), adeoque qui contra conscientiam theoreticam agit, etiam contra theoretice practicam agit. Quamobrem cum contra conscientiam theoreticam agat, qui ob rationes a circumstantiis singularibus desumptas bonum judicat, quod antea judicaverat malum & contra, vel qui melius ob easdem rationes judicat non fieri, quod alias faciendum esse agnoverat & contra, *per demonstrata*; quin idem contra conscientiam theoretice practicam agat, dubitandum non est. *Quod erat alterum.*

Nimirum ob circumstantias singulares pro bono habemus, quod malum alias judicaveramus, propterea quod per eas ex actione consequuntur, quæ nobis utilia sunt vel voluptatem creant, aut consequi saltem putantur (§. 561 *Psych. empir.*). Et vicissim ob circumstantias singulares pro malo habemus, quod alias bonum judicaveramus, propterea quod per eas ex actione consequuntur, quæ nobis damno sunt vel quomodocunque molestiam creant, aut consequi saltem putantur (§. 573 *Psych. empir.*). Immo quamvis cognoscamus, actionem, cujus edendæ occasio offertur, esse bonam & eam committere velimus; spes tamen lucri, vel metus damni ac tædii efficit, ut eam omittamus. Et vicissim ut certus sumus, actionem, cujus parandæ occasio adest, esse malam eamque omittere velimus; spes tamen lucri, vel damni evitandi ac tædii effugiendi nos permover, ut eam committamus (§. §. *cit.*). Videmus adeo meliora probamusque, sed deteriora sequimur. Unde liquet, quod homo non modo contra conscientiam, theoreticam scilicet ac practice practicam, agat; verum etiam patet ratio, cur contra eandem agat. Simul hinc intelligitur,

non nudam legum notitiam sufficere, ut actiones eidem conformes committas, difformes omittas. Acutiores vero perspiciunt, eam tanto minus sufficere, siquidem actionum intrinsicam bonitatem & malitiam non inspicias. Unde porro sua sponte sequitur, quam sit necesse actionum intrinsicam bonitatem & malitiam intimius perspicere, & quidem tempestive, antequam male agendi consuetudinem contraxeris, vel saltem rationibus extrinsecis moveri consueveris. Non igitur est, quod miremur eos, qui de actionum bonitate ac malitia morali pulchre differere & bonarum commissionem, malarum omissionem graviter urgere solent, ipsi tamen agunt, quod improbant & in aliis maxime vituperant, nec ferre volunt. Qui contra conscientiam theoreticam & theoretice practicam agit, quid bonum sit, quid malum agnoscit (§. 418. 423), quod bonum est laudat & aliis commendat, immo amat & agendum decernit, quod vero malum est damnat & ab eo alios dehortatur, immo odit, & non agendum decernit (§. 4. cit.); hoc tamen non obstante agendi occasione oblata sibi metipso contrarius, omittit quæ committere sibi proposuerat, & ex adverso committit, quæ omittere sancte decreverat. Mox vero patebit, alias adhuc concurrere causas, quæ animum bene dispositum in transversum abripiunt.

§. 434.

Quando
contra con-
scientiam
præctice
præctice
incomple-
tam aga-
mus.

Si spectatis omnibus circumstantiis singularibus pro malo habemus, quod bonum judicaveramus spectatis quibusdam, vel contra pro bono, quod malum judicaveramus, vel si ob circumstantias omnes singulares melius videatur, omitti actionem, quam nondum spectatis omnibus committendam judicaveramus & contra; contra conscientiam theoretice practicam incompletam agimus. Eodem modo, quo in propositione præcedente patet, si spectatis omnibus circumstantiis singularibus pro malo habemus, quod nondum spectatis omnibus pro bono declaraveramus, vel contra pro bono habemus, quod malum judicaveramus; nos committere, quod ante omittendum esse judicaveramus, & omittere, quod

quod committere decreveramus. Et idem similiter patet, si ob circumstantias singulares melius videatur omitti actionem, quam nondum spectatis omnibus committendam judicaveramus & contra. Enimvero conscientia theoretice practica est, quæ fert judicium de actione committenda & omittenda spectatis circumstantiis particularibus, aut, si mavis, singularibus (§. 424); sed incompleta, si non spectentur omnes (§. 425). Quamobrem patet nos contra conscientiam theoretice practicam agere, sed incompletam; si spectatis omnibus circumstantiis singularibus mutetur judicium, quod de actione omittenda vel committenda tuleramus, nondum spectatis omnibus, sed quibusdam.

Quamdiu fieri potest, ut homo judicium de actione committenda, vel omittenda mutet; tamdiu quoque fieri potest, ut contra judicium antea agat, securus posterius, a quo ut recedat ratio nulla adest. Enimvero tamdiu fieri potest, ut quis judicium suum de actione committenda vel omittenda mutet, quamdiu novæ emergunt rationes, ob quas habeatur pro malo, quod alias bonum habebatur, vel pro bona, quod alias malum existimabatur, vel ob quas melius esse putatur omitti actionem, quam alias committendam esse statueramus & contra. Unde mirum non est, quod contra conscientiam practice practicam incompletam agere possimus. Nimirum etsi spectatis quibusdam circumstantiis particularibus seu singularibus, immo iis, per quas determinanda est in casu dato moralitas actionis, legi naturali conformis vel difformis agnoscatur actio, ob circumstantias tamen quasdam singulares consultius videri potest agere contra legem, quam secundum eandem: unde contra conscientiam practice practicam incompletam agit, qui rationibus istis cedit. Obiter vero monemus, quod in præsentia doctrina probe tenendum, conformitatem cum lege naturali agnosci, si actionis bonitatem intrinsicam & necessitatem moralem eam committendi agnoscamus, etsi de lege naturali expresse non cogitemus. Et idem tenendum est de actionum difformitate cum lege naturali. Neque enim
termi-

terminorum, sed rerum iis denotatarum habenda est ratio. Unde videas in praxi vim moralitatis intrinsecæ etiam sese exerere in iis, qui eandem rejiciunt. Præterea probe animo recolenda sunt, quæ de legum collisione superius demonstrata sunt (§. 210 & sqq.). Conscientia enim præctice practica pendet a legum collisione. Huic itaque doctrinæ multum affundet lucem theoria juris naturalis, ubi haud infrequens erit collisio legum: tum etiam philosophia moralis, quæ ad eam in praxi haud raro respicit.

§. 435.

Quando contra conscientiam præctice practicam completam agimus. Si conscientia fuerit serva, contra conscientiam non modo theoreticam, verum etiam præctice practicam completam agimus. Etenim si conscientia fuerit serva, iudicium de actione committenda, vel omittenda fertur, dum appetitu sensitivo vel averfatione sensitiva in contrariam partem trahimur, vel affectuum impetu in eandem abripimur (§. 426). Quamobrem patet etsi alias agnoscamus, actionem aliquam esse bonam vel malam, adeoque committendam vel omittendam, immo etsi in dubium minime vocemus, quod sub hisce etiam circumstantiis singularibus committenda vel omittenda sit; quatenus tamen animum advertimus ad appetitum sensitivum atque affectus, id faciendum iudicamus, ad quod eodem trahimur & affectuum impetu abripimur, consequenter contrarium ejus facimus, quod faciendum esse alias iudicaveramus, committentes quod omittendum & omittentes quod committendum etiam sub circumstantiis singularibus præsentibus agnoveramus. Quoniam itaque conscientia theoretica iudicium fert de bonitate vel malitia morali actionis (§. 423) & præctice practica completa de eadem committenda vel omittenda sub circumstantiis singularibus omnibus (§. 424. 425); contra conscientiam præctice practicam completam agimus, si ea fuerit serva.

Appetitui sensitivo ac in eodem residentibus affectibus jucundis, itemque averfationi sensitivæ ac ad eam pertinentibus affecti-

affectibus molestis potissimum tribuendum, quod contra conscientiam agant homines. Quando vero agitur contra conscientiam practice practicam completam; contra istud iudicium agitur, quod juri naturali imprimis consentaneum existimamus etiam spectatis omnibus circumstantiis singularibus, seu non pluribus attentionem nostram in se trahentibus, sive verum sit istud iudicium, sive falsum. Agit enim etiam contra conscientiam, qui contra erroneam agit. V. gr. Si quis existimet (quæ nonnullorum est opinio), hodiernum christianis interdictum esse vesci carne animalium suffocatorum; quin ejus conscientia sit erronea extra dubitationis aleam positum existimamus. Quodsi tamen is carnem istiusmodi comedat, contra conscientiam utique agit non minus ac ille, qui vindictæ cupidine abreptus damnum infert ei, a quo se læsum arbitratur, etsi in dubium non vocet, vindictam omnem legi naturali ac præcepto Christi esse adversam, nec adesse causas singulares, quæ ipsi vindictam permittant, ut jure damnum inferre possit lædenti.

§. 436.

Contra conscientiam practice practicam completam homo agere nequit, si fuerit libera. Etenim si conscientia practice ^{contra con-}practica fuerit completa, iudicium de actione committenda ^{scientiam} vel omittenda in dato singulari casu fertur, ratione habita ^{homo agere} circumstantiarum omnium singularium (§. 425), adeoque nulla ^{nequeat.} ex hac parte emergere potest ratio, ob quam iudicium mutetur. Quodsi ergo etiam fuerit libera, nec appetitu sensitivo in partem contrariam trahimur, neque affectuum impetu in eandem abripimur (§. 426). Nulla igitur etiam ex parte appetitus sensitivi subest ratio, cur a rationali secedamus. Quamobrem cum sine ratione sufficiente nil quicquam fiat (§. 70 *Ontol.*); nec fieri potest, ut contra conscientiam practice practicam completam homo agat, si libera fuerit.

Nemo non videt, conscientiam incompletam haberi pro completa, si plures circumstantiæ singulares a nobis deregi nequeant, utur plures dentur. Unde in hoc casu contra con-

(*Wolffii Philof. Pract. Universalis.*)

U u

scien-

scientiam practice practicam incompletam, sed liberam homo agere nequit. Ex hætenus demonstratis abunde patet, quandonam homo contra conscientiam agere possit, & quandonam contra eandem agere nequeat. Ex decisione aurem hujus quæstionis elucescit, distinctiones conscientiaz paulo ante allatas non esse nullius utilitatis: etenim absque hisce distinctionibus non liquet, quid ad eam quæstionem sit respondendum: num homo contra conscientiam agere queat? cum neque affirmative, neque negative ad eandem responderi possit.

§. 437.

Quinam conscientiosus; quinam nullius conscientia.

Qui contra conscientiam agere suevit practice practicam, etiam completam, quia serva; *homo nullius conscientia* dicitur. At qui contra conscientiam agere nunquam vult, *Conscientiosus* vocatur.

Facile intelligitur ex præmissis, quænam differentia inter hominem conscientiosum & minime conscientiosum intercedat. Etenim qui conscientiosus est, actionem omittere non vult, quam in se bonam, vel voluntati divinæ aut legi naturæ; aut etiam positivæ conformem agnoscit, nec vult committere actionem, quam in se malam, vel voluntati divinæ aut legi naturali, aut etiam positivæ repugnare existimat, quacunque tandem jucunditatis vel utilitatis specie blandiatur actio opposita, vel quodcumque tandem periculum adesse videatur, si actionem eam committat, quam legi conformem, eam vero omittat, quam eidem difformem reputat. Est igitur conscientioso constans & perpetua voluntas nil quicquam contra conscientiam agendi (§. 1062 *Part. I. Theol. nat.*). Alius vero est animus illius, qui minime conscientiosus est. Et si is agnoscat, actionem esse moraliter bonam, seu legi naturali, aut voluntati divinæ, vel positivæ legi conformem, adeoque se obligatum ad eam committendam; spe tamen lucri aut voluptatis cujusdam percipiendæ, vel metu mali aut molestiæ aliquid se adduci patitur, ut eam omittat. Similiter et si certus sit, seu sibi esse videatur, actionem aliquam voluntati divinæ, vel legi naturali aut positivæ repugnare, adeoque se obligatum esse ad eam omittendam; eadem tamen, qua ante, de causa

causa se ad eam committendam adduci patitur. Cedit refragante conscientia cupiditatum illecebris aliorumque affectuum impetui. Ad modo dicta qui animum advertit, conscientiosos a minime conscientiosis facile distinguet, nec conscientiam statim denegabit ei, qui contra conscientiam theoreticam vel theoretice practicam agit.

§. 438.

Qui agit secundum conscientiam practice practicam, Quando et si contrariam theoretice practice; is non desinit esse conscientiosus. Etenim si conscientia practice practica theoretice practice contraria fuerit; sub circumstantiis singularibus committi posse videtur, quod alias lege prohibetur, & ex adverso omittendum censetur, quod alias lege præcipitur (§. 424). Qui igitur secundum conscientiam practice practicam theoretice practice contrariam agit; ei non deest animus non agendi contra conscientiam transgrediendo legem utilitatis cujusdam vel jucunditatis gratia. Quamobrem cum conscientiosus esse non desinat, qui non mutat mentem non agendi contra conscientiam (§. 437); qui secundum conscientiam practice practicam theoretice practice contrariam agit, is ideo non desinit esse conscientiosus.

Facile videmus, contra conscientiam potius acturum eum, qui mallet agere, quod non spectatis singularibus circumstantiis agendum esse agnoverat, quam quod sub hisce agendum esse certus est. Etenim conscientia dictitat sub hisce circumstantiis hoc esse agendum. Qui igitur dictamen conscientie audire vult, hoc agere debet. Aliter vero sese res habet, si rationes a circumstantiis singularibus desumptæ suadeant agere contra conscientiam: quæ cum eo in casu serva sit (§. 426), casus hic non sub propositione præsentem, sed anteriore (§. 435) continetur.

§. 439.

Si conscientiosus agit secundum conscientiam erroneam Quando intuitu legis præceptivæ vel prohibitivæ, legem transgreditur.

U u 2

conscientiosus trans-

*grediatur
legem.*

et si servandi animo. Etenim si quis conscientiam habet erroneam, ejus de bonitate vel malitia morali iudicium theoreticum & de ea committenda vel omittenda practicum falsum est (§. 419). Quam igitur actionem legi conformem, adeoque committendam iudicat, ea eidem difformis, adeoque omittenda est, & vicissim quam actionem legi difformem, adeoque omittendam iudicat, ea eidem conformis est, adeoque committenda (§. 505 *Log.* & §. 163. 164 *Phil. pract. univ.*). Quamobrem si secundum conscientiam agit, actionem committit, quæ vi legis erat omittenda, & vicissim eam omittit, quæ vi legis erat committenda, consequenter actiones suas contraria ratione determinat, quam juxta legem determinari debebant. Enimvero qui actiones suas contraria ratione determinat, quam juxta legem determinari debebant, legem transgreditur (§. 139). Transgreditur adeo legem conscientiosus, si secundum conscientiam erroneam intuitu legis præceptivæ, vel prohibitivæ agit. *Quod erat unum.*

Enimvero qui secundum conscientiam erroneam agit, ideo actionem committit vel omittit, quod sibi persuadeat, vi legis eam esse committendam, vel omittendam, consequenter animum habet actiones suas juxta legem determinandi. Enimvero qui juxta legem actiones suas determinat, eam servat (§. 138). Quare qui secundum conscientiam erroneam agit, animum habet servandi legem. Eam vero transgreditur conscientiosus, si secundum conscientiam erroneam intuitu legis præceptivæ, vel prohibitivæ agit *per demonstrata.* Patet itaque conscientiosum, si juxta conscientiam erroneam agit intuitu legis præceptivæ vel prohibitivæ, legem transgredi animo eam servandi. *Quod erat alterum.*

Non adeo sufficit esse conscientiosum, sed curandum est ut conscientia sit recta & certa. Falluntur plurimum, qui sibi persuadent, se recte agere, si secundum conscientiam agant,

agant, ut bonum ac rectum reputent, quod eidem conforme. Haud raro contingit, ut homines conscientiosi magis noceant, quam qui nullius sunt conscientiae, ubi erronea utuntur conscientia, siquidem potentes fuerint vel penes potentes auctoritate pollent. Videant itaque, quam noxia sit eorum doctrina, qui rationis imperio conscientiam subesse nolunt.

§. 440.

Peccatum dicitur actio legi naturae ac divinae contraria. *Peccatum quid sit.*

Nimirum actio dicitur peccatum in relatione ad legem naturae, quam esse divinam supra ostendimus (§ 277), & ad divinam positivam, verbo ad legem, cui respondens obligatio Deum habet autorem. Unde *peccatum committitur adversus legem positivam humanam, quatenus ad eam servandam lege naturali vel divina obligamur*: id quod suo loco ostendetur, hic tamen praemonendum fuit, ne definitio peccati in abusum trahatur. In genere dici nequit, actionem legi contrariam esse peccatum. Dantur enim leges humanae, quae naturali repugnant, ac ideo nullam obligandi vim habent (§. 151), ut, qui contra eam agit, non peccet, peccet vero, qui secundum eandem agit.

§. 441.

Conscientiosus secundum conscientiam erroneam intuitu legis praeceptivae & prohibitivae agens & in genere qui secundum conscientiam erroneam agit, peccat. Quando secundum conscientiam erroneam agens intuitu legis praeceptivae, vel prohibitivae, legem transgreditur (§. 439), & in genere eodem, quo idem, modo patet, quod legem transgrediatur qui secundum conscientiam erroneam in dato casu agit. Enimvero qui legem transgreditur actionem suam contraria ratione determinat, quam juxta legem determinari debebat (§. 139), consequenter cum in doctrina de conscientia legis naturae vel divinae potissimum habeatur ratio (§. 429. 431), actio ejus legi naturali vel divinae contraria.

Uu 3

Quo-

Quoniam itaque peccat, qui actionem legi naturali vel divinæ contrariam patrat (§. 440); conscientiosus secundum conscientiam erronæam agens & in genere qui secundum conscientiam erronæam agit intuitu legis præceptivæ, vel prohibitivæ, peccat.

Apparet adeo, quam sit necesse, si quis a peccato immunem servare velit animum, ut rationem excolat, ne quæ sint legis naturæ, ignoret, & facta rite discernens in applicanda lege naturali a vero minime aberrat (§. 431). Omittimus hic, ut in aliis, quæ ex Scriptura sacra docent Theologi. Philosophi enim non est committere *παράβασις τοῦ ἀίματος*, ac imporrune sese ingerere iis, quæ lumini rationis impervia sunt. Ubi Philosophus definit, ibi incipit Theologus superaddens ea, quæ in philosophia desiderantur. Discrimen hoc inculcat D. Thomas, *prima secunda quest. 71. art. 6. concl. 6*, dicens: peccata a Theologis considerari ut offensa Dei; a Philosopho ut sunt contra rationem: qui idem *loc. cit. concl. 1. ex Augustino* definit peccatum per dictum, vel factum, vel concupitum contra legem æternam.

§. 442.

Cur peccatum sit contra rationem.

Peccatum contrariatur rationi. Contrariatur enim legi naturæ (§. 440). Enimvero cum lex naturæ per rationem nobis innotescat (§. 259); quod illi contrariatur, huic etiam contrarium est. Peccatum igitur rationi contrariatur.

Nimirum unum idemque est, sive dicas peccatum esse contra legem naturæ, sive contra rationem; Philosophus ex principiis rationis demonstrat, quænam actiones sint legis naturalis, consequenter quænam rationi conformes, quænam eidem diffformes seu contrariæ. Et hinc patet, cur D. Thomas dixerit Philosophum considerare peccata ut sunt contra rationem.

§. 443.

Cur peccata voluntati divinæ contraria.

Peccatum contrariatur voluntati divinæ. Contrariatur enim legi naturæ (§. 440). Enimvero quoniam lex naturæ voluntati divinæ conveniens (§. 284); quod illi contraria-

trariatur, huic quoque contrarium est. Peccatum igitur voluntati divinæ contrarium est.

Nimirum unum idemque est, five dicas peccatum esse contra legem naturæ, five contra voluntatem divinam, nisi quod voluntas divina latius pateat, quatenus etiam complectitur voluntatem revelatam, Philosopho quæ tali ignotam. Unde quæ a voluntate revelata pendent, ea explicare Theologorum est.

§. 444.

Volitio peccati peccatum est; seu peccare velle peccatum est. Etenim qui vult peccatum, vult actionem legi naturali vel divinæ contrariam (§. 440). Lex nos obligat ad committendas vel omittendas actiones (§. 152), consequenter cum actionem, quæ committenda, committere velimus, & eam, quæ omittenda, omittere velimus necesse est, quod per se patet, etiam nos obligat ad volendum actionum commissionem, vel omissionem. Quoniam itaque volitio actionis legi contrariæ eidem contrariatur, actio autem legi contraria peccatum est (§. 440); volitio etiam actionis legi contrariæ, adeoque peccati peccatum est, consequenter peccare velle peccatum est.

Nemo miretur, quod volitionem actionis legi contrariæ peccatum dicamus; etenim peccatum primario inhæret voluntati, nec imputatur peccatum homini, nisi quatenus a libera voluntate proficiscitur, quemadmodum deinceps videbimus. Unde homicidium non imputatur furioso, qui rationis usu destitutus non libere agit, sed brutorum instar appetitu sensitivo impellitur ad actiones suas. Jus naturæ nos obligat ad actionum rectitudinem (§. 189). In rectitudine actionis ratio etiam habenda est actus volitionis (§. 73). Unde si actio legi contraria esse non debet, nec actus volitionis eidem contrarietur necesse est.

§. 445.

Qui actionem legi naturæ vel divinæ contrariam judicat, quæ eidem convenit, vel saltem non repugnat, & hoc non *Quando le-*
gi confor-
miter a-
gens peccat.

non obstante eandem committit; peccat. Etenim qui actionem legi naturæ vel divinæ contrariam judicat, etiamsi non fit; eam pro peccato habet (§. 440). Quare si eam hoc non obstante committit, peccatum committere vult. Enimvero peccare velle peccatum est (§. 444). Qui igitur actionem eidem conformem committit, quam eidem contrariam esse judicat, peccat.

Nimirum ex parte agentis perinde est, five actio, quam committit, legi revera repugnet, an saltem repugnare videatur, cum eandem committeret, etiamsi certo sciret eam legi esse adversam. Est adeo ipsi contra legem agendi constans voluntas, quæ quod sit peccaminosa quis dubitet?

§. 446.

Cur contra conscientiam erroneam agens peccet. *Qui contra conscientiam erroneam agit, peccat.* Et enim qui conscientiam erroneam habet, is judicat, actionem esse legi naturæ vel divinæ contrariam, quæ non est (§. 419). Quodsi ergo contra conscientiam erroneam agit, eam actionem committit, quam legi naturæ vel divinæ contrariam judicat, etsi eidem conveniat, vel saltem non repugnet. Enimvero qui actionem legi naturæ vel divinæ contrariam judicat, quæ eidem convenit, vel saltem non repugnat, & hoc non obstante eandem committit, peccat (§. 445). Quare qui contra conscientiam erroneam agit, peccat.

Qui contra conscientiam erroneam agit, semper peccat, quia semper agit animo peccandi, & non nisi ex accidente est, quod actus externus non sit contra legem. Ast non semper actus externus peccaminosus est, si quis secundum conscientiam erroneam agit, quia actio aliqua potest esse lege permessa, quam eidem conformem vel difformem judicat, ut adeo ipsi liberum sit committere vel omittere actionem, quam ideo committit vel omittit, quod ad eam committendam vel omitteendam se obligatum existimat. Unde superius peccatum secundum conscientiam agentis erroneam restrinximus ad legem prohi-

prohibitivam & præceptivam (§. 439. 441). Nimirum qui secundum conscientiam erroneam agit, is non peccandi animo agit (§. 439). Quamobrem etsi existimet, se ad actionem omittendam vel committendam esse obligatum, quæ lege naturali permixta est; error in praxin minime influit, ut adeo nec actus externus a rectitudine deficiat.

§. 447.

Qui conscientia dubia agit, periculo legem transgrediendi sese committit. Etenim qui conscientia dubia agit, is dubitat, utrum actio legi sit contraria, an eidem conveniat (§. 420), adeoque ignorat, num eidem contraria sit; an conveniat (§. 417 Part. II. Theol. nat.). Quodsi ergo conscientia dubia agit, tam facile accidere potest, ut actionem legi contrariam, quam eidem conformem committat, seu ut actionem suam contra naturæ legem, quam juxta eandem determinet. Quamobrem cum legem transgrediatur, qui actiones suas contraria ratione determinat, quam juxta legem determinari debebat (§. 139); evidens est, quod legem transgrediendi periculo sese committat, qui conscientia dubia agit.

Quemadmodum periculo errandi sese committit, qui assensum præbet propositioni, de qua dubitat, utrum vera, an falsa sit; ita periculo quoque legem transgrediendi sese exponit, qui actionem committit, de qua adhuc dubitat, utrum vi legis naturalis vel divinæ sit committenda, vel omittenda. Unde apparet, actionem juxta conscientiam dubiam sese habere ad voluntatem, quemadmodum assensus dubius ad intellectum.

§. 448.

Qui conscientia dubia agit, peccat. Etenim qui conscientiam dubiam habet, de veritate judicii sui, quod fert de actione committenda vel omittenda, adhuc dubitat (§. 420), consequenter ignorat, an actio ea sit committenda, (Wolfii Philos. Præf. Universalis). X x quam

quam committere vult, vel cujus committendæ occasio offertur, vel num actio sit omittenda, quam omittendam esse v. gr. suadent alii (§. 417 Part. I. Theol. nat.). Quodsi igitur hoc non obstante agit, actionem committit, quæ ne vi legis naturæ vel divinæ omittenda sit adhuc veretur, vel eam omittit, quæ ne committenda sit metuit, consequenter actionem edere vult, etiamsi contingat eam esse legi contrariam. Quoniam itaque actio istiusmodi peccatum est (§. 440); necesse est ut peccatum velit, periculo legem transgrediendi se libere exponens (§. 447). Enimvero velle peccare peccatum est (§. 444). Quamobrem qui conscientia dubia agit, peccat.

Non est quod excipias, tunc demum peccari, ubi contingit conscientiam dubiam esse erroneam, cum tum demum edatur actio legi contraria, sive privativa fuerit, sive positiva. Neque enim hic actus externi habetur ratio, sed voluntatis & noluntatis, in qua hæret malum morale, quod actionem efficit peccatum. Quando officia erga Deum demonstraturi sumus, tum clarissime patebit, semper peccari in Deum, quoties contra conscientiam erroneam & conscientia dubia agitur, violato officio erga Deum. Hoc peccatum in Deum cum sit ab actione, quæ contra conscientiam erroneam vel conscientia dubia editur, inseparabile; actionem alias legi convenientem inficit, ut in peccatum degeneret.

§. 449.

An conscientiosus sit, qui dubia agit conscientia. Qui conscientia dubia agit, conscientiosus non est. Pone enim conscientia dubia agentem esse conscientiosum. Quoniam qui conscientiam dubiam habet dubitat, num actio sit committenda, an omittenda (§. 420), consequenter ignorat, an actio sit legi conformis (§. 417 Part. I. Theol. nat.); in agendo non sequitur suum de actionis conformitate cum lege iudicium, consequenter secundum conscientiam minime agit (§. 417). Quamobrem cum conscientiosus contra

contra conscientiam nunquam agere velit (§. 437), adeoque non nisi secundum eandem agat; qui conscientia dubia agit, conscientiosus non est.

Conscientiosus motivo nititur conformitate actionis cum lege, nec aliis motivis determinat voluntatem vel noluntatem, alias enim in agendo non rationem haberet conscientia. Qui dubiam habet conscientiam, conformitatem illam ignorat (§. 420 *Pbil. pract. univ.* & 417 *Part. I. Theol. nat.*), consequenter per eam voluntatem & noluntatem determinare nequit, sed per alias rationes extrinsecas eandem determinet necesse est (§. 889 *Psych. empir.*). In agendo igitur conscientia rationem habet nullam. Ecquis igitur affirmaverit, eum esse conscientiosum?

§. 450.

Conscientiosus conscientia fruatur libera. Ponamus ^{Qualis sit} enim conscientiam hominis conscientiosi non esse liberam. ^{conscientia} Quoniam conscientia libera est, quæ non est serva (§. 426); ^{conscientiosus} conscientiosus habebit conscientiam servam. Enimvero serva est conscientia, ubi appetitus & aversatio sensitiva judicantem de actione, utrum committenda, vel omittenda, in partem contrariam trahit, immo affectuum impetus in eandem rapit (§. 426). Conscientiosus itaque, dum actionem vi legis committendam, vel omittendam esse judicat, vi appetitus sensitivi vel aversationis sensitivæ in partem contrariam trahitur, immo affectuum impetu in eam rapitur, consequenter actionem omittit, quam animum ad legem advertens committendam judicaverat, vel committit actionem, quam judicaverat omittendam, adeoque contra conscientiam agit: quod cum sit absurdum (§. 437), conscientiosum libera frui conscientia opus est.

Ostenditur etiam hoc modo. Ponamus homini conscientioso non esse conscientiam liberam, sed servam (§. 426). Agat igitur contra conscientiam non modo theoreticam, verum etiam practice practicam, eamque completam (§. 435).

XX 2

Quare

Quare cum conscientiosus contra conscientiam agere nunquam velit (§. 437), nec fieri potest, ut conscientia ejus sit serva. Fruetur adeo libera (§. 426).

Non nego esse bene multos, qui cum conscientiosi esse velint, se contra conscientiam agere non putent, ubi faciunt, ad quod appetitu sensitivo trahuntur & affectuum impetu abripiuntur. Enimvero hi sunt, qui sibi videntur esse, qui non sunt, adeoque pro licito habent, quod appetitus sensitivus & affectus ipsis commendat. Tanta nimirum est de rectitudine voluntatis persuasio, ut eam non ferri nisi in id, quod legi divinæ conforme est, existiment, & imbecillitatem judicii appetitum sensitivum a voluntate, affectus a fervore agendi, quod voluntati divinæ conforme, non distinguunt. Unde apparet, quam sit necesse, ut Psychologiæ operam sedulam naves, siquidem conscientiam intemeratam servare velis, nec tibi videri conscientiosus, cum non sis.

§. 451.

Cur dubia conscientia nil agat.

Conscientiosus conscientia dubia nil agit. Etenim conscientiosus contra conscientiam nunquam agere vult (§. 437). Quamobrem cum conscientia judicet, utrum vi legis naturalis vel divinæ actio sit committenda, an omittenda (§. 417), non vult committere actionem, nisi legi naturali conformem, consequenter non vult aliter determinare actionem suam, quam juxta legem naturæ vel divinam, adeoque legem naturæ vel divinam transgredi non vult (§. 139). Enimvero qui conscientia dubia agit, periculo legem transgrediendi sese exponit (§. 447). Fieri adeo nequit, ut conscientiosus conscientia dubia quicquam agat.

Constans illa & perpetua voluntas, quæ est homini conscientioso, non agendi contra conscientiam, haud quaquam permittit, ut conscientia dubia agat. Quamdiu enim ignorat, utrum actio, cujus edendæ occasio offertur, sit contra conscientiam, nec ne, agendi voluntatem habere nequit, quoniam voluntas agendi, quamdiu dubia est, includit voluntatem

tatem agendi contra conscientiam, cum contra legem agere velle & contra conscientiam agere sit unum idemque.

§. 452.

Conscientia supponit rationem, nec actus ejus elicitur nisi usu rationis. Conscientia supponit notitiam legis naturalis (§. 429). Quamobrem cum lex naturæ nobis innotescat per rationem (§. 259); quin conscientia rationem supponat dubitari nequit. *Quod erat unum.* Conscientia dependet a ratione.

Actus conscientiaë explicabilis est per syllogismum (§. 431), adeoque ratiocinando absolvitur (§. 332 Log.). Quoniam itaque ratiocinando sese exerit usus rationis (§. 455 *Psych. rat.*); actus conscientiaë non elicitur nisi usu rationis. *Quod erat alterum.*

Hinc intelligitur, cur juvenis a nativitate surdus & mutus, cum casu fortuito auditum & posthac sermonis usum acquisivisset, & a Theologis examinaretur, nullam de moralitate actionum notionem haberet, quemadmodum ex Historia Academiae Regiæ Scientiarum Parisinæ alibi retulimus (§. 461 *Psych. rat.*). Carebat enim usu rationis, quamdiu surdus & mutus sermonis usu destituebatur, neque distincta de iis, quæ sub sensum cadebant, judicia formabat, multo minus de iis ratiocinabatur. Fieri adeo non poterat, ut actus conscientiaë elicerentur (§. 431).

§. 453.

Bruta conscientia carent. Carent enim ratione (§. 762 *Psych. rat.*). Quamobrem cum conscientia supponat rationem (§. 452), neque adeo cadat in ens ratione destitutum; bruta conscientia carent. Cur Bruta conscientia careant.

Nimirum bruta agunt, ad quæ appetitu sensitivo trahuntur & affectuum imperu abripiuntur, nec ad actiones suas animum advertunt judicaturi, num bonæ sint, an malæ, cognitione universalium, judicio & ratiocinio destituta (§. 760 *Psych. rat.*). Actus adeo conscientiaë nullus in iisdem elici

Xx 3

potest

potest (§. 431). Atque adeo nec conscientiosi, nec nullius conscientiae dici possunt (§. 437).

§. 454.

Cur in infantibus non eliciantur actus conscientiae.

In infantibus actus conscientiae elici nequeunt. Infantes destituuntur usu rationis (§. 459 *Psych. rat.*). Quoniam itaque conscientiae actus non elicitur nisi usu rationis (§. 452); in infantibus actus conscientiae elici nequeunt.

Nimirum status infantis non differt a statu hominis illius a-nativitate surdi ac muti, ad quem modo provocavimus (not. §. 452). Quamobrem si eundem agnoscere velimus, non alia re opus est, quam ut hunc meditemur relictis iis, quae de eodem narrantur alibi (§. 461 *Psych. rat.*). Hinc autem facile intelligitur, quod infantes nec secundum conscientiam, nec contra eandem agant. Quando autem usus rationis sese exerit, conscientia quoque vim suam exerere incipit. Quae de infantibus diximus, ea eodem modo de furiosis intelliguntur, quippe quos rationis usu in furore destitui nemo ignorat.

§. 455.

Demonstrabilitas legum naturae.

Leges naturae directe demonstrari possunt. Innotescunt enim nobis per rationem (§. 259). Quamobrem cum ex aliis propositionibus atque definitionibus, quae antea nobis innotuere, colligatur, quod beneficio rationis cognoscitur (§. 494 *Psych. empir.*); ex definitionibus ac propositionibus aliis, quae nobis antea innotuere, colliguntur. Enimvero quae hoc modo colliguntur, directe demonstrantur (§. 551. 552 *Log.*). Atque adeo patet leges naturae demonstrari directe posse.

Dabimus fidem oculatam suo loco. Quemadmodum enim in superioribus principia legum naturalium demonstravimus, ita in speciali tractatione leges quoque naturales demonstraturi sumus. Tumque dilucide constabit, leges naturales omnes indivulso nexu inter se cohaerere.

§. 456.

§. 456.

Leges naturæ rationi conformes sunt. Etenim directe *Legum natura cum* demonstrari possunt (§. 455). Enimvero quod directe demonstrari potest, rationi conforme est (§. 486 *Psych. empir.*). *ratione conformitas.* Leges adeo naturæ rationi conformes sunt.

Inde est, quod lex naturæ dictamen rationis appellari soleat. Additur equidem vulgo, quod sit dictamen rectæ rationis; sed per modum pleonasmii: ratio enim non est, quæ recta non est.

§. 457.

Conscientia recta est rationi conformis. Si enim conscientia recta est, nostrum de actione committenda, vel omittenda iudicium verum est (§. 419). Quamobrem cum inferatur tanquam conclusio ex lege naturali (§. 431), lex autem naturæ rationi conformis sit (§. 456); quin iudicium istud, consequenter conscientia recta (§. 417), rationi conformis sit dubitari nequit. *Conformitas conscientia recta cum ratione.*

Non est, quod urgeas, legem naturæ veram esse debere, si quidem actus conscientiæ rationi conformis esse debeat. Quæ enim pro lege naturæ habetur, non est, & actus conscientiæ erroneæ, non rectæ erit, qui sumit tanquam legem naturæ propositionem per errorem.

§. 458.

Si demonstrari potest nostrum de actione omittenda, Unde con- vel committenda iudicium; conscientiam rectam habemus. Et-*stet, qui-* enim si demonstrari potest nostrum de actione omittenda *nam con-* vel committenda iudicium, verum est (§. 544 *Log.*). Enim-*scientiam* vero si nostrum de actione committenda vel omittenda iudicium verum est, conscientia recta est (§. 419). Ergo si *rectam ha-* nostrum de actione committenda vel omittenda iudicium demonstrari potest, conscientia recta est. *beat.*

Patet adeo, quomodo dirimi possit controversia, quinam habeat conscientiam rectam. Est nimirum demonstratio medium,

dium, quo certo detegere licet, num recta sit conscientia: ut adeo a vero aberrant, qui sibi aliisque persuadere conantur, quasi impossibile sit determinare, quinam dissentientium recta utatur conscientia. Equidem non nego id haud raro difficile esse, cum adeo facile non sit demonstrare, quæ affirmantur vel negantur: difficilia vero non sunt impossibilia. Sane qui pro impossibili venditat conscientiam rectam ab erronea discernere in casu dato singulari; is affirmare tenetur, verum a falso nunquam certo distingui posse. Hinc vero intelligitur, quam sit necesse leges naturæ demonstrativa methodo in systema veri nominis redigi. Alias enim legum naturalium veritatem nonnisi in obviis cognoscere dabitur & in plurimis certo eandem agnoscere non licebit, consequenter nec certa erit conscientia, si vel maxime fuerit recta, nec quinam dissentientium recta fruatur conscientia, determinari poterit. Unde intelligitur, quam sit necesse ut habitum demonstrandi sibi comparent, qui casus conscientiæ definire debent ac aliorum conscientiæ præsumunt.

§. 459.

*Quomodo
conscientia
certa ac-
quiratur.*

Conscientia certa acquiritur vi demonstrationis. Si enim conscientia demonstratione nititur, iudicium nostrum de actione committenda vel omittenda nobis certum est (§. 568 Log.), consequenter de veritate ejus convicti sumus (§. 982 Log.). Enimvero certa est conscientia, si de veritate iudicii, quod de actione ferimus, fuerimus convicti (§. 420). Quamobrem conscientia certa est, si demonstratione nitatur.

Patet adeo, quandonam nos certam habeamus conscientiam, & quomodo aliorum conscientiam certam reddamus. Nimirum si ipsimet demonstrare valeamus, iudicium nostrum de actione esse verum; conscientia certa fruimur. Quodsi aliis idem demonstramus, eorum conscientiam reddimus certam. Nos igitur hoc etiam sine legum naturalium theoriam demonstratam dare constituimus, ut conscientia certa frui de tur. Quantum enim inersit eadem frui, ex sequentibus elucescet. Equidem in christianis vim demonstrationis suppleet gratia;

gratia; sed ideo tamen non contemnenda natura: dantur enim multa negotia civilia tam privata, quam publica, in quibus etiam expedit certam habere conscientiam. Neque gratia naturam tollit, sed perficit, & fides ac ratio in iis, quæ rationi subsunt, connubio recte junguntur. Hæc vero, quæ Theologis discutienda sunt, a Philosopho non attingenda.

§. 460.

Scrupuli conscientie vi demonstrationis tolluntur. Modus tollendi scrupulos conscientie.
 Scrupuli enim conscientie sunt rationes in contrariam partem occurrentes, ob quas veremur, ne actio a nobis patrata, vel patranda sit mala (§. 421). Quamobrem si eos tollere volueris, necesse est, ut certus evadas, actionem a te patrata[m] vel patranda[m] non esse malam, vel si in altero eos tollere volueris, ut certum reddas alterum, quod ea mala non sit, consequenter ut temetipsum, vel alterum convincas de veritate iudicii, quod ipsemet fers, vel alter fert de actione patrata, vel patranda (§. 982 Log.). Enimvero certa est conscientia, si de veritate iudicii, quod de actione fertur, quis fuerit convictus (§. 420). Scrupulos itaque conscientie sublaturus conscientiam certam efficere teneris. Conscientia certa acquiritur vi demonstrationis (§. 459). Quamobrem & scrupuli conscientie vi demonstrationis tolluntur.

Apparet adeo denuo utilitas, immo necessitas leges naturales in systema veri nominis methodo demonstrativa redigendi, & quantum intersit, ut habitum demonstrandi sibi comparent, qui non modo suum, verum etiam aliorum animum a scrupulis conscientie liberare volunt. Videant itaque quantum fallantur, qui methodo demonstrativæ in disciplinas introducendæ tantis moliminibus adversantur Scepticismi in praxi etiam morali admodum noxii patroni.

§. 461.

Vi persuasionis non penitus tolluntur scrupuli conscientie, ne scilicet posthac redeant. Qui enim tantummodo persuasione (Wolfii Philos. Pract. Universalis). Y y per-non penitus

*tollantur
scrupuli
conscientiæ.*

persuafus est se esse convictum, cum non sit, assensum præbet propositioni nondum sufficienter probatæ (§. 1001 *Log.*), consequenter suum de actione committenda vel omittenda iudicium pro vero habet, etsi sufficienter nondum fuerit probatum. Quamobrem cum scrupuli conscientiæ sint rationes in contrariam partem occurrentes, ob quas scilicet verebatur, ne actio patrata, vel patranda sit mala (§. 421); rationes illas pro nullis non habet, nisi quamdiu suum de actione iudicium sufficienter probatum esse existimat. Quoniam tamen fieri potest, ut agnoscat, idem sufficienter probatum non esse, rationes illæ, ob quas antea verebatur, ne mala sit actio patrata vel patranda, denuo mentem dubiam reddunt, consequenter scrupuli conscientiæ pristini redeunt (§. *cit.*). Patet adeo eas penitus non esse sublatas, consequenter vi persuasionis minime tolli.

Experientia veritatem propositionis præsentis confirmat, quæ abunde loquitur, vi persuasionis scrupulos conscientiæ tantummodo deprimi ad tempus, non vero penitus tolli. Unde & difficile, immo sæpius impossibile est eos penitus evertere, ubi tibi cum homine negotium fuerit, qui ad convincendum ineptus est (§. 998 *Log.*). Quodsi tamen quis noverit, quænam ad demonstrationem requirantur; is tanto firmitus persuadebit alterum inidoneum, qui vincatur.

§. 462.

*Identitas
conscientiæ
antecedentis
& consequentis
quando lo-
cum ha-
beat.*

Si conscientia antecedens fuerit recta & certa; consequentis cum eadem eadem est. Etenim si conscientia antecedens fuerit recta, iudicium nostrum de actione patranda verum est (§. 419), consequenter cum impossibile sit, idem simul esse verum & non verum (§. 28 *Ontol.*), seu falsum (§. 505 *Log.*), idem in se immutabile (§. 291 *Ontol.*). Jam qui certam habet conscientiam, de veritate iudicii sui convictus est (§. 420), consequenter iudicium ipsi certum est (§. 982 *Log.*), adeoque veritatem ejus agnoscit (§. 564 *Log.*).
Ejus

Ejus igitur recordatus sensum certitudinis habet (§. 109 *Psych. empir.*). Quamobrem fieri nec potest, ut suum de actione patrata iudicium mutet. Quoniam itaque de actione patrata iudicium idem est, quod fuerat de patranda, iudicium vero de patranda fertur a conscientia antecedente, de patrata a consequente (§. 422); conscientia consequens cum antecedente eadem est, si antecedens recta & certa fuerit.

Neque a posteriori, neque a priori fieri potest, ut iudicium verum, cujus certi sumus, mutemus. Etenim ob immutabilitatem veritatis experientia malum probare nequit, quod ratio verum agnovit, ita ut eventus nos doceat contrarium ejus, quod non prævideramus, cum de actione patranda statueremus. Quod vero demonstratum fuit, antequam actionem ederemus; idem eodem modo adhuc demonstratur, ubi actio fuit patrata. Atque adeo iudicium, de cujus veritate certi sumus, semper subsistit. Et, si vel maxime demonstrationis obliviscaris, sensus tamen certitudinis remanet, quemadmodum satis experiuntur, quibus cura demonstrationibus negotium est.

§. 463.

Quando *Conscientiam* consequentem cum antecedente eandem experimur, nos *excusare* dicitur, ut adeo *Excusatio conscientiae* sit identitas conscientiae antecedentis & quid sit, consequentis.

Variæ usu receptæ sunt de conscientia locutiones, quas distincte explicare Philosophi est, præsertim cum non desint, qui eas in præjudicium veritatis non sine damno in philosophia morali pro terminis inanibus habent. Inter eas primo loco occurrit excusatio conscientiae: quæ quid sibi velit ex præsentē definitione abunde intelligitur.

§. 464.

Si secundum conscientiam rectam atque certam agimus; conscientia nos excusat. Etenim si secundum conscientiam rectam atque certam agimus, consequens eadem est.

Y y 2

est

est cum antecedente (§. 462). Enimvero quando conscientia consequens cum antecedente eadem est, nos excusat (§. 463). Quamobrem conscientia nos excusat, si secundum conscientiam rectam atque certam agimus.

Excusationi conscientiae in primis locus est, ubi actiones nostrae ab aliis reprehenduntur, vel ob recte facta aliorum odium experimur. Etenim reprehensio ac odium aliorum attentionem nostram ad actiones praeteritas excitat & ut eas examini subjiciamus instigat. Quodsi adeo facto examine deprehendimus, nos adhuc in ea esse sententia, actionem, quam commisimus, fuisse committendam, & quam omisimus, fuisse omittendam, ita ut aliter agere non possemus, si nunc demum agendi occasio offerretur; tunc conscientia nos excusat. Excusationis hujus effectus est, ut aliorum injustam reprehensionem & odium non promeritum nil moremur.

§. 465.

Quando omnium maxime excuset.

Si actione perpetrata demonstrare valemus, actionem, quam commisimus, fuisse committendam, quam vero omisimus, omittendam, conscientia nos omnium maxime excusat. Etenim si demonstrare valemus, actionem, quam commisimus, fuisse committendam, quam vero omisimus, omittendam, conscientia consequens non modo cum antecedente consentit (neque enim actionem committere potuissemus, nisi eam committendam, nec omittere, nisi eam omittendam judicasset); verum etiam recta atque certa est (§. 458-459), consequenter convicti sumus, nos in dijudicanda actione a vero minime aberrasse, adeoque recte fecisse, quod actionem commiserimus, quam commisimus, & omiserimus, quam omisimus (§. 982 Log.). Major adeo identitas conscientiae antecedentis & consequentis esse nequit. Quoniam itaque conscientia nos excusat, si consequens cum antecedente eadem (§. 463); omnium maxime nos excusat, si actione perpetrata demonstrare valemus, actionem, quam
com-

commisimus, fuisse committendam, quam vero omisimus, omittendam.

Nimirum demonstratio animum liberat ab omni dubitatione & securum præstat de non murando in posterum iudicio. Qui adeo iudicium suum de actione perpetrata demonstrare valet, tam firmo ac immoto idem amplectitur assensu, quo firmior ac magis immotus alius dari nequit. Unde liquet fieri haud quaquam posse, ut conscientia te magis excuset.

§. 466.

Si conscientia antecedens fuerit probabilis, nec certa Qualis ex-
obtineri potuerit, actione autem perpetrata innotescat, quod cusatio con-
fuerit erronea, adhuc tamen constat, quod in necessitate agendi scientia
constituti secuti fuerimus partem probabiliorum, conscientia in probabi-
adhuc nos excusat in tantum, quantum infirmitas humana ad- libus.
mittit. Etenim etsi perpetrata actione constet, quod falsum fuerit de actione patranda iudicium, quoniam tamen nobis impossibile fuit ad veritatem liquidam pertingere & actione perpetrata per ea, quæ nobis, antequam patraretur, innotuere, adhuc iudicamus, quod probabilius fuerit nostrum de actione patranda iudicium, quam eidem oppositum: conscientia consequens eadem est cum antecedente, quatenus de probabilitate antecedentis quæstio est. Quamobrem cum conscientia nostra nos excuset, si consequens cum antecedente eadem (§. 463); adhuc nos excusat. Enimvero infirmitati naturali tribuendum, quod in necessitate agendi constituti eligere tenebamur, quod videbatur probabilius (§. 370). Conscientia igitur nos excusat, in quantum infirmitas humana admittit.

Nimirum impossibile est, ut quod videtur probabilius semper sit verum. Quamobrem nec fieri potest, ut secundum conscientiam probabilem agens nunquam contra naturæ legem agat. Quamvis itaque peccatum committat (§. 440), excusatus tamen peccat, in quantum scilicet infirmitas humana

excusat. Non tamen hinc sequitur, conscientiam intemera-
tam servaturum in probabili acquiescere posse, nec opus esse
ut de certa multum sit sollicitus: etenim si certam conscien-
tiam consequi potuerit, infirmitati humanæ tribui amplius
nequit, quod contra legem fecerit, consequenter nec excu-
sabit eum amplius conscientia.

§. 467.

*Acquie-
scentia in
seipso ex-
cusationis
conscientiæ
comes.*

*Cum excusatione conscientiæ conjungitur acquiescentia
in seipso, seu in seipso is acquiescit, quem conscientia excusat.*
Etenim si conscientia nostra nos excusat, conscientia conse-
quens eadem cum antecedente (§. 463), adeoque actionem,
quam commisimus, nobis repræsentamus tanquam bonam,
& bonum existimamus, quod omiserimus actionem, quam
omittendam judicaveramus. Enimvero si facta nostra nobis
repræsentamus tanquam bona, nec ultra judicium hoc quic-
quam præterea attenditur, quemadmodum in casu præsentem
obtinet, acquiescentia in seipso oritur (§. 751 *Psych. empir.*).
Quando igitur conscientia nostra nos excusat, acquiescentia
in nobis ipsis oritur, consequenter acquiescentia in seipso
cum excusatione conscientiæ conjungitur.

§. 468.

*Effectus
excusatio-
nis con-
scientiæ.*

Quoniam acquiescentia in seipso affectus jucundissi-
mus est (§. 753 *Psych. empir.*), affectus vero jucundissimus
summa voluptate perfundit animum (§. 608 *Psych. empir.*);
excusatio conscientiæ, affectum istum pariens (§. 467), *summa
voluptate animum perfundit.*

Quodsi ergo sola acquiescentia in seipso cum excusatione
conscientiæ conjungeretur, hoc unum sufficeret ad eam cu-
ram commendandam, quam adhibere tenemur, ut recta at-
que certa utamur conscientia in agendo (§. 464). Ad illam
igitur animum advertant, quibus opus est motivo conscien-
tiam rectam & certam acquirendi.

§. 469.

§. 469.

Excusatio conscientiae tedium ex aliorum censuris ini- Quando
quis & vexis perceptum tollit, aut saltem imminuit. Etenim ^{excusatio}
 si conscientia nos excusat, maxima voluptate animus per- ^{conscientiae}
 funditur (§. 468). Quamobrem cum tedium & voluptas ^{tedium}
 simul animum occupare nequeant, utpote ex causis contra- ^{pariat.}
 riis orta (§. 511. 518 *Psych. empir.*); ubi animum ad excusa-
 tionem conscientiae advertimus, tedium ex censuris iniquis
 & vexis perceptum tollit. Quodsi vero eum ab his non
 prorsus avocare & in illa defixum retinere valeamus; minus
 tamen tedium percipitur, utpote voluptate ista continuo in-
 interrupti. Excusatio itaque conscientiae tedium ex alio-
 rum censuris iniquis & vexis perceptum tollit, aut saltem
 imminuit.

Atque hinc est, quod conscientia nos consolari dicatur,
 dum acquiescentiam in nobismetipsis parit, quam solamen
 conscientiae in eo casu vocari, quo aliorum censuris iniquis
 ac vexis expositi sumus, alias jam monuimus (*not. § 750 Psych.*
empir.). Nimirum etsi molestae sint censurae ac vexae; facta
 tamen nostra ad trutinam examinantes, ubi nihil deprehen-
 dimus, quod jure in iis reprehendi possit, nullam adesse ra-
 tionem agnoscimus, cur illas moremur. Ob bene facta au-
 tem dum gaudemus, aut saltem ex iis voluptatem percipimus
 (§. 750 *Psych. empir.*); animus redditur tranquillus, qui antea
 perturbabatur.

§. 470.

Si, dum conscientia nos excusat, a nobis facta ad alio- Quando af-
rum opinionem referimus, affectus gloriae excusationi conscien- ^{fectus glo-}
tie jungitur. Etenim si conscientia nos excusat, conscientia ^{ria junga-}
 consequens cum antecedente eadem (§. 463), adeoque ^{tur excu-}
 quam bonam & committendam judicaveramus actionem, ^{sationi}
 antequam ederetur, eam quoque bonam esse & a nobis ^{conscien-}
 recte commissam fuisse, ubi edita fuit, judicamus, & simi-
 liter

liter quam malam & omittendam judicaveramus actionem, cum ejus patrandæ occasio sese offerret, eam quoque malam & recte a nobis omittam judicamus, ubi agendi occasio præterlapsa (§. 422). Quamobrem si ad aliorum recte sententium opinionem facta hæc nostra referimus, benignum nobis de iis judicium promittimus, scilicet quod, quæ fecimus, recte fecerimus (§. 765 *Psych. empir.*). Enimvero si quis ea, quæ fecit, ab aliis bona seu recte facta existimari opinatur; affectus gloriæ oritur (§. 769 *Psych. empir.*). Affectus adeo gloriæ jungitur excusationi conscientiæ, ubi conscientia nos excusante a nobis facta ad aliorum opinionem referimus.

§. 471.

Quando
gaudium
augeat con-
scientiæ
excusatio.

Si conscientia nos excusante facta nostra ad aliorum opinionem referimus; gaudium, quo animus perfunditur, augetur. Etenim si conscientia nos excusat, acquiescentia in nobismetipsis oritur (§. 467), & ubi facta nostra ad aliorum opinionem referimus, gloriæ affectus suscitatur (§. 470). Enimvero & acquiescentia in seipso (§. 749 *Psych. empir.*), & gloria gaudium quoddam est (§. 765 *Psych. empir.*). Quamobrem cum conscientia nos excusante facta nostra ad aliorum opinionem referimus, duplex nascitur gaudium, consequenter gaudium, quo excusatio conscientiæ animum perfundit, augetur.

Hoc gaudium quoque referendum est ad solamen conscientiæ, de quo paulo ante diximus (not. §. 469). Ceterum quæ de solamine conscientiæ ab excusatione ejusdem profecto annotavimus; ea propria experientia edocti sumus, cui consentanea deprehendimus, quæ demonstravimus de effectu conscientiæ nos excusantis in casu iniquarum censurarum & vexarum. Quos conscientia excusans consolatur, ii non modo ad excusationem ejus, verum etiam ad aliorum a partium studio remotorum judicia provocant, manifesto indicio, quod sola-

solamen tum ab acquiescentia in seipso (§. 467), tum ab affectu gloriæ pendeat (§. 470).

§. 472.

Si conscientia consequens fuerit contraria antecessenti, ita ut, quam bonam & ideo committendam judicaveramus, actionem nunc malam & omittendam fuisse judicemus, & quam malam ac ideo omittendam judicaveramus, eam nunc bonam & committendam fuisse judicemus; conscientia nos accusare dicitur. *Accusatio* itaque conscientiae est diversitas conscientiae antecedentis & consequentis.

Opponitur accusatio conscientiae excusationi: unde non inconsultum est, ut illam cum hac conferas.

§. 473.

Qui secundum conscientiam rectam & certam agit; Quinam ab eum conscientia non accusat. Etenim qui secundum conscientiam rectam & certam agit, eos conscientia excusat (§. 464), consequenter eadem est conscientia antecedens & consequens (§. 463). Quoniam itaque impossibile est, ut conscientia antecedens & consequens sit diversa (§. 28 Ontol.), accusatio autem conscientiae in diversitate conscientiae antecedentis & consequentis consistit (§. 472); qui secundum conscientiam rectam & certam agunt, eos conscientia non accusat.

Patet adeo, quodnam sit medium tuendi conscientiam adversus accusationes ejusdem, nimirum curare ut conscientia sit recta atque certa, ac omni cura ac sollicitudine animi dispicere ne unquam agas nisi secundum conscientiam rectam ac certam.

§. 474.

Si qui secundum conscientiam erroneam agunt, accusatio conscientiae metuenda est; accusat autem, si experiuntur mala ex actione necessario consequentia. Etenim qui secundum conscientiam erroneam agunt, eos conscientia metuenda accusat. *Quibus accusatio metuenda* (Wolfii Philos. Praët. Universalis). Z z dum

Et quos-
nam accu-
set.

dum conscientiam erroneam agit, ejus de actione judicium tam theoreticum, quam practicum falsum est (§. 419). Quoniam itaque fieri potest, ut posthac actione jam perpetrata errorem agnoscat, & verum de actione perpetrata judicium ferat; conscientia consequens erit ab antecedente diversa (§. 422). Quamobrem cum excusatio conscientiae in diversitate antecedentis & consequentis consistat (§. 472); fieri utique potest, ut, qui secundum conscientiam erroneam agit, ab eadem accusetur. Metuendum est malum, quod eventu possibile (§. 822 *Psych. empir.*). Accusatio itaque conscientiae metuenda, si quis secundum conscientiam erroneam agit. *Quod erat primum.*

Quoniam vero ratio aliqua adesse debet, cur error corrigatur, & ad inquirendum accuratius in moralitatem actionis perpetratae excitetur (§. 70 *Ontol.*); conscientia ideo neminem actu excusat, quod secundum erroneam egit. Si quis itaque experitur mala ex actione aliqua necessario consequentia; eam intrinsece malam esse agnoscit (§. 106 *Phil. pract. univ.* & §. 565 *Psych. empir.*). Cum itaque jam diversum sit de actione perpetrata judicium, conscientia eum actu accusabit (§. 472). Atque adeo patet, conscientiam accusare eum, qui secundum conscientiam erroneam agit, ubi experitur mala ex actione necessario consequentia. *Quod erat alterum.*

Probe notandum est, inter ea, quae ex actione aliqua necessario consequuntur, non modo referenda esse, quae ex ea in se spectata, verum etiam, quae ex eadem sub datis circumstantiis consequuntur. Ita ex illicito coitu non semper generatur proles; generatur tamen, si omnia ad generationem necessaria ponantur. Unde si cui foetus ex eo genitus molestias creat; generatio ejus recte habetur pro malo, quod ex actione necessario consequitur, & eam in dato casu intrinsece malam efficit. Sub iis enim circumstantiis, quibus positus coitus illicitus celebratus, non minus necessarium fuit, generari pro-
lem,

lem, quam necessarium esse intelligitur, quod ignis urat. Eadem enim utrobique adest necessitas, quæ physica appellari solet, & quæ in dependentia effectus a causis physicis deprehenditur. Ceterum alii adhuc dantur casus, in quibus conscientia eum actu accusat, qui secundum erroneam agit. Quo sine addimus propositionem sequentem,

§. 475.

Si quacunq; de causa contingat eum, qui secundum conscientiam erroneam egit, errorem suum agnoscere; conscientia eum actu accusabit. Etenim si qui secundum conscientiam erroneam egit errorem suum agnoscit; is jam affirmat, quod antea negaverat, & negat, quod antea affirmaverat (§. 624 Log.), nimirum quam committendam esse affirmaverat, actionem committendam fuisse negat, & quam malam esse negaverat, malam esse affirmat. Diversum adeo est de actione perpetrata iudicium ab eo, quod antea de perpetranda tulerat (§. 183 Ontol.), consequenter conscientia consequens ab antecedente diversa (§. 422). Quamobrem cum conscientia nos accuset, si consequens ab antecedente fuerit diversa (§. 472); conscientia actu accusabit eum, qui conscientia erronea egit, ubi quacunq; de causa contingit, eum errorem suum agnoscere.

Nostrum in presenti non est inquirere in causas, quæ secundum conscientiam erroneam agentem ad agnitionem erroris sui perducunt. Sunt enim complures, quos ipsa experientia suggerit, quoties iisdem locus est. Qui conscientiam rationem habent, iis solenne est, ut in actionum moralitatem inquirent, etiam ubi eas jam perpetrarunt, tum ut excusationis conscientiam fructus percipiant (§. 467 & seqq.), tum ne incauti male agendi consuetudinem contrahant. Saepe contingit, ut ab aliis admoniti erroris a nobis admissi eundem agnoscamus, vel ut scripta moralia legentes aut verba de moralibus cum aliis miscentes in erroris agnitionem adducamur. Nec infrequens est, ut, si cui adversa multa obtingunt, iisdem is excitetur ad actiones præteritas examinandas: quo facto

errorem in iis dijudicandis admissum detegit. Vides itaque prolixam fore tractationem, si causas omnes recensere vellemus, quæ secundum conscientiam erroneam agentem ad agnitionem erroris perducere valent.

§. 476.

Quando conscientia dubia agentem accuset conscientia. Si conscientiam dubiam erroneam esse contingit & conscientia dubia agens posthac quacunquē de causa errorem suum agnoscit; conscientia eum accusat. Etenim si conscientia dubia erronea fuerit; qui eadem agit, secundum conscientiam erroneam agit. Enimvero si quacunquē de causa contingat eum, qui secundum conscientiam erroneam egit, errorem suum agnoscere; conscientia eum actu accusat (§. 475). Ergo si conscientiam dubiam erroneam esse contingit & dubia agens conscientia posthac quacunquē de causa errorem suum agnoscit; conscientia eum actu accusat.

§. 477.

Quando periculo conscientie accusationis exponamur. Quoniam conscientia dubia agens ignorat, utrum recta sit, an erronea (§. 420 *Phil. pract. univ.* & §. 417 *Part. II. Theol. nat.*), conscientia vero dubia agens accusationi conscientie obnoxius est, si eam erroneam esse contingit (§. 476); *Qui conscientia dubia agit periculo accusationis conscientie sese exponit.*

Atque adeo patet, qui conscientie accusationem averfatur, eum conscientia dubia nil agere debere. Mox autem constabit, cur, qui sapit, accusationem conscientie averfari debeat. Immo si quis norit, quid accusatio conscientie post se trahat; is eam non poterit non averfari.

§. 478.

Quando conscientia tingit & secundum eam agens posthac quacunquē de causa er- accuset se- rorem suum agnoscit; conscientia eum accusat. Etenim si conscientia probabilis fuerit erronea, qui secundum eam agit, secundum

secundum conscientiam erroneam agit. Et ubi minus probabilem fuerit secutus, nec eum excusabit conscientia, in quantum infirmitas humana admittit (§. 466). Quoniam itaque conscientia eum actu accusat, qui secundum erroneam agit, ubi posthac quacunq; de causa errorem suum agnoscit (§. 475), nec ulla in præsentem casu adest ratio, cur vel in tantum excuset, in quantum excusationem admittit infirmitas humana *per demonstrata*; si conscientia minus probabilis erronea fuerit, & secundum eam agens posthac quacunq; de causa errorem suum agnoscit, conscientia eum actu accusabit.

Quæ paulo ante annotavimus de diversis causis, ob quas quis errorem suum agnoscere & accusationem conscientia incurrere potest, quia secundum erroneam egit (§. 474 & not. §. 475); ea quoque de conscientia dubia & minus probabili tenenda sunt.

§. 479.

Quoniam secundum conscientiam, præsertim minus probabilem agens, ignorat, utrum recta sit, an erronea (§. 420 *Phil. pract. univ.* & §. 591 *Log.*); secundum conscientiam vero minus probabilem agens accusationi conscientia obnoxius est (§. 478); *Qui secundum conscientiam minus probabilem agit, periculo accusationis conscientia se exponit.*

Hinc intelligitur, si in necessitate agendi constituti secundum conscientiam probabilem agere tenemur, cur probabilior præferenda sit minus probabili, ubi accusationem conscientia averfamur.

§. 480.

Conscientia hominem omnium maxime accusat, si contra conscientiam practice practica in primis completam egit. Etenim contra conscientiam non modo theoreticam, verum etiam practice practica eamque completam agimus, *omnium maxime accusat.*

mus, si conscientia fuerit serva (§. 435). Enimvero conscientia theoretica docet actionem esse malam seu lege præsertim naturæ prohibitam (§. 423. 431), præctice autem præctica eaque completa inculcat, actionem esse omittendam, spectatis licet omnibus circumstantiis singularibus (§. 424. 425): vel in casu opposito illa docet, actionem esse bonam seu lege præsertim naturæ prohibitam, eamque non esse omittendam spectatis licet omnibus circumstantiis singularibus. Ast ubi serva fuerit conscientia, agens appetitu sensitivo vel aversatione sensitiva in contrariam partem se trahi, vel affectuum impetu in eundem se abripi patitur (§. 426). Quodsi ergo experitur mala ex actione necessario consequentia, vel tantum prævidet, adeoque conscientia eum accusat (§. 474); nulla prorsus adest ratio, quæ in excusationem sui prætexere queat. Patet itaque, quod conscientia hominem omnium maxime accuset, si secundum conscientiam præctice præctitam, imprimis completam egit.

Quando conscientia homines accusat, cum accusationem molestam experiantur, quemadmodum mox ostensuri sumus; qui accusatur omnes conquirat rationes, quibus factum suum quomodocunque excuset. Obtinet hoc, quod nemo nescit, in omni alio casu, quo quis ob male facta reprehenditur, vel male facta sibi exprobari ab aliis, aut ab iisdem improbari experitur. Non igitur erit, qui in dubium revocet, accusationem conscientia esse omnium maximam, ubi nihil prorsus apparet, quod in excusationem facti prætexere valeamus.

§. 481.

Quando homo ab accusatione conscientia omnium maxime liber sit. *Ab accusatione conscientia omnium maxime liber est, qui agit secundum conscientiam rectam & certam liberam.* Qui enim agit secundum conscientiam rectam & certam, eum conscientia excusat (§. 464). Quodsi ergo hæc fuerit libera, nihil dat appetitui sensitivo vel aversationi sensitivæ atque affectibus (§. 426), consequenter se permoveri non patitur

patitur ad agendum iis rationibus, quibus in partem legi contrariam traheretur, nisi ex accidente in eandem conspirarent. Quamobrem si ob recte facta adversa experitur, cum nil habeat, quod sibi exprobet, fieri quoque nullo modo potest, ut mentem fubeat cogitatio, quasi melius fecisset, si a facto abstinuisset. Quoniam itaque nulla adest ratio, quæ iudicium de actione patranda vel minimum suspectum reddat, ubi perpetrata fuit; evidens est, quod ab accusatione conscientia omnium maxime liber sit, qui secundum conscientiam rectam & certam liberam agit (§.472).

Hinc intelligitur, quanta cura conveniat iis, qui conscientia suæ rationem habere volunt, ut eadem libera fruantur. Equidem non nego, problema difficillimum esse in philosophia morali, quomodo conscientiam liberam acquirere valeamus, eamque rarissimam esse avem in his terris: non tamen impossibile statim pronunciandum, quod difficillimum experimur. Sed ea de re dispiciemus suo loco, quando de emendanda voluntate acturi sumus. Hic nobis sufficit, veritatem propositionis præsentis agnosci.

§. 482.

Cum accusatione conscientia conjungitur pœnitentia, Pœnitentia seu cum facti pœnitet, quem conscientia accusat. Etenim si accusatio-
quem conscientia accusat, conscientia consequens ab anteceden-
dente diversa est (§. 472), adeoque actionem, quam com-
miserit, sibi repræsentat tanquam malam, & male factum exi-
stimat, quod omiserit actionem, quam omittendam esse ju-
dicaverat. Enimvero si ea, quæ fecimus, nobis repræsen-
tamus tanquam male, aut minus recte facta, pœnitentia
oritur (§.759 *Psych. empir.*). Ergo eum, quem conscientia
accusat, facti pœnitet, adeoque cum accusatione conscientia
pœnitentia conjungitur.

Accusatio conscientia opponitur excusationi ejusdem (§.463.
472). Pœnitentia opponitur acquiescentia in seipso (§.749. 759
Psych.

Psych. empir.). Quamobrem cum excusatio conscientiae pariat acquiescentiam in seipso (§. 467); non mirum, quod accusatio conscientiae poenitentiam pariat.

§. 483.

*Effectus
accusatio-
nis con-
scientiae.*

Quoniam poenitentia affectus molestissimus est (§. 758 *Psych. empir.*), affectus vero molestissimus summo tædio animum afficit (§. 609 *Psych. empir.*); *accusatio conscientiae*, quæ indivulsam comitem habet poenitentiam (§. 482), *summo tædio animum efficit.*

Quodsi ergo sola poenitentia cum accusatione conscientiae conjungeretur, hoc unum sufficeret ad eam curam commendandam, quam adhibere tenemur, ne secundum conscientiam erroneam, dubiam & minus probabilem agamus (§. 475 & *seqq.*). Ad illam igitur animum advertat, qui motivo opus habet, ut conscientiam erroneam, dubiam & minus probabilem aversetur, & rectæ ac certæ acquirendæ studeat.

§. 484.

*Effectus
contrarii
excusatio-
nis & ac-
cusationis
conscien-
tia.*

Excusatio conscientiae animum quietum reddit; accusatio inquietum. Etenim excusatio conscientiae acquiescentiam in seipso parit (§. 467); poenitentiam vero parit accusatio (§. 482). Enimvero acquiescentia in seipso animum quietum (§. 764 *Psych. empir.*), poenitentia inquietum reddit (§. 762 *Psych. empir.*). Reddit adeo animum quietum excusatio, inquietum accusatio conscientiae.

Insignis fructus est custodiæ conscientiae, quod animo fruamur quieto, dum aliorum iniquis censuris & vexis expositi sumus. Quemadmodum ex adverso miseriam auget accusatio conscientiae, ubi aliorum justam reprehensionem incurrimus & male factis poenam damus, quando animum inquietum experimur. Atque hæc denuo custodiæ conscientiae motiva sunt.

§. 485.

*Quando
pudor ac-*

Si, dum conscientia nos accusat, a nobis facta ad aliorum opinionem referimus, pudor accusationi conscientiae jungi-

jungitur. Etenim si conscientia nos accusat, conscientia con-^{cusationem}sequens ab antecedente diversa (§. 472), adeoque quam^{conscientia} malam & omittendam judicaveramus actionem, antequam^{comitetur.} omitteretur, nunc bonam & male omiffam judicamus, & similiter quam antea bonam & committendam judicaveramus, actionem nunc malam & male a nobis commissam judicamus. Quod si ergo a nobis facta ad aliorum opinionem referimus, cum pudor oriatur, si mala, quæ fecimus vel nobis sunt, aliis innotescere ac ab iis agnosci nobis representemus (§. 779 *Psych. empir.*); quin pudor oriatur, dubitari nequit. Patet itaque, accusationi conscientia jungi pudorem, si accusante conscientia a nobis facta ad aliorum opinionem referimus.

Quæ paulo ante (§. 482) de poenitentia cum accusatione conscientia conjungenda annotavimus, mutatis mutandis hic etiam locum habent.

§. 486.

Si conscientia nos accusante facta nostra ad aliorum Quando
opinionem referimus; tristitia, qua afficitur animus, augetur. ^{tristitiam}
Etenim si conscientia nos accusat, poenitentia oritur (§. 482), ^{augeat ac-}
& ubi facta ad aliorum opinionem referuntur, pudor ex-^{cusatio}
citatur (§. 485). Enimvero & poenitentia (§. 755 *Psych.* ^{conscien-}
empir.), & pudor tristitia quædam species est (§. 774 *Psych.* ^{tia.}
empir.). Quamobrem cum conscientia nos accusante facta
nostra ad aliorum opinionem referimus, tristitia, qua affi-
citur animus, augetur.

Hac tristitia plurimum angitur animus, ubi justam aliorum reprehensionem incurrimus, vel poenas promeritas subimus, aut malis affligimur, in quæ nos præcipites dedimus.

§. 487.

Qui ad molestias animi ex accusatione conscientia *Vulgi de*
animum advertunt, nec quomodo per naturam animæ ^{conscientia}
(*Wolfii Philos. Præf. Universalis*). Aaa orian-^{opinio.}

orientur intelligunt; conscientiam fingunt instar entis, quod ob male facta hominem damnat & animum ejus excruciat. Quale vero sit illud ens, nec ipsimet agnoscunt, nec aliis explicare valent.

Non desunt, qui ad hanc vulgi notionem obscuram attendentes, ideo conscientiam pro termino inani habent, quod sibi imaginari nequeant ens ab anima diversum, quod in ea quasi residet & judicis officio fungitur de factis hominis cognoscens, sententiam ferens & molestia varia excrucians puniendo. Enimvero qui ad hactenus demonstrata animum advertit, facile perspiciet, quid notioni huic imaginariæ subfit veri, quid vero ficti, nec in præjudicium veritatis conscientiam nullam esse pronuntiabit.

§. 488.

Morsus conscientia *quinam dicitur.* *Morsus conscientia* dicuntur tædia cum affectibus molestis, quæ conscientiam consequentem accusantem comitantur. Quoniam conscientia accusans hominem summo eum tædio afficit (§. 483) animumque ejus inquietum reddit (§. 484); quin *Morsus conscientia* dentur dubitari nequit.

Qui ex vocabulis non vero notionibus ratiocinari solent & imaginariam, quæ vulgo est (§. 487), conscientia notionem habent; morsus conscientia rident & inter figmenta referunt. Enimvero cum firma demonstratione nitatur eorum existentia, æque absurdum est eos in dubium revocare, ac quamlibet veritatem ab *Euclide* demonstratam negare velle. Quæ de morsibus conscientia dicuntur, satis vera sunt, modo notioni nihil imaginarii admisceatur: id quod in vulgo imperito ac iis, qui in iis, quæ ad animam pertinent, non altius vulgo sapiunt, tolerandum, in philosopho autem minime ferendum, cujus est distincte explicare quæ insunt animæ per ipsam animæ naturam. Unde liquet, quam necessarium sit Psychologia, præsertim empiricæ, studium, philosophia morali, immo universæ philosophia practicæ præmittendum, nisi ubivis in rebus maximi momenti cæcutire volueris. Satis id videre est ex anterioribus; magis autem adhuc elucescet, ubi
inte-

integram philosophiam practicam dederimus demonstratam. Ceterum ut morsus conscientiae intimius perspiciantur, operae pretium esse existimo, ut demonstretur quinam in casibus particularibus accusationi conscientiae jungantur affectus molesti, morsuum conscientiae magnitudinem augentes.

§. 489.

Si malum ex actione perpetrata consecuturam nobis tanquam eventu possibile representamus, accusationi conscientiae jungitur metus. Etenim si agnoscimus ex actione perpetrata consequi posse aliquod malum, eam nobis representamus tanquam malam (§. 565 *Psych. empir.*). Quam igitur bonam judicaveramus actionem, antequam perpetraretur, eam nunc malam esse agnoscimus, consequenter conscientia consequens diversa ab antecedente (§. 422), adeoque nos accusat (§. 472). Quod si vero malum istud nobis representamus tanquam eventu possibile, metus animum occupat (§. 822 *Psych. empir.*). Patet itaque metum accusationi conscientiae jungi, si malum ex actione perpetrata consecuturum nobis tanquam eventu possibile representamus.

Metus plerumque vexat eos, qui propter conscientiam servam contra conscientiam agunt (§. 435). Unde a perpetrata actione facti statim poenitet; etsi memoria poenitentiae non sufficiat suppressendis affectibus, ubi occasio actionem iterandi offertur.

§. 490.

Si malum ex actione perpetrata consecuturum nobis tanquam inevitabile, immo simul tanquam intolerabile nobis representamus; accusationi conscientiae accedit desperatio. Quod in hypothesi propositionis praesentis conscientia hominem accuset, eodem modo patet, quo idem in praecedente ostendimus. Quoniam vero desperatio oritur, si nobis malum representemus tanquam inevitabile, inprimis ubi idem simul nobis representamus tanquam intolerabile

(§. 825 *Psych. empir.*); evidens est in hoc casu accusationi conscientiae jungi desperationem.

§. 491.

*Quando ira
superaccedit.*

*Si conscientia nos accusante meminimus, quod aliorum persuasionibus vel exemplo inducti fecerimus, quod faciendum non fuerat; accusationi conscientiae ira superaccedit. Et enim si conscientia nos accusante meminimus, quod aliorum persuasionibus vel exemplo inducti fecerimus, quod faciendum non fuerat; id nobis repraesentamus tanquam malum ex facto alterius nobis emergens; immo etiam mala, quae ex facto consecutura praevidemus, vel consecuta experimur, tanquam ex facto alterius nobis emergentia consideramus, quemadmodum vel experientia abunde docet. Enimvero ex opinione mali ex facto alterius nobis emergentis ira oritur (§. 868 *Psych. empir.*). Quamobrem in hypothese propositionis praesentis accusationi conscientiae ira superaccedit.*

*Ira permiscetur varii affectus molesti veluti poenitentia (§. 864 *Psych. empir.*), terror & metus (§. 865 *Psych. empir.*), itemque desperatio (§. 866 *Psych. empir.*). Poenitentia (§. 482) metus (§. 489), desperatio (§. 490) junguntur etiam per se absque ira accusationi conscientiae. Unde dubitari nequit, quin etiam una cum ira eidem jungi possint.*

§. 492.

*Quando
tristitia ex perpetrata
accusatione conscientiae
profecta
augeatur.*

Si conscientia nos accusante nobis malum ex actione perpetrata consecuturum tanquam eventu possibile, vel inevitabile ac intolerabile repraesentamus, aut etiam meminimus quod aliorum persuasionibus vel exemplo ad factum malum fuerimus inducti; tristitia, qua afficitur animus, augetur. Quod si enim nobis repraesentamus malum ex actione perpetrata consecuturum tanquam eventu possibile, accusationi conscientiae jungitur metus (§. 489); si tanquam inevitabile,

bile, ac prorsus intolerabile, desperatio (§. 490). Quodsi vero meminerimus, aliorum persuasionibus vel exemplo inductos nos male egisse; ira animum invadit (§. 491). Metus & desperatio est tristitiæ quædam species (§. 820 *Psych. empir.*) & ira tædium insigne est (§. 862 *Psych. empir.*), in cuius prædominio tristitia consistit (§. 619 *Psych. empir.*). Patet adeo in hypothesi propositionis præsentis tristitiam, qua afficitur animus, augeri.

Tristitia quidem remanet, affectibus plerisque jamjam maximam partem sedatis. Quodsi autem molesti affectus complures una animum invadunt; quam molestus esse debeat is status, haud difficulter hariolari licet.

§. 493.

Accusatio conscientie & morsus conscientie reddunt Accusatio hominem infelicem. Accusatio conscientie summo tædio *conscientia* animum afficit (§. 483), eumque inquietum reddit (§. 484), *& morsus* multisque affectibus molestis, pœnitentia (§. 482), pudore *conscientia* (§. 485), metu (§. 489), desperatione (§. 490), ira (§. 491), *infelicem* ac inprimis tristitia (§. 486. 492), perturbat. Et in hisce *cur homi-* tædiis ac affectibus molestis morsus conscientie consistunt *nem red-* (§. 488). Enimvero quicquid homini tædium creat, quod etiam facere affectus molestos in insigni gradu constat (§. 609 *Psych. empir.*), id ad infelicitatem ejus quidpiam confert (§. 639 *Psych. empir.*), consequenter eum infelicem reddit. Patet itaque accusationem conscientie & morsus conscientie hominem reddere infelicem.

Experientia satis confirmat, quam sint infelices ii, quos conscientia accusat & morsus conscientie vexant, maxime ubi merum & desperationem alit accusatio conscientie. Nec facile est tanto malo afferre medelam, sed de hoc suo loco.

§. 494.

Quando homo morsus conscientie in se experitur, *Conscien-* Conscientia eum mordere dicitur. Quoniam itaque morsus *tia quomo-* con- do homi-

nem mor- conscientiæ in tædiis & affectibus molestis consistunt, qui-
deat. bus animus accusante conscientia oppletur (§. 488); *Con-*
scientia hominem mordet, si ob male facta tædiis afficitur ani-
mus & affectibus molestis vexatur. Unde porro patet, *com-*
tanto magis mordere, quo plures & vehementiores affectus
animum invadunt.

Qui doctrinam de affectibus animo probe comprehensam tenet, ei gradus morsum conscientiæ ignoti esse nequeunt, ut adeo necesse non sit eos demum a posteriori agnosci. Præstat autem eosdem prævidere, ut ab iis nobis caveamus. Raro enim nimis sapit, qui nonnisi cum damno suo sapit.

§. 495.

Excusatio *Excusatio conscientiæ hominem felicem reddit.* Et
conscientiæ enim excusatio conscientiæ hominem maxima voluptate per-
cur homi- fundit (§. 468), animumque ejus quietum reddit (§. 484),
nem feli- variisque affectibus jucundis, quos cum insigni voluptatis
cem red- gradu conjunctos esse constat (§. 608 *Psych. empir.*), veluti
dat. acquiescentia in se ipso (§. 467) & gloria replet (§. 470):
immo aliunde orta tædia tollit, aut saltem imminuit (§. 469).
Quamobrem cum ad felicitatem hominis quidpiam conferat,
quicquid voluptatem veram eidem creat (§. 638 *Psych. em-*
pir.), consequenter eundem felicem reddat; excusatio con-
scientiæ hominem felicem reddit.

Sine excusatione conscientiæ nemo felix esse potest: immo maxima felicitas ea est, quæ eidem debetur.

§. 496.

Immuni- *Excusatio conscientiæ a moribus conscientia hominem*
tatis a mor- *immunem præstat.* Si enim conscientia nos excusat, con-
sibus con- scientia consequens eadem est cum antecedente (§. 463),
scientia consequenter fieri nequit ut ab antecedente sit diversa (§.
unde. 28 *Ontol.*). Quem igitur conscientia excusat, eum accusare
nequit (§. 472). Immunis adeo est a tædiis, quibus con-
scientiæ

scientiæ accusatio afficit animum (§. 483) affectibusque molestis, quos ea parit (§. 482. 485. 489 & seqq.), consequenter a tædiis & affectibus molestis conscientiam consequentem concomitantibus (§. 472). Quamobrem cum in hisce morsus conscientiæ consistant (§. 488), a moribus conscientiæ immunis est. Patet itaque excusationem conscientiæ a moribus conscientiæ hominem immunem præstare.

Quoniam morsus conscientiæ hominem infelicem reddunt (§. 493), felicitatis vero pars haberi debet non esse infelicem; vi propositionis præsentis quoque intelligitur, quod excusatio conscientiæ hominem felicem reddat, quatenus in causa est, ne sit infelix.

§. 497.

Qui secundum conscientiam rectam & certam agit; ei morsus conscientiæ metuendi non sunt. Etenim qui secundum conscientiam rectam & certam agit, eum conscientia excusat (§. 464). Quoniam itaque excusatio conscientiæ a moribus conscientiæ hominem præstat immunem (§. 496); is, qui secundum conscientiam rectam & certam agit, morsus conscientiæ tanquam eventu possibiles sibi repræsentare nequit. Quamobrem cum ea metuamus mala, quæ tanquam eventu possibilia nobis repræsentamus (§. 822 *Psych. empir.*); evidens est, ei, qui secundum conscientiam rectam & certam agit, morsus conscientiæ non esse metuendos.

Cogitatio absentis metus morsuum conscientiæ felicitatem nostram augeat. Ecquis enim est, qui non reputer bonum, quod mala ipsi metuenda non sint, quæ hominem infelicem reddunt, & qui nesciat, animum hæc cogitantem dulci perfundi voluptate? Quicquid vero voluptatem veram nobis creat, ad felicitatem nostram quidpiam confert (§. 638 *Psych. empir.*).

§. 498.

Qui secundum conscientiam rectam & certam agit, Quando ejus conscientia animum nunquam inquietum reddit. Qui conscientia enim ^{animum}

non reddat enim secundum conscientiam rectam & certam agit, eum *inquietum*. conscientia excusat (§. 464), ab accusatione vero conscientia idem omnium maxime liber est (§. 481). Excusatio conscientia animum quietum, accusatio inquietum reddit (§. 484). Qui adeo secundum conscientiam rectam & certam agit, ejus animum conscientia nunquam inquietum reddit.

Quæ ad propositionem præcedentem annotavimus, mutatis mutandis etiam hic locum habent.

§. 499.

*Somnus**conscientia quid sit, seu quando dormire dicatur.*

Quod si neque, antequam quicquam agimus, sollicite inquiremus, utrum actio sit bona, nec ne, utrum committenda, an omittenda, neque actione perpetrata de actionibus præteritis disquirimus, utrum recte commissa, an omissa fuerint; *Conscientia dormire* dicitur. Hinc *Somnus conscientia* appellatur absentia conscientia antecedentis & consequentis.

Dormitat conscientia, si nullus ejus actus elicitur, ut de eo ne quidem cogitet homo, utrum actiones sue sint legi naturæ sive divinæ convenientes, nec ne (§. 431).

§. 500.

Quomodo in somnum conscientia incidamus.

Consuetudine agendi in somnum conscientia incidimus, quæ secundum conscientiam servam agendo contrahitur. Et enim si conscientia fuerit serva, appetitu sensitivo & aversione sensitiva trahimur, affectuumque impetu abripimur ad actiones committendas, vel omittendas, non attenda conscientia (§. 426). Quod si ergo ex consuetudine agendi, adeoque vi motivorum præteritorum, quatenus confuse perceptorum memoriam habemus, agamus (§. 923 *Psych. empir.*), nunquam deinceps de eo cogitamus, utrum actio sive committenda, sive commissa, sive omittenda, sive omissa, sit legi naturæ seu divinæ conformis, nec ne. *Quamobrem cum conscientia dormitet, seu in somnum conscientia incidamus,*

damus, si neque in actionem patranda, neque in patratam inquirimus, utrum ea bona sit, nec ne (§. 499); in somnum conscientia incidimus consuetudine agendi, quae secundum conscientiam servam agendo contrahitur.

Videmus adeo hominem incidere in somnum conscientia, si actionum bonitatem & malitiam non ex ratione aestimet, quae nobis dicitur, quid legi naturae conveniat, quid disconveniat (§. 259) & de qua nobis sermo est, quando simpliciter actionem bonam vel malam dicimus; sed sensuum atque imaginationis iudicio eandem determinamus, consequenter a sensu ac imaginatione toti pendemus.

§. 501.

Si quis quacunq; de causa, cum dormitaverit conscientia, in actiones praeteritas inquit, utrum bonae sint, an malae, & num recte vel commissae, vel omissae fuerint; *Conscientia evigilare dicitur. Evigilat adeo conscientia, si actus conscientiae consequentis elicitur ab eo, cujus conscientia antea dormitavit (§. 422. 471).* *Quando conscientia evigilare dicitur.*

Quacunq; de causa contingit errorem agnosci ab eo, qui secundum conscientiam erroneam egit; eadem quoque de causa conscientia evigilat. Unde quae supra de causis erroris agnoscendi annotavimus (not. §. 475); ea quoque hic notanda veniunt. Causam tamen potissimam ut videamus, sequentem addere lubet propositionem.

§. 502.

Si quis, cujus conscientia dormitat, experitur mala *Pracipua ex actione necessario consequentia; ejus conscientia evigilat. causa, cur evigilet.* Etenim si mala experitur, quae ex actione saepius patrata necessario consequuntur; eam intrinsece malam esse agnoscit (§. 106 *Phil. pract. univ.* & §. 565 *Psych. empir.*), quam antea judicaverat bonam sensuum stans iudicio. Quoniam hoc iudicium est actus conscientiae consequentis (§. 422); conscientia evigilat dormitans, si quis mala ex actione sua necessario consequentia experitur (§. 501).

(*Wolffii Philos. Pract. Universalis*).

Bbb

Quae

Quæ de necessitate malorum ex actionibus consequentium supra (not. §. 474) annotavimus, ea hic repetenda veniunt. Tenendum vero præterea est, cum non omnium ea sit perspicacia, ut discernere possint mala, quæ ex actionibus necessario consequuntur, ab iis, quæ ex accidente easdem comitantur, fieri quoque posse, ut hæc ex somno conscientiæ hominem excitent actiones præteritas examini subjecturum. Immo nec repugnat, ut calamitates, quibus a perpetratis actionibus quis obruitur, sint incitamento ad eas examinandas. Experientia satis dicta confirmat.

§. 503.

*Quid sit
sopire con-
scientiam.* Si conscientia consequens fuerit dubia, vel si, quod contra conscientiam egimus, nos poeniteat, & ab actionis perpetratae examine vel cogitatione molesta animum avocemus; *Conscientiam sopire* dicimur.

Verentur sæpius homines, ne actionem, quam perpetrarunt, mala sit: quod cum non fiat sine molestia, cogitationes suas in aliud dirigunt objectum, nec inquirunt, qualis revera ea sit, ut certam consequantur conscientiam. Alii sibi probe conscii sunt se male egisse, metuuntque sibi a malis venturis. Sed cum molesta sit cogitatio, animum denuo ab eadem averrunt a molestia eum liberaturi. Averfantur itaque actum conscientiæ consequentis tanquam sibi molestum. Unde tandem accidit, ne posthac consequens conscientia sese exerat, sed hinc in somnum conscientiæ, qui gratus ipsis videretur, incidunt (§. 499). Patet itaque, quod conscientiam sopire soleant homines periculo tædiorum majorum olim percipiendorum sese exponentes, ut a minoribus sint liberi.

§. 504.

*Quando
hominem
conscientia
damnet,
quando ab-
solvat,* Quodsi judicemus, male facta esse causam malorum, quibus affligimur, *Conscientia nos damnare* dicitur. Si vero certi sumus, nos actionibus nostris non promeruisse mala, quæ nobis obtingunt, *Conscientia nos absolvere* dicitur.

Fungitur nimirum conscientia quasi judicis officio, nunc damnans reos, nunc absolvens innocentes. In casu priori, mala,

mala, quæ nobis obtingunt, sunt intolerabiliora; in posteriora facilius tolerantur. Experientia utrumque adeo aperte loquitur, ut a priori idem demonstrari non opus existimemus brevitatis studiosi.

§. 505.

Conscientia dicitur *tranquilla*, si liberi fuerimus ab iis tædiis, quæ conscientiam consequentem comitari possunt. *Inquieta* autem vocatur, ubi eam tædia, quæ parit conscientia consequens scrupulosa, comitantur.

Tranquillitas & Inquietudo conscientia quid sit.

Quænam sint illa tædia, quæ conscientia consequens parit, ex antecedentibus liquet. Sunt inprimis ea, quæ morsuum conscientia nomine veniunt (§. 488). Unde qui tranquilla fruitur conscientia, a moribus conscientia prorsus immunis est, nec quicquam tædii percipit ob actiones perpetratas. Nihil adeo adest, quod conscientia ob ea, quæ fecimus, ullo modo perturbare possit. Quod vero conscientiam consequentem scrupulosam comitentur tædia a moribus conscientia distinguenda, in sequentibus demonstramus propositionibus.

§. 506.

Scrupuli conscientia consequentis tædia seu molestiam animi pariunt. Etenim si conscientia fuerit scrupulosa, non absque omni ratione, veremur, ne actio a nobis perpetrata sit mala (§. 421). Ignorantia igitur sua, adeoque imperfectionis cuiusdam sibi conscius est. Quoniam itaque tædium oritur, si imperfectionis cuiusdam nobis conscii sumus (§. 518 *Psych. empir.*); tædiis afficimur ob conscientiam scrupulosam, consequenter scrupuli conscientia consequentis tædia pariunt.

Scrupulorum conscientia consequentis effectus.

Cui conscientia consequens scrupulosa est, is dubitat, ita tamen, ut assensus propendat in eam contradictionis partem, quam malleus esse falsam; siquidem vota verum ac falsum efficere possent. Qui dubitat, ubi certus esse velit, nec ad veritatem liquidam perringere valet; is molestiam animi experitur tanto quidem majorem, quanto magis cupit cognoscere, quodnam sit verum. Nemo hoc ignorat, qui ad seipsum animum advertere voluerit.

Bbb 2

§. 507.

§. 507.

*Effectus
alter.*

Scrupuli conscientiae consequentis metum pariunt. Sunt enim rationes, ob quas veremur, ne actio a nobis perpetrata sit mala (§. 421), consequenter ne in ea incidamus mala, quæ ex mala ista actione consequuntur. Quoniam vero ob rationes istas veremur, ne in hæc mala incidamus, *per demonstrata*, adeoque huc jam propendet assensus; ideo mala ista tanquam eventu non prorsus impossibilia nobis repræsentamus, prout rationes assensum in hanc contradictionis partem inclinantes nobis videntur prægnantiores. Enimvero si malum nobis repræsentamus tanquam eventu possibile, metus oritur (§. 822 *Psych. empir.*). Metus adeo animum subit, ubi conscientia consequens fuerit scrupulosa, consequenter scrupuli conscientiae consequentis metum pariunt.

Nemo non in seipso experitur, positis conscientiae consequentis scrupulis poni metum, quo animus redditur inquietus. Tanto autem majorem deprehendimus hunc metum, quo magis propendet animus in partem contradictionis affirmativam, scilicet quod mala sit actio, quam perpetravimus, consequenter quanto probabiliores videntur rationes, qui scrupulorum conscientiae nomine veniunt (§. 421) & animum anxium reddunt.

§. 508.

*Differen-
tia inter
inquietudi-
nem con-
scientiae &
morsuum
conscien-
tia.*

Inquietudo conscientiae est a morsibus conscientiae diversa. Etenim conscientiae inquietudo consistit in tædiis, quæ parit conscientia scrupulosa (§. 505 & seqq.). Morsus autem conscientiae, quæ conscientiam consequentem comitantur (§. 488), accusatio conscientiae parit (§. 485 & seqq.). Enimvero hæc tædia esse diversa, non eadem patet (§. 485 & seqq. & §. 506. 507). Inquietudo itaque conscientiae a morsibus conscientiae diversa.

Diversarum causarum effectus non esse eosdem nemo non largitur. Morsus conscientiae ponuntur posita accusatione con-

conscientiæ consequentis, atque adeo hujus sunt effectus. Inquietudo conscientiæ ponitur, positus scrupulis conscientiæ consequentis, atque adeo horum sunt effectus. Sunt adeo morsus conscientiæ & inquietudo ejusdem causarum diversarum effectus. Ecquis igitur negaverit, illam ab his esse distinguendam? Equidem non nego per inconstantiam loquendi ad inquietudinem conscientiæ referri subinde tædia, quæ accusationi conscientiæ debentur, præsertim si fuerint minora, nec nisi majora morsuum conscientiæ nomine indigitari. Enimvero magis & minus non variant speciem, & Philosophi est significatarum vagum vocabulorum reducere ad fixum.

§. 509.

Inquietudo conscientiæ minor est morsibus conscientie. Etenim inquietudinem conscientiæ pariunt scrupulitia conscientiæ (§. 505), adeoque rationes, ob quas veremur, ne actio a nobis perpetrata sit mala (§. 421); morsus autem conscientiæ accusatio parit (§. 488), adeoque judicium, quod actio perpetrata sit mala, de quo non dubitamus (§. 472). Enimvero quo certius nobis videtur judicium de causa tædii (§. 522. 518 *Psych. empir.*); eo majus est ceteris paribus tædium, quod percipitur (§. 522 *Psych. empir.*). Patet itaque inquietudinem conscientiæ minorem esse morsibus ejusdem.

Patet idem ex collatione tædiorum & affectuum molestorum, quæ ab accusatione conscientiæ (§. 485 & *seqq.*), & quæ a scrupulis ejusdem excitantur (§. 506. 507). Non tamen negandum est, ex accidente causis aliis supervenientibus fieri posse, ut inquietudo major sit morsibus quibusdam conscientiæ, quos non omnes esse ejusdem gradus ex superioribus manifestum (§. 485 & *seqq.*), veluti si quis fuerit conscientiosus, cujus conscientia consequens scrupulosa, altero, quem morder conscientia, mala ex actione perpetrata metuenda sibi persuadente, quod spes omnis ea evitandi nondum sit prorsus decollata. Enimvero nos jam inquirimus in effectus, quales a causis suis oriuntur, non vero de eo jam quærimus, quomodo iidem ab aliis causis immutentur, quemadmodum

Mathematicus, ubi de motu gravium agit in Mechanicis, inquirat, qualis sit motus ex causa gravitatis, animum avertit a mutatione, quam aëris, aquæ vel alterius medii resistencia inducit.

§. 510.

*Effectus
excusatio-
nis con-
scientiæ.*

Excusatio conscientiæ hominem immunem præstat ab inquietudine ejusdem. Etenim si conscientia nos excusat, consequens cum antecedente eadem est (§. 463), consequenter nulla adest ratio, cur vereamur, ne actio a nobis perpetrata sit mala (§. 422), adeoque conscientia consequens nullis urgetur scrupulis (§. 421), seu scrupulosa non est. Quoniam itaque conscientiæ inquietudo non habet locum, nisi in conscientia scrupulosa (§. 505); evidens est, excusationem conscientiæ hominem ab inquietudine ejusdem immunem præstare.

Hinc confirmatur, quod supra ostendimus (§. 495), excusationem conscientiæ hominem reddere felicem, quatenus eum liberat a tædiis ad infelicitatem referendis (§. 639 *Psych. empir.*). Pars enim felicitatis est non esse infelicem, & major utique felicitas est, quæ nihil infelicitatis admixtum habet. Ea nimirum est hominum conditio, ut nemo sit ex omni parte felix. Unde contingit infelicitatem admisceri felicitati humanæ, ut adeo recte pro felicitatis incremento habeatur, si qua infelicitatis pars ablit.

§. 511.

*Quando
conscientia
ejus tran-
quilla.*

Qui secundum conscientiam rectam & certam agit, conscientiam ejus conscientia tranquilla est. Etenim qui secundum conscientiam rectam & certam agit; ei morsus conscientiæ metuendi non sunt (§. 497), consequenter conscientiam consequentem ab iis tædiis liberam habet, quæ accusantem comitantur. Quamobrem cum tranquilla fruatur conscientia, qui liber est ab iis tædiis, quæ conscientiam consequentem accusantem comitantur (§. 505); conscientia ejus tranquilla est, qui secundum conscientiam rectam & certam agit.

Vide.

Videmus adeo, quænam sit tranquillitatis conscientia causa, nimirum conscientia recta & certa, & quam sit necesse ut operam demus, ne conscientia sit erronea vel dubia.

§. 512.

*Qui secundum conscientiam rectam & certam agit, Quando in-
ejus conscientia inquieta esse nequit. Etenim si secundum conscientiam rectam & certam agimus, conscientia nos ex-
cusat (§. 464). Enimvero excusatio conscientia ab inquietudine ejusdem nos immunes præstat (§. 510). Fieri adeo
nequit, ut ejus conscientia inquieta sit, qui secundum con-
scientiam rectam & certam agit.*

Videmus adeo, quænam sit causa, quæ impedit, quo minus conscientia nostra sit inquieta, & quam sit necesse ut operam demus, ne secundum conscientiam erroneam & dubiam, minime autem contra rectam & certam agamus.

§. 513.

*Si demonstrari potest nostrum de actione committenda Unde pen-
vel omittenda judicium, tranquilla fruimur conscientia, nec deat.
metuendum est, ne fiat inquieta. Etenim si demonstrari po-
test nostrum de actione committenda vel omittenda judi-
cium, conscientiam rectam habemus (§. 458). Enimvero
qui secundum conscientiam rectam & certam agit, ejus con-
scientia tranquilla est (§. 511), nec fieri potest, ut inquieta
reddatur (§. 512). Quamobrem si demonstrari potest no-
strum de actione committenda vel omittenda judicium, tran-
quilla fruimur conscientia, nec metuendum est, ne fiat in-
quieta.*

Conscientiam tranquillam exoptant omnes, inquietam averfantur; quotquot norunt, quid sit tranquilla conscientia, quid inquieta. Quoniam iraque demonstratio judiciorum, quæ de actionibus committendis & omittendis ferimus, est medium certissimum consequendi conscientiam tranquillam sibi que cavendi ab inquieta; quantum valeat demonstratio in moralibus nemo non intelligit. Unde elucet necessitas leges
natu-

naturæ in systema veri nominis demonstrativa ~~methodo~~ redigendi, siquidem curam conscientia habemus, ne in felicitatem nostram simus injurii. Videant itaque, an non sibi totique generi humano adferentur, qui tantopere contra methodum demonstrativam in moralibus, immo in disciplinis non mathematicis in universum omnibus adhibendam declamant, quasi hinc periculum gravissimum imminet saluti totius generis humani & Ecclesie ac Reip. interitum minuetur. Risum teneatis amici!

§. 514.

Conscientia inquieta infelicem hominem cur reddit. *Conscientia inquieta hominem infelicem reddit.* Quando enim conscientia inquieta est, tædia homini creat (§. 505) & metu animum torquet (§. 507). Quoniam itaque ad infelicitatem hominis quidpiam confert, quod eidem tædium creat (§. 639 *Psych. empir.*); conscientia inquieta hominem infelicem reddit.

Experientia satis confirmat, quam sint infelices ii, quorum conscientia inquieta, etsi minor sint infelicitas ea, quam accusatio & morsus conscientia causantur (§. 493. 509). Qui morsus conscientia vel experti sunt sive in seipsis, sive in aliis, vel eorum ideam sive ex demonstratione (§. 482. 488 & seqq.), sive ex relatione aliorum, quorum dictis fidem habent, animo comprehensam tenent; ab iisdem sibi metuunt, ubi conscientia inquieta est: quo metu dum torquetur animus, infelicitas haud parum augetur. Ad hæc omnia si animum advertas, quanta sit infelicitas, in quam hominem conjicere potest conscientia, æstimare datur.

§. 515.

Effectus conscientia nos dammantis. *Si conscientia nos damnat, poenitentia oritur.* Et enim conscientia nos damnat, si judicamus male a nobis facta esse causam malorum, quibus affligimur (§. 504), consequenter dum nos damnat, male a nobis factorum nobis conscii sumus. Enimvero ex perceptione mali a nobis patrati poenitentia oritur (§. 759 *Psych. empir.*). Oritur itaque poenitentia, si conscientia nos damnat.

Nimi-

Nimirum poenitentia excruciatu animus, si in male facta mentis aciem dirigimus & perpendimus, quod, quæ fecimus, male facta a nobis sint, quatenus consideramus mala ex iis in nos redundantia. Quinam vero sit affectus hujus molestissimi (§. 758 *Psych. empir.*) effectus, superius jam ostendimus (§. 483). Ibidem igitur dicta ut repetamus, supervacaneum existimamus.

§. 516.

Si conscientia nos damnat, nobismetipsis irascimur. Effectus
 Quando enim conscientia nos damnat, male a nobis facta *alius*. esse causam malorum, quibus affligimur, judicamus (§. 504), adeoque duplicem quasi ex nobis fingimus personam, alteram quæ facto suo malum nobis intulit, alteram cui malum illatum est. Irascimur ei, ex cujus facto, quod nobis malum est, emergit. Nobis itaque irascimur, si conscientia nos damnat (§. 868 *Psych. empir.*).

Exardescit inprimis ira animus, dum eum ad id advertitimus, quod ipsimet sumus causa malorum. Unde liquet, quomodo poenitentia & ira quasi alternando torqueant animum, prouti vel mentis aciem in mala, quibus affligimur, intendentes, facta nostra judicamus mala (*not. §. prac.*); vel in facta nostra intenti spectamus nos causam malorum nobis presentium. Patet autem a poenitentia causa nos ad causam iræ adversus nosmetipsos quasi duci, dum illa excitat attentionem ad hanc afferendam, siquidem iræ locus esse debet. Quam vero sit molestum, ubi homo sibimetipsi irascitur & cupidine vindictæ erga seipsum flagrat, experientia clarissime docet. Referendi sunt affectus molesti conscientia damnantis ad morsus conscientia, quia comitantur conscientiam consequentem (§. 488) Et si autem accusatio etiam conscientia poenitentiam (§. 482) & iram causetur (§. 491); non tamen eadem est, quæ a damnante producit: id quod in ira omnium manifestissime apparet.

§. 517.

Conscientia nos non damnat, sed absolvit, si secun-
dum rectam & certam agimus. Etenim si conscientia recta
(Wolphi Philos. Pract. Universalis). Ccc est, nos non

*damnet,
sed absol-
vat.*

est, nostrum de actione committenda & omittenda iudicium verum est (§. 419), consequenter si secundum eam agimus, eas committimus actiones, ad quas committendas lege inprimis naturæ obligamur, & eas omittimus actiones, ad quas omittendas lege inprimis naturali obligamur (§. 431). Quodsi porro secundum conscientiam certam agimus, actionem, quam committimus, esse committendam, quam vero omittit, omittendam convicti sumus (§. 420). Quamobrem fieri nequit, ut judicemus, si quæ nobis obtingunt mala, eorum causam esse actiones malas, quibus eas promeruerit. Enimvero conscientia nos non damnat, nisi iudicaverimus, quæ male fecimus, ea esse causam malorum, quibus affligimur; sed absolvit, ubi iudicamus, si qua nobis obtingunt mala, ea nos actionibus nostris minime promeruisse (§. 504). Patet itaque conscientiam hominem non damnare, sed absolvere, si secundum conscientiam rectam & certam agit.

Qui secundum conscientiam rectam & certam agit, eum conscientia non accusat (§. 473), sed excusat (§. 464): multo minus itaque eum damnare potest, sed absolvere debet. Quemadmodum enim in foro civili accusatio præcedit damnationem; ita etiam in foro conscientie idem obtinet rationibus conscientie accusantis & damnantis non invitis. Dum enim conscientia nos accusat, actiones, quas commisimus, malas esse pronunciamus (§. 472). Dum conscientia nos damnat, nos malis affligi iudicamus, propterea quod malas perpetravimus actiones (§. 504). Patet itaque accusationem conscientie præcedere damnationem, & damnationem supponere accusationem. Analogia, quæ inter actus conscientie & actus in iudiciis intercedit, denominationibus in doctrina de conscientia occasionem dedit. Et si autem dentur homines, quibus denominationes istæ ignoræ sunt, non tamen dici potest, eos in seipsis omnia ista minime experiri, quæ illis significantur. Sublatis enim rerum nominibus, non tolluntur res, quæ iisdem significantur. Sane si nulla nobis sint nomina; quibus
ea,

ea, quæ ad propria hominis facta spectantia in anima contingunt, significamus; hoc tamen non obstante nihil eorum in anima mutatur. Quamobrem non repugnat, ut quis ad vocabula tantummodo respiciens rideat omnem de conscientia doctrinam, singula tamen, quæ docentur, in seipso experiantur. Quodsi ergo quis eorum, quæ traduntur, experimentum in se capere voluerit, vel in aliis (quamvis in casu posteriori experimentum difficilius), is terminorum explicationes sibi familiares reddere tenetur, non neglectis principiis anterioribus, a quibus pendent ea, quæ notiones ingrediuntur. Intelligitur vero hinc necessitas distinctis notionibus iisdemque determinatis explicandi loquendi formulas, quibus de conscientia utimur, ne pro terminis inanibus habeantur & per præcipitantiam admodum noxiam res ipsæ rejiciantur.

§. 518.

Si quis contra conscientiam egit, quod serva erat, & Quando posthac mala, quibus affligitur, ex actionibus suis consecuta agnoscit; cum conscientia omnium maxime damnat. *conscientia hominem omnium maxime damnat.* Etenim si agnoscit, mala, quibus affligitur, ex actionibus suis fuisse consecuta, conscientia eum damnat (§. 504). Quodsi ergo contra conscientiam egit, quod serva esset; antequam actionem perpetraret, probe noverat, eam esse malam; nec committendam, sed appetitu sensitivo se trahi & affectuum impetu se abripi passus fuit in partem contrariam, ut non obstante dictamine conscientia actionem committeret (§. 426). Nihil ergo habet, quod in excusationem sui prætexere possit, sed agnoscere tenetur, quod malum evitare poterat, si secundum conscientiam egisset, quæ sibi accersivit, dum contra eandem egit. Quamobrem cum fieri non possit, ut judicemus, nos ob male a nobis facta esse causam malorum, quibus affligimur, quam ubi agnoscimus, nos ea evitare potuisse, modo voluissemus; conscientia quoque nostra nos magis damnare nequit, consequenter omnium maxime damnat, si contra conscientiam egimus, quod serva erat, &

posthac mala, quibus affligimur, ex actionibus nostris consecuta agnoscimus.

Inde est, quod, qui contra conscientiam se egisse memores, ubi quærentur cur hoc fecerint, malis ex actionibus ipsorum consecutis, vel jamjam imminentibus, obstupescant, nec quid respondeant, habeant, pudore suffusi & haud raro in lacrymas effusi, tristitia animum ad mala præsentia vel imminetia conversum occupante (§. 623 *Psych. empir.*).

§. 519.

*Custodia
conscientiæ
quid sit.*

Custodia conscientiæ est cura de rectitudine, certitudine ac libertate ejusdem.

Qui conscientiam custodit, ne exorbitet, ei constans est atque perpetua voluntas non agendi, nisi quod legi naturæ seu divinæ convenire certo agnoscit, adeoque non patiendi, ut appetitu sensitivo adversus rationalem prævalente in partem contrariam trahatur, vel affectuum impetu in eandem abripiatur, commissurus actionem, ad quam omittendam lex naturæ nos obligat, vel omisurus eam, ad quam committendam ea nos obligat. In hac cura consistit conscientiæ custodia: ea enim posita; de eo solliciti sumus, ut & recta (§. 419), & certa (§. 420), & libera sit conscientia (§. 426), prouti animum ad notiones conscientiæ rectæ, certæ ac liberæ advertentibus statim patet. Qui adeo hanc curam abjiciunt, ac conscientiæ suæ nullam rationem habent, parum solliciti, utrum recta sit, an erronea, utrum certa, an dubia, & nonnisi appetitu sensitivo se trahi & affectuum impetu se abripi patiuntur ad ea, quæ faciunt; ii conscientiam suam minime custodiunt. Cum autem plurimum interfit, utrum quis conscientiam suam custodiat, nec ne; ideo consultum fuit, ut ampliorem traderemus conscientiæ theoriam, unde cetera, quæ adhuc desiderari poterant, sua quasi sponte fluunt, præsertim si principiorum psychologicorum non fueris ignarus, sed ea familiaria experiaris.

§. 520.

*Obligatio
conscientiæ*

Conscientia nos obligat ad actiones legi naturæ conformes committendas & eidem difformes omittendas. Etenim dum

dum conscientia hominem excusat, adeoque actiones ipsius *ad actiones* legi naturæ conformes declarat (§. 463. 465), summa volu- *commit-*
 ptate animum perfundit (§. 468), ac tædium ex aliorum *tendas &*
 censuris iniquis & vexis perceptum tollit, aut saltem immi- *omitten-*
 nit (§. 469), immo si facta ad aliorum opinionem referi- *das.*
 mus, gaudium, quo animus perfunditur, auget (§. 471),
 atque nos felices reddit (§. 495), & ubi secundum rectam
 & certam agimus, metum morsuum conscientia, qui plu-
 rimorum tædiorum complexus sunt, arcet (§. 497), & ab
 inquietudine animum immunem præstat (§. 498. 510. 512),
 eumque tranquillum reddit (§. 511), adeoque liberum præ-
 stat ab iis tædiis, quæ conscientiam accusantem comitantur
 (§. 505). Rationem adeo suppeditat sufficientem, cur actio-
 nes legi naturæ conformes committere velimus (§. 56 *Ontol.*),
 consequenter motiva committendi eas cum iisdem
 connectit (§. 887 *Psych. empir.*). Quamobrem cum obliga-
 tio activa in connexionione motivi cum actione consistat (§.
 118); conscientia nos obligat ad actiones legi naturæ con-
 formes committendas. *Quod erat unum.*

Ex adverso dum conscientia nos accusat, adeoque
 actiones nostras legi naturæ difformes declarat (§. 472), sum-
 mo tædio animum afficit (§. 483), & ubi ad aliorum opi-
 nionem facta nostra referimus, tristitiam auget, qua affici-
 mur (§. 486), quod idem aliis adhuc de causis contingit (§.
 492), immo morsibus conscientia, plurimorum tædiorum
 ac affectuum cumulo, obnoxios nos reddit (§. 488), immo
 infelices efficit (§. 493). Rationem adeo suppeditat suffi-
 cientem, cur actiones legi naturæ difformes, seu eidem
 contrarias committere nolimus (§. 56 *Ontol.*), consequenter
 motiva eas omittendi cum iisdem connectit (§. 887 *Psych.*
empir.). Quoniam itaque obligatio activa in connexionione
 motivi cum actione consistit (§. 118); conscientia nos ob-

ligat ad actiones legi naturali difformes omittendas. *Quod erat alterum.*

Qui perpendit multiplicia illa tædia, quæ ex actionibus legi naturæ contrariis consecuta animum occupant, conscientia sese exerente; is non dubitabit, quin actiones istæ vel ob hæc solas sint omittendæ, etiamsi non alia daretur earum omittendarum ratio. Et vicissim qui ad animum revocat multiplicem illam voluptatem, qua conscientia animum perfundit, quando eadem actiones legi naturæ conformes apprehendit; simulque expendit se liberum esse ab omnibus istis tædiis, quibus angitur animus legem naturæ transgredientis; is non dubitabit, quin actiones legi naturæ conformes sint committendæ vel ob hæc solas rationes, etiamsi nulla alia daretur actionum illarum committendarum ratio. Nemo itaque in dubium vocare potest, quod conscientia nobis suppediret motiva valida actionum legi naturæ convenientium committendarum & eidem contrariarum omittendarum. Equis ergo obligationem conscientiæ ad servandam naturæ legem in dubium revocabit, modo notionem obligationis activæ perspiciat (§. 118) & naturam animæ non ignoret quoad facultatem inprimis appetendi & averfandi.

§. 521.

Lex natura cur sit lex conscientia.

Lex natura est lex conscientia. Etenim conscientia nos obligat ad actiones legi naturæ conformes committendas & eidem difformes omittendas (§. 520). Quoniam itaque obligatio efficit, ut regula aliqua, juxta quam actiones liberæ determinantur, sit lex (§. 131); ideo lex naturæ est etiam lex conscientia.

Demonstravimus in superioribus (§. 150), legem naturæ esse legem divinam, si voluntate divina ad id obligamur, ad quod lege naturali obligati sumus, eandemque fieri legem humanam, si voluntate hominum obligamur ad id, ad quod lege naturali obligamur, differentia legum non in diversitate materiæ, sed obligationis consistente. Quamobrem cum conscientia nostra novam superaddat obligationem, ab obligatione

gatione naturali, divina atque humana diversam; nullum superesse potest dubium, quin eodem jure ob hanc obligationem dicatur lex naturæ lex conscientiæ, quo legem humanam eandem dicimus ob obligationem peculiarem ab hominibus profectam. Equidem cum ea, quæ a conscientia hominis pendent, a natura ipsius ortum trahant, non nego, obligationem conscientiæ sub naturali esse comprehensam; constat tamen eam esse peculiarem quandam hujus partem, ad quam communiter non respicimus, cum de obligatione naturali loquimur, quippe quæ ex intrinseca honestate ac turpitudine actionum fluit, quemadmodum ex demonstrationibus superioribus facile intelligitur (§. 128. 152). Relegenda hic sunt, quæ supra annotavimus (not. §. 150). Conscientia supponit legem naturæ esse cognitam (§. 429) scilicet per rationem (§. 259), nec ante actus conscientiæ rectæ elicitur (§. 431). Ubi vero agnoscimus, quid sit legi naturæ conforme, vel difforme; obligatio etiam conscientiæ sese exerit, quæ a conscientia fluit, quatenus recta & certa est.

§. 522.

Homo agere obligatur secundum conscientiam rectam, Qualis sit & ipsa conscientia cum non obligat, nisi ut secundum rectam obligatio agat. Etenim obligatio, quæ a lege naturæ venit, necessaria & immutabilis est (§. 142), adeoque impossibile est, ut detur obligatio ad committendas actiones legi naturæ contrarias & ad omittendas eidem conformes (§. 279. 290 *Ontol.*). Quamobrem cum conscientia recta dicitur, quid legi naturali conveniat, quid disconveniat, & quænam per eandem actio sit committenda, quænam omittenda (§. 419. 431); homo agere obligatur secundum conscientiam rectam. *Quod erat unum.*

Enimvero conscientia nos non obligat, nisi ad actiones legi naturæ conformes committendas & eidem difformes omittendas (§. 520). Quamobrem cum hoc fiat, quando secundum conscientiam rectam agimus *per demonstrata*; nec

nec conscientia nos obligat, nisi ut secundum rectam agamus. *Quod erat alterum.*

Manet itaque lex naturæ norma actionum humanarum, etsi ad eadem actiones nostras conformandas nos obliget conscientia, nec dici potest, conscientiam esse istam normam. Quoniam enim conscientia erronea esse potest (§. 419); dici simpliciter nequit, hoc esse faciendum, quod conscientia faciendum esse dicitur, sed dicendum est cum restrictione, faciendum esse, quod conscientia recta dicitur esse faciendum. Nec est, quod excipias, ne sic quidem regulam fore satis tutam, cum rectitudo conscientiæ difficillime dijudicetur. Quoniam enim conscientia supponit legem naturæ (§. 429), ut actus ejus eliciatur (§. 431); non major difficultas est in rectitudine conscientiæ agnoscenda, quam quæ in discernenda legis naturalis veritate elicitur. Error circa legem naturæ admissus conscientiam erroneam efficit, ita ut error conscientiæ ab isto unice pendeat.

§. 523.

*Obligatio
conscientiosif.*

Conscientiosus obligationi conscientiæ satisfacere tenetur. Conscientiosus enim agere vult secundum conscientiam, non contra eandem (§. 437). Necessè igitur est, ut faciat, ad quod conscientia nos obligat, non vero faciat, ad quod non faciendum nos obligat. Quoniam itaque obligationi satisfacimus, si agimus vel non agimus, ad quod agendum vel non agendum obligamur (§. 120); necessè est conscientiosum obligationi conscientiæ satisfacere, adeoque eidem satisfacere obligatur seu tenetur (§. 118).

Vides adeo, quam parum sint conscientiosi, qui secundum conscientiam quidem agunt, de eo autem satis solliciti non sunt, num ea faciant, ad quæ conscientia ipsos obligat.

§. 524.

*Obligatio
conscientiosif ad a-*

Conscientiosus secundum conscientiam rectam agere tenetur. Etenim satisfacere debet obligationi conscientiæ (§. 523), adeoque facere id, ad quod conscientia nos obligat

ligat (§. 120). Quoniam itaque conscientia nos obligat ad ^{gendum se-} agendum secundum conscientiam rectam (§. 522); conscientiosus secundum conscientiam rectam ^{cundum} agere tenetur. ^{conscien-}

Conscientiosus adeo sibi meripso contrarius est, dum secundum conscientiam erroneam agit, præsertim ubi errorem evitare poterat. Videtur sibi, qui non est. ^{tiam re-} ^{ctam.}

§. 525.

Qui peccatorum contra conscientiam commissorum, ^{Conscientia} præsertim gravioris cujusdam sibi conscius est, ^{bona &} malam ^{mala quid} conscientiam habere dicitur. Ex adverso autem bonam habere ^{est.} conscientiam dicitur, qui peccatorum contra conscientiam commissorum, præsertim gravioris, sibi conscius non est.

Nemo hominum est, qui nullius sibi conscius sit peccati. Unde pervulgatum illud: Peccare humanum est. Sed non omnes contra conscientiam agunt & gravioribus peccatis contra eandem conscientiam onerant. Quod conscientia mala homines mordeat & quomodo eandem torqueat, animumque eorum dejiciat, ex superius demonstratis abunde intelligitur. Quinam vero sint fructus bonæ conscientiæ, non minus patet. Unde maximi omnium thesauri loco habenda conscientia bona. Ceterum ea est hominum conditio, ut in nonnullis bonam, in aliis malam habeant conscientiam, quo in casu contingit, ut animum in bonam partem convertentes morsus conscientiæ leniant, quibus a mala torquentur. Non desunt multa, quæ de conscientia dici poterant: sed instituti ratio non fert, ut in has ambages descendamus. Sufficit ea exposuisse, ex quibus cetera facile intelliguntur.

(Wolffii Philos. Præf. Universalis).

Ddd

CA-

CAPUT VI.

De Imputatione morali, Dolo
& Culpa.

§. 526.

Causa libera quam dicatur. **C**ausa libera dicitur, quæ libere agit, sive actio fuerit positiva, sive privativa.

Cor non movetur libere, sed necessario: unde nec causa libera est motus sanguinis, qui actione ipsius producitur. Ast homo, qui alterum gladio vulnerat, libere agit: unde causa libera est vulneris infligendi. Similiter qui, non bibit, cum bibere posset, causa libera est sitis, qua affligitur. Nimirum quæ posita actione privativa ponuntur, etsi ex causis positivis necessario agentibus, seu actionibus positivis consequuntur, ea spectantur tanquam effectus actionem libere omittentis.

§. 527.

Imputatio quid sit. *Imputatio actionis*, sive positivæ, sive privativæ, dicitur iudicium, quo agens declaratur causa libera ejus, quod ex actione ipsius consequitur, boni malique vel sibi, vel aliis.

Si quis furtum committit, damnum infert domino, cui res suæ surripiuntur, obligatur ad rem ablatam eidem restituendam, reus fit pœnæ eamque, ubi deprehensus fuerit, pœnam subire cogitur, quam lex in furem decernit. Multa igitur sunt, quæ ex actione ipsius consequuntur. Quando itaque causa libera declaratur damni domino illati, obligationis ad rem ablatam restituendam, reatus contracti & subitio- nis pœnæ; furtum ipsi imputatur. Nemo miretur, quod obligationem furis ad restituendam domino rem ablatam confidoremus tanquam effectum a libera ejus actione profectum, cum ex lege naturæ resultet ista obligatio. Etenim etsi obli-
gatio

gatio ista contrahatur vi legis naturæ, a libertate tamen hominis furtum contrahentis pender quoad ipsum, quatenus scilicet ipse in hanc obligationem libere consentit, dum libere consentit in eam actionem, cui vi legis, contra quam peccat, adhæret. Eodem modo sese res habet cum reatu pœnæ & ipsa subitione ejus. Qui enim in delictum consentit, in pœnam consentit. Sed hæc suo loco disertius explicabimus. Similiter qui alteri promittit se ipsi daturum decem aureos, accipiant se obligat ad decem aureos dandum & in eum transfert jus eos exigendi. Jus igitur promissarii & obligatio promittentis sequuntur ex actione libera promittentis. Unde respectu utriusque dicitur causa libera, & actio ipsi imputatur, quatenus causa libera declaratur tum juris in promissarium translata, tum obligationis, qua voluit alteri esse devinctus. Denique si discipulus fuerit negligens, ignorantia eorum, quæ disci poterant & debebant, & sumtuum, qui in hoc fiunt, profusio ex negligentia tanquam actione privativa consequuntur. Quatenus itaque libera actio privativa est, in qua consistit negligentia, discipulus utriusque causa libera habetur, & negligentia ipsi imputatur, quatenus declaratur causa libera & ignorantia, & profusionis sumtuum. Hæc exempla satis superque loquuntur, quid sibi velit actionis tam positivæ, quam privativæ imputatio. Quoniam facta tam commissionis, quam omissionis homini imputantur propter bona, vel mala, quæ ex iis consequuntur sive necessario, sive ex eorum voluntate, qui legem aliis ferre possunt; ideo per inconstantiam loquendi hæc ipsa quoque eidem imputari dicuntur. Inde est, quod dicamus furi imputandum esse damnum domino illatum, cum res suas surripuit; immo ipsi imputandum esse, quod obligatus sit ad res ablatas restituendum, quod metu pœnæ torqueatur, quod pœnam subire cogatur. Et vulgo dicuntur imputari tam actiones, quam ea, quæ ex actionibus consequuntur, agenti & aliis sive bona, sive mala. Philosophi vero est tollere ambiguitatem in loquendo, & significatum fixum terminorum determinare. Non piget notionem imputationis pluribus illustrare exemplis, & declarare, quæ quodammodo obscura esse poterant, propterea quod plures imputationem non satis distincta & determinata notione explicant, alii vero hoc facturi fingunt significatum a

communi loquendi usu abhorrentem, ut ex definitione imputationis, quam proferunt, ea deduci nequeant, quæ de eadem demonstranda sunt. Patebit autem ex sequentibus, quod ex nostra definitione eadem veluti sponte sua fluant: quæ adeo instituto nostro convenit & fecundam se probat.

§. 528.

*Quanam
actiones
imputari
possint.*

Imputari nequeunt actiones nisi liberae. Etenim si actio quædam alteri imputatur, causa boni malique tam sibi, quam alteri ex actione emergentis declaratur (§. 527). Enimvero causa libera eorum, quæ ex actione resultant, esse nequit, nisi qui libere agit (§. 525). Patet itaque non posse imputari actiones nisi liberarum.

Atque hoc primum est actionis requisitum, quod efficit, ut ea imputari possit. Continetur per modum axiomatis in definitione imputandis: distincte tamen enunciandum fuit, quod eodem utamur tanquam principio in demonstrandis iis, quæ ad doctrinam de imputatione pertinent. Realitas definitionis per se satis patet, ut non opus sit eam demum demonstrari. Etenim hominem libere agere constat (§. 942 *Psych. empir.*). Ex actionibus liberis fluere, quæ agenti & aliis bona & mala sunt, experientia loquitur & exempla paulo ante (*not. §. 527*) adducta probant. Non igitur dudarari potest, quin sit causa libera eorum, quæ ab actione ejus pendent (§. 526 *Phil. pract. univ.* & §. 881 *Ontol.*). Quod vero judicium, quo declaratur, eum esse causam liberam boni malique sibi vel aliis ex actione sua emergentis, imputatio dicatur, arbitrarium est. Sufficit itaque id, quod vocabulo significatur, esse possibile, & hoc a posteriori cognosci, dum istiusmodi judicia ferimus. Neque abhorret significatus a communi usu loquendi. Quando enim alteri imputamus actionem, dicere solemus: tu es causa illius, quod mihi contigit, v. gr. quod inebriatus fuerim, si quidem ad potandum nos compulsi. Solent autem homines in imputandis actionibus subinde aberrare a vero, ubi non perpendunt, utrum in potestate alterius fuerit, nec ne, ut non ageret, quando egit, & ut ageret, quando non egit, & autem egere, vel non agere debuerit.

§. 529.

§. 529.

Quoniam homini imputari nequeunt actiones, nisi ^{Quoniam} liberae (§. 528), actiones autem naturales liberae non sunt ^{imputari} (§. 12); *actiones naturales per se homini imputari non possunt. nequeant.*

Ita si ventriculus male digerit cibus, mala cibi digestio imputari nequit. Studio autem dico, actiones naturales per se non posse imputari homini. Patebit enim deinceps, quod ^{actione} quadam libera superveniente imputari queant. Ex accidente igitur est, quod, quae per se imputari non possunt, imputari queant.

§. 530.

Brutis imputari nequeunt actiones. Etenim bruta ^{Cur brutis} destituuntur voluntate & noluntate libera (§. 763 *Psych. imputari rat.*), adeoque actiones eorum liberae non sunt. ^{nequeant} Quamobrem cum imputari nequeant actiones nisi liberae (§. 528); ^{actiones} brutis imputari nequeunt ipsorum actiones.

E. gr. Si equus te calcitret pedemque concutiat; actionem hanc ei imputare nequis. Si enim imputares, declarares eam pro causa libera rumoris pedis (§. 527), adeoque liberam tribueres actionem (§. 526): id quod a veritate abhorret (§. 763 *Psych. rat.*). Ipsa adeo imputationis notio reclamar, si bruto, ex cujus actione sequitur, quod tibi malum est, imputare volueris. Hinc absolum est indignari brutis damnum nobis inferentibus.

§. 531.

Rebus inanimatis imputari nequeunt ipsarum actio- ^{Cur rebus} *nes.* Nemo non novit, rebus inanimatis nullam competere ^{inanimatis} in agendo libertatem, adeoque actiones earundem non esse ^{imputari} liberae. Quoniam itaque agenti imputari nequit actio, quae ^{nequeant} libera non est (§. 528); nec rebus inanimatis imputari pos- ^{actiones} sunt ipsorum actiones.

E. gr. Si ventus de recto dejicit regulam, quo caput vel facies vulneratur; actio hæc eidem imputari nequit. Quae enim modo de actionibus brutorum annotavimus (*not. §. 570*);

ea etiam de rebus inanimatis valent. Absurdum igitur censetur indignari vento, quod regulam dejiciens tibi vulnus inflixerit. Unde rideretur merito, qui hoc facit.

§. 532.

*Imputati-
vitas
fundamen-
tum.*

Actiones homini imputantur, quatenus libere sunt.
Etenim cui actio imputatur, is declaratur causa libera boni vel mali ex actione ista sibi vel aliis emergentis (§. 527). Causa vero libera est, quatenus libere agit, hoc est, libere actionem edit, vel non edit (§. 526). Actio igitur homini imputatur, quatenus libera est.

Nimirum dum actio homini imputatur, ipsi in acceptis refertur bonum vel malum, quod ex actione ejus fuit consecutum (§. 526). Hoc autem ut fieri possit, necesse est, ut penes ipsum steterit, utrum actionem committere, an omittere voluerit. Alias enim absolum foret, eum vel laudare, vel reprehendere, quod hoc fecerit, & urgere, ut rationem reddat cur fecerit. Unde videas, homines plebejos ipsos, quando ipsis imputatur actio, ex quo mali quidpiam consecutum, immo pueros ipsos, ubi exquiritur ratio, ad hanc confugere excusationem, quod penes ipsos non steterit, ut non facerent, & in eadem verba erumpere, ubi excusant alios, quibus factum aliquod imputatur. Afferuntur subinde rationes, cur penes agentem non steterit, ut non faceret, veluti quod malum ex actione consecuturum praevidere non poruerint. Unde facile liquet, hominum animis quasi natura insitum esse hoc principium, non posse imputari actionem, nisi quatenus libera, hoc est, neminem teneri de eo, quod ex actione sua consecutum, nisi quatenus ea fuit libera. Fundamentum adeo Imputativitatis actionis in eo consistit, quod sit libera, seu quod dependeat actio a libera voluntate vel voluntate (§. 12). Unde liquet, nos usui loquendi convenienter imputationem explicasse (§. 527).

§. 533.

*Imputati-
vitas quid
sit.*

Imputativitas actionis est dependentia a libertate animæ in volendo & nolendo.

Nimi-

Nimirum per imputativitatem actionis intelligimus id, quod actioni hominis hanc superaddit qualitatem, ut imputari possit. Quoniam itaque actiones homini imputantur, quatenus sunt liberæ (§. 532); imputativitas in alio consistere nequit, nisi in dependentia a libertate animæ (§. 12), quæ eidem tam in volendo, quam in nolendo competit (§. 942 *Psycb. empir.*).

§. 534.

Si actiones, quæ in se spectatæ naturales sunt, quomodocunque a libertate hominis dependent; eadem homini vitas actionum naturalium imputari possunt. Etenim si actiones naturales a libertate hominis quomodocunque dependent, eatenus liberis accensendæ sunt (§. 12). Quoniam itaque actiones homini imputantur, quatenus liberæ sunt (§. 532); actiones quoque, quæ in se spectatæ naturales sunt, si quomodocunque a libertate hominis dependent, eidem imputari possunt.

E. gr. Cibos digerit ventriculus & hæc actio naturalis est. Quodsi male digerit cibos, unde deinceps alia incommoda consequuntur, actio hæc homini per se imputari nequit (§. 929). Enimvero si crapula contraxisti imbecillitatem ventriculi, ne cibos, prout par est, digerat, quam evitare & poteras, & debebas, actio ventriculi cibos male digerentis a libertate voluntatis dependet, quatenus eadem abusus es, arque hoc pacto digestio cibi male facta tibi imputatur. Nimirum cum penes te steterit abstinere a crapula; penes te etiam stetit impedire, ne ventriculus male digerat cibos. Tibi itaque cum imputari possit crapula, digestio quoque cibi male facta recte imputatur. Immo videmus vel imperitissimos hominum in hoc casu actionem ventriculi imputare homini crapulæ dedito ob rationem, quam paulo ante allegavimus (*not.* §. 532). Hinc quando de mala digestionem conqueritur, dicere solent: nullam ipsi esse conquerendi causam, cum aliud non voluerit. In vernacula dicere solemus: *Er habe es nicht besser haben wollen.*

§. 535.

Actiones brutorum homini imputantur, quatenus eas actiones non impedivit, cum posset. Etenim si quis actionem bruti *brutorum* non

*quando bo-
mini im-
putentur.* non impedivit, quam impedire poterat, libere omittit actio-
nem, quam edere poterat (§. 941 *Psych. empir.*). Quamobrem si ex actione ejus consequitur actio bruti, unde porro sequitur, quod ipsi vel aliis bonum aut malum est, hoc ipsum ex actione ejus libera consequi censetur, cum non ponatur, nisi posita actione ipsius libera, adeoque pro causa libera ejusdem recte habetur (§. 526). Quoniam itaque ipsi imputatur actio privativa, unde pendet actio bruti (§. 527); quin actio etiam bruti eidem imputanda veniat, dubitandum non est.

Nimirum quod brutum facit, ipse fecisse putandus est, quatenus non impedivit, ne faceret, cum posset. Principium hoc fecundissimum est, cum plures casus particulares sub se comprehendat. Est vero idem usu receptum, cum quotidie videamus, homines etiam imperitissimos actiones brutorum imputare hominibus, quæ ipsis imputari nequeunt (§. 530), ubi penes alios stetit norunt, ne agerent bruta, vel saltem ne agerent eo tempore locove. E. gr. Si quis noverit, canem esse mordacem, eumque libere per urbem vagari permittit; ipsi imputatur, si is mordet puerum. Similiter si quis avem alit, quæ suavi suo cantu demulcet aures vicinorum; ipsi imputatur cantus avium: quemadmodum ex adverso imputatur larratus canis, qui noctu molestus est vicinis, ne somno indulgere queant.

§. 536.

*Quando
imputari
nequeant.* *Actiones brutorum homini imputari nequeunt, si eas nullo modo impedire potuit.* Etenim si actionem bruti nullo modo impedire potest, nec fieri potest, ut a libertate ejus ullo modo dependeat (§. 941 *Psych. empir.*). Quamobrem cum nulla adsit actio hominis, quæ ipsi imputari possit (§. 532), & ex qua actio bruti sequatur; nulla adest ratio, cur actio bruti eidem imputetur. Quoniam itaque absque ulla ratione nihil ipsi imputari potest (§. 70 *Ontol.*); nec actio bruti eidem imputari potest, si eam impedire nullo modo potuit.

Nimi-

Nimirum quando homo actione aliqua libera sive privativa, sive positiva ad actionem bruti concurrat; actio bruti spectatur quasi ipsius actio, ut ipse egisse videatur, quod fecit brutum. Enimvero quando nulla actione ad actionem bruti concurrat, nec actio bruti censeretur quasi ab ipso profecta. Cessat itaque in casu posteriori omnis imputationis ratio, quæ datur in priori. Sive adeo reum sit brutum, sive alienum, quoad actionem ipsius unum idemque est.

§. 537.

Actiones brutorum homini imputantur, quatenus ad eas Alia ratio actione positiva libera quacunque concurrat. Ostenditur eodem prorsus modo, quo ante ostendimus, actiones brutorum homini imputari, quas non impedit, cum impedire possit.

Nimirum actiones brutorum homini imputantur, quatenus ab actione ejus libera dependent, seu nonnisi hac posita ponuntur. Quoniam vero imputativitas consistit in dependentia a libertate animæ in volendo & nolendo (§. 533); quoad imputationem perinde est, sive positiva fuerit actio, sive privativa, si non quæstio fuerit nisi de eo, an imputanda veniat. E. gr. Si quis instigat canem, ut irruat in puerum, atque is eum mordeat; actio canis instiganti imputatur: neque enim canis momordisset puerum, nisi instigatus fuisset.

§. 538.

Actiones rerum inanimatarum homini imputantur, quatenus eas vel earum effectum inde pendentem non impedit, cum impedire possit. Demonstratur hæc propositio eodem modo, quo paulo ante ostendimus, actiones brutorum homini imputari, si eas non impedit, cum

actiones rerum inanimatarum non minus naturales sunt, quam brutorum, nec rebus inanimatis imputari possunt actiones suæ (§. 531), quemadmodum brutis non imputantur suæ (§. 532). Unde quoad hominem utraq; sese habent ut actiones, quæ naturales sunt & agenti suo imputari nequeunt. Imputantur autem homini actiones brutorum propter dependentiam

(Wolffii Philos. Pract. Universalis).

E e e

dentiam

dentiam a libera ipsius actione privativa (§. 535). Quamobrem propter eandem dependentiam imputandæ eidem etiam veniunt actiones rerum inanimatarum. E. gr. Si quis prævidet grandinem orbibus vitreis fenestrarum damnum daturam, nec has removeret, cum eas removeere sicque damnum præcavere posset; actio grandinis eidem imputatur. Quodsi neges imputari actionem grandinis, qua damnum datum, sed actionem privativam propriam, qua damnum dari permissum; negandum quoque est, posse homini imputari actionem bruti, vel actionem alienam liberam, hominis. Quoniam vero omnes concedunt, factum alienum hominis nobis imputari posse, quod etiam deinceps demonstraturi sumus; nulla sane ratio est, cur non etiam actio rei inanimatæ, veluti in exemplo dato actio grandinis, eidem imputari recte dicatur. Sane ubi demonstraturi sumus imputationem facti alieni, ad quod nonnisi privativa actione concurrimus, liquido constabit, non aliam esse rationem imputationis facti alieni humani, quam imputationis actionis rei inanimatæ, scilicet dependentiam actionis alienæ ab actione quadam privativa libera propria. Reges Mexicani sub initium regni promittebant, se effecturos, ut Sol justo tempore orietur & occidat, ut pluat, quoties e re fuerit, ut terra fruges proferat, propterea quod populus sibi persuaderet, hæc a libera voluntate Regum pendere: quæ persuasio etsi stulta in se esset, non tamen a veritate abhorrebat, quod stante eadem hæc Regibus suis imputarent. Quodsi enim causarum physicarum actiones directioni nostræ subsunt, utique nobis imputari possunt (§. 527).

§. 539.

Altera imputandi ratio.

Actiones rerum inanimatarum nobis imputari possunt, quatenus eadem a libera nostra actione quadam positiva pendunt. Ostenditur eodem modo, quo supra ostendimus actiones brutorum in casu simili nobis imputandas (§. 537).

Fertilitas agri dependet ab actionibus causarum physicarum. Eadem tamen imputantur colono, quatenus industria cultura easdem promovit, qua non accedente nec causæ physice effectum istum produxissent. Incendiario imputatur con-

flagra-

flagratio ædium, quia pendet ab incensione, actione positiva ejusdem libera. Propositio præsens & præcedens sunt principia admodum fecunda, communi omnium consensu approbata, ut naturæ humanæ insita spectari possint. Casus quotidie obvii sunt, in quibus hominibus imputantur rerum inanimatarum actiones, quæ non ponuntur nisi positis actionibus hominum liberis tam privativis, quam positivis.

§. 540.

Actiones rerum inanimatarum homini imputari nequeunt, si eas nullo modo impedire potuit. Ostenditur eodem modo, quo ante evicimus (§. 536), actiones brutorum homini imputari non posse, si eas nullo modo impedire potuit.

Ita homini imputari nequit actio fulminis, quo ædes, quas incolit, tanguntur, nec actio grandinis, qua arbor in agro conteruntur, nec actio venti, qua tegulis dejectis damnum inferitur tecto.

§. 541.

Actiones rerum inanimatarum & brutorum homini imputari nequeunt, nisi quatenus non ponitur effectus eidem debitus, nisi posita quadam hominis actione vel privativa, vel positiva libera. Imputantur homini actiones brutorum & actiones rerum inanimatarum, quatenus eas non impedivit, cum impedire posset, consequenter quatenus ab actione ipsius privativa libera dependent.

Principium generationis & actionis brutorum & rerum inanimatarum.

Phil. pract. univ. & §. 941 Psych. empir.) Similiter eidem imputantur actiones brutorum (§. 537) & rerum inanimatarum, quatenus ad eas actione quadam positiva libera concurrat, vel eadem ab hac dependent (§. 539). Non autem imputari possunt, si neque ab actione quadam ipsius privativa (§. 536. 540), neque ab actione quadam positiva libera dependent (§. 528). Quoniam itaque imputativitas in dependentia a libertate animæ in volendo & nolendo consistit

fistit (§. 533); si qua brutorum vel rerum inanimatarum actio neque a privativa quadam, neque positiva actione hominis libera dependet, nulla prorsus adest ratio, cur eidem imputari possit. Quamobrem cum sine ratione sufficiente imputationi locus non sit (§. 70 *Ontol.*); actiones rerum inanimatarum & brutorum homini imputari nequeunt, nisi quatenus non ponitur effectus eidem debitus, nisi posita quadam hominis actione vel privativa, vel positiva libera.

Habemus hic principium generale imputationis actionum tam brutorum, quam rerum inanimatarum, quo cognitis circumstantiis semper definire licet, utrum actiones istæ homini imputari possint, nec ne. Ceterum & hic, & in sequentibus tenendum, nos hic loqui de imputatione actionum, quatenus per naturam hominis obtinet, non vero de imputatione in statu civili, in quo ea perinde ac obligatio naturalis multum restringitur, quemadmodum suo loco constabit.

§. 542.

*Sensatio-
nes quando
vis non
mutatur
sensationum
prævisarum
gratia, nec
alio quo-
modo im-
pediatur,
ne sensibile
aliquod in
organum
sensu-
putari pos-
sint.*

*Si ex decreto animæ ob sensationes prævisas situs corporis non mutatur sensationum prævisarum gratia, nec alio quo-
modo im-
pediatur, ne sensibile aliquod in organum sensu-
putari pos-
sint;* si denique ex decreto animæ quid agas eo fine, ut sensibile quodpiam percipias, aut quid eo fine ab aliis fieri jubeas; sensationes imputari homini possunt. Sensationes in se spectatas esse actiones naturales, ex earum notione (§. 65 *Psych. empir.*) & notione actionum naturalium liquet (§. 12). Accensentur autem eadem actionibus liberis in omni hypothesi propositionis præsentis (§. 16). Quamobrem cum actiones naturales homini imputentur, quæ quomodocunque a libertate voluntatis ejusdem dependent (§. 534); in omni hypothesi propositionis præsentis sensationes homini imputandæ veniunt.

Penamus nos in templo, dum benedictio impertitur, oculos convertere in imaginem in altari depictam & oculis in ea defixis animum avocari ab actu benedictionis, quem ad eundem

dem attentum afferre debebamus; sensatio, nempe visio imaginis, nobis imputatur, quatenus oculos ab eadem avertere, vel hisce depresso aut in altum sublatis impedire poteramus, ne videremus imaginem devotionem turbaturam. Quodsi ad nosmetipsos animum advertere voluerimus, non deerunt exempla ceteros propositionis casus illustratura. Ceterum hinc intelligitur, quanta debeat esse attentio ad actiones nostras, ne nobis imputari possint: id quod ulterius ex sequentibus elucefcet.

§. 543.

Si situs corporis non pendet a decreto animæ ob sensa- Quando tiones prævisas harumque gratia determinatur, nec a nobis sensationes impediri potest, ne sensibile in organum sensorium agat, nec imputari quicquam eo sine agis, ut sensibile quoddam percipias, aut eo sine ab alio fieri jubes; sensatio tibi imputari nequit. Etenim nequeant.
 in hypothesi propositionis præsentis sensatio actio naturalis est (§. 17), adeoque nullo modo a libertate voluntatis dependet (§. 12). Quamobrem cum actiones naturales homini per se imputari nequeant (§. 529), nec imputari possint, nisi quatenus quomodocunque a voluntatis libertate dependent (§. 534); in hypothesi propositionis præsentis sensatio homini imputari nequit.

Ponamus te in platea euntem conspicerere ex improvise inimicum tibi insidiantem & in terrorem conjici, ut pede vacillante extorqueatur articulus; conspicio inimici tibi imputari nequit, unde luxatio pendet, cum neque in publicum processeris, ut eum conspiceres, nec penes te steteris impedire, quo minus conspiceres.

§. 544.

Si ex decreto animæ attentionem dirigis in objectum, Quando a quo eandem avertere poteras, vel oculum visibili directe ob- imputetur vertis, vel directe obversum in hoc situ detines; attentio tibi attentio. imputanda. In hypothesi enim propositionis attentio actio libera est (§. 18, 19). Quamobrem cum actiones homini

imputentur, quatenus liberæ sunt (§. 532); attentio in hypothefi propositionis præfentis tibi imputanda venit.

Ita Davidi imputatur attentio, quam ad confpectum genuum nudorum Bathfebæ attolit, pravarum cupiditatum caufa. Etenim ex circumftantiis colligitur, quod eam in nuda genua Bathfebæ direxerit, oculis directe iisdem obverfis atque in hoc firu detentis. Penes ipfum ftabat oculos dirigere in aliud objectum & animum ab eo avocare, quod pravis cupiditatis eum inquinare poterat.

§. 545.

Quando
actus ima-
ginationis
imputandi.

Si attentionem dirigit in quidpiam fenfu perceptum vel in phantafma aliquod, a quo eandem avertere poterat, vel in alterutro illam confervas, cum retrahere poffes; vel fi vocabulorum ope phantafma aliquod in te excitare ftudes, vel per operationes mentis clicis ea, que ad conftituendum phantafma aliquod concurrere debent; vel fi phantafma, quod reproducitur, repræfentat rem libere perceptam; actus imaginationis imputandus venit. Nimirum in omdi hypothefi propositionis præfentis actus imaginationis accenferetur actionibus liberis (§. 20. 21. 22), adeoque iis, quæ a libertate animæ dependent (§. 12). Quoniam itaque actiones homini imputantur, quatenus funt liberæ (§. 532); quin in omni hypothefi propositionis præfentis actus imaginationis imputandi veniant extra omnem dubitationis aleam pofitum effe nemo non videt.

Non igitur eft, quod in cafu primo excipias tibi imputari non poffe, quod hoc vel iftud in mentem venerit, neque enim ut veniret voluiffe. Utique enim penes te ftetit, ut impedires, quominus in mentem veniret. E. gr. Si quid ideo in mentem venit, quod in objectum præfens attentionem dirigit, quemadmodum obtinet in cafu primo: penes te erat attentionem in idem non dirigere; confequenter impedire, quominus hoc in mentem veniret. Similiter in cafu tertio fieri non poterat, ut in mentem veniret, quod vidiffi vel audiviffi,

divisti, siquidem id non videre vel non audire voluisses. Equidem non nego fieri posse, ut quem subinde ignorantia invincibilis vel error invincibilis excuset; sed in presenti nobis sermo est, quid obtineat, si præter ea nihil ponatur, quæ in hypotheseos propositionis præsentis parte quacunq̄ue sumuntur. Relegenda hic sunt, quæ supra annotavimus (not. §. 20. 21. 22), cum actus imaginationis in hypotheseos propositionis præsentis actionibus liberis vindicaremus. Exempla ibidem proposita etiam huc trahi possunt, modo supponas, quod in imputatione semper supponendum (§. 527), ex actu imaginationis consequi vel quomodocunq̄ue ab eodem pendere, quod tibi vel alteri bonum aut malum est. Ceterorum enim phantasmatum tanquam in vanum abeuntium nulla habetur ratio.

§. 546.

Si quid memoriæ mandamus, vel diu eadem retinere studemus, ut ejus facile meminisse, non autem oblivisci possimus; actus memoriæ nobis imputantur. In hypothesei enim ^{actus} ^{quando im-} ^{putetur.} omni propositionis præsentis actus memoriæ actionibus liberis accensendi veniunt (§. 23). Patet igitur ut ante (§. 545), actus memoriæ in omni hypothesei propositionis præsentis imputandos esse.

E. gr. Ponamus te continuo meditari offensam ejus, qui te injuria affecit, ut exacerbetur animus (§. 862 *Psych. empir.*). Quod si posthac offensa quotidie in mentem venit, neque eam oblivioni dare possis, etiam si velis; tibi imputandum, quod eam adeo firmiter memoriæ infixeris, cum initio, quando in eam veniebat, attentionem ab eadem avocare & aliorum dirigere posses, ne posthac adeo facile recurreret. Obiter hic observamus, hinc & ex ceteris, quæ de actibus ad facultatem cognoscitivam pertinentibus imputandis demonstrantur, elucescere, quam non modo necesse sit Psychologiam probe perspectam esse, ut theoriam imputationis animo rite comprehendas, verum etiam ut caveas, ne multa tibi molesta imputari possint, & ut efficias, multa tibi jucunda imputari posse. Magnum enim ad felicitatem præsidium in eo positum est, ne molesta imputari & jucunda ex adverso nobis imputari queant.

§. 547.

§. 547.

Quando
oblivio im-
putetur.

Si quas ideas, quarum reproductio in potestate tua est, reproducere nolis, vel attentionem ab objecto, quod percipis, statim avertis, cum eam in eodem retinere posses, vel ejus, quod semel percipisti, ideam reproducere negligis, cum reproducere posses; oblivio imputanda venit. Nimirum in omni hypothese propositionis presentis oblivio actionibus liberis accensenda venit (§. 25). Quamobrem cum actiones homini imputentur, quatenus sunt liberae (§. 532), & imputentur non minus privativae, quam positivae (§. 527); oblivionem imputandam esse in omni propositionis presentis hypothese dubitandum non est.

Ita discipulo imputatur oblivio eorum, quae didicerat, quia ea repetere neglexit. Monuimus jam in superioribus (not. §. 25), oblivionis magnum momentum esse in imputatione: id quod adeo evidens est, ut vel imperitissimi hominum non admittant excusationem ab oblivione petitam, siquidem eam a libera nostra voluntate quomodocunque dependentem sibi repraesentant. Neque tamen quis reprehendar, operose inculcari, quae vel imperitissimis nota sunt. Ut enim taceam, philosophum etiam rationem reddere debere eorum, quae imperitissimis nota sunt, & principiis uti debere pervulgatis, quemadmodum *Euclides* usus principiis notissimis, quod totum sit majus sua parte, & quod aequalia eidem tertio sint inter se aequalia, ubi methodo demonstrativa systema veri nominis condere voluerit; id probe perpendi velim, ad determinatas notiones a nobis revocari, quae vulgo imperfecte agnoscuntur, ne in principiis applicandis haeritemus, vel a vero aberremus. Sane omnes vulgo agnoscunt, oblivionem nobis esse imputandam, si a libera nostra voluntate dependet, ita ut penes nos steterit eandem declinare. Enimvero si quae siveris, quandonam pendeat a libera voluntate nostra, quandonam non pendeat; vulgo non satis perspectum est. Nostrum adeo est, ut doceamus, quandonam id fiat. Quamdiu autem hoc ignoratur, oblivionem in excusationem vertes, ubi excusationi minime servit.

§. 548.

§. 548.

Si quis imaginationem & memoriam extendere negligit, cum posset, actus ea de causa cessantes imputantur. Quando enim actus, qui cessant, sunt facta omissionis (§. 26), ad-^{actus ima-}ginationis eoque actiones privativæ liberæ (§. 24). Quamobrem cum ^{& memo-}actiones etiam privativæ (§. 527) imputentur, quatenus li-^{ria exten-}beræ (§. 532); quin actus imaginationis & memoriæ ea de ^{sa privati-}causa cessantes, quod utramque extendere neglexeris, cum ^{vi impu-}posses, imputandi veniant, dubitandum non est. ^{sentur.}

Discimus hinc, quam late pateat imputatio, quodque omnem ejus amplitudinem perspicere nequeant, qui in Psychologia peregrini ac hospites sunt.

§. 549.

Ignorantia vincibilis in casu singulari imputanda Quando est. Etenim ignorantia vincibilis in casu singulari accen-^{ignorantia}senda est actionibus liberis (§. 29). Quamobrem cum actio-^{imputan-}nes homini imputentur, quia liberæ (§. 532); ignorantia ^{da.}etiam vincibilis in casu singulari imputanda.

• Relegenda hic sunt, quæ de ignorantia vincibili actionibus liberis accensenda annotavimus (not. §. 29). Ceterum ex propositione præsentem liquet, frustra ad ignorantiam provocare sese excusaturos, quod hoc fecerint, vel non fecerint, quando ea vincibilis. Et intelligitur hinc veritati consentaneum esse Canonem istum pervulgatum: *Ignorantia vincibilis non excusat.*

§. 550.

Ignorantia invincibilis imputari nequit. Ignorantia Quando enim invincibilis a nobis evitari non potest (§. 28), conse-^{imputari}quenter nullo modo a libertate dependet (§. 941 *Psych. em-* ^{nequeat.} *pir.*), atque adeo nec actio libera est (§. 12). Quoniam itaque actiones homini imputari non possunt, nisi quæ liberæ sunt (§. 528); ignorantia invincibilis imputari nequit.

Ignorantiam esse actionem privativam ex notionibus ignorantæ (§. 27) atque actionis privativæ (§. 24) liquet. Quis *(Wolffii Philof. Pract. Universalis).* Fff igno-

ignorantia invincibilis imputari nequit, ea in excusationem facti tam commissionis, quam omissionis vertitur. Unde Caeron pervulgatus: *Ignorantia invincibilis excusat.*

§. 551.

Quando error imputetur.

Error vincibilis in casu singulari imputandus est. Quoniam error vincibilis in casu singulari actionibus liberis accensendus (§. 31); eodem modo ostenditur, quod in casu singulari imputandus veniat, quo modo (§. 549) ostendimus, ignorantiam vincibilem in casu singulari imputandam esse.

Relegenda hic sunt, quæ supra (not. §. 31) annotavimus, cum errorem vincibilem in casu singulari actionibus liberis vindicaremus.

§. 552.

Quando imputari nequeat.

Error invincibilis imputari nequit. Quoniam error invincibilis evitari a nobis nequit (§. 30); eodem prorsus modo ostenditur, eum nobis imputari non posse, quo modo evicimus (§. 550), ignorantiam invincibilem imputari non posse.

Facilius videtur vincere errorem, quam ignorantiam. Difficilius tamen est in casu dato iudicium, utrum quis errorem, quem fovet, vincere potuerit, nec ne. Mittimus jam distinctiones erroris, quæ in doctrina morali usum pollicentur, cum alio loco commodius easdem expendamus.

§. 553.

Quanam actiones ex ignorantia vel errore profecta imputentur.

Actiones tam privativæ, quam positivæ ex ignorantia & errore vincibili profluunt imputantur homini. Etenim ignorantia & error vincibilis in casu singulari imputantur (§. 549. 551). Quamobrem etiam imputandæ sunt actiones tam privativæ, quam positivæ, quæ ex ignorantia & errore vincibili profluunt.

Nimirum quoniam, si vincibilis est ignorantia vel error, penes te stetit, tam illam, quam hunc evitare (§. 28. 30); penes

penes te etiam stetit, quod fecisti, non facere, & quod non fecisti, facere. Eatenus itaque actio sive privativa, sive positiva censetur libera, quatenus ignorantia vel error, unde pender, actionibus liberis accensetur. Unde cum actiones imputentur, quatenus liberæ sunt (§. 532); quin actiones tam privativæ, quam positivæ ex ignorantia & errore invincibili profectæ imputandæ sint homini dubitari nequit.

§. 554.

Actiones tam privativæ, quam positivæ ex ignorantia Quenam invincibili provenientes imputari nequeunt. Etenim ignorantia & error invincibilis imputari nequeunt (§. 550. 552). ^{Quenam non imputantur.} Quamobrem nec actiones, sive privativæ fuerint, sive positivæ, si ex hoc fonte profluant, imputari homini possunt.

Nimirum quia penes te non stetit evitare ignorantiam & errorem invincibilem (§. 28. 30); nec libere consensisti in actionem, quatenus aliquid vitii habet. Supponitur nimirum, te actionem, quam committis, fuisse omitturum, & eam, quam omittis, fuisse commissurum, nisi ignorantia vel errore invincibili laborasses, ita ut actionis perpetratæ causa unica habeatur ignorantia vel error invincibilis. Nec obstat, quod alias actio in se spectata libera sit: sufficit enim eam pro libera haberi non posse, quatenus vitiosa est, cum qua vitiosam minime intenderis.

§. 555.

Actiones ex habitu libero exercitio acquisito fluentes Actiones imputantur. Sunt enim liberæ (§. 35), adeoque imputantur (§. 532). ^{ex habitu quando imputantur.}

Falluntur adeo se excusatius peccare, quod, dum ex habitu agunt, sibi impossibile existiment, quod agant aliter. Arbitrantur enim penes se non stare, ut agant aliter, adeoque actionem ipsis imputari non posse. Sed non advertunt, necessitatem agendi, quam sibi impositam arbitrantur, a se libere fuisse contractam, ac ideo actiones ex habitu fluentes evitare potuisse, nisi eundem sibi comparassent. In imputandis sibi metipsis actionibus tanto facilius decipiuntur, qui ac-

mine destituuntur, quanto lubentius obrinet, ut causam male factorum in alios conijciant homines. Haud raro tamen contingit, ut aliis actiones malas vel sibi bonas imputaturi sibi metipsis contradicant. Acutiores enim deprehenduntur, quando nec præjudicia, nec affectus nebulam offundunt intellectui, quæ acumen debilitatur.

§. 556.

Actiones privativa ex defectu tur. *Si actio aliqua omittitur ob defectum habitus, quam acquirere potuisses, modo voluisses, factum omissionis imputatur.* Etenim in hypothesi propositionis factum omissionis accensetur actionibus liberis (§. 36), adeoque imputatur (§. 532), non obstante quod actio privativa sit (§. 527).

Relegenda hic sunt, quæ supra (not. §. 36) annotavimus, cum factum omissionis ex defectu habitus, quem acquirere poteras, modo voluisses, actionibus liberis vindicaremus. Si quod enim dubium remanet, cur imputandum sit; id omne protinus evanescet.

§. 557.

Operationes intellectus quo modo imputanda. *Operationes intellectus, quæ ex decreto animæ eliciuntur, imputantur.* Sunt nimirum liberæ (§. 32), adeoque imputantur (§. 532).

Valet hoc de omnibus operationibus intellectus, & omnium maxime de tertia, quæ primam atque secundam includit.

§. 558.

Actiones ex dispositione libero exercitio acquisita fluentes imputantur. *Actiones ex dispositione libero exercitio acquisita fluentes imputantur.* Sunt enim liberæ (§. 33), adeoque imputantur (§. 532).

Eadem hic repetenda sunt, quæ paulo ante (not. §. 555) de actionibus ex habitu libero exercitio acquisito fluentibus imputandis annotavimus: eadem enim prorsus utrobique est ratio.

§. 559.

Factum omissionis. *Si actio aliqua omittitur ob defectum dispositionis, quam acquirere potuisses, modo voluisses; ea imputatur.* Et enim

enim in hoc casu factum omissionis accensendum est actio-^{ex defectu} nibus liberis (§. 34), adeoque imputatur (§. 532), non ob-^{dispositio-} stante (§. 527), quod actio privativa sit. ^{nis quando}

Relegenda hic sunt, quæ supra annotavimus (not. §. 34), ^{imputetur.} ne quid remaneat obscuritatis.

§. 560.

Actio cessans ob habitum amissum diu libere intermisso Actio ex ^{habitu a-} *ejus usu imputanda est.* Accensenda enim actionibus liberis ^{missio quan-} *(§. 37).* Unde eodem modo, quo in demonstratione præ- ^{do impute-} cedente (§. 559) patet, quod imputanda veniat. ^{tur.}

Ne propositio præsens in abusum trahatur, tenenda sunt, quæ supra monuimus (not. §. 37).

§. 561.

Nolitio cessans ob ignorantiam vel errorem vincibilem Nolitio ^{quando ob} *imputanda est.* Accensenda enim actionibus liberis (§. 39). ^{ignorant-} Patet itaque ut ante (§. 559), quod imputanda veniat. ^{tiam vel}

Ostenditur etiam hoc modo. Nolitio est actio posi- ^{errorem} *tiva (§. 38).* Quodsi ergo cesset ob ignorantiam vel errorem ^{imputetur.} vincibilem; actio erit privativa ex ignorantia vel errore vincibili profecta. Enimvero actio ex ignorantia vel errore vincibili profecta imputatur (§. 549-551). Imputanda igitur etiam est nolitio cessans ob ignorantiam vel errorem vincibilem.

§. 562.

Aversio sensitiva cessans & appetitio sensitiva imputan- ^{Quando} *tur ob ignorantiam vel errorem vincibilem.* Ostenditur eo- ^{aversio &} dem prorsus, quo propositionem præcedentem (§. 561) de- ^{appetitio} monstravimus, modo (§. 40. 41). ^{sensitiva.}

Aversio sensitiva & appetitio sensitiva, si in se spectentur, actiones naturales sunt (§. 15), adeoque per se homini imputari nequeunt (§. 529). Quodsi ergo imputari debent, alia superaccedere debet causa, quæ sufficit ut imputentur, qualem esse ignorantiam & errorem vincibilem constat (§. 549. 551).

Fff 3

§. 563.

§. 563.

Quando
qua fortior
impuleretur
appetitio
& aversio
sensitiva.

Si ab actionibus quibuscunque liberis pendet, ut ideam boni ingrediantur plures voluptates ex re quadam vel cum eadem perceptæ, aut ideam mali plura tædia ex re quadam vel cum eadem percepta; appetitio & aversio sensitiva imputatur qua fortior. Etenim in hypothefi propositionis tam aversio sensitiva (§. 43), quam appetitio sensitiva, qua fortior actionibus liberis accensenda (§. 42). Quoniam itaque actiones homini imputantur, quatenus liberæ sunt (§. 532); appetitio & aversio sensitiva qua fortior in hypothefi propositionis præsentis homini imputanda venit.

Ut discutiantur nebulæ, quæ obscuritatem offundere poterant, repetenda sunt, quæ supra eo fine monuimus (not. §. 42. 43).

§. 564.

Quando
actio ex de-
fectu atten-
tionis im-
putetur.

Si actio aliqua cessat vel editur ob defectum attentionis, quam conservare poterat, vel cujus conservanda habitus a te acquiri poterat; tam actio privativa in casu priore, quam positiva in posteriore imputanda est. Etenim in utroque casu accensenda est actionibus liberis (§. 44). Quoniam itaque actiones homini imputantur, quia liberæ (§. 532); quin in utroque casu actio, tam privativa in priore, quam positiva in posteriore imputari debeat dubio caret.

§. 565.

Actionum
impossibi-
lium impu-
tatio nulla.

*Quæ homini impossibilia sunt, ea quod non faciat, ei-
dem imputari nequit.* Quod si enim homini impossibile est, ut quid faciat; per se patet, a libera voluntate ejus minime pendere, utrum id faciat, nec ne. Quamobrem cum actionis ommissio sit actio privativa (§. 24), hæc ipsa autem libera non sit, si a voluntate ejus libera minime dependet (§. 12), nec imputentur actiones, nisi quatenus liberæ (§. 528); evidens

dens omnino est, homini imputari non posse, quod non faciat, quæ ipsi impossibilia sunt.

Impossibilia vel sunt absolute *alia*, veluti quod quis *volare* nequeat; vel secundum quid, veluti quod quis *elevare* nequeat pondus vires ipsius superans. Quemadmodum itaque ipsi imputari nequit, quod non *volet*; ita etiam imputari haud quaquam potest, quod, cum tantummodo *elevare* queat pondus 30. librarum, non possit tollere pondus librarum sexaginta vel majus. Loquimur nimirum hic de impossibilitate *phylica*.

§. 566.

Qui rationis usu destituuntur, iis actiones imputari nequeunt. Quoniam anima libera est, quia ratione prædita (§. 528 *Psych. rat.*); qui rationis usu destituuntur, eorum actiones liberæ non sunt. Quamobrem cum homini imputari nequeant actiones nisi liberæ (§. 528); nec rationis usu destitutis actiones imputari possunt.

Nimirum inter hominem rationis usu destitutum & brutum, quod ratione caret (§. 762 *Psych. rat.*), nulla quoad actiones est differentia. Quemadmodum itaque brutis imputari nequeunt actiones (§. 530); ita nec hominibus, qui rationis usu destituuntur, actiones suæ imputari queunt.

§. 567.

Infantibus & furiosis actiones suæ imputari nequeunt. Etenim infantes destituuntur usu rationis (§. 459 *Psych. rat.*); nec est, qui de furiosis idem neget. Quoniam itaque iis qui rationis usu destituuntur, actiones suæ imputari nequeunt (§. 566); nec infantibus & furiosis actiones suæ imputari possunt.

Nemo est, qui infantibus & furiosis actiones suas imputet. Nec est quod excipias, eos plagis affici & verberibus ob actiones perpetratas. Neque enim id fit eo fine, ut puniantur; sed ut ab iis denuo patrandis deterreantur. Quis enim est, qui nesciat hoc modo etiam coerceri bruta, quibus actiones suæ imputari nequeunt (§. 530)?

§. 568.

§. 568.

Impotentia agendi quando imputetur.

Impotentia agendi quomodocunque a libertate voluntatis dependens, consequenter actiones per eandem cessantes homini imputari possunt. Etenim impotentia agendi, ob quam cessat in dato casu actio, si quomodocunque a libertate voluntatis dependeat; perinde ac actio ob eam cessans privativa (§. 24) actionibus liberis accensenda venit (§. 12). Quamobrem cum actiones homini imputentur, quatenus sunt liberæ (§. 532); quin impotentia agendi quomodocunque a libertate voluntatis dependens, consequenter & actio per eandem cessans homini imputanda sit dubitandum non est.

Eodem modo hic sese res habet, quemadmodum cum ignorantia & errore vincibili, per se non imputandis, nisi quatenus a libertate animæ dependent. E. gr. Si quis pollicem dextrum sibi amputet, ut ad militiam ineptus sit, ei imputatur impotentia functiones militis obeundi.

§. 569.

Quando somnium imputetur.

Somnia per se homini imputari nequeunt; imputantur autem somnia & ea, quæ in somnio nobis agere videmur, eo in casu, quo actus imaginationis nobis imputantur, & si somnii causa sit aliqua actio libera præcedens. Dum enim somniamus, res, quas percipimus, imaginamur (§. 122 *Psych. empir.*). Quamobrem cum nemo non in seipso experiatur, penes se non stare, utrum somniare velit nec ne, & utrum hoc potius in somnio percipiat, an aliud; somnia in se spectata actiones liberæ non sunt (§. 12). Quoniam itaque homini non imputantur actiones, nisi quia liberæ sunt (§. 528); somnia in se spectata seu per se homini imputari nequeunt. *Quod erat primum.*

Somnia constant ex actibus imaginationis (§. 122 *Psych. empir.*). Dantur autem casus, in quibus actus imaginationis imputandi veniunt (§. 545). Quamobrem si somnium constat

constet ex actibus imaginationis, qui imputari possunt, quin somnia & ea, quæ in somnio nobis agere videmur, eo in casu nobis imputari queant, dubitandum non est. *Quod erat secundum.*

Denique si somnii causa sit actio quædam libera præcedens, penes nos stetit vel somnium simpliciter evitare, vel saltem impedire, ne tale esset somnium & ne hoc per somnium agere nobis videremur. Somnium itaque vel simpliciter, vel saltem qua tale, & ea, quæ per somnium agere nobis videmur, a libertate animæ dependent (§. 56. 851 *Ontol.*), adeoque tam somnium, quam ea, quæ per somnium nobis agere videmur, actionibus liberis accensenda veniunt (§. 12). Quoniam itaque actiones homini imputantur, quatenus liberæ (§. 532); quin somnia & ea, quæ per somnium nobis agere videmur, nobis imputanda veniant, siquidem somnii causa fuerit actio aliqua libera præcedens dubitandum non est. *Quod erat tertium.*

Piscator quidam per somnium, referente *Theocrito Idyl. 22.* sibi jurasse visus fuerat, quod in mari non amplius pedem esset positurus. Hoc ipsi juramentum imputari non poterat, adeoque nulla ejus religione tenebatur. Enimvero si quis lascivis cogitationibus indulget, & per somnium in complexu venereo pollutionem nocturnam patiatur; quæ sibi per somnium agere videtur, ea ipsi imputanda veniunt. Similiter si quis antequam cubitum eat, multa cum attentione legerit narrationes de Spectris, & noctu per somnium ipsi objiciantur terriculamenta; somnium hoc eidem imputari potest. Immo in genere imputantur, quæ quis per somnium sensu percipere videtur, si talia fuerint, quæ sensu antea libere percepit, & actiones omnes imputantur, quas vigilans patrare consuevit, vel patrare saltem cupivit. Per se autem pater, cum desit actus externus, imputationem non excedere actum voluntaris.

(*Wolfii Philos. Pract. Universalis*).

Ggg

§. 570.

§. 570.

Actiones in somno edita an imputari possint.

Actiones in somno edita imputari agenti nequeunt.
Etenim in somno nullius, quod præsens est, nobis conscii sumus (§. 119 *Psych. empir.*), consequenter nec ejus nobis conscii sumus, quod agimus. Quamobrem nec fieri potest, ut actiones istæ a libertate animæ dependeant (§. 929. 941 *Psych. empir.*). Actiones igitur istæ liberæ non sunt (§. 12), adeoque imputari nequeunt (§. 528).

Si quis per somnum brachio hinc inde moro percutit socium juxta se decumbentem; actio hæc ipsi imputari nequit.

-§. 571.

Quando actiones vera somniantibus imputanda.

Actiones vera somniantibus imputari nequeunt, nisi quatenus causa phantasmatis, unde pendet, est libera actio præcedens. Etenim si causa phantasmatis, unde pendet actio vera somniantis, est libera actio præcedens; phantasma a libertate animæ dependet, consequenter ab hac quoque dependet vera somniantis actio, quæ ab hoc phantasmate dependet. Enimvero cum libera sit actio, quæ a libertate animæ dependet (§. 12); actio etiam somniantis in hoc casu liberis accensenda venit. Quamobrem cum actiones homini imputentur, quatenus sunt liberæ (§. 532); actiones etiam veræ somniantibus imputandæ, quatenus actio quædam præcedens libera est causa phantasmatis, unde pendet. *Quod erat unum.*

Quoniam vero extra hunc casum phantasma a libertate minime pendet animæ, unde actio proficiscitur; evidens est, nec hanc a libertate animæ pendere. Quamobrem cum ea actionibus liberis accenseri nequeat (§. 12), actiones autem non imputentur nisi quatenus liberæ (§. 532); nec actio vera somniantis imputari potest. *Quod erat alterum.*

Casus rariores sunt, in quibus somniantes revera agunt, rarissime autem sunt actiones veræ, quæ ipsis imputari possunt. *Quam-*

Quamobrem non opus est, ut de exemplis multum sumus solliciti. Ne quid tamen prætermisisse videamur, propositionem præsentem addere lubuit.

§. 572.

Noctambulis seu somnambulis actiones veræ imputari nequeunt, quas perpetrant. Quoniam somnambuli proprie dicuntur ii, qui dormientes noctu e lecto inscii surgunt, & dormientes ambulant ac vigilantium opera perpetrant, quorum tamen mane e somno excitati non recordantur, quemadmodum videre est apud *Sennertum* Medicinæ practicæ lib. 1. part. 2. c. 19. Operum Tom. 3. f. 120; actionum, quas-cunque agunt, sibi non sunt conscii, adeoque penes ipsos non stat, utrum agere velint, an nolint. Actiones igitur ipsorum a libertate animæ minime dependent (§. 929. 941 *Psych. empir.*), consequenter liberæ non sunt (§. 12). Quoniam itaque homini non imputantur, nisi actiones liberæ (§. 528); noctambulis actiones suæ imputari nequeunt.

Notatu dignum est exemplum, quod ex observationibus *Henrici ab Hæer* loc. cit. refert *Sennertus* de juvene quodam, qui cum in celebri Academia Poësin profiteretur, interdum mentem in omnia versavit, ut versus melius elaboraret, sed quod vigil nequiverat, noctu præstitit, surgens; pluteum aperiens, scribens, sæpe alta voce, quod scripserat, relegens, demum cum risu & cachinno sibi applaudens, atque contubernalem, ut secum plauderet, hortatus, positisque sandaliis & veste, clauo pluteo, chartisque, ut vespere fecerat, repositis, lectum repetens somnumque, dum excitaretur, protrahens, omnium, quæ noctu egisset, ignarissimus, mane pridiana sollicitudine adhuc laborans, quomodo hiatus verisuum replet, attonitus quasi & sollicitus, boni ne an mali genii opus esset, cum chartas ad suum libitum impletas idque sua manu videret. Idem, cum uxorem duxisset, quoties noctu, infantem cunis ereptum ut plurimum gestans, domum perambulabat, comitanti per omnia uxori, quæcunque rogatus fuerat, patefaciebat & ad omnia uxoris quæsitæ verissime

Ggg 2

respon-

respondebat, ita ut ab ambulante & quasi dormiente, quæ a vigili nullis extorsisset illecebris aut artibus & quæ rogare erubuisse, simplici interrogariuncula sincere, & sine fuce intellexeret: mirante postea sæpius noctambulo, quomodo quæ secretissima habebat, in uxoris cor linguamque venissent. Oculis apertis ambulabat, nihil tamen se vidisse sancte affirmabat. Admiramur Poëtam per somnium versus meliores fundentem, quam vigil facere poterat; non laudamus, quia actionem per somnum editam non imputamus. Non imputamus actionem, quia a libertate independentem nemo non agnoscit actionem, quam quis per somnum edit, cum eam vigil edere non possit. Miramur arcana per somnum effluentem, quæ vigil studiose celabat; non reprehendimus, quia defectum taciturnitatis in somno non imputamus, cui vigil per omnia satisfacit. Non imputamus, quia inscius ac invitus arcanorum participem fecit, quam ea ignorare volebat. Hominem versus facientem, de quo ne per somnium quidem cogitat, & invita loquacitate effluentem, ea, quorum sibi minime conscius est, a machina non differre, Poëtæ & hominis linguæ impotentis actiones imitante, palam est. Eidem adeo imputare, quæ facit, idem foret ac machinæ suas imputare actiones. Summus cum Medicis somnambulibus nihil eorum, quæ faciunt, sibi esse conscios. Exemplum, quod adduximus, idem aperte loquitur. Negari tamen non potest, proflare observationes, quæ contrarium insinuare videntur. Sane idem *Heer* apud *Sennertum* loc. cit. refert, sacerdotem quendam annorum 45 jam a quindecim annis in somniis mortem sibi intentari autumasse, & ut plurimum ab amicissimis. Atque talia somnia terribilia singulis noctibus ter, quater & sæpius recurrere, somnia hæc tam terribilia fuisse, ut, licet funibus vel linteis multiplici plexu connexis scienti & volenti vespere victi fuerint pedes, furibundum tamen & quasi alterum Samsonem vincula omnia rupisse, vel certe compedibus pedes expedivisse, sæpe extra lectum, immo extra cubile se proripuisse, tanto cum horrore, ut toto corpore concuteretur & cordis palmo teneretur. Hæc omnia ipsi apertis observata fuisse oculis, campanæ pulsum ipsum audivisse, horasque distincte numerasse; confessum ultro fuisse, sola se libertate judicii circa

ea;

ea, quæ spectant objectum somnii, privatam fuisse. Enimvero forsan hunc casum ad noctambulos proprie sic dictos non retuleris, aut eos in dormientes & somniantes divideris, ut adeo istis non imputes actiones, quia per somnum editæ; his vero imputare non possis, quia editæ per somnium defectu libertatis in volendo & nolendo. Sufficit adeo, quod exemplum sacerdotis nostri apertissime loquatur, actiones a noctambulis somniantibus deficiente actu libertatis animæ patrari. Quoniam itaque de imputatione per somnium facturum diximus ante (§. 571); in propositione sufficiebat sumi, quod vulgo sumunt Medici de somnambulis, eos scilicet eorum, quæ faciunt, sibi conscios non esse. Quodsi vero addere velis, aut ea, quæ sibi conscii agunt, nulla iudicii libertate agunt; nos minime invitos habebis. Sed talia in Physicis accuratius discutienda erunt.

§. 573.

In comate vigili actiones imputari nequeunt. Etenim *Num a-* in comate vigili læditur cum sensu communi & imagina-*ctiones in* tione ratiocinatio. Quamobrem cum usus rationis sese exerat *comate vi-* ratiocinando (§. 455 *Psych. rat.*); usus etiam rationis abest. *gili impu-* Enimvero anima libera non est, nisi quatenus ratione præ-*tari que-* dita (§. 528 *Psych. rat.*), adeoque sublato usu rationis tollitur *ant.* libertas in volendo & nolendo. Actiones itaque in comate vigili cum ab ea minime dependeant, liberæ non sunt (§. 12). Enimvero non imputantur homini actiones, nisi quæ liberæ sunt (§. 528). Actiones igitur in comate vigili imputari nequeunt.

Qui comate vigili detinentur, ceu legere est apud *Senner-* tum Medic. pract. lib. 1. part. 2. cap. 18. f. 119. Tom. 3. Oper. in somnum quidem propensionem habent, quam etiam clausis oculis plerumque exprimunt, dormire tamen non possunt, simulque plerique delirant, clamant aut somno correpti statim quasi territi aut spasmò correpti brachia vel crura inordinate movent & jactitant atque excitati absurda loquuntur, immo e lecto prosiliunt ac nonnunquam adstantes invadunt. Ita *Heurnio*

Ggg ;

refe-

referente ex comate vigili expergefactus monacho custodi clinico, qui vigiliis defatigatus obdormiverat, caput cultro abscidit & iterum ad somnum sese composuit. Factum hoc tanquam homicidæ imputari non poterat ægroto, nec imputari potest aliis, quod loquantur absurda, vel adstantes invadant, aut quod alia dent damna.

§. 574.

An actiones ex melancholia commisse imputanda.

Actiones ex melancholia commisse imputari nequeunt. Etenim in melancholia depravari ratiocinationem in confesso est a quod omnes, ut ideo pro specie delirii habeatur. vid. *Sennertus* loc. cit. c. 8. f. 90. Eodem igitur, quo ante modo patet (§. 573), actiones suas imputari non posse iis, qui melancholia laborant, quæ scilicet ex melancholia proficiuntur.

Sennertus loc. cit. cum *Aretæo* definit melancholiam per animi angorem in una cogitatione defixum atque inhærentem, absque febre & furore, a phantasmate melancholico ortum. Etenim plurimæ dantur melancholiæ species, quibus omnibus convenientem definitionem reperire haud est facile, ut adeo mirari non debeamus, quod in eadem definienda non consentiant Medici. Sufficit itaque ex eo, quod angor animi in una cogitatione defixus atque inhærens deprehendatur, satis colligi, quod nullus hic locus relinquatur ratiocinationi. Hinc sane est, quod melancholia laborantibus contrarium nullo modo persuadere possis, sed quicquid molitus fueris, eos frustra ad saniolem mentem perduxeris. Nemo itaque affirmaverit, quod penes melancholicos stet omittere ea, quæ qua melancholici faciunt, consequenter quod ipsis imputari possint actiones ex melancholia profectæ. Studio dico, ex melancholia profectæ. Neque enim in univèrsam tolli rationis usum, satis constat. Unde *Sennertus* loc. cit. melancholicorum, inquit, ratiocinatio circa unam rem falsam plerumque, quam veram esse credunt, aberrat, cum phantasiæ depravatæ circa eam assentiantur, de reliquis prudenter & sapienter ratiocinantur. Ita puer quidam in eo solum delirabat, quod se rotius mundi monarcham credebat; de Rep. vero administranda prudenter disse-

differebat. Et mercator quidam apud *Forestum* optime ratiocinabatur, nisi quod ad extremam inopiam se redactum esse conquereretur.

§. 575.

*Actiones ex amore infano profectæ imputari per se ne- An actio-
queunt, nisi quatenus is a liberis actionibus dependet.* Etenim *nes ex a-
amor infanus per observationes Medicorum tam vehemens more insa-
affectus est, ut, præcipue si diu duret, hominem quasi rati- no profectæ
tione spoliet & fere dilirium efficiat, notante Sennerto Me- imputan-
dic. præct. lib. 1. part. 2. cap. 10. f. 94. Tom. 3. Quoniam da.
itaque actionum suarum, quæ ab immodico hoc affectu
pendent, compos non est; nec penes eum stat, quo minus
se ab eodem abripi patiatur ad faciendum, quod, nisi infan-
nirer, non faceret, consequenter a libertate animæ non pen-
dent actiones, quæ hinc oriuntur (§. 941 *Psych. empir.*), ad-
eoque liberis accensendæ non sunt (§. 12). Quamobrem
cum actiones imputari nequeant, nisi quæ liberæ sunt (§.
428); quæ ex amore infano proficiscuntur per se imputari
nequeunt. *Quod erat unum.**

Enimvero si amor iste infanus ab actionibus liberis dependet; penes insanientem stabat, ut malum hoc evita-
ret, atque adeo infanus amor, consequenter etiam, quæ
inde fluunt, actiones a libertate animæ dependent, & ha-
ctenus liberis accensendæ sunt actionibus (§. 12). Imputari
adeo possunt actiones, quatenus a liberis actionibus depen-
det infanus amor, a quo proficiscuntur. *Quod erat alterum.*

Quod amore infano flagrantibus priventur usu rationis, ex
eorum factis abunde patet. Etenim observante *Sennerto* loc.
cit. ubi spem & opinionem consequendi rem amatam concipiunt,
in profundissimum sæpe gaudium erumpunt, & præ
gaudio multa inepta & stulta agunt & loquuntur, & pericu-
lis se non raro maximis exponunt. Ubi vero de consequenda
re amata desperant, nec mutuum amorem respondere animad-
vertunt, lugent, dolent aut etiam irascuntur, interdum etiam
violenti-

violentas manus sibi inferunt. Equidem qui amant, insaniant omnes; non tamen ideo rationis usum amittunt, ut moniti vel ad se redeunt meliora sequi possint. Cavendum itaque, ne quæ de amore insano ad delirium proxime accidente, qui per insulsa facta a ratione maxime aliena se prodit, demonstrata sunt, promiscue ad quemvis amorem venereum a ratione alienum applices. Pendet potissimum ab imaginatione: unde si animo recolueris, quæ de imputandis imaginationis actibus demonstrata sunt (§. 549), in casu dato haud difficulter definies, quatenus actiones ex amore insano profectæ imputandæ veniant.

§. 576.

An actiones ex delirio profectæ imputandæ sint.

Actiones ex delirio profectæ imputari nequeunt. In omni delirio functiones imaginationis & ratiocinationis non rite procedunt, quemadmodum ex delirantium factis recte colligunt Medici. Eodem igitur modo ostenditur, actiones suas delirantibus imputari non posse, quo paulo ante evicimus, non posse imputari actiones in comate vigili (§. 573).

Exempla deliriorum frequentissima sunt & nemini fere ignota; cum febribus acutis laborantes haud raro in deliria incidunt, quemadmodum tum ex eorum verbis, tum factis vel homines imperitissimi colligunt, a ratione tam alienis, ut statim animadvertant adstantes mentis aberrationem. Ceterum jam non subtilius inquiri in causas morborum istorum, in quibus imaginatio & ratiocinatio læditur, ut appareat, quatenus homo sua culpa in eos incidit, nec ab omni imputatione sit prorsus alienus. Longior enim foret disquisitio, nec ea est hujus loci, ubi principia adhuc desiderantur, ex quibus certi quid definire licet. Supponitur etiam doctrina de culpa postea demum tradenda. Nec ea est hominum conditio, ut ne in minutissimis a rectitudine deficiant ipsorum actiones. Condonanda igitur quædam sunt eorundem imbecillitati.

§. 577.

Actiones ex memoria læditur.

Actiones ex memoria læsa profectæ per se non imputantur. Etenim si memoria læditur, usus rationis imminuitur, immo

immo rursus tollitur (§. 464 *Psych. rat.*). Unde porro eodem modo deducitur, actiones inde profectas per se non imputari, quo supra (§. 573) evicimus, quod actiones in comate vigili patratæ non imputentur. *ria laesa imputentur.*

Non repero, quod imputentur, quatenus memoriæ læsionis causa fuere actiones nostræ liberæ. Etenim hoc sæpius jam, immo ad nauseam usque, inculcavimus in aliis casibus similibus. In genere nimirum liquet: *Actiones, quæ per se imputari nequeunt, eatenus tamen imputari, quatenus dependent a principio, quod actionibus nostris liberis debetur.* Exempla, quæ propositionem præsentem illustrant, obvia sunt in senibus repuerascentibus, quando puerilia loquuntur & tractant.

§. 578.

Si anima in somnio operationes intellectus edere potest, Actiones veluti judicare & ratiocinari; actiones, quas per somnium edere sibi videtur, vel revera agit, imputari possunt. Quando enim in somnio intellectus operationibus suis non destituitur, adeoque & eodem modo ratiocinatur, quo vigil ratiocinatus fuisset in eodem casu; in eodem rationis usus salvus est (§. 455 *Psych. rat.*). Quamobrem cum anima libera sit, quia ratione prædita (§. 528 *Psych. rat.*); quæ rite ratiocinata per somnia sibi agere videtur, vel revera agit, libere agere vult. Sunt autem volitiones animæ actiones liberæ (§. 13) Actiones igitur, quas per somnium agere sibi videtur, vel revera agit, in quo operationes intellectus edere potest, eidem imputari possunt. *per somnium editæ quando imputentur.*

Casum hunc esse possibilem & a priori demonstravimus, & a posteriori experientia domestica comprobavimus (§. 419 *Psych. rat.*). Inter istiusmodi somnium & vigilias quoad operationes animæ nulla intercedit differentia, & si actus externus accedit, nec actio somniantis ab actione vigilantis quicquam differt. Quamobrem quæ vigilantibus imputantur, somniantibus quoque imputandæ sunt actiones.

(Wolfii *Philos. Præf. Universalis*).

Hhh

§. 579.

§. 579.

*Coacta a-
lio qua-
nam dica-
tur.*

Coactè agere dicitur, qui nonnisi ab alio vi externa impulsus agit, in actione sese habens per modum instrumenti. *Coactè patitur*, qui alterius in se actioni resistendi vires non habet: in quo casu non resistentia est *Actio privativa coacta*.

Ponamus alterum in te impingere, dum mensæ adstas, in qua vitra pretiosa collocata, & aliquot eorum frangi. Id tibi imputari non potest. Neque enim principium actionis in te est, nec vi propria agis, sed alterius in te impingentis. Non magis tu dici potes vitra pretiosa frangere, quam ensis vulnus lethale infligere ei, quem violentus aggressor eodem impetit. Voluntas tua in hanc actionem nullo modo influit. Et ea de causa in actione te habes per modum rei inanimatæ, quæ non agit, nisi aliunde impulsæ, non libere, cum voluntate destituatur, sed necessario. Similiter si stuprum violentum inferitur fœminæ, quæ resistendi vires non habet; quod non restiterit, etiamsi maxime vellet, actio privativa coacta est. Non alio sese habet modo fœmina, cujus pudicitiz vis inferitur, quam ferrum, dum cuditur a fabro. Et hæ actiones proprie dicuntur coactæ, quæ nullo modo subsunt animæ imperio, nec ullo modo a voluntate dependent. Cum philosophi sit fixum tueri vocabulorum significatum, & ab æquocatione omni abstinere; coactam quoque actionem non dicemus nisi in eo casu, quem fert definitio data.

§. 580.

*Quanam
actiones
coacta dici
nequeant.*

Actio a voluntate vel noluntate tua dependens, ut nec nisi te volente committatur, quamvis eam omittere malles, nec nisi nolente omittatur, etiamsi eam committere malles, coacta non est. Ponamus enim hanc actionem esse coactam. Quoniam a voluntate tua dependet, ut nec nisi te committatur volente, quamvis eam omittere malles, nec nisi te nolente omittatur, etiamsi eam committere malles, *per hypothesein*; necesse est voluntatem & noluntatem tuam cogi, nec vi externa

terna vel minis adhibitis adactus, ut facias, quod facere volebas, vel omittas, quod facere volebas, nolitionem vel volitionem mutas vi motivi tibi suppeditati. Enimvero voluntas & noluntas cogi non potest (§. 927 *Psych. empir.*), nec cogitur voluntas & noluntas, si quis quacunq; vi externa vel minis adhibitis alterum adigit, ut faciat, quod facere volebat, vel omittat, quod facere volebat, sed nolens vel volens nolitionem vel volitionem mutat vi motivi ipsi suppeditati (§. 928 *Psych. empir.*). Quamobrem actio a voluntate vel noluntate tua dependens, ut nec nisi te volente committatur, quamvis eam omittere malles, nec te nolente omittatur, etiamsi eam committere malles, coacta non est.

Idem directe ostenditur hoc modo. Qui vi externa & minis gravissimis adhibitis adigitur, ut faciat, quod facere non vult, vel non faciat, quod facere vult; is non ita impellitur vi externa ad agendum ab alio, ut sese tantummodo habeat per modum instrumenti, nec actioni alterius ea solum de causa non resistit, quia resistendi vires non habet, utpote tandem consentiens in actionem committendam vel omittendam. Quoniam itaque nonnisi coacta est actio positiva, si nonnisi ab alio vi externa impulsus agis, in actione te habens per modum instrumenti; nec privativa actio coacta est, nisi ubi alterius in te actioni resistendi vires non habes (§. 579); ideo evidens est, actionem pro coacta haberi non posse, quæ a voluntate & noluntate tua ita dependet, ut nonnisi te volente committatur, quamvis eam omittere malles, nec te nolente omittatur, quamvis eam committere malles.

Ex demonstratione indirecta intelligitur, cur strictiori utamur coactæ actionis significato, quia scilicet naturæ voluntatis & noluntatis convenit, cum latior ab eadem abhorreat.

Ex directa vero discimus, propositionem præsentem esse de-

H h h 2

definitioni

finitioni actionis coactæ consentientem, nec nos judicare de actionibus nisi notionibus determinatis convenienter. Ut vero etiam appareat, quid proprie coactum dici possit in casu propositionis præsentis, & quid coactum non sit, nec quæ discernenda veniunt, ea in unum confundantur, non sine veritatis detrimento, exempla addere lubet. Ponamus agere detestantem verberibus compelli ad agendum. Quoniam verberanti resistere nequit, viribus ad resistendum deficientibus, quod hic supponimus; coactæ patitur, & non resistenti actio privativa coacta est (§. 579). Enimvero ubi ulteriora verbera, vel etiam duriora, aut iis majus malum evitaturus agis, quod omittere mallet; omissionem actionis tibi repræsentas tanquam malam, adeoque actionem, quatenus ab hoc malo te liberat, tanquam bonam, consequenter per hoc motivum remetipsum determinas ad agendum (§. 932 *Psych. empir.*). Hæc ipsa itaque voluntatis determinatio & eidem convenienter elicita actus externus actio coacta non est (§. 579), sed utique pro libera haberi debet (§. 12). Recordare *Campanella*, ad cujus in torura atrocissima constantiam provocavimus, cum voluntatem non posse cogi ostenderemus (§. 927 *Psych. empir.*). Similiter si scortator foeminae, quæ in stuprum consentire non vult, vitæ periculum intrent, nec hoc ullo modo declinari potest; quod violentas manus inferenti resistere nequeat, actio privativa coacta est (§. 579). Enimvero ubi tandem in stuprum consentit, ut mortis præsentissimum periculum evadat; melius utique putat vitam, quam pudicitiam conservari, quamvis extra hoc periculum hanc illibatam servari, quam violari mallet, nec sine animi summo mœrore consentiat. Unde patet, quemadmodum ante, nec determinationem voluntatis ad admittendum stuprum, nec ipsam hujus admissionem coactam dici posse. Non jam disputamus de moralitate istiusmodi actionum, neque enim hujus loci est hæc disputatio; sed de dependentia earundem tantummodo a voluntate quaestio est, utrum scilicet ea ab agente, num ab alio fuerit determinata, & num penes agentem steterit eam aliter, non vero sic determinari.

§. 581.

Invita est actio, si quis facit, quod non facere mallet; ^{Quando a-} vel non facit, quod facere mallet, modo aliquod ma- ^{ctio invita.} lum ex actione contraria emergens evitare possit.

E. gr. Si foemina intentato vitæ periculo, quod evitare nescit, in stuprum consentit, quod non committere mallet, modo alius necem evadendi modus suppeteret; invita stuprum patitur. Ita homicida deprehensus, dum ad custodiam ducitur, invitus carcerem intrat: mallet enim manus eorum, qui ipsum deprehenderunt, effugere, si posset, & extra carcerem manere. Hinc apud *Livium* miles invitus duci dicitur, qui nolens ducitur.

§. 582.

Si quis vi externa adducitur vel metu alicujus mali, ^{Qualis sit} quod intentatur ab altero, seu metu ab altero incusso permove- ^{actio ex vi} tur, ut faciat, quod non facere mallet, aut non faciat, quod ^{externa &} facere mallet; ^{metu pre-} actio quidem invita est, sed non coacta. ^{fecta.} Cum enim invita sit actio, si quis facit, quod non facere mallet, aut non faciat, quod facere mallet (§. 581); per se patet, quod invita sit, si quis vi externa adducitur vel metu alicujus, quod ab altero intentatur, mali permoveretur, ut faciat, quod non facere mallet, aut non faciat, quod facere mallet. *Quod erat primum.*

Et similiter cum coacta non sit actio, quæ a voluntate vel noluntate tua ita dependet, ut eam committas, quam omittere malles, & eam omittas, quam committere malles (§. 580); evidens est, non coactam esse actionem, si vi externa adducaris vel metu alicujus, quod ab altero intentatur, seu metu ab altero incusso permoveris, ut facias, quod non facere, aut non facias, quod facere malles. *Quod erat alterum.*

Exempla, quæ modo dedimus (not. §. 580. 581), propositionem præsentem illustrent.

Hhh 3

§. 583.

§. 583.

*Actio qua-
nam vo-
luntaria
dicatur.*

Voluntaria dicitur actio, quæ invita non est.

Hinc *Livius* militem volentem opponit invito. Et voluntaria est actio furis, qui sua sponte furtum committit, nulla vi externa adactus, nec metu ab alio concusso permotus.

§. 584.

*Quando
actio vo-
luntaria.*

Si quis nulla vi externa compulsus, nec metu ab alio incusso permotus agit, ejus actio voluntaria est. Etenim si nec vi externa compulsus, nec metu ab alio incusso permotus agit; nulla adest ratio, cur id faciat, quod non facere mallet, aut non faciat, quod facere mallet, consequenter nec facit, quod non facere, nec omittit, quod facere mallet (§. 70 *Omol.*). Quoniam itaque invita demum actio, si quis facit, quod non facere, aut non facit, quod facere mallet (§. 551); qui nulla vi externa compulsus, nec motu ab alio incusso permotus agit, ejus actio invita non est. Quamobrem cum voluntaria sit actio, quæ invita non est (§. 583); si quis nulla vi externa compulsus, nec metu ab alio incusso permotus agit; ejus actio voluntaria est.

Ponamus militem duci, qui nec vi externa compellitur, nec metu incusso permovetur ad consensum, sed quærens, num militem agere velit, sponte consentit, aut sua sponte petit, ut scribatur miles; volens duci dicitur, & actionem ipsius non esse invitam, sed voluntariam nemo non fatetur. At ubi ab aliis militibus comprehensus eorumque vi sese opponens verberibus compellitur ad consensum, aut metus incurritur, ut consentiat; nemo non affirmabit, invitum duci militem. Præsens adeo propositio cum anteriore (§. 582) notionibus communibus respondet. Coactum vero qui dicunt ad castra sequendum, coactum cum invito confundunt. Etenim si vel maxime vi trahitur ad locum, in quem sponte ire non vult; non tamen coactus dici potest consensus, ubi juramento fidem suam adstringit, utur vi externa & minis extorsus fuerit, quemadmodum ex demonstratione superiore (§. 580) liquet. Invirus scribi

scribi potest miles, sed non coactus. Immo qui coactus vel invitatus adducitur, volens scribi potest, ut actio ejus voluntaria sit, utut a coacta vel invita orta, quatenus non repugnat, ut mentem mutet, quam habebat coactus vel invitatus, antequam juramento sese obliget. Nondum hic locus est de moralitate quaestionis hujus agendi, utrum invitum, an tantummodo volentem ducere liceat militem, & quidnam liceat in ducendo invito, ubi exemplo illustramus dependentiam actionis a libera voluntate vel noluntate, quam cogi non posse constat (§. 927 *Psych. empir.*).

§. 585.

Qui metu poenae positivae tantummodo omittit, quod lubenter alias faceret, vel facit, quod non facere mallet; invitatus agit. Invita enim est actio, si quis facit, quod non facere mallet, vel non facit, quod mallet facere (§. 581). *Qualis sit actio metu poenae tantummodo agentis.* Quamobrem dubitandum non est, qui metu poenae positivae tantummodo omittit, quod alias lubenter faceret, vel facit, quod non facere mallet, eum invitum agere.

Studio dico, metu poenae positivae, non autem poenae naturalis. Cum enim poena naturalis necessario ex actione sequatur (§. 306), adeoque sit malum quoddam ex actione necessario & per se consecutum, nec nisi improprie dicatur poena (§. 281), & ipsam actionum malitiam intrinsicam absolvat (§. 59), naturale nolitionis motivum (§. cit. & §. 890 *Psych. empir.*); qui ad eam animum advertit, dum quid facere non vult, actionem averfatur, quia mala (§. 590 *Psych. empir.*), nec dici potest, eum eandem malle committere, nisi metu incusso deterreretur. Quin potius, quam lubentissime eandem omittit, nec dici potest actio ejus invita (§. 582). Quando dicitur: Oderunt peccare mali formidine poenae; positivae, non eae, quas improprio quodam sensu poenas naturales diximus, intelliguntur. Qui virtutis amore non peccat, actionem virtuti contrariam agnoscit ex malitia intrinseca, adeoque ex poena naturali, consequenter eam averfatur, cum nulla esset averfandi eandem ratio intrinseca, si poena naturalis abesset.

§. 586.

§. 586.

Actio coacta num imputari possit.

Actio coacta homini imputari nequit. Si enim actio coacta fuerit positiva, agens non nisi per modum instrumenti sese habet (§. 579), adeoque actio ipsa non differt ab actione rei inanimatae. Quamobrem cum rebus inanimatis imputari nequeant ipsarum actiones (§. 531); nec actio coacta positiva homini imputari potest.

Porro actio privativa coacta est non resistentia vires patientis superans (§. 579), consequenter inter ea refertur, quæ homini impossibilia sunt (§. 79 *Ontol.*). Quoniam itaque impossibilia, quod non faciat, homini imputari nequit (§. 565); nec actio coacta privativa imputari potest.

Enimvero actio coacta omnis aut positiva est, aut privativa (§. 24). Quare cum nec positiva, nec privativa actio, si fuerit coacta, homini imputari possit, *per demonstrata*; nulla actio coacta homini imputari potest.

Ita tibi non imputatur, si quis ex improvviso vel te multo robustior manu tua alteri colaphum infligit, vel corpus tuum vi impellit, ut in alterum impingas. Nec imputatur homini supplicium ultimum perpeffuro, quod currui cadaveribus abducendis destinato impolitus se ad locum supplicii duci patitur, quatenus scilicet non resistit.

§. 587.

Cur actio coacta imputetur cogenti.

Actio coacta imputanda cogenti. Etenim qui alterum cogit, is eum vi externa ad agendum ita impellit, ut is in actione sese non habeat nisi per modum instrumenti, adeoque perinde sit, ac si ipse mediante re quadam inanimata ageret in objectum, in quo terminatur actio coacta, veluti si quem gladio percuteret (§. 579). Nemo non videt, quod qui alterum cogit ad agendum, eum ad agendum impellere velit & effectum ab actione pendentem intendat. Quamobrem cum anima in volendo libera sit (§. 942 *Psych. empir.*), actio

actio coacta ex parte cogentis libera est. Quoniam itaque actio libera imputatur agenti (§. 532); actio coacta cogenti imputatur.

Propositio præsens notio communis est: nemo enim est, qui non actionem coactam imputet cogenti. Ita si quis manu tua alteri infligit colaphum; actio hæc non tibi imputatur, sed ei, qui manu tua ad hoc usus. Tenendum scilicet in actione coacta supponi, cogentem & actionis suæ sibi esse conscium eamque intendere. De iis enim, quæ casu fiunt, dicemus deinceps.

§. 588.

Si actio coacta ab eo, qui coacte egit, approbatur; approbatio eidem imputatur. Etenim patet, approbationem fieri libere, cum actio coacta ab eo, qui coacte egit, non minus probari, quam improbari possit, approbetur autem, quia placet (§. 941 *Psych. empir.*). Quamobrem cum actio homini imputeretur, quatenus libera est (§. 532); quin approbatio ei, qui coacte egit, imputanda veniat, si actio coacta ab eodem approbetur, dubitandum non est.

Approbatio actionis coacta cur coacte agenti imputetur.

Libertas ejus, qui coacte egit, influit in approbationem, non vero in ipsam actionem: unde etsi illa imputeretur, hæc tamen imputari nequit (§. 532). Nec est, quod excipias, ex approbatione colligi, quod in actionem, quam coactus perpetravit, facile consensurus fuisset, immo suspectum reddi, quod consenserit, adeoque coacte non egerit, etsi egisse videatur. Quemadmodum enim prius non tuto colligitur, cum facta, quia infecta fieri nequeunt, approbemus, quæ nondum facta non approbassemus, immo ne fierent consulti dissuasissimus; ita quod posterius attinet, de eo nobis quæstio jam nulla est, ex quibus indiciis quis fiat suspectus, quod in actionem aliquem consenserit. In moralibus exquisito acumine opus est, ne discernenda confundantur.

§. 589.

Actio invita imputatur, etsi minus, quam voluntaria. Actio invita enim est actio, si quis facit, quod non facere mallet, (Wolfii Philos. Pract. Universalis).

Iii vel

putari pos- vel non facit, quod facere mallet, modo aliquod malum ex
fit. actione contraria imminens evitare posset (§. 581), velut
si vi adductus vel metu ab alio incusso permotus agit, vel
non agit (§. 582). Cum itaque agere vel non agere velit
(§. 928 *Pfych. empir.*), anima vero in volendo & nolendo li-
bera sit (§. 942 *Pfych. empir.*); quin libere agat, vel non
agat, qui invitus agit, vel non agit, dubitandum non est.
Imputatur vero actio, quatenus libera est (§. 532). Actio
igitur invita imputatur. *Quod erat unum.*

Enimvero quoniam qui invitus agit, vel non agit,
facit, quod non facere, & non facit, quod facere mallet (§.
581); qui vero volens agit, simpliciter facere vult, quod
facit, & non facere vult, quod non facit (§. 583-581); quin
actio voluntaria magis libera sit invita dubitandum non est
(§. 941 *Pfych. empir.*). Quoniam itaque actio imputatur,
quatenus libera (§. 532); actio invita, utpote minus libera
quam voluntaria *per demonstrata*; minus imputatur quam
voluntaria. *Quod erat alterum.*

Non jam quaestio est de eo, ad quid imputeretur actio in-
vita, sed num imputanda veniat, & quantum imputanda sit.
In ea enim respiciendum esse ad id, quod ex actione per se
sequitur, deinceps constabit & ex imputationis notione facile
colligitur. Equidem non ignoro esse aliquos, qui simpliciter
negant actionem invitam imputari posse; sed hi sunt, qui
actionem coactam ab invita non satis distinguunt, nec per-
pendunt, quinam sit effectus vis externæ, vel minarum, qui-
bus quis adducitur ut faciat, quod facere volebat, vel omit-
tat, quod facere volebat (§. 928 *Pfych. empir.*), aut perperam
sibi persuadent voluntatem cogi posse (§. 927 *Pfych. empir.*).
Unde non mirum, quod in casibus particularibus huc illuc-
que se torqueant, & exceptionibus hypothesin a veritate ab-
horrentem salvare conentur, manifesto indicio, quam parum
tuto in moralibus versetur principiorum psychologicorum
non satis gnarus.

§. 590.

Qui metu pœnæ positivæ tantum omittit, quod lubenter alias faceret, vel facit, quod non facere mallet, ei actio imputatur, etsi minus, quam voluntaria. Etenim in hypothese propositionis præsentis agens invitus agit, seu actio invita est (§. 585). Quamobrem cum actio invita imputetur, etsi minus, quam voluntaria (§. 589); qui metu pœnæ positivæ tantum omittit, quod lubenter alias faceret, vel facit, quod non facere mallet; ei actio imputatur, etsi minus, quam voluntaria.

Eadem hic tenenda sunt, quæ ad propositionem præcedentem annotavimus. Ceterum propositio præsens notioni communi respondet: audias enim vulgo homines derogare agenti laudem alias ob actionem debitam, ubi excipere valent, quod non voluntaria fuerit actio, sed quod metui pœnæ accepta ferri debeat.

§. 591.

Si quis sui non conscius, vel ratiocinatione læsa, aut nulla iudicii libertate agit, ei actio imputari nequit. Et enim quod actio imputari nequeat ei, qui sui non conscius, adeoque prorsus inscius agit, jam ostendimus, cum demonstrarem, noctambulis actiones veras imputari non posse (§. 572). *Quod erat primum.*

Similiter quod ratiocinatione læsa actiones imputari nequeant, ostendimus, cum demonstrarem, in comate vigili actiones imputari non posse (§. 573). *Quod erat secundum.*

Denique si quis iudicii (discursivi scilicet) libertate destituitur, cum actiones non imputentur, nisi quatenus liberæ sunt (§. 532), nec iudicium de actione committenda agenti imputari potest. Quamobrem cum eidem convenienter agat, nec imputari potest actio, si quis nulla iudicii libertate agit. *Quod erat tertium.*

Principium hoc generale non imputandæ actionis addere lubuit, quia subinde usui esse potest. Immo cum in omnibus noctambulis, & comate vigili, melancholia præsertim & amore infano laborantibus, vel etiam delirantibus non eodem modo lædantur functiones animæ, si qua forte in casibus quibusdam particularibus aliter sese habeant, quam superius per ea, quæ communiter fiunt, sumimus; per propositionem præsentem facile definietur, quid de actionum imputatione sit sentiendum.

§. 592.

Cur actiones imputentur.

Actiones homini imputantur, quia ex ipsis sequitur per se quidpiam agenti vel aliis mali aut boni. Si enim actio agenti imputatur, sive positiva, sive privativa fuerit, agens declaratur causa libera ejus, quod ex actione ipsius consequitur boni malique vel sibi, vel aliis (§. 527). Quoniam itaque nulla esset imputatio, si ex actionibus hominum liberis nil per se sequeretur, quod vel ipsis, vel aliis malum aut bonum esset; actiones homini utique non imputantur, nisi quia ex iisdem per se sequitur quidpiam agenti vel aliis mali aut boni.

Ut itaque actio imputari possit, duo adfint necesse est requisita, nimirum 1. ut sit libera, 2. ut ex ea per se sequatur quidpiam, quod agenti vel aliis boni aut mali est. Quemadmodum itaque nullum locum habet imputatio, si libertas in agendo deficit; ita quoque nullus eidem esset locus, si quoad bona vel mala, quæ hominibus obtingunt, perinde foret, quicquid ageret. Nimirum bonum & malum, quod ex actionibus per se sequitur, efficit, ut actio sit istiusmodi, quæ imputari possit: libertas vero in causa est, ut eam perpetranti imputeretur.

§. 593.

Extensio actionum imputabilium.

Quoniam non minus mala, quam bona vel sunt animi, vel corporis, vel fortunæ (§. 556. 567 *Psych. empir.*); actiones imputabiles sunt, ex quibus vel intuitu agentis, vel alte-

alterius cujuscunque sequitur aliquod bonum vel malum animi, corporis aut fortune (§. 592).

Hoc corollarium propositioni præcedenti jungimus, ut actionibus imputabilibus sua constet amplitudo. Quoties enim de imputatione actionum cogitatio incidit, attentio excitatur, ne eam facile superfugiat ratio, cur imputanda veniat, modo non desit acumen sufficiens.

§. 594.

Porro quia actio, non imputatur, nisi quia ex ea ^{Quanam}dem quidpiam sequitur, quod agenti vel aliis bonum aut ^{actio in se}malum est (§. 592); *si qua datur actio libera, ex qua nihil* ^{imputabi-} *sequitur, quod agenti vel aliis bonum est, aut malum, ea im-* ^{lis non sit.} *putabilis non est.*

E. gr. Si quis nullo fine leniter fricet barbam, ex hac actione nil sequi videtur, quod malum vel bonum sit agenti aut aliis. Unde de imputando hoc actu nemo cogitat. Studio dico, si qua datur actio, ex qua nihil boni vel mali sequitur: etenim si actionum effectus subtiliter rimeris, non immerito dubitatur, num aliqua reperiri possit, quæ nihil prorsus boni & mali pariat. Ita lenis barbæ fricatio nullo fine facta nihil mali parere videtur: qui tamen naturam animæ intimius perspexere, eos non fugit, temerariam quamlibet actionem aliquid conferre ad habitum temere agendi (§. 195. 430 *Psych. empir.*), quem inter mala animi referendum esse non dubitabit, qui, quod nil temere sit agendum, legem prudentiæ esse noverit.

§. 595.

Homo non minus sibi proprias, quam aliis suas impu- ^{An impu-} *tat actiones.* Imputantur enim actiones, dum judicatur, ^{tatio sit} quod agens sit causa libera ejus, quod ex actione ipsius con- ^{tantum a-}sequitur boni malique vel sibi, vel aliis (§. 527). Enimvero ^{ctionum} nemo est, qui nesciat non minus judicare homines quod sint ^{alienarum,} causæ liberæ ejus, quod ex actione propria, quam quod ex ^{an etiam} aliena consequitur boni vel mali sibi aut aliis. Imputant igitur ^{propria-} *tur homines non minus sibi proprias, quam aliis suas actiones.* ^{rum.}

Iii 3

Exem-

Exempla quotidie obvia sunt. Unde enatae sunt loquendi formulæ: tibi imputes, quod hoc feceris vel non feceris, & mihi imputo, quod hoc fuerim consecutus, vel hoc evitaverim. Item quam bene a me factum, quod hæc fecerim vel non fecerim, & quæ sunt his gemina. Immo imputatio actionum propriarum magni momenti est in moralibus, quemadmodum suo loco constabit. A vero igitur aberrant, qui hanc inter conscientiam & imputationem differentiam comminiscuntur, quasi illa consistat in iudicio de actionibus propriis, hæc de alienis, utrum sint legi conformes, an vero difformes. Error inde fluxit, quod genuinam imputationis notionem, quam supra explicavimus (§. 527), animo minime comprehenderunt, sed ab usu loquendi abhorrentem eidem substituerunt, quasi imputatio in applicatione legis ad facta consistat.

§. 596.

Cur actiones legi conformes & difformes imputentur.

Actiones legi naturæ & positivæ conformes ac difformes agenti imputantur. Etenim quoniam lex naturæ nos obligat ad actiones intrinsece bonas committendas & intrinsece malas omittendas (§. 153); actiones eidem conformes bonitatem intrinsecam, eidem vero difformes malitiam intrinsecam habent. Enimvero tam bonitas (§. 57), quam malitia intrinseca ponitur posita notione actionis (§. 59). Ex actionibus itaque legi naturæ conformibus per se sequitur aliquid, quod agenti vel cuidam alteri bonum, & ex eidem difformibus per se sequitur aliquid, quod agenti vel alteri cuidam malum. Enimvero actiones imputantur, quia ex iis vel intuitu agentis, vel alterius cujuscunque sequitur per se aliquid boni vel mali (§. 592). Quamobrem imputantur actiones legi naturæ conformes ac difformes. *Quod erat unum.*

Leges positivæ sunt, ad quibus actiones nostras conformandas voluntate entis cujusdam rationalis (§. 147), veluti Dei ac hominum (§. 149), obligamur. Quamobrem si rationi conformes esse debent, actiones eisdem conformes parere

parere debent quidpiam hominibus boni, eisdem vero difformes quidpiam mali. Præterea obligatio positiva aliter quam sanctione pœnali, adeoque adjectione pœnæ (§. 289), & præmiorum promissione introduci nequit (§. 301), adeoque si actiones legi positivæ conformes committitur quidpiam, quod agenti bonum (§. 295), eidem vero si difformes quidpiam, quod agenti malum (§. 285). Quoniam itaque actiones imputantur, quia ex iis sequitur quidpiam, quod agenti bonum vel malum est (§. 592); actiones legi positivæ conformes ac difformes agenti imputantur. *Quod erat alterum.*

Ex propositione præfente intelligitur, actiones legi naturæ ac positivæ conformes & difformes esse ex earum numero, quæ imputari possunt. Immo si omnem legum naturalium amplitudinem animo comprehendas & legum positivarum rationem intimius perspicias, non aliæ dantur actiones, quæ imputantur, quam quæ legi naturali ac positivæ conformes vel difformes sunt, & imputatio legi positivæ propria non excedit ea, nisi quæ ex obligatione positiva consequuntur. Sed hæc sua sponte ex tractatione speciali patebunt, ut adeo opus non sit iis prolixè demonstrandis nunc immorari. Quamobrem non opus est, ut quis scrupulosius inquireat, utrum rectè sumatur, nec ne, quod leges positivæ disponant de actionibus, quæ hominibus vel boni, vel mali quidpiam afferunt, siquidem legum nomen tueri debeant. Quoniam actiones imputantur, quia ex iis sequitur aliquid boni vel mali respectu agentis, vel alterius cujuscunque (§. 592), ut vero actio boni vel mali quidpiam afferat, ubi ab obligatione positiva, quæ præmiorum promissione & pœnarum constitutione absolvitur (§. 301), recesseris, non a voluntate legislatoris habent, sed legislator potius ideo, quod vel mali, vel boni quidpiam afferunt, illas prohibeat, has vero præcipiat; imputatio actionum jam obtinet ante legem, nec per eam demum imputabiles efficiuntur, nisi quatenus vel ad præmia positiva, vel pœnas positivas imputantur. Probe autem notandum est, nobis jam non esse quæstionem nisi de eo, quidnam efficiat, ut actio-

actiones in genere spectatae imputari queant, easque imputabilium numero adscribat, ne qui, cum sint luscii, lyncei sibi videntur, summa imis miscentes difficultates inanes facessant, sua sponte instar nebulae in auram abituras, ubi accurata discussione a se invicem separaveris, quae distinguenda sunt.

§. 597.

Quando agenti imputentur. Quoniam actiones legi naturae ac positivae conformes ac difformes tales sunt, quae imputari possunt (§. 596), actiones autem agenti non imputantur nisi liberae (§. 528); si quis actiones legi naturae ac positivae conformes aut difformes committit vel omittit, eadem agenti actu in individuo imputantur.

§. 598.

Quomodo innotescat imputabilitas. Similiter quia actiones legi naturae ac positivae conformes istiusmodi sunt, quae imputari possunt (§. 596); ex applicatione legis ad factum intelligitur, actionem esse talem, quae imputari possit.

An vero actu imputanda veniat agenti, ex libertate in agendo demum patet (§. 597). Apparet itaque actum imputationis definiri minime posse per applicationem legis ad facta. Qui enim legem ad factum aliquod applicat, is de ejus convenientia vel disconvenientia cum lege judicat. Judicium vero hoc nec de imputabilitate actionis, nec de imputanda actione pronunciat. Sed ex eo demum colligitur, actionem esse ex imputabilium numero: quo facto ulterius inquirendum, an & quatenus libera sit, ut tandem feratur judicium, utrum agenti actu imputanda veniat, nec ne. Et in hoc demum actus imputationis consistit (§. 527). Qui adeo imputationem per applicationem legis ad facta definiunt, judicium de convenientia actionis cum lege & disconvenientia ejusdem cum eadem, judicium de imputabilitate actionis & actum imputationis inter se confundunt. Nec est quod excipias, actum imputationis praesupponere applicationem legis ad factum. Quamvis enim hoc concedatur, nondum tamen id, quod ab altero supponitur nec ponitur, nisi illo ante posito, cum illo ipso idem est, Sane generatio filii praesupponit generationem paren-

parentis, nec fieri potest, ut generetur filius, antequam generetur pater: ecquis vero dixerit actum generationis, quo gignitur filius, esse eundem cum actu generationis, quo prodit pater. In doctrina de imputatione accurate omnia a se invicem distinguenda sunt, quæ diversa sunt, ne in imputationem facile irrepat error (§. 631 *Log.*). Nec est, quod excipias, legem non disponere de actionibus nisi liberis. Etenim lex tantummodo supponit, actionem, de qua disponit, esse ex illarum numero, quæ ab homine libere committi, vel omitri possit, non vero definit, num in casu dato actio agentis liberarum numero adscribenda, an vero ex eodem exigenda sit; sed aliis utique principiis opus est, quorum ad factæ applicatione non innotescit. Nec quicquam juvat, si porro excipias, hoc pertinere ad cognitionem facti. Actus enim imputationis iudicium discursivum est, quod tanquam conclusio per syllogismum illata non minus veritatem majoris, quam minoris supponit, consequenter etiam principia, quorum ad factum applicatione veritas minoris, quatenus respicit libertatem in agendo, innotescit. Ita nimirum argumentamur vi præcedentium: Actio legi conformis vel difformis libere agenti imputanda (§. 597. 998). Sed actio Caji est legi conformis vel difformis, & Cajus libere eam commisit vel omisit. Ergo ea Cajo imputanda. Nemo non videt, ex lege constare, utrum actio sit eidem conformis, an difformis; sed aliunde probandum esse, quod agens libere eam commiserit, vel omiserit, consequenter sola legis ad factum applicatione nondum constare, an imputanda veniat Cajo in individuo. Immo patet per syllogismum imputativum catholicum, legis applicatione ad factum nonnisi alteram minoris patem probari; non autem subire legem majoris vicem, ubi quæritur, an actio imputanda sit in individuo.

§. 599.

Si conscientia hominem damnat, is sibi imputat actio-
nem propriam. Etenim si conscientia nos damnat, judica-
mus male facta esse causam malorum, quibus affligimur (§. *actio-*
504), adeoque nosmetipfos declaramus causam liberam ma-
(*conscientia*
damnante.
Wolfii Philos. Pract. Universalis.) Kkk lorum

lorum ex actionibus nostris liberis in nos redundantium. Quoniam itaque in iudicio, quo agens declaratur causa libera ejus, quod ex actione ipsius consequitur boni malique vel sibi, vel aliis, imputatio consistit (§. 527); si conscientia nos damnat, nobismetipsis imputamus actiones proprias.

In hoc casu adeo evidens est hominem sibi imputare actiones proprias, ut in dubium minime revocari possit, nisi notionibus communibus vim apertam inferre volueris.

§. 600.

Quando quis actionem propriam sibi non imputet. Si conscientia te absolvit, quod tibi actionem propriam imputare non debeas, agnoscis. Etenim si conscientia te absolvit, certus es te actionibus tuis non promeruisse mala, quæ tibi obtingunt (§. 504), consequenter agnoscere debes te non esse eorum causam liberam, si vel maxime casu actiones tuas consequantur (§. 526 *Phil. pract. univ.* & §. 881 *Ontol.*). Enimvero qui iudicat, se non esse causam liberam malorum, quæ ipsi obtingunt, si vel maxime casu actiones ipsius consequantur, is agnoscit, quod actiones suas sibi imputare non debeat (§. 527). Quamobrem si conscientia te absolvit, quod tibi actionem propriam imputare non debeas agnoscis.

Nimirum absolutio conscientia opponitur damnationi ejusdem. Quamobrem sicuti conscientia damnante imputatur actio propria; ita ex adverso eadem te absolvente, quod eam tibi imputare non debeas agnoscis. Pone nimirum te recte agendo incurrere inimicitiam alterius. Actio quatenus recta est non parit inimicitiam, sed quatenus displicet homini, qui eam ferre non potest. Etsi itaque inimicitia referatur inter mala fortunæ, qua statum nostrum externum imperfectiorem reddunt; non tamen ideo hoc malum ex actione tua sequitur, sed casu eandem consequitur, quatenus alteri displicet, quod eidem placere, & quod tibi eundem amicum reddere debebat. Dum hæc cogitas, agnoscis te non posse haberi pro causa libera istius inimicitia, consequenter quod tibi actio-

actionem propriam imputare non debeas. Inde est, quod dicas : inimicitiam ejus non promerui, quatenus conscientia te absolvit, & vicissim : ego in causa non sum, quod ipse urar inimico, nihil enim feci, quod ægre ferre poterat, quatenus tibi actionem propriam non imputas.

§. 601.

Deliberata dicitur *actio*, quæ consulto, seu nonnisi *Actio deli-* prævia consultatione editur. Quamobrem cum consultatio *berata* sit actus intellectus, quo disquiritur, quid sit agendum, *quam* quid non agendum (§. 498 Part. I. Theol. nat.); *dicatur.* si quis ante *disquirit, quid sit agendum, quid non agendum, quam agit, vel non agit; ejus actio deliberata est, vel deliberata actio est ejus, qui eam committit, vel omittit, facta discussione, num eam potius committere, vel omittere, vel omittere potius, quam committere debeat.*

E. gr. Si quis ante disquirit, num furtum committere debeat, quam furatur; is de furto consulat, & ubi prævia consultatione ad furtum committendum se determinat, adeoque id decernit (§. 497 Part. I. Theol. nat.), & quod decrevit, exequitur, ejus furtum deliberatum est. Quodsi porro disquirit, quomodo furtum sit committendum, seu de iis, quæ fieri debeant, ut ipsum committere possit; de executione deliberat. Atque in hoc casu executio furti deliberata est, & furtum dicitur deliberatum quoad executionem, etsi ipse actus furandi, quatenus consistit in ablatione rei alienæ incio & invito domino facta animo sese locupletandi, sit indeliberatus. Neque enim repugnat, ut factum aliquod in se spectatum sit indeliberatum, hoc est, ut nulla prævia consultatione quis sese determineret ad hoc faciendum; idem tamen sit deliberatum quoad executionem, quatenus in casu dato ob circumstantias particulares quædam prærequiruntur actiones particulares, æquæ actionem, quam vis, committere vel omittere possis. Fieri tamen etiam potest, ut actio sit deliberata tum in se spectata, tum quoad executionem.

§. 602.

*Consulta-
tionis spe-
cies.*

Si de actione in se spectata disquiritur, utrum sit committenda, vel omittenda; *Consultatio* dicitur *theoretica*; si vero disquiritur, quomodo sit agendum, seu quænam fieri debeant, ut actionem, quam committere, vel omittere decrevisti, committere vel omittere possis; *Consultatio practica* appellatur. Quodsi in casu dato spectatis circumstantiis singularibus seu particularibus disquiris, quomodo sit agendum, *Consultatio* vocatur *practice practica*: ubi vero disquiris de modo agendi nondum spectatis circumstantiis particularibus, *Consultatio theoretice practica* nuncupatur.

Cur consultationem in suas species dividamus, ex iis intelligitur, quæ ad definitionem præcedentem annotavimus: neque enim de actione deliberata, quæ ex consultatione procedit (§. 601), accuratum & ad amissim respondens veritati iudicium ferre licet, nisi omni consultationis differentia probe perpensa. Denominationem diversarum consultationis specierum propter analogiam desumimus a denominatione diversarum conscientiarum specierum (§. 423. 424), ne præter necessitatem termini multiplicentur, uti cum ratione jure, illis suo loco vindicando, qui primi nomina rebus imponunt. Sed agendum diversas consultationis species exemplis illustremus, ut earum differentia facilius intelligatur, nec temere conficta videatur. Ponamus itaque non habentem, unde vitam toleret, disquirere, utrum furari debeat, nec ne; consultatio nonnisi theoretica est. Quodsi, postquam furari decrevit, disquirat, quomodo furandi propositum exequi debeat; consultatio practica est, & quidem theoretice talis, cum nondum sese offerat furandi occasio animum ad circumstantias particulares avocans. Quodsi jam istiusmodi occasio offeratur, & perpensis circumstantiis particularibus inquiretur, quomodo furtum in dato casu committi possit, consultatio practice practica est. Vides itaque consultationem theoreticam & practicam esse diversas species, nec theoretice practicam cum

cum practice practica esse eandem, ut subdivisione non foret opus. Equidem non diffitemur, consultationem omnem uno eodemque tempore absolvi posse; sed hoc differentiam minime tollit, quam diverso tempore celebrati actus tanto apertius loquuntur.

§. 603.

Indeliberata dicitur *actio*, aut, si mavis, *non deli-berata*, si quis nulla prævía consultatione agit. Unde *in-deliberata est actio, si quis agit, vel non agit, non disquirens, utrum sit agendum vel non agendum* (§. 498 Part. I. Theol. nat.). *Quenam actio dicitur indeliberata.*

E. gr. Si quis præteriens videat hypocaufto aperto nummum aureum in mensa collocatum, cumque nemo ibidem præsens sit eundem subito aufert; actio hæc indeliberata est. Similiter indeliberata est actio, si quis facit, quod faciunt alii, quia hoc ab aliis fieri videt, parum sollicitus, utrum deceat, nec ne.

§. 604.

Actio deliberata theoretice talis est, quæ prævia consultatione theoretica editur. *Practice talis* est, quæ prævia consultatione fit. Unde porro *theoretice practice talis* est, quæ fit prævia consultatione theoretice practica, & *practice practice talis* est, quæ fit prævia consultatione practice practica. Quodsi fit prævia deliberatione theoretica & non minus practice, quam theoretice practica, *prorsus deliberata* audit. *Actionis deliberata divisiones.*

Exemplum, quo ante species consultationis illustravimus (§. 602), definitiones quoque præsentis specierum actionis deliberatæ illustrat. Quodsi & theoretica, & tam theoretice, quam practice practica consultatio præcesserit; nihil superest, quod sub deliberationem cadat. Atque ideo prorsus deliberata dicitur. Nulla jam ratio habetur defectuum in consultatione locum habentium, ubi tantummodo ad ea respicimus, quæ in genere de consultatione in dato aliquo casu sunt obser-

vanda. Defectus enim consultanti tribuendi sunt, minime autem consultationi per se insunt. Quæ vero rei per se non insunt, eorum nec in iis definiendis habetur ratio. Supponimus hic consultationem omnem rite sese habere.

§. 605.

Gradus libertatis in actionibus deliberatis.

Actio deliberata magis libera est, quam indeliberata, & quo magis deliberata fuerit, eo magis libera est. Etenim si actio fuerit deliberata, ante disquirimus, quid sit agendum, quid non agendum, quam agamus, vel non agamus (§. 601), consequenter quid eligamus, seu ad quodnam voluntatem vel noluntatem determinemus, perpendimus. Contra si indeliberata fuerit actio, non ante disquirimus, quid sit agendum, quid non agendum, quam agamus, vel non agamus (§. 603), adeoque quid eligamus, seu ad quodnam voluntatem vel noluntatem determinemus, non perpendimus. Quoniam itaque libertas in eo consistit, quod ex pluribus possibilibus sponte eligamus, quod nobis placet (§. 941 *Psych. empir.*); libertate nostra magis utimur, si deliberata fuerit actio, quam si indeliberata fuerit, consequenter deliberata magis libera est, quam indeliberata. *Quod erat unum.*

Quoniam actio deliberata variat pro diversitate consultationis præviæ (§. 604), magis deliberata erit, quo plures consultationes fuerint adhibitæ, consequenter, si non solum de actione in se spectata disquisiverimus, utrum ea potius committenda, an omittenda sit; verum etiam in modum agendi inquisiverimus, tam sub circumstantiis generalibus, quam particularibus (§. 602). Quamobrem magis perpendimus, quid eligamus, si magis deliberata fuerit actio, quam si minus deliberata sit. Cum itaque actio libera sit, quatenus ex pluribus possibilibus eligimus, quod placet (§. 941 *Psych. empir.*); libertate nostra magis utimur, si magis

magis deliberata fuerit actio, quam si minus deliberata sit, consequenter quo magis deliberata ea fuerit, eo magis libera est. *Quod erat alterum.*

Posterius etiam ostenditur hoc modo. Actio libera est, quatenus deliberata *per demonstrata n. I.* Quamobrem quo magis fuerit deliberata, eo magis quoque erit libera.

Actiones hominum non modo compositæ sunt, quatenus plures actiones animæ actionibus externis junguntur, quemadmodum ex iis intelligitur, quæ superius de requisitis humanæ actionis demonstravimus (§. 70. 72 & seqq.); verum etiam quatenus ex pluribus actionibus simplicibus constat. Quoniam quo magis deliberata fuerit actio eo plures actiones simplices, quæ ad compositam requiruntur, expendimus; libertas quoque in actionem deliberatam magis influit, quam in indeliberatam & magis in eam, quæ magis, quam quæ minus deliberata est. Unde merito deliberata magis libera censetur, quam indeliberata, & magis deliberata magis libera, quam quæ minus deliberata est. Accedit quod deliberatam actionem distinctius cognoscamus, quam indeliberatam, & magis deliberatam distinctius, quam eam, quæ minus deliberata est, ut adeo iudicium de eo, quod agere volumus, vel nolumus, minime præcipitemus. Unde denuo agnoscimus, nos pleniore libertatis usu agere, si deliberata fuerit actio, quam si indeliberata fuerit, & si magis, quam ubi minus deliberata sit (§. 930 *Pfych. empir.*). Denique consultatio non absolvitur nisi in tempore, ut adeo facilius mentem in contrarium flectere valeremus, siquidem luberet. Atque ex hoc ipso quoque intelligitur, quod liberior sit in actione deliberata, quam indeliberata, & in actione magis deliberata, quam ea, quæ minus deliberata est, libertatis usus. Quod si quis hætenus dicta ad exemplum superius de furto applicare voluerit (§. 602), & in singulis perpenderit, quomodo libertas in ea influat, ope principiorum, quæ de actionibus liberis seu earum a libertate dependentia demonstravimus (§. 16 & seqq.); is diversum libertatis usum in actionibus humanis, prouti magis, vel minus deliberatæ sunt, quam distinctissime percipiet.

cipiet. Quo quis in Psychologia fuerit felicius versatus; eo quoque intimius dependentiam actionis deliberatæ a libertate animæ perspiciet.

§. 606.

Cur actio una magis imputetur altera. Quo magis libera fuerit actio, eo quoque magis imputatur. Actio enim homini imputatur, quatenus libera est (§. 532). Quamobrem eo magis imputanda est actio, quo magis libera fuerit.

Dantur imputationis gradus; sed hi non ab eodem dependent principio. Quoniam vero fundamentum imputationis est libertas, quippe quæ facit ut actio imputabilis homini actu imputetur, hæc autem diversos admittit gradus; imputatio quoque a libertate diversos gradus recipit. Propositio præfens non abhorret a notione communi. Omnes enim vulgo agnoscunt, actiones ideo imputandas esse, quia liberæ sunt. Quoniam tamen quotidie videmus, quod actionem specie eandem uni magis imputent, quam alteri; necesse est, ut vulgo agnoscat, unum magis libere egisse, quam alterum, ac ideo uni magis imputandam esse actionem, quam alteri. Quodsi ad exempla quotidie obvia animum advertas & in rationem diversæ imputationis actionis ejusdem inquiras; facile deprehendis, quod vulgo judicent omnes, ea magis liberam efficere actionem, quæ eam magis deliberatam faciunt.

§. 607.

Gradus imputationis actionum deliberatarum. Actiones deliberatæ magis imputantur, quam indeliberatæ, & quo magis deliberata fuerit actio, eo magis imputatur. Deliberata enim actio magis libera est, quam indeliberata, & quo magis deliberata, eo magis libera est (§. 605). Enimvero quo magis libera fuerit actio, eo magis imputatur (§. 606). Actiones itaque deliberatæ magis imputantur, quam indeliberatæ, & quo magis deliberata fuerit actio, eo magis imputatur.

Dantur adeo gradus imputationis actionum deliberatarum, quos a gradibus libertatis in consultando recipit. In eos jam inquirere nostri non est instituti. Pertinet hoc ad cognitionem animæ

animæ mathematicam, quam *Psychometria* sibi vindicat, hætenus desiderata, suo tempore in apricum producenda, quando nostro more philosophantes Mathesin cum philosophia copulaturi sunt. Ne vero asseruisse videamur, quæ a veritate aliena sunt; id ipsum de libertate & imputatione ab eadem pendente in sequente demonstrare lubet propositione.

§. 608.

*Possibilis est cognitio mathematica libertatis animæ & Cognitio li-
imputationis actionum, in specie deliberatarum.* Etenim actio *bertatis*
deliberata magis libera est, quam indeliberata, & quo ma- *anima &*
gis deliberata fuerit, eo magis libera (§. 605). Quo magis *imputatio-*
libera fuerit actio & quo magis deliberata, eo magis impu- *nis mathe-*
tatur (§. 606. 607). Recipit adeo tam libertas, quam im- *matica*
putatio tanquam qualitas (§. 457 *Ontol.*) gradus (§. 746 *On-*
tol.). Quamobrem cum gradibus competat magnitudo (§. *quod de-*
751 *Ontol.*) ope figurarum & numerorum exacte atque di-
stincte intelligibilis (§. 754 *Ontol.*); cognitio autem rerum
mathematica in cognitione quantitatis earundem consistat
(§. 14 *Disc. prælim.*); cognitionem mathematicam libertatis
animæ & imputationis actionum, in specie deliberatarum,
possibilem esse evidens est.

Nemo non videt, demonstrationem propositionis præsen-
tis ad alias quoque animæ qualitates applicari posse, ut adeo
Psychometria realitas in dubium revocari minime queat. Sup-
ponit ea distinctam qualitatum animæ cognitionem. De
hac igitur ante laborandum, quam ad *Psychometriam* animum
appellere tuto datur. Maxima difficultas consistit in reperienda
istarum qualitatum mensura, qua data nemo non *Mathema-*
tum gnarus cetera facile inveniet. Usui hic esse poterat *Ma-*
thesis vere *universalis*, in qua generales maxime omnium men-
suræ constituendæ & *Ontologia* ad cognitionem mathemati-
cam reducenda. Sed ea non minus desideratur, quam *Psy-*
chometria. Nisi quis ausu infelici negotium arduum aggredi
voluerit; idem non minus Philosophus nostra methodo phi-
losophans, quam Mathematicus in cognitione naturæ mathe-
(*Wolfii Philos. Præf. Universalis*). LII *matica*

matica versatus esse debet. Neque enim putandum est, ardua levi negotio confici posse. Absit autem, ut quis sibi persuadeat istiusmodi subtilitatibus nos carere posse: neque enim sine iis satisfacere iustitiæ, veluti in criminalibus, ubi arbitrium iudicis, cui multa relicta sunt & relinqui debuerunt, vagum tam discrepantes de eodem facto parit sententias. Nullus ego dubito fore, ut dictis facile assentiantur, qui non minorem operam in Metaphysica, quam Mathesi collocarunt. Quodsi ceteris dixisse videar, quæ non satis intelliguntur; hi sibi imputent, non mihi, quod, quæ clarius dici non possunt, non intelligant, æquos se præbituri in imputando, ubi de imputatione agitur. Sunt enim bene multa in scientiis, quæ non promiscue omnibus, sed intelligentibus dicuntur. Utinam hæc ad animum revocarent, qui cum sint in philosophia tyrones, in omni Mathesi prorsus hospites ac peregrini, dictatoria autoritate de iis, quæ non intelligunt, nec satis intelligere possunt, sententiam decretoriam ferunt, quasi iudices competentes, etsi omnium maxime incompetentes, propterea quod dignitate, qua eminent, omniscientiam sibi videntur consecuti! Si vero sapere nolint (sero enim sapiunt Phryges), nec ægre ferant, si eorum iudicium tanquam temerarium contemnatur.

§. 609.

Aliud principium in alterum mali vel boni quidpiam redundat; tanto magis graduum imputatur actio. Quo minus enim rationis fuerit agenti, ut ea faceret, unde in alterum mali vel boni quidpiam redundat; eo facilius erat, ut contrariam ederet actionem. Enimvero cum libertas consistat in facultate ex pluribus possibilibus sponte eligendi, quod placet (§. 491 *Psych. empir.*); eo magis libere quid fecisse censetur, quo minus ipsi fuerit rationis, cur faceret. Quamobrem cum actiones eo magis imputentur, quo magis liberæ sunt (§. 606); quo minus rationis agenti fuerit, ut ea fecerit, unde in alterum mali vel boni quidpiam redundat, eo magis actio imputanda.

Si

Si propositionem hanc inter notiones communes retuleris, a vero non aberraveris. Exempla enim obvia imputationis docent, magis imputari actionem, si cui minus rationis fuerit, cur hoc fecerit, quam si plus rationis habuisse videretur. Probe autem tenendum est, nobis hic nondum esse questionem de actionis moralitate: qua supposita propria dantur pro diversitate factorum imputationis principia generalibus utique clariora, præsertim iis, qui ab his, quæ abstracta sunt, alienum habent animum. Ponamus e. gr. te in hominem tibi prorsus ignotum conferre beneficium. Nemo non id ipsum magis tibi imputabit, quam si idem contuleris in alium de te ante optime meritum. Similiter si male facias ei, a quo nunquam fueris læsus, magis imputatur, quam si malum malo rependis, præsertim minus majori. Imputantur agenti actiones, quatenus liberæ sunt (§. 532): magis adeo imputantur, quo magis liberæ censentur. Quamobrem cum vulgo magis imputetur actio, si agenti minus rationis fuerit, cur eam ediderit; necesse utique est, ut ea magis libera censetur. Non minus itaque demonstratio, quam ipsa propositio notionum communium terminis continetur: sit ita, quod communis notio generalibus terminis distincte enunciata non agnoscat promiscue ab omnibus. Habent enim id, si non omnes, pleræque saltem inter se commune.

§. 610.

Si agenti non defuerit ratio, cur contrariam potius Grædus ederet actionem; ea ipsi magis imputatur. Si enim agenti *imputatio non defuerit ratio, cur contrariam potius ederet actionem, nis ex ratione in impedimentum non agendi adfuisse intelligitur (§. 726 On-tione in tol.).* Quamobrem cum hoc tollendum fuerit, antequam *con-* voluntatem ad agendum determinet; actio non minus in se *trarium pro-* spectata, quam quoad sublationem impedimenti libera est (§. *stante.* 942 *Psych. empir.*), consequenter magis libera censi debet, quam si impedimentum nullum adfuisset. Magis imputatur actio, quo magis libera (§. 606). Actio igitur agenti

LII 2

magis

magis imputantur, si ipsi non defuerit ratio, cur contrariam potius ederet.

Nec hæc propositio a notione communi distat. Quodsi enim quis male faciat ei, a quo beneficiis multis cumularus fuit, actio eidem magis imputari solet, quam si male fecerit ei, a quo nullo beneficio maectatus unquam fuit. Et vicissim magis imputatur actio, si quis in hominem inimicum, quam si in sibi ignotum contulerit beneficium. Non aliam subesse rationem majoris imputationis nemo non agnoscit, quam quod agenti non defuerit ratio, cur contrarium faceret: id quod experiri datur, ubi rationem majoris imputationis requisiveris. In casu primo ultro provocantem audies ad beneficia in agentem ab eo collata, cui male fecit; in altero autem ad inimicitiam, consequenter in utroque ad impedimentum, quod obstare poterat, quo minus fieret, quod factum. Unde denuo apparet, ipsam quoque demonstrationem propositionis præsentis intra notionum communium ambitum contineri. Plura notionibus communibus insunt in omni scientiarum genere, quam quis sibi persuaserit, qui non sufficiens acumen ad eas rimandas affert, vel eas attentione sua non dignatur. Nostrum igitur esse existimamus & aliorum provocare acumen, & aliorum excitare attentionem, ne in proficiendo sibi metipsum obliant.

§. 611.

*Gradus
imputatio-
nis ex ex-
cessu mali
vel boni.*

Si quis certo fine alteri male vel bene facit, ad quem obtinendum minus malum vel minus bonum suffecisset, quam quod per actionem ipsius ponitur; actio illi magis imputatur. Etenim si quis certo fine alteri male vel bene facit, ad quem obtinendum minus malum vel minus bonum suffecisset, quam quod per actionem ipsius ponitur; quoad excessum nulla ipsi fuit agendi ratio. Quamobrem cum actio agenti tanto magis imputetur, quo minus rationis eidem fuerit, ut ea faceret, unde in alterum mali vel boni quidpiam redundat (§. 609); quin actio magis imputanda sit agenti, qui cum certo fine alteri male vel bene faciat, majus malum vel bonum

num eligit, quam ad eum consequendum sufficit dubitandum non est.

Quod jam sæpius inculcavimus, hic imprimis notandum est, nobis jam non esse quæstionem de moralitate actionis, neque etiam de eo, ad quod imputatur actio; sed de eo tantum, num & quantum ea imputanda veniat. Ponamus Titium invisere Cajum, quod tibi maxime displicet. Ponamus ulterius eundem id lubentissime fuisse omisurum, siquidem ipsi hoc interdixisses sub comminatione amicitiae non amplius cum ipso colendæ: immo nec Cajum invisurum in posterum, modo ipsi interdicas, ne hoc faciat. Te vero injuriam, quam tibi illatam existimas, vindicaturum non modo famam ejus apud ipsius Patronos laceßere, verum etiam impedire, quo minus matrimonium cum cognata tibi virgine contrahere possit, in quo negotio ipsum & juvare poteras, & auxilium omne promiseras; nemo non hancce vindictam tibi magis imputabit, quam interdictum de non invisendo Cajo. Majorem imputationem colligas ex majore reprehensione, quam incurrit, qui hoc facit, & ex indignatione eorum, qui succensent, quod hoc fecerit; quemadmodum ex adverso minorem imputationem inferimus ex eo, quod factum alterius excusatur.

§. 612.

Quo majus bonum vel malum ex actione consequitur; Gradus eo magis ea imputatur. Etenim actiones ideo imputabiles sunt, quia ex ipsis per se sequitur aliquid boni vel mali (§. 592). Quo igitur majus bonum vel malum ex actione consequitur, eo utique magis imputanda eadem venit.

Inde est, quod ad condonandum alteri sint difficiliore, qui magno malo affecti sunt, addita hac ratione, ubi ad condonandum adhortantur, quod nimis ingens sit malum, quo alter ipsos affecerit.

§. 613.

Si quis obligationi suæ satisfacit; actio eidem non imputatur quoad ea, quæ ex eadem sequuntur, mala. Etenim obli-

gatio, passiva scilicet, utpote de qua hic sermo est, cum sit necessitas moralis sic & non aliter agendi (§. 118); quatenus obligationi quis satisfacit, eatenus penes ipsum non stetit, facere aliter, consequenter actio quoad ea, quæ inde sequuntur, non censetur libera (§. 491 *Psych. empir.*). Quamobrem cum actiones nemini imputentur, nisi quatenus liberæ sunt (§. 528); si quis obligationi suæ satisfacit, actio, ex qua sequuntur mala, eidem quoad hæc imputari nequit.

Nimirum si cui actio imputatur, is causa libera declaratur boni vel mali, quod ex actione ipsius consequitur (§. 527). Enimvero qui obligationi satisfacit, eum id facere necesse est, adeoque per ipsum minime stetit, ut declinaret malum, quod ex actione ejus consequitur. Ecquis ergo ipsum diceret causam liberam istius mali? E. gr. Testis ad dicendam veritatem in judicio obligatus est. Quodsi adversus amicum sibi testimonium deponit, obligationi suæ satisfacit. Ponamus jam hoc testimonio eundem gravari, ut in pœnam incurrat. Ne verum dixerit, hoc respectu imputari nequit. Etenim ne gravaret alterum, penes ipsum minime stetit, cum necesse esset, ut diceret veritatem (§. 118), obligatione libertatem naturalem celandi veritatem, ne gravetur amicus, restringente. Unde est, quod amico actionem imputanti responder, quod veritatem dicere oportuerit, manifesto indicio, quod se adversus imputationem tueatur non integro libertatis naturalis seu physicæ usu.

§. 614.

Quatenus imputetur actio, qua obligationi satisficit. Si quis obligationi suæ satisfacit, actio ipsi imputatur quod ea, ob quæ ad eam edendam obligatur, & quoad ea, quæ vi legis inde consequuntur. Etenim si quis obligationi suæ satisfacit, cum etiam non satisfacere posset; libere eidem satisfacit (§. 491 *Psych. empir.*). Quamobrem si ea, ob quæ ad eam edendam obligatur, consequuntur; causa eorum libera censetur (§. 526), consequenter quoad ea actio ipsi imputatur (§. 527). *Quod erat unum.*

Eodem

Eodem vero modo intelligitur, quod etiam sit causa libera eorum, quæ vi legis ex actione, ad quam obligatur, consequuntur. *Quod erat alterum.*

Ira in exemplo, quo propositionem præcedentem illustravimus, testis de veritate facti deponens in iudicio, obligationi suæ satisfacit. Obligatur autem ad dicendum verum, ut iudex de veritate facti informeretur. Testimonium verum ipsi imputatur quoad informationem iudicis. Testis enim utique in causa est, quod iudici constet de veritate facti. Et quoniam libere dixit veritatem, quam celare poterat, siquidem obligationi suæ satisfacere noluisse; informationis iudicis de veritate facti causa libera est. Ergo quoad hanc actio ipsi imputatur. Quodsi vero amicus, qui testimonio ejus gravatus fuit, urget malum inde se profectum, nimirum condemnationem in pœnam; tunc demum se tuetur necessitate agendi, quatenus scilicet penes se non stetit avertere, quod alteri malum est. Quodsi lege præmium quoddam decernitur agenti, hoc vi legis actionem liberam consequitur (§. 295). Agens adeo recte habetur causa libera præmii accepti (§. 526), adeoque actio quoad præmium acceptum ipsi imputatur.

§. 615.

Si quis obligationi suæ non satisfacit, actio agenti imputatur quoad ea, ob quæ ad non agendum obligatur, & quoad ea, quæ vi legis inde consequuntur. Ostenditur eodem modo, quo propositionem præcedentem demonstravimus.

Quatenus imputetur actio obligationi contraria.

Ita in exemplo anteriore testis obligationi suæ de dicendo vero non satisfacit, si falsum perhibet testimonium. Obligatur vero ad non dicendum falsum testimonium, ne iudex male informatus vel nocentem non puniat, vel innocentem damnet. Testimonium adeo falsum imputatur testi, tum quoad falsam iudicis informationem; tum quatenus delictum mansit impunitum, vel quatenus innocens fuit condemnatus. Posterius clarius adhuc patebit, ubi de facti alieni imputatione egerimus: unde etiam plenius constabit, cur in casu opposito rei condemnatio testi vera dicenti imputari nequeat. Quæ enim a facto iudicis pendent, eorum nonnisi ratio haberi potest, ubi de

de imputatione actionis iudicis quaestio est. Cui enim actio iudicis imputari nequit, ei nec imputari potest actio propria, unde ista pender, quoad ea, quae inde consequuntur. Enimvero si actio iudicis agenti imputanda venit, propria etiam imputatur quoad ea, quae inde fuere consecuta. Quodsi lege poena decernitur agenti, hae vi legis actionem liberam consequitur (§. 285). Agens adeo recte habetur causa libera poenae sibi inflictæ (§. 526), adeoque actio quoad poenam inflictam ipsi imputatur (§. 527). Vides adeo in imputatione acute a se invicem esse distinguenda, quae ex actione tua per se consequuntur, ab iis, quae nonnisi facto alieno mediante ab eadem pendent. Vides praeterea non minus acute discernendum esse, quantum & quatenus libertas influat agentis in eam actionem, unde immediate consequitur, quod alteri vel ipsi agenti bonum vel malum est. Qui in hisce non satis acutum se probat, in imputandis actionibus facile a vero aberrat. Nulli tamen dubitamus per ea, quae de imputatione tradimus, excitari acumen illorum, qui principia, quibus nititur haec doctrina, probe perspecta habent.

§. 616.

Intentio agentis quid sit. Agens *intendere* dicitur id, propter quod agit. Unde *intentio agentis* est volitio ejus, propter quod agit, seu volitio, qua vult, ut fiat id, vel non fiat, propter quod agit.

E. gr. Si quis falsum testimonium perhibet, ut innocens damnatur; damnationem innocentis intendit, & actus voluntatis, quem uno nomine volitionem dicimus, quo vult innocentem damnari, intentio ejus est. Similiter qui gladio percutit alterum animo vulnerandi, vulnerationem intendit & actus voluntatis, quo vult eundem vulnerari, intentio ipsius est. Quoniam fur alteri rem suam aufert animo se locupletandi, locupletationem sui intendit, & volitio locupletationis est intentio ipsius. Qui vero alteri rem suam aufert animo eam perdendi, ut ægre faciat; is & corruptionem rei alterius & rædium inde a domino percipiendum intendit, & intentio ejus in hoc consistit, quod velit alterius rem destruere & rædium alteri creare.

§. 617.

§. 617.

Finis ab agente intenditur. Etenim propter finem *Finis ab* causa efficiens agit (§. 932 *Ontol.*). Quamobrem cum agens *agente in-* id intendat, propter quod agit (§. 616); quod finis ab agente *tentus.* intendatur, liquet.

V. gr. Vindictæ cupidi finis est lædenti ægre facere. Quamobrem eidem ægre facere intendit. Ægroti Medicum consulentis finis est recuperatio sanitatis. Quare recuperationem sanitatis intendit. Bibentis, dum sitit, finis est sitim restringere. Restinctio itaque sitis a bibente intenditur.

§. 618.

Intentio agenti imputatur. Est enim intentio volitio, *Intentionis* qua agens vult, ut fiat, vel non fiat, propter quod agit (§. *imputatio.* 616). Enimvero anima cum sit in volendo & nolendo libera (§. 942 *Psych. empir.*); intentio quin sit actio libera, dubitari nequit. Immo idem ex eo quoque liquet, quod omnis volitio libera sit (§. 13). Quoniam itaque actiones agenti imputantur, quatenus liberæ (§. 532); quin intentio imputanda veniat agenti dubitandum non est.

Ita si quis alterum gladio percutiens eidem vulnus infligere intendit, intentio ipsi imputatur, etiamsi non actu infligat. Unde videas subinde etiam actionem puniri ob intentionem, etiamsi id, quod agens intendit, non fuerit consecutus.

§. 619.

Intentio primaria appellatur, qua quid ita intenditur ab agente, ut si nihil aliud præterea intendat, propter *primaria* hanc solam ageret. *Secundaria* autem dicitur *intentio*, si quid *et secun-* juxta alterum intenditur, ita ut propter hanc solam non *daria.* ageret, nisi præterea aliud intenderet agens.

Denominatio hæc desumpta est a denominatione finis, qui eodem sensu in primarium & secundarium dividitur (§. 942 *Ontol.*). Agedum vero distinctionem intentionis illustremus aliquo exemplo. Si quis alterum convitiis proscindit, ut ejus
(*Wolffii Philos. Pract. Universalis.*) M m m fame

famæ maculam inurat, hoc facturus, si præterea nihil aliud intenderet; læsio famæ alterius primario intenditur. Ubi vero hoc præterea facit, ut voluptatem inde percipiat Titius, idem tamen non facturus, nisi famam ejus, quem convitiis profcindit, laceffere vellet; voluptatem Titii secundo intendit. Fieri potest, ut subinde per unam eandemque actionem multa simul intendantur, ut non minus primaria, quam secunda intentio composita sit utraque ex pluribus simplicibus constante.

§. 620.

Finis primarii & secundarii intentio.

Finis primarius primario intenditur; secundarius non nisi secundo. Quoniam propter finem primarium quis ita agit, ut, si nullum alium sibi propositum haberet, ob hunc solum ageret (§. 942 *Ontol.*); agens eundem ita intendit, ut, si præterea nihil aliud intendat, propter eam intentionem solum ageret. Sed primaria est intentio, qua quid ita intenditur, ut, si præterea nihil aliud intendat, propter hoc solum ageret (§. 619). Finis adeo primarius primario intenditur. *Quod erat unum.*

Similiter quia agens propter finem secundarium ita agit, ut, si non præterea alium sibi propositum haberet, non ageret (§. 942 *Ontol.*); eum juxta alterum intendit, ita ut propter hoc solum non ageret, nisi præterea aliud intenderet. Enimvero secunda est intentio, qua quid juxta alterum intenditur, ita ut propter hanc solum non ageret, nisi præterea aliud intenderet (§. 619). Finis adeo secundarius secundo intenditur. *Quod erat alterum.*

E. gr. Finis studiosi in academiam proficiscentis est studii operam navare; secundarius vero sunt exercitia corporis (*not. §. 942 Ontol.*). Primario itaque intendit studii operam; secundo vero exercitiis corporis vacare.

§. 621.

Intentio directa & indirecta.

Intentio directa est, qua id intenditur, propter quod agens agit. *Indirecta* vero *intentio* est, qua quidem agens per

per se non vult, quod ex actione ipsius sequitur, quod tamen perinde, ac id, quod vult, ex eadem sequi potest.

E. gr. Ponamus gladio ferientem alterum intendere vulnus eidem infligendum, sed, dum eundem ferit, eum interficere. Vulnus directe, aut interfectionem indirecte intendisse dicitur.

§. 622.

Finis directe intenditur, sed quod indirecte intenditur Quenam finis non est. Etenim propter finem agens agit (§. 932 *Ontol.*). Sed directe intenditur id, propter quod agens agit *finis.* (§. 621). Ergo finis directe intenditur. *Quod erat unum.*

Quod indirecte intenditur, propter hoc agens non agit, etsi ex actione sequatur, quod non sequi maluisset (§. 621). Enimvero finis id esse nequit, propter quod agens non agit (§. 932 *Ontol.*). Ergo quod indirecte intenditur, finis non est.

Ita qui alterum indirecta intentione interficit, dum directa vulnus inferre tentat, finem sibi propositum non habet alterum interficiendi, est tamen ipsi finis eundem vulnerandi.

§. 623.

Quoniam intentio actus voluntatis (§. 616), adeoque *Directe* & volitio quædam est (§. 882 *Psych. empir.*); ideo id, quod *indirecte* recte intendimus, *directe* etiam velle, & quod non nisi *indirecte* intendimus, *indirecte* velle dicimur. *velle quid dicamur.*

Ita qui alterum vult vulnerare, directe id velle dicitur; indirecte autem velle dicitur interfectionem alterius.

§. 624.

Quod quis vult indirecte, id vere vult. Etenim *An indire-* quod quis indirecte vult, id indirecte intendit (§. 623). *ita volitio* Quod indirecte intenditur ex ea actione, quæ directa *fit vera* intentione editur, perinde sequi potest, quam quod directe *volitio.* intenditur, nec in agentis potestate est efficere, ut hoc potius sequatur, quam alterum (§. 621). Quamobrem quod

Mmm 2

quis vult indirecte, idem non averfatur, si enim averfaretur, non posset edere actionem, unde eadem facilitate fequitur, quam alterum, quod fieri mallet. Qui quid non averfatur, ubi aut appetere, aut averfari debet; id utique appetere debet. Patet itaque quod quis vult indirecte, id eundem vere velle.

Qui alterum gladio percutit animo vulnerandi, vulnus inferre potest & lethale, & minus lethale. In agentis potestate positum non est sibi cavere, ne vulnus infligat lethale; sed ob circumstantias particulares evenire potest, ut accidat, quod non accidere mallet. Quamobrem si noller alteri infligi vulnus lethale, ipsum gladio ferire minime deberet, sed ab actione prorsus desistat necesse foret. Quoniam igitur nondum certus, utrum horum evenire possit, agit; vulnus alteri lethale minime averfatur, ubi idem aut averfari, aut appetere deberet. Quamvis itaque mallet vulnus, quod infligere alteri vult, esse potius non lethale, quam lethale; non tamen dici potest, quod nolit vulnus lethale eidem infligi, sed vere potius vult, utur, si per ipsum staret, contrarium fieri mallet. Nimirum in intentione, adeoque volitione indirecta pugnant quasi inter se voluntas & noluntas, prævalet tamen voluntas ob intentionem seu volitionem directam, quoniam si noluntas prævaleret, agens ab agendo abstineret, sicuti voluntate prævalente agit. Quodsi actio indirecte quid volentis fuerit deliberata, pugnam, quam diximus, voluntatis & noluntatis & victoriam voluntatis distincte observare licet: immo si cum alio fiat consultatio, verba quoque, quæ miscentur, utramque aperte loquuntur. Actus vero, qui tum distincte sese produunt, non minus in casu opposito ideis confusis insunt, ex quibus decretoria agendi voluntas resultat. Distinctæ perceptiones in evolutione confusarum consistunt.

§. 625.

*Imputatio
intentionis
indirectæ.*

Indirectæ intentio agenti imputatur. Quod enim quis indirecte intendit, idem indirecte vult (§. 623). Enimvero quod quis vult indirecte, id vere vult (§. 624). Quamobrem

obrem cum volitiones animæ sint actiones liberæ (§. 13); indirecta volitio, consequenter indirecta intentio actio libera est. Enimvero imputantur homini actiones, quatenus sunt liberæ (§. 532). Quamobrem indirecta quoque intentio agenti imputatur.

Ponamus e. gr. Sempronium interficere Titium intentione directa eum nonnisi vulnerandi. Quoniam indirecte intendit hujus interfectionem, interfectio ipsi imputatur, nec indirecta intentio eum ab imputatione absolvit. Quoniam actionem omittere poterat, qua Titium interfecit; ea utriusque libera censetur (§. 941 *Psych. empir.*). Causa igitur libera est necis alterius (§. 526), ac ideo interfectio Titii eidem imputatur (§. 527).

§. 626.

Intentio directa magis imputatur quam indirecta. Gradus
 Quod enim directe intenditur, propter id agens agit (§. *imputatio- 621*), adeoque id per se ipsum vult (§. 623). Quod vero indirecte intenditur, id per se non vult, sed vult tantummodo, quatenus ob intentionem directam agere nequit, nisi idem velit (§. 621. 623). Quoniam itaque libertate sponte eligimus ex pluribus possibilibus, quod placet (§. 941 *Psych. empir.*); intentio directa magis libera est, quam indirecta. Quamobrem cum actio magis imputetur, quo magis ea libera fuerit (§. 606); quin directa intentio magis imputanda veniat, quam indirecta, dubitandum non est.

Ita si quis directa intentione alterum interficit, magis hoc ipsum imputatur, quam si interfecerit intentione indirecta.

§. 627.

Intentio immediata est, qua quid propter se intenditur: *mediata* vero, qua quid intenditur propter alterum, quatenus scilicet per hoc consequimur alterum, quod intenditur.

E. gr. Bellum alteri inferens per se intendit consecutionem juris sui, quod ab altero ipsi denegatur. Quoniam autem

Mmm ; nisi

nisi vi adhibita idem consequi datur; vastationem rerum hostilium intendit, quatenus ea alterum adigere vult, ut jus suum sibi reddat. Consecutio adeo juris sui est id, quod immediate intendit, & volitio juris sui consequendi intentio immediata est. At vastationem rerum hostilium mediate intendimus, & velle eandem mediate intentio est.

§. 628.

Utriusque imputatio. *Intentio non minus mediata, quam immediata agenti imputatur.* Etenim quod immediate intendimus, id propter se volumus; quod vero mediate intendimus, id volumus propter aliud, quod intenditur, ut scilicet ipsum consequi valeamus (§. 627). Quamobrem cum omnis volitio actio libera sit (§. 13); non minus mediata, quam immediata intentio actio libera est. Enimvero actiones agenti imputantur, quatenus sunt liberæ (§. 532); agenti adeo imputatur non minus mediata, quam immediata intentio.

E. gr. Si quis ad celebritatem nominis contendere decrevit ac ideo profundam scientiam acquirere studet; celebritatem nominis immediate intendit, mediate autem scientiam profundam. Non minus autem ipsi imputatur, quod scientiam profundam acquirere velit, quam quod ad nominis celebritatem contendere decreverit. Similiter si quis convitiis alterius famam lacescit & sparsis calumniis eidem maculam inurere conatur, ne munere, quod ambit, potiarur; is immediate intendit, ne alter spartam nanciscatur, quam ornare possit, mediate vero læsionem famæ ejusdem. Utraque intentio agenti imputatur.

§. 629.

Relatio intentionis mediata ad immediatam. *Quod immediate intenditur, per modum finis se habet; quod vero intenditur mediate, id se habet per modum medii ad finem istum consequendum adhibiti.* Etenim quod immediate intenditur, propter se intenditur (§. 627), adeoque propter istum agens agit. Quare cum id finis sit, propter quod agens agit (§. 932 *Ontol.*); quod immediate

diate intenditur, per modum finis sese habet. *Quod erat unum.*

Enimvero quod mediate intenditur, id ideo intenditur, ut alterum, quod intenditur, consequamur (§.627), consequenter quod mediate intenditur, in se rationem continere debet, cur alterum a nobis intentum consequi detur (§.56 *Ontol.*). Enimvero medium est, quicquid rationem continet, cur finis actum consequatur (§. 937 *Ontol.*), & quod immediate intenditur, per modum finis sese habet *per demonstrata n. I.* Quamobrem quod mediate intenditur ad id, quod immediate intenditur, sese habet per modum medii ad finem consequendum adhibiti. *Quod erat alterum.*

Ita celebritas nominis, ad quam quis contendere decrevit, sese habet per modum finis, & studium, quod collocatur in scientia profunda; aut, si mavis, ipsa scientia profunda, quam acquirere studet, per modum medii, quo finem intentum consequi datur. Celebritas nominis intenditur immediate; scientia autem profunda mediate. Habet igitur id, quod immediate intenditur, sese per modum finis, & quod mediate intenditur per modum medii ad istum consequendum adhibendi, vel actu adhibiti. Similiter dum quis impedire decrevit, ne alter munus, quod ambit, nanciscatur; id ipsum per modum finis sese habet. Dum vero alterum convitiatur & calumnias de eo spargit; id ipsum per modum medii est, quo finem istum consequi sese posse existimat. Intenditur prius immediate, posterius vero mediate. Unde denuo liquet, quod mediate intenditur habere sese ad id, quod intenditur immediate, per modum medii ad finem. Quoniam qui vult finem, media etiam velit necesse est (§. 941 *Ontol.*); non minus intentio mediata, quam immediata volitio quædam est, adeoque actio libera (§. 13). Unde sequitur, quod jam aliter demonstravimus (§. 628), non minus intentionem mediatam, quam immediatam imputandam esse agenti (§. 132).

§. 630.

§. 630.

*Qualis sit
finis ac
medii in-
tentio.*

Finis intenditur immediate, medium vero mediate.
Cum enim agens propter finem agat (§. 932 *Ontol.*), eundem quoque intendit propter se. Quoniam itaque immediate intenditur, quod propter se intenditur (§. 627); finis immediate intenditur. *Quod erat unum.*

Enimvero agens media non vult, nisi propter finem (§. 941 *Ontol.*), adeoque medium non intendit, nisi propter eundem. Quamobrem cum mediate intendatur, quod propter aliud intenditur (§. 627); medium non nisi mediate intenditur.

Confirmatur veritas propositionis præsentis exemplis, quæ modo dedimus (*not.* §. 629).

§. 631.

*Finis cur
primus in
intentione. est in intentione.*

Quoniam finis immediate intenditur (§. 630), adeoque propter se, non propter aliud (§. 627); *Finis primus est in intentione.*

Nimirum finis primo subit mentem nostram, & ubi eum intendimus, tum demum cogitamus de mediis, quibus decretis hæc demum intenduntur. De hisce enim non cogitamus, nisi finem intenderemus.

§. 632.

*Medium
cur secundum
in intentione.*

Et quia media immediate intendimus (§. 630), adeoque propter aliud (§. 627), scilicet propter finem (§. 937 *Ontol.*), qui primus intenditur (§. 631); *medium secundum est in intentione.*

Reperenda hic sunt, quæ modo ad corollarium præcedens annotavimus. Neque vero existimandum est, duo hæc corollaria nullius esse usus. Habent enim usum in praxi morali de evitandis delictis, seu in genere de evitandis actionibus legi naturæ contrariis & fuga vitiorum. Immo nec desunt casus imputandorum delictorum, ubi eorundem habenda est ratio. Fidem oculatam dabimus suo loco. Consultum autem diximus de usu quædam præmoneri, ne sterilibus principiis præter necessitatem theoriam multiplicasse videamur.

§. 633.

§. 633.

Intentio differt a proposito. Etenim intentio est actus *Differen-* voluntatis, quo volumus id, propter quod agimus (§. 616): *tia inten-* propositum vero est actus voluntatis, quo determinatur exe- *tionis &* cutio decreti (§. 503 *Part. I. Theol. nat.*), consequenter quib *propositi.* voluntatem agendi vel non agendi non mutare volumus. Enimvero diversa utique sunt velle agere propter hoc & nolle agendi voluntatem mutare (§. 183 *Ontol.*). Quamobrem patet, intentionem a proposito agendi differre.

Falluntur adeo, qui intentionem & propositum pro uno eodemque actu voluntatis habent (§. 187 *Ontol.*). Facile tamen confundi poterunt, quæ diversa sunt. Etenim intentio & propositum sunt actus voluntatis, qui eandem respiciunt actionem. Quodsi ergo de notione actionum humanarum satis distincta non fueris sollicitus, diversus ille respectus non facile observatur, vago præsertim loquendi usu, quem confusis notionibus deberi constat, acumen obrudente. Hoc vero latente non perspicitur differentia, quæ inter intentionem & propositum intercedit. Necessè tamen est in actionibus humanis distingui, quæ diversa sunt, siquidem judicia de iis ferenda veritati ad amissim respondere debent. Exemplum dabimus mox ad propositionem sequentem, ne desit idea, ad quam notio præsentis respondens referatur, ut omnem, quam habere potest, nanciscatur claritatem.

§. 634.

Intentio differt a decreto. Etenim intentio est actus *Differen-* voluntatis, quo volumus id, propter quod agimus (§. 616), *tia inten-* consequenter qui quid intendit, is vult, ut quid sit, vel *tionis a de-* fiat, vel ut non sit, vel non fiat. Sed decretum est deter- *creto.* minatio voluntatis ad aliquid agendum, vel non agendum (§. 497 *Part. I. Theol. nat.*). Quoniam itaque velle, ut quid sit, vel non sit, aut ut quid fiat, vel non fiat, & determinare voluntatem ad agendum vel non agendum diversa sunt (§. 183 *Ontol.*); intentionem a decreto differre liquet.

(*Wolffii Philos. Pract. Universalis.*)

N n n

Pona-

Ponamus te velle vulnus faciei alterius infligere, ut de-
formetur. Dum vis alterius faciem deformari, deformatio-
nem intendis (§. 616). Dum voluntatem determinas ad vulnus
faciei alterius infligendum, vulnus infligere decernis (§. 497
Part. I. Theol. nat.). Dum ipso opere exequi vis, quod decer-
nis, consequenter animus tibi manet vulnus faciei alteri infli-
gendi; tibi hoc facere proponis. Evidens adeo est differre
inter se intentionem, decretum & propositum. Ecquis enim
est, qui pro uno eodemque actu venditaverit, velle deforma-
tionem faciei alterius, determinare voluntatem ad infligendum
vulnus faciei alterius, quo ea deformatur, & non mutare vo-
luntatem vulneris infligendi. Notandum vero posse etiam
decerni deformationem faciei alterius, nullo adhuc habito re-
spectu ad modum deformandi. Sed tum actus deformandi in
genere decernitur & consultatione eruitur, qualis actus iste esse
debeat in specie, adeoque decretum actus in specie sequitur
decretum actus in genere. Inde vero est, quod decretum fa-
cile confundatur cum intentione, aut saltem non appareat,
quomodo ab hac distingui debeat, quemadmodum vulgo cum
proposito confundi solet. Ne igitur hoc fiat, decretum ge-
nerale, quod implicatur intentioni, ab hac probe distinguen-
dum. Ad unum eundemque actum externum plures concur-
runt volitiones, quæ non satis discernuntur ab iis, qui acumen
suum & attentionem suam in se desiderari patiuntur.

§. 635.

*Executio
decreti &
propositi.*

Executio decreti & propositi est editio illarum actio-
num, quas committere decrevimus & nobis proposuimus.

E. gr. Si quis actu vulnus infligere tentat, vel etiam infli-
git faciei alterius, quam deformare intendit; decretum & pro-
positum suum exequitur. Et executio decreti atque propositi
consistit in iis actibus, quibus vulnus infligere conatur vel
etiam infligit alterius faciei. Absit autem, ut quis sibi per-
suadeat executionem decreti ac propositi semper consistere
in actibus externis. Etenim decernere quoque & proponere
nobis possumus actus intellectus, veluti si Mathematicus de-
cernit solutionem alicujus problematis ad solvendum publice
propositi, sibi que proponit, quod cras solutioni incumbere
velit.

velit. Solvitur enim problema meditando : meditatio autem operationibus intellectus, aliis facultatis cognoscitivæ inferioris subinde concurrentibus, absolvitur.

§. 636.

Executio decreti & propositi agenti imputari potest. Imputatio
Qui enim decretum & propositum exequitur, eas commit-*executio-*
tit actiones, quas committere decrevit sibi que proposuit (§. *nis decreti*
635), consequenter eas committere vult, voluntate con-*& pro-*
stante, (§. 497. 503 *Part. I. Theol. nat.*). Quoniam itaque *siti.*
volitiones omnes liberæ sunt (§. 13); executio decreti & pro-
positi a libertate animæ dependet (§. 56. 851 *Ontol.*), adeo-
que actio libera est (§. 12). Quamobrem cum actiones agenti
imputentur, quatenus liberæ sunt (§. 532); executio decreti
& propositi agenti imputatur.

De imputatione executionis decreti atque propositi nemo
dubitatur, cum nimis manifesta sit ejus a libertate animæ de-
pendentia.

§. 637.

Decretum atque propositum imputatur. Est enim non *Imputatio*
minus decretum (§. 497 *Part. I. Theol. nat.*), quam propositum *decreti &*
volitio quædam (§. 503 *Part. I. Theol. nat.*). Quam *propositi.*
obrem cum omnis volitio sit actio libera (§. 13), & actiones
agenti imputentur, quatenus sunt liberæ (§. 532); decretum
atque propositum homini imputantur.

Non est, quod excipias, imputari actiones, quia ex iis se-
quitur per se quidpiam agenti aut aliis boni vel mali (§. 592),
ex solo autem decreto ac proposito agenti, nisi executioni de-
mandetur, nihil tale sequi : quod idem de intentione nuda
valet (§. 616). Etsi enim dici non possit causa libera boni vel
mali, quod nondum existit; recte tamen dicitur, quod velit
esse mali vel boni ex eo, quod agere decrevit, sibi que pro-
posuit, consequentis causa libera. Quoniam actiones non
imputantur nisi quatenus liberæ (§. 528); imputativitas a vo-
litione in actionem, quam decreto & proposito convenienter
com-

commitimus, derivatur; non vero eidem per se inest. Equis ergo dubitet, imputationi jam esse locum in decreto atque proposito, etsi nondum locum habeat quoad bonum, vel malum actuale. Non abhorrent hæc a notionibus communibus. Equis enim est, qui nesciat, imputari homini bene faciendi voluntatem, etsi quod maxime vult facere non possit; imputari etiam propositum lædendi, etsi actu nondum læserit. Inde est, quod eum laudemus & amemus, qui benefaciendi voluntatem habet, etsi desint vires; & ex adverso alterum, cui alterum lædendi propositum est, vituperemus & odio prosequamur, eidemque indignemur, utut nondum læserit alterum. Immo nec desunt exempla, ubi delinquendi propositum punitur, etsi sint rationes, cur vulgo non puniantur delicta nisi actu commissa. Haud parum interest, ut agnoscat, quænam sint ea, quæ in qualibet actione imputanda veniunt. Inde enim innotescit, quantum imputanda veniat actio. Etenim eandem duo committere possunt actionem, unde idem prorsus sequitur bonum vel malum; nec tamen utrique æqualiter imputanda est.

§. 638.

Effectus casualis num imputari possit.

Actio quoad effectum casualem agenti per se imputari nequit. Etenim effectus casualis oritur ex concursu causarum alterius effectus gratia agentium (§. 460 *Part. II. Theol. nat.*). Quamobrem si ex actione hominis emergit, agens nec eum prævidere, multo minus intendere potuit, adeoque præter ejus expectationem & voluntatem accidit. Patet adeo actionem quoad effectum casualem non dependere a libertate animæ (§. 491 *Psych. empir.*), consequenter non esse liberam (§. 12). Quoniam itaque actiones non imputantur, nisi quatenus liberæ sunt (§. 528); actio quoad effectum casualem agenti per se imputari nequit.

E. gr. Si quis mensæ assidens ipsum alloquenti vultum obvertit & a tergo advenientem cum vitro, quod vino plenum est, non videns in vitrum impingit, ut vinum in alterius vestem effundatur; effectus hic casualis est. Quæcunque enim ad

ad eum concurrunt causæ, alterius effectus gratia agunt: ex earum vero concursu effectus resultat, cujus gratia causa nulla egit. Tum vero effectum esse casualem patet (§. 460 Part. II. Theol. nat.). Et si itaque effusio vini in vestem alterius ab actione tum ita dependet; ut, ea non posita, nec ipsa posita fuisset; non tamen ab eadem dependet, quatenus libera est. Quamobrem nec tibi imputari potest, quod vinum in alterius vestem fuerit effusum. Consideratur autem hic effectus casualis in se, quatenus existit, nulla habita ratione, num a te evitari potuisset. Atque ideo dicimus, actionem quoad effectum casualem per se imputari non posse. Quatenus enim casualis est, ejus actualitas nullatenus a libertate tua dependet. Hinc est, quod in criminalibus homicidium casuale non imputetur.

§. 639.

Si in tua fuerit potestate effectum casualem evitare; Quatenus actio quoad eundem tibi imputatur, quatenus eundem evitare imputatio poteras. Etenim si in tua fuerit potestate effectum casualem evitare, quatenus vel non agere, vel aliter agere poteras; in tantum effectus casualis a libertate tua dependet (§. 491 Psych. empir.), consequenter actio tua respectu ejusdem habetur pro libera (§. 12). Quamobrem cum actiones imputentur, quatenus liberæ sunt (§. 532); actio quoad effectum casualem, quem evitare poteras, non agendo, vel aliter agendo, tibi imputetur, quatenus eum evitare poteras.

§. 640.

Si ad actionem omittendam fueris obligatus, ex qua effectus casualis resultat, eundem evitare poteras, siquidem obligationi tuæ satisfecisses, consequenter juxta legem eandem determinasses (§. 120. 131). Quamobrem cum actio legis difformis tibi imputetur (§. 596); tibi etiam imputandum est, quod casum non evitaveris (§. 639).

Nimirum effectus casualis non imputatur (§. 388), sed imputatur tibi, quod eundem non evitaveris. Ita parentes imputant liberis actiones, quatenus evitare poterant effectus casuales,

N n n ;

suales,

suales, si contra ipsorum jussum fecerint, quod non facere debebant, vel sua sponte fecerint, quod facere non tenebantur. Vulgus haud raro acutius judicat, quam eruditus, cui notiones distinctæ non sunt satis determinatæ. Quamobrem ne in his determinandis aberres a scopo, judicia vulgi majorem merentur attentionem, & majore acumine discutienda, quam vulgo putatur. Scientia imperfecta obest; perfecta autem, quæ nomen suum tuetur, demum prodest. Hæc probe perpendant velim, qui importune sese theoriis condendis immiscant, magnum aggredientes opus, quod vires ipsorum superat.

§. 641.

Num & quatenus actiones imputentur quoad ea, quæ a fortuna debentur.

Quoniam effectus casuales homini vel boni, vel mali ad fortunam referendi (§.465 Part.II. Theol. nat.), actiones autem agenti non imputantur quoad effectum casualem per se (§.638), sed quatenus eos evitare potuit (§.639); & actionem committenti, ad quam omittendam fuerat obligatus, imputetur, quod casum non evitaverit (§.640); *actiones quoad ea, quæ a fortuna pendent, sive secunda, sive adversa, per se agenti non imputantur, sed quatenus ea evitare poterat, & si ad actionem omittendam fuerat obligatus, quam fortuna adversa comitatur, agenti imputandum, quod eam non evitaverit.*

Quæ ad propositiones præcedentes annotavimus (not. §. 638. 640); ea hic repetenda sunt. Ceterum nemo non videt, nos hic agere de casu mere tali. Quodsi enim concurrat culpa, ut mere talis non sit; de eo dispiciemus deinceps.

§. 642.

Imputationis physica ac moralis differentia.

Imputatio dici solet *physica*, si seposita omni moralitate actionis judicatur, num agens sit causa libera ejus, quod ex actione ipsius sequitur, ac sibi aliisque bonum vel malum est. *Imputatio moralis* est, qua actiones agenti imputantur, quatenus ex iis sequitur quidpiam, quod agenti vel aliis bonum aut malum, ob earum cum lege convenientiam vel disconvenientiam.

Unde

Unde patet, in imputatione morali opus esse applicatione legis ad facta, ut intelligatur, utrum actio sit ejus generis, ut moraliter imputari possit, nec ne. Quamdiu enim de imputatione tantummodo physica sermo fuerit; nulla legis habetur ratio, sed sufficit, ex actione per se sequi, quod tibi aut alteri bonum vel malum est, ut ea sit ex imputandarum numero, utrobique autem libertatis in eam influxui, aut si mavis, dependentiæ ejusdem a libertate tribuendum, quod actu imputetur. Vi definitionum præsentium haud difficulter discernentur, quæ ex antea dictis ad imputationem moralem sint referenda, quænam vero non nisi ad imputationem physicam spectent, præsertim ubi imputatio secundum naturæ sit legem. Labet tamen adhuc generalia quædam imputationis moralis addere principia, ne quid desiderari posse videatur.

§. 643.

Actiones legi naturæ conformes & diffformes moraliter Ad quid-
imputantur quoad bona & mala, quæ ex iisdem tum respectu nam impu-
nostri, tum respectu aliorum necessario consequuntur. Et-
 enim lex naturæ nos obligat ad committendas actiones, quæ ^{tentur a-} *actio-*
 per se ad nostrum statusque nostri & aliorum statusque eo- ^{naturæ} *nes legi*
 rundem perfectionem tendunt, & ad omittendas actiones, ^{conformes} *& diffor-*
 quæ per se ad nostram statusque nostri & aliorum sta- ^{mes.}
 tusque eorundem imperfectionem tendunt (§. 152. 223),
 consequenter ad committendas actiones ex quibus necessario
 sequitur, quod nobis vel aliis bonum est (§. 554 *Psych. empir.*),
 & ad omittendas actiones, ex quibus per se sequitur,
 quod nobis vel aliis malum est (§. 565 *Psych. empir.*). Quod si
 ergo actiones legi naturæ fuerint conformes, ex iis necessa-
 rio sequitur, quod nobis vel aliis bonum est, ubi fuerint
 positivæ; aut malum quoddam a nobis vel aliis avertitur,
 ubi privativæ fuerint: id quod etiam in bonorum numero
 censetur. Ast ubi eidem fuerint diffformes, ex iis necessario
 sequitur, quod nobis vel aliis malum est, ubi fuerint posi-
 tivæ; aut bonum quoddam, quo minus consequamur, vel
 alti

alii consequantur, impeditur: id quod etiam in malorum numero censetur. Enimvero actiones homini imputantur, quia ex ipsis sequitur per se quidpiam agenti vel aliis mali aut boni (§. 592). Actiones itaque legi naturæ conformes & diffformes imputantur quoad bona & mala, quæ ex iisdem tum respectu nostri, tum aliorum necessario consequantur. Imputantur autem actiones moraliter, quatenus ex iis sequitur, quod agenti vel aliis bonum aut malum est ob earundem convenientiam vel disconvenientiam cum lege (§. 642). Quamobrem cum ea, quæ nobis vel aliis bona sunt, ex actionibus legi naturæ conformibus consequantur, quatenus cum eadem conveniunt, & quæ nobis vel aliis mala sunt, ex iisdem consequantur, quatenus cum ea disconveniunt *per demonstrata*; actiones legi naturæ conformes ac diffformes agenti imputantur moraliter quoad bona & mala, quæ ex iisdem tum respectu nostri, tum respectu aliorum necessario consequantur.

Ipsa nimirum actionum intrinseca bonitas & malitia, ob quam ad alias committendas, alias vero omittendas lege naturali obligamur (§. 153), eas imputabiles efficit. Et quia eadem ratio est, cur imputabiles sint, & cur legi naturæ conformes aut diffformes sint; quin ob convenientiam & disconvenientiam cum lege, seu quatenus eidem conveniunt, aut disconveniunt, imputandæ veniant dubitandum non est. Ceterum propositio præfens principium fecundissimum est. Ejus enim usus tam late patet, quantus est ambitus bonitatis & malitiæ intrinsecæ. Hic cum latior sit, quam vulgo putatur, quemadmodum ex tractatione speciali constabit; usus quoque propositionis præsentis ad ea se extendit, quæ imputationi subesse vulgo non creduntur. Qui legem naturæ intra arctos admodum cancellos coarctant; imputationem quoque moralem, quæ a lege naturæ venit, nimis arctis limitibus coercerent; unde ad physicam nonnisi imputationem referunt, quæ ad moralem referri debebant, & longe plurima ex imputabilium numero prorsus eximunt, quæ eidem adscribenda, immo impu-

imputationi actionum morali non omnem suam extensionem tribuunt, quæ eidem convenit, ita ut actiones multo minus imputentur, quam imputari debebant. Plurimum adeo interest, actionum intrinsicam bonitatem atque malitiam intimius perspicere, quæ actiones legi naturæ conformes ac difformes imputabiles efficit, siquidem de imputatione iudicium ferre volueris, in quo nihil prorsus desiderari possit.

§. 644.

Actiones legi naturæ conformes & difformes per se imputabiles sunt. Etenim lex naturæ nos obligat ad actiones intrinsece bonas committendas & intrinsece malas omittendas (§. 153), consequenter quæ eidem conformes sunt, intrinsicam bonitatem habent; quæ autem eidem difformes sunt, malitiam habent intrinsicam. Enimvero actiones bonitatem intrinsicam habentes per se bonæ sunt (§. 174) & actiones intrinsicam malitiam habentes per se malæ sunt (§. 176), hoc est, tales, ut ex ipsis necessario sequatur quidpiam, quod agenti vel aliis bonum aut malum est (§. 172. 173). Quamobrem cum actiones ideo imputari possint, quia ex ipsis sequitur per se quidpiam agenti vel aliis boni aut mali (§. 592); quin actiones legi naturæ conformes & difformes per se tales sint, quæ imputari debent, seu per se imputabiles, dubitandum non est.

Quemadmodum actiones intrinsece bonæ & malæ sunt per se tales, ut eas esse bonas vel malas independentem a voluntate Dei, vel hominis, qui nos obligandi jus habet, demonstrari possit (§. 172. 173); ita etiam eadem actiones per se imputabiles sunt, ita ut eas imputandas esse demonstretur independentem a voluntate Dei vel hominis, qui nos obligandi jus habet. Immo videas etiam homines tam sibi, quam aliis imputare actiones quoad earundem malitiam & bonitatem intrinsicam citra respectum ad legislatorem. Quod si excipias hanc imputationem nonnisi physicam esse, non vero moralem; in verbis dissensus erit, non in re, imputationem tamen moralem præter necessitatem ætioribus limitibus constringis, quam par erat: (Wolfii Philos. Pract. Universalis). Ooo immo

immo proprie sic dictam imputationem physicam, cui locus est, quando imputatio moralis locum non habet, a morali non satis discernis.

§. 645.

Imputatio actionum legi naturæ conformium & difformium in hypothesei athei. *Imputatio moralis actionum legi naturæ conformium & difformium subsistit etiam in hypothesei athei.* Etenim lex naturæ subsistit etiam in hypothesei impossibili athei (§.245). Quamobrem cum imputatio moralis locum habeat ob actionum cum lege convenientiam & disconvenientiam (§.642); imputatio moralis actionum legi naturæ conformium & difformium etiam subsistere debet in hypothesei athei.

Quodsi excipias, subsistere tantummodo imputationem physicam, non vero moralem; non modo repetenda sunt, quæ modo ad propositionem præcedentem annotavimus; verum etiam cogitandum est, dari casus, in quibus atheus agnoscit, actionem, quæ physicam imputationem recipit, non tamen agenti imputari posse. Spectat huc, quod superius demonstravimus, de non imputanda actione, qua satisfit obligationi, quoad mala, quæ inde sequuntur (§.613), veluti si quis testimonium deponit contra amicum, quo eum ad pœnam gravat (not. §. cit.). Dicendum itaque in hoc casu, eandem actionem quoad idem agenti physice imputari & non imputari debere: quod quam sit absolum, nemo non videt. Taceo alia bene multa, quæ magno numero cumulati poterant, nisi abunde satis demonstrassemus, legem naturæ & obligationem naturalem, quæ hinc manat, subsistere in hypothesei impia.

§. 646.

Imputatio actionum quoad præmia & pœnas divina. *Actiones legi naturæ conformes & difformes homini imputantur quoad præmia positiva divina & quoad pœnas positivas divinas.* Quæ enim vi nexus rerum hominibus eveniunt bona, qui actiones bonas committunt, pro præmiis divinis recte habentur (§. 313), & quidem positivis (§. 317). Similiter quæ vi nexus rerum hominibus accidunt mala physica, actionibus malis perpetratis, pro pœnis divinis recte

recte habentur (§. 308), & quidem positivis (§. 309). Quoniam itaque præmium positivum divinum est bonum, quod a Deo in agentem confertur ob actionem sive positivam, sive privativam (§. 295) & cum actione ista voluntate Dei connectitur (§. 312); poena autem positiva divina est malum, quod a Deo ob actionem agenti immittitur (§. 285) & cum actione voluntate Dei connectitur (§. 307); præmia sunt bona, poenæ autem mala, quæ ex actionibus ipsius consequuntur. Enimvero actiones homini imputantur, quia ex ipsis sequitur per se, quatenus scilicet actio editur, quidpiam agenti boni vel mali (§. 592). Quamobrem actiones legi naturæ conformes & diffformes homini imputantur quoad præmia positiva divina & quoad poenas positivas divinas.

Solent quoque homines aliis imputare actiones quoad poenas divinas positivas & præmia divina. Unde si vi nexus rerum mala male agentibus obtingunt physica, ajunt, eos sibi imputare debere, quod mala patiantur, quia vitam pessimam egerunt. Immo qui ipsos actionibus suis mala ista promeruisse pronunciant, eas quoad poenas divinas ipsis imputant. Equidem cum mala physica, quæ vi nexus rerum homini actiones bonas committenti, malas omittenti obtingunt, poenæ non sint, sed saltem actionum committendarum & omittendarum motiva (§. 314), non nego temeraria sæpius esse hominum judicia; ad ea tamen hic provocare licet, ubi ostendendum, quæ a nobis demonstrantur, esse notionibus communibus consentanea. Nec est quod excipias, vulgo non agnosci mala ista physica, quæ poenarum nomine compellantur, vi nexus rerum consequi: sufficit enim, quod habeantur pro effectibus causarum naturalium ex intentione divina ob fines ab ipso præstitutos agentium, cum hosce vi nexus rerum consequi a Deo sapientia sua determinati (§. 666 *Part. I. Theol. nat.*) certum sit (§. 54 *Cosmol.*). Christus & Apostoli alia adhuc commemorant præmia positiva divina, alias poenas positivas divinas, quæ homines manent post hanc vitam. Ex demonstratione propositionis præsentis intelligitur, quoad hæc etiam

præmia & quoad hæc pœnas actiones legi naturæ conformes ac difformes homini imputandas esse.

§. 647.

*Imputatio
actionum
legi positi-
va confor-
mum &
difformi-
um qualis
sint.*

Actiones legi positivæ conformes & difformes agenti imputantur quoad præmia positiva & pœnas positivas. Etenim pœnæ positivæ sunt mala physica, quæ a legislatore agenti immittuntur ob actiones moraliter malas (§. 285) & voluntate ipsius cum actionibus istis connectuntur (§. 307): præmia vero positiva sunt bona, quæ a legislatore conferuntur in agentem ob actionem moraliter bonam (§. 295) & ipsius voluntate cum eisdem connectuntur (§. 312). Quoniam itaque actiones moraliter bonæ sunt, quæ legi conformes sunt, moraliter autem malæ, quæ eidem difformes sunt (§. 244); positiva præmia & pœnæ sunt bona atque mala, quæ ex actione per se, hoc est, quatenus istiusmodi actio editur, consequuntur. Imputantur autem actiones, quia ex ipsis per se sequitur quidpiam, quod agenti bonum vel malum est (§. 592). Quamobrem actiones legi positivæ conformes & eidem difformes agenti imputantur quoad præmia positiva & pœnas positivas.

Demonstratio propositionis præsentis parum differt a demonstratione præcedentis (§. 646). Etenim lex naturæ abit in positivam divinam, seu eidem saltem æquipollet, quando Deus præmiis & pœnis positivis, quibus solis obligatio positiva introduci potest (§. 301), nos obligat ad actiones eidem conformes committendas & eidem difformes omittendas (§. 150). Quamobrem lex naturæ quoad pœnas & præmia positiva divina haberi potest pro lege positiva, & quatenus tanquam positiva spectatur, imputatio actionum eidem conformium atque difformium quoad pœnas & præmia positiva divina evincitur.

§. 648.

*Imputatio
actionum*

Facta, quibus vi legis obligationes contrahuntur & jura acquiruntur, quoad hæc obligationes & hæc jura imputantur.

Et.

Etenim si vi legis factò quodam alteri obligaris ad quidpiam, quoad obli-
 v. gr. ad quid dandum vel faciendum; id ei, cui obligaris, ^{gationes}
 bonum est, adeoque ipsa obligatio refertur inter ea, quæ ^{& jura}
 alteri bona sunt. Quamobrem cum vi legis factò tuò alteri
 obligaris, ex actione tua sequitur, quod bonum est alteri,
 quatenus ea legi conformis est. Similiter cum jus, quod
 factò tuo acquiris, tibi bonum sit; ex actione tua bonum
 consequitur ex parte tui, quatenus ea legi conformis est.
 Nec absimili modo patet, obligationem, quatenus tibi one-
 rosa est, ex parte tui censerì malum quodpiam. Actiones
 homini imputantur, quæ legi conformes sunt, quoad bona
 & mala, quæ inde consequuntur moraliter (§. 592. 612).
 Ergo Facta, quibus vi legis obligationes contrahuntur &
 jura acquiruntur, quoad hæc obligationes & jura hæc
 imputantur.

Quæ in demonstratione sumimus, facile a quovis conce-
 duntur, suo autem loco clarius patebunt, ubi de obligationi-
 bus, quæ contrahuntur, & de juribus, quæ acquiruntur, ege-
 rimus. Ponamus te promississe Titio 10 aureos. Constat
 suo loco, quod hac promissione contrahas obligationem eidem
 10 aureos solvendi. Hæc obligatio bona est quoad Titium,
 quoad te vero censeretur mala, non quidem moraliter, sed phy-
 sice. Et sane obligationes, quibus aliis tenemur, haud raro
 sunt molestæ, ubi eisdem satisfieri debet, ita ut iis satisfacere
 nolir, vel saltem ægre satisfaciatur, qui alteri obligatur. Unde
 termino mali in significato generali non invita definitione (§.
 565 *Psych. empir.*) in definitione imputationis comprehenditur.
 Factum adeo tibi imputatur quoad obligationem tum respec-
 tu tui, cui censeretur mala; tum respectu Titii, cui bona exi-
 stimatur. Ex promisso tuo Titius acquirit jus a te exigendi
 10 aureos. Nemo dubitat, hoc in numero bonorum exter-
 norum esse (§. 556 *Psych. empir.*). Imputatur adeo tibi promif-
 sum etiam quoad hoc jus ex eo acquisitum. Sane si obligatio
 tibi molesta est, quando eidem satisfaciendum, ut de eodem
 querelas moves; nemo non affirmat, te tibi imputare debere,
 quod

quod promiseris. Et ubi Titius gaudet de jure suo, scilicet quod accepturus sit 10 aureos; tibi imputat, quod habeat materiam gaudendi. Nimirum quando promissio te obligas Titio ad dandum 10 aureos, causa libera evadis non minus obligationis a te contractæ, quam juris ab altero acquisiti. Abunde igitur patet, actiones legi conformes imputari quoad obligationes inde contractas & quoad jura per easdem quæsitæ. Eodem modo idem patet in quovis exemplo alio.

§. 649.

*Imputatio
facti alieni.*

Facti alieni imputatio est judicium, quo quis declaratur causa libera ejus, quod ex actione alterius sive positiva, sive privativa consequitur, & agenti vel alteri bonum aut malum est.

Ponamus e. gr. te Titio persuasisse, ut vulnus infligat Sempronio injuriam ab ipso illatam vindicaturus. Factum Titii tibi imputatur, non modo ab ipso, verum etiam ab aliis, qui de causa vulneris judicium ferunt. Unde si Titium facti poenitet, de te conqueritur, quod ipsi persuaseris id, a quo faciendo erat alienus, & alii tibi indignantur, quod hoc feceris. Enimvero nec Titius de te conqueretur, nec alii tibi indignarentur, nisi factum alienum tibi imputaretur.

§. 650.

*Quando-
nam fa-
ctum alie-
num nobis
imputetur.*

Factum alienum tibi imputatur, si quomodocunque a voluntate tua libera dependet. Etenim si factum alterius quomodocunque a voluntate tua libera dependet; ratio, cur hoc fecerit alter, consequenter ut existat bonum vel malum inde consecutum, aliqua in voluntate tua libera continetur (§. 851 *Ontol.*). Quamobrem cum causa efficiens sit, cujus actio est ratio existentia alterius (§. 886 *Ontol.*), causaque sit libera, quæ libere agit (§. 526); tu utique causa libera es, etsi non unica, mali vel boni, quod ex actione alterius consequitur. Imputatur nobis actio, sive positiva fuerit, sive privativa, quando declaramur causa libera ejus, quod ex actione consequitur, boni malique vel agenti, vel aliis

aliis (§. 527). Patet adeo factum alienum tibi imputandum esse, si quomocunque a voluntate tua libera dependet.

Habemus hic principium generale imputationis actionis alienæ, nimirum hujus dependentiam a libertate voluntatis tuæ. Et hoc sufficit ad demonstrandam imputationem facti alieni in casu quocunque particulari. Ceterum per propositionem præsentem patet realitas definitionis imputationis facti alieni: etenim per eam constat, factum alienum nobis imputari posse in significato proprio, simulque ex demonstratione patescit, imputationem facti alieni recte a nobis definiri (§. 649). Quodsi casus particulares desideres; in quibus alienum factum tibi recte imputatur, inquirendum tantummodo est in diversos modos, quibus actio alterius a voluntate tua dependere potest. Quot enim dantur modi diversi dependentiæ actionis alterius a voluntate tua; tot etiam dantur casus particulares imputandarum actionum alienarum.

§. 651.

Quo magis factum alienum a voluntate tua dependet, Gradus eo magis tibi imputatur. Factum enim alienum tibi imputatur, quatenus a voluntate tua dependet (§. 650), quam semper liberam esse constat (§. 942 *Psych. empir.*). Quo magis itaque a voluntate tua dependet actio alterius, eo magis tibi imputanda venit.

Ubi ergo de imputatione facti alieni quæstio incidit; sollicite inquirendum, quantum a voluntate tua idem dependeat, ne iudicium a veritate abhorreat. In æstimanda autem dependentia facti alieni a voluntate tua, non tantummodo ad hanc respiciendum est, verum etiam ad circumstantias agentis, ob quas in casibus diversis ab eodem actu volitionis nunc magis, nunc minus eadem alterius actio dependere potest. Sane nemo est qui nesciat, si alter plurimum tribuit iudicio tuo, nudam approbationem facti plus apud eundem valere, quam operosa persuasio in alio, qui tanti iudicium tuum non facit. Scrupulosius hæc inquirenda sunt in Moralibus: sit ita, quod fora humana istiusmodi subtilitates insuper habeant, quamvis nec desit occasio, ubi earundem quoque ratio utiliter habetur in foro.

foro. Talia utique monenda sunt, ne iudicium deproperent, qui veritatem sibi nondum perspectam aut cognitu sive difficilem, sive molestam sub prætextu inutilitatis damnant. Prodest etiam ad Psychometriam condendam, ut constet, undenam dependeant gradus imputationis actionis alienæ & quorum in iis rite determinandis habenda sit ratio. Sed hic usus nonnisi e longinquo spectatur.

§. 652.

Aliud graduum imputandi facti alieni fundamentum. Quo majus est bonum vel malum, quod ex facto alieno emergit, eo magis tibi imputatur. Factum enim alienum tibi imputatur, quia ex eo sequitur, quod vel agenti, vel alii bonum aut malum est (§. 649). Quamobrem patet, id eo magis tibi imputandum esse, quo majus fuerit bonum vel malum ex eodem emergens.

Nimirum si factum alienum tibi imputatur, causa libera es boni vel mali, quod ex eodem consequitur (§. 649). Quod si ergo malum vel bonum fuerit majus, majoris utique boni vel mali causa libera es. Quamobrem cum factum alienum tibi non imputetur, nisi quoad bonum vel malum, quod inde resultat (§. 592); magis utique imputari debet, si majus bonum vel malum ex facto alieno emergit tibi imputando, quam si minus ex eodem resultat. Ecce igitur tibi aliud adhuc fundamentum graduum imputationis facti alieni, ad quod omnino respiciendum est, immo & vulgo respici solet, ubi de eo quaestio est, quantum factum alienum tibi sit imputandum. Si suaferis homicidium, magis hoc tibi imputatur, quam si suaferis, ut alteri alapa infligatur, vel ut de eodem propalentur, quæ celari debebant. De veritate itaque propositionis in casu particulari nemo dubitat.

§. 653.

Actio mercede conducti vel pramio inducti cur conducenti Quod quis ab altero mercede conductus, vel præmiis inductus facit; id conducenti vel inducenti imputatur. Et enim si quis mercede conducitur ad aliquid faciendum; is facit, quod conducens fieri vult & ideo facit, quia mercedem ab altero recipit, non facturus, nisi ab eodem mercede condu-

conduceretur. Dependet adeo factum ipsius a voluntate & indu-
 conducentis (§. 56. 851 *Ontol.*). Quamobrem cum factum ^{centi im-}
 alienum tibi imputetur, si quomodocunque a voluntate tua ^{putanda.}
 dependeat (§. 650); quin factum ejus, qui ad faciendum
 a te mercede conductus fuit, tibi imputandum sit, dubitan-
 dum non est. *Quod erat primum.*

Eodem prorsus modo ostenditur, quod factum il-
 lius tibi sit imputandum, quem præmiis inducis ad facien-
 dum, alias idem non factururus, nisi præmium a te acciperet.
Quod erat alterum.

Nemo non videt, sermonem hic esse de istiusmodi actio-
 nibus, quæ in imputabilium numero sunt, consequenter ex
 quibus sequitur, quod vel agenti, vel aliis bonum aut malum
 est. E. gr. Ponamus te mercede conducere Cajum, ut Sem-
 pronium interficiat. Quodsi hoc fecerit, homicidium tibi
 imputatur. Hoc tamen minus obstat, quo minus idem &
 Cajo ipsi imputetur. Etsi enim fecerit ideo, quod mercede
 eum conduxeris ad Sempronium interficiendum; fecit tamen
 libere, quod non facere poterat, consequenter ipsi imputatur
 actio propria (§. 532). Hæc sibi mutuo minime contradicunt,
 ut una eademque actio imputetur & agenti, quatenus propria,
 ac tibi, quatenus aliena, quia non minus a volitione tua, quam
 a volitione agentis, adeoque a libertate utriusque in agendo
 dependet. Quodsi dicas, vi propositionis præsentis actionem
 tuam legi conformem etiam imputandam esse quoad effe-
 ctum bonum, quem habet, legislatori, qui te ad eam com-
 mittendam præmio induxit; lubens id concedo. Hinc enim
 est, quod laudem mereatur ob legem prudenter latam, qua
 bonum promoveret, & quod eidem convenienter agens gratias
 ipsi debeat, quod hanc tulerit legem. Absit, ut quis dicat,
 nos imputationem ultra suos limites extendere! Neque enim
 nobis jam res est de imputatione civili, quæ fit in foro humano,
 & ærtioribus utique limitibus coercetur; sed de imputatione,
 qualis obtinet vi legis naturæ & per naturam animæ, in omni
 sua latitudine spectata. Cur enim in foro humano sicuti alia
 bene multa, ita etiam imputatio plurimum restringatur, suo
 (Wolffii *Philos. Pract. Universalis*). P p p doce-

docebimus loco. Hæc ideo monere visum fuit, ne qui in Jure civili versati restrictiores notiones in philosophiam inferunt, ab usu aliena vel eidem contraria a nobis tradi existiment.

§. 654.

*Imputatio
facti alieni
ob jussum.*

Quod quis jussu alterius facit, jubenti imputatur.
Etenim si quem quid facere jubes, hoc ab eo fieri vis, nec in arbitrio ejus relinquis, quid facere velit (§.983 *Part. I. Theol. nat.*), consequenter serua tibi est voluntas, ut hoc faciat. Quoniam itaque actio alterius a voluntate tua dependet, actio autem tibi imputatur aliena, quæ quomodocunque a tua dependet voluntate (§.650); quod actio ejus, qui tuo jussu quid facit, tibi imputanda veniat, evidens est.

E. gr. Si Titio a Cajo alapam infligi jubes & tuo jussu hoc faciat Cajo; id tibi imputatur, non obstante quod eadem actio imputeretur etiam Cajo per ea, quæ modo ad propositionem præcedentem annotavimus. Quæ enim ibi annotata sunt, præsentem quoque propositionem magis illustrant.

§. 655.

*Imputatio
actionis
aliena qua
vetatur vel
dissuade-
tur.*

Si quis non agit, quia ab altero vetatur, vel dissuadetur; actio privativa imputatur vetanti, vel dissuadenti.
Quodsi enim vetas, ne alter agat, ne agat vis, nec in arbitrio ejus positum relinquis, utrum id omittere velit, nec ne (§.985 *Part. I. Theol. nat.*). Quamobrem si non agit, quia vetas; actio ipsius privativa a voluntate tua dependet. Enimvero tibi imputatur actio aliena, quæ a voluntate tua dependet (§. 650). Ergo tibi quoque imputanda est actio privativa alterius, si non agit, quia vetas. *Quod erat primum.*

Quodsi actionem aliquam alteri dissuades, ut non agat vis, etsi in arbitrio ejus relinquis, utrum actionem omittere velit, nec ne (§. 985 *Part. I. Theol. nat.*). Quodsi ergo non agit, quia dissuades; actio privativa alterius a voluntate tua dependet (§. 56. 851 *Ontol.*). Quoniam itaque actio
aliena

aliena tibi imputatur, si quomodocunque a voluntate tua dependet (§. 650); tibi etiam imputanda est actio privativa alterius, si is non agit, quia dissuades. *Quod erat alterum.*

Ita si quis vetat, ne petenti opem feras, cum posses, & tu opem non fers petenti, quia vetatur; is, cui opem ferre non vis, actionem tuam privativam quoad damnum, quod inde sentit, vetanti imputat. Similiter si quis dissuadet, ne pecuniam mutuo des Titio, & tu pecuniam petenti mutuo dare recusas; actionem hanc privativam dissuadenti imputat Titius. Hinc illæ querelæ, quas de verante ac dissuadente movent, quicunque actionem privativam sibi molestam vel damnosam experiuntur.

§. 656.

Actio aliena jubenti magis imputatur, quam suadenti, & præcipienti magis, quam jubenti. Etenim si jubes alterum, ut agat, in arbitrio ejus non relinquis, utrum agere velit, nec ne, sed serio vis, ut agat; ast ubi actionem suades, in ejus arbitrio relinquis, utrum agere velit, nec ne, etsi tibi magis arrideat, si agat (§. 983 *Part. I. Theol. nat.*). Ubi adeo agenti sunt rationes, cur faciat, quod jubes vel dissuades; facilius permovebitur, ne omittat, quod fieri jubes, quam ne omittat, quod suades (§. 888 *Psych. empir.*).

In casu adeo priore actio aliena magis dependet a voluntate tua, quam in posteriore (§. 56. 851 *Ontol.*). Quamobrem cum actio aliena eo magis tibi imputetur, quo magis a voluntate tua dependet (§. 651); actio aliena jubenti magis imputanda venit quam suadenti. *Quod erat primum.*

Quodsi præcipis, ut alter agat, alterum obligandi jus habes (§. 984 *Part. I. Theol. nat.*); si vero simpliciter jubes, ut alter agat, eundem obligandi jus nullum habes (§. 983 *Part. I. Theol. nat.*). Quoniam itaque præcipiens jure tuo uteris, vel abuteris, nec simpliciter vis ut agat alter, quemadmodum in nuda jussione, extrinsecum quoddam

agendi motivum suppeditans (§. 118), atque adeo alter facilius permovetur, ut faciat, quod præcipitur, quam quod jubetur (§. 888 *Psych. empir.*); actio alterius a voluntate tua magis dependet, si præcipitur, quam si simpliciter jubetur. Patet igitur ut ante actionem alienam tibi magis imputari præcipienti, quam jubenti.

Exempla diversitatem imputationis in casibus propositionis præsentis manifesto loquuntur, ita ut non aberres a vero, si eam notionibus communibus consentaneam pronunciaveris. Ponamus patrem præcipere filio, ut alteri damnum quoddam inferat. Quoniam pater filium non obsequentem plagis afficere potest, et si jure suo seu patria potestate abusus, filius a plagis sibi metuens facilius permovetur, ut faciat, quod non faceret, utur alias juberet, qui nullum in ipsum jus habet. Unde actio filii patri magis imputatur, quam si jussu alterius committeretur. Accedit, quod abusus potestatis patriæ patri quoque imputetur, atque hoc ipso imputatio facti filii efficiatur major. Similiter si tibi sunt rationes, cur non facias, quod alteri displiciturum esse nosti; magis eadem urgent, ubi alter jubet, quam ubi tantummodo suadet. Etenim cum jubens non relinquit arbitrio tuo, num facere velis, quod fieri vult, quemadmodum qui factum suadet (§. 983 *Part. I. Theol. nat.*); magis utique displicebit jubenti, quam suadenti, si non facias.

§. 657.

Gradus in imputanda actione aliena privativa prohibenti, quam vetanti & vetanti magis quam dissuadenti. Theol. nat. Etenim qui prohibet, te obligandi jus habet, ne quid facias; qui vero simpliciter vetat, te obligare nequit (§. 895 *Part. I. Theol. nat.*), adeoque prohibitio a vetatione eodem modo differt, quo præceptum a simplici jussu (§. 984 *Part. I. Theol. nat.*). Quamobrem eodem modo patet, actionem alienam privativam prohibenti magis imputari, quam vetanti, quo ostendimus præcipienti magis imputari actionem alienam

alienam positivam, quam jubenti (§. 656). *Quod erat unum.*

Similiter quia vetans in alterius arbitrio positum non relinquit, quod ab eo non fieri vis, utrum id non faciat, an vero faciat; relinquit autem, ubi dissuadet (§. 985 *Part. I. Theol. nat.*); eadem differentia est inter vetationem & dissuasionem, quæ inter jussum & suasionem intercedit (§. 983 *Part. I. Theol. nat.*). Eodem igitur modo liquet, actionem alienam privativam vetanti magis imputari, quam dissuadenti, quo ante evicimus, jubenti magis imputari actionem alienam positivam, quam suadenti (§. 656). *Quod erat alterum.*

E. gr. Ponamus patrem prohibere, ne filius die solis templum frequentet, & filium hoc non facere; id patri magis imputabitur, seposito jam abusu potestatis patriæ, quam alteri, qui ne in templum te conferas vetat. Equidem vulgo ad abusum respicitur patriæ potestatis, dum magis imputatur eidem actio privativa filii, propterea quod is magis in oculos incurrit, quam influxus major voluntatis patris in voluntatem filii; cum tamen hic non minus pateat iis, qui acumine utuntur, quam abusus patriæ potestatis, major imputatio actionis filii privativæ ob hunc influxum non minus admittenda, quam ea, quæ ab abusu patriæ potestatis pender. Accedit quod ad hunc animum advertentes patri magis imputent actionem propriam, quam alienam, & minorem efficiant imputationem actionis privativæ filii respectu hujus. Similiter si actionem ideo omititis, ne offendas alterum, cui ea displicet; ratio hæc magis urget, ne facias, si quis vetet, quam si tantummodo dissuadet. Cum enim vetans in arbitrio tuo positum non relinquat, utrum actionem omittere velis, nec ne; tuo tamen hoc relinquat arbitrio; qui tantummodo dissuadet (§. 985 *Part. I. Theol. nat.*); magis utique offenderetur, qui vetat, ne quid fiat, quam qui tantummodo fieri idem dissuadet, ubi feceris,

§. 658.

*Consensus
definitio.*

Consentire dicitur, qui vult ut hoc fiat, vel non fiat, quod fieri vel non fieri vult alter. Unde *Consensus* est actus voluntatis, quo idem fieri vel non fieri volumus, quod fieri vel non fieri vult alter. Et *consensum alterius* ad factum aliquod *requirere* dicitur, si rogat eundem, ut consentiat in factum.

Ita si filius quærit ex parte, num velit permittere, ut Sempronii filiam uxorem ducat; consensum ejus requirit. Quodsi pater respondet, se minime repugnare ut hoc faciat; in matrimonium filii cum filia Sempronii ineundum consentit. Hinc & in collegio consentire dicuntur, quorum eadem sunt vota, & consensus eorum in hoc consistit, quod idem fieri vel non fieri volunt.

§. 659.

*Dissensus
definitio.*

Contra *Dissentire* dicitur, qui vult ut non fiat, quod fieri vult alter, vel ut fiat, quod non fieri vult alter. Est adeo *Dissensus* actus voluntatis, quo idem fieri nolumus, quod fieri vult alter, vel fieri volumus, quod fieri non vult alter.

Ita si filius quærit ex patre, num velit permittere, ut filiam Sempronii uxorem ducat, & pater respondet, sese nolle ut hoc faciat; pater dissentit & dissensus ejus in eo consistit, quod nolit filium ducere uxorem, quam ducere vult. Hinc & in collegio a ceteris dissentire dicitur, qui quod fieri volunt ceteri, id fieri non vult, vel quod ceteri fieri nolunt, id fieri vult, seu cujus votum diversum est a votis ceterorum. Oponitur nimirum dissensus consensui. Quamobrem sicuti consensus requirit identitatem volitionis; ita dissensus in diversitate ejusdem consistit.

§. 660.

*Consensus
expressi &
taciti dif-
ferentia.*

Consensus dicitur *expressus*, si disertis verbis vel alio signo significamus, nos velle idem, quod vult alter: *Tacitus* autem *Consensus*, qui aliunde, veluti ex factis & non factis, colligitur.

E. gr.

E. gr. Si emtor venditori promittit aliquod pretium pro merce solvendum & venditor affirmat, se velle pro hoc pretio eandem ipsi tradere; hic consentit in pretium ab emtore oblatum expresse. Expressus adeo consensus in eo consistit, quod verbis manifestis significet, se velle pro pretio isto tradere emtori mercem, quam sibi pro eodem tradi vult. Enimvero ubi nihil regerens, sed tacens eidem tradit mercem; ex hoc facto colligitur, quod pro isto pretio eam tradere velit, adeoque tacite consentit, & ideo tacitus dicitur, quæ expressis verbis non declaratur, sed saltem ex facto colligitur, quod supponit, venditorem pro merce oblatum ab emtore pretium accipere velle. Similiter filius requirens patris ad factum aliquod consensus, ex nutu eundem intelligit.

§. 661.

Simili prorsus modo *Dissensus* dicitur *expressus*, si *Dissensus* disertis verbis vel alio signo significamus, nos nolle idem, *expressi* & quod vult alter. *Tacitus* autem *dissensus* est, qui aliunde, *taciti* *dissensus* veluti ex factis & non factis, colligitur. *rentia.*

E. gr. Si emtori pretium certum pro merce sibi tradenda offerenti responder venditor, se pro hoc pretio eandem tradere non posse, utique dissentit & expressus est dissensus, quatenus verbis disertis declarat, nolle sese mercem pro hoc pretio tradere. Enimvero si oblato pretio ab emtore mercem aufert & repone; dissensum suum tacite declarat, & ideo dissensus dicitur tacitus, quia ex hoc facto venditoris colligitur, quod mercem pro hoc pretio tradere nolit.

§. 662.

Consensus tacitus est verus consensus & Dissensus tacitus An consensus est verus Dissensus. Etenim consensus est actus voluntatis, *sensus* & quo idem volumus, quod vult alter (§.658), verbis autem aut *dissensus* alio signo externo ideo declarandus, ut alteri, cuius interest, *tacitus sit* innotescat. Quamobrem cum consensus expressus verbis *verus consensus* vel alio signo alteri significetur, tacitus vero aliunde, veluti *sensus.* ex facto & non facto, colligatur (§.660); consensus tacitus & expref-

expressus unus idemque voluntatis actus est, & tantummodo modo differunt, quo alteri, cuius interest, innotescent. Est igitur tacitus non minus, quam expressus verus consensus. *Quod erat unum.*

Simili prorsus modo patet, dissensum tacitum esse verum dissensum.

Nimirum consensui tam tacito, quam expresso eadem consensus definitio competit, & similiter dissensui tam tacito, quam expresso eadem venit dissensus definitio (§. 658 & seqq.). Quamobrem uterque verus est consensus & dissensus (§. 349 Log.), & quia eadem sunt, quæ sub communi notione comprehenduntur (§. 187 Ontol.), uterque idem est consensus & dissensus, sive alteri verbis aut alio quodam signo manifestetur, sive aliunde quomodocunque colligatur, modo rite colligatur, ne consensum vel dissensum fingas, ubi nullus est. E. gr. Consensus venditoris in pretium ab emtore oblatum consistit in eo, quod velit mercem pro eodem emtori tradere. Sive igitur dicat, se hoc velle, sive alteri actu tradat mercem, actus voluntatis unus idemque manet. Similiter dissensus venditoris in eo consistit, quod nolit mercem pro pretio ab emtore oblato tradere. Sive igitur apertis verbis dicat, se hoc nolle, sive mercem auferat & reponat, idem prorsus manet actus voluntatis. Modus indicandi alteri actum voluntatis vel voluntatis nullam infert actui huic mutationem, sed nonnisi extrinsece eundem afficit.

§. 663.

Quando ex facto colligatur consensus. Si quis id facit, quod facere non poterat, nisi aliud quid fieri vellet; in hoc ipsum consentit. Ponamus enim ipsum nolle, ut alterum hoc fiat. Quoniam id quod facit, fieri nequit, nisi etiam velit, ut alterum hoc fiat *per hypoth.* quod non vult facit. Quod cum vi libertatis animæ in volendo (§. 492 Psych. empir.), & voluntatis cogi nesciæ sit absurdum (§. 927 Psych. empir.); evidens est, si quis facit, quod fieri non poterat, nisi aliud quid fieri vellet, ipsum in hoc consentire.

In

In casu particulari veritas propositionis manifesta est, & demonstratio indirecta, quam dedimus, luce sua abundat. Nemo non dicit, venditorem consentire in pretium ab emtore oblatum, si mercem eidem tradit. Etenim si non consentiret, nec eam tradere poterat. Offeritur pretium pro re tradenda. Quamobrem fieri non potest, ut venditor rem tradat, nisi pro isto pretio eandem tradere velit. Traditio nimirum consensus in pretium supponit. Qui mercem emtori tradit, eam tradere vult. Qui vult tradere, pretio ab emtore oblato, is pro eodem mercem tradere vult, adeoque in pretium consentit (§. 658), consequenter ipsa traditione mercis suum in pretium oblatum consensus sufficienter indicat. Videmus adeo, quomodo ex facto consensus colligatur.

§. 664.

Si quis non facit, quod facere debebat, nisi aliud quid Quomodo fieri vellet; in hoc ipsum consentit. Ponamus enim, ipsum *ex non fa-* nolle ut hoc alterum fiat. Quoniam non facit, quod facere *cto colligatur* debebat, nisi hoc alterum fieri velit *per hypoth.* quod vult, *gatur con-* non facit. Quod cum per naturam animæ, utpote libera *sensus.* in volendo & nolendo (§. 492 *Psych. empir.*) & quoad voluntatem ac noluntatem cogi nesciæ (§. 927 *Psych. empir.*), sit absurdum; evidens est, si quis non facit, quod facere debebat, nisi aliud quid fieri vellet; in hoc ipsum consentire.

In casu particulari veritas propositionis, quæ instar axiomatis sumi poterat, utpote ex consensus taciti definitione (§. 660) satis manifesta (§. 273 *Log.*), & demonstratio indirecta, qua usi sumus ad eam evincendam, omni luce radiat. Nemo dubitat, quin venditor in pretium oblatum consentiat, si mercem, quam manu tenet emtor, eidem relinquit, & ut abiens eandem secum auferat, permittit. Etenim si in pretium non consentiret, aut ipse mercem auferre & reponere, aut cum eadem abituro emtori dissensum expresse declarare debebat. Neutrum horum cum faciat, necesse est ipsum pretium oblatum pro merce accipere velle, consequenter in idem consentire (§. 658). Videmus adeo, quomodo ex non facto consensus colligatur.

(*Wolfii Philos. Præf. Universalis.*) Qqq §. 665.

§. 665.

*Quomodo
ex facto
colligatur
dissensus.*

Si quis facit, quod facere non poterat, nisi aliud quid fieri nollit; quoad hoc ipsum dissentit. Patet non ab simili modo, quo ante ostendimus (§. 663), si quis facit, quod facere non poterat, nisi aliud quid fieri vellet, eum in hoc ipsum consentire.

Veritas propositionis per definitionem dissensus traditam (§. 659) adeo manifesta est, ut ea jure axiomatum numero adscribatur (§. 273 *Log.*), atque adeo de ea demonstranda parum solliciti esse debemus (§. 267 *Log.*). Exemplo est venditor, qui pretio ab emtore oblato mercem aufert & reponit. Etenim si nollit mercem pro isto pretio tradere, nec eam auferre ac reponere poterat, cum mercem vendere velit. Hoc ipso facto sufficienter indicat, quod nolit pro isto pretio mercem tradere, immo dissensum suum magis declarat, quam si apertis verbis dixisset, sese pro isto pretio eam tradere non posse: etenim haud obscure simul indigitat, quod de justo pretio ab emtore dando desperet, immo quod ægre ferat, non majus pretium ab emtore afferri.

§. 666.

*Quomodo
ex non fa-
cto colliga-
tur dissen-
sus.*

Si quis non facit, quod facere debebat, nisi aliquid fieri nollit; quoad hoc ipsum dissentit. Patet hoc non ab simili modo, quo paulo ante (§. 664) ostendimus, si quis non facit, quod facere debebat, nisi aliud quid fieri vellet, eum consentire.

Quæ modo de propositione præcedente annotavimus, ea de præsentē quoque tenenda sunt. Exemplo veritas propositionis fit manifesta. Si emtor, qui mercem jam ante viderat, redit & pretium paulo majus offert, quam ante obtulerat, venditor vero mercem non depromit, quod hoc non faciat, ex eo abunde intelligitur, quod pro pretio isto mercem tradere nolit, consequenter quod in eodem adhuc dissentiat (§. 659), etiamsi ne verbulum quidem dicat.

§. 667.

§. 667.

Si consensus alicujus requiritur, signo, quod affirmationem significat, veluti nutu, declaratur consensus. Quomodo Etenim *signo de-* qui consensum alterius requirit, ex eo quærit, num con- *claretur* sentiat (§. 658). Quamobrem si consentit, affirmare debet, *consensus.* quod fieri velit illud, ad quod consensum impertiri debet. Quoniam itaque perinde est, sive verbis, qui affirmationem significat, sive signo quocunque alio, quo eandem indigitare solemus, affirmationem indigitemus; ideo patet signo, quod affirmationem significat, veluti nutu, consensum declarari, qui requiritur.

Vocabula sunt signa artificialia, quæ adeo affirmationem & per eam consensum aliter indicare nequeunt, quam quia homines voluerunt, ut, qui ea profert, affirmare quid intelligatur (§. 958 *Ontol.*). Quamobrem si alii cuique signo idem tributus fuerit significatus; eundem habet cum vocabulis usum. Ita si emtor quærit ex venditore, an pro hoc pretio, quod ipsi offert, mercem tradere velit; quod velit, non minus ex nuru intelligitur, quam si respondeat, volo, vel immo: alterutrum enim vocabulorum & nutus in casu dato eandem significandi vim habet: quod de voluntate alterius nobis innotescit per vocabula, idem quoque intelligitur ex nuru.

§. 668.

Si num quid fieri velimus, rogamur, vel quid velint Quando si- *alii audiamus, signo quod negationem significat, dissensus de-* gno de- *claratur.* Etenim si rogamur, num quid fieri velimus, *retur dis-* dissensum declaraturi negare tenemur nos velle (§. 659). *sensus.* Quoniam itaque eodem redit, sive verba proferas, quæ negationem significant, sive signo quocunque alio utaris, quo eandem indigitare solemus; si num quid fieri velimus rogamur, signo, quod negationem significat, dissensus declaratur.

Eodem fere modo idem patet, ubi dissensum suum declarat signo negationem significante, qui audit, quid alii fieri vel facere velint.

Q99 2

Quæ

Quæ ad propositionem præcedentem de æquipollentia vocabulorum & signorum aliorum idem significantium in declarando consensu diximus; ea de declaratione quoque dissensus tenenda sunt. E. gr. Si emtor quærit ex venditore, num proprio, quod ipsi offert, mercem tradere velit; ex levi capitis agitatione huc illucve in latus facta non minus intelligitur, quam si respondeat: nolo, vel non, aut neutiquam. Dissensum itaque non minus signo isto, quam verbis hisce declarat. Ita si quis audit, quid alii facere decreverint, eadem capitis agitatione indicat, se hoc minus probare, adeoque suum tam aperte declarat dissensum, quam eum verbis declarare poterat.

§. 669.

Quando tacens consensus sentire intelligatur.

Qui vultu non mutato tacet, ubi consensum aut dissensum suum declarare debet, is consentit. Etenim ubi quis consensum aut dissensum suum declarare debet, is vel verbis, vel signo quodam alio indicare debet, utrum fieri velit, an nolit id, de quo quæstio est, siquidem expresse consentire vel dissentire velit (§. 660. 661). Quod si neutrum facit, nec mutato vultu tacet; nullum præbet indicium, unde colligi possit, quod id, de quo quæstio est, num fieri debeat, displiceat. Quoniam itaque anima quid non vult, quia ipsi displicet (§. 937 *Psych. empir.*); hinc colligitur, quod, dum non mutato vultu tacet, non nolit, consequenter quod velit, hoc fieri, de quo quæstio est. Quamobrem cum consentiat, qui fieri hoc vult, quod fieri vult alter (§. 658); qui vultu non mutato tacet, ubi consensum aut dissensum suum declarare debet, is consentit.

Nimirum quoniam consensum tuum aut dissensum tuum vel verbis, vel signo aliquo externo sufficienter indicare debes, hoc ipso, quod taces, significare vis, quid velis. Enimvero ex eo solo, quod taces, nec consensus, nec dissensus colligi potest, cum tacere possit & qui consentit, & qui dissentit. Ratio igitur habenda quoque est vultus, ut exinde colligatur, quamam de causa taceas, an scilicet taceas, quod nulla adesse videatur ratio, cur consentire non debeas, an vero ideo, quod

quod tantopere displiceat, ut quærentem ne quidem respon-
sione dignum existimes. Ubi nulla vultus mutatio accidit,
prius utique colligendum. Unde ex eo, quod vultu non mu-
tato rases, intelligitur, quod consentias. Et in hoc casu tan-
tummodo valet, quod vulgo dicitur: Qui tacet, consentire
viderur.

§. 670.

Qui vultu indignabundo aut affectum quemvis alium molestum spirante tacet, ubi consensum suum declarare debet cens dis-
aut dissensum; is dissentit. Etenim si quis consensum suum aut dissensum declarare debet, is sufficienter indicare tene-
tur, num velit fieri, quod vult alter, an idem fieri nolit (*§. 658. 659*). Quoniam itaque affectus molesti in aver-
sando consistunt (*§. 609 Psych. empir.*); ubi vultus indigna-
bundus vel affectum quemvis alium molestum spirat, ex eo
sufficienter intelligitur, quod factum, de quo quæstio est,
aversetur, consequentur quod nolit fieri, quod ut fiat vult
alter (*§. 881 Psych. empir.*). Quamobrem cum dissentiat,
qui idem fieri non vult, quod vult alter (*§. 659*); qui vultu
indignabundo aut affectum quemvis molestum spirante ta-
cet, ubi consensum aut dissensum suum declarare debet,
dissentit.

Nimirum ex vultu hic intelligitur, non aliam esse tacendi
rationem, quam quod adeo ægre ferat id, quod alter fieri
vult, ut nulla responsione opus esse existimet ob dissensum
facile prævidendum. Quodsi ad affectus particulares, qui
vultus mutatione sese produnt, animum advertere libeat; ex
hac non modo dissensus intelligitur, verum etiam colligere
datur, quale ipsi videatur factum, ad quod consensum suum
præbere recusat. Enimvero cum hic tantummodo quærat, ut
undenam alterius colligatur dissensus, minime autem doceri
debeat, quo modo in rationem inquiramus, cur qui tacet dis-
sentiat, nec consentire velit, ut in tantas ambages descendamus
opus non est. Ceterum in hoc casu fallit, quod vulgo dicitur:
Qui tacet, consentire viderur. Nimirum regula hæc non nisi

probabiliter consensum alterius colligere docet. Sed cum nobis jam quæstio sit de eo, quomodo certo colligatur dissensus, vel consensus; quæ in ea desiderantur, ut ad hunc usum apta evadat, addenda fuere.

§. 671.

Imputatio facti alieni ob consensum. *Factum alienum in idem consentienti, ubi alter consensum ejus requirit, imputatur, tanto autem magis imputatur, si sine consensu ipsius quidpiam fieri non potuit.* Si enim in factum alterius consentis, ut hoc faciat vis (§. 658). Quoniam itaque absque consensu tuo alter facere noluit, quod fecit, *per hypoth.* factum alienum a voluntate tua dependet (§. 56. 851 *Ontol.*). Quamobrem cum factum alienum tibi imputetur, si quomodocunque a voluntate tua dependet (§. 650); factum alienum tibi imputatur, ad quod consensum requisitum adhibes. *Quod erat unum.*

Quodsi absque consensu tuo alter facere non potuit, quod facere voluit; penes te magis stetit, ut impedires, ne faceret. Quamobrem cum hoc non obstante consentisti, a voluntate tua quin magis dependeat factum alterius, dubitari nequit, qui notionem consensus (§. 658) & dependentiæ perspectam habet (§. 56. 851 *Ontol.*). Quoniam itaque factum alienum tibi tanto magis imputatur, quo magis a voluntate tua dependet (§. 651); factum alienum, ad quod consensum requisitum adhibes, tibi tanto magis imputabitur, siquidem absque consensu tuo fieri non potuit. *Quod erat alterum.*

Si amicus tuus ex te quærit, num velis, ut hoc faciat, cum facere nolit, quod ægre ferre posses; consensum tuum requirit (§. 658). Quodsi igitur consentis; factum ejus tibi imputabitur. Enimvero si filius tuus, cui prohibere potes, ne faciat, quod vult, & qui obligatur ne te invito quid faciat, consensum tuum ad factum aliquod requirit, & tu consentis; magis utique tibi imputabitur factum filii, quam factum amici in anteriore casu. Probe autem notandum est, nos hic agere de impu-

imputatione in omni sua latitudine spectata; nondum autem definire, ad quod quis alteri teneatur ob hanc imputationem. Etenim hic loci id nondum definiri potest, ubi jura & obligationes ex lege naturali vel positiva descendentes nondum supponere possumus.

§. 672.

Factum alienum imputatur adjuvanti. Etenim si *Imputatio* quis alterum adjuvat, ut facere possit, quod velit; quin *facti alieni* ipse quoque dicendus sit causa libera ejus, quod ex facto *ob opem la-* isto consequitur, sive bonum fuerit, sive malum, dubitan- *tam.* dum non est (§. 886 *Ontol.* & §. 526 *Phil. pract. univ.*), etenim sine ope nostra alter facere non potuisset, quod fecit. Enimvero factum alienum nobis imputatur, quatenus sumus causa libera ejus, quod ex actione alterius positiva consequitur, & agenti vel alteri bonum aut malum est (§. 649). Quamobrem factum alienum imputatur adjuvanti.

Ira furtum imputatur ei, qui scalas attulit, per quas in aedes fur ascendere potuit, furtum in iis commissurus. Quod si enim scalis caruisset, nec in eas ascendere potuisset, & qui scalas affert, ad furtum ipsum concurrat.

§. 673.

Factum alienum imputatur laudanti & approbanti. *Factum alienum laudanti & approbanti imputandum.* Etenim si quis tibi dicat, se hoc facturum, & tu id approbes vel laudes; quod tuo iudicio bonum sit sibi persuadet. Quamobrem quo tuo iudicio plus tribuit, eo magis sibi persuadet, bonum esse, ut hoc faciat. Quoniam itaque representatio boni est motivum voluntatis (§. 890 *Psych. empir.*); factum alienum ab approbatione & laude tua dependet, consequenter cum libere a te approbetur ac laudetur (§. 941 *Psych. empir.*), a libera voluntate tua dependet. Enimvero factum alienum imputatur tibi, quatenus a voluntate tua dependet (§. 650). Imputandum adeo venit approbanti & laudanti.

Me

Me non monente liquet, factum approbari & laudari debere, antequam committatur. Qui enim quod ab alio jam factum est approbat & laudat, ei non ipsum factum, sed ejus saltem approbatio & laus imputari potest tanquam actio propria, non aliena. Ceterum approbationem & laudem facti alieni haud parum sæpe conferre, ut committatur, experientia abunde constat. Sunt enim longe plurimi, qui in iis, quæ faciunt, aliorum magis stant judicio, quam suo. Sunt etiam nonnulli, qui in quorundam autoritate unice acquiescunt, quæ plus apud eosdem valet, quam ratio. Alii incitamento est, ne a proposito suo desistant, ubi audiunt, approbari, immo laudari, quæ facere volunt. Quamobrem in casibus particularibus multo clarius patet, ubi animum ad circumstantias particulares advertimus, quod & quantum factum alienum approbanti ac laudanti sit imputandum, quam ex demonstratione præsentis, in qua earundem nulla habetur ratio. Est autem propositio præsens intellectu facilis, ut exemplis eam illustrari non sit opus.

§. 674

*Factum
alienum
consilium
danti im-
putandum.*

Qui consilium dat, ei factum alienum imputatur.
Duo hic distinguendi sunt casus, aut enim consilium alterius expetitur de eo utrum quid facere debeamus, nec ne, aut de modo exequendi propositum. Quoniam qui consilium dat, quid sibi videatur, ut fiat, significat (§. 983 *Psych. empir.*): ubi consilium alterius tantummodo expetis de eo, num quid facere debeas; perinde est ac si quod facere vis approbaret, immo laudaret. Quamobrem cum factum alienum imputetur approbanti & laudanti (§. 673); idem quoque in casu priore imputandum venit consilium danti.

Quodsi vero consilium alteri des de modo, quo propositum suum exequi debet, quod exequi minime posset, nisi tu consilio tuo eum juvares; patet te in causa esse, ut alter hoc faciat, & hoc præsertim modo faciat (§. 886 *Ontol.*). Quamobrem cum factum alienum tibi imputetur, quate-

quatenus es causa ejus, quod ex facto alterius consequitur, & sive agenti, sive aliis bonum aut malum est (§.649); quin consilium danti de modo exequendi propositum factum alienum sit imputandum, extra omnem dubitationem positum est.

Facile intelligitur, factum alienum magis imputandum esse, ubi consilium datur de modo propositum exequendi, quam ubi tantummodo mentem nostram alteri declaramus, num consultum nobis videatur, ut hoc faciat. Ita tibi furtum imputabitur magis, si furem docueris, quomodo in casu dato furtum committere possit, quam si ex te quærenti dicas, quid tibi videatur, num furandi occasione oblata eam amplecti debeat. Enimvero cum in delictis alienis imputandis plures occurrant circumstantiæ, ad quas in præsentem animum advertere nondum licet; aliud exemplum addere lubet. Si Titius consilium tuum experit, num Mevii filiam uxorem ducere debeat, & tu respondeas, quod tuo judicio ducenda sit, matrimonium cum ea contractum minus tibi imputabitur, quam ubi eum docueris, quid agere debeat, ut negotium ex hoc voto succedat. In casu particulari magis patet, quomodo consilium tuum in factum alterius influat: unde tota pendet imputatio. Si Titio dicis, consultum tibi videri, ut filiam Mevii uxorem ducat, aut rationes addis, cur tibi videatur consultum, particulares, aut generalem tantummodo affers, quod judicio tuo bonum sit Titio hanc uxorem ducere. In priori casu manifestum est, quod motiva matrimonii cum filia Mevii contrahendi Titio suppedites (§. 887 *Psych. empir.*). Quoniam etiam in casu posteriori Titius consilio tuo agere supponitur, judicium tuum sequitur & autoritate tua confusus bonum judicat cum Mevii filia matrimonium contrahere, adeoque motivum ipsi denuo est consilium tuum (§. *cit.*). Enimvero si eundem docueris, quid facere debeat, si voti sui compos reddi voluerit, & is consilio tuo agit; omnia agit tuo nutu, adeoque totus in agendo a voluntate tua dependet, & tu in causa es, cur hoc agat modo, non alio. In imputando facto alieno ob consilium datum casus hi diversi a se invicem probe sunt distinguendi, ubi quæritur ad quid tibi imputari debeat. Sed talia

(*Wolfii Philos. Pract. Universalis*). R r r clarior

clarius patebunt, ubi ad specialem tractationem descenderimus tum qua theoriam, tum qua praxin.

§. 675.

Factum alienum non vetanti & non prohibenti imputatur.

Factum alienum imputatur non vetanti, itemque non prohibenti, ubi vetare ac prohibere poterat. Etenim si quis fieri non vetat, quod vetare poterat; agenti voluntatem suam significare omittit, quod scilicet nolit hoc ab ipso fieri serio, nec in ejus arbitrio positum relinquat, utrum id, quod facit, omittere velit, nec ne (§. 985 *Part. I. Theol. nat.*). Quoniam igitur voluntas tua non agendi motivum esse potest, ubi tua penes alterum est aliqua autoritas, vel saltem excitare attentionem agentis, ut animum ad actionem reflectat; agenti dare motivum omittis, quo forsan a proposito suo abstrahi poterat, & attentionem ejus ad id, quod agere vult, probe perpendendum excitare negligis, consequenter ea omittis, quibus factum alienum ex parte tua impedire poteras. Ob non factum igitur tuum in causa es, cur hoc fecerit alter (§. 881 *Ontol.*), consequenter & causa aliqua libera censuris ejus mali, quod agenti, vel aliis ex eodem resultat. Quamobrem cum factum alienum tibi imputetur, si causa libera declararis ejus, quod ex alterius actione consequitur, & vel agenti, vel aliis bonum aut malum est (§. 649); quin factum alienum non vetanti imputandum sit, ubi vetare poterat, dubitandum non est. *Quod erat primum.*

Quodsi prohibere potes, ne alter agat, ipsum obligare potes, ne agat (§. 985 *Part. I. Theol. nat.*). Quamobrem cum obligatio positiva in prohibitionibus sanctione poenali constituatur (§. 291); poenæ metu ab agendi proposito deterrere poteras agentem. Multo igitur clarius, quam in casu priori patet, te esse causam aliquam liberam ejus mali, quod ex facto alterius resultavit, consequenter

quenter factum alienum non prohibenti imputari. *Quod erat alterum.*

Multa quoad propositionem præsentem perpendenda sunt, ne vel nimium extendatur, nec ærtioribus cancellis includatur, quam fieri debebat. In casibus enim particularibus multa concurrunt, quorum habenda est ratio, & quæ efficiunt, ut non vetanti & non prohibenti nunc magis, nunc minus imputandum sit factum alienum, immo quæ non vetantem ab omni prorsus imputatione liberant. Præterea cum factum alienum a tua voluntate tuoque judicio non nisi intervenu voluntatis ac judicii agentis dependeat; dubium plerumque est, an vetatio vel etiam prohibitio tua quicquam profecisset. In casu tamen dubio omissio ejus, quod a te fieri poterat, & multo magis ejus, quod fieri debebat, te non excusat. Imputabitur tibi factum proprium privativum &, quatenus ab eodem dependet factum alienum positivum, imputabitur & alienum. Ut vero hæc singula clarius perspiciantur, theoria & praxi in cognitione speciali imbutum habere animum præstat. Sed demus exemplum. Si ex fenestra prospiciens vides aggressorem armis instructum persequi fugientem; vetare potes, ne hoc faciat. Imputabitur tibi silentium tanto magis, quo vetationem non omnino irritam fuisse futuram suadent rationes plures; minus autem imputabitur, si nullius fere momenti existimetur, immo plerumque non imputabitur. Multo magis vero ab imputatione absolveris, si vetatio nihil profutura tibi fuisset damnosa, quatenus eam aggressor injuriæ loco habet, quam sibi vindicandam esse arbitratur. Immo dantur casus, in quibus eadem est prohibentis, quam vetantis conditio, & ubi prohibitione magis irritatur agens, quam ut eidem aurem præbeat. Nemo non videt accuratam horum omnium discussionem a circumstantiis particularibus pendere, ob quas multa concurrunt, quorum collisione legitime facienda exceptio resultat (§. 510 *Ontol.*). Non negamus, dari istorum omnium theoriam generalem; sed an ea instituto præsentem conveniat & num de tempore sit, alia quæstio est. Nondum ea disciplinis affulsit lux, quæ theorias adeo abstractas ferat, & semper utile erit, ut a theoriis specialibus abstrahantur

potius generales in memorizæ adjutorium, quam ut generales præmittantur in usum demonstrationis specialium propriis sibi rationibus majore claritate evincendarum.

§. 676.

Gradus imputationis ex disserentia vetationis & prohibitionis. *Non prohibenti magis imputatur factum alienum, quam non vetanti.* Etenim si simpliciter vetare potes, nullum jus habes alterum obligandi, ne hoc faciat; est autem tibi istiusmodi jus, ubi prohibere potes, ne faciat (§. 895 *Part. I. Theol. nat.*). Eodem igitur modo patet, actionem alienam non prohibenti magis imputandam esse, quam non vetanti, quo ostendimus eam prohibenti magis imputandam esse, quam vetanti (§. 657).

Nimirum non vetanti & non prohibenti imputatur factum alienum, quatenus vetatione & prohibitionem permoveri poterat alter, ne faceret, quod fecit, quemadmodum ex propositionis præcedentis demonstratione intelligitur (§. 675). Enimvero ubi ad jus alterum obligandi animus advertitur, quale est prohibenti, nullum vero vetanti (§. 895 *Part. I. Theol. nat.*); nemo non videt, ubi alter tuam sequi debet voluntatem, prohibitionem plus ponderis habituram, quam vetationem, ceteris paribus. Magis adeo tibi imputabitur, quod prohibere, quam quod vetare omiseris. Accedit in casu priori abusus juris, aut, si mavis, non usus juris tibi competentis, qui in altero abest. Diximus vero jam ante, quo magis tibi imputanda est actio propria, eo magis quoque imputandam alienam, quæ ab eadem dependet, nemine dissentiente, si ad notiones communes respicimus in imputationibus, quæ vulgo fiunt, observandas. E. gr. Si pater non prohibet, ne filius injuriam sibi illatam vindicaturus alterum gladio percutiat, quem id facturum novit; magis hoc ipsi imputatur, quam si alius, qui te hoc facturum novit, non vetet.

§. 677.

Imputatio facti alieni suadere poterat. *Factum alienum imputatur non dissuadenti, ubi dissuadere poterat.* Etenim si alteri dissuades, ne quid faciat, eidem

eidem significas, nolle te ut hoc faciat (§. 985 *Part. I. Theol. quod non nat.*). Ex eo igitur intelligit, tuo iudicio malum censei ^{disuade-} factum (§. 892 *Psych. empir.*): id quod multo magis liquet, ^{tur.} ubi rationes addit, cur ita iudicet. Quodsi itaque disuadere negligit, cum posset; motivum actionis non committendæ tibi minime præbet, quod dare poterat (§. 890 *Psych. empir.*), quo te permovere poterat, ne faceres, aut saltem dubium reddere, num facere debeas, ut accuratius perpendas, quid facere velis. Causa igitur censetur ejus, quod ex facto tuo resultat, mali, quatenus forsitan impedire poterat (§. 881 *Ontol.*). Quamobrem cum factum alienum imputetur, si causa libera censearis ejus, quod ex actione alterius consequitur & agenti vel alteri bonum aut malum est (§. 649); factum alienum utique imputandum venit non disuadenti, ubi disuadere poteras. Quodsi ideo disuadere nolis, quod ab altero hoc fieri velis; malum, quod ex alterius facto resultat, intendis (§. 616), & quidem dum non disuades, cum posses, directe (§. 621). Quamobrem cum imputetur intentio (§. 618); in hoc etiam casu non disuadenti imputandum venit factum alienum.

E. gr. Si vides alterum in arborem ascendere velle, cujus ramos putredine laborare nosti, nec disuades; dum vero ascendit, fracto ramo interram decidit, fractis cruribus: factum alienum tibi imputatur. Quodsi ideo non disuades, ut periculum subear; multo adhuc magis imputabitur. Ast hoc discrimen manifestius evadet per ea, quæ de differentia doli & culpæ dicentur paulo post.

§. 678.

Qui non impedit factum alterius, quod impedire Imputatio poterat; ei factum alienum imputatur. Etenim si non im- ^{facti alieni} pedis, quo minus alter hoc faciat, cum posses, nemo non ^{ex eo, quod} ob actionem hanc privativam te in causa esse agnoscet, quod ^{non impe-} fecerit (§. 881 *Ontol.*), consequenter causam censebit liberam ^{diatur.}

Rrr 3

ejus

ejus mali, quod ex facto alieno resultavit. Quoniam itaque factum alienum tibi imputatur, si causa libera existimaris ejus, quod ex actione alterius sive positiva, sive privativa consequitur & agenti vel alteri bonum aut malum est (§.649); factum alienum, quod impedire poteras, non impediendi imputatur.

E. gr. Noctu prospiciens e fenestra vides incendiarios ignem ædibus alterius subjicientes. Eos vociferando in fugam conjicere, vel accurrendo ignem extinguere poteras, ne in flammam feralem erumperet. Neutrum cum feceris, incendium oritur, quo ædes consumuntur. Tibi non impediendi incendium, cum posses, imputabitur incendium. Quodsi in rationes inquiramus, cur impedire nolueris; clarius patebit, quantum tibi imputari possit. Sed de eo, quemadmodum jam ante monuimus, nobis non jam quæstio, quantum imputari debeat, neque etiam ad quid imputandum veniat, sed tantummodo num imputari debeat.

§. 679.

Imputatio facti alieni, quia reticetur. Factum alienum imputatur reticenti, ubi non reticendo impediri poterat. Si non reticendo impedire poteras, ne alter faceret, quod fecit, & tamen reticuiisti; factum alienum non impedivisti, cum impedire posses. Enimvero factum alienum imputatur non impediendi, ubi impedire id poterat (§.678). Quamobrem etiam imputandum venit reticenti, ubi non reticendo poterat impediri.

E. gr. Tibi constat, quod quis venenum propinare decreverit alteri. Quodsi hoc non reticeres, quo minus propositum suum exequeretur impediri poterat. Enimvero quia reticuiisti, veneno e medio tollitur, cui propinatum, fuit. Factum venenum propinantis tibi imputabitur reticenti.

§. 680.

Gradus imputationis ex facilitate. Quo quis facilius actionem, quam committit, omittere, & quam omittit committere poterat; eo magis actio imputatur. Etenim quo facilius tibi est omittere actionem, quam committis; eo magis, penes te stat actionem, quam com-

committis, omittere, consequenter magis a libertate tua *agendi con-*
trarium. dependet, quod eam omiseris (§. 941 *Psych. empir.*). Quo-
 niam igitur actio tibi eo magis imputatur, quo magis a li-
 bertate dependet (§. 606); actio privativa tibi eo magis
 imputatur, quo facilius tibi fuit eam committere. *Quod*
erat primum.

Eodem prorsus modo ostenditur, quo facilius tibi
 fuit omittere actionem, quam committis, eo etiam magis tibi
 imputandam esse actionem positivam. *Quod erat alterum.*

Propositio præfens notioni communi respondet. Exem-
 pla obvia loquuntur, quod nemo non in imputandis actioni-
 bus secundum eam judicet. Ita si alteri auxilium deneges,
 quod eidem ferre tibi admodum facile erat; magis tibi impu-
 tabitur, quod auxilium denegaveris, quam si tibi hoc facere
 fuerit admodum difficile. Nec alia est ratio, cur hoc fiat,
 quam quod penes te magis sterisse censeatur, ut ferres auxi-
 lium alteri, quod difficultas te abstertere non poterat, quo mi-
 nus velles, & ipsa facilitas motivum ferendi auxilii præbere
 poterat, ut tanto facilius voluntatem determinare potuisses ad
 actionem committendam. Quilibet nimirum in seipso expe-
 ritur, esse facilitatem agendi motivum actionis committendæ,
 & ex adverso difficultatem agendi motivum actionis omit-
 tendæ, ac se facilius voluntatem ad agendum determinare in
 casu priore, quam in posteriore. Quamobrem cum impu-
 tationis fundamentum quoad agentem nemo non agnoscat
 aliud nisi libertatem in volendo & nolendo; quæ facile fieri
 possunt, ea magis a libertate voluntatis tuæ dependere existi-
 mantur, quam quæ difficulter facere licet.

§. 681.

Quo plura & fortiora agenti fuerint motiva non Gradus
agendi vel agendi, eo magis in casu priori actio positiva, in po- imputatio-
teriori privativa imputanda. Etenim cum voluntas & no- nis ex dif-
 luntas determinetur per motiva (§. 932 *Psych. empir.*), ita ut ferentia
 sine motivis nulla detur in anima volitio, nulla nolitio (§. 889 *motivo-*
Psych. rum.)

Psych. empir.), quo plura & fortiora tibi sunt motiva non agendi, eo facilius tibi erat te determinare ad nolendum, consequenter omittere actionem, & ex adverso quo plura & fortiora tibi sunt motiva agendi, eo facilius tibi erat te determinare ad volendum, consequenter committere actionem. Enimvero quo facilius tibi est actionem omittere, quam committis, & vicissim committere, quam omittis; eo magis tibi imputatur actio positiva in casu priori & privativa in posteriore (§. 680). Quamobrem quo plura & fortiora tibi fuerint motiva non agendi, eo magis imputatur actio positiva & quo plura & fortiora fuerint motiva agendi, eo magis imputatur actio privativa.

Principium hoc longe fecundissimum est in imputandis actionibus, a notionibus communibus non abhorrens, quemadmodum casus particulares aperte loquuntur; in applicatione tamen non adeo facile, quemadmodum videri poterat. Etenim in determinationem actus voluntatis & noluntatis plura influunt, quam vulgo putatur, nec obvio acumine in casu dato distincte agnoscuntur, quæ probe discernenda veniunt, si de facilitate vel difficultate eliciendi volitionem & nolitionem iudicium ferre volueris, in quo nihil desidereretur. Præterea unum idemque motivum non æque fortiter movet voluntatem vel noluntatem unius, quam alterius. Et quod hoc non fiat, nunc imputari tibi potest magis, nunc minus, prouti vel a liberis tuis actionibus sive positivis, sive privativis præcedentibus, vel a causis physicis dependet. Subtilior & intricatior hæc theoria est, quam videbitur illis, qui vel in Psychologia omni sunt prorsus alieni ac hospites, vel in eadem nonnisi perfunctoriam operam collocarunt. Nec est quod regeras, eam ab usu fori esse alienam, cum eadem hætenus tuto carere potuerit, nec ibidem ad tantas subtilitates descendere liceat. Sæpius enim jam monuimus, nos non agere de imputatione, quatenus in foro humano fieri debet, sed qualis est, si in se & in omni sua latitudine spectetur. Quid enim usui fori conveniat, suo loco exposituri sumus. Nullum est dubium, quin Deus in impu-

imputandis actionibus nihil eorum prætermittat, quorum habenda est ratio vi libertatis, quam animæ in agendo & non agendo concessit. Et si ea mentis nobis esset perspicacia, ut nihil illorum eidem sese subducere posset; dubium non est, quin iudicium nostrum, quo actiones imputantur, eidem conformaremus. Immo quæ in genere spectata pro subtilitatibus inanibus reputantur, iisdem tamen in casu particulari haud raro utimur, etsi nonnisi particulariter ad ea provocemus, prouti nunc hoc, nunc illud animo nostro obvertitur, quod vel ad excusationem facere, vel imputationem augere videtur. Qui attentionem & acumen ad iudicia communia hominum asserunt, quæ modo dixi a veritate non aliena deprehendent. Ceterum cavendum est, ne per præcipitantiam iudices ab usu fori abhorrere, quæ in eundem recipi non poterunt; quia ignorantur. Sed agendum propositionem præsentem exemplo aliquo illustremus. Si quis dives nec in eligendis pecuniis parcus homini misero & maxime egenti elemosynam dare recusat, vel parum admodum largitur; magis hoc ipsi imputatur, quam alteri, qui modicos habet nummos vel in iis erogandis admodum tenax est.

§. 682.

Si quis facit, quod dignitatem, ætatem, prudentiam, Applicationem, cognationem dedecet, id ipsi magis imputatur, quam si idem ad casus facit, cujus contraria est conditio. Etenim cum motiva particularia non agendi etiam defumantur a dignitate, ætate, prudentia, cognatione, quatenus agens facit, quod ipsum dedecet, quod nemo non admittit; plura omnino motiva non agendi adsunt, quam ubi contraria est agentis conditio. Quamobrem cum actio magis imputetur, si plura sint non agendi motiva, quam si ea absint (§. 681); si quis facit, quod dignitatem suam, ætatem, prudentiam, cognationem dedecet, id ipsum ei magis imputatur, quam si idem facit, cujus contraria est conditio.

Equidem disertius doceri poterat, quomodo a dignitate, ætate, prudentia & cognatione petantur motiva; sed in re
(Wolffii Philos. Pract. Universalis). S s s mani-

manifesta non opus esse judicamus in tantas descendere ambages, præsertim cum principiorum nostrorum & methodi gnarus in casu particulari dato demonstrationes particulares majore luce radiantibus absque multo negotio condere possit. Ita viro dignitate ecclesiastica eminenti magis imputatur ebrietas, quam militi. Qui enim dignitate ecclesiastica eminet, non modo populum exemplo suo docere debet, verum etiam exemplo esse debet pastoribus curæ suæ commissis, quomodo exemplo suo docere debeant eos, quorum animæ ipsorum curæ committuntur, non minus illum, quam hos adhortans verbis Apostoli: Estote imitatores mei, quemadmodum ego Christi, & ipso opere demonstrans, firmo assensu sese complecti assertum Scripturæ, quod qui ebrietati indulgent olim vitæ æternæ participes minime sint evasuri. Fortissima igitur ipsi sunt motiva ebrietatis vitandæ, quæ militi non sunt. Accedit quod scandalum præbeat suis multo majus, quam miles, ut ebrietas ipsum magis dedecere videatur, quam militem. Taceo alia, quæ ipsum magis, quam militem ab ebrietate avocare poterant. Sui adeo multo magis obliviscitur, quam miles, ubi ebrietati litat. Similiter delicta carnis magis imputantur seni, præsertim grandævo, quam juveni, qui carnis illecebris magis irritatur, quam senex, ut iis difficilius resistere queat. Homini prudenti magis imputatur, si alios exagitet & deridendos propinet, quam juveni perulanti, cum vanitatem voluptatis exinde percipiendæ rectius perspicere possit, quam huic datum est. Et incestus patri, quem cum filia tenerimæ ætatis committit, magis imputatur, quam stuprum cum fœmina extranea commissum. Rationes in promptu sunt, modo in eas inquirere volueris, ut earum recensione proluxa non sit opus. Nemo non sic judicat, etiam si omni theoria fuerit destitutus. Sunt enim homines solertes & satis acuti in investigandis rationibus, quando de aliis querelas movent, ne videantur injustæ.

§. 683.

Gradus imputationis ob difficultatem actionem quandam committere, vel malam omittere poterat; eo magis ipsi imputatur in casu priore actio positiva, in posteriore negativa. Etenim si tibi difficile fuerit

fuerit actionem quandam committere, vel malam omittere, ^{difficultatem} impedimentum aliquod vel plura impedimenta adesse de- ^{agendi vel} bent ante superanda, antequam actionem committere, vel ^{non agen-} omittere possis. Quamobrem non modo actio a libertate ^{di.} tua dependet, quatenus eam committis, vel omittis, verum etiam quatenus impedimentum vel impedimenta plura, quæ tibi obijciuntur, superas (§. 941 *Psych. empir.*). Dependet magis igitur actio tua sive positiva, sive privativa a libertate tua, consequenter magis libera est, quam si agendi vel non agendi nulla adfuisset difficultas (§. 12). Enimvero actio tibi magis imputatur, quo magis libera fuerit (§. 606). Ergo quo difficilius tibi fuerit actionem quandam committere vel malam omittere, eo magis tibi imputatur in casu priore actio positiva, in posteriore privativa.

Nimirum ubi agendi vel non agendi difficultas locum habet, plures actiones liberæ ad agendum vel non agendum requiruntur, quam ubi illa abest. Pro earum igitur numero magis in actionem tuam sive positivam, sive privativam influat libertas, ut adeo amplior sit hujus usus, quam in actionibus non adeo difficilibus. In casibus particularibus multo magis id patet, ubi singulæ actiones particulares, quæ ad actionem quandam difficilem concurrunt, in oculos incurrunt, ut nemo non eas videat. Unde & præsens propositio inter notiones communes locum suum tuetur. Quoniam gradus imputationis dependet a difficultate agendi, vel non agendi, præcisa moralitate; per se patet, propositionem præsentem valere in imputandis actionibus quibuscunque, sive moraliter bonæ fuerint, sive malæ. Sed demus exempla. Furi magis imputatur furtum cum violenta effractione conjunctum, quam si ex apertis ædibus & aperto conclavi ea abstulerit, quæ mensæ erant imposita. Etenim in casu priore difficilius erat rem alteri auferre suam, quam in posteriore, ubi aderat impedimentum ante superandum, quam furtum committi poterat. Effringendæ erant fores clausæ, effringendæ erant cistæ, antequam rem alienam auferre poterat. Plures adeo actiones

liberæ concurrunt ad furtum cum violenta effractione conjunctum, quam ad alterum, ad quod ipsa occasio eum invitabat. Non jam verba facio de aliis, cur furtum istiusmodi violentum magis imputandum veniat, quam alterum, cujus committendi commoda sese offerebat occasio. Etenim una eademque actio non una de causa magis imputatur, quam altera. Hic vero furtum tantummodo consideramus, quatenus magis imputandum venit ob idem committendi difficultatem. Quod si quis omittit furtum, ad quod ipsam invitabat occasio, cum sit rerum alienarum cupidus; omissio ejusdem difficilius existimatur, quatenus cupidinem rei alienæ vincere debet, antequam idem committere nolit. Quamobrem non modo libera requiritur actio ad cupidinem rei alienæ suppressendam, quam occasio oblata suscitatur & fovet, verum etiam ipsa ommissio actionis libera est. Atque adeo denuo libertas magis influit in actionem hanc privativam, seu furtum non committendum, quam ubi ipsa idem committendi difficultas te deterret, quo minus committas. Vides adeo, ne in applicanda propositione præsentate a vero aberres, probe distinguendum esse inter difficultatem actionem committendi, & difficultatem eam omittendi. Si enim actionem omittis propter committendi difficultatem, ommissio facilis, non vero difficilis tibi videtur. Ipsa enim committendi difficultas est eam omittendi motivum. At ubi ommissio difficilis est, motivum committendi actionem, quæ omittitur, est eam committendi facilitas. Similiter si quis beneficium collocat in inimicum, beneficium ipsi magis imputatur, quam si idem contulerit in amicum. Nemo enim non agnoscit, quod suo loco apertius docebitur, difficilius esse benefacere inimico, quam amico, cum multa sint quæ te ad non benefaciendum inimico invitent, quemadmodum e contrario multa sunt, quæ tibi beneficium in amicum collocandum persuadent. Enimvero ubi non nocere inimico, cum nocere posses, actio privativa magis tibi imputabitur, quam si nocere nolis homini, a quo nunquam læsus es. Difficilius vero est, non nocere inimico, quam non nocere alteri, qui te nunquam malo quodam affecit. Plura sunt, quæ tibi læsionem inimici persuadent, cum ex adverso plura sint, quæ dissuadent læsionem ejus, a quo nunquam ante læsus fuisti.

§. 684.

§. 684.

Quo facilius quis actionem quandam committere vel Minor immittere poterat; eo minus imputatur actio in casu priore *positiva*, in posteriore *privativa*. Si enim tibi facile fuerit actionem quandam committere vel omittere; nullæ adfunt rationes, quæ tibi actionem, quam committis, omittendam, vel quam omittis, committendam suadere poterant, consequenter in casu priori nullum est actionis committendæ, in posteriore vero nullum actionis omittendæ impedimentum (§. 726 *Ontol.*). Quoniam itaque impedimentum nullum superandum, antequam in casu priore actionem committas, vel in posteriore omittas; non tot actibus liberis opus est, ut actionem committas, vel omittas, quam in casu opposito, consequenter actio tam positiva, quam privativa minus libera est (§. 941 *Psych. empir.*). Quamobrem cum actio tua tibi magis imputeretur, quo magis libera fuerit (§. 606), adeoque tanto minus, quo minus libera fuerit; quo facilius actionem quandam committere, vel omittere poteras, eo minus tibi imputabitur actio positiva in casu priore, privativa in posteriore.

Si beneficium beneficio rependis, facilius hoc fieri potest, quam si beneficium conferendum in eum, qui nunquam bono quodam te affecit, vel qui te antea læsit. Minus ergo tibi imputatur beneficium in benefactorem collatum, quam in alterum, a quo ante ne minimum quidem accepisti, quod in bonorum numerum referre posses, aut in eum, qui ægre tibi fecerat. Unde Christus amorem inimicorum commendaturus nihil singulare esse pronunciat, si iis benefacimus, qui nobis benefaciunt. Movent enim beneficia ab alio accepta voluntatem, ut adeo ejus determinatio omni difficultate careat, cum in casu beneficii ab altero non accepti desit hoc motivum, & in casu mali ab altero in nos profecti adsit motivum beneficii non conferendi. Similiter si quis ægre facere recusat benefactori suo, minus hoc ipsi imputabitur, quam ubi ægre facere

noluerat ei, a quo nullum unquam beneficium accepit, vel a quo ante damnum ipsi datum fuit. Etenim facilius est non ægre facere benefactori, cum id dissuadeant beneficia ab eodem accepta, quam non ægre facere homini, qui nihil unquam boni in nos contulit, cum hic desit motivum istud non lædendi, vel non ægre facere inimico, cum hic adsit motivum lædendi. Hinc minus laudatur, qui benefactori ægre facere recusat, quam qui ægre facere derectat homini, cui nullas debet gratias, vel inimico, a quo multa damna perpeffus fuit, vel qui ipsi ægre faciendi pronus est animo. Similiter furtum minus imputatur furi, si ipsa occasio ad idem committendum invitabat, quam ubi difficultas executionis eum ab eodem deterrere poterat; minus autem imputatur omissio furti in casu posteriori, quam in priori. Sunt ea, quæ diximus, judiciis quotidianis etiam imperitorum consentanea, ut propositionem præsentem ad communes notiones non invita experientia referre liceat.

§. 685.

Quomodo minor imputatio a motivis dependeat.

Quo plura & fortiora sunt agenti motiva agendi & non agendi, eo minus actio imputatur in casu priori positiva, in posteriori privativa. Quo enim tibi plura & fortiora sunt motiva agendi, eo facilius tibi erat determinare voluntatem ad agendum (§. 932. 889 *Psych. empir.*). Et similiter quo plura & fortiora tibi sunt motiva non agendi, eo facilius tibi erat actionem omittere (§. §. *cit.*). Quoniam itaque actio tam positiva, quam privativa tibi tanto minus imputatur, quo facilius illam committere, hanc omittere poteras (§. 684); actio positiva tibi eo minus imputabitur, quo plura & fortiora tibi sunt eam committendi motiva, & privativa imputabitur eo minus, quo plura & fortiora tibi sunt eam omittendi motiva.

Exempla, quæ dedimus propositionem præcedentem illustraturi, præsentem quoque illustrant, ut adeo superfluum videatur alia in medium afferri. Non tamen ideo existimandum est, propositionem præsentem cum præcedente esse pror-

prorsus eandem; etenim sub ea nonnisi comprehenditur per modum casus particularis sub universali, præcedens vero latius patet, cum agendi præsertim facilitas etiam esse possit ex parte facultatis locomotivæ, seu actuum externorum, quibus propositum exequimur. Ceterum quæ supra monuimus, cum inculcaremus, actionem positivam magis imputandum esse, ubi plura & fortiora agentis sunt non agendi motiva, & privativam magis imputari debere, ubi plura & fortiora sunt agendi motiva (not. §. 681); ea hic quoque repetenda sunt, sive fecunditatem principii, sive applicationem ejusdem, sive denique theoriæ subtilitatem spectes, sine qua applicatio fieri nequit, ne quid in ea desideretur. Hinc vero etiam discimus, cur actiones malæ minus imputentur gentilibus, quam christianis, cum his fortiora sint atque plura omittendarum motiva, quam illis; quemadmodum ex propositione anteriore (§. 683) intelligimus, cur actiones bonæ magis imputentur gentilibus, quam christianis, atque adeo magis in ipsis laudentur & eo fine allegentur, ut in ruborem dentur christiani easdem omittentes, cum homini gentili difficilius sit virtutem colere, quam christiano, cui plura sunt & fortiora virtutis motiva.

§. 686.

Si quis facit, quæ dignitatem suam, ætatem, prudentiam, cognationem decent, aut non facit, quæ eam dedecet; id ipsi minus imputatur, quam si idem facit, vel non facit, cujus contraria est conditio. Suppono, quod jam in casu simili sumimus (§. 682), a dignitate, ætate, prudentia & cognatione delumi posse motiva agendi & non agendi, consequenter plura & fortiora agendi & non agendi motiva esse ei, qui facit, quod dignitatem, ætatem, prudentiam & cognationem suam decet, vel non facit, quod dedecet, quam ubi contraria est conditio agentis. Quamobrem cum actio positiva minus imputetur, ubi plura & fortiora sunt agendi motiva, actio autem privativa minus imputetur, ubi plura & fortiora sunt non agendi motiva (§. 685); actio positi-

positiva minus imputatur, si quis ea facit, quæ dignitatem, ætatem, prudentiam vel cognationem suam decent, & privativa minus imputatur, si ea non facit, quæ dignitati, ætati, prudentiæ & cognationi ipsius conveniunt, quam ubi contraria est agentis vel non agentis conditio.

Ita si vir, qui dignitate ecclesiastica eminet, comem ac facilem se præbet aliis; id minus ipsi imputatur, quam militi. Unde hic magis laudatur, ubi id facit, quam ille. Si ille ab ebrietate abstinet, minus hoc ipsi imputatur, quam huic, & denique hic magis, quam ille laudatur. Ita seni minus laudi ducitur, quam juveni, si circumspæctum se gerat conversando cum aliis: minus laudi ducitur, quam juveni, si rerum novarum non fuerit cupidus. Similiter minus laudatur in homine prudente, si nimiam familiaritatem vitando sibi cavet a contemtu, quam in aliis, quibus omnia accurata lance ponderare datum non est. Denique minus imputatur parenti, si salutis filii curam gerit, quam ei, qui extraneorum salutis curam habet.

§. 687.

*Applicatio
dictorum
ad imputa-
tionem
facti alieni.*

Quo magis propria actio agenti imputanda, eo magis etiam imputandum factum alienum, quod ab eodem dependet. Et vicissim quo minus propria actio agenti imputanda, eo minus etiam factum alienum imputandum. Valent hæc etiam de non factis. Etenim cum imputationis tam actionis propriæ, quam alienæ principium sit libertas animæ (§. 528. 651); actio aliena tibi non imputatur, nisi quia imputatur propria, a qua ista dependet. Quo magis igitur actio propria tibi imputatur, eo magis etiam imputatur factum alienum, quod ab eadem dependet, & vicissim quo minus tibi imputatur actio propria, eo minus quoque imputatur factum alienum, quod ab eadem dependet.

Equidem principium hoc adeo manifestum est, ut probatione non indigeat, sed instar axiomatis sumi possit, immo principio hoc, quod actio aliena hæc nobis imputetur, quatenus propria, unde eadem dependet, imputatur, & unde
veritas

veritas propositionis præsentis perspicitur, jam usi sumus in demonstrationibus superioribus; consultum tamen duximus eidem hic locum concedere, ut pateat, quomodo ea, quæ de actionibus magis vel minus agenti imputandis demonstravimus, etiam applicentur ad imputationem facti alieni. Ope nimirum propositionis præsentis per modum corollarii inferre licet, quando idem factum alienum, in quod eadem actio tua influit, tibi magis vel minus imputandum veniat, quemadmodum ex sequentibus apparet.

§. 688.

Quoniam factum alienum imputatur jubenti (§. *Casus speciales.* 654), præcipienti & suadenti (§. 656), consensum requisitum adhibenti (§. 671), adjuvanti (§. 672), laudanti & approbanti (§. 673), consilium danti (§. 674); *quo magis tibi imputari potest, quod alterum facere jusseris, quod præceperis, quod suaseris, quod consensum requisitum adhibueris, quod adjuveris, quod laudaveris & approbaveris, quod consilium dederis, eo magis tibi factum alienum imputandum & contra.*

Qui ad exempla anteriora animum advertit, ea ad corollarium præfens illustrandum facile aptabit. E. gr. Si pater jubet filium furtum committere, magis hoc ipsi imputatur, quam si jubet alius quicumque, & furtum a filio commissum magis imputatur eidem, quam extraneo, aut alii cuicumque.

§. 689.

Similiter quia actio privativa imputatur vetanti & *Casus alii.* dissuadenti (§. 655), ac prohibenti (§. 657); *quo magis tibi imputatur, quod vetes, prohibeas vel dissuadeas, eo magis tibi imputabitur non factum alienum & contra.*

E. gr. Si pater prohibet, ne filius die dominica sacris interfit, magis hoc ipsi imputatur, quam si vetet alius, & ideo ipsi quoque magis, quam alii vetanti imputatur absentia hujus e templo.

(*Wolfii Philos. Præf. Universalis.*)

T t t

§. 690.

§. 690.

Adhuc alii.

Denique quia factum alienum imputatur non vetanti, itemque non prohibenti, ubi vetare ac prohibere poterat (§. 675), & non dissuadenti (§. 677), non impediendi (§. 678), reticenti, ubi non reticendo impediri poterat (§. 679); *Quo magis tibi imputari potest, quod non vetes, non prohibeas, non dissuadeas, non impediās, aut reticeas; eo magis tibi imputabitur factum alienum & contra.*

E. gr. Si filius reticet, quod insidiæ struantur vitæ patris, magis ipsi imputatur, quam amico, qui nulla cognatione eum attingit. Unde & magis imputatur eidem cædes inde secuta. Quod si exposita hæc principia ad diversos casus, qui occurrere solent, applicare quis velit, amplissimam de imputandis factis tam propriis, quam alienis theoriam condere poterit. Eorundem vero principiorum gnarus in dato casu particulari, pensitatis omnibus circumstantiis, ex iis facile definiet, quantum imputanda sit actio, præsertim ubi theoriam omnem legum naturalium & ex ea nascentium jurium ac obligationum habuerit perspectam, cum sine hac non intelligatur; ad quidnam imputandum sit factum vel non factum, sive proprium, sive alienum.

§. 691.

*Imputatio
actionum
quoad re-
ctitudi-
nem.*

Actiones agenti imputantur quoad rectitudinem, seu quatenus rectæ sunt, aut a rectitudine deficiunt, ubi penes nos stetit, ne ab eadem deficerent. Etenim lex naturæ nos obligat ad actionum liberarum rectitudinem (§. 189), consequenter eadem legi naturæ conformes sunt, quatenus rectæ sunt, difformes autem sunt, quatenus a rectitudine deficiunt. Enimvero actiones legi naturæ conformes & difformes per se imputabiles sunt (§. 644). Ergo etiam actiones imputandæ sunt, quatenus rectæ sunt, aut a rectitudine deficiunt. Enimvero nulla homini actio imputatur, nisi quatenus libera est (§. 528. 532). *Quamobrem nec actio,*

actio, quatenus a rectitudine deficit, imputari potest, nisi ubi penes nos stetit, ne ab eadem deficeret.

Propositio hæc maximi momenti est, quemadmodum ex sequentibus mox clarius patefcet. In imputandis actionibus quam maxime habenda est ratio rectitudinis actionum, nisi iudicium tuum a vero aberrare debet. Quamobrem si tuto tramite hic incedere volueris, danda est opera, ut non modo generalem rectitudinis notionem satis distinctam animo comprehendas, quam ideo in superioribus explicavimus (§. 72. & seqq.); verum etiam cujuslibet actionis rectitudinem in casu quocunque particulari penitus perspicias, quo facit theoria omnis philosophiæ practicæ. Hic tantummodo generalia trademus, instituto nostro convenienter.

§. 692.

Defectus rectitudinis actionis dicitur vincibilis, si Differentiam evitare potuisses, modo voluisses. Idem vero Invin- *tia rectitudinis actionis*
cibilis appellatur, ubi penes te non stetit, ut eum evitares.

Constat ex superioribus ignorantiam eodem sensu dividi in vincibilem & invincibilem (§. 28), & nos hanc appellationem etiam applicasse errori (§. 30). Ne igitur terminos præter necessitatem multiplicemus, eandem quoque ad designandum differentiam defectus rectitudinis actionis adhibere lubuit.

§. 693.

Defectus rectitudinis invincibilis imputari nequit; Imputatio vincibilis vero in casu singulari imputatur. Prius ostenditur *defectus re-*
ctitudinis.
eodem modo, quo supra evicimus, ignorantiam invincibilem imputari non posse (§. 550); posterius autem eodem modo, quo supra demonstravimus, ignorantiam vincibilem in casu singulari imputandam esse (§. 549).

Supposuimus in superioribus, ignorantiam vincibilem in casu singulari accensendam esse actionibus liberis. Eodem autem modo patet, in casu singulari defectum rectitudinis vincibilem accenseri debere actionibus liberis, quo demonstravimus, ignorantiam vincibilem in casu singulari iisdem

accensendam esse (§. 29). Non igitur opus est, ut demonstrationes de ignorantia traditas ipsimet ad defectum rectitudinis actionum humanarum transferamus.

§. 694.

*Gradus
hujus im-
putationis.*

Quo facilius evitare poteris defectum rectitudinis, eo magis tibi imputabitur; quo autem difficilius eundem evitare poteris, eo minus imputabitur. Etenim defectus rectitudinis tibi non imputatur, nisi quatenus vincibilis est (§. 693). Quoniam vincibilis est, si eum evitare potuisses, modo voluisses (§. 692); quo magis penes te stetit, ut eum evitares, eo facilius eundem evitare poteris; quo minus vero penes te stetit, ut eum evitares, eo difficilius eundem evitare poteris, consequenter quo facilius evitari poterat, eo magis liber censetur, & quo difficilius evitari poterat, eo minus liber existimatur (§. 941 *Psych. empir.*). Quamobrem cum actiones tibi imputentur, quatenus liberae sunt (§. 532); defectus rectitudinis tanto magis tibi imputabitur, quanto facilius eum evitare poteris, & tanto minus imputabitur, quo difficilius eundem evitare poteris.

§. 695.

*Gradus
imputatio-
nis defe-
ctus recti-
tudinis
vincibilis.*

Quoniam defectus rectitudinis vincibilis est, si eum evitare potuisses, modo voluisses (§. 692), consequenter facile vincibilis, qui facile evitari potest, difficulter vincibilis, qui difficulter evitari potest & difficillime vincibilis, qui nonnisi difficillime evitari potest; quo facilius autem evitare poteris defectum rectitudinis, eo magis tibi imputabitur, quo autem difficilius evitare poteris, tanto minus imputandus (§. 694); *Defectus rectitudinis facile vincibilis magis imputatur, quam difficulter invincibilis & omnium maxime imputatur nonnisi difficillime vincibilis.*

Habemus hic principium, quo nituntur diversi gradus imputationis quoad defectum rectitudinis actionum, quod probe perpen-

perpendi velim, cum lucem forsan inexpectatam affundat iis, quæ hætenus in doctrina de imputatione obscuriora & intricatiora visa. Parebit autem ex subsequentibus, cui usui sit hoc principium.

§. 696.

Defectus rectitudinis actionis vincibilis dicitur *in Culpa in genere culpa.* *in genere quid sit.*

Receptus hic significatus est tam in Jure Romano, quam apud Scriptores Latinos. Neque enim insolitum est, ut ob defectum vocabulorum nomen generis tribuatur etiam speciei. Ceterum hic culpam in genere sumimus in omni sua latitudine, non attento significato strictiori, quem usus fori probare videtur, etsi is sub latiori comprehendatur, quemadmodum suo loco constabit. In ea enim latitudine, quam nos legi naturæ tribuimus, & tribuere tenemur, ubi rem ex ipsa hominis rerumque essentia atque natura derivamus (§. 135), actionum quoque rectitudo & defectus ab eadem ampliores nanciscuntur limites.

§. 697.

Hinc *Actio culpabilis* dicitur, sive positiva, sive privativa fuerit, quæ defectu quodam rectitudinis vincibili *Actio culpabilis* laborat. Vocatur etiam *Factum culpabile* & , si privativa *quænam dicatur.* fuerit actio, *Non factum culpabile.*

Unde si horologiopæus construit horologium defectu quodam laborans, quem evitare poterat; factum ejus culpabile dicitur non minus, ac si quis alterius corpori cupidine vindictæ ductus vulnus instigit. Non recte agit artifex, dum construit horologium defectu quodam laborans, cum melius construere posset, modo diligentiam suam in se desiderari non pateretur, agendo contra ipsam naturæ legem, quemadmodum ex iis constabit, quæ suo loco demonstrabuntur. Nec recte agit, qui cupidine vindictæ yulæus instigit alterius corpori, agendo contra legem naturæ, quæ omnem animum vindictæ cupidum damnat & alios lædi a nobis vetat.

§. 698.

*Quanam
actio sit
inculpabi-
lis.*

Actio recta est inculpabilis. In actione enim recta nihil desideratur ex parte intellectus, voluntatis ac voluntatis atque facultatis locomotivæ (§. 79). Quamobrem cum defectus rectitudinis in eo consistat, quod in actione libera ex parte intellectus, vel voluntatis ac voluntatis, vel denique locomotivæ desideratur (§. 81); actio recta nullo prorsus defectu rectitudinis laborat. Quoniam itaque tum demum culpabilis est actio, quæ defectu quodam rectitudinis vincibili laborat (§. 697); actio recta est inculpabilis.

Videmus adeo omnimodam demum actionis rectitudinem eandem efficere inculpabilem, ut nihil in ea agenti imputari, nec quicquam in eadem jure reprehendi aut taxari possit; minime autem sufficere actus positivi externi cum lege conformitatem aut privatiivi difformitatem. Fieri enim potest, ut actus externus legi conveniat, aut qui omittitur, disconveniat; hoc tamen non obstante sit culpabilis, quatenus scilicet aliqua ex parte deficit a rectitudine, veluti cum hypocrita det eleemosynam, ut videatur ab hominibus, non vero ut sublevert miseriam egentis: ubi actio a rectitudine deficit quoad voluntatem (§. 80). Ita etiam ab omni prorsus culpa immunis est horologiorum, quando ea arte construit horologium, ut tam exactum sit; quantum ab arte expectari potest. Et hinc liquet, quando ab omni culpæ sensu vacuum habeamus animum; quod cum nobis usui sit in sequentibus, per modum corollarii subijcere lubet.

§. 699.

*Quando
animus ab
omni culpa
vacuus.*

Quoniam actio recta est inculpabilis (§. 698), adeoque si actiones nostræ rectæ fuerint, nullius culpæ nobis sumus conscii (§. 697. 696); *si actiones agentis fuerint rectæ, ab omni sensu culpæ vacuum is habet animum.*

Sumitur hic vocabulum culpæ in significato generali, cumque hæc propositio maximi sit momenti in praxi morali, & maximum ad felicitatem præsidium in eo situm est, ut ab
omni

omni culpa vacuum possideamus animum, quemadmodum suo tempore abunde constabit; significatum culpæ in genere sic dictæ retinere debuimus.

§. 700.

Culpa in genere sic dicta agenti imputatur. Cum *Imputatio* enim culpa fit in genere defectus rectitudinis actionis vincibilis (§. 696), penes agentem stat, ut eum evitet, seu ne actio a rectitudine deficiat (§. 692). Enimvero actio agenti imputatur, quatenus deficiat a rectitudine, ubi penes eum stetit, ne ab eadem deficeret (§. 691), consequenter defectus rectitudinis vincibilis imputatur. Quare culpa in genere sic dicta agenti imputatur.

Ita artificii perito imputatur, quod horologium minus accurate construxerit. Similiter pastori ecclesiæ imputatur, si sermones sacros componat ad ostentationem.

§. 701.

Defectus actionis a rectitudine quoad voluntatem & noluntatem dicitur *Dolus*.

Sumimus vocabulum doli in omni sua latitudine, quam in jure naturali tanquam species culpæ in genere sic dictæ habere potest. Unde hic repetenda sunt, quæ paulo ante ad definitionem culpæ in genere annotavimus. Non tamen ideo tradimus, quæ Juri Romano contraria sunt. Quæ enim Juri Romani de dolo malo inculcant; ea ex hac nostra definitione apodictice consequuntur. Nostrum institutum non fert, ut certi usus gratia significatum vocabulorum restringamus, ubi receptus ampliationem notionis admittit, nec aliud superest vocabulum, quo notionem a particularibus liberatam, quæ ad demonstrationes nil faciunt, indigitare possimus. Sed demus exemplum. Si artifex peritus studio construit horologium minus exactum, quod existimet conductorem non intelligere, quale esse debeat horologium accurate constructum, vel quia novit, se eodem pretio idem vendere posse, quo vendere poterat, si accurate construxisset; dolose agit. Quo minus enim accu-

accurate construat horologium, quemadmodum debebat, a voluntate ipsius pendet, consequenter actio deficit ex parte voluntatis, minime autem ex parte intellectus, vel locomotivæ. Similiter si quis ea intentione aggreditur alterum, ut eum interficiat; dolose eum interficit. Vult enim interficere etsi norit sibi nullum esse jus eum interficiendi, sed sese potius obligatum esse ad actionem hanc omittendam. Deficit adeo actio a rectitudine quoad voluntatem, dum vult, quod velle minime debebat. Omnes admittunt in hoc casu dolose agere homicidam, nec aliam reddunt rationem, quam quod sciens ac volens hoc fecerit, consequenter dolum tribuunt homicidæ, quia actio ipsius deficit a rectitudine quoad voluntatem, cum voluerit, quod per legem rectitudinis normam velle non debebat. Vides adeo definitionem doli, quam dedimus, consentientia cum jure civili in casu particulari parere judicia, neque nostram definitionem eidem contrariam esse. Jcti dolum spectant in illis actionibus, cum quibus ipsis negotium; philosophi in omnibus, in quibus locum habere potest, quoniam ipsis cum omnibus actionibus liberis negotium est, qualescunque tandem fuerint.

§. 702.

Actio dolosa quaenam.

Actio dolosa appellatur, quæ fit per dolum, sive ea positiva fuerit, sive privativa. Unde & *Factum* atque *Non factum* vocatur. *Dolus* autem *committi* dicitur ab eo, qui dolose agit, vel non agit.

Ita actio dolosa est poëtæ, qui miseros versus pangit pro mercede, propterea quod novit conductorem judicare non posse, utrum carmen sit bonum, nec ne. Et dum hoc agit, dolum committit. Similiter actio privativa dolosa est, si quis aquis submergendus opem tuam implorat, quam ei ferre recusas eò animo, ut submergatur. Et dum eo es animo, ubi auxilium ferre non vis, dolus a te committitur. Nimirum non minus actio privativa, quoad voluntatem, quam positiva, quoad voluntatem a rectitudine deficere potest, atque adeo dolus inficit tam privativas, quam positivas hominum actiones. Absit autem ut dolum cum fraude & actionem dolosam

dolosam cum fraudulenta confundas. Differentia, quæ intercedit inter dolum & fraudem explicabitur suo loco: sit ita quod inconstantia loquendi dolus cum fraude haud raro confundatur, præsertim in communi sermone.

§. 703.

Omnis actio dolosa mala est. Etenim actio dolosa ^{Qualis sit} ex dolo proficiscitur (§. 702). Quamobrem cum per do-^{actio dolo-} lum quid facientis actio tam privativa, quam positiva a re-^{sa.} situdine quoad voluntatem & noluntatem deficit (§. 701), ab eadem vero deficit, si mala committitur, quo in casu actio positiva mala est, vel bona omittitur, quo in casu privativa mala est (§. 73. 74); evidens est, omnem actionem dolosam, sive ea positiva, sive privativa fuerit, esse malam.

Ita mala est actio dolosa poëtzæ, qui versus miseros pandit pro mercede, nec minus mala est privativa actio dolosa ejus, qui aquis submergendo non fert opem, quam ferre poterat in eo, quem modo diximus (not. §. 702), casu. Etenim nemo non fatetur, bonam esse actionem auxilium alteri ferentis, ut a mortis periculo eum liberet: erit adeo opposita actio mala. Nemo non fatetur, bonam actionem esse poëtzæ, si bonum condit carmen, cum eo fine operam ejus conducatur alter, qui mercedem solvit. Opposita igitur actio erit mala. Non licet excipere, quod actio dolosa subinde possit esse bona, veluti dum hypocrita dat eleemosynam, ut videatur ab hominibus, cum ex hac actione non sequatur, quod alteri malum est, verum potius quod bonum est egeno, qui eleemosynam accipit. Enimvero sit ita, ut actio agentis referatur ad alios. Nonne qui eleemosynam dat, ut videatur aliis, qui non est, alios in erroneum de se judicium seducere vult? Ecquis vero est, quin neget, alios in errorem seducere esse malum, definitione mali repugnante (§. 565. 567 *Psych. empir.*). Quamobrem si vel maxime dolum in actionibus non nisi iis consideres, ex quibus damnum aliquod in alios redundat; actio hypocritæ hoc etiam respectu erit inter eos referenda, quibus damnum datur aliis, immo quibus damnum datur per injuriam, quatenus ea repugnat justitiæ universali eo sensu, quem in Horis (*Wolfii Philos. Pract. Universalis*). U u u Subse-

Subsecivis explicavimus & suo tempore suoque loco clarius exposituri sumus. Non jam urgere lubet, quod, qui hypocrisin animadvertunt, molestiam inde percipiant, nemine philosophorum in dubium vocante, quod aliis molestiam creare malum sit.

§. 704.

An dolus etiam committatur adversus seipsum.

Dolus locum habet tum in actionibus, quæ agentem ipsum respiciunt, tum in iis, quæ respiciunt alios, seu Dolus committitur ab agente non modo adversus alios, verum etiam adversus seipsum. Dolus enim est defectus actionis omnis a rectitudine quoad voluntatem (§. 701), omnisque dolosa actio mala est (§. 703). Quoniam igitur non minus actio, quæ nobis mala est, quam quæ mala est alteri, tantummodo deficere potest a voluntate & noluntate (§. 73. 74), ita ut quod nobis vel alteri malum est, appetamus sub ratione boni cuiusdam, & quod nobis vel alteri bonum est aversemur sub ratione mali (§. 896 *Psych. empir.*): evidens est, dolo locum non esse non modo in istis actionibus, quæ respiciunt alios, seu aliis malum quoddam afferunt sive positivum, sive privativum; verum etiam in hisce, quæ nosmetipsos respiciunt, seu nos mali cuiusdam participes reddunt, aut bono quodam carere jubent. Unde cum dolus committatur ab eo, qui dolose agit (§. 702), dolus ab agente committitur non modo adversus alios, verum etiam adversus seipsum.

Juris civilis principia sunt: Alterum non lædere & suum cuique tribuere *l. 10. ff. de just. & jure*. In eo igitur spectatur dolus in iis actionibus, quibus læditur alter, nec suum ipsi tribuitur, quatenus scilicet alteri vel damnum datur, quod reparandum est, vel in alterum delinquitur, ut pœna vindicandum sit delictum. Quamobrem forsitan non deerunt, qui sibi persuadent, dolum spectari non posse in actionibus, quæ ipsum respiciunt agentem, quoniam reparatio damni locum minime habet, ubi quis damnum sibi metipsi infert, nec facile

facile quis punitur, quia delinquit in seipsum. Enimvero ex speciali tractatione constabit, & theoria juris naturalis de legibus civilibus elucescet, legum naturalium ac nascentis inde juris multo ampliores esse limites, quam legum civilium ac nascentis inde juris civilis. In jure naturali haud infrequenter non inutiles juris fictione hominem consideramus tanquam personam diversam a seipso, quatenus anima constat ex parte superiori ac inferiori, ita ut facultates inferiores subjiciantur facultatibus superioribus ab hisce juxta normam legum naturalium regendæ, facultatibus inferioribus ac superioribus haud raro sibi contrariis. Unde homo non minus semetipsum lædere potest quam alterum, nec minus sibi metipsum suum tribuere potest, quam alteri, injustus non minus erga seipsum, quam in alios. Quamobrem non minus in seipsum, quam in alios dolum committit, ubi novit hoc sibi esse malum, hoc tamen non obstante boni cujusdam apparentis gratia facit, unde ipsum enascitur. Sane parentes, qui actiones liberorum moderantur, & pœnis emendatricibus corrigere student, quæ castigationum nomine vulgo veniunt, dolum a culpa in specie sic dicta, de qua mox dicemus, satis accurate distinguunt, etiam ubi semetipsi damnum quoddam inferunt aut in seipsos delinquent. Taceo quod homo ad conscientiam actiones suas exigens etiam in iis imputandis, quæ seipsum respiciunt, dolum a culpa in specie sic dicta distinguat, nec dubitandum sit, quin idem faciat Deus. Est vero etiam subinde doli in seipsum commissi habenda ratio in imputandis delictis, & foro humano, ubi quis in alterum deliquit non sine præsentissimo damno proprio, cum hoc in casu delictum dolo in seipsum commisso aggravari nemo non intelligat, utpote animum lædendi alterum obfirmatum aperte nimis loquente. Quæ ex notionibus distinctis & determinatis deducuntur, vocabulis ad significatum fixum revocatis, veritati consentanea sunt. Dubitandum vero non est, veritati suum constare usum, etsi is semper non appareat, nec unicuique statim in oculos incurrat, aliis præsertim eorum aciem in se trahentibus, quo minus is videatur. Non desunt in ipsa Mathematici exempla, ubi significatus restrictior vocabulorum ampliatur, nemine reprehendente, ut theoriz reddantur ampliores.

pliores. Sed dicta abunde sufficiunt, ut illis fidem hisce facere minime teneamur.

§. 705.

Qualis sit
actio dolo-
sa.

Actio dolosa committitur a sciente & volente. Actio dolosa est, ubi quid per dolum fit ab agente (§. 702). Quamobrem cum ea a rectitudine deficiat quoad voluntatem, non vero quoad intellectum (§. 701); verum est de actione agentis iudicium, scilicet quod actio mala fit (§. 703), adeoque agens scit ex ea sequi quidpiam, quod vel sibi, vel aliis malum est (§. 704 *Phil. pract. univ.* & §. 506 *Log.*), & agens idem vult (§. 73. 74), sive directe, sive indirecte, (§. 623), vero volitionis actu (§. 624), & utroque in casu agenti imputando (§. 618. 625). Patet itaque actionem dolosam committi a sciente ac volente.

In exemplis res adeo manifesta est, ut in dubium non revocetur. Ita si maritus uxori, cujus pertusum, venenum miscet, ut eam e medio tollat; dolose agit. Enimvero novit hac actione sua uxorem e medio sublaturum iri, & vult ut ea e medio tollatur, ac ut hoc fiat venenum miscet. Uxor adeo vita privatur a marito sciente ac volente actione per dolum edita. Similiter si quis submergendus tuam implorat opem, ut fervetur, tu vero eidem opem non fers, quam ferre poteras, quia vis ut submergatur; actionem dolosam privativam esse auxilium; quod ferre poteras, alteri denegatum supra monuimus (*not. §. 702*). Enimvero nosti alterum aquis submersum iri, nisi eidem succurras; sed non vis ferre opem, quia vis ut submergarur. Actio igitur privativa dolosa est scientis ac volentis. Similiter vides incendiarium alterius aedibus ignem substruxisse. Nosti suboriturum incendium, quo aedes in cineres redigentur. Vis, ut hoc fiat, adeoque recices, cum factum incendiarii manifestare posses, ut eventus destitueretur. Reticentia actio privativa est, utique dolosa, cum ortum trahat ex defectu voluntatis. Patet vero eam esse scientis ac volentis. Exempla adeo, in quibus nemo non dolum agnoscit, aperte loquuntur, actiones dolosas, tam privativas,

vativas, quam positivas esse scientis ac volentis. Hinc & juris civilis interpretes ad dolum requirunt & scientiam, & animum lædendi, ut adeo dulus per hæc duo requisita proberetur. Cur vero animus lædendi neminem offendere debeat, ubi dulus etiam in se ab agente committi dicitur; ex iis intelligitur, quæ paulo ante (*not.* §. 704) prolixè inculcavimus.

§. 706.

Actio dolosa tendit ad imperfectionem vel agentis, vel Effectus a- alterius, aut ad imperfectionem status sive externi, sive interni ^{ctionis do-} *vel agentis, vel alterius.* Etenim actio dolosa omnis mala ^{losa.} est (§. 703). Quoniam malum est, quod imperfectiorem reddit hominem statumque ejusdem sive internum, sive externum (§. 565 *Psych. empir.*); actione omni dolosa vel ipse agens, vel alius quidam, aut illius vel hujus status sive externus, sive internus imperfectior efficitur, seu quod perinde est, actio dolosa ad imperfectionem vel agentis, vel alterius, aut imperfectionem status sive externi, sive interni vel agentis, vel alterius tendit.

Vides adeo in jure naturali actionem dolosam multo latius patere, quam in jure civili. In hoc actiones dolosæ plerumque non considerantur, nisi quatenus status externus alterius efficitur imperfectior vel corpus alterius læditur aut imperfectius redditur, & ne sic quidem in omni sua latitudine considerantur, sed restringuntur ad damna vi legum civilium resarcienda & ad pœnas delictorum, quibus lege civili pœna decernitur. Quantum vero valeat hæc restrictio, intelligitur suo loco, ubi legum civilium theoriam naturalem trademus, hætenus non satis expensam. Leges civiles non curant minima: ast leges naturæ minimorum quorumvis rationem habent. Cavendum adeo, ne modulo juris civilis jus naturæ metiri velimus.

§. 707.

Quoniam quæ animam aut statum ejus imperfectio- *Specialius* rem faciunt, mala animi sunt; quæ corpus & ejus statum *explicatur.* imperfectiorem faciunt, mala corporis; quæ denique statum

Uuu 3

exter-

externum imperfectiorem faciunt, mala fortunæ sunt (§. 567 *Psych. empir.*), dolosa autem actio ad imperfectionem agentis vel alterius, aut status sive externi, sive interni agentis aut alterius tendit (§. 706); *ex actione dolosa vel quoad agentem, vel quoad alium sequitur malum aliquod animi, vel corporis, vel fortune.*

Quænam sint mala animæ, quænam corporis, quænam fortunæ, suo constabit loco. Ut vero amplitudo actionis dolosæ, qualis in jure naturæ spectatur, appareat, unum alterumque exemplum in medium afferre lubet. Si sciens ac volens alterum in errorem seducis, cum error sit malum animi, dolose agis. Si sciens ac volens scientiam acquirere negligis, adeoque in ignorantia rerum tibi scitu necessariarum vel utilium versaris, cum ignorantia sit malum animi, dolose agis. Si sciens ac volens alterum vulneras, cum vulnus malum corporis sit; dolose agis. Si sciens ac volens comedis cibum sanitati obnoxium, voluptatem ex eo percipiendam præferens sanitati, quoniam sanitas bonum corporis, adeoque ejus privatio malum corporis est, dolose agis. Si sciens ac volens famæ alterius detrahis, cum fama ad fortunæ bona, adeoque macula eidem iniusta ad mala fortunæ pertineat, dolose agis. Si sciens ac volens ea facis, quæ famæ tuæ maculam inurunt, dolose agis. Si sciens ac volens inimicitias alteri conflare studes, cum inimicitia sit in numero malorum fortunæ, dolose agis. Si ea facis, quibus amicorum & patronorum animus a te alienatur, dolose agis. Si sciens ac volens perdis rem alterius, cum opes ad bona fortunæ referendæ sint, dolose agis. Si denique sciens ac volens paupertatem incurris cum paupertas fortunæ malum sit, dolose agis. Vides adeo quam late pateat dolus tum in temetipsum, tum in alios commissus. Comprehenduntur hæc omnia notione doli hætenus explicati, nec ulla suadet ratio ut in Jure naturæ notio fiat restrictior, etsi in civili non desint rationes suo loco explanandæ, ob quas ea restringitur.

§. 708.

§. 708.

Dolus agentis imputatur. Cum dolus consistat in defectu rectitudinis actionis quoad voluntatem (§.701), omnis *dolus* autem defectus rectitudinis actionis vincibilis culpa fit in genere sic dicta (§. 696); dolus culpæ quædam species est. Quoniam itaque culpa in genere sic dicta agentis imputatur (§.700); dolus agentis imputatur.

Notandum est, agi hic de imputatione doli qua talis, ita ut actio etiam imputetur quoad dolum, hoc est, quatenus quis sciens & volens commisit vel omisit actionem, unde malum quoddam emergit, nempe quia voluit hoc ipsum malum idemque intendit. Ne quis existimet, definitionem culpæ in genere sic dictæ perperam ad dolum applicari, cum ex hujus definitione exulet, defectum rectitudinis esse vincibilem; tenendum est, animam in volendo & nolendo esse liberam (§.942 *Psych. empir.*), adeoque omnem defectum voluntatis evitari posse (§.941 *Psych. empir.*); consequenter vincibilem esse (§. 692). Superfluum adeo erat, in definitione doli addere, quod defectus rectitudinis, in quo is consistit, sit vincibilis.

§. 709.

Si quis deliberato animo dolum committit, magis is Gradus imputatur, quam si indeliberato fit animo. Etenim actio *imputatio-* deliberata magis imputatur, quam indeliberata (§. 607), *nis doli.* consequenter etiam actio dolosa magis imputanda venit, si deliberata fuerit, quam si fuerit indeliberata. Enimvero dolus ab eo committitur, qui dolose agit (§.702) & dolose agentis imputatur dolus (§.708). Quamobrem dolus animo deliberato commissus agentis magis imputatur, quam ubi indeliberato committitur animo.

E. gr. Si maritus uxori miscet venenum animo deliberato magis hoc ipsi imputatur, quam si cum ea altercatus eandem occidit, nulla prævia consultatione. Dantur adeo gradus etiam doli, ita ut actio una sit magis dolosa, quam altera. Et quoniam constat, actionem unam magis deliberatam esse altera; ipsius

ipius doli deliberari dantur etiam gradus. Ad gradus vero doli in imputatione actionum animus advertendum esse, nemo in dubium revocare valet.

§. 710.

*Gradus a-
lii.*

Si malum, quod ex actione dolosa resultat, directe intenditur, dolus magis imputatur, quam si indirecte intenditur. Etenim directa intentio magis imputatur, quam indirecta (§. 626). Quare etiam intentio directa mali ex actione dolosa resultantis magis imputatur, quam indirecta ejusdem mali intentio. Quoniam itaque etiam dolus, qui actionem dolose agentis inficit, imputatur (§. 708); quin magis imputari debeat, si malum, quod ex actione dolosa resultat, directe intenditur, quam si idem indirecte intenditur, extra dubitationis aleam positum est.

Si quis alterum, quem occidit, interficere intendit, directa homicidii intentio est; si vero vulnus eidem infligere vult, & eidem vulnus infligit lethale, eadem alterius nonnisi indirecte intendit (§. 621). Major utique dolus ejus est, qui animo occidendi alterum aggreditur; quam qui eundem vulnerare vult, attamen novit, quod eadem facilitate vulnus infligere possit lethale, quam non lethale. Dantur adeo etiam doli gradus, qui pendent ab intentione dolose agentis, quatenus ea directa fuerit, vel indirecta. Quoniam vero dolus quoque magis imputatur, si deliberato, quam si indeliberato fit animo; ipsa etiam directa intentio gradus in dolo parit, prouti vel deliberata fuerit, quam indeliberata prorsus, & vel magis, vel minus deliberata fuerit. Vides adeo, quam multa perpendenda sint, ne in imputanda actione dolosa iudicium præcipites.

§. 711.

*Dolus qui-
nam dica-
tur bonus,
quinam
malus.*

Simulatio voluntatis finis cujusdam non illiciti gratia facta dicitur a veteribus *Dolus bonus*. Et in oppositione ad dolum bonum is, de quo hætenus diximus, & qui simpliciter Dolus appellari solet, *Dolus malus* nuncupatur.

De

De simulatione agemus in parte secunda. Non igitur opus est, ut hic in eam inquiremus, ubi obiter saltem ejus facimus mentionem. Veteres etiam dixisse dolum bonum auctor est *Ulpianus* l. 1. ff. de dolo malo, & hanc reddit rationem, cur prætor in edicto de dolo non fuerit contentus dicere dolum, sed adjecerit malum. De dolo bono intelligendus est *Florus* lib. 1. c. 3, quando *Horatium*, ait, ad virtutem addidisse dolum. Habes exemplum in Medico, qui ægrotum decipit medicamenta sumere recusantem, dum simulat se eidem nullum propinare velle, medicamentum vero miscet jusculo vel potui. Hac enim simulatione intenditur restitutio sanitatis, & propter eam tanquam finem agit Medicus. Finis autem hic utique licitus. Simile exemplum est in viatore, qui, ut vim prædonum & latronum elabatur, se simulat pauperem. Etenim sua conservare & damna, quæ imminet, avertere finis minime illicitus est. Non hic disputamus de moralitate actionis. Suo enim loco disquiremus, num aliqua simulatio sit licita, probe conscii, non statim finem licitum reddere ipsam quoque actionem licitam. Quamobrem ne moralitas actionum non satis expensa animum eorum perplexum reddat, qui non ex notionibus distinctis, sed confusis, quas vocabulis jungunt, judicare solent; ad exemplum provoco *Solomonis*, ipsa Scripturæ autoritate comprobatum 3. Reg. III. Meretricibus enim de infante vivo invicem litigantibus, gladium afferri jubet & veritatis eruendæ gratia simulat se eum dividere velle & unicuique litigantium dimidiam partem esse tradendam. Cum enim quæ mater non erat in divisionem consentiret, quæ autem erat mater misericordia tacta infantem dividi nolle, sed alteri integrum tradi mallet; hac simulatione feliciter detexit, cujusnam esset infans. Ut veritas eruatur a judice, quando litigantibus jus dicere debet, finis utique non illicitus est. Simulat vero ejus gratia *Solomo*, se velle, quod nolebat. Quamobrem hæc voluntatis simulatio erat dolum bonus. *Solomonem* imitatus est *Carolus M.* cujus exemplo post alios, quos laudat, dolum bonum illustrat *Sebardius* in Lexico Juridico. Is cum intellexisset patrem & filium accusatos de maleficio nolle aliquid etiam adhibitis quæstionibus confiteri, probato quod alter eorum vere homicidium perpetraverat, (Wolffii Philos. Pract. Universalis). Xxx just

jussit ambos suspendi. Ideo pater, cum jam ad supplicium ducti, videns nullam redemptionis spem, delictum fassus est & ita filium liberavit. Ecce tibi simulationem voluntatis eo fine factam, ut innocens absolveretur & homicidii reus pro merito puniretur: quem finem nemo dixerit illicitum. Commisit adeo *Carolus M.* dolum bonum, quem pulchrum vocat *Andreas Siculus* apud *Schardium*. In oppositione ad dolum bonum is, qui malus dicitur, definiendus videtur simulatio voluntatis finis cujusdam illiciti gratia facta. Et ita visum fuit *Servio*, JCo Romano, notante *Ulpiano* l. 1. ff. de dolo malo, qui ad eundem disertis verbis simulationem requirit, contradicente *Labeone*, qui dolum malum etiam absque simulatione committi posse affirmat: cujus sententiam probat *Ulpianus*, nec improbat usus fori. Etiam nos exemplo *Labeonis* a dolo malo removimus simulationem. Quemadmodum vero hoc ipso *Labeo* notionem doli mali ampliavit, nec præter necessitatem restrinxit, ut usui fori accommodatior fieret; ita nos obtinuumus, ut doli mali notio omnem consequeretur amplitudinem, quam in philosophia practica habere debet, magis ad rem, quam vocabuli significatum vulgarem non satis determinatum attenti. Et ne ambiguitas loquendi in philosophiam admittatur, ab appellatione doli boni in posterum prorsus abstinemus, præsertim cum nullius sit utilitatis, quia remota a dolo simulatione dolus malus & bonus nihil amplius inter se commune habent, unde communia sequerentur prædicata ex eodem demonstranda. Lubuit tamen hæc prolixius annotare, ne quid prætermisisse vel temere immutasse videri possimus. Ceterum cum doli boni appellatione non simus ufuri; simpliciter dolum semper appellare licebit, ubi doli mali mentio fieri debet.

§. 712.

Quod dolum committatur ex proposito. *Dolus omnis committitur ex proposito.* Actio enim dolosa committitur a sciente ac volente (§. 705). Quamobrem cum dolum committatur ab eo, qui dolose agit (§. 702); qui dolum committit, malum, quod ex actione dolosa consequitur (§. 707), & novit, & vult, adeoque dolose agere decernit (§. 497 *Part. I. Theol. nat.*). Et quia actu agit, voluntatem

tatem quoque ad executionem decreti determinat (§. 635). Quamobrem cum actus voluntatis, quo executio decreti determinatur, propositum sit (§. 503 *Part. I. Theol. nat.*); dolus omnis committitur ex proposito.

Si maritus venenum miscet uxori eam e medio sublaturus, novit veneno eam necari & necem ejus vult. Quamprimum adeo venenum ipsi propinare vult, non amplius hæsitas, utrum id potius facere, quam omittere debeat; necem ejus decernit. Et dum vult castina luce eidem propinare venenum, decretum suum executurus; sibi hoc proponit. Quamobrem dum hoc facit, ex proposito agit. Hic ergo dolus committitur ex proposito. Studio elegimus exemplum, in quo singuli voluntatis actus a se invicem discernendi, interjectis moris a se invicem separantur, ut facilius agnoscantur. Nemo autem non videt, nihil quoad hosce actus immutari, etiam si immediate se invicem excipiant, nullis interjectis morulis. Immo adesse adhuc eosdem, etiam si omnes tantillo temporis spatio absolvantur, ut sigillatim eos a nobis percipi impossibile sit, quemadmodum etiam in aliis actionibus ex habitu profluentibus observatur, veluti si quis instrumentum musicum pulsat vel ad artis regulas saltat. Non ignoro, distingui inter dolum ex proposito & dolum ex re, ita ut dolus ex proposito supponat intentionem dolose agendi, veluti in exemplo, quod modo dedimus; dolus vero ex re eandem excludat, veluti si quis ignorans vendit gemmam adulterinam pro vera. Unde Consultissimus **Sreiesleben** in notis ad *Lauterbachium* n. 1283: Dolus ex re, inquit, proprie tunc dicitur, si in altero nulla intentio fraudandi adfuerit, dum ipse qualitatem rei ignoravit, n. 1284. definitionem hanc illustrans exemplo *Strykiano* de gemma adulterina pro vera vendita. Juxta notiones generales, quibus in Philosophia practica universali utendum, dolus ex proposito & ex re ita distingui debebat, quod illum committens malum, quod ex actione sua consequitur, intendat sive directa, sive indirecta intentione; hic vero committatur ab eo, qui idem ignorans non intendit. Evidens omnino est, dolum ex re, qui dicitur, nullum arguere voluntatis defectum. Quamobrem actionem, dum committitur, non posse dici dolosam

dolosam (§. 702). Videtur adeo illa doli distinctio rejicienda. Enimverò si rem intimius perspicias, non prorsus nullam esse deprehendes: quod ut dilucidius constet, differentiam utriusque doli notionibus generalibus consentientem exponere visum est.

§. 713.

Differentia doli ex proposito & doli ex re. **Dolus ex proposito** dicitur, quo malum, quod ex actione sua resultat, intendit agens sive directe, sive indirecte. **Ex re** autem **dolus** vocatur, quo malum ex actione sua resultans equidem non intendit agens, ubi vero idem ex postfacto cognoscit, eum, in quem redundavit, id ferre vult.

Differentia manifesta est in exemplis, quæ modo dedimus (not. §. 712). Etenim maritus venenum miscens uxori necem ejus intendit; gemmam vero adulterinam pro vera ignorans vendens non intendit, ut defrauderetur emtor: ubi vero ex postfacto cognoscit, gemmam fuisse adulterinam, quam pro vera vendidit, nec pretium emtori restituere vult eandem recepturus, ut damnum ferat, vult. Deficere hic voluntatem a rectitudine, nemo negaverit, qui neminem esse lædendum confitetur, consequenter ex postfacto enascitur dolus, qui ante aberat. Dux sunt actiones diversæ, quarum altera dolosa non est, altera vero dolosa est. Nimirum in exemplo dato venditio gemmæ adulterinæ dolo omni caret; ast omissio restitutionis pretii & receptionis gemmæ dolo manifesto laborat. Dolum enim in actionibus quoque privativis seu factis omissionis locum habere, ex ipsa notionem doli patet, vi cujus non minus dolus est defectus rectitudinis quoad voluntatem, quam quoad voluntatem (§. 701).

§. 714.

Dolus ex re committitur ex proposito. **Dolus ex re committitur ex proposito.** Etenim dolus ex re committitur, ubi malum ex actione tua resultans equidem non intendis, ubi tamen idem ex postfacto cognoscis, eum, in quem redundavit, id ferre vis (§. 713). Omittis igitur sciens ac volens eas actiones, quibus alter ab eodem libere-

liberetur, aut in eum statum restituatur, quo erat, antequam ageres. Quamobrem porro eodem modo patet, quod ex proposito dolum committatur non agendo, quemadmodum ante ostendimus, dolum malum agendo ex proposito committi (§. 712).

Vides itaque distinctionem doli ex proposito & ex re non contrariam esse propositioni ante demonstratæ, quod dolum omnis fiat ex proposito. Liquet porro, dolum ex re non poni dolo ex proposito, quatenus hic ex proposito committitur ab agente, ille autem ex proposito non committitur; sed quatenus malum, quod ex actione consequitur, primum ab agente non intendebatur, postea vero quasi hujus actionis rationabiliter intenditur, etsi idem nunquam intendisset, si ab initio non in ignorantia versatus fuisset. Sed demus adhuc aliud exemplum, quod differentiam & convenientiam doli ex proposito & doli ex re declarat. Si quis falsam monetam sciens ac volens alteri dat pro vera, dolum ex proposito committit. Quodsi vero ignorans dat, dolum committit nullum. Ast ubi certus est, se falsam dedisse, nec eam cum vera commutare vult, ex proposito dolum committit non faciendo, quod facere debebat, & factum hoc omissionis dolo rei laborat. Convenit adeo dolum ex proposito & dolum ex re in eo, quod uterque ex proposito fiat; sed in eo differunt, quod in priori casu propositum statim sit agenti, in posteriori vero demum ex postfacto accedat. Pater itaque in philosophia practica dolum ex proposito & dolum ex re a se invicem distingui non inutiliter, etsi uterque sit ex proposito. Etenim ille majorem malitiam arguit in agente, quam hic in omittere. Quando enim quis damnum e.g. emtori gemmæ adulterinæ inferre minime intendit, cum putaret esse veram, eandem recepturus & pretium restitutus sibi falso persuadet, quasi de eo jam sit questio, utrum ipse potius, quam alter damnum incurrere debeat. In casu adeo collisionis damni proprii & alieni exceptionem in favorem sui esse faciendum arbitratur, confusus illo pervulgato: Charitas ordinata incipit a se ipso. Tanto vero facilius in hanc adducitur persuasionem, si adsint rationes

aliæ idem suadentes, veluti si ipse gemmam adulterinam acceperit pro vera. In imputatione adeo morali dolum ex proposito & dolum ex re committentes non eodem habendi sunt loco. Quodsi dicas dolum ex re perperam ita vocari, cum non minus committatur ex proposito, quam qui dolus ex proposito appellatur; tenendum est, philosophum parum sollicitum esse, utrum appellatio sit conveniens, nec ne, modo sit usu recepta. Non hæret in verbis, qui veritatem rerum scruratur.

§. 715.

*Differen-
tia doli
manifesti
& non ma-
nifesti.*

Dolus clandestinus seu *non manifestus* dicitur, qui committitur a simulante, seu actione simulata. *Manifestus* appellatur, qui a non simulante committitur.

E.gr. Si qui animum habet occidendi alterum, blandis eum compellat verbis, & animum amicum simulat, ut tanto certius vulnus lethale eidem infligere possit; dum nihil tale cogitantem e medio tollit, non manifestum seu clandestinum dolum committit. Enimvero qui aperta vi aggreditur alterum & verbis atque factis animum occidendi prodens eum interficit, ejus manifestus est dolus. Nemo non in casu priori dolum clandestinum magis imputat, quam in posteriori manifestum, ut adeo in imputando dolo hujus differentię habenda sit ratio. Inde est, quod dolum non manifestum magis detestemur, quam manifestum, & illum committenti magis, quam huic obnoxio indignemur. Rationes particularibus in casibus clariores sunt, quam in genere. Lubet tamen in genere ostendere, quod actio dolo non manifesto commissa magis imputanda veniat, quam quæ dolo manifesto editur.

§. 716.

*Imputatio
doli mani-
festi & non
manifesti.*

*Dolus non manifestus magis imputatur, quam mani-
festus.* Dolus enim manifestus committitur a non simulante, non manifestus a simulante (§. 715). Quoniam ratio aliqua simulationis adesse debet (§. 70 *Ontol.*), per quam intelligitur, cur dolum non manifestum committens aliud intendat, aliud simulet (§. 56 *Ontol.*); simulationis alia esse nequit ratio, quam

quam ut certius consequatur dolose agens, quod intendit. Magis adeo vult istud malum, quod ex actione dolosa resultat, quam qui dolo utitur manifesto, consequentur actio dolosa a voluntate ipsius magis dependet (§. 851 *Ontol.*), ac ideo magis libera est (§. 12). Præterea dolus, non manifestus magis deliberato committitur animo, quam non manifestus (§. 601). Quamobrem cum actio agenti eo magis imputetur, quo magis libera fuerit (§. 606), & quo magis deliberata fuerit actio, eo magis imputetur (§. 607); actio ex dolo non manifesto magis imputatur, quam actio ex dolo manifesto, consequenter dolus non manifestus magis imputatur, quam manifestus (§. 708).

Propositio præsens ex eo etiam demonstrari poterat, quod dolus magis imputetur, qui deliberato committitur animo, quam qui indeliberato committitur (§. 709), consequenter eo magis, quo magis fuerit deliberatus. Atque hoc est, quod in imputatione doli non manifesti dentur gradus, prouti simulatio majorem vel minorem deliberationem requirit, consequenter ipsum dolum efficit magis, vel minus deliberatum. Quodsi demonstrationem præsentem ad exemplum modo propositum (*not.* §. 715) applicare volueris; quæ de simulatione diximus, quod & majorem libertatis abusum, & majorem deliberationem arguat, clarissime perspicies.

§. 717.

Culpa in specie dicitur defectus rectitudinis actionis quoad intellectum vincibilis. Et hanc in posterum intelligemus, quando *culpam* simpliciter dicemus. De culpa vero in genere intelligenda sunt, quando *omnem culpam* posthac dicemus. *Culpa in specie sic dicta quam dicatur.*

Nimirum culpa in specie sic dicta opponitur dolo, & culpa in genere sub se dolum & culpam in specie sic dictam comprehendit, adeoque omnis culpa & dolum, & culpam in specie sic dictam tanquam genus suas species continet. Quamobrem si culpam in genere dicamus omnem culpam, quem-

quemadmodum jam supra fecimus (§. 699); hoc ipso tollitur omnis in loquendo ambiguitas, etsi nomen generis imponatur etiam speciei, ut adeo non opus sit in terminis receptis quicquam immutati: id quod temere fieri non debere constat (§. 147 *Disc. pralim.*).

§. 718.

*Actio cul-
posa qua-
nam.*

Actio culposa dicitur, quam agens culpa sua committit, sive ea positiva fuerit, sive privativa. Unde & *Factum* & *Non factum culposum* vocatur. *Culpam committere* dicitur, qui culpa sua quid facit, vel non facit.

Ita actio culposa est Medici, qui medicamentum propinat ægro, quod ipsi nocet, propterea quod in Academiis tempus inutiliter trivit, quod arti salutari addiscendæ impendere poterat & debebat. Et culpa parentum liberi fiunt improbi, qui ipsis educandis eam non adhibent curam, quam debebant. Nimirum in casu priori Medicus peccat ex ignorantia vincibili, in posteriori peccant parentes, quod liberos a se negligi non perpendant. Utrobique defectus actionis a rectitudine quoad intellectum deprehenditur: in neutro quoad voluntatem. Neque enim Medicus intendit nocumentum, quod affert ægrotanti medicamentum, sanitatis quippe recuperandæ gratia præscriptum: nec parentes intendunt improbitatem liberorum, quæ negligentia ipsorum debetur. Abest igitur tam a parentibus, quam a Medico dolus: culpa autem non carent, cum apud Medicum stetisset, quo minus noceret ægro si eam, quam poterat, operam arti salutari addiscendæ impendisset; stetisset etiam apud parentes impedire, quo minus evaderent improbi, siquidem eorum majorem curam habuissent. In casu priori actio culposa positiva est; in posteriori autem privativa (§. 24), quæ a nonnullis negativa dicitur, quamvis privativa convenientius vocetur.

§. 719.

*Culpa com-
missionis
& omissio-
nis.*

Si actio culposa fuerit actio positiva, Culpa vocatur *Culpa commissionis*; si privativa, *Culpa omissionis*.

Ita si Medicus imperitus medicamentum dat ægrotato, quod nocet, culpa est *commissionis*: si vero parentum negligentia liberi

liberi sunt improbi, culpa est omissionis. Nimirum distinctio factorum in facta commissionis & omissionis supra tradita (§. 24) applicatur ad culpam.

§. 720.

Quoniam etiam culpa in genere sic dicta vel inhæret *Culpa in* actioni privativæ, vel positivæ (§. 697); Culpa quoque in genere tanquam *Culpa omissionis*, in posteriori *lis*. *Culpa commissionis* appellatur.

Ita si horologipæus construit horologium defectu quodam laborans, quem evitare poterat, sive id sciens volensque faciat, sive ex negligentia; culpa commissionis est, cum sit actio positiva defectu quodam laborans. Enimvero si dives eleemosynam denegat egeno, cum hic actio privativa, nempe non dario eleemosynæ, defectu rectitudinis labore, culpa omissionis est.

§. 721.

Similiter *Dolus commissionis* est, si actio dolosa fuerit positiva; *Dolus autem omissionis*, si actio dolosa sit privativa. *Dolus commissionis & omissionis.*

Ita alterum si quis sciens volensque interficit, dolus commissionis est; si quis vero alteri aquis submergendo & auxilium ejus imploranti opem ferre non vult, ut submergatur, dolus omissionis est. Nimirum quia culpa in genere vel est culpa commissionis, vel omissionis (§. 720), dolus vero & culpa in specie sic dicta sub culpa in genere tanquam species continentur; dolus commissionis & culpa commissionis in specie sic dicta sunt species culpæ commissionis in genere sic dictæ, & dolus omissionis atque culpa omissionis in specie sic dicta sunt species culpæ omissionis in genere sic dictæ.

§. 722.

Culpa in specie sic dicta agenti imputatur. Etenim *Imputatio culpa in* culpa in specie sic dicta est defectus rectitudinis actionis *specie sic dicta.* quoad intellectum vincibilis (§. 717). Verum enimvero defectus unusquisque rectitudinis actionis cujuscunque vincibilis *dicta.* (*Wolfii Philos. Pract. Universalis*). Yyy agenti

agenti imputatur (§. 693). Ergo etiam culpa in specie sic dicta agenti imputatur.

Ostenditur etiam hoc modo. Culpa in specie sic dicta consistit in defectu rectitudinis actionis quoad intellectum vincibili (§. 717), consequenter cum culpa in genere sit defectus rectitudinis actionis vincibilis (§. 696), culpa in specie sic dicta culpæ in genere species quædam est (§. 241 *Ontol.*). Enimvero culpa in genere sic dicta agenti imputatur (§. 700). Ergo etiam culpa in specie sic dicta agenti imputanda venit (§. 346 *Log.*).

Nemo non videt, imputari non minus culpam omissionis, quam commissionis, cum imputationi locus sit non minus in actionibus privativis, quam positivis (§. 527), seu non minus in factis omissionis, quam commissionis (§. 24). Ita non minus imputatur parentibus, quod eorum negligentia liberi evaserint improbi; quam Medico imperito, quod medicamento parum conveniente nocuerit ægro. Quoniam propter imputationem culpa hic consideratur, quemadmodum & dolus; in eam accuratius inquirendum, ne in ea imputanda aberremus.

§. 723.

*Qualis sit
actio culpa-
sa.*

Actio culposa mala est. Etenim actio culposa ex culpa proficiscitur (§. 718). Quamobrem cum culposa actio a rectitudine deficiat quoad intellectum (§. 717), ad actionem vero rectam requiritur ex parte intellectus notio actionis sufficienter determinata & iudicium verum de actionis bonitate & malitia (§. 80), quarum illam ad hanc requiri constat (§. 506 *Log.*); actio culposa supponit iudicium falsum de bonitate & malitia actionis, consequenter qui eam committit bonam esse iudicat cum sit mala & contra (§. 507 *Log.*), adeoque bonam omittit, malam committit (§. 894 *Psych. empir.*). Est igitur mala culposa actio.

E. gr. Si Medicus imperitus medicamentum, quod nocet, ægrotanti præscribit; aut id facit ex ignorantia, quod sibi persuadeat huic morbo, quo ægrotus laborat, convenire hoc medi-

medicamentum, aut quod morbum, quo laborat, non agnoscit. Utroque in casu falsum est iudicium de medicamento præscribendo. Et eodem seducitur ad idem præscribendum. Malam autem esse actionem Medici, qui, cum opem ferre debeat ægroto, medicamentum præscribit, quod nocet, nemo non fatetur, & notioni mali convenienter fateri tenetur (§. 565 *Psych. empir.*). Similiter si quis venenum miscet jusculo sacharum esse putans; ejus iudicium falsum est, quod alteri non noceat, si jusculum hoc ipsi dederit, adeoque actionem malam pro non mala, immo pro bona habet. Quam adeo ex culpa committit, mala actio est. Evidentius multo hæc patebunt ex iis, quæ de causis deficientis rectitudinis ex parte intellectus mox demonstraturi sumus. Neque enim jam per omnes casus ire licet, ut appareat defectum iudicii veri de actione vel committenda, vel omittenda actionem efficere malam.

§. 724.

Culpa locum habet tum in actionibus, quæ agentem An culpa ipsum respiciunt, tum in iis, quæ respiciunt alios, seu Culpa etiam peccat committitur ab agente non modo adversus alios, verum etiam ^{setur in} adversus seipsum. Culpa enim est defectus actionis cujus ^{seipsum.} cunque a rectitudine quoad intellectum (§. 717), omnisque actio culposa mala est (§. 723). Quoniam igitur non minus actio deficere potest quoad intellectum, quæ nobis mala est, quam quæ mala est alteri (§. 72); evidens est, culpæ locum esse non modo in illis actionibus, quæ respiciunt alios, seu aliis malum quoddam afferunt, sive positivum, sive privativum, verum etiam in hisce, quæ nosmetipsos respiciunt, seu nos mali cujusdam participes reddunt, aut bono quodam carere jubent. Unde cum culpa committatur ab eo, qui culpa sua quid facit, vel non facit (§. 718); culpa non modo adversus alios, verum etiam adversus seipsum committitur.

Quæ supra (not. §. 704) de dolo annotavimus, ea etiam ad culpam trahenda. Nimirum Juris civilis antistites scopo suo convenienter culpam non considerant nisi in iis actionibus,

quibus læditur alter, nec suum ipsi tribuitur, quatenus scilicet alteri vel damnum datur, quod reparandum est, vel in alterum delinquitur, ut pœna vindicandum sit delictum. In Jure autem naturali culpæ tribuenda est omnis amplitudo, quam habere potest, adeoque in omnibus spectanda est actionibus, in quibus locum habet. Sed cum de culpa actionibus, quæ respiciunt alios, inhærente nemo dubitet, ejusque exempla jam dederimus (not. §. 723); agendum! exemplum demus culpæ, quæ actiones agentem respicientes inficiuntur. Si quis res pretiosas, quas habet, non bene custodit, ut ex ipsi surripiantur; culpa spectatur in actione, quæ ipsum agentem respicit. Damnum enim, quod inde emergit, ipse sentit, non alius. Unde de furto conquerenti responderetur, quod sibi metipsum imputare debeat suam in custodiendo negligentiam.

§. 725.

Effectus
actionis do-
losæ.

Actio culposa tendit ad imperfectionem agentis, vel alterius, aut ad imperfectionem status sive externi, sive interni vel agentis, vel alterius. Est enim actio culposa mala (§. 723). Quoniam itaque malum est, quod imperfectionem reddit hominem statumque ejusdem sive internum, sive externum (§. 565 *Psych. empir.*) & culpa non minus locum habet in actionibus, quæ agentem respiciunt, quam quæ ad alios referuntur (§. 724); actione culposa vel ipse agens, vel alius quidam, aut illius vel hujus status sive externus, sive internus imperfectior redditur, adeoque actio culposa tendit ad imperfectionem agentis vel alterius, aut ad imperfectionem status sive externi, sive interni vel agentis, vel alterius.

Vides adeo actionem culpofam multo latius patere, quam in Jure civili. In hoc actiones culpofæ plerumque non considerantur, nisi quatenus status externus alterius efficitur imperfectior, vel corpus alterius læditur aut imperfectius efficitur, & ne sic quidem in omni sua latitudine spectantur, sed ad damna per leges civiles reparanda, aut ad pœnas vi illarum subeundas restringuntur: quemadmodum & de dolo annota-

VIVENS

vimus (not. §. 706). Major est rigor legum naturalium, cui omnes omnino subjacent hominum actiones, quam civilium, quæ multa impune fieri permittunt, et si ea non probent.

§. 726.

Quoniam quæ animam aut statum ejus imperfectio-*Specialius*
rem faciunt, mala animi sunt; quæ corpus & ejus statum *explicatu*
imperfectiõni obnoxium reddunt, mala corporis; quæ de-
nique statum externum imperfectiorem faciunt, mala for-
tunæ (§. 567 *Psych. empir.*); actio autem culpõsa ad imper-
fectiõnem agentis, vel alterius, aut ad imperfectiõnem sta-
tus sive externi, sive interni vel agentis, vel alterius tendit
(§. 724); *ex actiõne culpõsa vel quoad agentem, vel quoad*
alium sequitur aliquod malum animi, vel corporis, vel fortunæ.

Ut facilius intelligatur, quam late pateat culpa, aliquot exempla in medium proferre lubet. Si quis docentium numero se ingerit, qui discipulorum subsellia occupare debebat, & incautorum animos falsis opinionibus imperitus imbuit, cum ea in malorum animi censum veniant, culpõse agit, ubi sibi videtur, qui non est. Si alienum rebus tuis bene consulentiũ consiliũ improbens solidam veritatis cognitionem acquirere negligis, cum malum animi sit, vacuum ab ea possidere animum, culpõse agis. Si imperitus Medicus medicamenti parum convenientibus febrim curat, sed ægrotum in phthisin vel in hydropem conjicit, cum morbi mala corporis sint, culpõse agit. Si quis curiositate allectus lignum findere vult & pedem vulnerat, cum vulnus malum corporis sit, culpõse agit. Si pretium justo majus pro merce solvis imprudens, cum verum doceri ab aliis facile potuisses, quoniam jactura nummorum ad fortunæ mala pertinet, culpõse agis. Ex eadem ratione patet, tutorem culpõse agere, si in administrandis bonis pupilli suam desiderari patitur diligentiam.

§. 727.

Si culpa committitur, aut judicium de actiõnis cul-Quale sit
posse malitia prorsus deficit, aut falsum est. Culpa enim judicium
Yyy 3 *con-de actiõne*

*culpofa
eam com-
mittentis.*

confistit in defectu rectitudinis actionis quoad intellectum (§. 717). Quare cum actio culpofa mala fit (§. 723) &, ubi in actione ex parte intellectus nihil desiderari, adeoque defectus rectitudinis nullus adesse debet (§. 81), iudicium verum requiratur de actionis malitia (§. 72); si culpa committitur, aut iudicium de actionis culpofæ malitia prorsus deficit, aut falsum est.

Si Medicus imperitus ægroto præscribit medicamentum, quod nocet; per errorem iudicat, ipsum fore salutare, aut saltem sibi persuadet, non nociturum. Falsum adeo est de actione culpofa, quam committit præscribendo, iudicium. Si famulus vitrum pretiosum, quod in mensa collocare voluerat, eidem impingit, ut frangatur; de vitro frangendo ne quidem cogitat. Cessat igitur eo in casu iudicium de malitia actionis. Unde Medicus imperitus factum excusaturus ait, quod non putarit, hunc fore medicamenti effectum, cum eo jam alias sæpe fuerit usus; famulus vero idem facturus negat se cogitasse, quod vitrum mensæ sit impacturus.

§. 728.

*Quando
deficiat iu-
diciu de
actionis
malitia.*

Judicium de actionis culpofæ malitia deficit, si agens aut non habet actionis suæ notionem sufficienter determinatam, aut deest ipsi principium, vi cuius judicare poterat, istiusmodi actionem esse malam, seu malum istiusmodi ex ea resultaturum, aut resultare posse, aut utrumque obtinet. Quodsi enim actionis suæ notionem sufficienter determinatam minime habet, non omnes ipsi perspectæ sunt determinationes, quæ notionem subjecti ingrediuntur (§. 123 Log. & 122 Ontol.). Quamobrem cum ignoret, qualis revera sit actio sua, etsi norit, ex tali actione resultare tale malum, consequenter ipsi non desit principium, vi cuius verum de actione sua iudicium ferre poterat; idem tamen ut ferat deficiente notionem actionis satis determinata fieri omnino nequit (§. 1224 Log.), immo ipsi naturæ animæ repugnat, ut locus sit iudicio

dicio (§. 361 *Psych. empir.*). Deficit adeo de actionis culposæ malitia iudicium, si agens non habet actionis suæ notionem sufficienter determinatam. *Quod erat primum.*

Quodsi agenti fuerit notio actionis sufficienter determinata, patet *per demonstrata* eum nosse, talem esse actionem suam. Quodsi vero ipsi defuerit principium, vi cuius constat, ex tali actione tale resultaturum, aut saltem resultare posse malum; eodem, quo ante, modo patet, fieri minime posse, ut ex hac sua actione tale malum resultaturum, aut saltem resultare posse iudicet. Deficit itaque de actionis culposæ malitia iudicium, si agenti deest principium, vi cuius iudicare poterat, ex istiusmodi actione tale resultaturum, aut saltem resultare posse malum. *Quod erat secundum.*

Quoniam deficere debet iudicium de actionis culposæ malitia, si agens aut non habet actionis suæ notionem sufficienter determinatam, aut deest ipsi principium, vi cuius iudicare poterat, istiusmodi actionem esse malam *per demonstrata*; nemo non per se videt, multo magis iudicium istud deficere debere, si agens nec actionis suæ notionem sufficienter determinatam, nec principium in promptu habet, vi cuius iudicare poterat, actionem, cuius patrandæ occasio offertur, esse malam. *Quod erat tertium.*

Judicium, quod adesse debebat, ut abesset culpa, quod vero tum abest, quando culpæ locus est, discursivum est, hoc syllogismo explicabile:

*Quodcunque factum tale est, ex eo sequitur hoc malum. ;
Atqui hoc factum tale est.
Ergo ex hoc facto sequitur hoc malum.*

De conclusione non cogitas, si animum tuum non subeant præmissæ, vel si alterutra præmissarum animum tuum subire nequit. Etenim quemadmodum nonnisi ope præmissarum elicis conclusionem; ita nec eam inferre potes, ex unica nonnisi præ-

præmissa. Minori respondet notio determinata actionis culpæ: major esse debet principium, quo actioni ita determinatæ vindicatur suum prædicatum. Qui adeo Logicam vel primis saltem labris degustavit, facile perspicit, iudicium de malitia actionis culpæ deficere, vel quod agens non habet notionem actionis sufficienter determinatam, vel quod ipsi deest principium, vi cuius de eadem iudicium verum ferre poterat, vel quod & notio ista, & hoc principium deest. Idem patet in exemplis. Si quis in hospitio permotus mane matulam ex fenestra effundit & lotio vestem prætereuntis conspergit, ignarus fenestram patere in plateam, per quam primo statim mane multi incedunt homines; defectu notionis determinatæ actionis non iudicat, se matulam effundentem prætereuntis vestem conspergere posse. At ubi famulus mensulæ unico fulcro in medio affixo insistenti imponit duodecim discos stanneos prope alterum extremum & mensula eorum pondere subito subversa franguntur vitra in eodem collocata; iudicium, quod hoc fieri debeat, cessat, quod ignoret, ruere mensulam, si prope alteram partem tanto pondere gravetur, consequenter deficit iudicium ob defectum principii, vi cuius de damno ex actione sua secuturo certior esse poterat.

§. 729.

*Quando
iudicium
culpose a-
gentis fal-
sum sit.*

Judicium culpose agentis falsum est, vel si notio actionis non fuerit sufficienter, aut non rite determinata, vel si principium, quo in dijudicanda actione quoad malum inde resultaturum utitur, fuerit falsum. Si notio actionis non fuerit sufficienter determinata, determinationes quædam omittuntur, quæ adesse debebant, &, si non rite determinetur, quædam de eadem sumuntur, quæ eidem non insunt. Quamobrem falsum est actionem, cuius parandæ occasio offertur, esse talem, qualem sumimus (§. 505 *Log.*), seu eam esse notionem actionis, quam supponimus. Etsi itaque nobis sit principium, vi cuius constat, quid de tali actione, qualem sumimus, sit prædicandum; falso tamen idem prædicatur de actione alia (§. 348 *Log.*), cuius parandæ occasio jam offer-

offertur. Patet itaque iudicium culpose agentis esse falsum, si notio actionis non fuerit sufficienter, vel non rite determinata. *Quod erat unum.*

Ex aduerso si in notione actionis nihil desideratur, sed falsum est principium, quod ad eam dijudicandam quoad malum inde resultaturum adhibes: a vero equidem non aberras dum iudicas, talem esse actionem, quæ agenti tibi sese offert, attamen cum istiusmodi actionem malam non esse existimes, nec quam patrare debes pro mala habes (§. 507 Log.). Atque adeo falsum est de actione culpose agentis iudicium, si principio falso utitur in ea dijudicanda quoad malum inde resultaturum. *Quod erat alterum.*

Idem evidentissimum, ubi animum advertis ad syllogismum, quo iudicium de actione patranda continetur, utrum ea mala sit, an bona. Si actio culposa agnosceretur, syllogismus hic foret:

Quodcumque factum tale est, ex eo sequitur malum B.

Atqui factum A tale est.

Ergo ex facto A sequitur malum B.

Quodsi falsa esse debet conclusio, ea hæc esse debet: Ex hoc facto A non sequitur malum B. Hæc conclusio non fuit ex iisdem præmissis. Quamobrem necesse est, ut vel utraque immutetur, ita argumentando:

Quodcumque factum tale non est, ex eo non sequitur malum B.

Atqui factum A tale non est.

Ergo ex facto A non sequitur malum B.

vel ut immutetur tantummodo major argumentando hoc modo:

Quodcumque factum tale est, ex eo non sequitur malum B.

Atqui factum A tale est.

Ergo ex facto A non sequitur malum B.

Ex hypothesi veræ sunt præmissæ syllogismi primi, scilicet quod factum A sit tale & quod ex tali facto sequatur malum B. *(Wolffii Philos. Pract. Universalis.)* Z z z Et

Et ex his præmissis inferitur conclusio per hypothefin vera: Ex facto A sequitur malum B. Quodsi ergo conclusio contraria falsa, Ex facto A non sequitur malum B, inferri debet; aut minor immutanda & in ejus gratiam quoque major, quemadmodum in syllogismo secundo, ita ut minor fit: Factum A non est tale, aut major immutanda, minore salva, ita ut major fit: Quodcunque factum tale est, ex eo non sequitur B, quemadmodum fit in syllogismo tertio. Et ita in syllogismo secundo minor evadit falsa; in tertio autem major. Minor supponit notionem facti, utpote enuncians quale istud sit; major autem est principium, quod de facto istiusmodi in genere pronunciat, quale sit. Unde liquet, falsum esse iudicium culpose agentis, si vel notio actionis non fuerit rite determinata, vel principium, quo in dijudicanda actione utitur quoad malum inde redundaturum sit falsum. Exempla idem confirmant. Si pharmacopola ex præscripto Medici medicamentum compositurus per incuriam venenum eidem commiscet, quod pro alio ingrediente habet, putans hoc in illo vase contineri, ex quo venenum depromit; majoris loco est formula a Medico præscripta. Minoris verum locum tuetur notio actionis propriæ. Unde ex hisce præmissis infert conclusionem, medicamentum a se rite compositum fuisse, ad præscriptum scilicet Medici. Falsa est minor, quatenus notio actionis propriæ non rite determinata. Similiter si equum calcitrosus conscensurus observas, quæ observanda esse in auctore quodam legisti, ut evites calcitrationis periculum, ubi te ab eodem liberum judicas, sed dum ascendis, equus calcitrando damnum pedi infert; iudicium falsum est ob principium, quo in dijudicanda actione uteris, & culposa redditur actio, quatenus aliorum credulitati facile obnoxiam habes fidem.

§. 730.

*Defectus
intentionis
mali in
culpose a-
gente.*

Culpose agens non intendit malum, quod ex actione ista consequitur. Etenim si culpa committitur, aut iudicium de actionis culposæ malitia prorsus deficit, aut falsum est (§. 727), consequenter ex ea nullum sequi malum agens opinatur (§. 505 Log.). Ignorat igitur, ex actione, quam committere

mittere vult, sequi aliquod malum (§. 27). Si quid appetere debemus, idem ante cognoscere debemus (§. 929 *Psych. empir.*). Culpose igitur agens malum, quod ex actione culposa consequitur, appetere, consequenter velle nequit (§. 880 *Psych. empir.*), adeoque nec propter ipsum agere potest. Quamobrem cum agens intendat id, propter quod agit (§. 616); culpose agens malum, quod ex actione sua consequitur, non intendit.

Ita Medicus imperitus non intendit damnum, quod medicamento suo infert corpori ægroti. Nec qui equum, quem calcitrosus novit, concendit & ab eo percutitur, ut crus frangatur, cruris fractionem intendit. Similiter famulus vitrum pretiosum mensæ impingens non intendit fractionem vitri. Veritas propositionis in casu quocunque particulari adeo manifesta est, ut a nemine in dubium revocetur, nec revocari possit.

§. 731.

Quoniam culpose agens prorsus non intendit malum, quod ex actione sua resultat (§. 330), quicquid vero intenditur, aut directe, aut indirecte intenditur (§. 621); *An culpose agens indirecte intendat malum.* Culpose agens non tantum non intendit malum, quod ex actione ipsius resultat, directe, verum etiam ne indirecte quidem.

Qui indirecte intendit malum, quod ex actione ipsius resultat, nosse debet, non minus ipsum ex actione sua consequi posse, quam id propter quod agit. Ita si quis alteri vulnus non lethale inferre intendit aliquo instrumento, quo lethale etiam infertur; novit utique fieri posse, ut eadem facilitate infligat lethale, quam non lethale vulnus. Enimvero culpose agens de malo ex actione sua resultaturo ne cogitat quidem (§. 727). Quamobrem etsi aliud directe intendat actione sua, fieri tamen nequit, ut ipsum indirecte intendat. Exempla, ad quæ modo provocavimus (*not.* §. 730), satis aperte id ipsum loquuntur. Immo ipsa culpæ notio hoc insinuat. Etenim culpa est defectus rectitudinis quoad intellectum (§. 717), excluso omni defectu ad voluntatem referendo, quippe qui ad

dolum spectat (§. 701), culpæ in genere sic dictæ alteram speciem (§. 696). Quodsi ergo malum, quod ex actione consequitur, ab agente indirecte intenditur; defectus rectitudinis actionis in dolo consistit, non in culpa. Vides adeo ex ipsa statim notione culpæ inferri posse, quod culpose agens malum, quod ex actione sua resultat & cui culpa inhæret, neque directe, neque indirecte intendat, sed omnis absit quoad ipsum in agente intentio.

§. 732.

*A quonam
actio culpa-
sa commit-
tatur.*

Actio culposa committitur nec a sciente, nec a volente. Si enim actio culposa committitur, aut iudicium de ejus malitia prorsus deficit, aut falsum est (§. 727), consequenter agens ignorat eam a rectitudine quoad intellectum deficere, consequenter culposam esse (§. 717. 718). Actio igitur culposa non committitur a sciente. *Quod erat unum.*

Enimvero nec agens intendit malum istud (§. 730), quod ex actione culposa consequitur (§. 726), neque directe, neque indirecte (§. 731), consequenter eam, quatenus culposa, hoc est, mala est (§. 723), ullo modo vult (§. 616. 621). Patet igitur actionem culposam nec committi a volente. *Quod erat alterum.*

In hoc actio culposa differt a dolosa, quod illa committitur neque a sciente, neque a volente; hæc autem a sciente, & a volente. Ita Medicus imperitus non novit, medicamentum, quod præscribit ægroto, nociturum, nec vult, ut eidem noceat, seu non eo fine præscribit, ut ipse damnum majus inferat sanitati, vel prorsus insidias struat vitæ. Similiter quem equus calcitrosus percutit, dum eum secure conscendere arbitratur; is nec novit malum hoc ipsi eventurum, nec vult ut eveniat, quin potius sibi persuadet, nullum adesse periculum. Idem patet in exemplis ceteris, quæ in medium adduximus; & in aliis patet, quæ in medium afferri possunt.

§. 733.

§. 733.

Quicquid facultatum nostrarum usu impediri potest, Quidnam illud nobis evitabile est: Quod vero earundem usu, quo minus nobis in- fiat, impediri nequit, id evitabile nobis non est. Etenim cum *evitabile.* anima libera sit in volendo (§. 942 *Psych. empir.*), penes nos stat, utrum facultatibus nostris uti velimus, nec ne. Quamobrem si earundem usu impediri potest, quo minus quid fiat *per hypothefin*; a libera nostra voluntate dependet, ne fiat. Quoniam itaque id a nobis evitatur, quod non fit, & adeo evitari potest, quod ne fiat, a voluntate nostra libera dependet, quod utique per se patet; evidens est, illud nobis evitabile esse, quod usu facultatum nostrarum impediri potest, quo minus fiat. *Quod erat unum.*

Ex adverso si usu facultatum nostrarum impediri nequit, quo minus quid fiat; nec a voluntate nostra dependet, quo minus fiat. Fiet igitur, si velimus, si nolumus. Unde patet, id a nobis evitari non posse. Evitabile igitur nobis non est, quod quo minus fiat, facultatum nostrarum usu impediri nequit. *Quod erat alterum.*

Propositio hæc maximi momenti est, quemadmodum mox plenius constabit. Ceterum apparet, quam sit necesse Psychologiam perspectam habere, ubi iudicium minime fallax ferre volueris de eo, quidnam agenti evitabile sit, quid inevitabile. In ea enim explicantur, quæ animæ sint facultates, & quinam sit earum usus, & quatenus earundem usus eidem concessus. Ex eo nimirum, quod animæ sint hæ facultates, nondum inferri potest, quod omnis earundem unicuique concessus sit usus, quem habere possunt. Exemplo esse potest homo inter urfos educatus, cujus superius fecimus mentionem (§. 220). Ceterum non sufficit animum advertere ad facultates animæ eorundemque usum; verum etiam facultas locomotiva perpendenda venit, ut constet, quinam & quales motus organorum corporis agenti non denegentur, in quibus actiones externas consistere constat (§. 567 *Part. I. Theol. nat.*).

Zzz ;

Quodli

Quodsi homini, cui sunt facultates agendi, concessus quoque esset omnis earundem usus, quem habere possunt; haud difficile foret de eo, quod evitabile ipsi est, iudicium. Enimvero cum non omnis facultatum usus a natura concedatur homini, sed quamplurimi usus demum acquirantur; difficile est iudicium, praesertim ubi quaeritur, utrum agenti imputandum sit, nec ne, si quis usus in ipsius non sit potestate, seu eidem denegetur.

§. 734.

*Non usus
& impo-
tentia u-
tendi diffe-
rentia.*

Per *Non usum facultatum nostrarum* intelligimus omissionem usus earundem nobis concessi. Opponitur *Impotentiae utendi*, quae est independentia usus a voluntate nostra.

E. gr. Usus sensuum omnibus concessus, quibus organa sensoria sunt integra. Quodsi ergo quis rimam in vase, quod emit, non observat, quia idem non satis contemplatur; non usui oculorum tribuendum, quod non observaverit. Enimvero homini inter urfos educato denegatur intellectus usus (§. 220). Quamobrem quod eodem non utatur, impotentiae utendi tribuendum, & ubi non ratiocinatur, deficiens ratiocinatio non dicendus est non usus intellectus, sed impotentia utendi intellectu ad ratiocinandum. In doctrina de culpa non usus facultatum nostrarum ab impotentia utendi facultatibus probe discernendus, ne pro evitabili habeas, quod inevitabile. Spectamus hic tam usum, quam non usum facultatum nostrarum in concreto, non in abstracto. Neque enim quaeritur, quem usum habere possint facultates nostrae; sed quemnam earundem facere possit agens, & quanam sit ratio, cur eidem usus earundem degenetur, ut constet, num impotentiam utendi evitare potuisset, modo voluisset.

§. 735.

*Quando
ignorantia
sit vincibili-
lis.*

Si usu facultatum nostrarum impedire potuissemus, quo minus ignorantia laboraremus; ignorantia vincibilis est. Etenim si usu facultatum nostrarum impedire potuissemus, quo minus ignorantia laboraremus; ignorantia a nobis evitari potuif-

potuisset, modo voluiffemus (§. 733). Enimvero vincibilis est ignorantia, quæ evitari potest, modo velimus (§. 28). Vincibilis ergo est ignorantia, si usu facultatum nostrarum impedire potuiffemus, quo minus eadem laboraremus.

Ita vincibilis est ignorantia emtoris, qui nescit, vas, quod emit, rimam habere, cum usu oculorum eandem detegere potuiffet, modo eam contemplari voluiffet.

§. 736.

Quoniam non usus facultatum nostrarum consistit in *Undenam* omissione usus earundem nobis concessi (§. 734); *ignorantia vincibilis non usui facultatum nostrarum, præsertim cognoscendi, tribuenda* (§. 735).

Ita in exemplo, quod modo dedimus (*not. §. 735*), emtor ignorat, dari rimam in vase, quod emit, non usu oculorum seu facultatis videndi.

§. 737.

Si usu facultatum nostrarum impedire non possu- *Quando*
mus, vel non potuimus, quo minus ignorantia laboremus; ignorantia
ignorantia invincibilis est. Quodsi enim usu facultatum *invincibi-*
nostrarum impedire non possumus, quo minus ignorantia laboremus; ignorantia a nobis evitari nequit (§. 733). Enimvero invincibilis est ignorantia, quæ evitari nequit (§. 28). Erit adeo ignorantia invincibilis, si usu facultatum nostrarum impedire non possumus, quo minus eadem laboremus.

Ita in homine inter urfos educato, cum ipsi usus intellectus minime concederetur, ignorantia Dei erat invincibilis.

§. 738.

Si occasio utendi facultatibus nostris deficit, quod iis *Occasio*
non utamur, ad impotentiam utendi referendum. Quodsi *utendi de-*
enim occasio utendi facultatibus nostris deficit, a voluntate *ficiens cur*
nostra minime dependet, ut iisdem utamur (§. 851 *Ontol.*). *ad impo-*
Quam- *otentiam*

utendi re- Quamobrem cum impotentia agendi in independentia usus
ferenda. a voluntate nostra consistat (§. 734); quod facultatibus nostris non utamur, deficiente iisdem utendi occasione, ad impotentiam utendi utique referendum.

Nimirum duplex est ratio, cur facultatibus nostris non utamur, si vel maxime vellemus. Alia intrinseca, quando earundem usus non conceditur, qui casus omnium clarissime conspicitur in homine inter urfos educato. Alia extrinseca est, quando occasio iisdem utendi deficit quacunque de causa, qui casus est propositionis presentis. Exemplum habes in eo, qui Mathesin non addiscit, vel quia in scholis tam inferioribus, quam altioribus nemo est, qui eandem profiterur, vel quia tempus, quo in Academia ipsi commorari datur, vix sufficit ad alia addiscenda, quorum cognitione carere nequit.

§. 739.

Ignorantia *Ignorantia invincibilis impotentiae utendi facultatibus*
invincibilis unde- *nostris, praesertim cognoscendi, tribuenda.* Etenim si usu facultatum nostrarum impedire non possumus, quo minus ignorantia laboremus, a voluntate nostra minime dependet, ut eum ipsarum faciamus usum, quo id impeditur, sive quod is earundem usus nobis non sit concessus, sive quod occasio utendi deficiat, si vel maxime simpliciter non impossibile, ut eundem faceremus. Enimvero si usu facultatum nostrarum impedire non possumus, quo minus ignorantia laboremus, ignorantia invincibilis est (§. 737) & in independentia usus facultatum nostrarum a voluntate nostra impotentia non utendi consistit, sive usus ideo independens sit a voluntate, quod nobis prorsus non sit concessus, sive utendi deficiat occasio (§. 734. 138). Patet itaque ignorantiam invincibilem impotentiae facultatibus nostris utendi esse tribuendum. Ex ipsa vero ignorantiae notione liquet, quod potissimum tribuenda sit impotentiae utendi facultatibus cognoscendi (§. 27).

Patet

Paret hinc, quamvis subinde haud difficile sit iudicium, utrum ignorantia vincibilis sit, nec ne, plerumque tamen id esse debere difficillimum, praesertim ubi de ignorantia aliorum quaestio incidit. Supponit enim cognitionem accuratam & usus facultatum, quatenus agenti concessus est, & quatenus ipsi imputandum, si non conceditur, & occasionis deficientis iisdem utendi, si usus non simpliciter eidem denegatur. Equis vero non videt, quantae difficultates hic nobis objiciantur, uti agens ipse quoad se in haec singula inquirere debet? Et quis est, qui nesciat, ubi cum aliena ignorantia nobis est negotium, difficultates singulas majores esse debere, cum, quae intuitive de nobismetipsis cognoscimus, ea nonnisi ex aliis, quae tanquam cognita praesupponenda, ratiocinando de-
rum colligenda veniant?

§. 740.

Si usu facultatum nostrarum veritatem cognoscere potuissimus; error vincibilis est. Etenim si usu facultatum nostrarum veritatem cognoscere potuissimus, impedire poteramus, ne propositionem falsam pro vera haberemus (§. 726 *Ontol.*). Quamobrem cum id nobis evitabile sit, quod usu facultatum nostrarum impediri potest, quo minus fiat (§. 733); error evitari potuisset, si usu facultatum nostrarum veritatem cognoscere potuissimus. Est vero error vincibilis, qui evitari potest, modo velimus (§. 30). Quamobrem vincibilis est error, si usu facultatum nostrarum veritatem cognoscere potuissimus.

Quoniam in Logica docetur, quinam sit facultatum cognoscendi usus in veritate cognoscenda, & quomodo earum usu error evitetur, & ex Psychologia empirica idem uberius intelligitur, praesertim si influxum appetitus sensitivi in facultatem cognoscitivam cognoscere volueris; evidens omnino est, Logicæ ac Psychologiæ empiricæ cognitionem apprime utilem, immo necessariam esse, ubi absque hæsitazione & errandi periculo judicare volueris, utrum in dato casu error sit vincibilis, nec ne. Consideranda vero etiam sunt ea, quæ errore
(*Wolffii Philos. Pract. Universalis*).   Aaa a   rorem

rorem invincibilem pariunt, veluti occasio utendi facultatibus nostris, & quæ sunt huic gemina. Quodsi enim error non fuerit invincibilis, erit utique vincibilis (§. 53 *Ontol.*). Et ubi vi hypotheseos propositionis præsentis in dato casu iudicium fieri debet, num facultatum tibi concessum usum eum facere potueris, qui ad veritatem cognoscendam requiritur; eorum utique habenda est ratio, quæ obstant, quo minus vel tibi concedatur aliquis usus, vel eum usum actu facere queas, qui conceditur. Perspicaciores haud difficulter perspicient, non adeo facile esse de errore vincibili iudicium, nisi ipsum præcipitare volueris. Quæ vero per se difficilia sunt, ea faciliora reddi non possunt.

§. 741.

Undenam sit.

Error vincibilis non usui facultatum nostrarum, præsertim cognoscendi, tribuendus. Ostenditur eodem modo, quo paulo ante evicimus, ignorantiam vincibilem non usui facultatum nostrarum, præsertim cognoscendi tribuendum esse.

De non usu hoc iudicare minime licet absque hæsitatione & errandi periculo, nisi principia Logicæ ac Psychologiæ empiricæ habueris perspecta, quemadmodum ex iis intelligitur, quæ ad propositionem præcedentem annotavimus.

§. 742.

Error invincibilis undenam sit.

Error invincibilis impotentia utendi facultatibus nostris, præsertim cognoscendi, tribuendus. Patet eodem modo, quo paulo ante ostendimus ignorantiam invincibilem impotentia utendi facultatibus nostris, præsertim cognoscendi, tribuendum esse (§. 739).

Quid huc conferat principiorum Logicæ ac Psychologiæ empiricæ notitia, ex anterioribus liquet. Quodsi quis theoriam completam ignorantia ac erroris vincibilis & invincibilis eonderet, operæ omnino pretium faceret. Etenim in definienda culpa in casu quocunque dato & imputatione actionum humanarum sæpissime recurrendum est ad ignorantiam ac errorem vincibilem atque invincibilem. Quid vero in theoria ista condenda observandum sit, ex iis discere licet, quæ paulo ante annotavimus (*not. §. 740*).

§. 743.

§. 744.

Undenam sit.

Defectus rectitudinis actionis quicumque vincibilis non usui facultatum tribuendus. Eodem modo hoc ostenditur, quo supra demonstravimus (§. 732), ignorantiam vincibilem non usui facultatum nostrarum tribuendam esse.

Si quis affectuum impetum, quo in transversum agitur voluntas vel noluntas, vincere poterat, id vero minime facit, ex parte voluntatis deficit actio a rectitudine, & defectus hic non usui facultatum tribuendus.

§. 745.

Undenam sit defectus rectitudinis actionis invincibilis.

Defectus rectitudinis actionis quicumque invincibilis sit defectus impotentiae utendi facultatibus nostris tribuendus. Patet eodem modo, quo supra (§. 736), ostendimus, ignorantiam invincibilem impotentiae utendi facultatibus nostris tribuendam esse.

Probe autem considerandum hic est, quod supra (§. 738) demonstravimus, si occasio utendi facultatibus nostris deficiat, quod iis non utamur, ad impotentiam utendi referendum esse. Per se vero intelligitur occasionem utendi non deficere nostra culpa. Etenim si usu facultatum nostrarum impediri poterat, quo minus occasio non deficeret, nec dici proprie potest, quod occasio utendi facultatibus nostris prorsus deficiat, contra hypothesein, quemadmodum impotentia agendi agenti imputatur, si ipsemet ejusdem causa sit, veluti si quis pollicem dextrum amputat sibimetipso, ne castra sequi cogatur.

§. 746.

Circumstantia particularis, res, cur notionem actionis sufficienter determinat.

Ad actionis sufficienter determinatam notionem requiritur, ut agenti omnes circumstantiae in casu dato sint perspectae. Etenim notio actionis sufficienter determinata est, si eas continet determinationes, ex quibus demonstrari potest, utrum bona sit, an mala (§. 71). Enimvero nemo in dubium revocare poterit, nisi experientia obvia quotidie reclamante, saepissime demonstrari minime posse, utrum bona,

bona, an mala sit actio, nisi omnibus circumstantiis in casu ^{et in ingre-} dato perceptis. Et idem constare potest ex iis, quod actio-^{di debeant.} nes in se indifferentes propter determinationes accidentales, adeoque propter circumstantias particulares in casu dato locum habentes, abeant vel in bonas, vel malas, pro illarum diversitate (§. 61). Patet itaque ad notionem actionis sufficienter determinatam requiri, ut agenti omnes circumstantiæ in casu dato sint perceptæ.

Actiones humanæ plerumque sunt compositæ ac præterea cum iis haud raro tum aliorum hominum, tum causarum aliarum naturalium actiones concurrunt. Arque adeo non una de causa accidit, ut actio, quæ nihil in se mali habet, vitium quoddam contrahat. Circumstantiæ igitur moralitatem actionis variis modis immutant. Per eas igitur determinanda est notio actionis, ut constet, num ex ea mali vel boni quidpiam resultet sive respectu agentis, sive alterius cujuscunque. Ita effusio matulæ per fenestram in plateam nihil vitii habet. Ast si incautus eam effundas in prætereuntem, aut venti impetu abripiatur lotium, ut ejus, qui jam præterit, vestis eodem conspergatur; culposa evadit actio. A culpa igitur si immunis esse velis, omnes considerandæ sunt circumstantiæ, veluti quod eam in plateam effundas, in qua frequenter incedunt homines, & quod ventus vehementior spiret. Quodsi ergo prævidere volueris, qualis sit actio, cujus patrandæ occasio tibi offertur; ea spectanda est cum suis circumstantiis. Hoc unico exemplo docemur, verissimum esse, quod experientia comprobatur summus in demonstratione propositionis præsentis, quod sæpissime demonstrari nequeat, utrum bona, an mala sit actio, quam patrare vis, nisi omnes circumstantiæ casus præsentis ante cognoveris.

§. 747.

Si quis animum non attendit ad omnes circumstantias Quando de-
in casu dato; notio actionis sufficienter determinata deficit & sicut notio
culpa defectui attentionis tribuenda. Cum attentione efficia-
mus, ut in perceptione composita partialis una majorem
terminata
& culpa ex
 clari-

*defectu at-
tentionis
fit.*

claritatem habeat ceteris (§.237 *Psych. empir.*), adeoque eam præ ceteris appercipiamus (§. 235 *Psych. empir.*), consequenter quia actu appercceptionis perceptionis nostræ nobis conscii sumus (§. 25 *Psych. empir.*), ejusdem magis nobis conscii sumus, quam ceterarum; qui animum non attendit ad omnes circumstantias in casu dato, harum sibi probe conscius non est, adeoque fieri nequit, ut omnes ipsi sint perspectæ. Quoniam itaque ad notionem actionis sufficienter determinatam requiritur, ut agenti omnes circumstantiæ in casu dato sint perspectæ (§.746); notio actionis sufficienter determinata deficit; si quis animum non attendit ad omnes circumstantias in casu dato. *Quod erat unum.*

Enimvero ad rectitudinem actionis requiritur etiam notio actionis sufficienter determinata ex parte intellectus (§.72). Quamobrem cum defectus rectitudinis actionis fit, quod ex parte intellectus desideratur (§.81); notio actionis sufficienter determinata ubi desideratur, actio a rectitudine deficit ex parte intellectus. Quodsi ergo notio sufficienter determinata actionis deficit, propterea quod agens animum non attendit ad omnes circumstantias in dato casu *per hypothesin*; defectus rectitudinis quoad intellectum defectui attentionis tribuendus. Et quoniam usu attentionis defectus iste evitari poterat (§. 733), vincibilis est (§. 692). Jam defectus rectitudinis actionis quoad intellectum vincibilis culpa est (§.717). Culpa igitur defectui attentionis debetur, si agens animum non attendit ad omnes circumstantias in casu dato. *Quod erat alterum.*

Inquirendum nunc est in causas culpæ, non modo ut in ea dijudicanda & imputanda fiamus acutiores, verum etiam in evitanda cautiore. Vidimus paulo superius (*not.* §. 729), culpam omnem dependere a falso ratiocinio, vel ab absentia istius ratiocinii. Quamobrem causæ culpæ eadem sunt, quæ ratiocinii deficientis, vel erroris circa præmissas admissi in
ratio-

ratiocinio falso seu vitio materiæ laborante. Minor est notio actionis, qualis ea est in casu dato. Unde primum inquiremus, quam de causa contingat minorem esse falsam. In hunc censum venit defectus attentionis ad omnes circumstantias in dato casu obvias. Facile autem apparet, cum attentioni non locus sit nisi in iis, quæ vel sensui, vel animo præsentia sunt (§. 237 *Psych. empir.*); in propositione præsentis supponi, circumstantias omnes aut sensui patere, aut ab agente inquirendo in eas detegi posse. Ita si quis cavere velit, ne in prætereuntem maculam effundat; non alia re opus habet, quam ut e fenestra prospiciat, adeoque solus sufficit oculorum usus, ne ignoretur circumstantia sollicite attendenda, nisi actio culposa fieri debeat. Quodsi ventus vehementior fiat, tactus & visus circumstantiam, ad quam animum advertere debes, si prætereuntem vides, te docet. Si munus ambiturus Patronum adire juberis, quo is sit animo, percontando ex aliis addiscis. Subinde circumstantiæ ex iis, quæ patent, non nisi ratiocinando colliguntur.

§. 748.

Defectum attentionis circa actiones nostras dicemus *Incogitantiam*. *Incogitantiam quid sit.*

Germani multo convenientius *Unachtsamkeit* appellant, cui vocabulo responderet *Inattentio*, siquidem id usu Latii probaretur. Non tamen vim intulisse videmur vocabulo *Incogitantia* definitione nostra. *Ausonius* enim: *Incogitantes*, ait, fors, non consilium regit. Nemo vero negaverit, hoc convenire in eos, qui attentionem circa actiones suas in se desiderari pariuntur.

§. 749.

Incogitantia culpa est & Incogitantis actio culposa est, Incogitans seu, qui incogitans agit, culpose agit. Etenim si quis incogitans agit, attentionem circa actiones suas in se desiderari patitur (§. 748), adeoque deficit notio actionis sufficienter determinata, quæ non deficeret, si animum ad omnes circumstantias in casu dato attendere voluisset (§. 747). *Quoniam*

niam igitur absentia notionis sufficienter determinatæ defectus rectitudinis actionis quoad intellectum est (§. 72. 81), isque evitabilis (§. 743), consequenter vincibilis (§. 692), defectus autem rectitudinis actionis quoad intellectum vincibilis culpa est (§. 717); incogitantia culpa est. *Quod erat unum.*

Quoniam itaque actio culposa est, quam agens sua culpa committit, sive ea positiva fuerit, sive privativa (§. 718), incogitantia vero culpa est *per demonstrata*; actio incogitantis culposa est. *Quod erat alterum.*

Non est quod excipias, actionem culpofam esse malam (§. 723), adeoque ex ea sequi debere aliquid mali (§. 726). Enimvero ex actione incogitantis sequi quidem posse mali quidpiam, non vero semper actu sequi. Ita si quis incogitans effundit marulam ex fenestra, non semper lotio conspergi vestem prætereuntis, etsi fieri possit, ut conspergatur. Actionem adeo incogitantis non semper esse culpofam. Videtur objectio ad speciem composita, sed iis, qui ea, de quibus iudicium sibi sumunt, nonnisi per transennam inspiciunt. Aliud est eorum iudicium, qui nonnisi de intime inspectis iudicant. Lex naturæ nos obligat ad actionum rectitudinem (§. 189), consequenter ad vitandum omnem rectitudinis defectum, adeoque ad culpam omnem vitandam (§. 696). Quamobrem cum incogitantia culpa sit *per presentem*; actio incogitantis, quatenus ex incogitantia proficiscitur, moraliter mala est (§. 244). Immo ex actione incogitantis semper quoque sequitur aliquod malum respectu etiam agentis, quatenus scilicet quælibet actio facit vel ad habitum acquirendum, si nondum adsit (§. 430 *Psych. empir.*) vel ad eum conservandum & augendum, si jam adfuerit (§. 431 *Psych. empir.*). Habitus vero agendi ex incogitantia malum animi est (§. 567 *Psych. empir.*). Immo quantum noceat animo actio incogitantis, pluribus doceri poterat, siquidem malum inde resultans exaggerari opus esset. Præterea semper adest periculum istius mali, quod ex actione resultare potest, sit ita quod non semper actu sequatur: Quod vero periculum evitaveris, non tuæ tribuendum est incogitantia,

tantia, sed fortunæ (§. 540 *Part. I. Theol. nat.*) & casui (§. 460 *Part. I. Theol. nat.*). Subitionem vero periculi, cujus evitatio a sola fortuna & casu pendet, nemo non malam pronunciat. Unde & agenti imputatur. Inde est quod actionem incogitantis reprehendamus, quod facile damnum dare potuisset, nec feramus excusationem, quod non dederit, regerentes fortunæ tribuendum, quod non dederit.

§. 750.

Negligentia est omissio actionum certo fine edenda-*Negligentium*, seu eorum, quæ certo fine fieri debent, non ului *facta quid sit.* cultatum cognoscendi debita.

Ita qui studiis literariis operam navat, collegia frequentare debet. Quodsi iisdem raro interfit, adeoque non facit, quæ fieri debent, siquidem tempus suum in Academia utiliter collocare voluerit; negligens dici solet, quia nosse poterat & debebat, si proficere velit, collegia esse frequentanda. Ejus adeo negligentia consistit in omissione ejus, quod fieri debet, ut ea addiscat, quorum addiscendorum gratia in Academiam profectus. Similiter qui labore suo acquirere debet ea, quibus ad vitæ sustentationem habet opus; negligens vocatur ab omnibus, siquidem tempus otio consumit, quod labori erat impendendum. Denuo igitur negligentia ipsius consistit in omissione ejus, quod certo fine fieri debebat, & quod fieri debeat, nosse poterat. Similiter tutor bona pupilli administrare tenetur, ut omnes inde percipiantur fructus, qui ex iis percipi possunt. Quodsi ergo hoc non facit, negligentia accusatur. Ejus adeo negligentia consistit in omissione ejus, quod certo fine fieri debebat & quod fieri debeat, nosse poterat.

§. 751.

Ex adverso itaque *Diligentia*, quæ negligentia op-*Diligentia* ponitur, est commissio omnium illarum actionum, quæ *quid sit.* certo fine committendæ sunt, seu eorum omnium, quæ certo fine fieri debent.

Ita finis studiosi in Academia est studiis literariis navare operam. Eo fine frequenter interesse debet lectionibus Professorum.
(*Wolfii Philos. Pract. Universalis.*) Bbb b fessorum.

fessorum. Quodsi ergo in Collegiis semper præsens est, & attentum se præbet auditorem; diligentia encomio ornatur. Consistit adeo diligentia ejus in commissione actionum certo fine edendarum, seu eorum, quæ certo fine fieri debent. Similiter laudatur diligentia Medici, qui ægrotum frequenter visitat, in statum ipsius omni cum cura inquirat & quænam medicamentis, quæ præscripsit, haustis mutationes observatæ fuerint, omni animi sollicitudine sciscitatur, dietam quoque & regimen corporis externum inculcat, ne quid ab eo prætermittatur, quod ad restituendam sanitatem ægroti aliquod afferre potest momentum. Ejus adeo diligentia denuo conspicitur in commissione eorum omnium, quæ certo fine fieri debent. Tutor denique, cujus est administratio bonorum pupilli, diligentem se præbere dicitur, si nihil eorum omittit, quæ ab ipso proficisci possunt, ut omnes inde percipiantur fructus, quos percipere datur, & in expensis ea utitur cura, ne quid pecuniæ erogetur præter necessitatem. Hujus igitur diligentia etiam consistit in commissione eorum, quæ certo fine fieri debent. Docent exempla, notionem diligentia esse usui loquendi etiam in Jure civili recepto conformem. Fœcunditatem vero experientur, quotquot ex eadem deducere voluerint, quæ in dato quolibet casu requiruntur, ut agens diligentia laudem mereatur.

§. 752.

Fundamentum diligentia graduum in agente.

Quo magis agens sollicitus est, ne quid prætermittatur eorum, quæ certo fine fieri debent, eo diligentior est. Etenim quo magis quis sollicitus est, ne quid prætermittatur eorum, quæ certo fine fieri debent; eo magis quoque ea facit, quæ eodem fine fieri debent, quantum ipsi datur. Quamobrem cum diligentia consistat in commissione eorum, quæ certo fine fieri debent (§. 751); eo utique diligentior est agens, quo magis sollicitus, ne quid prætermittatur eorum, quæ certo fine fieri debent.

Nimirum ista animi sollicitudo stimulus est agenti, ut, quantum ipsi datur, in ea inquirat, quæ certo fine fieri debent,

bent, aliorum usus consiliis, ubi sime ipsi non sufficit. Ubi vero ista sollicitudo animum agentis minime tenet, in iis acquiescit, quæ eodem fine ab aliis fieri videt, vel quæ occasio aut præteritorum memoria ipsi offert. Omittit adeo, quæ vel ex aliis percontando addiscere, vel quæ accuratiori discussione ipsemet animadvertere poterat. Diligentior itaque est agens, si ista animi sollicitudine tenetur, quam si ab eadem vacuum habet animum. Enimvero nemo non videt, gradus diligentia hic spectari in eodem subjecto, quatenus scilicet ea, quam agens adhibet, confertur cum ea, quam adhibere poterat; non vero inter se conferri diligentiam diversorum agentium, ut intelligatur, quænam major, quænam minor sit.

§. 753.

Si agens nihil eorum omittit, quæ certo fine fieri debent; ejus diligentia summa est. Quoniam enim diligentia consistit in commissione eorum, quæ certo fine fieri debent (§. 751); si agens nihil horum omittit, fieri non potest, ut sit diligentior. Quamobrem cum summa sit diligentia, qua major dari nequit, quod per se patet, nec a quoquam in dubium revocari potest; si agens nihil eorum omittit, quæ certo fine fieri debent, ejus diligentia summa est.

Nemo non videt, sermonem hic esse de diligentia absolute summa, qua majorem dari repugnat; non vero de diligentia, qua agens majorem adhibere non potuit, aut qua major ab ullo hominum adhiberi solet, vel etiam potest. Neque enim quisquam est, qui nesciat, plurimum hæc tria inter se differre. Et si homines omnes non majorem adhibeant diligentiam ea, qua utitur agens; nondum tamen hinc sequitur, quod illorum nemo majore uti possit. Et quamvis nemini mortalium detur majore diligentia uti; non tamen ideo major diligentia in numerum impossibilem referenda.

§. 754.

Si agens omnia ista omittit, quæ certo fine fieri debent; Summa negligentia ejus summa est. Negligentia est omissio eorum, quæ certo fine fieri debent (§. 750). Major adeo negligentia

Bbb b 2

concipi

concipi nequit, nisi quando agens omnia ista omittit, quæ certo fine fieri debent. Quamobrem cum negligentia maxima seu summa sit, qua major concipi nequit, id quod per se manifestum sine probatione sumi potest; summa utique agentis negligentia est, si agens nihil eorum facit, quæ certo fine fieri debent.

Quæ ad propositionem præcedentem de diligentia summa modo annotavimus (not. §. 753), ea de summa quoque negligentia tenenda sunt.

§. 755.

Quando quis summam, quam potest, adhibeat diligentiam.

Si quis nihil eorum, quæ certo fine fieri debent, omittit, nisi cujus ignorantia ipsi invincibilis, vel de quo invincibilem fovet errorem, aut quod vires ejus excedit, seu omnium facultatum usum superat; is summam, quam adhibere potest, diligentiam adhibet. Etenim cum ignorantia invincibilis ab agente evitari nequeat (§. 28), nec minus error invincibilis ipsi inevitabilis sit (§. 30), immo in eundem censum inevitabilium referri debeat, quod omnium facultatum agentis usum excedit (§. 733); ea, quorum ignorantia invincibilis agenti, vel de quibus is errorem invincibilem fovet, vel quæ omnium facultatum usum eidem concessum superant, ut ab eodem fiant, impossibile est. Quamobrem si nihil eorum, quæ certo fine fieri debent, omittit, nisi cujus ignorantia ipsi invincibilis, vel de quo errorem invincibilem fovet, aut quod omnium facultatum usum eidem concessum superat; cum diligentia consistat in commissione eorum, quæ certo fine fieri debent (§. 751), ut is majorem ea, quam adhibet, diligentiam adhibeat, fieri haud quaquam potest. Quoniam itaque summam, quam adhibere potest, diligentiam adhibet, qui majorem adhibere nequit; quin summam adhibeat diligentiam, quam adhibere potest, qui nihil eorum, quæ certo fine fieri debent, omittit, nisi cujus ignorantia ipsi invincibilis, vel de quo errorem fovet invincibilem,

lem, aut quod omnium facultatum usum ipsi scilicet concessum superat, dubitari nequit.

Atque hinc patet, diligentiam, qua majorem agens adhibere nequit, ab absolute summa plurimum differre posse. Immo patet etiam, si duo summam, quam adhibere possunt, diligentiam adhibeant, diligentiam tamen unius majorem esse posse diligentia alterius. Satis hæc conformia sunt notionibus communibus, modo ad judicia obvia animum attendere velis. Etenim iis profundiora haud raro insunt, quam vulgo existimatur. Uude non satis inculcari potest, ut, qui acumine alios vincunt, in scrutandis notionibus communibus sint solertes.

§. 756.

Quo quis plura eorum efficit, quæ facultatum suarum usu ab ipso fieri certo sine poterant, eo diligentior. Ex ad-
verso *quo quis plura eorum non facit, quæ facultatum cognoscendi usu ab ipso fieri poterant, eo negligentior.* Etenim si quis nihil eorum, quæ certo sine fieri debent, omittit, nisi cuius ignorantia ipsi invincibilis, vel de quo errorem fovet invincibilem, aut quod vires ejus excedit, seu omnium facultatum suarum usum superat; is summam adhibet, quam adhibere potest, diligentiam (§.755), consequenter si quæ horum omittit, diligentiam summam non adhibet, quam adhibere potest. Quo plura igitur horum facit, eo se præstat diligentior. *Quod erat unum.*

Enimvero negligentia consistit in omissione eorum, quæ certo sine fieri debent ob non usum facultatum cognoscendi (§.750). Quamobrem quo quis plura horum non facit, quæ tamen facultatum cognoscendi usu facere poterat, eo negligentior est.

Habemus hic fundamentum genuinum graduum diligentia & negligentia, quod ut penitus inspiciatur, præsertim ab iis, qui principiis Juris Romani non satis perspectis animum imbutum possident, quædam adhuc annotanda nobis veniunt. Ad omnia negotia humana quædam requiruntur, quorum

nihil omittendum, siquidem recte fieri debent, ut nihil in iis desiderari possit. Atque horum omnium commissio constituit diligentiam absolute summam in abstracto, non attentè animo ad conditionem agentis. Enimvero omnium istorum commissio non semper est in potestate agentis, seu non semper a libero facultatum suarum exercitio, in quo horum usus consistit, dependet, adeoque diligentia absolute summa non semper in agentem cadit, consequenter ommissio eorum, quæ usum facultatum ejusdem superant, ipsi non imputatur, nec hoc nomine dicitur negligens, etsi in abstracto idem negligentia tribuendum videatur. Est illa minor gradus diligentia in abstracto non absolute spectata. Denique quamvis eorum commissio, quæ ad negotium aliquod requiruntur, usum facultatum agentis non superat; non tamen is semper facit omnia, quæ fieri ab ipso poterant, adeoque summa, quam adhibere poterat, diligentia non est, & summam diligentiam in concreto & sub conditione particulari agentis spectatam non adhibet. Atque inde est, quod alius se diligentiorum, alius se negligentiorum in eodem negotio præstet, prouti vel ampliorem, vel restrictiorem facit facultatum suarum usum. Vides adeo, si in judicio tuo de gradu diligentia vel negligentia agentis nihil desiderari, sed ipsum ad animum cum veritate consentire debeat; 1. perspectum tibi esse debere, in quonam summa ad negotium aliquod adhibenda consistat diligentia, quatenus absolute & in abstracto spectatur; 2. non minus tibi perspecta esse debet omnis agentis conditio, ut dijudicare valeas, quorumnam commissio usum omnium facultatum agentis hujus superat, quorumnam vero commissio eundem non excedit. Ita enim demum cavebis, ne majorem diligentiam ab agente requisiveris, quam humana patitur conditio & in specie quam fert conditio agentis; nec ea excuses, quæ negligentia veniunt tribuenda. Quam difficile sit in casu dato hocce judicium, nemo non experiri poterit, si idem tentare voluerit. Summam igitur accuratiorum, quam urget ratio, leges civiles exigere minime potuerunt ob rationes suo loco exponendas. Quamobrem cum viderent JCi Romani non omnes eandem in eodem negotio adhibere diligentiam, sed alios majorem, alios minorem, quam alios;

animum

animum adverterent ad ea, quæ a plerisque in negotio aliquo fieri solent, qui se diligentes probant, & in horum commissione constituerunt *diligentiam mediam*, quæ sit veluti mensura cujuscunque diligentia alterius. Cum vero porro observarent esse aliquos, qui ceteris mortalium se diligentiores præstant & ultra communem eorum sortem positi videntur, diligentiam media ista majorem *maximam* seu *summam* agnovere, quæ ad humana conditione expectari potest. Denique cum non minus experirentur, esse aliquos, qui ceteris mortalibus negligentiores deprehenduntur, atque minorem media ad negotium aliquod diligentiam afferunt, hanc *infimam* esse voluerunt seu *minimam*. Unde est, quod in iis negotiis, in quibus diligentia & negligentia impusatur ob damnum resarciendum, tres constituerint gradus diligentia, mediam scilicet, maximam & minimam: quibus ordine inverso respondent totidem gradus negligentia, ita ut *summa* seu *maxima negligentia* in omissione eorum consistat, quæ ad infimam seu minimam diligentiam requiruntur; *minima* vero in omissione eorum, quæ nonnisi summæ sunt diligentia; *media* denique in omissione illorum, quæ mediæ sunt diligentia. Enimvero hæc nonnisi juris positi sunt, sive ea in abstracto consideres, sive in applicatione ad negotia, quam faciunt Leges Romanæ. Nemo igitur a nobis requisiverit, ut eandem divisionem in jus naturæ recipiamus, quod in omni casu iudicium de gradu diligentia & negligentia requirit, ne tantillo quidem a veritate rei deficiens. Quæ in foro utiliter recipiuntur, immo recipi debent, ob rationes suo loco exponendas; ea non tolerantur in foro conscientia, ubi ratio iudicis munere fungitur.

§. 757.

Negligentia est ommissio diligentia, non usui facultatum cognoscendi debita. Etenim diligentia est commissio eorum, quæ certo fine fieri debent (§. 751): ast negligentia est ommissio eorum, quæ certo fine fieri debebant, non usui facultatum cognoscendi debita (§. 750). Quamobrem hoc ipso negligens es, quod diligentiam tuam in te desiderari pateris, non faciendo eum facultatum cognoscendi usum, quem **facere**

facere poteras. Negligentia igitur est ommissio diligentiae non usus facultatum cognoscendi debita.

Inde est, quod in Jure Romano, quemadmodum modo monuimus (*not.* §. 756), gradus negligentiae aestimantur ex gradibus diligentiae.

§. 758.

Negligentis qualis sit actio.

Negligentia culpa est & actio negligentis culposa est. Consistit enim negligentia in omissione actionum certo fine edendarum, ob non usum facultatum cognoscendi facta (§. 750). Quamobrem quatenus quis negligens est, ejus actiones deficiunt a rectitudine quoad intellectum (§. 72. 81) & defectus iste rectitudinis vincibilis est (§. 343). Quoniam itaque defectus rectitudinis actionis quoad intellectum culpa est (§. 717); negligentia culpa est. *Quod erat unum.*

Enimvero actio culposa est, quam agens sua culpa committit, sive ea positiva fuerit, sive privativa (§. 718). Quoniam itaque negligentia culpa est *per demonstrata*; negligentis actio culposa est. *Quod erat alterum.*

Nimirum ob negligentiam agens vel ignorantia vincibili aut errore vincibili laborat, ac ob illam, vel hunc omittit, quae alias faceret. In hisce igitur casibus deficere actionem privativam quoad intellectum nemo est, qui in dubium vocat. Negligentia subinde oritur ex defectu attentionis circa actiones suas, atque adeo denuo actio deficit a rectitudine quoad intellectum. Similiter in eo consistit negligentia, quod occasionem agendi agens ambabus, quod dicitur, manibus non amplectatur, falso sibi persuadens eam mox redituram. Deficit adeo actio ipsius a rectitudine quoad intellectum. Exemplum tutoris bona pupilli negligenter administrantis singula illustrat: id quod levi attentione perspicitur. Atque adeo apparet, cur negligentia tutoris in administrandis bonis pupilli pro culpa habeatur.

§. 759.

§. 759.

Quo major itaque fuerit negligentia, eo major etiam culpa est (§. 758). Fundamentum

Negligentiam admittere gradus, supra demonstravimus (§. 756). Unde quæ de gradibus negligentiae (not. §. cit.) annotavimus, ea de culpa tenenda sunt, quæ in negligentia, consequenter omissione diligentiae (§. 751), consistit. Vidimus ibidem Jus civile in iis negotiis, in quibus agentis requiritur diligentia, tres gradus diligentiae constituere, maximam scilicet, mediam & minimam, & diligentiae maximæ respondere negligentiam minimam, minimæ autem maximam & mediæ mediam. Unde in istis negotiis culpa distinguitur in tres gradus, latam scilicet, levem & levissimam. *Culpa lata* est, quando negligentia maxima; *levis*, quando media; *levissima*, quando minima. Unde & culpa lata dicitur ommissio diligentiae minimæ seu infimæ, quando scilicet agens ne eam quidem diligentiam adhibet, quam vulgo homines etiam parum diligentes in rebus suis adhibere solent. Culpa levis vocatur ommissio diligentiae mediæ, quando nimirum agens eam non adhibet diligentiam, quam communiter homines diligentes in rebus suis adhibere solent. Culpa denique levissima appellatur ommissio diligentiae maximæ seu exactissimæ, quando scilicet agens eam non adhibet diligentiam, quam homines diligentissimi adhibere solent. Quemadmodum vero ibidem monuimus divisionem diligentiae & eidem conformiter negligentiae in maximam, mediam & minimam esse inventum Juris civilis; ita nemo non videt, divisionem culpæ in latam, levem & levissimam non nisi hujus Juris inventum esse, quod ignorat Jus naturæ, gradus multo plures, quam tres agnoscens, sine Mathematicorum ope non determinandos. Ceterum ex dictis porro manifestum est, nequidem in Jure civili culpam quamvis in latam, levem & levissimam dividi, quemadmodum vulgus Doctorum sibi persuadet; sed eam tantummodo, quæ spectatur in negotiis alienis, in quibus agentis diligentia lege exigitur, & damnum ab agente datum alteri, reparandum venit. Facile hoc probari poterat legum Romanarum

(*Wolfii Philof. Pract. Universalis*).

Ccc c

narum

narum autoritate, nisi ab instituto nostro foret alienum, cum nobis jam propositum non sit Juris Romani interpretem agere. Quamobrem nec nostrum esse existimamus, notiones culpæ latæ, levis & levissimæ legibus Romanis convenienter ita determinare, ut certior & facilius fiat eorundem applicatio. Ut tamen aliorum attentionem & acumen excitemus; id unicum hic annotasse sufficiat, inquirendum esse in ea, quæ in aliquo negotio ab agente exigi possunt, & per experientiam definiendum esse, quid circa talia ab hominibus fieri soleat, prout magis vel minus se præbent diligentes. Nimirum quod faciunt diligentium plurimi, ad mediam diligentiam referendum. Mediam quod excedit, ad maximam seu exactissimam spectat: quod ab ea deficit, id minimam seu infimam arguit. In exactissima præter ea, quæ insunt mediæ, plura adsunt: in infima desiderantur, quæ in media locum habent.

§. 760.

Inconsiderantia quid sit. Si quis minime perpendit, quidnam sub notis circumstantiis ex actione sua boni vel mali consequi possit; is *inconsideratus* dicitur. Unde *Inconsiderantia* est ommissio actuum intellectus, quorum ope agenti innotescere poterat, quidnam ex actione sua sub iis, quas novit, circumstantiis boni vel mali consequi possit.

Vernaculo sermone *Unachtsamkeit* appellare solemus, quod hic *inconsiderantiam* vocamus. Ita *inconsiderate* agit equiso, ignitabulum in equili relinquens, ubi ab equo calcitrante carbonem candentes in stramina facile ejiciuntur, quod non perpendat, facile suboriri posse incendium. Sane memoriam subit, olim Vratislaviæ, cum adhuc adolescens in patria degerem, plura ædificia cum cœnobio R. R. Patrum Dominicorum conflagraffe istiusmodi *inconsiderantiæ* vitio.

§. 761.

Inconsiderate agentis qualis sit actio. *Inconsiderantia culpa est & inconsiderate agentis actio culposa est.* Qui enim *inconsiderate* agit, is non perpendit, quidnam sub iis, quas novit, circumstantiis mali vel boni ex actione sua consequi possit (§. 760), adeoque deficit iudicium

cium de actionis suæ bonitate vel malitia, consequenter actio a rectitudine deficit quoad intellectum (§. 72. 81). Quamobrem cum supponatur, quod facultatum suarum cognoscendi usu impedire potuisset, quo minus deficeret; defectus iste vincibilis est (§. 733). Enimvero defectus rectitudinis quoad intellectum vincibilis culpa est (§. 717). Patet itaque inconsiderantiam culpam esse. *Quod erat unum.*

Jam actio culposa est, quam agens culpa sua committit, sive ea privativa, sive positiva fuerit (§. 718). Quamobrem cum inconsiderantia culpa sit *per demonstrata*; actio inconsiderate agentis culpa est. *Quod erat alterum.*

Quod supra de actione culposa incogitantis dubium movimus (*not. §. 749*); de actione culposa inconsiderate agentis moveri etiam poterat. Eodem vero prorsus modo hic removeretur, quo supra idem sustulimus.

§. 762.

Inconsiderans nosse debet principium actionis, cujus patrandæ occasio offertur, dijudicandæ, quidnam scilicet ex ea inconsiderati boni vel mali consequi possit. Etenim non perpendit, quidnam sub notis circumstantiis ex actione sua boni vel mali consequi possit (§. 760); adeoque non judicat ex actione sua id boni vel mali consequi posse, vel etiam certo consecuturum. Sed nemo judicare valet, ex ea actione, cujus patrandæ occasio offertur, id boni vel mali consequi posse, aut actu consecuturum; nisi noverit, ex istiusmodi actione, qualis est præsens, vi circumstantiarum notarum, id boni vel mali consequi posse aut actu consecuturum, si nempe eam commiserit (§. 361 *Psych. empir.*). Quamobrem inconsideratus nosse debet principium actionis dijudicandæ, cujus patrandæ occasio offertur.

Ita equis inconsideratus, quem exempli loco paulo ante in scenam produximus (*not. §. 760*), non ignorare supponitur, si carbones candentes in stramina conjiciuntur, in equi, ubi

nemo præsens est per integram noctem, incendium suboriri posse. Si enim adeo stupidus supponeretur, ut ne quidem hoc nosset; non ex inconsiderantia, sed ex ignorantia vincibili ageret *contra bypotbesin*. Ita Mathematicus novit, si duo fluida confundenda, ut commisceantur, fluidum specificè gravius specificè leviori esse infundendum & quidem lente, atque ita ut ex aliqua altitudine gravius in levius ruat. Quodsi ergo contrarium facit, inconsiderate agit. Ast ubi alius id facit, cui theoria ista perspecta non est; ex ignorantia proficiscitur defectus rectitudinis actionis, quæ in culpam abit, ubi ignorantia fuerit vincibilis. Nemo existimet, exemplum hoc a scopo præsentis esse alienum, cum ex hac actione nihil resulter boni vel mali, nec agens agat contra obligationem. Et enim lex naturæ nos obligat ad omnem actionum humanarum omnium rectitudinem (§. 189). Quamobrem qui minus recte agit, contra obligationem naturalem agit. Præterea si fluida non satis fuerint inter se commixta, cum tamen id fieri e re esset, semper creatur molestia nova actione ea ulterius commiscendi, qua carere poteramus, ut taceamus ea, quæ superius de actione incogitantis annotavimus (*not. §. 749*), ad inconsiderantiam quoque trahenda (*not. §. 761*), majoris utriusque ponderis, quam vulgo existimatur, nec mentionem faciamus illorum casuum, quibus minus recte factæ confusionis vitio mederi non possumus. Unde & minus recte facientem in casu inconsiderantiæ reprehendimus, in casu ignorantie invincibilis excusamus; recte autem facientem laudamus, manifesto iudicio, quod etiam in hisce imputationi locum faciamus. Quodsi quidam omnem obligationis naturalis amplitudinem minime perspiciant, notione spuria legis naturalis delusi, quam a civili non satis distinguunt, ac ideo inter subtilitates inanes referant, quæ magnum in praxi morali momentum habent; illi per nos sensu suo abundent certo persuasi, nos non ægre laturos, si contempnant, quæ nos perspicillibus psychologicis aliisque usi videmus, ipsi autem absque iisdem videre minime posse satis superque novimus. Inconsiderantiæ rei evaderemus, dum de inconsiderantia agimus, nisi hunc contemptum æquo animo ferre vellemus.

§. 763.

§. 763.

Inconsiderantia consistit in omissione iudicii de actione, In quonam cuius patranda occasio offertur, qualis ea sit vi circumstantiarum sibi perspectarum, & omissione applicationis principii rantia pro- ejus dijudicanda, quidnam scilicet ex ea sequi possit vel actu proprie consi- sequatur. Consistit enim in omissione actuum intellectus, ^{stat.} quorum ope agenti innotescere poterat, quidnam ex actione sua boni vel mali consequi potuisset (§. 760). Quoniam circumstantiarum praesentes, sub quibus actio committenda, ipsi sunt perspectae (§. cit.); iudicium formare poterat, quod actio patranda talis sit, seu hoc modo determinetur. Et quia novit principium actionis hujus dijudicanda, quidnam scilicet ex ea boni vel mali consequatur (§. 762); iudicium istud hoc ipsum principium in memoriam eidem revocare poterat, modo attendisset animum ad praedicatum iudicii, qualis nimirum sit ea actio, seu quomodo per circumstantias determinetur (§. 228. 117 *Psych. empir.*). Unde pronus inferre poterat, ex hac actione hoc consequi posse (§. 361 *Psych. empir.*). Omittit igitur iudicium de actione praesente, qualis ea determinetur per circumstantias sibi perspectas, ac ideo porro omittit applicationem principii ejus dijudicanda, quidnam scilicet ex ea sequi possit, vel actu sequatur. Atque adeo patet inconsiderantiam consistere cum in omissione iudicii de actione, cuius patranda occasio offertur, qualis ea sit vi circumstantiarum sibi perspectarum, cum omissione applicationis principii ejus dijudicanda, quidnam scilicet ex ea sequi possit, vel actu sequatur.

Propositio haec utilissima est in praxi: neque enim distincte doceri potest, quomodo inconsiderantia eviteretur, nisi intelligas, quinam sint illi intellectus actus, in quorum omissione proprie consistit inconsiderantia. Ita equivo inconsideratus non format iudicium, quod equus calcitrando carbonem ex ignitabulo in stramina excutere possit, nec ad hunc casum

Ccc c 3

animum

animum advertit, adeoque nec memoriam ejus subit principium, carbones candentes stramina in flammam conjicere, consequenter nec de eo cogitat, quod infelici istiusmodi casu incendium suboriri possit. Vides adeo equisonem inconsiderate agere, quod de actione sua nullum formet judicium, quale vi circumstantiarum ipsi satis perspectarum, utpote in oculos incurrentium, formare poterat, nec ad actionem rite determinatam applicet principium abunde perspectum. Vides etiam deficere applicationem principii, quia deficit judicium de actione præsentem, qualis ea sit vi circumstantiarum suarum, simulque attentio ad idem. Atque adeo ex defectu judicii & attentionis ad ipsum deficit ratiocinium, quo periculum ab actione imminens colligi poterat. Eodem prorsus modo sese res habet in exemplo altero, quod in medium attulimus. Mathematicus non judicat, fluidum A esse specificè gravius, fluidum vero B esse specificè levius; neque ad gravitatem specificam horum fluidorum animum attendit. Quamobrem nec memoriam ejus subit principium, quod duo fluida diversæ gravitatis specificè invicem commixtus confusione, specificè gravius infundere debeat leviori, ita ut ex altitudine quadam in hoc delabatur. Unde nec judicat fluidum A ea lege infundi debere fluido B, consequenter præpostere agit.

§. 764.

Improvidentia quid sit.

Improvidus dicitur agens, qui ad malum in dato casu eventu possibile, quod prævidere poterat, animum non attendit. Unde *Improvidentia* est defectus attentionis ad malum in dato casu eventu possibile, quod agens prævidere poterat.

Quod hic Improvidentia dicitur, id in sermone vernaculo *Unfürsichtigkeit* appellare solemus. Ita nemo non improvide agere dicit eum, qui in tenebris absque laterna ingreditur loca, in quibus fœni, straminum aliarumque materialium facile inflammabilium & combustibilium multitudo. Malum, quod hic evenire potest, incendium est: id quod agens facile prævidere poterat, ad quod tamen vel non attendit animum, vel quod etsi prævisum nulla attentione dignum judicat. Videmus

demus enim haud raro nonnullos improvidentiæ suæ admonitos provide agere nolle, quod malum, quod metuunt alii, non adeo facile evenire posse sibi persuadent, quæ non semper contingunt pro non eventuris habentes. Supervacaneam adeo existimant attentionem ad id, quæ non certo eventura sunt, tanto audaciores in improvide agendo, quo sæpius non nocuit improvidentia, donec tandem casu fatali sapere discant. Recens adhuc animo meo obversatur improvidentiæ hujus exemplum, qua in ædibus contiguis incendium, quod dudum metuerant vicini, subortum.

§. 765.

Improvidus omittit ea, quæ declinandi mali ex actione sua eventu possibilis causa fieri poterant. Etenim improvidus ^{Quomodo agit improvidus.} animum non attendit ad malum in dato casu eventu possibile, etsi ipsum prævidere poterat (§. 764). Quamobrem nec de eo declinando cogitat, consequenter ea omittit, quæ ejus declinandi causa fieri poterant.

Ita nimirum agit improvidus, quasi nihil mali esset metuendum. Foribus apertis e conclavi egreditur, quasi nemo nummos vel gemmas de mensa sit ablaturus, etsi probe norit, haud infrequenter huc illucve ire homines peregrinos, ut non vanus sit furti metus. Immo de periculo admonitus respondet, non statim interea temporis, donec redeat, adfuturum aliquem, cui furandi est animus. Fores igitur non claudit, quibus clausis furtum præcaveri poterat.

§. 766.

Incogitans & inconsideratus improvide agit. Etenim ^{Improvidentia ex incogitantia & inconsiderantia orta.} incogitans animum non advertit ad actiones suas (§. 748), consequenter nec qualis sit actio vi circumstantiarum præfentium agnoscit, adeoque nec prævidet malum ex ea eventu possibile. Quoniam itaque nec ad ipsum animum advertere valet, improvidentia vero in defectu attentionis ad hoc ipsum consistit (§. 764); incogitans improvide agit. *Quod erat unum.*

Incon-

Inconsideratus actus intellectus omittit, quorum ope ipsi innotescere poterat, quidnam ex actione sua, sub iis, quas novit, circumstantiis, mali consequi possit (§.760), adeoque malum eventu possibile minime prævitet, etsi prævitere potuisset, nisi inconsideratus fuisset. Quamobrem nec ad ipsum animum advertere valet. Quoniam itaque improvidus est, qui animum ad malum eventu possibile, quod prævitere poterat, non attendit (§.764); inconsideratus improvide agit. *Quod erat alterum.*

Oritur adeo ex incogitantia & inconsiderantia improvidentia; non tamen semper ex hisce fontibus manat: id quod vel ex solo exemplo, ad quod modo provocavimus (not. §. 765), patescit.

§. 767.

Improvidentia ex vana persuasione orta.

Si quis malum aliquod eventu possibile agnoscit, vel ab aliis de eodem admonetur, sibi tamen persuadet, idem hic & nunc non esse eventurum; improvide agit. Etenim etsi norit, malum aliquod eventu non impossibile esse, etsi ab aliis de eodem admoneatur; quoniam tamen sibi persuadet, idem hic & nunc non esse eventurum, nec ejus in agendo rationem habet, consequenter nec animum ad ipsum attendit. Quamobrem cum improvidentia in defectu attentionis ad malum in dato casu eventu possibile consistat, quod agens prævitere poterat (§.764); qui malum aliquod eventu possibile agnoscit, vel ab aliis de eodem admonetur; sibi tamen persuadet, idem hic & nunc non esse eventurum, improvide agit.

Vana hac persuasione improvide agunt plurimi & in maxima haud raro damna & pericula summa incidunt, quemadmodum obvia experientia docemur. Immo eadem magistra discimus, non difficilius ab improvidentia avocari homines, quam ubi hac persuasionem sunt imbuti, cui tanto majorem fidem habent, quanto frequentius improvide agentibus nihil accide-

acciderit mali. Redduntur enim homines securi, dum improvidentia fortunam comitem habent, hujus favore abusi.

§. 768.

Improvidentia culpa est & actio improvidi culposa. Improvidentia in defectu attentionis ad malum in dato casu *qualis sit* eventu possibile consistit (§.764), adeoque dum agens omittit, *actio.* quæ declinandi mali hujus causa fieri poterant (§.765), actio deficit a rectitudine ex parte intellectus (§.72.81), cumque malum istud prævidere potuisset (§.764), defectus iste vincibilis erat (§.743). Quamobrem cum defectus rectitudinis actionis ex parte intellectus vincibilis culpa sit (§.717); improvidentia culpa est. *Quod erat unum.*

Enimvero actio culposa est, quam agens sua culpa committit, sive ea positiva fuerit, sive privativa (§.718). Quoniam itaque improvidentia culpa est *per demonstrata,* adeoque improvidus culpa sua improvide agit; actio improvidi utique culposa est.

Hinc reprehendimus improvide agentes, quod non animum attendant ad periculum, quod subeunt, vel ad damnum, quod actione sua facile dare poterant, etsi periculum evaserint, nec damnum dederint, probe gnari, quod fortunæ tribuendum ipsis imputari non posse. Tanto magis autem reprehendimus, ubi de periculo vel damno dando admoniti monitis salutaribus aurem præbere noluerunt, & periculum actu subeunt vel damnum patiuntur, aut dant aliis, quoniam in hoc casu facilius evitari poterat culpa. In casu dato satis perspicaces sunt homines, etsi non idem acumen probent in generalibus. Unde theorias haud raro sublimes notionibus communibus conformes deprehendere licet.

§. 769.

Si ad actionem vi circumstantiarum presentium de-Causa determinatam animum advertimus, nec succurrit principium, scientis in vi cujus judicium verum de actionis bonitate vel malitia col-dato casu ligitur; aut principium istud ignoramus, aut ejus iterum principii
(*Wolfii Philos. Pract. Universalis*). Ddd d obli

actionis di-obliti sumus, aut ejus recordari non possumus. Etenim si ad *judicanda.* actionem vi circumstantiarum præsentium determinatam animum advertimus, & nobis fuerit perspectum principium, vi cujus judicium verum de actionis bonitate vel malitia colligitur; vi imaginationis reproducitur vel idea principio isti respondens, vel reproducentur ideæ verborum, quibus enunciatur (§. 117 *Psych. empir.*) & actu memoriæ certi reddimur, quod istud principium alias cognoverimus (§. 175. 173 *Psych. empir.*). Quodsi ergo actus imaginationis & cum eo actus memoriæ cessat; ratio aliqua adesse debet, cur hoc potius non fiat (§. 70 *Ontol.*). Quoniam ei, qui principium ignorat, nulla est notio eidem respondens (§. 27), imaginationis autem vi non reproducentur ideæ & notiones, quæ istis insunt, nisi antea perceptæ (§. 117); si quis principium actionis dijudicandæ ignorat, eidem nec succurrere potest, ubi eodem opus habet, adeoque deficit in casu dato, quia ipsum ignoramus. *Quo erat primum.*

Quoniam porro qui rei cujusdam oblitus est, ideam ejus vi imaginationis reproducere nequit (§. 216 *Psych. empir.*); si quis principii dijudicandæ actionis iterum fuerit oblitus, quod cognoverat, actus imaginationis & memoriæ, quo opus est, ut præsens sistatur animo principium istud, denuo cessare debet. Deficit adeo ipsum in casu dato, quod ejus fuimus obliti. *Quod erat secundum.*

Denique si in actionem per circumstantias casus præsentis intentis non succurrit principium ejus dijudicandæ, quod oblivioni nondum tradidimus, immediatæ reproductioni ideæ eidem respondentis aut ideæ verborum, quibus enunciatur, locus non est (§. 229 *Psych. empir.*). Quamobrem cum ejus non recordemur, cujus immediata perceptio in nostra potestate non est (§. 230 *Psych. empir.*); in dato casu deficit principium dijudicandæ actionis, quia ejus non recordamur. *Quod erat tertium.*

Vidi-

Vidimus in superioribus iudicium de actionis culpofæ malitia deficere, aut si agens non habet actionis suæ sufficienter determinatam notionem, aut si ipsi deest principium, vi cuius iudicare poterat, istiusmodi actionem esse malam, seu malum istiusmodi ex ea resultaturum, aut resultare posse, aut si utrumque obtinet (§. 728). Ex anterioribus abunde intelligitur, quam de causa deficere debeat notio actionis sufficienter determinata. Quamobrem dispiciendum quoque erat, quam de causa deficiat principium actionis dijudicandæ, ut omnis ratio culpæ constet, nec in ea rite dijudicanda hæsitemus vel labemur. Ignorantiam esse in causa, ut de eo non cogitemus, nemo non sine probatione admittit. Oblivio ignorantiaæ æquipollit: etenim non minus ignoramus ea, quorum iterum obliti sumus, quam quæ nunquam didicimus, quemadmodum ex collatione definitionum ignorantiaæ (§. 27) & oblivionis (§. 216 *Psych. empir.*) statim innoscit, & nemo non hoc ipse confiteretur, qui eorum, quæ olim didicit, iterum oblitis est. Oblivio itaque ignorantiam pristinam reducit, ut adeo perinde sit, sive aliquid semper ignoraverimus, sive, quod nobis cognitum fuerat, iterum oblivioni tradiderimus. Versamur in utroque casu in ignorantia ejus, quod nosse debebamus de actione præsentis iudicaturi. Quodsi denique principii istius, utut oblivioni nondum prorsus traditi, cum posthac iterum memoriam nostram subeat, non recordemur, quando eodem habemus opus; quoad casum præsentem perinde est, ac si ejusdem essemus obliti, consequenter in ejus etiam ignorantia versamur quoad casum præsentem. Quamobrem non minus ob oblivionem & impotentiam recordandi seu reminiscendi, quam ob ignorantiam deficere debet in casu dato actionis iudicandæ principium.

§. 770.

Si principium actionis dijudicandæ in casu dato deficit Quando ob ignorantiam vincibilem, vel usu facultatum nostrarum im-defectus pediri poterat ejus oblivio aut recordandi impotentia; defectus principii iste culpa est. Etenim si ignorantia vincibilis est, a nobis dijudicanda actionis culpa sit. Et si usu facultatum nostrarum im-
pediri poterat (§. 28).

Ddd d 2

pediri poterat principii actionis in dato casu dijudicandæ oblivio aut recordandi impotentia, utraque etiam evitabilis erat (§. 733). Defectus adeo principii actionis in dato casu dijudicandæ evitabilis. Quamobrem cum defectus hic sit rectitudinis quoad intellectum (§. 72. 81); defectus principii actionis dijudicandæ in casu dato est defectus rectitudinis actionis quoad intellectum vincibilis. Enimvero defectus rectitudinis actionis quoad intellectum vincibilis culpa est (§. 717). Defectus adeo principii actionis dijudicandæ in casu dato ob ignorantiam vincibilem, vel usu facultatum nostrarum non impeditam oblivionem, aut recordandi impotentiam culpa est.

Quæ hic de causis deficientis principii dijudicandæ actionis in casu dato dicuntur, vulgo non satis attenduntur. Unde nec observantur difficultates, quæ in culpa accurate definienda occurrunt. Difficile haud raro est iudicium de ignorantia, utrum ea sit vincibilis, nec ne: sed multo difficilius est, quod ferendum de eo, num usu facultatum agentis impediti poterit oblivio, & multo adhuc difficilius, num eodem impotentia recordandi poterit impediti. Unde denuo elucet indispensabilis Psychologiæ cognitio, si in moralibus inoffenso pede progredi volueris. Hinc etiam elucet, nos in præsentè theoria de culpa, quamvis ampliore, non tradere nisi generalia, quorum ope principiis psychologiæ adjutus eam ad specialia extendere poterit.

§. 771.

Culpa ex errore vincibili orta. Si quis errorem vincibilem circa principium dijudicandæ actionis in dato casu admittit; iudicii de actione veri defectus culpa est. Etenim cum error vincibilis circa principium dijudicandæ actionis in dato casu evitari potuisset, modo voluisset agens (§. 30); iudicium quoque falsum de actione evitari poterat. Quamobrem cum defectus iudicii veri de eadem sit defectus rectitudinis quoad intellectum (§. 72. 81), isque vincibilis *per demonstrata*; defectus autem rectitu-

rectitudinis actionis vincibilis culpa fit (§. 717); quin defectus iudicii veri de actione in casu dato ob errorem vincibilem circa principium dijudicandæ actionis culpa fit, dubitari haud quaquam potest.

Quinam error fit vincibilis, dijudicandum est non in abstracto, sed in concreto. Etsi enim ad eum dijudicandum faciat theoria in abstracto, qua docetur, quomodo non usu facultatum cognoscendi incidatur in errorem, & quomodo eandem usu error evitetur; in concreto tamen deinceps dispendendum, an usus iste agenti sit concessus &, ubi non conceditur, an id fiat vitio agentis, ita ut non usus eidem imputari possit. Habenda vero hic etiam ratio est difficultatis evitandi errorem, non minus in abstracto, quam in concreto, spectanda: quæ enim in abstracto occurrit, in concreto haud raro augetur. Magna hic requiritur attentio cum ad dispositiones naturales, tum ad omnem conditionem agentis, & summo acumine opus est in expendenda actionum mutua a se invicem dependentia. Sed erit aliquando tempus, quo theorias istiusmodi delicatas nostra methodo philosophaturi concedent: neque enim nisi hac via ad ulteriora & hætenus inaccessibleia progredi datur. Hæc ideo monemus, ut aliorum excitemus attentionem & juvemus acumen, qui de humano genere bene mereri volunt, ne actum agendo tempus inutiliter terant, quod in augenda scientia multo utilius collocari poterant.

§. 772.

Præcipitantia in agendo est determinatio sui ad agendum, seposito omni facultatum cognoscendi usu ad rectitudinem actionis requisito. *Præcipitantia in agendo quid sit.*

Non est quod excipias fieri non posse, ut absque usu facultatum cognoscendi quis agat. Agentem agere velle, voluntatem autem, immo appetitum omnem, non ferri nisi in cognitum (§ 929 *Psych. empir.*). Etenim non de omni facultatum usu hic sermo est, sed de eo, qui facit, ut recta sit actio, nec ex parte intellectus ullatenus deficiat. Qui enim de actionum suarum rectitudine parum cogitant, hunc usum seponunt,

Ddd d 3

nunt, nec nisi per extrinsecas rationes determinatur. Sed hæc ex iis clarius percipientur, quæ de praxi morali sumus tradituri.

§. 773.

*Quanam
deficiant in
actione
præcipi-
tanter a-
gentis.*

Si quis ex præcipitantia agit, ex parte intellectus deficit & notio actionis sufficienter determinata, & iudicium verum de actionis bonitate vel malitia. Etenim si quis ex præcipitantia agit, omnem seponit facultatum cognoscendi usum ad rectitudinem actionis requisitum (§. 772), adeoque ex parte intellectus desideratur, quicquid ad rectitudinem actionis ab ipso proficisci poterat. Enimvero si in actione libera ex parte intellectus nihil desiderari debet, recte acturus & notionem actionis sufficienter determinatam habere debet, & verum sit necessè est ejus de bonitate vel malitia actionis iudicium (§. 72. 80). Quamobrem si quis ex præcipitantia agit, ex parte intellectus & notio actionis sufficienter determinata, & iudicium verum de bonitate & malitia ejus deficit.

Quanam de causa homines præcipitanter agant, jam non inquirimus. Pertinent hæc ad ampliorem illam de culpa theoria, cujus paulo ante meminimus (*not. §. 771*). & quædam huc spectantia distinctius nobis exponenda erunt, quando quæ ad praxin spectant, sumus tradituri.

§. 774.

*Qualis sit
actio præ-
cipitanter
agentis.*

Præcipitantia in agendo culpa est, & actio ex præcipitantia agentis culposa. Etenim si quis præcipitanter agit, & notio actionis sufficienter determinata, & iudicium verum de actionis bonitate & malitia deficit (§. 773), consequenter quicquid ex parte intellectus ad rectitudinem actionis requiritur (§. 280). Quamobrem cum usu facultatum cognoscendi impediri potuisset, quo minus actio hoc modo deficeret a rectitudine, modo agens eum non seposuisset (§. 772); defectus iste actionis a rectitudine omnimodus ex parte

parte intellectus vincibilis est (§. 743). Quoniam itaque defectus actionis a rectitudine ex parte intellectus vincibilis culpa est (§. 717); præcipitancia in agendo culpa est.

Atat culposa est actio, quam agens sua culpa committit, five ea positiva fuerit, five privativa (§. 718). Quoniam itaque præcipitancia in agendo culpa est, *per demonstrata*; actio ex præcipitancia agentis culposa est.

Variae dantur causæ præcipitantiæ in agendo, quæ eam pro diversitate sua nunc magis, nunc minus imputabilem faciunt, ita ut præcipitanter agens nunc excusatus, nunc gravius peccet. Sed hæc ad delicatiorem istam theoriam pertinent, quæ futuris temporibus reservatur (*not. §. 771*). Plura huc spectantia principiorum nostrorum gnaris offeret ipse usus, modo perspicillis nostris uti voluerint. Quæ enim nonnisi difficillima meditatione eruuntur, ea haud raro veluti sponte sua sese offerunt in observando solertibus atque acutis. Nonnisi experta loquimur, exemplis plurimis ex omni scientiarum genere haud difficulter comprobanda. Sed quæ sunt hujus generis ad artem inveniendi spectant. Ceterum præcipitancia in agendo hominibus nimis familiaris est, præsertim in iis, quæ levioris videntur momenti, ut adeo de exemplis non multum sit laborandum, si qua desiderentur.

§. 775.

Qui ex præcipitancia agit, incogitans, negligens, inconsideratus & improvidus est. Etenim qui ex præcipitancia agit, omnem seponit facultatum cognoscendi usum ad rectitudinem actionis requisitum (§. 772), adeoque omnem incurrit culpam (§. 717). Quamobrem cum incogitancia (§. 748), negligentia (§. 758), inconsiderantia (§. 760) & improvidentia culpa sit (§. 768); qui ex præcipitancia agit, & incogitans, & negligens, & inconsideratus, & improvidus est.

Poterat hoc luculentius ostendi ex ipsis incogitantiæ, negligentia, inconsiderantia & improvidentia notionibus in anteriori-

terioribus explicatis, siquidem prolixioribus esse liceret. Sed non opus est, ut in re satis manifesta per hæc ambages incedamus. Ceterum hinc intelligitur, quam sit nocua agenti præcipitancia in agendo & quam sollicitè ideo cavenda.

§. 776.

*Imprudencia agentis
quid sit.*

Imprudenter agere dicitur; qui facit, quod vi circumstantiarum quarundam præsentium potius non facere debebat, vel contra non facit, quod vi earundem potius facere debebat. Unde *Imprudencia* est defectus iudicii, quid vi circumstantiarum præsentium fieri consultius sit.

Omnis imprudentiæ ratio clarius patebit, ubi de prudentia, quæ in numero virtutum intellectualium est, egerimus suo loco. Hic igitur ea annotasse sufficiat, quæ culpæ intelligendæ inserviunt. Ponamus Regem, qui bello sese immiscet, cum ab eo abesse poterat, exhausto ærario, non sine summo subditorum suorum detrimento. Imprudenter agere dicitur, quod non perpenderit, quæ e re civitatis sunt. Similiter si tu in præsentia Titii ea loqueris de Sempronio, quæ ipsum ægre laturum prævidere poteras, imprudenter agis. In utroque casu imprudentia consistit in defectu iudicii, quid vi circumstantiarum præsentium fieri debebat.

§. 777.

Qualis actio sit imprudentis.

Imprudencia culpa est & actio imprudentis culposa est. Etenim imprudentia est defectus iudicii, quid vi circumstantiarum præsentium fieri consultius sit (§. 776). Est adeo defectus rectitudinis actionis quoad intellectum (§. 81). Et quoniam supponitur, usu facultatum nostrarum impediri potuisse, ne deficeret, vincibilis est (§. 743). Quamobrem cum defectus, rectitudinis actionis quoad intellectum vincibilis culpa sit (§. 717); imprudentia culpa est. *Quod erat unum.*

Enimvero actio culposa est, quam agens culpa sua committit, sive ea positiva fuerit, sive privativa (§. 718). *Quam-*

Quamobrem cum imprudentia culpa sit, *per demonstrata*; actio imprudentis culposa est. *Quod erat alterum.*

Nimirum actio imprudentis in se nihil habere potest vitii, etsi a circumstantiis quibusdam presentibus vitii quiddam trahat. Ita Regi bellum inferenti alteri causa justa esse potest, adeoque bellum in se nihil vitii habet. Ast cum e re civitatis sit, a bello potius abstinere, quam jus suum bello persequi; illatio belli culposa evadit. Similiter quod de Sempronio narres, quæ veritati consentanea sunt, nihil in se habet vitii. Ast quoniam tu hoc facis presente Titio, quem id ægre laturum nosse poteras; culposa evadit actio. Non jam inquiremus, quanam de causa homines sint imprudentes, & quanam culparum præcedentium species in eandem influant; de his enim dicemus suo loco (*not. §. 776*). Imprudentiæ hic tantummodo mentionem facere debuimus, quia autores, ubi de culpa agunt, eidem quoque imprudentiæ nomen tribuunt, quamvis quæ diversa sunt a se invicem non distinguant, pro synonymis habentes diversas culpæ species.

§. 778.

Incuriosus dicitur agens, si de rectitudine suarum *Incuria* actionum prorsus non sollicitus est. Unde *Incuria* est absentia omnis sollicitudinis de rectitudine actionis.

Vernacula dicere solemus: *Er bekümmert sich gar nicht darum, was er thut.* Incurioso nimirum perinde est, quod agat, modo ipsi commodum videatur hoc agere. Ea agit, quorum occasio ipsi offertur, parum sollicitus, quid ex actione sua sit resultaturum. Immo de hoc admonitus respondet, se ea nihil curare, facere sese, quod volupe est.

§. 779.

Si quis incuriosus in agendo, & notio actionis sufficienter determinata, & iudicium verum de actionis bonitate in actione & malitia deficit. Etenim qui in agendo incuriosus est, de per incuriam agentis desideratur. rectitudine actionis prorsus non sollicitus est (§. 778), consequenter nec in eam inquit, dum agit. Quamobrem (*Wolffii Philos. Practice Universalis*). Eee e cum

cum ad rectitudinem actionis requiratur notio sufficienter determinata & iudicium verum de actionis bonitate & malitia (§. 80); nec in notionem actionis sufficienter determinatam inquirat, nec de actionis, qualis hic & nunc patrandæ, bonitate & malitia iudicium notioni isti conforme format. Deficit igitur & notio actionis sufficienter determinata, & iudicium verum de actionis bonitate & malitia.

Patet adeo incuriam in agendo reddere hominem & incogitantem (§. 748), & inconsideratum (§. 763): unde porro oritur improvidentia (§. 764). Patet porro, quod facile locum faciat incuria præcipitantæ in agendo (§. 772) & comitem habeat imprudentiam (§. 776). Non opus esse existimo, ut hæc prolixius demonstrantur, quæ ex collatione definitionum unicuique vel parumper attento statim manifesta sunt.

§. 780.

*Qualis sit
actio per
incuriam
agentis.*

Incuria culpa est & actio per incuriam agentis culposa est. Etenim si quis in agendo incuriosus est, & notio actionis sufficienter determinata, & iudicium verum de actionis bonitate & malitia deficit (§. 779). Quamobrem cum notio actionis sufficienter determinata & verum de ejus bonitate atque malitia iudicium ad rectitudinem actionis requiratur (§. 80) & quidem ex parte intellectus (§. 72); actio per incuriam agentis deficit a rectitudine ex parte intellectus. Quoniam vero supponitur, facultatum suarum usu impediri potuisse ab agente, ne deficeret, siquidem de rectitudine actionis suæ sollicitus esse voluisset (§. 778); defectus iste vincibilis est (§. 743). Est vero defectus rectitudinis actionis quoad intellectum vincibilis culpa (§. 717). Incuria igitur in agendo culpa est. *Quod erat unum.*

Jam quæ culpa agentis committitur actio culposa est, sive ea privativa, sive positiva fuerit (§. 718). Actio igitur per incuriam agentis culposa est. *Quod erat alterum.*

Quodsi

Quodsi excipias, actionem per incuriam agentis non semper esse malam; sed eadem facilitate contingere ut sit bona, qua eam malam esse contingit; dubium hoc idem est, quod de incogitantia movimus (*not.* §. 749), adeoque quæ ad idem tollendum in medium attulimus, ea omnia hic quoque locum habent. Inprimis vero considerandum est, quod etiam ibidem jam insinuavimus de incogitantia, nimirum quod ipsa incuria inficiat actionem labe quadam eamque malam efficiat, cum alias esset bona, nisi ex incuria procederet. Ceterum constat, dudum JCos incuriam culpæ annumerasse, etsi, cum distinctis destituerentur notionibus, eam perinde ac ceteras culpæ species nonnisi pro synonymo culpæ habuerint: quod etsi in ipsorum foro tolerari poterat, ubi arctioribus multo limitibus culpa constringitur, quam in philosophia practica, nec remedia hujus mali præscribuntur; in foro tamen philosophico, ubi ratio judicis munere fungitur, non confundenda sunt, quæ a se invicem differunt, præsertim ob praxin, quæ in Philosophia practica a theoria nullibi separanda.

§. 781.

Culpa in abstracto est, quæ æstimatur ex non usu *Culpa in facultatum hominis in genere consideratarum.* *Culpa vero abstracto in concreto* est, quæ æstimatur ex non usu facultatum hujus *& concreto præcise agentis in individuo.* *differentia.*

Divisio culpæ in culpam in abstracto & in culpam in concreto usu recepta est apud Doctores Juris civilis, & probe attendenda venit. Culpam in abstracto spectamus in theoria, ubi non supponimus nisi facultatum humanarum usum in genere spectatum: ast culpam in concreto consideramus, quoties judicium ferendum est in dato casu quocunque singulari de culpa hujus præcise agentis in individuo. Dependet potissimum culpa, quatenus imputatur agenti, a vincibilitate defectus. Ecquis vero est qui nesciat, defectum rectitudinis actionis quoad intellectum tibi vincibilem haud raro invincibilem esse alteri. Multa igitur circumspeditione opus est, ne in imputanda culpa a vero aberres. Etsi enim actio externa prorsus eadem fuerit, & utrobique absit dolus, non tamen culpæ labe

inficitur in omni agente. Id imprimis notare debent, qui non-nisi aliorum judicia in casu simili imitantur, similitudinem actionis perperam vulgo æstimantes ex identitate circumstantiarum, per quas determinatur notio actionis.

§. 782.

Culpa media quam sit.

Culpam mediam appellare lubet defectum rectitudinis actionis ob exceptionem in casu collisionis officiorum minus recte factam. In Recessu imperii A. 1594 §. 64 *Versutia* appellatur, quemadmodum & *Zafio* dicitur. Alii *Culpam propositi* vocant.

Exemplum hujus culpæ habemus in l. 7. ff. de dolo malo, si quis misericordia ductus solvit servum alterius compedium, ut fugeret. Etenim officium erga alios est misero opem ferre, ut a miseria liberetur: nec minus officium erga alios est, neminem lædere, seu in causa non esse, ut alter rei suæ jacturam faciat. Duo hæc officia hic colliduntur. Alterum est legis præceptivæ, alterum est legis prohibitivæ. Si lex præceptiva & prohibitiva inter se colliduntur, prohibitiva vincit præceptivam (§. 210), adeoque exceptio fieri debet contra præceptivam, ut satisfiat prohibitivæ. Quamobrem cum tu facias exceptionem contra prohibitivam, ut satisfiat præceptivæ, cum minus recte facis, atque ea de causa actio tua deficit a rectitudine ob exceptionem minus recte factam, & in hoc culpa consistit (§. 696), quæ nec dolus est, cum non habeas animum alterum lædendi, seu non intendas, ut alter patiatur jacturam rei suæ (§. 616), nec culpa in specie sic dicta, quia non merus est defectus rectitudinis actionis quoad intellectum, sed aliquis etiam quoad voluntatem adest, quatenus saltem indirecte intendere seu velle debes damnum alterius (§. 621. 623). Pater adeo culpam hanc esse medium quid inter dolum & culpam in specie sic dictam. Et propterea nos culpam mediam appellare volumus. Quodsi vero *Versutiam* vel cum aliis culpam propositi vocare malueris, per nos licebit: neque enim de eo litigabimus, quænam harum appellationum sit convenientior. Etsi enim sæpe convenient nomina rebus suis, non tamen necesse est ut convenient semper. Similiter culpæ hujus mediæ exem-

exemplum est, si mandatarius ex gratia patitur alium id emere, quod ipse emere debebat: colliduntur hic enim officium mandatarii & officium alii gratificandi; quod volunt, ac minus recte contra officium speciale fit exceptio, ut satisfiat generali, cui per ipsam mandati naturam satisfieri haud quaquam poterat, quemadmodum suo constabit loco.

§. 783.

Quod culpa media fit, id fit a sciente, non tamen di- *Qualis sit*
recte volente. Quando enim quid fit culpa media, actio de- *actio ex*
 ficat a rectitudine ob exceptionem in casu collisionis officio- *culpa me-*
 rum minus recte factam (§. 782). Quamobrem quoties *dia com-*
 culpæ mediæ locus est, duo sunt officia, quibus simul satis- *missa.*
 fieri nequit (§. 510 *Ontol.*); consequenter cum contra alterum exceptionem faciat agens, scit, quid inde sequatur, si actionem ipsam omittat. Quod adeo culpa media fit, id fit a sciente. *Quod erat unum.*

Enimvero quoniam alteri officiorum satisfacit, propter id agit, quod ex actione hac resultat, adeoque hoc directe vult (§. 621.623), non vero directe vult, quod ex ea actione resultat, quam omittit (§. *cit.*). Quamobrem quod culpa media fit, non fit a directe volente. *Quod erat alterum.*

Patet hoc ex allatis paulo ante (*not.* §. 782) exemplis. Et enim si servum alterius compeditum solvis, ut fugiat; nosti utique, alterum facere debere jacturam servi sui, adeoque sciens agis, quod nocet alteri. Enimvero dum hoc facis misericordia erga servum miserum ductus, non jacturam rei suæ, quam patitur dominus, sed liberationem hominis miseri a miseria sua directe intendis, adeoque directe non vis, quod nocet alteri. Similiter in altero exemplo evidens est, nosse mandatarium, quod si rem, quam mandanti emere debet, ab alio emi patiatur, hoc ipso mandans ea carere debeat, cum interesset ne careret: cum ramen hoc faciat alteri hac re gratificaturus, hoc vult directe, non istud. Vides itaque quomodo culpa media dijudicanda veniat.

§. 784.

Culpa media peculiaris culpa in genere species.

Culpa media peculiaris quaedam species est culpa in genere sic dictæ, distincta a Dolo & Culpa in specie sic dicta.
Etenim actio dolosa committitur a sciente & volente (§. 705); culposa nec a sciente, nec a volente (§. 732); quæ autem culpa media committitur, a sciente, non tamen directe volente (§. 783). Quamobrem nec dolus, nec culpa in specie sic dicta est culpa media, sed peculiarem quandam constituit culpæ speciem.

Idem etiam ostenditur hoc modo. Culpa media admittitur ob exceptionem in casu collisionis duorum officiorum minus recte factam (§. 782), cum dolus sit defectus rectitudinis actionis quoad voluntatem (§. 701), culpa vero quoad intellectum (§. 717). Differt adeo defectus iste rectitudinis actionis a dolo atque culpa, adeoque peculiarem culpæ in genere sic dictæ speciem constituit (§. 712 Log.).

Vulgo culpa in genere dividitur in dolum & culpam pro duplici numero facultatum animæ, quæ in actiones humanas influunt, & culpam mediam vel cum culpa in specie sic dicta in unum confundunt, vel pro peculiari specie culpæ in specie sic dictæ habent. Utrique veritatem minime assequuntur, sed a scopo aberrant. Est enim culpa media culpæ in genere sic dictæ species perinde ac dolus & culpa in specie sic dicta, quæ cum hisce duabus speciebus tanquam tertia eidem generi substat. Non est solus defectus rectitudinis quoad intellectum, quemadmodum culpa in specie sic dicta, nec solus defectus quoad voluntatem, quemadmodum dolus; sed ab utroque participat. Unde subinde propius accedit ad dolum, subinde propius ad culpam in specie sic dictam. Quamobrem & JCrī Romani nunc eam dolo æquipollere affirmant, nunc dolum non esse contendunt. Ne igitur in casu particulari in difficultates incidas inexplicabiles; probe notandum est, culpam mediam peculiarem esse culpæ in genere sic dictæ speciem. Equidem & subinde in dolo non directe intenditur, quod ex actione resultat, malum; sed indirecte tantummodo: directe tamen

tamen intenditur minus. Enimvero in culpa media malum prorsus nullum directe intenditur. Unde in dolo adest animus lædendi alterum, ubi malum infertur alteri; in culpa media animus lædendi abest.

§. 785.

Agens *mereri* dicitur id, ad quod alii ob actiones *Meritum* bonas vel patratas, vel quas patrare potest, ipsi obligantur, & *Deme-*ritum quid
& ad quod patiendum ab aliis ob actiones suas malas ipse obligatur. Unde *Meritum* quoad actiones bonas est jus ad *fit.*
id, ad quod alii ob eas ipsi obligantur; quoad malas vero obligatio patiendi id, ad quod faciendum aliis ob easdem jus est. Vocatur meritum in casu posteriori etiam *Deme-*
ritum.

Notio meriti vulgo aut non explicatur, aut explicando magis intricatur. Ubi vero animum advertimus ad exempla, omnia perspicua sunt, & definitiones nostras ufui loquendi esse conformes apparet. Agedum itaque demus exempla! Qui studiis diligenter operam navat, laudem mereri dicitur. Alii obligati sunt ad laudandam diligentiam studiosi, adeoque ipsi jus competit, etsi imperfectum, ad laudem. Et in hoc jure meritum ipsius consistit. Similiter operario ad solvendam mercedem perfecte obligatur, qui ejus operam conduxit, adeoque eidem competit jus perfectum exigendi mercedem. Et ideo mercedem mereri dicitur, & in hoc jure meritum ipsius consistit. Qui muneri alicui cum laude præesse potest, ei obligatur civitas ad ipsum in eundem conferendum, etsi imperfecte. Comperit ergo jus petendi, ut sibi conferatur. Ac ideo mereri dicitur, cui præ aliis conferatur, & in jure, quod ipsi est, meritum ejus consistit. Ecce tibi exemplum, in quo meritum respicit actiones non patratas, sed eas, quæ ab agente patrari possunt. Ex adverso fur ob furtum, quod commisit, e patibulo suspendi meretur. Etenim civitati competit jus puniendi hoc delictum, & fur obligatur ad pœnam istam subeundam. Ejus adeo meritum consistit in obligatione ad id patiendum, ad quod faciendum aliis jus est. Equidem haud raro dicere quoque solemus hominem mereri
secun-

secundam, vel adversam fortunam, rationis loco allegantes actiones ipsius, vel habitus, unde eadem fluunt: enimvero in hisce locutionibus aliquid fictitii subest. Fingimus enim fortunam instar entis intelligentis, quod bona & mala immit- tit hominibus, & eam obligari ad beneficientibus immitten- dum bona, ad malefacientibus vero inferendum mala, conse- quenter ei non esse jus ad beneficientes malis afficiendum exi- stimamus. Et hisce notionibus convenienter affirmamus, bene agentem mereri fortunam secundam, male vero agentem for- tunam adversam, ut in priori casu meritum consistat in jure beneficientis ad bona, quæ fortuna confert, in posteriori au- tem in malefacientis obligatione ad patiendum, ut fortuna ipsi sit adversa. Vides adeo definitione nostra distincte explicari, quod notione confusa meriti, qua in judicando utuntur com- muniter omnes, continetur. Quænam vero sint ea, quæ agens meretur ob actiones suas, sive quas actu patrat, sive quas patrare potest, ex tractatione speciali omnium jurium & obligationum, quæ in hominem cadunt, suo loco elucescet.

F I N I S

Partis I. Philosophiæ Præctice Universalis.

CONSPE-

CONSPECTUS

TOMI I.

PHILOSOPHIÆ PRACTICÆ UNIVERSALIS.

Prolegomena,	8
CAPUT I.	
De differentia actionum humanarum,	12
CAPUT II.	
De obligatione ac Lege naturali,	115
CAPUT III.	
De Deo Legis naturæ autore, Præmiis & Pœnis,	271
CAPUT IV.	
De Virtute & Vitio, Beatitudine & Felicitate hominis,	321
CAPUT V.	
De Conscientia,	417
CAPUT VI.	
De Imputatione morali, Dolo & Culpa,	526
<i>(Wolfii Philos. Pract. Universalis.)</i>	FFF f
	INDEX

INDEX

RERUM PRÆCIPUARUM,

IN QUO NUMERI PARAGRAPHS DENOTANT.

A.

Accusatio conscientiae. Definitio 472.
 quinam ab ea liber, 473. 481.
 quibus metuenda, 474. quando me-
 tuenda, 477. 478. quinam sit ejus ef-
 fectus, 483. quid eam comiterur,
 482. quando eam comiterur pudor,
 485. metus, 489. desperatio, 490. ira,
 491. quando tristitiam augeat, 486.
 492. quod hominem reddat infeli-
 cem, 493
Acquiescentia in seipso quando consci-
 entiam comiterur, 467
Actio quænam sit intrinsece bona, 103.
 intrinsece mala, 106. per se appe-
 tibilis, 104. per se averfabilis, 107.
 per se imputabilis, 644. in se non
 imputabilis 594. quando per ipsam
 essentiam & naturam hominis re-
 rumque bona, 125. & mala, 126.
 quænam hominem maxime deceat,
 199. quænam determinari possit
 per moriva ab attributis divinis de-
 sumpta, 253. qualis ex virtute pro-
 cedat, 330. quando voluntati divi-
 næ conformis, 278. quomodo ad
 voluntatem Dei componatur 278.
 qualis sit, quæ metu & vi extor-
 quetur, 584. qualis sit pœnæ tan-
 tummodo metu ageptis, 585

Actiones, ad quas homo per essen-
 tiam & naturam suam obligatur,
 127. 128. ex habitu profectæ quæ-
 nam liberæ, 35. ex dispositione flu-
 entes quænam liberæ, 33. quando
 non sint rectæ, 349. quando non
 procedant ex virtute, 350. quomo-
 do legi naturæ convenientes deter-
 minentur, 150
Actionum convenientia & discon-
 venientia cum natura humana num
 sit principium juris naturalis, 128.
 dependentia remota a libertate num
 in moralibus attendenda, 29
 notio sufficienter determinata, 71.
 principium dijudicandi cur in da-
 to casu deficiat, 769. quando cul-
 pa agentis deficiat, 770.
 imputatio. Definitio 527. quænam
 imputentur, 528 595. quænam non
 imputentur, 529. cur imputentur,
 592. quibusnam imputari neque-
 ant, 566 & seqq. quando imputen-
 tur ob dispositionem agendi, 558.
 quando ob ejus defectum, 559.
 quando ob habitum acquisitum
 555. quando ob deficientem 556.
 quando ob amissum, 560. quando
 ob defectum attentionis, 564. quan-
 do ob memoriam lesam, 577. qua-
 tenus

Index Rerum Principiarum.

tenus imputantur obligationi suae satisfaciendi, 614. quatenus non imputantur, 613. quatenus imputantur quoad rectitudinem, 691. 694. quantum imputantur metu poenae agentis, 590. quando homo sibi imputat proprias, 599. quando non imputat, 600. cur legi naturae conformes & diffformes imputentur, 596. quando imputentur, 597. ad quidnam imputentur, 643. intrinseca differentia unde oriatur, 122

Actiones apparenter bona cur per se appetibiles non sint, 112

apparenter mala cur per se averfabilia non sint, 112

Actiones bona quomodo determinentur 54. undenam sint tales, 55. num bonarum & malarum differentia ab atheo admittenda, 247

Actiones brutorum quando homini imputentur, 535. 537. quando imputari nequeant, 536

Actio coacta. Definitio, 579. quatenam dici nequeat, 580. num imputari possit, 586. cui imputetur, 587

Actio culpabilis. Definitio, 692

Actio culposa. Definitio, 718. qualis sit 723. a quonam committatur, 732. quos habeat effectus, 725. 726.

Actio in se bona. Definitio, 56. cur habeat bonitatem intrinsecam, 62. quomodo se habeat ad appetitum, 96

Actio in se indifferens. Definitio, 60. quando bona vel mala fiat, 61. quomodo fiat intrinsece bona, 62. &

mala, 63. quomodo se habeat ad voluntatem, 98. quomodo ad appetitum, 113. quando fiat per se appetibilis, 100. quando per se averfabilis, 102. quando decora & indecora, 202

Actio in se mala. Definitio 58. cur malitiam intrinsecam habeat, 63. quomodo se habeat ad voluntatem, 97

Actio intrinsece bona quomodo se habeat ad voluntatem, 99. qualia habeat praemia, 319. cur una cum omnibus consentiat, & naturalibus actionibus consentiat, 114

Actio intrinsece mala quomodo se habeat ad voluntatem, 101. quales habeat poenas, 320

Actio invita. Definitio, 581. num imputetur, 589

Actio lege natura praecepta quomodo conveniat cum natura humana, 188. quo respectu sit decora, 197

Actio decora a virtute non separanda, 335

Actio deliberata. Definitio, 601. num omnis eodem gradu libera, 606. cur magis imputetur indeliberata, 607

Actio dolosa. Definitio, 702. requisita, 705. effectus, 706. 707. qualis sit, 703

Actio externa quando legi conformis non ex virtute procedat, 347

Actio humana ex quibus actibus constet, 70. ubi earum Theoria generalis tradatur, 7

Fff f 2 *Actio*

Index Rerum Præcipuarum.

<i>Actio impossibilis</i> cur non imputetur, 565	<i>Actio mala</i> quomodo determinetur, 54. undenam sit, 55
<i>Actio</i> <i>imputabilium</i> extensio, 593. imputandarum principium generale, 591	<i>Actiones naturales.</i> Definitio, 12. cur imputari nequeant §29. quomodo fiant imputabiles §34. determinatio cum liberis per easdem rationes finales, 47. 48. per diversas, 47
<i>Actio ignorantis</i> & errantis num imputabilis, 553 54	<i>Actiones necessaria.</i> Definitio, 12
<i>Actio inanimatorum</i> quando homini imputetur, 538. 539. quando imputari nequeat, 540	<i>Actio obligationi contraria</i> quatenus imputetur, 615
<i>Actio incogitantis</i> qualis sit, 749	<i>Actio positiva.</i> Definitio, 24. quando obfectum attentionis libera, 44
<i>Actio inconsiderati</i> qualis sit, 761	<i>Actio privativa.</i> Definitio, 24. quando ob defectum attentionis libera, 44
<i>Actio inculpabilis</i> quænam sit, 698	<i>Actio permissa</i> quamnam habeat obligationem, 190
<i>Actio ineliberata.</i> Definitio, 603. species, 604	<i>Actio per se appetibilis</i> qualis sit, 105
<i>Actio lege natura prohibita</i> cur disconveniat cum natura humana, 188. quo respectu sit indecora, 198	<i>aversabilis</i> qualis sit, 108. quænam sit, 107
<i>Actio lege permissa</i> num sit officium, 228. quo respectu sit decora, 197	<i>bona</i> quænam sit, 174. 175
<i>Actio libera.</i> Definitio, 12. quando ad perfectionem hominis tendat, 49. quando ad imperfectionem, 49. quomodo intrinsece differant, 53. quoad nos, 50. & quoad statum externum, 51. quando tendens ad status externi perfectionem ad nostri perfectionem tendat, 52. quomodo dijudicetur, 70. quænam requiratur ex parte intellectus, 72. quænam ex parte voluntatis, 73. quænam ex parte noluntatis, 74. quænam ex parte facultatis locomotivæ, 75. quando facultati cuidam contradicat, 78. quando cum ceteris omnibus & naturalibus consentiat, 114. cur imputetur, 528	<i>mala</i> quænam sit, 176. 177
	<i>Actio recta.</i> Definitio, 64. requisita, 80. a quaam libera esse debeat, 79. lege naturæ præcepta, 189. cur hominem maxime deceat, 199. cur maxime decora, 201
	<i>Actio minus recta.</i> Definitio, 64. cur hominem maxime dedebeat, 200. cur maxime decora, 201
	<i>Actio voluntaria</i> Definitio, §83. quando sit talis, 584
	<i>Actus obligatorius.</i> Definitio, 121
	<i>Adjuvanti</i> cur factum alienum imputetur, 672
	<i>Æquum.</i> Definitio, 240. in quibus actionibus, spectetur, 241. cuiam obli-

Index Rerum Præcipuarum.

obligationi conveniat, 243. num in hypothesi athei subsistat, 246	<i>Attentionis directio</i> quando libera, 18
<i>Ætas</i> cur in imputationem influat, 682 686.	<i>Aversabilitas</i> actionum in se malarum, 97. intrinsece malarum 101. in se indifferentium, 113. mali oppa- rentis, 114
<i>Amor insanus</i> num actiones efficiat non imputabiles, 575	<i>Aversatio</i> quomodo fiat fortior, 343
<i>Amor virtutis</i> ab ea inseparabilis, 351 quosnam habeat effectus, 352	<i>Aversatio sensitiva</i> num hominem sub- jiciat agendi necessitati, 15. quando ad rectitudinem actionum concur- rat, 93
<i>Animus quietus</i> undenam sit, 484. 498. <i>inquietus</i> undenam sit, 484	<i>Averso sensitiva</i> qualis sit actio, 35. 38. ad concordiam cum rationali redu- cenda, 40. quando imputetur 562. 563. quando libere cesset, 40. quan- do ex parte libera, 43
<i>Appetibilitas</i> actionum apparenter bo- narum, 110. in se bonarum, 96. in- trinsece bonarum, 99. in se indiffe- rentium, 113. boni apparentis, 109	<i>Aversationis rationalis</i> actus quales sint, 13
<i>Appetitus sensitiva</i> qualis sit actio, 15 quando libera, 41. quando ex parte li- bera, 42. quando imputetur, 562. 563	<i>Autor legis.</i> Definitio, 271
<i>Appetitus</i> quando fortior, 343	B.
<i>Appetitus sensitivus</i> num hominem subjiciat agendi necessitati, 15. quod ad concordiam cum rationali reducendus, 40. quando ad rectitu- dinem actionis humanæ concurrat, 92	<i>Beatitudo philosophica.</i> Definitio, 374. a virtute non separanda, 381
<i>Appetitus rationalis</i> actus quales sint, 13	<i>Bona</i> quænam hominem reddant fe- licem, 402
<i>Approbanti</i> cur factum alienum impu- tetur 673	<i>Bona corporis</i> num hominem reddant felicem, 411 416
<i>Approbatio</i> actionis coactæ cur impu- tetur, 588	<i>Bona fortuna</i> an felicitati obstant, 413
<i>Artificia artis inveniendi</i> in moralibus & politicis ubi tradantur, 11	<i>Bona physica</i> ex actionibus hominum necessario resultantia num sint præ- mia, 310. ex nexu rerum resultant- ia num sint præmia divina, 313. qualia sint præmia, 317. quando præmia non sint, 315. quem usum moralem præbeant hominibus ma- lis, 315
<i>Atheus</i> an admittat imputationem acti- onum legi naturæ conformium & difformium, 645	<i>Bonitas actionum</i> undenam sit, 55. qua- lis sit earum, ad quas lex naturæ nos obligat, 153
<i>Attentio</i> quando sit actio libera, 19 quando imputetur, 544	Fff f3
	<i>Bom-</i>

Index Rerum Principiarum.

<i>Bonitas actionum in se bonarum</i> undenam sit, 423	<i>Consensus actionum</i> ad virtutem requisitus, 338
<i>indifferentium</i> undenam sit, dum bonæ fiunt, 123	<i>Consensus actionum intrinsece bonarum</i> inter se & cum naturalibus, 114
<i>Bonitas intrinseca actionis.</i> Definitio, 57. unde pendeat, 57. 124. quibusnam actionibus competat, 103. a quo non agnoscat, 360	<i>Consensus appetitus sensitivi cum rationali</i> quid faciat ad actionem rectam, 92
<i>Bonum apparens</i> cur non appetatur 109	<i>Consensus expressus.</i> Definitio, 660
<i>verum</i> quando tanquam apparens spectetur, 75	<i>Consensus tacitus.</i> Definitio, 660. num sit verus, 662. unde colligatur, 663. 664. 667
<i>Bruta</i> cur careant conscientia, 453. cur ipsis non imputentur actiones, 530	<i>Consentienti</i> num factum alienum imputetur, 671
C.	<i>Consilium danti</i> num factum alienum imputetur, 674
<i>Causa libera.</i> Definitio, 526	<i>Conscientia.</i> Definitio, 417. notio imaginaria, quæ vulgo est, 487. quomodo ab altero pendeat, 427. quando probabilis, 427. quid supponat, 428. quando nos excuset, 464. 465. quando accuset, 475. 476. 478. 480. quando animum reddat quietum, 484. quando inquietum, 484. quando non, 478. quando hominem reddat infelicem, 493. quando mordeat, 494. quando dormiter, 499. quando evigilet, 501. cur evigilet, 502. quando nos damnet, 504. 517. quando non, 518. quando absolvat, 504. quando tranquilla, 511. quando inquieta esse nequeat, 515. quando hominem infelicem reddat, 514
<i>Casualis effectus</i> num imputari possit, 638. 639. 640	<i>Conscientia actus</i> quomodo distincte explicabilis, 431
<i>Circumstantia</i> particulares cur notionem actionis sufficienter determinatam ingredi debeat, 746	<i>Conscientia dependentia</i> a ratione, 452
<i>Coacta actio.</i> Definitio, 578. Vide <i>actio coacta.</i>	<i>Conscientia nullius</i> homo. Definitio, 437
<i>Coacta passio.</i> Definitio, 578	Con-
<i>Cognatio</i> quomodo influat in imputationem, 682. 686	
<i>Cognitio</i> qualis hauriatur ex philosophia practica universali, 5	
<i>Collisio</i> legum naturalium, 206	
<i>Comate vigili</i> laborantibus num imputentur actiones, 573	
<i>Comatis vigili</i> exempla singularia, 573	
<i>Conductori</i> cur imputetur factum alienum, 653	
<i>Consensus.</i> Definitio, 658	
<i>Consensus alterius requisitio.</i> Definitio, 658	

Index rerum Principuarum.

<i>Conscientia antecedens.</i> Definitio, 422. quando cum conſequentē eadem, 462	<i>Conscientia theoretice practica.</i> Defini- tio, 424. quod cum theoretica con- ſentiat, 432. quando homo contra eam agat, 433
<i>Conscientia bona.</i> Definitio, 525	<i>Conscientioſus.</i> Definitio, 437. quan- do contra conſcientiam agere videa- tur, 438. quando legem transgredi- atur, 439. quando ſecundum conſ- cientiam agens peccet, 441. quod conſcientia fruatur libera, 450. quod dubia nil agat, 451. quod obli- gationi conſcientiæ ſatisfaciat, 523. cur ſecundum conſcientiam rectam agere teneatur, 524
<i>Conscientia certa.</i> Definitio, 420. quo- modo acquiratur, 459	<i>Convenientia cum voluntate divina</i> num ſit principium juris naturalis, 284
<i>Conscientia completa.</i> Definitio, 422. quando homo contra eam agat, 435. quando contra eam agere nequeat, 436	<i>Conſultationis</i> ſpecies, 602
<i>Conscientia conſequens.</i> Definitio, 422	<i>Custodia conſcientiæ.</i> Definitio, 519
<i>Conscientia dubia.</i> Definitio, 420. quo- modo periculum peccandi pariat, 447. cur peccatum pariat, 448. quando conſcientioſo repugnet, 449	<i>Custodia legis.</i> Definitio, 138. neceſſi- tas, 399. quod ſit contraria trans- greſſioni legis, 140. quid præſter, 376. 378. 379. 396 & ſeqq.
<i>Conscientia damnantis</i> effectus, 515. 510	<i>Culpa</i> in genere. Definitio, 696. cur imputetur, 700
<i>Conscientia erronea.</i> Definitio, 419. quando peccatum pariat, 446	in ſpecie. Definitio, 717. cur imputetur, 721. cur habeat gra- dus, 759. ad adverſus ſeipſum committatur, 724. cur intentio- nem mali excludat, 730. 731. quando defectui attentionis tri- buenda, 747
<i>Conscientia incompleta.</i> Definitio, 425. quando homo contra eam agat, 434	<i>Culpa commiſſionis</i> in genere. Defini- tio, 720
<i>Conscientia libera.</i> Definitio, 426	in ſpecie. Definitio, 719
<i>Conscientia mala.</i> Definitio, 525	<i>Culpa in abstracto.</i> Definitio, 781
<i>Conscientia practica.</i> Definitio 423	in concreto. Definitio, 781
<i>Conscientia practice practica.</i> Definitio 424	<i>Culpa lata</i> in ſenſu JCorum, 759 levis
<i>Conscientia probabilis.</i> Definitio, 420	
<i>Conscientia recta.</i> Definitio, 419. quod rationi conformis, 457. quomodo agnoscat, 458	
<i>Conscientia ſcrupuli.</i> Definitio, 421	
<i>Conscientia ſerva.</i> Definitio, 426	
<i>Conscientiam ſopire</i> quid ſit, 503	
<i>Conscientia tranquilla.</i> Definitio, 505	
<i>Conscientia theoretica.</i> Definitio, 423 quando homo contra eam agat, 433	

Index Rerum Præcipuarum

<i>levis,</i>	759	<i>lator legis naturalis,</i> 274. autor ob-
<i>levissima,</i>	759	ligationis naturalis, 275. qualem
<i>Culpa media.</i> Definitio, 782. quod sit		homini legem præscribere potue-
peculiaris species culpæ in genere,		rit, 282. num legi naturæ contra-
784. a quonam committatur, 783		ria præcipere queat, 283
<i>Culpa omnis</i> sensus quando absit, 699		<i>Dignitas agentis</i> cur influat in impu-
<i>Culpa propositi</i> quænam a nonnullis di-		tionem, 682 686
catur, 782		<i>Diligentia.</i> Definitio, 751. gradus,
<i>Culpa commisso.</i> Definitio, 718		752. 756. quænam summa, 753.
		quando summa utatur agens, 755
		<i>Diligentia maxima</i> in sensu JCorum,
		756
D.		<i>media,</i> 756
<i>Debitum.</i> Definitio, 170		<i>infima,</i> 756
<i>Decreti</i> executio. Definitio, 635		<i>Directio actionum</i> ad manifestationem
impuratio, 637		gloriæ divinæ num sit legis natu-
<i>Decorum.</i> Definitio, 194		ralis, 254. juxta naturæ legem fa-
<i>Decori</i> lex naturalis quod detur, 204		cta quando infirmitati naturali ob-
<i>Decorum arbitrarium.</i> Definitio, 196		noxia, 371
<i>Defectus</i> quinam ab actione recta ab-		<i>Dissensus.</i> Definitio, 659
esse debeant, 79		<i>Dissensus expressus.</i> Definitio, 661
<i>Defectus rectitudinis</i> actionis in quo		<i>Dissensus tacitus.</i> Definitio, 661. num
consistat, 81		fit verus dissensus, 662. unde col-
<i>Defectus vincibilis rectitudinis</i> actio-		ligatur, 665 666 668
nis. Definitio, 692. cur imputetur,		<i>Dissuadenti</i> cur imputetur factum a-
693. quantum imputetur, 695		lienum, 655
<i>Defectus invincibilis rectitudinis</i> actio-		<i>Dolus.</i> Definitio, 701. in quibus a-
nis. Definitio, 690. cur imputari		ctionibus spectetur jure civili, 704.
nequeat. 693		an adversus seipsum committi pos-
<i>Deliransibus</i> num imputentur actio-		sit, 704. cur imputetur, 708. quan-
nes, 576		tum imputetur 709. 710. num
<i>Demeritum.</i> Definitio, 785. in quo		ex proposito committatur, 712
proprie consistat, 785		<i>Dolus bonus.</i> Definitio, 711
<i>Demonstrationis</i> usus quoad conscien-		<i>Dolus clandestinus</i> seu non manifestus.
tiam, 459 460		Definitio, 715. cur magis impu-
<i>Desperatio</i> quando accusationi consci-		tetur manifesto, 716
entiæ superaccedat, 490		<i>Dolus commissionis.</i> Definitio, 721
<i>Determinatio</i> actionum liberarum		<i>Dolus ex re.</i> Definitio, 713. quod
quænam esse debeat. 47 48 49		com-
<i>Deus</i> autor legis naturalis, 273. legis-		

Index Rerum Præcipuarum.

commitatur ex proposito, 714.	<i>Evitabile</i> quidnam nobis sit, 734
num a dolo ex proposito distin-	F.
guendus, 712	<i>Facti alieni imputatio.</i> Definitio, 649.
<i>Dolus ex proposito.</i> Definitio, 713	quando fiat, 653 & seqq.
<i>Dolus malus.</i> Definitio, 711. exem-	<i>Facti alieni imputandi</i> principium ge-
pla, 711.	nerale, 650. gradus undenam sint,
<i>Dolus manifestus.</i> Definitio, 715	651 652
<i>Dolus omissionis.</i> Definitio, 721	<i>Factum commissiois.</i> Definitio, 24
<i>Doli commissio.</i> Definitio, 702	<i>Factum culpabile.</i> Definitio, 697
E.	<i>Factum culposum.</i> Definitio, 718
<i>Error</i> quando imputetur, 551. quan-	<i>Factum dolosum.</i> Definitio, 702
do imputari nequeat, 552. quan-	<i>Factum omissionis.</i> Definitio, 24. quan-
do sit culpa, 771	do actio libera, deficiente habitu,
<i>Error invincibilis.</i> Definitio, 30. unde-	36. neglecta dispositione, 34. &
nam sit, 742. cur non imputetur, 552	habitu acquisito, 37
<i>Error vincibilis.</i> Definitio, 30. qualis	<i>Facultas locomotiva.</i> Definitio, 66
sit actio, 31. cur imputetur, 551.	<i>Felicitas</i> virtutis indivulsa comes, 400
quandonam sit, 740. undenam sit,	quænam ejus causa, 495. quomo-
741	do acquiratur, 396. 398. & con-
<i>Exceptio</i> quando circa leges naturæ fi-	serveretur, 397. quando omittatur,
ri debeat, 207. quomodo fieri de-	401. quando sit apparens, 392
beat, 210 & seqq.	<i>Felix</i> quidnam sit, 395. quidnam esse
<i>Executio decreti.</i> Definitio, 635. cur	nequeat, 403. quali voluptate fru-
imputetur, 636	tur, 390. a quo metu liber sit, 391
<i>Executio propositi.</i> Definitio, 635. cur	<i>Finis</i> quod intendatur, 617. 620. quo-
imputetur, 636	modo intendatur 622. 630. cur pri-
<i>Excusatio conscientia.</i> Definitio, 463.	mus in intentione, 631
quando habeat locum, 464. quod	<i>Fortuna</i> num imputari possit, 641
sit causa felicitatis, 495. quod a	<i>Fortuna bona</i> num hominem reddant
morsibus conscientia immunem	felicem, 410. 416
præster, 496. quosnam habeat effe-	<i>Fortunatus.</i> Definitio 409. num sit fe-
ctus, 468. 510. qualis sit in proba-	lix, 412
bilibus, 466. qualem habeat comi-	<i>Furiosus</i> cur actiones non imputentur,
tem, 467. quando tædium tollat,	567
469. quando affectus gloriæ eidem	G.
jungatur, 470. quando gaudium	<i>Gaudium</i> summi boni comes, 394
augeat, 471	<i>Gaudium virtuosus</i> in servanda lege, 348
(<i>Wolffii Philos. Pract. Universalis.</i>)	G g g g
	<i>Gloria</i>

Index Rerum Praecipuarum.

<i>Gloria</i> quando excusationi conscientiae jungatur, 470	curfus ad actionis notionem sufficienter determinatam, 90. concursus ad iudicium de actionis bonitate & malitia, 91
<i>Gloria divina illustratio</i> lege naturae praecipua, 250	<i>Impedimentorum theoria</i> generalis ubi tradatur, 9
<i>Graduum culpa</i> fundamentum, 709	<i>Impotentia agendi.</i> Definitio, 734. quando imputetur, 568
<i>Graduum diligentiae</i> fundamentum, 756	<i>Impotentia naturalis.</i> Definitio, 369
<i>Graduum imputationi</i> principia generalia, 680. 681. 682. 684. 685	<i>Improvidentia.</i> Definitio, 764. num sit culpa, 768. causa singularis, 767
<i>Graduum imputationis facti alieni</i> principia generalia, 687. 688. 689. 690	<i>Improvidus</i> quomodo agat, 765. 768. quinam sit, 766
<i>Graduum negligentiae</i> fundamentum, 756	<i>Imprudencia.</i> Definitio, 776. num sit culpa, 777
<i>Grotii</i> definitio de iure naturae examinatur, 139	<i>Impudentis actio</i> qualis sit, 777
H.	<i>Imputatio actionis.</i> Definitio, 527. requisita, 528. 592. principium generale 591. extensio, 593. ad quidnam fiat, 643. quoniam in hypothesei athei subsistat, 645. cognitio mathematica num. possibilis, 608
<i>Homo</i> quando sibi ipsi lex sit, 268	<i>Imputationis graduum</i> principia, 606
<i>Honestum.</i> Definitio, 170. num in hypothesei athei subsistat, 246	607. 609. & seqq.
<i>Honestus.</i> Definitio, 171	<i>Imputationis majoris</i> fundamentum, 606
I.	<i>Imputationis actionum</i> brutorum & rerum inanimatarum principium generale, 541
<i>Ignorantia.</i> Definitio, 27. quando imputetur, 549. quando imputari nequeat, 550	<i>Imputatio actionum</i> quoad obligationes & iura, 648. actionum legi naturae conformium & difformium quoad praemia & poenas, 646. positivae conformium & difformium quoad eadem, 647. actuum imaginationis, 545. & memoriae, 546. attentionis, 544
<i>Ignorantia composita</i> quid sit, 30	
<i>Ignorantia invincibilis.</i> Definitio, 28. undenam sit, 739. cur non imputetur, 550	
<i>Ignorantia vincibilis.</i> Definitio, 28. quandonam sit, 735. undenam sit, 736. num actionibus liberis accensenda, 29. cur imputetur, 549	
<i>Illicitum.</i> Definitio, 170	
<i>Imaginationis</i> actus quando liberis actionibus accensendi, 20. 21. 22. quando imputentur, 545. non actus quando iisdem accensendi, 26. quando imputentur, 548. con-	

Index Rerum Præcipuarum.

544. oblivionis, 547. sensationum,	pothesi athei subsistat,	178
§42. 543	<i>Iniquum.</i> Definitio, 239. in quibus-	
<i>Imputationis facti alieni</i> quoad gradus	nam actionibus spectetur, 241. cui-	
principium generale,	nam obligationi repugnet, 242. num	
687	in hypothesi athei subsistat,	246
<i>Imputatio moralis.</i> Definitio, 642.	<i>Injustum.</i> Definitio, 239. cui nam obli-	
<i>physica</i> Definitio,	gationi repugnet,	242
642	<i>Inquietudo conscientie.</i> Definitio, 505.	
<i>Imputativitas.</i> Definitio, 533. quo-	modo a moribus differat, 508.	
modo innotescat,	509. quomodo evitetur,	510
598	<i>Intellectus in judicando</i> liber non est, 32	
<i>Imputativitas actionum</i> naturalium,	<i>Intellectus operatio</i> quando libera, 32.	
§34. legi naturæ conformium & dif-	quando imputetur,	557
formium qualis sit,	<i>Intentio agentis.</i> Definitio, 616. num	
614	imputetur, 618. quænam magis im-	
<i>In cogitantia.</i> Definitio, 760. num sit	putetur, 626. differentia a propo-	
culpa,	sito, 633. a decreto, 634. defectus in	
761	culpa,	730
<i>Inconsiderantia.</i> Definitio, 760. num	<i>Intentio directa.</i> Definitio,	621
sit culpa, 761. in quonam proprie	<i>Intentio indirecta.</i> Definitio, 621. num	
consistat,	imputetur,	625
763	<i>Intentio immediata.</i> Definitio, 627.	
<i>Inconsiderati</i> theoria,	num imputetur,	628
762	<i>Intentio mediata.</i> Definitio, 627. rela-	
<i>Incuria.</i> Definitio, 778. num sit cul-	tio ad immediatam, 629. num im-	
pa,	putetur,	628
780	<i>Intentio primaria.</i> Definitio, 619.	
<i>Incuriosi actio</i> qualis sit,	<i>secundaria.</i> Definitio, 619	
779. 780	<i>Invita actio.</i> Definitio,	581.
<i>Indecorum.</i> Definitio,	<i>Inutile.</i> Definitio,	262
195	<i>Inutilitas.</i> Definitio,	262
<i>Indigentia</i> hominum,	<i>Ira</i> quando conscientiam comitetur,	491. 516.
220	<i>Iubenti</i> cur factum alienum impute-	
<i>Inducenti alterum</i> cur imputetur fa-	tur,	654. 656.
ctum alienum,	<i>Judicium de actione</i> patranda quale	
653	sit, 430. quando falsum, 84. 85.	
<i>Inevitabile</i> quidnam nobis sit,	G g g 2	quan-
733		
<i>Infantes</i> cur conscientie actus non eli-		
cient,		
454		
<i>Infantibus</i> cur actiones non imputen-		
tur,		
567		
<i>Infelicitas</i> vitii comes, 406. a summo		
malo inseparabilis,		
407		
<i>Infelicitatis</i> causæ, 405. 408. 493. 514.		
<i>Infirmitas naturalis.</i> Definitio, 370.		
quando locum habeat, 371. quan-		
do non, 373. cur hominem reddat		
infelicem,		
408		
<i>Inbonestum.</i> Definitio, 171. nun in hy-		

Index rerum Præcipuarum.

quando casu verum, 87. de actionis bonitate & malitia quando ab imaginatione dependeat, 91. de actionis malitia quando deficiat, 728	cis non attendatur, 165
<i>Judicium casu verum.</i> Definitio, 86. cur detur, 86	<i>Laudanti</i> cur factum alienum imputetur, 673
<i>Judicium culpose agentis</i> quale sit, 727. qua de causa sit falsum, 729	<i>Legislator.</i> D. finitio, 272
<i>Judicium practicum.</i> D. finitio, 418	<i>Legislator legum natura</i> quanam sit, 274
<i>iboreticum.</i> Definitio, 418	<i>Lex.</i> Definitio, 131. species, 148. quando una vincat alteram, 208. qualis a Deo homini præscribi potuerit, 282. quod rationem habere debeat, 132. quando eidem conformiter agens peccet, 445
<i>Jus.</i> Definitio, 156. quale homini detur lex naturæ, 158. num ex sola utilitate sit constitutum, 266. quodnam homini naturaliter competat in actiones alterius, 234	<i>Legem servare.</i> Definitio, 138
<i>Jure</i> quando quid agamus, quando nullo, 157	<i>Legis transgressio.</i> Definitio, 139 quod custodiæ ejus contraria sit, 140
<i>Jus Gentium</i> quodnam dicatur JCris Romanis, 162	<i>Lex conscientia</i> quanam sit, 421
<i>Jus imperfectum.</i> Definitio, 237	<i>Lex divina.</i> Definitio, 149. num possit esse contraria legi naturæ, 283
<i>Jus natura.</i> Definitio, 160. quando ad actiones alterius nullum, 233. quodnam dicatur JCris Romanis. 126	<i>Lex humana.</i> Definitio, 149
<i>Juris naturalis</i> principium cognoscendi, 179. principia ubi tradantur, 6. ratio in quo contineatur, 161. notitia quanam careant, 261. utilitas, 263. usus cur a nemine impediendus, 180	<i>Lex natura.</i> Definitio, 135. quando constituta, 136. unde derivetur, 137. qualem inducat obligationem, 141. num ab atheo admittenda, 245. unde dependeat, 146. quomodo differat ab omni lege alia, 146. quando abeat in divinam & humanam, 150. ad quasnam actiones nos obliget, 152. 153. 188. quando eam servemus & transgrediamur, 155. quale homini detur jus, 158. 159. cur destitatur ratione historica, 181. quando admitrat exceptionem 207. cur vincat positivam, 219. num indigeat promulgatione, 257. quando nobis innotescat, 259. quomodo nobis innotescat, 259. quomodo cognoscatur, 269. 270. cur sit lex divina, 276.
<i>Jus natura commune.</i> Definitio, 162	
<i>Jus natura proprium.</i> Definitio, 162	
<i>Jus perfectum.</i> Definitio, 235	
<i>Justum.</i> Definitio, 240. in quibus actionibus spectetur. 241. cuinam obligationi conveniat, 243	
L.	
<i>Latinitas pura</i> cur in terminis techni-	

Index Rerum Præcipuarum

num sint pœnæ divinæ, 305. ex nexu rerum resultantia quando sint pœnæ divinæ, 308. quales sint pœnæ, 309. quando non sint, 314	ni actionum, 349
<i>Malitia actionum</i> undenam sit, §5. qualis sit earum, ad quas omittendas lex naturæ nos obligat, 153	<i>Molestia innocua</i> . Definitio, 386
<i>Malitia actionum</i> indifferentium undenam sit, dum malæ fiunt, 123. in se malarum undenam sit, 123	<i>Moraliter bonum</i> . Definitio, 244
<i>Malitia intrinseca</i> actionis. Definitio, 59. unde pendeat, 59. unde oriatur, 124. quibusnam actionibus competit, 106. a quo non agnoscat, 360	<i>malum</i> . Definitio, 244
<i>Malum apparens</i> num per se averfabile, 111	<i>necessarium</i> . Definitio, 115
<i>Malum verum</i> quando tanquam apparens spectetur, 76	<i>Morsus conscientia</i> . Definitio, 488. quod dentur, 488. cur non metuendi, 497. quod hominem reddant infelicem, 493
<i>Mediorum theoria</i> generalis ubi tradatur, 8	<i>Motiva</i> qualia sint præmia, 296. qualia pœnæ, 287. quando ab attributis divinis, 253. quando a voluntate Dei desumenda, 341. quænam sint vitiis dedito, 362
<i>Medium</i> quomodo intendatur, 630. cur secundum in intentione, 632	<i>Motus cessans</i> quando actio libera, 69
<i>Melancholicis</i> num actiones imputentur, 574	<i>Motus liberi corporis</i> . Definitio, 67. quales sint actiones, 68
<i>Melius</i> quid dicatur, 191	N.
<i>Memoria actus</i> quando pro actionibus liberis habendi, 23. 26. quando imputentur, 546. 548	<i>Naturaliter debitum</i> . Definitio, 170. num in hypothesei athei subsistat, 246
<i>Memoria concursus</i> ad actionis notionem determinatam, 90. ad iudicium de actionum bonitate & malitia, 91	<i>decorum</i> . Definitio, 196. num in hypothesei athei subsistat, 246
<i>Meritum</i> . Definitio, 785. in quo proprie consistat, 785	<i>illicitum</i> . Definitio, 170. num in hypothesei athei subsistat, 246
<i>Metus</i> quando accusationi conscientia superaccedat, 489	<i>indecorum</i> . Definitio, 196. num in hypothesei athei subsistat, 246
<i>Metus penarum</i> cur obstat rectitudi-	<i>licitum</i> . Definitio, 170. num in hypothesei athei subsistat, 246
	<i>justum & injustum</i> num in hypothesei athei subsistat, 246
	<i>Naturaliter obligari</i> quid significet, 145
	<i>Necessitas moralis</i> qualis sit, 116. quomodo vera ab apparente differat, 117
	<i>Negligentia</i> . Definitio, 750. quænam summa, 754. fundamentum, 756
	la

Index Rerum Præcipuarum.

in quo consistat, 757. num sit culpa,	758	qualis sit eorum, in quibus naturalis inefficax, 364. quando eidem satisfiat,	120
<i>Negligentis actio</i> qualis sit,	758	<i>Obligatio ad rectitudinem</i> actionum, 189	
<i>Noctambulorum</i> exempla singularia,	572	<i>erga alios</i> ad quænam spectet,	231. quando nulla, 232
<i>Noctambulis</i> an actiones imputari queant,	572	<i>ad illustrationem gloria divina</i> , 250	
<i>Nolitio</i> qualis sit actio, 13. 38. quando libere cesset,	39	<i>ad non omittenda motiva</i> ab attributis divinis desumpta, 252	
<i>Nolitio cessans</i> quando imputetur, 561		<i>Obligatio activa</i> . Definitio,	118
<i>Non factum culpabile</i> . Definitio, 697		<i>communis</i> hominum ad mutua auxilia,	221
<i>culpulum</i> . Definitio,	718	<i>conscientia</i> qualis sit, 422. 520. quinam eidem satisfaciat, 523.	
<i>dolosum</i> . Definitio,	702	<i>divina</i> ad legem naturæ servandam,	276 318
<i>Non dissuadenti</i> quando factum alienum imputetur,	677	<i>imperfecta</i> . Definitio,	238
<i>Non impediendi</i> quando factum alienum imputetur,	678	<i>naturalis</i> . Definitio, 129. origo, 129. necessitas & immutabilitas, 130. autor, 275. unde dependeat, 146. cuiam legi comperat, 154. in quonam quoad actiones permissas consistat 190. vis in animos hominum,	304
<i>Non prohibenti</i> quando factum alienum imputetur, 675. cur magis imputetur, quam non vetanti, 676		<i>naturalis</i> ad id, quod melius, 192	
<i>Non vetanti</i> quando factum alienum imputetur,	675	ad decorum,	203
<i>Non usus facultatum nostrarum</i> . Definitio,	734	<i>naturalis legis</i> undenam sit, 143	
<i>Notio actionis sufficienter determinata</i> . Definitio, 71. usus, 71. necessitas, 84. requisita, 746. quemnam usum facultatum requirat,	90	<i>passiva</i> . Definitio, 118. unde oriatur,	119
<i>Notionum distinctarum</i> necessitas in moralibus,	399	<i>perfecta</i> . Definitio,	236
O.		<i>positiva</i> . Definitio, 290. vis in animis hominum, 304. quomodo introducat, 292. 299. 300. 301. qualis sit,	302
<i>Obligatio</i> qualis a lege naturæ veniat, 141. 142. 144. cur ad impossibile nulla 209. quomodo per pœnas obtineatur, 288. quosnam edat effectus, 303. num veri nominis absque voluntate superioris detur, 304		<i>vitiis dediti</i> ad servandam naturæ legem,	363
		<i>Obligatio</i>	

Index Rerum Præcipuarum.

<i>Oblivio</i> quando actionibus liberis accensenda 25. quando imputetur, 347	<i>inbonestum</i> . Definitio, 173
<i>Occasio utenti facultatibus nostris deficiens</i> num ad impotentiam agendi referenda, 738	<i>illicitum</i> . Definitio, 173. quodnam sit, 178
<i>Officium</i> . Definitio, 224	<i>licita</i> quænam sint, 178
<i>Officium erga alios</i> . Definitio, 226. quodnam alterum vincat, 230	<i>malum</i> . Definitio, 173
<i>erga Deum</i> . Definitio, 226. principium, 251	<i>turpe</i> . Definitio, 173. quodnam sit, 178
<i>erga seipsum</i> . Definitio, 226. cur vincat officium erga alios, 229	<i>Physice possibile</i> num sit moraliter tale, 264
<i>naturale</i> . Definitio, 225	<i>Philosophia practica Universalis</i> . Definitio, 3. qua methodo tradenda, 4. quænam in ea tradenda, 6 & seqq.
<i>positivum</i> . Definitio, 227. quale lege contineatur, 227	<i>Pietas Philosophica</i> . Definitio, 338. in virtutem omnem influxus, 344
<i>privativum</i> . Definitio, 227. quale lege contineatur, 227	<i>Pæna</i> . Definitio, 285. effectus, 287. vis in obligando, 288. in quo consistat, 286
<i>Omissio actionis</i> . Definitio, 24	<i>Pæna naturalis</i> . Definitio, 306. cur inevitabilis, 306. cur ab atheo admittenda, 309. quo fundamento nitatur, 305. cur a virtute absit, 346
<i>Omissio actuum memoria & imaginationis</i> quando libera, 26	<i>Pæna positiva</i> . Definitio, 307
<i>Omnis culpa</i> quænam dicatur, 717	<i>Pænitentia</i> quando conscientiam commitetur, 482 515
<i>Operationes intellectus</i> quando actione liberæ, 32	<i>Potentia</i> num det jus, 267
P.	<i>Præceptum</i> . Definitio, 164
<i>Peccatum</i> . Definitio, 440. cur rationi, 442. & voluntati divinæ contrarium, 443	<i>Præcipienti</i> cur imputetur factum alienum, 656. cur magis, quam jubenti, 696
<i>Peccare velle</i> cur sit peccatum, 444	<i>Præcipitancia in agendo</i> . Definitio, 772. quosnam defectus actionis pariat, 773. num sit culpa, 774. qualis sit culpa, 775
<i>Permissio</i> . Definitio, 165	<i>Præcipitanter agentis actio</i> qualis sit, 774
<i>Permissio tacita legis</i> . Definitio, 166	<i>Premium</i> . Definitio, 295. effectus, 295. quid faciat ad obligationem hominis, 295
<i>Per se appetibile</i> . Definitio, 94	
<i>aversabile</i> . Definitio, 95	
<i>bonum</i> . Definitio, 172	
<i>debitum</i> . Definitio, 172. quodnam sit, 178	
<i>bonestum</i> . Definitio, 172. quodnam sit, 178	

Index Rerum Præcipuarum.

minis, 297. qualem obligationem introducatur, 298	<i>moralis.</i> Definitio, 134
<i>Premium divinum.</i> Definitio, 316	<i>legalis.</i> Definitio, 134
<i>naturale.</i> Definitio, 311. cur sit in- evitabile, 311. fundamentum, 310	quibusnam naturæ legibus conveniat, 185
<i>positivum.</i> Definitio, 312	<i>Rationes legum naturæ</i> quales sint, 186.
virtutis, 353	ex quo fonte deriventur, 187. quo- modo patefiant, 185
<i>Principia heuristica</i> veritatum mora- lium & politicarum ubi tradantur, 11	<i>Ratio juris naturalis</i> in quo contineatur, 161
<i>Principi juris naturæ</i> ubi tradenda, 8	<i>Rebus inanimatis</i> cur non imputentur actiones, 531
<i>Principium cognoscendi</i> juris naturalis, 179	<i>Rectitudo actionis.</i> Definitio, 65. lege naturæ præcepta, 189. virtuti con- venit, 334. in hypothesei athei sub- sistit, 248
<i>Principium officiorum</i> erga Deum, 251	<i>Rectitudinis actionis defectus vincibili-</i> <i>lis</i> quando nam sit, 743. undenam sit, 744
<i>Prohibenti</i> cur magis imputetur fa- ctum alienum, quam vetanti, 657	<i>Rectitudinis actionis defectus invincibilis</i> quando nam sit, 745
<i>Prohibitio.</i> Definitio, 163	<i>Rectitudo voluntatis</i> unde dependeat, 89
<i>Promulgatio legis.</i> Definitio, 256. cur legis naturæ non necessaria, 257. cur positivæ necessaria, 258	<i>Reticenti</i> quando factum alienum im- putetur, 679
<i>Propositi</i> imputatio, 637	S.
<i>Prudentia</i> cur influat in imputatio- nem, 682 686	<i>Sanctio pænalis.</i> Definitio, 289. usus, 291. qualem inducat obligationem, 291. ad quamnam legem necessa- ria, 292. quomodo obliget ad a- ctiones committendas, 293. cur legi præceptivæ adjici nequeat, 293 quomodo constituatur, 294
<i>Psychometria</i> possibilitas, 607 608	<i>Sensationes</i> quando actiones liberæ, 16. quando necessariæ, 17. quan- do imputentur, 542. quando im- putari nequeant, 543
<i>Publicatio legis.</i> Definitio, 256	<i>Sensuum concursus</i> ad notionem actio- nis determinatam, 90
<i>Pudor</i> quando conscientiam comite- tur, 485	H h h
R.	Scien-
<i>Ratio legis naturæ</i> magistra, 260	
<i>Ratiocinium definitivum.</i> Definitio, 82. quale sit, 83	
<i>Rationis usu destitutis</i> cur actiones non imputentur, 566	
<i>Ratio legum</i> quem habeat usum, 133	
<i>Ratio legum historica.</i> Definitio, 134. cur legum naturalium nulla sit, 181	
(<i>Wolffii Phil. Pract. Universalis.</i>)	

Index Rerum Principiarum

<i>Scientia affectiva.</i> Definitio,	1	rum ubi tradatur, 7. mediorum
<i>practica.</i> Definitio,	2	ubi tradatur, 8. signorum ubi tra-
<i>Scrupuli conscientiae.</i> Definitio,	421	datatur, 10. impedimentorum ubi
effectus, 506. 507. quomodo tol-		tradatur,
lantur, 460. quando non penitus		9
tollantur,	461	<i>Tranquillitas conscientiae.</i> Definitio,
<i>Signorum actionum</i> humanarum theo-		505. causa,
ria generalis ubi tradatur,	10	511 512
<i>Somnium</i> quando imputetur,	569	<i>Transgressio legis.</i> Definitio,
<i>Somnus conscientiae.</i> Definitio, 499.		339
quando in eum incidamus.	500	<i>Transgressionis legis naturalis</i> effectus,
<i>Spes praemiorum</i> quando obstat recti-		376 380 401 405
tudini actionum,	349	<i>Tristitia</i> quando edatur actio legi na-
<i>Spinosa</i> omnem actionum intrinsicam		turae conformis,
moralitatem tollit,	267	366
<i>Summum bonum.</i> Definitio, 374. ef-		V.
fectus 385. quomodo acquiratur,		<i>Veritatum moralium</i> et <i>politicalium ar-</i>
376. 378. quomodo conservetur,		<i>tificia benevistica</i> ubi tradantur,
379. quomodo amittatur, 380. quo		11
comite utatur,	393 394	<i>Versutia</i> quatenus culpa dicatur,
<i>Summum malum.</i> Definitio, 375.		782
quando in idem incidamus,	377	<i>Velanti</i> cur impuretur factum alie-
<i>Syllogismus definitivus.</i> Definitio, 82		num, 655. cur magis impuretur,
<i>Systema</i> de commercio animae cum		quam dissuadenti.
corpore cur in philosophia practi-		657
ca nullius utilitatis,	67	<i>Virtuosus</i> cur obligationi naturali satis-
T.		faciat, 333. quid in agendo observe-
<i>Tacens</i> quando consentiat, 669.		334. cur decoro studeat, 335. cur le-
quando dissentiat,	670	gi naturae conformiter dirigat acti-
<i>Tadium</i> quando actio legi naturae		ones, 356. quibus utatur moribus,
conformis comitem habeat,	366	337. cur voluntati divinae satisfac-
<i>Tadiorum</i> independentia a voluntate,		cere studeat, 342. cur in agendo li-
14		ber, 345. cur virtutem amet, 391.
<i>Tadium innocuum.</i> Definitio, 386		cur eam perficere studeat, 352.
<i>proficuum.</i> Definitio, 386		cur legem naturae seruet, 357. cur
<i>transitorium.</i> Definitio, 387		vitium oderit,
<i>Theoria generalis</i> actionum humana-		368
		<i>Virtus.</i> Definitio, 321. signa, 348. 368.
		quomodo acquiratur, 323. conser-
		vetur, 324. perficiatur, 324. amit-
		tatur, 326. 327. quales sibi confor-
		mes agnoscat actiones, 330. quo-
		modo actiones determinet, 331.
		cur excludat metum poenarum,
		346. cur sibi recipi praemium,
		353.

Index Rerum Præcipuarum.

353. quam habeat comitem, 400.	<i>Vivere secundum rationem</i> cur sit vive-
<i>Virtus christiana. Definitio, 340</i>	re secundum voluntatem Dei, 280
<i>philosophica. Definitio, 338</i>	<i>Volitiones</i> quales sint actiones, 13
<i>theologica. Definitio, 340</i>	<i>Volitio directa. Definitio, 623</i>
<i>Vitiosus</i> quales actiones committat,	<i>indirecta. Definitio, 623. num sit</i>
354-356. quomodo easdem deter-	vera volitio, 624
minet, 355. cur legem naturæ trans-	<i>Voluptas</i> quando degeneret in tædi-
grediatur, 357. cur actiones edat	um, 383. quando pariat tædium,
contrarias, 358. quomodo dijudi-	383. cur a voluntate non dependeat,
cet actiones liberas, 359. unde bo-	14.
nitatem & malitiam actionum æsti-	<i>Voluptas felicitis</i> qualis sit, 390
met, 361. quibus motivis utatur,	<i>Voluptas innocua. Definitio, 384</i>
362. quomodo obligetur ad naturæ	<i>nocua. Definitio 383</i>
legem servandam, 363. cur non	<i>transitoria. Definitio, 385</i>
cum gaudio agat, quod legi natu-	<i>vera</i> qualis sit, 388. quando tæ-
ræ conforme, 365. quando actio-	dium non pariat & parere vi-
nem legi naturæ conformem commi-	deatur, 389. quod summi bo-
mittat absque meru pœnæ, 367. cur	ni comes sit, 393
beatus esse nequeat, 382. cur felix	<i>Voluntas</i> qualis sit in virtute, 328. qua-
esse nequeat, 403	lis in vitio, 329
<i>Vitium. Definitio, 322. effectus, 404.</i>	<i>Voluntas Dei</i> quomodo sit motivum
signum, 366. comes, 406. quomo-	actionum, 341. num sit principium
do legi naturæ contrarietur, 356.	juris naturalis, 284
quomodo acquiratur, 323. 326.	<i>Voluntatis determinatio</i> ab intellectu
conseruetur & augeatur, 325. amit-	dependens, 88
tatur, 327	<i>Usus facultatum anima & organorum</i>
<i>Vita</i> quando ad voluntatem Dei com-	<i>corporis</i> quando in finem abeant,
ponatur, 279. 280	45. cur sint fines a Deo intenti, 46
<i>Vivere natura convenienter</i> cur sit vi-	<i>Utile. Definitio, 262</i>
vere secundum voluntatem Dei	<i>Utilitas Definitio, 262. cur non sit ra-</i>
280	tio sufficiens juris, 265

Finis Indicis.

Österreichische Nationalbibliothek

Digitized by Google

